Surâsul

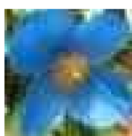
CARLO VECCE

SURÂSUL CATERINEI

MAMA LUI LEONARDO DA VINCI

Titlu original:
Il Sorriso di Caterina
La madre di Leonardo

Traducere din italiană şi note de
Oana SĂLIŞTEANU
EDITURA HUMANITAS
— 2024 —

Carlo Vecce, profesor la Universitatea din Napoli, este autorul unei descoperiri uluitoare: actul de eliberare al unei sclave de origine cercheză, Caterina. Toate documentele puse cap la cap cu minuțiozitatea unui investigator conduc spre convingerea că ar fi chiar mama lui Leonardo da Vinci. Din fiecare detaliu al cărții acestui excelent leonardist țâşneşte iubirea acestuia pentru redarea onestă, bazată exclusiv pe documente autentice, a universului multietnic,

colorat şi viu din jurul bazinului mediteranean de acum jumătate de mileniu. O poveste despre robie şi libertate, la fel de actuală şi în zilele noastre şi o abilă reconstrucție romanescă a unei descoperiri istorice.

Caterina – Wafa-naka, adică Ochi-de-cer după cum i se spune între cerchezi, poporul mândru din care se trage – este o fată sălbatică, liberă ca vântul. Galopează pe platourile înalte ale Caucazului, se luptă precum un războinic, ascultă vocile copacilor, ale animalelor şi zeilor. Trăieşte parcă în afara istoriei, până în clipa când tocmai istoria îi va schimba viața: Caterina devine o sclavă, o marfă ce va fi dată din mână în mână. Povestea ei este depănată rând pe rând de personajele cu care a interferat, iar scenografia se schimbă spectaculos, de la lumea marilor migrații tătare la cea a corăbiilor doldora de mărfuri şi a galerelor de sclavi din Răsărit, de la Bizanțul încă strălucitor, la Veneția puternică şi coruptă şi la Florența cu bresle şi arte înfloritoare. O cercheză devenită sclavă, care a oferit lumii unul dintre cele mai de preț daruri – pe fiul ei, Leonardo da Vinci.

Mamei mele, cea precum Caterina

1
Yakov

O pădurice de mesteceni pe malul unui râu din apropiere de Xi Miute[1], într-o dimineață de vară

Nu vreau s-o pierd.

Calul apare şi dispare printre mesteceni.

O pot urmări doar cu ochii.

Ochii sunt mâini, mâini care se întind, încercând să apuce ceva ce se îndepărtează pentru totdeauna.

Viața, o străfulgerare, o pulsație nedesluşită de amintiri şi imagini, acel atât de puțin trăit împreună.

Trunchiuri albe şi zvelte; scoarța le e precum pielea tăbăcită. Par trupurile aceloraşi copaci pe care îi îmbrățişam în urmă cu douăsprezece ierni, dar nu aici, în apropierea mării, ci în pădurea noastră sacră, departe, în munți. Atunci am pătruns în cotloanele ei cele mai tainice, nesocotind faptul că nu-mi era îngăduit. Nu, nu puteam aştepta afară, cu ceilalți bărbați şi cu caii. De câteva ore bune, din vale se auzeau urletele sfâşietoare ale nevestei mele, umplându-mă de o nelinişte pe care nu o mai trăisem. Un miracol cumplit era pe punctul de a se întâmpla.

Cu mâinile agățate de trunchiul unui mesteacăn, priveam jos în dumbravă.

În mijlocul platoului se afla nucul uriaş, desfrunzit de vântul toamnei, cu ramurile către cer. Brațele întinse de

---

[1] Denumirea folosită de cerchezi pentru actuala mare Azov.

parcă ar fi adus o ofrandă. Rădăcinile bătrâne se răsuceau printre stâncile din care țâşnea un izvor cu apă pură. Între rădăcini şi trunchi, o cruce grosolană de lemn. Cu nevasta mea mai era doar *mamiku*, moaşa, care se zorea, alergând între femeie şi izvor, schimbând cârpele înroşite de sânge şi spălându-le în apă. Ea era întinsă pe spate, pe un strat de paie împrăştiate pe pământ. Scotea zbierete foarte ascuțite, rămânea țeapănă, îşi contorsiona brațele şi picioarele, îşi răsturna capul pe spate.

Până cu o zi înainte, şi de-a lungul lunilor precedente, în casa noastră mare din mijlocul satului am urmat toate sfaturile lui *mamiku* şi ale femeilor mai în vârstă. Trebuia să vină pe lume primul nostru copil: cel dintâi născut al lui *psì* Yakov, al nobilului Yakov, cum cântau femeile, vlăstarul hărăzit să devină un erou precum aceia din saga neamului Nart[2] şi să îşi conducă seminția cu forță şi vitejie. Se năştea în Anul Calului, animalul cel mai nobil şi mai venerat al neamului nostru.

Nevasta mea se ferea să iasă după apusul soarelui, să se aşeze pe o laviță sau pe o piatră, să omoare şerpi, să bea apă din cupe largi la gură. Se îngrijea ca focul care ardea în vatra din inima casei să nu se stingă niciodată. Şi, cu toate acestea, sarcina dificilă o vlăguia tot mai tare. Suferise frecvente pierderi de sânge, iar femeile se temeau ca nu cumva vreun demon să se fi apropiat de ea şi de copil. Poate că nemiloasa Almasti era însetată de sângele lor. Una spunea chiar că văzuse o bătrână despuiată, cu părul despletit, dând târcoale casei lor spre asfințit. Pentru a o alunga țineau aprins la poartă toată noaptea un foc purificator, iar sub pernă şi sub salteaua de paie puseseră mai multe obiecte de metal, câteva amulete, o foarfecă şi un

[2] Legendele narților stau la baza mitologiilor precreştine şi preislamice ale triburilor din Caucazul de Nord.

cuțit. Pregătiseră deja, pentru momentul naşterii, o colibă de paie la ieşirea din sat, în apropierea cursului zgomotos al râului.

Sorocul a sosit când toamna era deja târzie. Zilele mai erau încă blânde, dar bătrânii spuneau că în scurtă vreme urma să sufle vântul înghețat ce cobora din Ținutul Întunericului şi totul avea să devină alb şi tăcut, înmormântat sub o groasă mantie de zăpadă. Aproape părăsită de orice vlagă, palidă, ea insistase să fie dusă de îndată în pădurea sacră, sub nuc. Spunea că are nevoie de energia apei şi a stâncii, de seva şi de puterea marelui copac.

Fusese de neînduplecat în decizia ei şi, în ciuda stării sale, am dus-o cu o lectică, însoțită doar de *mamiku*. Plecaserăm în zori. Niciun nor pe cer, iar văzduhul era nemişcat, dar rece. În pădurea sacră intraseră doar femeile şi cei ce purtaseră lectica, dar ei s-au întors imediat după ce au pregătit un culcuş de paie pe pământul reavăn. Eu şi ceilalți bărbați, descălecând, ne-am oprit cu toții la lizieră. Nici unui bărbat nu i se permitea să rămână în pădure. Nu puteam vedea decât foarte neclar ceea ce se petrecea acolo jos. *Mamiku* începuse nişte stranii ritualuri pentru a uşura eliberarea fătului, deschizând şi desfăcând nişte misterioase obiecte împletite şi înnodate între ele şi rostind invocații apei şi vântului.

Un urlet mai ascuțit m-a înghețat. Ea s-a arcuit violent, s-a prăbuşit şi nu s-a mai mişcat. Eram răvăşit. De la depărtare nu reuşeam să văd prea bine, nu înțelegeam ce se întâmplă. N-o mai vedeam pe ea, acoperită fiind de *mamiku*, care se aplecase peste picioarele ei. Şi apoi, neaşteptat, încă un strigăt, slab, dar curat şi înalt, iar *mamiku* mişcându-se rapid şi apucând ceea ce părea a fi un cuțit, apoi alergând spre izvor cu ceva mic şi plin de sânge şi cufundându-l de mai multe ori în apa rece ca gheața, făcând să se repete de

fiecare dată acel strigăt acut, iar acel ceva mic să se curețe de sânge.

Am țâşnit într-un suflet spre luminiş. Am văzut groaza în ochii umezi ai lui *mamiku*, ce tremura toată, groaza pentru ceea ce tocmai se petrecuse, dar poate mai ales pentru sacrilegiul pe care îl făcusem, acela de a fi vrut să văd ceea ce nu trebuie să fie văzut de ochii unui bărbat. Am văzut-o pe nevasta mea întinsă pe jos, palidă ca zăpada, cu gura deschisă, cu ochii fără viață îndreptați spre cerul albastru, sângele maroniu de pe picioarele ei depărtate, de pe stratul de paie, de pe pământ. Almasti i-a băut sângele, zicea *mamiku* cu vorbe frânte şi confuze, dar acum, când coboară în țărână şi urcă iar din rădăcini în seva marelui nuc, e sânge sacru. Sânge pentru sânge, viață pentru viață. Şi atunci am zărit-o pentru prima oară. Ochii foarte mari erau deschişi, limpezi, profunzi. Mi se păreau chiar ochii mamei ei şi am avut senzația că mă priveau pe mine, care întindeam mâinile spre ea.

Am revăzut-o doar după alte şase ierni, când m-am întors.

După ce mi-am îngropat nevasta în tumulul familiei mele, sub lespezile mari de piatră ale lăcaşului morților, am încredințat fetița de doar câteva zile bunicii şi doicii, o sclavă *rus*[3] pe nume Irina.

Pe pământ se aşternuse bezna. Tenebrele răului şi ale durerii. Crivățul dinspre miazănoapte şuiera şi zăpada nu înceta să cadă. Am strâns armele, am adunat războinicii neamului meu şi am plecat fără să mai privesc înapoi. Până atunci, aşteptând venirea pe lume a primului meu copil, lăsasem fără răspuns invitația lui *warq* Inal Nexw, prințul Inal cel Mare cu un singur ochi, fiul lui Xwrifelhey, fiul lui

---

[3] *Ruşii* (sau varegii *rus*) – popor medieval de origine scandinavă, care a dominat din punct de vedere militar un vast spațiu din Europa de Est.

Abdun-Han, care cerea căpeteniilor şi nobililor poporului nostru mândru şi independent, împrăştiat prin munți şi prin văi, să se unească în luptă comună. Dar după aceea l-am urmat orbeşte cu multă hotărâre, aruncându-mă cu cruzime în bătălie, ca şi cum căutam să obțin pentru mine însumi consolarea morții pe care o pricinuiam duşmanului. În ochii celorlalți războinici, aceasta părea o vitejie eroică şi neomenească. În realitate, era doar o disperată dorință de moarte.

Când m-am întors în sat mă schimbasem mult. Chipul îmi era sluțit de riduri şi de cicatrice doar în parte ascunse de barbă şi de părul lung, bălai.

Privirea îmi era tristă, iar ochii păreau să reflecte încă licărul flăcărilor şi sângele şiroind. Nu-mi mai păsa deloc nici de viață, nici de moarte. Şi capul, şi inima îmi erau pustiite.

Am ajuns în sat, nefiind aşteptat de nimeni, în ajunul sărbătorii Anului Nou, la sfârşitul iernii. Veneam călare împreună cu câțiva tovarăşi de arme, doar acei puțini care mai rămăseseră în viață. Ceata noastră era urmată de o căruță mânată de un bărbat mic de statură îmbrăcat în negru. Sub *burka*, mantaua de postav, şi cămaşa de zale, purta o cămaşă grosieră de aba țesută în trei vătale, fără guler, încrețită sub centură, şi pantaloni largi vârâți în cizmele cu carâmb înalt. Purta în bandulieră un arc lung şi tolba cu săgeți, şi în teacă o *shashka*, acel cuțit uşor, lung şi încovoiat, flexibil şi ucigător ca un şarpe, cu plăsele sub formă de cârlig, îmbrăcate în argint gravat cu cap de vultur.

Mi-am scos coiful ascuțit cu obrăzare şi mi-am scuturat capul, desfăcându-mi în vânt pletele bălaie. Înaintam lent, coborând în vale după ultima şerpuire a drumului dinspre colină. Pe măsură ce mă apropiam de primele case, vedeam femeile, bătrânii, copiii cum încep să se adune tăcuți pe marginea drumului, încercând să distingă pe chipurile

distruse ale călăreților trăsăturile unei persoane iubite: un soț, un fiu, un tată.

M-am oprit în fața casei mele din mijlocul satului, acea *wuna* diferită de celelalte locuințe doar prin faptul că era mai mare, dar la fel ca structură şi făcută tot dintr-o împletitură de trestii, crengi şi paie. Nimic nu se schimbase.

În spate erau aceleaşi împrejmuiri de lemn pe care le făcusem în vara în care nevasta mea aştepta copilul: grajdurile, camera separată pentru oaspeți, ocolurile pentru animale, câmpul şi pomii fructiferi, care acum aşteptau din nou primăvara.

În pridvor, izolată de slujbaşi şi de oamenii casei, am recunoscut silueta subțire a mamei mele, nemişcată ca o statuie, şi alături de ea slujnica Irina, care ținea de mânuță o fetiță de cinci sau şase ierni. Trebuie că ea era: fiica mea, cea cu ochi albaştri şi păr lung, blond. Ochii aceia mă fixau emoționați, dar fără lacrimi, uscați precum ochii bunicii, precum ochii Irinei, precum ochii tuturor celor strânşi în bătătură în acel moment, pentru că la noi lacrimile sunt semn de slăbiciune.

Am descălecat, am îmbrățişat-o pe mama, am privit cu recunoştință către Irina, m-am aplecat spre fetița care nu mă văzuse niciodată. Trebuie că îi păream un necunoscut; abia atunci mi-am dat seama că felul cum arătam nu putea să trezească decât spaimă. Eu nu ştiam să surâd, nu am zâmbit în viața mea. Nici măcar numele nu i-l cunoşteam, iar Irina, ghicindu-mi întrebarea, a spus în şoaptă cum o strigau, *Wafa-naka*, Ochi-de-cer, pentru că ochii ei erau de un albastru adânc ca aceia ai mamei şi ai tatălui. Mi-am amintit cu durere cât de intens era albastrul cerului de deasupra luminişului în ziua în care Theshxwe[4]

[4] Zeul suprem al panteonului politeist cerchez.

Atotputernicul mi-a luat-o pe femeia iubită şi mi-a dăruit o fiică în loc de un întâi născut de parte bărbătească.

Am întins timid mâinile către ea, rostind încet numele ei: Ochi-de-cer.

Fetița a privit-o cu neîncredere pe Irina, care i-a zâmbit, apoi s-a îndreptat sigură spre mine, fără să privească în pământ, şi mi-a cuprins gâtul cu brațele.

Am intrat în încăperea spațioasă din mijloc, în jurul inimii sacre a locuinței, unde se afla focul de care în toți acei ani avusese grijă mama mea, stăpâna casei, şi, în lipsa mea, capul familiei.

Şi căruța se oprise în fața locuinței şi l-am prezentat rudelor şi prietenilor pe cel ce o mână: era acum *konak*, oaspetele meu, un negustor grec pe nume Demetrios, care mă însoțise de la Zhansherx[5], cetatea prințului Inal, întemeiată de bunicul său Abdun, la miazăzi de râul Psoz[6]. Eu nu îl cunoşteam şi nici nu îl întâlnisem înainte de a-mi fi fost prezentat; grecul însă nu numai că ştia puțin limba noastră, dar îmi cunoştea şi numele.

---

[5] Cetate-fortăreață întemeiată de căpetenia circasienilor (cerchezilor), Inal cel Mare (1427-1453), capitală a ținutului Kabarda, al cărei nume a circulat sub mai multe variante, printre care *Shanjir, Shanchir, Chantchir.* Pe tot parcursul cărții, autorul a optat pentru denumirea locală şi veche a toponimelor şi personajelor mitologice caucaziene, care au fost păstrate şi în traducere.

[6] Râul Psoz izvorăşte din Caucazul de vest şi marchează pe o porțiune hotarul actual dintre Georgia, Abhazia şi Rusia pe cei 53 kilometri ai săi până la vărsarea în Marea Neagră.

Ba mai mult: numele de Yakov îl salvase când a coborât din corabie pe malul mării Xi Fitse[7]. Demetrios fusese înconjurat pe dată de călăreți ostili, care l-ar fi privat nu numai de mărfurile sale, dar şi de libertate, dacă nu s-ar fi declarat *konak* al prințului Yakov, cerând să fie protejat în numele obligației sfinte a ospitalității şi să fie dus în fața acestuia. În afară de mărfurile pentru troc, Demetrios îmi adusese şi veşti dintr-un tărâm îndepărtat, mult mai îndepărtat decât Xi Fitse, şi mi-a mai zis şi că are de transmis un mesaj personal mamei mele.

L-am prezentat pe Demetrios mamei şi am consimțit să rămână singuri, într-un colț al încăperii. Spre uimirea tuturor, Demetrios s-a închinat în fața ei. Eu l-am auzit spunând doar foarte puține cuvinte şi l-am văzut scoțând un mic obiect din taşcă, un inel poate, pe care i l-a oferit. Ea îl asculta fără să îl întrerupă. Ştiam foarte bine că nu vorbeşte. Nu-mi amintesc, de când eram copil, să fi auzit vreodată un singur cuvânt rostit de buzele ei. Mama comunica doar prin gesturi. Se zice că a ajuns aşa cu mulți ani înainte de a se căsători şi de a mă naşte eu, când, la întoarcerea în satul său din care încă mai ieşea fum după ce fusese pârjolit de tătarii lui Timur Barlas, a aflat că îi răpiseră fratele şi a văzut căpățâna tatălui său înfiptă într-o lance.

Am observat cu uimire că se emoționase.

Dar a durat doar o clipă. Şi-a revenit imediat, uşor stânjenită de acea slăbiciune de moment, i-a făcut semn grecului să se retragă şi s-a dus să se ghemuiască pe *diwan*, în mijlocul încăperii, lângă Ochi-de-cer, invitându-i pe toți să se servească din bucatele simple pe care femeile le

---

[7] Denumirea locală a Mării Negre. Numele sub care circula în Peninsula Italică, folosit adesea şi în acest text, este Mare Maggiore (Marea cea Mare).

pregătiseră în grabă pentru cină: o supă cu paste din mei, carne de oaie fiartă asezonată cu un sos de usturoi, o prăjitură cu nuci şi miere. Cupele de argint, scoase de prin scrinuri şi curăţate în cinstea mea, a tovarăşilor de arme şi a invitatului meu, erau umplute cu *makhsima*, băutura din mei fermentat şi miere. O fată cânta o melodie lentă pe *pshine*[8], mişcându-şi arcuşul pe cele două strune din păr de cal, bine întinse deasupra cutiei de rezonanţă cu formă lunguiaţă.

După cină, în jurul focului, grecul a început să vorbească rar în acea limbă atât de dificilă pentru el, greşind adesea cuvintele şi sunetele şi stârnind râsul celor de faţă, care interveneau zgomotos să îl corecteze sau să-i sugereze cuvântul mai potrivit. Dar el avea talentul de a se face înţeles oricum, prin expresia feţei care se rotea de la unul la altul, prin privirea iute şi şmecheră, prin gesturile mâinilor.

Nu după mult însă nimeni nu mai râdea, cu toţii îl priveau atent, ascultând cu gura căscată cum povestea despre lucruri uluitoare şi greu de imaginat pentru ei, oameni de la munte care, cu excepţia noastră, a războinicilor, şi a unor sclavi veniţi de departe, nu văzuseră niciodată nimic din ce se află dincolo de crestele munţilor şi de zonele de podiş pe unde torenţii se întind, devenind râuri. Eu însă o priveam pe Ochi-de-cer, dar fetiţa nu mă băga în seamă, fiind cu totul concentrată pe povestire şi pe efortul de a înţelege acele fraze cam dezlânate.

Dincolo de Xi Miute, unde se varsă râurile Tane şi Psoz, zicea Demetrios, dincolo de Xi Tuale Teymen, unde pământurile par să se atingă, se află Xi Fitse, marea neagră cea mare în care apune soarele. Grecii îi spuneau Euxeìnos. Kara Deniz, marea neagră, îi spun nou-sosiţii pe ţărmurile ei

---

[8] Instrument muzical rudimentar cu coarde, specific regiunii caucaziene.

meridionale. Eu văzusem acea mare de la depărtare; de pe crestele munților, părea o fâşie estompată. Dar lumea, a continuat Demetrios, nu se sfârşeşte cu acel orizont îndepărtat unde apune soarele. Şi marea mare neagră se termină la miazăzi, restrângându-se acolo unde se află oraşul său, cel mai frumos şi mai bogat oraş din lume, oraşul cu cupole şi statui de aur. Şi dincolo de ea mai e o mare şi mai mare, o mare sărată şi adâncă, împrejmuită de multe ținuturi, de multe alte neamuri şi de nenumărate insule, iar aceasta la rândul său se varsă în apele uriaşe ce înconjoară tot uscatul. Dincolo de acea mare e un tărâm care se numeşte Aìgyptos, aşa de cald, că nu a cunoscut vreodată zăpada, locuit de un popor vechi de tot, aproape cât lumea de vechi, şi străbătut de un fluviu despre care nimeni nu ştie de unde izvorăşte.

Din acel loc se întorcea acum Demetrios. Din preabogata capitală al-Qàhira, Biruitoarea; fusese chemat de Barsbay, regele lor, căruia i se spusese că grecul provenea de pe coasta nord-orientală a mării celei negre. Regele i-a dezvăluit că şi el era originar de prin părțile acelea, că se născuse la poalele munților înalți care se vedeau de pe mare şi că, încă flăcău fiind, fusese capturat în urma năvălirii tătarilor. Băiatul fusese vândut ca sclav la al-Qàhira, pentru ca până la urmă să devină stăpânul acelei părți de lume.

Demetrios ne-a arătat un mic disc de metal purtând emblema lui, albăstreaua, şi ne-a zis: Asta e moneda lui. Cu toții am privit-o curioşi. Aici în munți nimeni nu se foloseşte de monede. Dacă totuşi o monedă nimereşte în mâna cuiva, e păstrată ca amuletă sau e găurită pentru a fi pusă într-un colier.

Mărfurile pur şi simplu se schimbă prin troc între diferitele triburi sau cu negustorii evrei sau armeni care arareori se nimeresc pe acolo.

Regele Barsbay îi ceruse lui Demetrios să se întoarcă în fosta lui patrie ca să ducă veşti despre sine unicei persoane din familia sa care probabil mai trăia: sora lui mai mare, despre care ştia că fusese măritată cu nobila căpetenie a unei aşezări din podişul de la miazănoapte de izvoarele râului Psoz, şi care pare-se că avea un fiu pe nume Yakov. Demetrios trebuia doar să-i ducă salutul său şi câteva daruri, pe care le-a scos atunci din taşcă, uimindu-i pe toţi: un voal de mătase împletită cu fir de aur ce purta în mijloc imaginea unei albăstrele, pentru sora regelui; un pumnal cu plăselele bătute în pietre scumpe, pentru fiul ei. Darul cel mai de preţ îl încredinţase deja în mâinile mamei mele: un inel vrăjit, pentru a-i ocroti pe ea şi pe cei dragi.

Regele Barsbay îl primise de tânăr de la călugării dintr-o mănăstire de la poalele sfântului munte pe care Atotputernicul îi vorbise profetului Moshe.

I-am cerut mamei inelul. Era un simplu cerculeţ de argint pe care erau gravate un semn mai mare şi altele mai mici. Semnul mai mare părea făcut din linii încrucişate, exact ca în emblemele pe care le folosim noi ca să ne marcăm cu fier înroşit caii şi vitele, pentru a ne grava armele sau pentru a săpa urme pe stânci. L-am tot învârtit între degete, dar fără să înţeleg acele simboluri.

Ca şi toţi ceilalţi aparţinând poporului nostru, eu nu ştiu cum e cu scrierea, chiar dacă am văzut că neamurile vecine o folosesc şi chiar dacă am găsit în tumuli şi în lăcaşurile morţilor lespezi de piatră foarte vechi pe care erau scrijelite nişte semne stranii şi de neînţeles. Pentru că scrierea trebuie că este un act magic prin care cuvintele, care sunt făcute din aer, devin captive; şi pecetluite fiind în timp, le permit să treacă hotarul dintre viaţă şi moarte. De aceea, scrierile sunt dăltuite în piatră lângă lăcaşul morţilor. Trebuie că reprezintă limbajul lor, săpat în stâncă, pentru a nu deveni şi el ţărână precum trupurile lor.

Şi acelea din fața mea erau cu siguranță nişte semne magice. L-am privit pe Demetrios cu o expresie interogativă. Grecul mi-a indicat semnul cel mai mare, împletirea liniilor: E o monogramă, a zis el, adică un simbol compus din mai multe semne suprapuse, şi în cazul acesta semnele erau trei şi corespundeau unor sunete distincte, *a i k*, aşa cum le scriu grecii. Ca să înțeleg, Demetrios mi le-a rostit rar unul câte unul: *a i k a t e r i n e*. Apoi a pronunțat cu voce tare cuvântul întreg: *Ekaterini*.

Era pur şi simplu un nume: numele măreței Haghia Ekaterini cea curată, al cărei trup era păstrat şi venerat în acea mănăstire de la poalele muntelui sfânt al lui Moshe. Inelul fusese atins de trupul sfintei şi astfel a absorbit putere şi energie. La început, Ekaterini era o fecioară din oraşul Alexandria şi se numea Dorothea, adică Darul lui Dumnezeu. Avusese o viziune despre Fecioara Mamă Sfânta Merissa[9], ocrotitoarea albinelor şi a mierii, şi despre Cristos, Fiul său şi al Celui Atotputernic, care o hărăzise pe Dorothea drept mireasa Sa, prin dăruirea acestui inel. Şi de atunci ea s-a numit Ekaterini, cea neprihănită. Apoi câțiva aprigi prigonitori, după ce au supus-o în van unor cumplite chinuri pentru a o constrânge să renunțe la Mirele său divin, i-au retezat capul, însă trupul său, refăcut întreg de către îngeri, a fost purtat în zbor în muntele lui Moshe. Se spune că pletele sale blonde au continuat în chip miraculos

---

[9] Se pare că în tradiția poporului cerchez, a cărui creştinare a avut loc târziu, superficial şi exclusiv la nivel oral, erau frecvente aceste încrucişări, inclusiv fonetice, dintre numele persoanelor Noului Testament (aici Preasfânta Fecioară Maria) şi vechile mituri păgâne (aici mitul grecesc al Melissei, o nimfă ce i-a învățat pe oameni cum să folosească mierea, după alții, o prințesă cretană metamorfozată în albină).

să crească şi că din trupul său izvora fără încetare un untdelemn tămăduitor.

Se lăsa întunericul în afara casei şi peste văi. Începea noaptea Anului Nou, iar sufletul vital al lumii se stârnea din nou puternic în văzduh, în apă, pe pământ. Cu toții rămăseseră aşezați în cerc în jurul focului, continuând să-şi închipuie poveştile fermecate pe care le ascultaseră. În linişte în care se auzea doar trosnetul jarului, privirea mea a întâlnit-o pe cea a fiicei mele, Ochi-de-cer, şi mi-am amintit că încă nu îi fusese dat un nume şi nici nu fusese purificată prin apa botezului. Ar fi trebuit să fac eu acest lucru, întrucât pe la noi, printre munți, nu ajunseseră niciodată acei *schojen* şi *shekhnik*, şamanii crucii, chiar dacă veneram crucea de lemn atârnată de trunchiul bătrânului nuc sacru de lângă izvor.

Dar eu nu m-am mai dus acolo. Pentru mine, acela devenise un loc al morții, cel în care murise soția mea. Însă tot acolo se născuse şi Ochi-de-cer, şi se cuvenea să mă întorc acolo în ziua cea mai importantă din an, când renăştea viața plantelor, a animalelor şi a tuturor făpturilor. Fetița avea să fie semnul renaşterii, iar eu urma să o purific turnându-i pe cap apa rece şi binecuvântată ce izvora lângă cruce, aceeaşi apă în care *mamiku* o spălase de sângele mamei sale.

Dar ce nume să aleg pentru Ochi-de-cer? În adâncul meu, strângând între degete inelul fermecat, ştiam răspunsul, dar mi-am zis că se cade să urmez *khabza*, tradiția şi obiceiul părinților. Cel care propune numele celui venit pe lume trebuie să fie prima persoană străină care trece pragul casei după naşterea copilului, şi acea persoană era Demetrios. Grecul m-a privit, a privit inelul, apoi pe mama mea şi m-a întrebat când anume se născuse fetița. Eu nu ştiam, m-am uitat la Irina, care a grăit cu un puternic accent *rus*: Două

luni şi zece zile după începutul ultimului *Zhilqi*, Anul Calului.

Demetrios a închis ochii, încercând să facă în minte un calcul rapid, aşa cum sunt obişnuiţi să facă negustorii. Ziua trebuie să fi fost chiar praznicul de Haghia Ekaterini, care în calendarul grecilor era ziua a douăzeci şi cincea din luna numită *noémbrios*, iar ultimul An al Calului, dacă nu se înşela, trebuie să fi fost în anul 6936 de la Facerea Lumii. Şi atunci, fără şovăire, o privi pe fată şi îi rosti solemn numele: Ekaterini. I-am dăruit inelul fermecat cu aceeaşi solemnitate cu care Cristos i l-a dăruit Miresei Sale Ekaterini. Mândră precum o prinţesă, Ekaterini şi-l puse pe deget, strângând micul ei pumn pentru că inelul îi era prea larg, iar dacă i-ar fi căzut ar fi fost de rău augur.

M-am întors după alte şase ierni.

Mă aflam pe câmpul de luptă al lui Inal, la miazăzi de munţi. Pe când gheţurile începeau să se topească şi râurile să se umfle, ducând spre Xi Fitse apa lor proaspătă, a sosit vestea morţii mamei mele. După ce am obţinut învoire de la prinţ, am pornit singur să mă ocup de înmormântarea mamei în lăcaşul morţilor străbunilor mei. Am străbătut în galop cursul în amonte al râului, am urcat pe cărările abrupte ale muntelui, pe care le cunoşteam atât de bine, am continuat apoi la pas pe porţiunile încă acoperite de zăpadă, trăgând după mine şi ajutându-mi calul ca pe un frate al meu.

Inima mea se împietrise şi mai mult. În părul meu tot bălai, dar mai ales în barbă se vedeau sclipiri de alb ca de nea. La brâu aveam într-o parte *shashka*, în cealaltă pumnalul bătut cu nestemate de la Barsbay. Eram un războinic, mă obişnuisem să alung şi să suprim orice gând, orice amintire, orice emoţie şi să trăiesc pentru a acţiona şi a lupta. Dar inima mi-a tresărit când, dincolo de ultima şerpuire a drumului, mi-au apărut în faţă valea străbătută

de râul ce se umflase de curând, fumul care se înălța dinspre acoperişurile de paie ale colibelor şi caselor, iar pe cealaltă parte, urcuşurile în terase largi ce se înălțau lin până în zona de podiş, unde, când eram copil, tata mă învățase să călăresc mai iute ca vântul. Spre răsărit, valea se îngusta între munții tot mai abrupți şi începea codrul sălbatic şi de nepătruns, în care se găseau pădurea sacră a marelui nuc şi izvorul cu apă pură. Primăvara venise de curând.

Păşunile se acopereau de iarbă proaspătă şi flori, pomii fructiferi erau plini de boboci albi şi trandafirii.

Inima mi s-a strâns la amintirea singurei primăveri pe care o trăisem cu mireasa mea, pe patul de piele, acoperit cu flori de papură şi trestie aromatică.

Şi mi s-a deschis gândindu-mă la fiica mea, chiar dacă amintirea ultimei şi singurei întâlniri cu ea, cu şase ani în urmă, devenise mult mai estompată.

Cum o să mi se pară? Devenise o femeie? Ce or fi învățat-o în toți acei ani?

Învățase oare să facă tot ceea ce *khabza* statorniceşte? Trebuia să fie deja vremea când ar fi cazul să îi găsesc un soț, un tânăr puternic şi curajos dintr-un trib apropiat, şi să stabilesc pactul de sânge cu părinții lui. Şi ea urma să plece de tot, pentru că acesta este destinul femeii: o fiică este ca un oaspete şi ca un oaspete va şi pleca, ziceau bătrânii.

Ce o să-i spun când o s-o revăd? N-aveam habar. Şi, în fond, am fost întotdeauna un bărbat care vorbeşte puțin. Nu sunt în stare să fac o cuvântare mai lungă de o frază. Nimeni din familie nu vorbea mult. Mama mea, care devenise mută, nu mi-a vorbit niciodată. M-am gândit să nu spun nimic, dar trebuia măcar să mă silesc. Ochi-de-cer, am şoptit în sinea mea. Nu, trebuia de acum să-i spun pe numele acela străin cu care o botezasem, Ekaterini.

Ekaterini, nobila fiică a nobilului Yakov.

În timp ce coboram pe drumeag, am zărit o siluetă nemişcată pe creastă.

Nu era un bărbat, ci un băiat, judecând după haine şi conformație. Nu privea spre mine, părea chiar că nici nu a sesizat apropierea unui călăreț. Atenția îi era îndreptată toată către cealaltă parte, spre creastă. Acolo era o văiugă cu o pădurice, iar vânatul, chiar şi de talie mare, nu lipsea niciodată de prin partea locului. Băiatul ținea în mâini un arc cam prea mare pentru el, şi nu unul dintre acele arcuri mititele care de obicei se dau tinerilor ca să se antreneze să tragă în prăzi de mici dimensiuni, iepuri sau păsări. Era îmbrăcat simplu: pantaloni mulați vârâți în cizme, o cazacă strânsă la mijloc de o cingătoare în care avea şi un mic pumnal şi tolba cu săgeți în bandulieră. Toate acele piese de îmbrăcăminte mi se păreau cunoscute, de parcă le mai văzusem undeva.

Băiatul purta o pălărie de postav, care trebuie că ascundea plete lungi, pentru că nişte şuvițe ondulate ieşiseră de după urechi. Nu departe de el, legat cu o funie de o cracă, era un mânz fără şa, un roib tânăr cu o pată albă în frunte, ce semăna cu o stea.

Cine era băiatul acela? Al cui fiu era? Al unuia dintre tovarăşii mei de arme rămaşi cu Inal, sau poate al unuia care s-a întors în sânul Mamei Pământ? Sau poate era dintr-un trib vecin, dat spre adopție temporară, aşa cum îndeamnă *ataliqate*, vechiul obicei al poporului nostru?

Curios, am descălecat, băgând de seamă să nu fac zgomot. Mi-am dat jos pelerina, platoşa şi armele şi m-am furişat tiptil prin iarba proaspătă, ca să îl surprind pe tânărul arcaş. Am ajuns în spatele lui fără să îşi dea seama, şi în clipa în care el îşi slobozea săgeata în vale, l-am prins în brațele mele puternice şi l-am ridicat de la pământ, râzând. Săgeata, şuierând, s-a pierdut departe. Mânzul a nechezat speriat. O căprioară s-a făcut nevăzută în

pădurice. Băiatul se zbătea, dar mişcările lui erau fără efect pentru că îl înşfăcasem strâns. Pălăria îi căzuse şi părul i se răsfirase: avea plete lungi blonde.

L-am lăsat pe băiat să cadă în iarbă, stăpânindu-l prin simpla mea statură.

Probabil că îi apăream un uriaş ce îi umbreşte lumina plină a soarelui. A dus imediat mâna la pumnal şi era pe punctul de a reacționa violent. Probabil că miza pe o pradă de mari dimensiuni şi a pierdut-o din pricina mea. Dar dintr-odată a rămas încremenit. Chiar dacă sprâncenele erau încruntate într-o expresie de mânie, chipul avea trăsături blânde şi delicate, aproape feminine.

Ochii erau de albastrul cerului. De pe buze mi s-a părut că aud un singur cuvânt, şoptit cu teamă, ca o întrebare: *Ada*, tata? Şi atunci am încremenit şi eu.

Stăteam aşezați unul lângă altul fără să ne privim, uitându-ne la vale şi la norii ce alergau deasupra munților. Calul meu s-a apropiat de mânzul care păştea liniştit iarba nou-răsărită. Brusc, ea, fără să mă privească, a ridicat mâna, arătând înspre mânz, şi a rostit un singur cuvânt: *Vagwà*, Stea. M-am întors surprins spre ea şi am înțeles că e numele mânzului. Am ridicat şi eu mâna spre calul meu cel negru, mai scund ca toți caii care se trag din rasele nesfârşitelor stepe orientale, călărite de tătari şi de mongoli, nu mult mai mare decât mânzul, dar cu o musculatură puternică şi agilă, cu coamă şi coadă lungă, cu cicatricile prea multor răni suferite ca şi călărețul său, îmbătrânit împreună cu el. Numele său e *Zhash*, Noapte.

Privirile noastre s-au întâlnit şi i-am observat chipul luminat de soare, în timp ce ea, ca pentru a fi recunoscută, îmi arăta mâna stângă cu inelul fermecat. Aşa să fi fost şi chipul miresei mele, cu mulți ani în urmă? Nu ştiam să răspund, amintirea devenea neclară, prin fața ochilor mei se perindaseră prea multe orori şi prea multă dezolare. Ne-am

ridicat, tată şi fiică, am strâns lucrurile împrăştiate prin iarbă şi am pornit pe jos spre sat, ducându-i de căpăstru pe Stea şi pe Noapte, care ne urmau docil.

Bătrânii satului m-au condus spre locul funeraliilor mamei mele, care începuseră de câteva zile, conform preceptelor din *khabza.* Originară dintr-una dintre familiile cele mai nobile din valea râului Psoz, mama mea s-a bucurat întotdeauna de un respect deosebit din partea acelor oameni simpli ai munților, întreținut încă de pe vremea invaziei tătarilor lui Timur Barlas şi a poveştii atât de tragice a familiei ei, şi crescut încă şi mai mult după vizita negustorului Demetrios, când s-a dus vestea că era sora unuia dintre cei mai puternici regi ai lumii. Bătrânii au decis aşadar să fie condusă cu onorurile funebre rezervate de regulă doar căpeteniilor şi bărbaților de rang înalt, înainte de a-i duce corpul în lăcaşul morților şi de a-i elibera sufletul nemuritor spre *hedrixe,* lumea de dedesubt, ca să continue să îi ocrotească pe cei vii, din lumea de deasupra.

Am ajuns la picioarele stivei mortuare. Mama mea moartă şedea acolo sus ca o regină pe tron, îmbrăcată în cele mai frumoase veşminte ale sale, cu ochii închişi, cu mâinile osoase înnegrite ce ieşeau din mâneci. Trupul ei, care ajunsese uşor ca un firicel după ritualul îndepărtării organelor interne, se afla acolo de aproape opt zile, venerat de lumea venită din sat şi din văile învecinate. Sub marea stivă se găseau ofrandele celor veniți să o cinstească: ceşti de argint, năframe, dar şi arme, arcuri, săgeți. O fetiță şezând în stânga ei agita din când în când o săgeată cu o batistă de mătase în vârf, ca să alunge muştele. M-am aşezat pe o stâncă şi am rămas cu privirea nedesprinsă de mama vreo două-trei ore, în tăcere, fără lacrimi, pentru că la noi plânsul e o ruşine. La asfințit am urcat numai eu pe stivă, am luat-o cu blândețe pe mama în brațe şi am aşezat-o într-un trunchi gros de copac scobit, împreună cu

prinosurile votive. Trunchiul a fost dus în lăcaşul morților şi coborât într-o groapă în care cu toții, trecând, au aruncat țărână sau pietre. În scurtă vreme, lângă vechile lespezi de stâncă, s-a mai înălțat un tumul.

Eu şi Ekaterini rămăseserăm singuri în casa aceea mare. Mama, înainte de a muri, o dezrobise pe Irina, împreună cu un alt sclav *rus*, Oleg, care de multă vreme era iubitul ei, şi amândurora le lăsase drept locuință micuța colibă care pe vremuri era rezervată oaspeților şi o bucată de pământ. Eram fericit. Irina, ca şi alți *rus* din sat, fusese, cu mulți ani în urmă, sclava unor tătari, iar pentru ea să fie luată înapoi de noi drept pradă de război şi să fie adusă în satul dintre munți însemna deja aproape o punere în libertate. În casa noastră şi în satul nostru fusese respectată ca o ființă umană şi considerată aproape ca făcând parte din familie, când mama a ales-o ca doică pentru Ochi-de-cer, întrucât Irina, cu puțină vreme în urmă, născuse un copil conceput cu Oleg.

Fiica mea, care nu-şi cunoscuse mama, supsese laptele vieții de la sânii Irinei.

Cu mama mea, care nu vorbea, Irina părea că se înțelege foarte bine, aproape ca şi cum şi-ar fi citit gândurile. Dar, cu timpul, Irina a început să învețe puțin limba noastră, chiar dacă după botez a preferat să folosească pentru fetiță numele *rus* de alint Katia sau Katiusha. Irina păstra un accent *rus* puternic şi de neconfundat, care îi dădea Katiei senzația exotică a unor ținuturi îndepărtate, aventuroase, aflate de-a lungul râurilor înghețate ale nordului de gheață, la marginile Tărâmului Întunericului, unde în aurora boreală se vedeau dansând în ceruri Demoni şi Zâne, într-o culoare irizată de verde şi de azur.

Legănându-i pătuțul, Irina o adormea cântându-i misterioase cântece de leagăn în limba ei sau povestindu-i basme. Uneori, cea mică se înfiora, pentru că nu

întotdeauna poveştile erau liniştitoare, ba dimpotrivă, erau de obicei populate de personaje înspăimântătoare, precum vrăjitoarea Baba Iaga, care îi înfulecă pe copii. Sau, pentru a o ține departe de apele periculoase ale râului, Irina îi spunea că în adâncul lor se ascund sirene goale şi frumoase, numite *rusalke*, care stau la pândă ca să îi înhațe pe băieți şi să-i înece. Dar, procedând astfel, obținea efectul contrar, pentru că fata şi mai abitir se apropia de râul străveziu ca să le vadă, crezând cu adevărat că le recunoaşte în sturionii cu spinare argintie care săreau pe prundiş.

Stând în preajma focului, fata, care nu îşi schimbase hainele în care era îmbrăcată când am surprins-o pe colină, şi-a prins bine părul la spate şi, cu mândrie, a început să povestească despre viața ei de până atunci. Ochii ei străluceau în licărul focului şi obrajii i se îmbujorau. Eu o ascultam, amuzat de înfățişarea ei băiețească şi de ritmul cuvintelor ei. Katia vorbea corect limba, fără îndoială, dar era ceva bizar în vorba ei, ceea ce n-ar fi trebuit să mă mire, căci fusese crescută de o bunică mută şi de o sclavă *rus*; de aceea, nu folosea nici măcar cuvintele monosilabice ale argoului secret al femeilor de rang înalt şi nici *chakobska*, limbajul vânătorilor, pentru că nimeni nu o învățase. Din când în când se oprea ca să caute cuvântul potrivit, dar apoi îşi relua firul şi vorbea ca un râu ce debordează, şi acest lucru îmi plăcea, pentru că eu folosesc cuvinte puține şi prefer să ascult.

Amintirea precedentei mele sosiri, din urmă cu şase ani, trebuie că îi rămăsese în memorie, ba chiar putea fi cea mai veche şi mai frumoasă amintire a sa: războinicul descălecând în fața cerdacului şi atingându-i fața cu mâna aceea aspră. Şi-şi aducea aminte şi de mirosul acru şi neplăcut al acelui trup murdar şi năclăit de sudoarea călătoriei, şi de toate celelalte mirosuri: al metalului zalelor

şi al platoşei, al cizmelor de piele, al cailor care băteau nervoşi cu copita în noroi şi bălegar.

Cealaltă amintire era legată de momentul în care i-am dat inelul fermecat, pe care l-a pus pe deget. Strânsese iute pumnul, pentru că simțise că îi putea aluneca din degetuțul încă aşa de mic şi ar fi fost o ruşine să îl scape pe jos.

Şi tot atunci auzise pentru prima oară acel nume străin, Ekaterini, care urma să devină numele ei; dar celelalte femei i-au spus în continuare *Wafa-naka*, Ochi-de-cer, în timp ce pentru Irina devenise micuța Katiusha. Mi-a arătat cu mândrie mâna cu inelul, apoi a scotocit într-o geantă de unde a scos un obiect pe care l-a desfăşurat pe toată lungimea lui: acel nemaipomenit văl de aur primit în dar de la bunica înainte de a se stinge.

Katia crescuse singură. Nefiind băiat, nu putea fi încredințată în *ataliqate* nici unei familii. Trebuia să crească în casă, în aşteptarea întoarcerii tatălui şi a deciziilor ce urmau să fie luate despre viitorul ei. Învățase de la Irina şi de la celelalte femei tot ceea ce trebuia să ştie legat de îngrijirea casei, a câmpului şi a animalelor şi le ajuta mult. Ştia să are pământul, dându-şi silința să tragă cu încăpățânare plugul de mână, chiar dacă brazda ei nu era la fel de adâncă precum cea a celorlalți țărani. Ştia să semene meiul, băgând mâna în sac şi împrăştiind prețioasele semințe printr-o mişcare ca de evantai, în timp ce cânta o litanie de binecuvântare pentru viitoarea recoltă, şi-i invoca pe zeul fertilității, Sozeresh, şi pe zeul secerişului, Theghelej. Ştia să păzească pământul cultivat, alungând păsările şi alte animăluțe care puneau în pericol semințele şi plantele. Ştia să reteze spicele cu o mişcare amplă a secerii.

Când a crescut mai mare, a învățat să aibă grijă de animalele domestice, porci, gâşte şi găini, dar refuza să fie ea cea nevoită să le taie. Doar la vânătoare putea ucide o altă creatură, cu o lovitură precisă şi mortală, pentru a nu o

face să sufere, după care îngenunchea lângă ea, rugând zeii să-i primească spiritul. Nu ştia să îngrijească albinele şi fugea îngrozită de orice stup, că îi era frică să nu o înțepe, şi se ruga la zeița şi binefăcătoarea lor, Sfânta Fecioară Merissa, Maica lui Cristos, să îi cruțe viața, jurând că nu va face niciodată rău albinelor. În schimb, mierea o adora şi îi mulțumea Sfintei Merissa pentru acel dar dulce şi auriu pe care Fecioara îl făcuse muritorilor.

Mergea cu păstorii pe dealuri, dar ei nu o lăsau să depăşească un anumit hotar invizibil când plecau în transhumanță către zonele de podiş. I se încredințase o mică turmă de capre pe care să o ducă singură la păscut, însoțită fiind de un dulău cu blană lungă şi deschisă la culoare. Seara îşi chema caprele în staul, la adăpost de lupi, cântându-le din fluieraş un *melghezej*, cântecul de leagăn despre care ciobanii credeau că a fost creat de însuşi zeul turmelor, Amisch. Uneori, vântul prin coroanele copacilor părea să îngâne aceeaşi melodie, şi atunci ea fugea şi se ascundea după o stâncă, pentru că ar fi putut fi chiar Amisch cel care cânta, şi zeul acela, pe jumătate gol şi păros ca un urs, nu voia să fie văzut de ochii muritorilor.

Le ajuta pe capre să fete şi spăla de îndată iezii abia născuți în apa rece ca gheața a torentului. Învățase să mulgă laptele, să-l conserve, să-l facă să fermenteze pentru a deveni airan, să umple coşurile de nuiele în care brânza proaspătă era pusă la scurs. În afară de o bâtă mare, începuse să mai poarte mereu la ea şi un pumnal dăruit de bunica, ca să se apere în cazul în care ar fi fost atacată de lupi, dar, din fericire, nu fusese cazul niciodată. Irina spunea că există animale mai rele ca lupii, dar când Katia insista să afle ce animale, femeia se închidea în ea şi nu mai scotea un cuvânt.

Uneori, bunica îi încredința sarcina cea mai importantă a familiei, de care numai ea se îngrijea: aceea ca flacăra sacră

a focului din vatra din mijlocul casei să nu se stingă niciodată. În serile lungi de iarnă, când totul era acoperit de zăpadă şi nu se putea ieşi, rămânea în încăperea cea mare cu femeile care torceau, țeseau şi povesteau. Era fascinată de iscusința cu care ele cu toatele, chiar şi bunica, ştiau să facă broderii pe obiectele din piele; şi de dibăcia degetelor lor iuți care se pricepeau să împletească fire şi fibre pe vechiul război vertical, țesând piese de îmbrăcăminte, stofe, fulare, covoraşe în culori foarte vii, decorându-le cu figuri de animale fabuloase, cu embleme totemice ale neamului, simboluri ale curajului şi forței: vulturi, lupi, lei, tauri. Le privea cu atenție, dându-le o mână de ajutor la deşirarea şi pieptănarea inului, şi învăța să toarcă lâna învârtind fusul, fermecată de mişcarea circulară a acestuia, care o hipnotiza.

Îi cerea adesea bunicii să îi arate vălul de aur de la sultan şi ore întregi îi examina transparența, încercând să priceapă cum puteau firele aproape invizibile de mătase să se unească cu cele de aur şi cum era cu putință să se transforme aurul în fire atât de subțiri ca acelea de păr. Irina glumea spunând că într-o bună zi îi va tăia părul blond ca aurul şi-l va împleti cu firele de mătase. Katia, îmbufnată, ieşea din casă şi se ducea la atelierul fierarului, numit de ea grota focului, ca să-l întrebe dacă aurul se putea prelucra într-un mod atât de fin. Fierarul surâdea, lăsa jos ciocanul şi îi răspundea că acest lucru ştia să-l facă doar zeul făurar şi potcovar Tlepsch, inventatorul şi creatorul instrumentelor şi armelor oamenilor.

Dar, între timp, Katia, urmărind-o atent pe bunica, învățase treptat un meşteşug pe care, la poporul nostru, îl stăpâneau exclusiv femeile-şaman, pentru că a captura profilul unei ființe vii este tot una cu a-i captura sufletul: arta de a reproduce siluetele pe o pânză de în doar prin nişte linii, cu ajutorul unei pietre roşii friabile sau al unei bucățele de cărbune, sau găurind cu un vârf de cuțit sau de

obsidian orice suprafaţă, fie ea de piatră şlefuită sau blat de lemn. Erau aceleaşi figuri de animale fantastice prezente pe covoare sau pe vălul de aur, împletite cu nişte complicate motive stilizate de plante şi flori.

Bunica era foarte pricepută în a le reproduce cu piatră roşie pe ştergare mari de în, care serveau drept bază pentru țesăturile ce urmau să fie lucrate de alte femei. Poate că, pentru ea, care nu vorbea, imaginea era mai potrivită să comunice decât cuvântul.

Cum era puţin liberă, Katia fugea pe câmpuri şi prin păduri. Descoperea singură lumea naturii şi a animalelor sălbatice, ritmul plantelor şi al anotimpurilor, întâmplările continue ale vieţii şi morţii tuturor făpturilor. La început, intra în pădure cu frică şi cu ochii mijiţi pe jumătate, invocând ocrotirea zeiţei codrilor şi copacilor, Mezgwashe.

Dar, în scurtă vreme, a învăţat să deosebească diferitele specii de copaci, înţelegând că şi aceştia, ca de altfel şi fiinţele omeneşti, se grupează în familii asemănătoare, dar şi diverse, că vorbesc între ei prin forma şi culoarea frunzelor şi prin sunetul pe care îl produc la atingerea picăturilor de apă sau a respiraţiei vântului: mestecenii, castanii, nucii, teii, fagii, stejarii, care acoperă pantele munţilor şi îşi schimbă ca prin farmec culoarea odată cu anotimpurile. Învăţase să simtă prezenţa animalelor din preajma ei, chiar dacă nu le vedea, cerbi, căpriori, mistreţi, şi să le recunoască de departe pe cele mai periculoase după urmele lăsate şi după sunetele lor: urletul lupului, ţipătul şacalului, pasul greu al ursului printre frunzele uscate.

Bunica o privea cum se întoarce de multe ori cu fusta ei lungă şi încălţările pline de noroi şi frunze şi scutura din cap. Într-o zi a dus-o în camera ei şi a deschis un cufăr pe care Katia nu îl văzuse deschis niciodată până atunci, din care a început să scoată obiecte de îmbrăcăminte bărbătească potrivite pentru un băiat de zece-doisprezece

ani. Erau hainele de când fusesem eu copil, pe care bunica le păstrase cu grijă pentru un viitor nepot. Spre uluirea Katiei, i-a întins o cămaşă fără guler, o centură, o cazacă, nişte pantaloni şi o pereche de cizme şi i-a făcut semn să le încerce. Katia s-a dezbrăcat, dar fără să-şi dea jos şi *kwenshibe*, corsetul de piele întărit cu două vergele subțiri de lemn. De câteva luni simțea că înăuntrul ei se petrecea ceva bizar, ca şi cum trupul ar fi început o chinuitoare metamorfoză. Brațele şi picioarele i se lungiseră şi se simțea diformă, disproporționată. Sânii i se măriseră, şi în vreme ce până atunci purtase acel *kwenshibe* fără greutate, acum simțea cum sfârcurile îi erau apăsate, uneori dureros, de corset. Într-o zi în care s-a simțit obosită şi sâcâită, doborâtă de o stare proastă, a sesizat o scurgere de lichid cald între coapse. A băgat mâna sub fustă şi a văzut-o plină de sânge. Dar Irina s-a amuzat de sperietura fetei, îmbărbătând-o şi sărbătorind momentul, pentru că devenise femeie.

Hainele îi erau poate puțin cam largi, dar i se potriveau. De atunci, Katia le-a îmbrăcat mereu când ieşea pe afară şi uneori şi în casă. Se juca cu băieții de parcă ar fi fost unul dintre ei, iar ei o acceptau fără să-şi bată capul. Pe câmpul dintre case şi râu se alergau, luptau, se duelau cu spade de lemn. Ei au fost aceia care au învățat-o să tragă cu arcuri mai micuțe şi să se țină în şa.

Katia i-a dat de înțeles bunicii că cea mai mare dorință a ei e aceea de a avea un cal numai al ei. Într-o dimineață, pe când încă dormea, s-a simțit trasă de mână. Era bunica, venise să o trezească şi să o ducă afară. Ploua şi era frig, dar Katia a alergat într-un suflet şi a zărit silueta unui mânz legat de cerdac. A ieşit desculță în noroi şi l-a îmbrățişat, apoi l-a dus la grajd şi i-a pregătit un loc numai al lui. Era o iapă tânără, o roaibă roşcată şi brează, cu o pată albă în frunte sub formă de stea. I-a pus numele Stea, şi iapa a

devenit singura ei prietenă. Când o lua la galop, Stea părea să aibă aripi, ca miticul cal înaripat Alp, şi precum Alp părea să aibă şi darul vorbirii. Mulţumită ei, drumurile fetei au devenit mai dese, mai îndrăzneţe şi mai lungi, până la limita cu podişul şi regatul vânturilor, provocând îngrijorarea Irinei şi a rudelor. S-a întâmplat să se întoarcă abia după o zi sau două; Irina era toată înlăcrimată, pentru că auzise lupii urlând, iar bunica, la întoarcere, a lovit-o peste obraz cu mâna ei osoasă.

Noaptea, o ascultam şi simţeam parcă o nouă tinereţe cum mă cuprinde în faţa acelei fiice care părea mai degrabă un fiu. Poate că viaţa mea putea renaşte alături de ea şi pentru ea. Poate că totuşi nu se întrerupsese în urmă cu douăsprezece ierni, când nevasta mea a murit sub bătrânul nuc uriaş, iar eu am plecat, încercând să-mi înec sufletul şi viaţa în sângele şi violenţa războiului. Poate că mai era o urmă de speranţă pentru mine, pentru ai mei, pentru vlăstarul meu şi pentru *tlapq*, tribul meu, iar această speranţă nu era un băiat, ci o fată: Ekaterini. În inima mea am hotărât că nu ne vom mai despărţi până în momentul în care îi voi alege un mire şi i-o voi încredinţa lui. I-am făcut un semn să tacă. I-am luat mâna ce purta inelul şi i-am pus căpşorul blond pe pieptul meu, mângâindu-i părul. Katia a început să plângă, dar nu s-a simţit ruşinată. Îşi regăsise tatăl.

Am început să o iau cu mine dincolo de hotarul nevăzut al colinelor şi pădurilor, pe podişul vast care era împărăţia lui Zhithe, zeul vântului. Stea o urmă pe Noapte, devenea tot mai puternică în urcuşuri şi tot mai sprintenă şi pregătită să ţâşnească în galop. Katia învăţa să folosească arcul cel mare, să-şi pregătească singură săgeţile, ascuţind cu cremene vârfurile nimicitoare şi fixându-le pe rămurele subţiri şi uşoare, să înşface *shashka*, făcând-o să şuiere prin aer înainte de a o împlânta într-un sac vechi.

Seara, în jurul focului, sub cerul plin de stele, îi arătam acele luminițe îndepărtate care erau sufletele strămoşilor. Acolo sus trebuie că se aflau şi străbunele noastre cele mai din vechime, femeile războinice despre care povesteau legendele, femei libere, îmbrăcate în haine bărbăteşti, carte se luptau şi vânau de pe cal, înarmate cu arc şi suliță. Nu erau mituri, am adăugat. Eu însumi descoperisem mormintele lor la Koban şi văzusem, alături de scheletele lor, spadele şi coifurile. Căpetenia lor se numea Amezan, adică mama pădurii sacre a zeiței Maza, zeița lunii. Ele nu se puteau căsători până când nu ucideau mai întâi un bărbat în bătălie.

M-am oprit şi am privit-o pe fiica mea, ca să văd dacă aceste ultime cuvinte o tulburaseră. Katia s-a uitat şi ea la mine cu fermitate: dacă era nevoită să se lupte pentru salvarea şi onoarea neamului său, ar fi ucis şi o ființă omenească. Dar nu îi plăcea deloc ideea de a lua viața unei alte ființe.

Nu ar fi făcut-o niciodată, dacă ar fi fost doar pentru a se mărita. De fapt, nu era câtuşi de puțin interesată să se căsătorească. Voia să trăiască liberă, călărind acolo sus, printre munți, cu tatăl ei, pentru totdeauna.

La începutul verii i-am cerut să mă însoțească la un *toy,* o mare petrecere la care fusesem invitat şi care era probabil şi o ocazie de a întâlni alți nobili.

Sărbătoarea urma să se țină pe malul râului Terch[10], celălalt râu important care cobora din munți, însă în direcție opusă râului Psoz, şi care se varsă în marea din care se naşte soarele. Am văzut-o pe Katia luminându-se de bucurie

[10] Zis şi Terek, este cel mai mare râu din Caucazul de nord, izvorând din Georgia şi vărsându-se în Marea Caspică printr-o deltă de circa 100 de kilometri lățime.

pentru acea călătorie; prima din viața ei şi prima împreună cu tatăl ei.

Însoțiți doar de doi tovarăşi de luptă, fără coifuri sau platoşe, dar înarmați cu *shashka*, arcul şi pumnalul, armele de care nu ne despărțeam niciodată, am urcat povârnişurile către miazănoapte şi am ajuns la coama zonei de podiş.

Katia era îmbrăcată ca noi, cu *burka* şi pălăria de fetru, îşi luase şi armele ei personale, arcul şi pumnalul. După două zile de mers, depăşind câteva formațiuni stâncoase ce se profilau pe cer, am rugat-o să se uite spre dreapta noastră. Dincolo de şirul vălurit al podişului străbătut de văi adânci, ne-a apărut în față, către miazăzi, măreția unui munte izolat şi foarte înalt, alb şi strălucitor, cu două culmi ca două coarne, aproape de aceeaşi înălțime, ce păreau să atingă cerul.

Era Oshamakho[11], muntele nostru sacru. Acolo sus este lăcaşul zeilor, între cele două piscuri gemene; este mama tuturor munților, numită din vechime Kavkaz, însemnând înălțimea cea mai mare, vârful de zăpadă, sau Tauran, ținutul munților. De acolo vine viața: apa țâşnind din izvorul pădurii noastre sacre, apa râului Psoz, pe care urcă sturionii, şi apele tuturor celorlalte râuri.

Fiind muntele cel mai înalt al lumii, acolo, printre cele două piscuri ce s-au dat binişor în lături ca să-i facă loc, s-a oprit imensa Arcă a lui Noe care, în negura vremurilor, salvase animalele şi creaturile de la teribilul potop ce scufundase tot uscatul, făcând să piară specia umană. Muntele e acoperit de zăpezi şi ghețuri perene, dar înăuntrul

---

[11] Cel mai înalt masiv al munților Caucaz, cunoscut sub numele de Elbrus, ale cărui piscuri le depăşesc cu mult pe cele ale Alpilor. Acest vulcan inactiv a fost din vechime un loc legendar în mai multe mitologii, fiind considerat muntele pe care a poposit Arca lui Noe după potop şi stânca de care a fost înlănțuit Prometeu.

său trebuie că stă ascuns şi înlănţuit focul unui duh, pentru că uneori se mişcă cu un huruit adânc sau scoate vapori fierbinţi şi otrăviţi.

Ne-am oprit printre acele stânci ca să admirăm muntele cel mare, soarele care cobora şi dispărea la orizont şi umbra care punea stăpânire pe podiş şi pe lumea întreagă. Dar piscul său dublu a continuat să fie luminat încă multă vreme, deasupra mării de tenebre. Într-un sfârşit, doar vârful piscului din dreapta mai strălucea în noapte. Era ca o lamă de gheaţă, ca o seceră de lună răsturnată, sau ca una dintre acele stele călătoare cu coadă lungă care anunţă mari şi teribile preschimbări, şi pe care magii din vechime au urmat-o pentru a găsi peştera în care se născuse Cristos, fiul celui Atotputernic şi al Sfintei Merissa.

După o lungă călătorie, coborând din zona de podiş, am ajuns la confluenţa cu râul Terch, unde ne-am instalat corturile. Mai erau multe acolo, afişând embleme şi stindarde. Mulţimi însemnate de războinici, nobili, ţărani, meşteşugari, femei, copii şi slugi forfoteau să încheie organizarea acestui orăşel vremelnic, să aibă grijă de cai, să aprindă focurile, să gătească şi aranjeze spaţiul acela generos pentru sărbătoarea de a doua zi. Aici, tătarii lui Timur Barlas îi decimaseră pe cei din Hoarda de Aur, şi prin iarba înaltă se mai puteau găsi oase, ţeste, coifuri şi spade. După care au dispărut şi ele, aşa cum dispare pe cer un roi de lăcuste.

Apa râului Terch cobora din munţi, săpând o trecătoare strâmtă, cam singura care înlesnea legătura dintre miazăzi şi miazănoapte: Pasul Darielan[12], Poarta alanilor[13], unul

---

[12] Cunoscut şi sub denumirea mai frecventă de Pasul Darial (însemnând „poarta alanilor”, de la *Darial d’au i-Alân*, toponimul folosit de autor, păstrând menţiunea etimologică a poporului alan), este o trecătoare foarte îngustă, între pereţi verticali de 1 800 metri, având pe alocuri

dintre multele neamuri exterminate de Timur Barlas. Se povestea despre un vechi cuceritor al lumii, marele Iskander[14], care, cu ajutorul artei magice a djinnilor, construise acolo nişte porţi uriaşe de fier pentru a opri invazia barbarilor conduşi de Gog şi Magog[15]. Cu câţiva ani mai înainte trecusem şi eu prin acel pas strâmt, dar n-am văzut nici urmă de ţâţâni sau de porţi. Am avut însă senzaţia că aud sunete ascuţite de trâmbiţă; sau poate o fi fost doar şuieratul vântului printre stâncile care stăteau să se prăvălească în vale.

---

chiar şi numai 8 metri lăţime, care desparte actualmente Rusia de Georgia.

[13] Alanii – vechi popor nomad de păstori de origini iraniene stabiliţi în stepa caspico-pontică a Caucazului de Nord – sunt consideraţi străbunii oseţilor. Năvălirile hune şi mongole i-au determinat, în secolul al IV-lea, să migreze în mai multe rânduri înspre apus, până în Peninsula Iberică şi nordul Africii, alături de triburile germanice.

[14] *Iskander, Iskandar, Skander, Askander, Eskinder, Scandar* sunt variantele regionale ale numelui *Alexandru*. Referirea este la marele cuceritor Alexandru Macedon, despre care legenda spune că ar fi fortificat trecătoarea prin nişte mitice porţi gigantice în incursiunile sale spre Răsărit.s

[15] Cele două nume apar în două locuri în Biblie (Ezechiel, 38, 39 şi Apocalipsa, 20), în ambele fiind vorba de armate sau chiar naţiuni întregi ce se răzvrătesc faţă de legile lui Dumnezeu. În afară de legenda de epocă romană a construirii porţilor de către Alexandru cel Mare, există şi tradiţii populare care-i asociază pe Gog şi Magog cu căpeteniile unor triburi războinice primitive, adepte ale canibalismului, pe care Alexandru Macedon le opreşte în Pasul Darial din înaintarea lor spre Europa.

În zilele călătoriei noastre am vorbit mult mai mult decât în toată viața mea, de când eram un copil tăcut şi recalcitrant, fiu al unei mame mute. Am însoțit-o pe fiica mea cu povestiri şi istorii despre zei şi despre legendarii narți, despre meleagurile pe care le străbăteam şi despre oamenii pe care îi întâlneam. Înăuntrul meu simțeam că toate acele cuvinte îmi erau de folos ca să alung singurul lucru important pe care trebuia să i-l spun înainte de plecarea din sat şi pe care încă nu i-l împărtăşisem.

Când ne-am adunat din nou în cort, seara, în ajunul sărbătorii de pe malul râului Terch, mi-am dat seama că nu îi mai puteam ascunde nimic şi m-am hotărât să mă întorc la forma de comunicare pe care o învățasem de la mama mea: prin gesturi, nu prin cuvinte. M-am uitat la fiica mea, care părea un băiețandru, simțindu-se în largul ei în acele haine care fuseseră ale mele în urmă cu douăzeci de ani. Era înaltă şi zveltă, părul blond şi lung şi-l răsucise ca într-un coc la spate. Am luat dintre puținele mele bagaje o geantă de piele pe care până atunci nu o mai deschisesem. Şi din ea am scos, întinzând-o pe covor, o rochie albă cu ornamente aurite, apoi o bonetă țuguiată, nişte încălțări uşoare, cu vârful întors şi o cămaşă lungă de în.

Katia le-a privit cu uimire şi a înțeles imediat. În ziua următoare ar fi trebuit să se îmbrace aşa, pentru că prinții mă cunoşteau bine şi ştiau că Atotputernicul nu mă binecuvântase cu un copil de parte bărbătească. Dar mai ales a înțeles că se cădea să se prezinte ca o femeie, pentru că trebuia să i se aranjeze o logodnă, şi că poate acela era adevăratul motiv al călătoriei, pe care tatăl ei i-l ascunsese până atunci. Şi nu a fost deloc încântată. Tatăl ei o păcălise. Atunci nu era adevărat ceea ce îi spunea mereu, că libertatea e binele suprem, pentru că acum voia să o dea unui necunoscut, ca pe un obiect pe care şi-l dau la schimb bărbații. Poate că libertatea e binele suprem doar pentru

bărbați, nu pentru femei. Iar ea nu voia să se mărite cu nimeni. Voia să rămână liberă pentru totdeauna, cu tatăl ei, călărind sub stele, printre munți.

I-am spus pe un ton dur să se întoarcă cu spatele şi să se dezbrace complet.

Rămăsese pe ea doar *kwenshibe*-ul, strâns peste sâni. M-am apropiat şi i-am tăiat punctul de înnădire cu pumnalul. Corsetul a căzut pe covor şi sânii ei mici au săltat liberi afară pentru prima oară după trei ani. A rămas aşa, în picioare, cu spatele, privind figurile geometrice ale covorului. I-am dat cămaşa de în şi apoi încă ceva ce a putut recunoaşte după pipăit: mătasea vălului de aur pe care i-l dăruise bunica. I-am bâiguit un noapte bună şi am ieşit din cort, ca să mă duc să dorm împreună cu ceilalți călăreți.

În zori, soarele răsărea jucăuş dintre apele râului, reflectându-se în mii de solzi de argint. Era sărbătoarea marelui profet Yelieh, care s-a înălțat în zbor către Atotputernicul pe un răsunător car de foc, Yelieh, vrăjitorul tunetului şi ploii. Bătrânii îl invocau şi sub un alt nume, Schible, zeul cu înfățişare de şarpe al furtunilor. Cu toții se îndreptau către locul deschis din centru, dominat de un trunchi înalt pe care fusese urcat semnul şarpelui.

Eu m-am îndreptat către cort şi mi-am aşteptat fiica. Faldurile laterale ale cortului s-au deschis. O siluetă îmbrăcată în alb a ieşit în lumina soarelui.

Rochia o acoperea în întregime, în afară de mâini, iar boneta şi voalul de sub bărbie lăsau să i se vadă doar chipul. În jurul gâtului, ca pe un şal, purta prețiosul văl de mătase şi aur. Atunci am simțit că o văd pentru prima oară.

Ochii mei i-au întâlnit pe ai ei, mândri şi albaştri, şi împreună ne-am îndreptat spre locul de adunare.

Mulțimea îl invoca deja pe sfântul profet ca să aducă ploaia pe câmp după un anotimp secetos: *We Yeleme, siy schewe naschwxwe*, „O, Ilie, copile cu ochi cenuşii”.

Sărbătoarea devenise şi mai sacră din pricina unei coincidenţe extraordinare: în mijlocul pieţei, pe un car tras de o pereche de boi cu pete albe, era cadavrul unei tinere. În spatele acestuia urma un alt car plin de ofrande rituale, hrană şi animale. De jur-împrejur se învârtea o horă în care se cânta repetat: *copai, elari, Yelieh.* Nu era o scenă de înmormântare. În urmă cu opt zile, fata fusese ucisă pe munte de un trăsnet, ceea ce era considerat un semn binevoitor din partea lui Schible. Căci zeul o atinsese cu mâna sa şi o chemase la sine. Cu toţii îşi manifestau bucuria şi recunoştinţa, prin cântec şi joc, pentru bunăvoinţa lui Schible.

Pe un altar de piatră a fost sacrificat un ied cenuşiu în cinstea lui Yelieh. I s-a tăiat capul şi a fost jupuit, apoi şi capul, şi pielea au fost atârnate într-un par înalt. Într-unul mai mic au fost agăţate hainele cele mai frumoase ale fetei. Carnea şi măruntaiele iedului au fost duse la focurile mari ce fuseseră aprinse în apropierea pădurii şi au fost fripte împreună cu carnea de oaie. Într-o altă căldare mare fierbea un berbec întreg, *melil gheva*, împreună cu ierburi de pe munte şi condimente picante. Hrana era strânsă în recipiente şi împărţită mulţimii care se aşezase pe jos.

Femeile se plimbau printre oameni cu sticle de *makhsima* şi umpleau cupele.

Ne-am aşezat şi noi într-un cerc mai restrâns, lângă prinţi şi nobili din alte seminţii, care la rândul lor îşi aduseseră fiii şi fiicele pe care le prezentau unii altora. Dar nu participau prea mult la veselia generală. Nu am schimbat cu ceilalţi prea multe cuvinte de curtoazie, în special Katia, obiectul admiraţiei tinerilor nobili, care se apropiau pentru a-i vorbi, dar care în scurtă vreme se îndepărtau, indispuşi de muţenia ei şi de chipu-i inexpresiv. Eu am surprins priviri îngrijorate din partea taţilor lor, care parcă mă întrebau de

la depărtare care să fie motivul acelei atitudini deplasate. Nu era bine.

După care nu le-am mai dat atenție, lăsând ca discuția principală, pe care o urmăream cu atenție, să mă acapareze din nou. Oştenii din locurile înalte de pază ale triburilor din nord-est depistaseră o întinsă caravană care părăsise țărmurile mării răsăritene şi care cu siguranță se îndrepta spre tătarii Hoardei; în spatele caravanei, într-un nor de praf, erau peste două mii de cai tineri, crescuți în stepă. Ochii războinicilor străluceau la gândul unei prăzi atât de bogate.

În după-amiaza caldă de vară, pe când soarele începea să coboare către munți, văzduhul se umplea de sunetele subțiri de *pshine*, acompaniat de fluiere ciobăneşti şi de cimpoaie. Tobele şi păcănitoarele marcau ritmul, invitând tinerii la dans. Cel dintâi şi cel mai solemn dans, numit *qafe*, era executat pe vârfuri de două lungi şiruri, unul de fete şi altul de băieți, iar când cele două şiruri se apropiau, iar tinerii îşi dădeau mâna, se putea ghici dacă între ei se înfiripa ceva şi dacă părinții trebuiau să se grăbească pentru a cădea la înțelegere cu privire la promisiunea de căsătorie, poate chiar de îndată, în ziua sfântă de Yelieh.

Katia nu s-a ridicat la primul dans, pentru că nu voia să dea mâna nimănui.

Dar, când ritmul s-a schimbat, iar *qafe* a devenit vârtejul unui *islamey*, s-a prins şi ea în hora mare şi a început să se rotească amețitor, în timp ce toți băteau iute din palme. Din pricina căldurii, a umezelii râului şi a mişcărilor rapide, tinerii îşi lăsaseră pe jos îmbrăcămintea groasă, rămânând doar cu cămaşa desfăcută deasupra pantalonilor vârâți în cizme. Fetele însă nu puteau să-şi scoată rochiile de ceremonie, iar Katia regreta vremea când purta şi ea haine de băiat. Dar putea cel puțin să îşi scoată boneta şi voalul şi să danseze cu părul despletit. Katia a profitat de moment şi

şi-a desfăcut părul blond, pe care dansul îl mişca ca pe un val, şi şi-a scos de la gât vălul de aur, care flutura în aer cu mişcări şerpuitoare. Dansul o făcea să se descotorosească de toate gândurile ce o apăsau. Era liberă.

Când dansurile s-au sfârşit, în aplauzele entuziaste ale tuturor, tinerii s-au aşezat din nou, şi un bătrân rapsod a început, pe o melodie calmă, să povestească legendele narţilor. Unii, moleşiţi de la mâncare şi de la *makhsima,* începeau să moţăie. Câte un băiat găsea momentul prielnic să dispară printre copaci cu vreo fată. Katia, obosită şi asudată, era însă atentă, pentru că ciclul narativ pe care bătrânul îl cânta era preferatul ei. Era despre Setenaya, mama narţilor, cu poveştile ei neînţelese şi enigmatice, care toate aveau parcă a face cu misterul originilor vieţii şi cu însăşi existenţa sa.

Setenaya, frumoasă, seducătoare, înţeleaptă, pricepută în practicile magice, se născuse în chip miraculos în mormântul în care fusese îngropată cu nouă luni înainte Dzerassae, mama eroului Uryzmaeg. Se spune că, în timpul priveghiului, Uryzmaeg a lovit cadavrul mamei cu un bici de postav, făcând-o să învie pentru o perioadă foarte scurtă, timp în care s-a culcat cu ea. De aceea, când mormântul a fost redeschis, pentru că se auzea scâncetul unui nou-născut, şi a fost găsită Setenaya, neamul narţilor o consideră fiica Dzerassaei cea moartă, care era bunica ei, dar şi fiica lui Uryzmaeg, care era fratele ei. Uryzmaeg apoi s-a căsătorit cu Elda, dar Setenaya, devenită femeie în toată firea, s-a îndrăgostit de fratele-tată. Prin înşelăciune a împrumutat de la Elda şalul şi rochia acesteia şi s-a culcat cu Uryzmaeg, făcând-o pe Elda să moară cu minţile rătăcite. Katia nu înţelegea ce însemna să te culci cu un bărbat şi de ce e un lucru atât de grav, încât să ducă la moartea nevinovatei Elda. Katia mi-a zis că şi ea, în timpul scurtei călătorii pe care am făcut-o împreună, a simţit că doreşte să

se culce cu mine, adică pur şi simplu să doarmă şi să se strângă lângă trupul vânjos al tatălui.

Setenaya s-a culcat apoi cu alții din neamul nart, pentru că înlăuntrul ei viața şi dragostea curgeau fără opreliști, ca apa râului în care îi plăcea să se scalde goală. Într-o zi a zărit-o păstorul Zartyzh, care s-a îndrăgostit de ea pe loc, fără să-şi poată reține *nafsì*, sămânța, ce a țâşnit pe o piatră rotundă de la picioarele Setenayei. Moment al poveştii în care femeile şi multe dintre fete au zâmbit malițioase, în afară de Katia, care a rămas serioasă, neştiind ce înseamnă *nafsì*. Piatra a prins viață şi a început să crească, şi după nouă luni a fost nevoie de intervenția lui Tlepsch pentru a o desface şi a scoate din ea un prunc cu pielea ca de foc, eroul Sosruko, care a fost spălat degrabă în apa râului, şi apoi, după o baie în lapte de lupoaică, a fost făcut să devină aproape invulnerabil. Şi multe alte iubiri a avut Setenaya care, pentru a nu fi descoperită, îmbrăca haine bărbăteşti şi alerga iute pe cal, liberă precum vântul. Aşa se face că a devenit mama a aproape tuturor celor din neamul narților.

Secera lunii apunea în spatele munților, de parcă era trasă în jos de o mână nevăzută. Stelele începeau să strălucească, focurile să se întețească, printre cei prezenți circulau sticle de *bragga* puternic fermentată şi se cânta.

Sărbătoarea se terminase, multe familii începuseră deja să plece, ca să ajungă în satele lor înainte de lăsarea nopții, dar rămăseseră mulți dintre nobilii veniți de departe şi care îşi aşezaseră corturile lângă râu. Una dintre căpetenii a făcut un semn către tinerii ce şedeau lângă noi pentru ultimul rit al purificării. Cu toții s-au ridicat şi s-au îndreptat către un cot al râului de dinainte de locul de confluență, unde apele străvezii, liniştite şi fără bulboane curgeau pe prundişul de pietre şlefuite. Ne-am ridicat şi noi şi am împins-o pe Katia să îi urmeze pe ceilalți tineri, băieți şi fete. Ea era nedumerită, nu îi spusesem nimic despre ceea

urma să se întâmple. Dar ştiam foarte bine. Aşa o cunoscusem pe mama ei, cu paisprezece ierni în urmă.

Ajunsă pe malul râului, i-a văzut pe ceilalţi cum se dezbracă de tot şi intră în apă, jucându-se şi stropindu-se. După o clipă de ezitare a început să se dezbrace şi ea. Nu simţea nicio ruşine legată de trupul său. Când şi-a dat jos şi cămaşa de în, a simţit aerul răcoros al nopţii şi apa rece a râului printre degetele de la picioare, apoi între picioare, pe pântec, pe sfârcuri, până s-a cufundat în întregime de mai multe ori, ieşind apoi cu părul ud pe spinare şi un fior de plăcere. Eu îi priveam trupul în lumina neclară şi tremurătoare a apei. Aşa trebuie că arăta şi Setenaya când i s-a înfăţişat păstorului Zartyzh.

Aşa era şi fetişcana pe care am văzut-o ieşind goală din apă într-o noapte asemănătoare cu lună, în urmă cu paisprezece ierni. Mi-am dat seama cu groază că mă îndrăgosteam de fiica mea.

În dimineaţa următoare am trimis o femeie în cortul Katiei să-i coasă la loc pe ea acel *kwenshibe*, şi mai încorsetat decât înainte, şi să o ajute să îmbrace din nou hainele bărbăteşti. Drumul de întoarcere a fost mai rapid decât cel de dus, aproape fără opriri. Ne-au însoţit vreo douăzeci de călăreţi, întrucât m-am oferit să pun eu la cale şi să conduc pânda şi atacul asupra caravanei tătarilor, pentru a pune mâna mai ales pe caii lor. Cunoşteam bine cursul inferior al râului Psoz, şi acolo urma să aşteptăm caravana, într-o pădure de mesteceni care şi altă dată ne folosise drept bază pentru asalturile noastre.

Katia călărea cu noi, dar nimic nu mai era ca înainte.

Nu i-am mai adresat niciun cuvânt, iar ea nu înţelegea motivul acelei schimbări bruşte şi se temea să se apropie de mine. Legat de căsătoria care o păştea nu s-a întreprins şi nici nu s-a mai vorbit nimic. Din afară, Katia părea indiferentă, ochii îi erau de gheaţă azurie precum piscurile

muntelui Oshamakko, dar sunt sigur că în sinea sa plângea în taină. Cum am ajuns în sat, i-am vorbit doar ca să o anunț de plecarea mea imediată. Urma să nu mai călărească niciodată cu mine. Când mi-am luat rămas-bun, mi-au venit, nechemate în minte, cuvintele cu care eroul Warzameg s-a despărțit de Setenaya: „Când voi fi departe, să-ți înțepi palma. Dacă va curge lapte, însemna că sunt viu şi că mă voi întoarce; dar, dacă iese sânge, însemna că am plecat deja în Ținutul Umbrelor, de unde nimeni nu se mai întoarce."

În sat le-am spus bătrânilor de planul meu şi i-am convins să îmi încredințeze douăzeci de tineri. Pe alții i-am adunat de prin aşezările pe care le-am traversat coborând de-a lungul râului. Când am ajuns la şes, eram aproape o sută. Am trimis trei perechi de iscoade pentru a-mi da de veste despre sosirea caravanei şi a hergheliei. Urma să trimit un grup restrâns să atace coada caravanei; era o manevră înşelătoare, pentru că apoi trebuiau să alerge iute spre apus, unde să-i atragă pe soldații de escortă. Urma ca eu şi toți ceilalți, ascunşi după copaci, să atacăm partea din față a hergheliei, speriind caii şi obligându-i să urce din nou pe cursul râului. Fără armuri grele, fără coifuri: doar cămăşi de zale şi arme uşoare, nu avea să fie o adevărată bătălie, treaba noastră era doar să furăm nişte cai.

Ne-am amplasat corturile în pădurea de mesteceni, la mică distanță de locul de vărsare a râului Psoz în mare. Spre miazăzi se află un târg al negustorilor din Apus, care

poartă acelaşi nume cu fluviul ce îi trece prin faţă: Tane[16]. În cealaltă parte, un pârâu micuţ care se pierde printre mlaştini. Sunt locuri foarte diferite faţă de munţii noştri. Nu se poate călări cum trebuie, pentru că există mereu pericolul de a cădea într-o groapă sau într-un loc mlăştinos şi calul să înceapă a şchiopăta.

Ceaţa ce coborâse cu o seară înainte, învăluind totul, copaci, cai şi oameni, ca într-un giulgiu de nelinişte, s-a ridicat în zori, lăsând o lumină lăptoasă până dimineaţă târziu. Cu soarele sus pe cer, aerul era apăsător şi umed, fără pic de vânt, şi mulţi dintre oamenii mei mai dormeau încă, obosiţi după peregrinările noastre rapide din zilele precedente. Era o tăcere stranie, cu totul nefirească. Până şi păsările au încetat să cânte. Doar eu mă mişcam printre mesteceni, încercând să întrezăresc în negura de deasupra câmpiei iscoadele ce trebuiau să se întoarcă. Acela a fost momentul în care am văzut o siluetă înaintând agale printre trestiile mlaştinii, purtându-şi calul de căpăstru.

Îmi pregătesc arcul şi săgeata, când deodată acel cineva îşi dă seama de prezenţa mea şi pronunţă un singur cuvânt, ca pentru a întreba: *Ada*, tata?

Dintre ceţuri apare un tânăr războinic cu o pălărie de fetru neagră şi cu o mică *shashka* la centură. Katia, urmată

---

[16] Numele actual al fluviului este Don. În vechime, aceste întinderi erau locuite de triburi de sciţi şi de sarmaţi. Grecii antici au construit la gurile fluviului cetatea Tanais, care între secolele XIII-XV a devenit o colonie a Republicii Marinare Genoa (numită Tana), şi ulterior, sub Imperiul Otoman, a fost numită Fort Azak. Numele actual al acestei vechi aşezări aparţinând Rusiei este Tanais, dar oraşul mai recent care s-a dezvoltat în apropiere de delta Donului, este Rostov-pe-Don. Ca peste tot în text, în traducere s-au respectat opţiunile autorului pentru toponimele folosite în limbile caucaziene şi respectiv în italiana secolului al XV-lea.

de Stea. Mi se proţăpeşte în faţă, cu picioarele bine înfipte în pământ. Mă urmărise pe furiş, după plecarea noastră din sat. Trebuia să mă fi aşteptat la una ca asta de la fiica mea. Cuvintele, puţine şi repezi, îi ţâşnesc pe gură ca nişte şuvoaie de sânge dintr-o rană: se află aici ca să îmi dea ascultare, dar, dacă trebuie să se căsătorească pentru onoarea familiei, trebuie să ucidă un om în bătălie; şi în fond, dacă trebuie să ne războim pentru neamul nostru, şi ea vrea să lupte împotriva tătarilor şi nu vrea să mă lase singur. Eu nu mai ştiu ce să spun şi ce să gândesc. Nu zic nimic, mă duc înspre ea şi o strâng aprig în braţe. Aşa cel puţin, lipit de ea, auzindu-i inima cum îi bate, simţind mireasma părului său, ochii mei nu îi mai întâlnesc de ai ei şi nu riscă să se prăbuşească în acele abisuri albastre.

Am rămas aşa îmbrăţişaţi la nesfârşit, ignorând complet patrularea pe care o aveam de făcut. Deodată aud o goarnă sunând. Mai înainte de a mă dezmetici, o săgeată şuieră pe lângă mine şi se înfige în coaja unui mesteacăn. Scot *shashka* din teacă, mă întorc şi văd cum năvălesc în pădurice, din cealaltă parte, o formaţie de călăreţi şi de pedestraşi. Tinerii pe care îi pusesem de pază pe acel flanc probabil că au adormit şi au fost înfrânţi. Ceilalţi, care se odihneau la umbra copacilor, obişnuiţi să doarmă iepureşte şi înarmaţi, au sărit în picioare, în apropierea cailor, şi se uită cu toţii în direcţia mea, ca să primească ordine.

Mă întorc şi privesc spre râul care trebuia să fie calea noastră de retragere către mlaştină şi zăresc prin stufăriş mişcarea mai multor bărci pline cu oameni. Suntem încercuiţi. Vânătorii au devenit prăzi. Nu avem cum face faţă. Urlu către ceilalţi să sară în şa şi să fugă. În câteva clipe zeci de cai fug în galop nebunesc, căutând să se salveze, în timp ce din partea opusă câţiva dintre ai noştri, ştiind prea bine că îşi sacrifică viaţa pentru a-i salva pe

ceilalți, încearcă să-i oprească pe agresori, sau măcar să le încetinească înaintarea, căzând sub loviturile lor.

Mă întorc spre Katia, care a rămas în picioare în spatele meu ca o stană de piatră, şi îi citesc groaza în privire. O apuc ferm de umeri, ca să îi dau curaj, privind-o în ochii de care mă tem aşa tare. Apoi o ridic de la pământ, o fac să încalece pe Stea, care porneşte în galop după ce am lovit-o cu mânerul pumnalului.

Liberă, Katia trebuie să rămână liberă.

Încerc să îl chem pe Noapte printr-un fluierat, dar calul, care poate fugise sau poate fusese omorât, nu vine.

Aud acum zgomotele cailor şi ale oamenilor care, urlând în limbi necunoscute, se apropie tot mai mult. Fără cal nu pot fugi. Ar trebui să mă întorc înspre ei şi să îi înfrunt cu *shashka*, pentru a muri ca un bărbat şi a merge cum se cuvine în *hedrixe*, dar nu reuşesc. Caut însă cu disperare să nu o pierd din ochi pe Katia, care goneşte printre copaci. Ochii mei au devenit mâini, mâini care se întind către ea, ca să o atingă uşor pentru ultima oară, pentru a-i da o ultimă mângâiere de părinte. O văd apărând şi dispărând de mai multe ori printre mesteceni, ca o sclipire intermitentă.

Simt pe neaşteptate ceva rece care mi se împlântă adânc în spinare, îmi străpunge inima şi mă pironeşte de trunchiul copacului. *Shashka* îmi cade din mână. Sunt țintuit aşa, agățat de scoarța mesteacănului, care îmi rămâne între mâini ca o bucată de piele tăbăcită. Simt că sângele îmi şiroieşte cald în Mama Pământ. Sânge pentru sânge, viață pentru viață. Un văl alb îmi coboară peste ochii deschişi, înainte ca să îşi fixeze pentru veşnicie imaginea ei fugind. Liberă.

2
Iosafà

O mlaştină din apropiere de Tana, într-o dimineaţă de iulie, în 1439

Dar ce caut eu în mlaştina asta scârboasă?

Apa mi-a intrat în cizme, udându-mi ciorapii până la pantaloni. În smârcul ăsta jos şi mâlos, prin stufăriş, e o căldură toropitoare. Sunt fleaşcă tot pe sub zalele grele. E prima dată când mă aflu într-o confruntare armată şi când ţin în mâini o spadă. Mi-e frică. Iar vechiul coif cu apărătoare pentru nas, pe care l-am prins şi sub bărbie, face totul şi mai greu de suportat, şi asta pentru că cerchezii sunt ai naibii de buni la tras cu arcul şi ţintesc mereu la ochi sau la gât. M-au obligat să mânjesc cu noroi toate părţile lui de metal, pentru că altfel sclipirile lui mă pot da de gol. Şi, chiar şi aşa de echipat, tot simt cum ţânţarii reuşesc să pătrundă şi să mă înţepe pe sub cămaşă şi pe ceafă. Or mai fi şi lipitori în apa asta tulbure, dar n-aş putea să le dau jos de pe mine, pentru că am mâinile ocupate: cu una ţin spada, şi cu cealaltă hăţurile calului pe care îl trag după mine.

Mă opresc. În faţa mea, la o aruncătură de băţ, o pădure de mesteceni. O tăcere stranie, nefirească. Nici măcar păsările nu se aud. Doar bâzâitul acestor nenorociţi de ţânţari. Din nou senzaţia de teamă, care îmi răvăşeşte burta.

Poate că ne-au şi observat şi stau ascunşi în spatele copacilor cu săgeţile pregătite în arc. Rolul de vânător şi cel de pradă în jocul ăsta se poate iute răsturna. Dintr-un moment în altul aş putea să aud un şuierat prin aer şi să îmi dau seama prea târziu că un vârf ascuţit de metal a trecut prin cămaşa de zale şi mi-a sfârtecat inima. Le fac semn celorlalţi să se oprească şi să rămână ascunşi printre trestii, în linişte. Nu trebuie decât să aştepte semnalul.

Închid ochii pe jumătate. Exact în clipe ca acestea amintirea oraşului meu devine şi mai intensă. Oraşul care pare făcut din apă şi piatră, dar când colo e făcut din materia viselor, dintr-un labirint de canale, mai mari sau mai mici, din străduțe, porticuri, pasaje, piațete; piața cea mare ce se deschide spre lagună, cupolele de la San Marco, dantelăria rozalie a Palatului Dogelui; piațeta din fața casei mele, din apropierea bisericii Santa Maria Formosa.

Rămânând orfan de tată, pe numele său Antonio, am crescut în grabă. M-au închis într-o şcoală de gramatică, pentru că trebuia să învăț bine latina, apoi legile şi să fiu în slujba Republicii, servind-o de pe treptele cele mai înalte şi onorabile, cele ale magistraților, consilierilor, guvernatorilor, sau poate dintr-o poziție şi mai înaltă, nu se ştie niciodată, până la cea de doge.

Banii, *sghei*, îi făcuseră strămoşii noştri, de-acum era de-ajuns, aveam deja prea mulți. Nu mai eram nevoiți să ne murdărim mâinile cu transporturi legale sau ilegale, cu intermedieri, cu tratative extenuante şi umilitoare cu evrei, turci, şi cu tot soiul de escroci şi pungaşi care cutreierau lumea, nu mai trebuia să ne sufoce duhoarea apelor puturoase şi-a excrementelor din galere, sau să riscăm să murim înecați în vreun naufragiu. Era mult mai bine să trăim ca boierii, să ne construim o vilă frumuşică pe uscat şi să ieşim la plimbare prin piață, îmbrăcați în brocarturi prețioase. Fusesem primit în Marele Consiliu la doar douăzeci de ani, ca *avogador ad curiam fortestieri*[17], dar eu de la bun început am urât sălile palatului, acea lume închisă a intrigilor şi a luptelor pentru putere.

Simțeam că lumea adevărată e cea de afară, construită din culorile, miresmele, limbile şi sunetele care coborau din

---

[17] Înalt funcționar însărcinat cu situația străinilor (non-venețienilor).

bărcile corăbiilor ce arborau stindardul Leului cu aripi şi care ajungeau la locurile de descărcare şi de acostare de pe maluri sau Canal Grande. Erau hainele variat colorate ale negustorilor orientali, stofele, mătăsurile, obiectele de aur, argint, pietre scumpe, miile de arome ale mirodeniilor şi esențelor, miile de limbi care, în cele din urmă, se amestecau în jurul piețelor din Rialto. O lume lipsită de hotare, pe care mi-o imaginam de când eram copil, ascultând poveştile călătorilor care se perindau prin casa Barbaro[18] şi ale marinarilor de prin dane, care se fuduleau cu femeile cucerite sau cumpărate prin porturile Orientului, sau pur şi simplu admirând ore în şir hărțile de navigație catalane păstrate cu străşnicie acasă la un unchi şi închipuindu-mi itinerarii nemaipomenite pe rutele indicate de roza vânturilor. Pe pergamentele acelea totul îmi părea atât de uşor şi de aproape.

La şcoala de gramatică unde se studia latina mă simțeam mai încarcerat decât cei din închisoarea Piombi şi mă uitam afară printre gratiile de fier de la nivelul străzii Rialto, lăsându-mă fermecat de sclavele orientale parfumate şi îmbrăcate în voaluri, cu picioruşe goale în papuci cu vârf întors, cu pas vioi, dar nu din cale-afară, care erau duse acolo ca să ademenească şi să atragă clientela. Mă lua somnul la textele lui Cicero, umplându-l de ruşine pe maestrul meu, dar mă trezeam la cele despre călătorii fantastice sau la poveştile Antichității, cum ar fi *Metamorfozele* lui Ovidiu. L-am uimit însă pe maestrul meu,

---

[18] Una dintre cele mai vechi familii aristocratice din Veneția, care a dat Serenissimei şi teritoriilor de sub stăpânirea ei numeroşi oameni de vază, diplomați, oameni politici, umanişti, medici, patriarhi de Aquileia şi episcopi de Verona. Palatul Barbaro Wolkoff, construit în secolul al XV-lea în stilul gotic venețian, poate fi admirat şi azi pe Canal Grande, între Ca' D'Oro şi Casa Salviati.

care mă considera un neisprăvit şi un lasă-mă-să-te-las, când am încercat să învăț greaca, pe care el o stăpânea bine, întrucât fusese chiar la Constantinopol, unde o învățase de la un mare maestru bizantin. Doar atunci îmi plăcea să îl ascult, când povestea despre marele oraş cu cupole şi statui de aur, iar eu visam să ajung acolo într-o bună zi; sau când se citeau şi se traduceau pasaje din Herodot, Arrianus, Xenofon şi Strabon.

Acasă, pe furiş, îmi făceam rost de cărți în limba Peninsulei sau în franceză şi le citeam cu nesaț: povestirile despre Alexandru cel Mare, romanele şi cântările despre călătorii şi aventuri amoroase, care circulau prin bazinul mediteraneean, cum ar fi *Filocolo* de Giovanni Boccaccio, *Frumoasa Camilla* de Piero da Siena şi *Regina Orientului* de Antonio Pucci, povestea lui Apollonius de Tyr, cronica lumii de John Mandeville, *Sfera* de Gregorio Dați, pe care mi-a împrumutat-o un negustor florentin, bogat ilustrată cu miniaturi, care în partea finală înfățişau un Orient fabulos; dar mai ales cronica unei călătorii incredibile până în India şi China, făcută de unul dintre membrii familiei Polo, pe numele său Marco Emilione. Într-o zi, visam că voi scrie şi eu o cronică a călătoriilor mele.

Familia m-a obligat să mă căsătoresc cu Nona Duodo, fiica unuia dintre aristocrații cei mai importanți şi bogați din Republica Veneția. Dar eu nu puteam renunța la visul meu, aşa că atunci când Senatul Serenissimei l-a numit pe socrul meu Arsenio Duodo consul în îndepărtata colonie Tana, mi-am luat rămas-bun de la soție şi de la copiii care abia veniseră pe lume sub pretextul că-mi însoțesc socrul şi în Anul Domnului 1435 m-am îmbarcat pe o galeră de pe coasta Adriatică către portul cel mai îndepărtat al imperiului venețian, la capătul lumii.

Aveam doar douăzeci şi doi de ani. În bagajul nu prea mare am pus câteva cărți pe care le iubeam, printre care

Sfera, pe care nu i-am dat-o înapoi negustorului florentin, şi harta catalană de navigaţie pe care o şterpelisem de la unchiul; celelalte cărţi, cum spunea maestrul meu, le duceam în cap, de unde nimeni nu mi le putea fura. După săptămâni pe mare, străbătând Adriatica şi Marea Egee, am fost obligat să fac un lung şi plictisitor popas la Constantinopol, împreună cu socrul meu Arsenio şi secretarul său, notarul şi preotul Niccolò de Varsis, pentru că proprietarii corăbiilor, nemulţumiţi de profitul mult prea mic, au refuzat să continue drumul prin strâmtori. Şi astfel am descoperit în scurtă vreme că minunata capitală a Imperiului, splendidă doar în visurile mele, era de fapt o cloacă dubioasă şi puturoasă a tuturor gunoaielor şi viciilor lumii. Am văzut în trecere imensele construcţii bizantine, palatele şi bisericile, care păreau nişte bolnavi în ultimă fază a unei mult prea lungi decadenţe ce se apropia de sfârşit, în iminenta apocalipsă a pedepsei divine.

Eu, care voiam să plecăm cât mai repede, preferam să îmi petrec timpul călătorind cu un creion pe rutele de navigaţie indicate în acel portulan şi imaginându-mi nerăbdător ceea ce aş fi putut vedea: capitala de basm a unui alt imperiu, Trabesonda[19]; dar mai cu seamă locurile mitice despre care citisem în textele anticilor: Chersoneso[20], Colhida, căreia

---

[19] Actualmente Trabzon, port la Marea Neagră situat pe coasta de nord-est a Turciei, cunoscut în istoriografie şi sub variantele toponimice de Trapezunt, Trebizond sau Trebizonda.

[20] Vechea cetate grecească cu o excelentă poziţie strategică, Kersonesos, însemnând „peninsulă”, a fost întemeiată pe ţărmul Crimeii cam pe la anul 500 i.Ch., trecând de-a lungul mileniilor prin stăpânire grecească, romană, bizantină, tătară, rusă, ucraineană. Numele actual al oraşului este Sevastopol.

acum îi spun Mingrelia[21], ținta călătoriei lui Iason şi a argonauților în căutarea Lânii de Aur şi patria unei seminții de femei războinice, amazoanele – doar gândul la ele îmi stârnea imaginația; şi apoi mitica mlaştină Meotică[22], Bosforul Cimerian[23] şi pământurile unor popoare legendare, precum cele ale sciților, sarmaților, cumanilor.

Dar pe hărțile acelea de navigație nu am găsit nimic din ceea ce visam.

Când am reuşit în fine să pornim din nou cu prima corabie disponibilă, purtată de vântul rece şi neprevăzut al unei primăveri timpurii, ruta ţintea direct nordul, către Gazaria[24] şi colonia genoveză Caffa[25]. N-am fost bucuros câtuşi de puțin. Genovezii nu îmi plăceau deloc, trebuie că era un sentiment moştenit de la străbunii mei şi împărtăşit de toți concetățenii mei. Dar înainte de plecare îmi spuseseră clar că Marea cea Mare e o mare în totalitate genoveză şi dacă voiai să o străbați liniştit erai nevoit să colaborezi cu ei. Iar apoi numele de Caffa evocă o istorie cutremurătoare: se spune că de acolo, cu aproape o sută de

---

[21] Provincie istorică a Georgiei de pe coasta de vest a Mării Negre.

[22] Denumirea greacă veche transliterată este *Maiotis Limne*, lat. *Lacus Maeotis*; este mlaştina menționată şi de Tacit, formată la vărsarea fluviului Tana (actualul Don) în Marea Azov.

[23] Numele vechi al actualei strâmtori Kerci, care separă Marea Neagră de Marea Azov.

[24] Denumirea coloniilor înființate în Crimeea de Republica Marinară Genoa, centre active de comerț între secolele al XIII-lea şi al XV-lea.

[25] În dialect ligur s-a numit *Cafà* sau *Kaffa*, în tătară şi turcă *Kefe.* Este numele medieval al actualului oraş din Crimeea de la Marea Neagră, numit în rusă *Feodosia* şi în ucraineană *Teodosia.*

ani în urmă, s-a răspândit ciuma cea înspăimântătoare, Moartea Neagră, care a pustiit întreaga Europă.

Vântul, la început puternic, s-a domolit dintr-odată la mijlocul călătoriei noastre. Aşa că, timp de zile întregi, prin ceața lăsată peste marea liniştită, galera a trebuit să înainteze cu greu doar prin forța vâslelor, din pricina greutății navei, care se balansa de pe o parte pe alta. Am îndurat un rău de mare teribil, îngrețoşat fiind de duhorile care urcau dinspre băncile vâslaşilor şi de la peştele uscat care se alterase. Începea să fie tot mai puțină apă de băut, am făcut şi scorbut, şi mi-au căzut doi dinți, şi mi-am jurat în sinea mea că în veci nu voi mai face o călătorie pe mare. Pentru un aspirant la titlul de explorator nu era tocmai un început bun.

În cele din urmă a apărut la orizont şi pământul, dar nu găseam nimic mitic sau glorios la el. Mlaştina Meotică avea acum denumirea prea puțin poetică de *Mar delle Zabacche*[26], pentru că în apele sale foarte puțin adânci se puteau vedea bancuri enorme de o specie de sardine numite *zabach*.

Vântul şi curenții au deviat corabia spre răsărit, făcând-o să se îndepărteze de ruta inițială, iar căpitanul a renunțat să mai meargă la Caffa. A făcut doar un mic popas de aprovizionare cu apă dulce şi hrană proaspătă la escala genoveză Matrega, amplasată în strâmtoare, apoi a pornit din nou la drum.

Mai era încă nevoie de dat la vâsle pentru a înainta spre nord, de-a lungul malurilor plate care abia se vedeau dintre mlaştini până la vărsarea râului cel mare, Tana. Se spune că e aşa lung, că nici nu se ştie de unde începe, poate din paradisul terestru. Galera a urcat pe cursul liniştit, până când, din postul de observație de pe catarg, matrozul a zărit

---

[26] Denumirea dată de vechii colonişti venețieni şi genovezi Mării Azov.

în partea dreaptă turnurile celei de pe urmă cetăți a lumii, Tana. Am coborât în fine pe uscat şi m-am emoționat să trec pe sub Leul Sfântului Marcu sculptat pe poarta docului. Poate că e într-adevăr locul cel mai îndepărtat în care a ajuns Leul, ca să arate lumii marea sa carte deschisă.

Dar nici Tana nu mi s-a părut acea cetate ca în basme de care auzisem când eram un puşti, de care vorbeau bătrânii care ajunseseră acolo în veacul de dinainte, şi ale cărei minunate perspective de refacere îmi fuseseră lăudate de cineva din senat, cu puține luni înainte. Realitatea era însă foarte diferită, şi Tana din trecut fusese cu totul altceva: un târg dinamic, plin de oportunități, de aventuri şi de îmbogățiri peste noapte, punctul de sosire al drumului septentrional al mătăsii, al caravanelor care veneau de la Astrahan, de la Samarkand, din India şi China. La Tana ajungeau pe atunci mătăsuri prețioase chinezeşti şi persane, covoare, mirodenii, porțelanuri, bronzuri, aur.

Apoi a trecut pe acolo Timur Lenk însoțit de călăreții apocalipsei şi a pârjolit totul.

Precauți, venețienii s-au întors doar câțiva ani mai târziu. Au reluat relațiile prietenoase cu tătarii, care parcă se mai îmblânziseră, dar care erau mereu gata să atace şi să prade colonia. Cu îngăduința acelor vecini fără astâmpăr, domoliți de plata unei taxe, numită *terratico*, pentru închirierea terenurilor şi a altei dări pentru schimburi comerciale, numită *comerchio* sau *tamunga*, au reluat construcția docurilor şi a depozitelor, dar mai ales au mai ridicat o împrejmuire de ziduri mai zdravene, cu trei porți şi un turn mai înalt decât toate celelalte. Se întorseseră samsarii, cămătarii şi mijlocitorii de orice soi, etnie, limbă şi religie. Preoții şi călugării ridicaseră noi biserici şi clopotnițe, puțin mai înalte, şi de-acum vizibile şi de pe turnuri şi ziduri. Pe o ulicioară puturoasă din spatele crâşmei se redeschisese un bordel lipsit de minunățiile şi excesul de dinainte, populat

doar de câteva frumuseți de prin partea locului, veştejite şi başoalde, care vorbeau limba lor amestecată cu toate limbile cetății. Dar nu se mai întorseseră caravanele din vremurile de mare glorie.

Negustorii deja preferau traseele de pe ocean, de la Marea Roşie în India, sau începeau să se aventureze dincolo de Coloanele lui Hercule[27]. Şi la Veneția ajungeau tot mai puține galere cu mărfuri, se împuținaseră şi caravanele care soseau de la răsărit, de unde se înapoiau încărcate mai cu seamă cu produse locale sau provenite din stepele nordului sau din munții dinspre sud: mei şi grâu sarazin, piei şi blănuri, ceară, peşte sărat şi caviar, iar dacă era cerere, aramă şi aur din minele din munți.

Înăuntrul zidurilor cetății mai erau încă vaste spații goale în care trestiile şi mărăcinii crescuți pe ruinele joase fremătau în vânt, iar crivățul ridica nori de praf uscat de pe întinderile necuprinse, care, odată cu ploile de toamnă, deveneau nişte mocirle de netrecut, iar iarna nişte cruste de gheață sclipind ca diamantele.

Acea primă iarnă la Tana a fost cea mai cumplită. M-am îmbolnăvit curând, cu febră mare, şi am rămas mult timp slăbit, fără să pot scăpa de o tuse urâtă. Nu mai puteam pleca înapoi la Veneția, căci în octombrie înrăutățirea vremii întrerupsese toate legăturile maritime. Am descoperit astfel că viața la Tana, izolată de restul lumii, era ca în mitul Proserpinei: un anotimp în lumină, printre cei vii, şi un anotimp în întuneric, printre cei morți, pe tărâmul de dincolo de mormânt. Vântul şuiera fără întrerupere dinspre nord şi găsea mereu cum să se strecoare printre crăpăturile cercevelelor hârbuite. Au început după aceea ninsorile şi în cele din urmă fluviul cel mare a înghețat, ba chiar şi marea,

---

[27] Denumire a Strâmtorii Gibraltar, folosită din Antichitate până după Renaştere.

cel puțin până unde îmi ajungea privirea. Totul părea nemişcat şi fără viață. Oamenii, ca şi insectele, se refugiau în jurul focului sau sobei prin cotloanele adânci ale caselor sau magaziilor lor pline de fum şi de şoareci, pentru a supraviețui iernii grele.

Am înțeles că, dacă voiam să mă întorc la Veneția fără să mă fac de minune, adică nu cu prima corabie care ar fi ridicat ancora în primăvară, trebuia cât mai iute să îmi găsesc neapărat ceva care să îmi dea autonomie față de socrul meu, să scot capul din dezgustătoarea Tana şi să încep să explorez ceea ce se afla în jur, regiunile cu nume misterioase precum Tartaria, Rusia, Cumania, Alania, Gazaria, Circasia[28], în căutarea acelor aventuri, glorii şi bogății pe care le meritam.

Exista, de fapt, o scurtătură pentru a face bani frumoşi în acea renaştere sufocată a cetății Tana, după prădăciunile lui Timur Lenk. Era traficul negustorilor de capete.

În spatele fețelor respectabile ale notarilor şi preoților, economia se învârtea aproape în întregime în jurul pieței de capete. Prin bazarurile orientale şi mai ales dinspre Egipt, dominat de dinastia mamelucilor, care în fond nu au fost altceva decât sclavii cerchezi ai sultanilor, era încă cerere de flăcăi tineri şi zdraveni, slavi, tătari sau cerchezi. Dar era un trafic interzis din punct de vedere formal, după protestele celor ce conduceau Ciprul şi care vedeau întărindu-se tot mai mult puterea păgânătății. Dinspre Veneția însă, cererea cea mai mare era cea de femei şi mai ales de fete, ca să fie îndrumate spre munca din atelierele de țesut, sau spre treburile casnice, la curățenie, ca dădace sau îngrijitoare de bătrâni, şi adesea cu sarcini speciale şi mai discrete, departe

---

[28] *Circasia, circasian* reprezintă toponimul şi respectiv etnonimul istoric de mai largă circulație cu care a fost identificat poporul cerchez din nordul Caucazului de pe coasta de nord-est a Mării Negre.

de ochii soției, ai femeilor din casă şi ai preoților. Dar, oricum, într-un oraş precum Veneția, toți ştiau totul, doar că se făceau că nu ştiu.

Era un negoț prea puțin curat şi prea puțin transparent. Exista aparența legală a unei proprietăți consfințite de un notar al Republicii, de regulă specializat în astfel de afaceri: se redacta un act prin care posesorul era abilitat să facă orice tranzacție posibilă cu un obiect sau un bun: îl putea revinde, închiria, dona, lăsa moştenire. Un obiect, când se strica şi devenea prea vechi sau nu mai era bun de nimic, putea fi şi aruncat. Şi cu o sclavă bătrână era de ajuns să închei un act ipocrit de eliberare, după care să o arunci afară pe uşa palatului ca să cerşească sau să moară pe stradă. Biserica era permisivă, dar oficial detesta acest tip de negoț şi se preocupa de sănătatea spirituală a sufletelor, trimițând preoți şi călugări să boteze păgânii, dându-le nume de sfinți şi de sfinte. Maria, Maddalena, Caterina, Lucia, Benedetta. Iar în jurul notarilor şi preoților era un cerc opac de mijlocitori, samsari, misiți, asemănător şi apropiat aceluia din jurul înfloritoarei activități a curtezanelor.

Dar mie cercul acela nu îmi plăcea pentru nimic în lume. Şi atunci tot ce am găsit mai bun de făcut a fost să mă ocup de piscicultură. Cu negoțul de peşte puteam rămâne mai curat decât cu cel de oameni. Am cheltuit toți țechinii pe care îi luasem cu mine şi mi-am amanetat hainele de gentilom la un cămătar iudeu, adaptându-mă unei garderobe mult mai modeste. Am reuşit să cumpăr de la un trib tătar dreptul de exploatare a unei mari crescătorii de peşti de apă dulce, ca şi a unei clădiri pentru uscarea şi

sărarea acestora, aflată pe lacul Bosagaz[29], urcând pe râul cel mare cam patruzeci de mile în sus de Tana. Ideea era bună şi mi-a adus bani mulţi în timp puţin, pentru că peştele uscat se număra printre mărfurile cele mai căutate de liniile comerciale ale Republicii Veneţia, fiindu-le foarte util marinarilor în rutele mediteraneene care nu se puteau face mergând de-a lungul coastei. Doar că mirosul de peşte alterat mă făcea din nou să vomit ori de câte ori îmi aminteam de călătoria mea pe mare, şi rămânea impregnat în haine şi pe mâini, şi nu era chip să îl poţi spăla.

Râurile au îngheţat din nou, dar depozitele erau pline de peşte uscat şi sărat pentru anotimpul următor şi pentru sosirea vaselor comerciale. Acum mă simţeam bine instalat la Tana. Începusem să negociez şi să mă împrietenesc cu triburile tătare care trăiau în jurul oraşului. La locul de prelucrare angajasem nu numai nişte copii din flori ai veneţienilor cu femeile de prin partea locului, ci şi nişte tătari, şi, spre surprinderea mea, aceştia au venit cu sclavii lor cu tot, ruşi sau cerchezi, cărora le solicitau lucrul cel mai greu, în timp ce ei, cum spuneau, supravegheau treaba şi încasau leafa. Dacă aşa face *paron* Yusuf, conu' Yusuf, cum îmi spuneau ei acum, care şade pe un jilţ strâmb, plasat pe o podişcă a antrepozitului, de ce n-ar putea şi ei să stea în fund şi să se uite?

Eu, Yusuf, mă înţelegeam cu acei potlogari simpatici, dar în acelaşi timp eram atent să nu-şi chinuie prea mult sclavii. Interzisesem folosirea biciului şi mă străduiam ca raţiile de mâncare să ajungă mereu pentru toţi. Începusem să învăţ puţin limba tătarilor, ba chiar să mă îmbrac ca ei, cu nişte şalvari largi vârâţi în cizme, cu o blană groasă de

---

[29] Situat nu departe de cursul Volgăi şi de Marea Caspică, lacul numit în vechime Bosagaz, actualmente Baskunchak, este faimos pentru salinitatea sa ieşită din comun.

nurcă, care a rezolvat problema frigului, şi pe cap cu un *futrzane* țuguiat, care avea de jur-împrejur blană de vulpe albă. Paralele, țechinii, ducații şi asprii bizantini de argint, dirhamii şi alte monede dintre cele mai stranii şi mai improbabile folosite de acei barbari continuau să se acumuleze în lada mea. În oraş îmi schimbasem casa, îmi cumpărasem o clădire de piatră cu o sală mare, curte, grajduri şi grădini, aproape de ziduri, pentru că îmi plăcea să simt aerul proaspăt al câmpiei, şi nu duhorile docurilor din apropierea pieței şi a malurilor. Încă puțin, şi urma să părăsesc Tana ca să explorez vastul continent pe care-l vedeam pierzându-se în zare când urcam bucuros în turnul cel mai înalt al cetății.

Am fost mereu pasionat să cunosc lumea despre care citisem în cărțile anticilor sau despre care aflasem ascultând poveştile magistrului meu. Întruna dintre primele expediții călare, însoțit de câțiva servitori, am încercat să descopăr situl vechii cetăți greceşti Tanais, ba chiar cred că am identificat-o după nişte ziduri crăpate, pe care le-am cerut oamenilor să le scoată la lumină din mâl, pe latura septentrională a deltei, fără să găsesc însă nimic în afară de câteva monede complet roase de vreme. Îndepărtându-mă mai mult, am observat că în stepă erau destul de numeroşi tumulii de pământ, mai mult sau mai puțin înalți, care trebuie că erau mormintele antice numite *kurgan.* Cu câțiva ani înainte, unul dintre tumuli, numit Contebbe, fusese sfârtecat timp de doi ani de puțurile săpate de un aventurier egiptean pe nume Gulbedin.

Gulbedin ajunsese acolo de la Cairo, în căutarea unui tezaur fabulos care, după spusele unei sclave tătare, fusese ascuns de către Indiabu, ultimul rege al alanilor, mai înainte ca poporul său să fie exterminat de Timur Lenk. După ce a murit Gulbedin, care nu găsise nimic, săpăturile

au fost abandonate, dar istoria asta cu comoara a continuat să circule.

Şi uite aşa, într-o noapte geroasă de la sfârşit de noiembrie, mă aflam în casa negustorului Bortolamio Rosso, împreună cu alți cinstiți tovarăşi, Francesco Corner, Catarin Contarini, Zuan Barbarigo da Candia, Moisé Bon d'Alessandro della Giudecca şi Zuan da Valle, care fusese deja căpitanul unei galere uşoare şi rapide la Derbent, pe țărmul Mării Caspice, şi care îşi căpătase reputația nu tocmai măgulitoare de a fi fost şi pirat, jefuind corăbiile păgânilor care plecau din Astrahan. Băuserăm mult, un vin nemaipomenit din Cipru, importat de Bortolamio, şi acum trecuserăm la rachiu, cântând şi stâlcind cântecele gondolierilor pe care ni le mai aminteam.

La sfârşitul unui agitat ceas de taină, noi, cei şapte, am constituit o frăție pentru a găsi comoara lui Contebbe. Instrumentele pentru excavare şi construcție sosiseră deja din iulie, închiriate de Corner la Constantinopol, pentru a întări zidul. Catarin a redactat contractul pe o foaie pătată de vin şi de unsoare, cu un scris oribil şi tremurat de negustor, din pricina mâinii nesigure şi a ochilor încețoşați de la băutură. Eu am ținut să o vârâm ca pe un al optulea membru al frăției noastre şi pe Sfânta Caterina, ca să ne dea noroc şi câştig bun. În seara aceea era chiar ajunul sărbătorii Sfintei Ecaterina din Alexandria, cea cu roata, pentru care aveam multă evlavie, pentru că m-a mişcat mult povestea ei, citind *Legenda aurea* de Iacopo da Varazze. Sigur că eram puțin abțiguit, dacă tot o țineam întruna față de frații mei că şi ei trebuia să îi revină parte din pradă, mai exact o optime, pe care să o ofere în fața icoanei sale în bisericuța San Francesco din Tana, lăcaşul bunului episcop Francesco, pentru că acolo erau nişte monahi care îi miluiau pe cei săraci şi pe fostele sclave; pe multe dintre ele,

care se numeau Caterina, le văzusem îngenuncheate în fața icoanei sfintei lor ocrotitoare, cerşind un codru de pâine.

Întreprinderea asta a noastră, pe care am încercat s-o urnim de două ori, la sfârşit de toamnă şi la început de primăvară, a fost însă un rateu total. Am săpat şi am tot săpat, dar nu am găsit aproape nimic. Sfânta Caterina nu ne-a ajutat câtuşi de puțin, pentru că e un gest lipsit de pietate să tulburi somnul morților. Ne-am întors înfrânți la Tana, iar tătarii ne-au luat în râs, botezând tumulul scobit de noi Groapa Apusenilor. Eu eram cu moralul la pământ, şi nu neapărat din pricina ducaților aruncați pe fereastră pentru săpăturile acelui *kurgan*. Dintr-un mare explorator al Antichității devenisem un pârlit de jefuitor de morminte. Aşa că m-am suit din nou în turn, să privesc stepa de la înălțime, visând să scap cât mai iute din Tana.

Şi chiar din turnul acela, în iarna următoare, am asistat, perfect comod şi fără ca măcar să fiu nevoit să mă mişc, la spectacolul grandios al noroadelor mărşăluind. O parte din Hoarda tătară, condusă de hanul Kichi, zis şi micul Mahemet, se apropia de Tana, mişcându-se printre râurile înghețate ca un uriaş şarpe format din oameni şi animale. Au început să apară primele escadroane de cavaleri, apoi cu zecile, apoi cu sutele, şi o pădure de lănci, stindarde, coifuri înalte şi ascuțite şi căciuli bizare cu blană de jur-împrejur.

Într-un sfârşit, după ce am asistat zile şi zile la acea procesiune nesfârşită, a sosit şi hanul însuşi, cu suita lui de demnitari, rude şi concubine, care s-au instalat în afara zidurilor din Tana, într-o veche moschee părăginită.

În oraş domneau frica şi îngrijorarea. Negustorii îşi zăvorau bine prăvăliile şi depozitele, evreii şi armenii, care nu au uitat măcelurile sângeroase prin care trecuseră, se încuiau în case fără ferestre. Consiliul cetății a decis să lase porțile închise, din prudență. Teama cea mai mare nu era legată de razii sau de asedii, ci de vreo molimă. Pentru că se

întâmplase ca, prin gloata murdară şi flămândă de oameni şi animale ce mergeau cu Hoarda, să se ascundă umoarea abia perceptibilă şi otrăvită a Morții Negre, gata să se împrăştie pe un balot de țesături, care ajungea la un negustor, sau sub voalul parfumat al unei prostituate. Cineva a zis că degeaba se închid porțile, că oricum şoarecii tot se vor furişa prin găuri abjecte, ştiute doar de ei.

Era cazul să se trimită de urgență o solie. Consulul a dat poruncă să se pregătească trei sipete cu daruri, suluri de mătase fină, pâine cu mirodenii, vin din mere şi bere *bosa*. Un cufăr pentru han, unul pentru mama lui şi unul pentru căpetenia oştii, Naurus. Bineînțeles că ginerele Iosafà, adică eu, care deja păream un *atartarado*, adică pe jumătate tătar, dar şi pentru că nimeni altcineva nu voia să se ducă, am fost însărcinat cu solia. Mândru nevoie mare, am ieşit din cetate îmbrăcat în tătar, am intrat în moschee şi l-am văzut pentru prima oară pe unul dintre acei mari prinți ai Orientului ce erau stăpâni peste viața şi moartea a milioane de ființe umane. Era un tinerel de douăzeci şi doi de ani, cu o privire plictisită, întins pe un covor, care învârtea între degete un pumnal bătut cu nestemate, în timp ce marele şi puternicul general Naurus nu părea să aibă mai mult de douăzeci şi cinci de ani.

Naurus m-a prezentat stăpânului ca reprezentant al Apusenilor, pentru că aşa ni se spunea tuturor, indiferent că eram genovezi, venețieni, francezi sau catalani. În acel moment m-am simțit cu adevărat important: mă gândeam că tocmai se întâlneau două lumi, două civilizații. Şi că eu reprezentam marea civilizație occidentală, grecii şi latinii Antichității, creştinătatea, papa, împăratul şi Veneția mea Serenissimă. Iar în fața mea se găsea lumea barbară a păgânilor. Am zâmbit, la gândul că mi-a revenit chiar mie, un reprezentant al familiei Barbaro, onoarea de a-l întâlni pe prințul barbarilor.

Naurus mi-a făcut un semn, iar eu am îngenuncheat şi l-am salutat pe han printr-o scurtă frază în tătară pe care o învăţasem pe dinafară, *selam rehim itegez*, bună ziua şi bun-venit. Micul discurs care a urmat, în veneţiană, a fost tradus, nu se ştie cum, de dragoman, tălmaciul meu: alături de daruri, se oferea şi cetatea în slujba şi întru bunăvoinţa stăpânului. Hanul, fără măcar să ridice ochii, a răspuns că acceptă cu plăcere oferta şi că oraşul se poate considera liniştit sub protecţia sa.

A urmat o tăcere stânjenitoare. Hanul continua să se joace cu pumnalul, iar eu nu ştiam ce să fac. Să iau din nou cuvântul, fără să fiu autorizat? Să plec?

Nici vorbă. Pe neaşteptate, hanul şi-a ridicat capul şi m-a privit, şi i-a privit şi pe cei trei tovarăşi de solie, cam vai de ei, şi a început să râdă şi să bată din palme, lăsând neterminate cuvintele pe care dragomanul încerca să mi le traducă: în ce prăpădit de oraş nimerise oare, în care trei bărbaţi la un loc nu au mai mult de trei ochi? Evident că râdea şi Naurus, şi apoi şi ceilalţi demnitari şi războinici, care până în urmă cu un minut fuseseră sobri şi nemişcaţi ca nişte statui. M-am întors către însoţitorii mei. Dragomanul meu, Buran Taiapietra, avea un singur ochi; Giovanni, subalternul grec al consulului care îl preceda în deplasări, unul singur; şi la fel şi cel care a adus vinul de mere.

Astfel s-a încheiat prima solie a jupânului Iosafà Barbaro zis Yusuf, purtător de cuvânt al consulului de la Tana, către marele han al Hoardei. Iar consulul a trebuit să deschidă larg poarta de pământ pentru a-l face să intre, năduşit şi trupeş, pe spinarea unui catâr jigărit, pe colectorul de taxe, tătarul Cozadahut, pus de han ca să încaseze *tamunga*, birul pentru toate mărfurile care intrau în Tana, încredinţându-le lui şi suitei sale spaţiul nelocuit de lângă poartă şi de lângă casa mea, unde se aflau ruinele vechiului

adăpost de noapte pentru caravane, împrejmuit cu ziduri proprii.

După plecarea hanului, s-a pus din nou în mişcare timp de şase zile la rând tot puhoiul acela de lume, cu dobitoacele, cu carele, cu hergheliile uriaşe de cai, cu cămilele, cu boii şi toate celelalte animale domestice. Duceau cu ei şi casele, pentru că erau construcții de lemn, ba chiar pe mai multe niveluri, montate pe care de mari dimensiuni şi acoperite cu trestie, postav şi pânză.

Eu priveam toate acestea fascinat de pe zidurile cetății. Mi se părea o imagine de ziua Judecății de Apoi, în care omenirea întreagă, împreună cu făpturile pământului, este chemată în fața Atotputernicului, să dea seamă pentru toate faptele.

Abia o lună mai târziu aveam să aflu unde se duseseşe toată acea mulțime.

Când gheţurile s-au topit, şi am putut să mă întorc cu barca la heleşteul meu din Bosagaz, am avut urâta surpriză să descopăr că pescarii pescuiseră cu spor în timpul iernii, chiar şi din râu, la copcă, şi puseseră la sărat mulți moruni şi sturioni, dar după aceea au trecut pe acolo tătarii, cu miile, flămânzi ca lăcustele. Pescarii au fugit şi s-au ascuns după copaci. Tătarii au luat cu japca toți peştii, şi sărați, şi nesărați, tot caviarul atât de prețios, ba chiar şi toată sarea cea grunjoasă şi costisitoare, excelentă pentru conservare. Au făcut zob şi butoaiele, că aveau nevoie de doage ca să îşi repare carele, şi au distrus pietrele de moară pe care le foloseam pentru sare, ca să le fure fierul axului de la mijloc. Am cugetat la toată acea pustiire şi la sfârşitul carierei mele de întreprinzător. Şi nu m-a mângâiat vestea că şi lui Zuan da Valle, prietenul şi duşmanul meu, care îmi făcea concurență neloială, îi furaseră tot caviarul, vreo treizeci de butoiaşe ascunse în pământ.

Dar tătarii nu plecaseră cu toții. După două zile de la plecarea lor şi-a făcut apariția la zidurile cetății nimeni altul decât cumnatul hanului, Edelmugh, care mi-a făcut onoarea de a mă invita la el în calitate de *kunak*, adică de oaspete. Pentru un bun început, a trebuit să îl primesc la mine acasă, unde tătarul a dat pe gât rezerva mea prețioasă de vin de Candia. După care, cam cherchelit, m-a poftit să-l urmez către tabăra tătarilor. Am acceptat emoționat.

În sfârşit mă puteam plimba cu un tătar şi ca un tătar. Am călărit anevoie câteva zile bune, traversând râurile încă înghețate, şi într-un târziu am ajuns din urmă acel râul viu ce forma popoarele Hoardei, risipite peste tot în stepă, ca furnicile. Fiecare îl recunoştea pe Edelmugh ca pe un stăpân, şi îi oferea carne, pâine, lapte. După care, în fine, ne-am înfățişat hanului, care ne-a primit în pavilionul de protocol, în fața a sute de persoane. Şi iată cum, singur singurel, prezentat fiind de Edelmugh cel mahmur, am trăit eu în mijlocul tătarilor, nu prea ştiu dacă pe post de oaspete sau de prizonier, învățând să le cunosc viața şi obiceiurile. Mi-au dat drumul să mă întorc la Tana doar când Hoarda s-a pus iar în mişcare către nord, pentru a devasta şi jefui satele ruseşti. Dar nu m-am întors singur. Edelmugh mi l-a încredințat pe fiul său Timur în adopție temporară. Era cea mai mare onoare pe care un nobil tătar i-o putea face cuiva.

L-am primit cu bucurie pe Timur, un băiat vioi de treisprezece ani, cu ochi teşiți şi piele măslinie. Pentru mine, care aproape că uitasem de familia mea de la Veneția, a devenit ca un fiu. Eu trăiam singur, chiar dacă aveam mulți slujitori şi slujnice. Spre deosebire de toți ceilalți negustori, şi chiar şi de preot, care din când în când mergeau să-şi aleagă o fetişcană speriată cercheză sau tătară la prăvălia armeanului care vindea astfel de capete, eu nu aveam nici măcar o femeie care să doarmă cu mine. La început, prietenii m-au dus la bordel, dar acea vizită mi-a fost de

ajuns ca să îmi fac mie însumi un jurământ de castitate. Seara, preferam să mă retrag în cămăruța unde dormeam, la etaj, şi să rămân singur cu cărțile pe care mi le adusesem de la Veneția, deja parțial distruse, pătate de mucegai şi roase de şoareci şi gândaci, şi cu un carnet de însemnări pe care, aşa cum îmi venea, aşterneam notițe şi amintiri.

Dar Timur mi-a umplut casa. L-am învățat câteva cuvinte şi expresii în venețiană, distrându-mă de accentul lui. Îi mângâiam cârlionții negri, privindu-l în ochii strălucitori ca de pisică, şi în ciubărul în care femeile vărsaseră apă fierbinte îi spălam încet corpul zvelt şi neted, care semăna cu al unui peşte din lacul Bosagaz. Râdea Timur. Ținea la mine. Îmi spunea *abzij* Yusuf, nenea Yusuf.

Vara a venit de puțină vreme. După emoțiile şi problemele provocate de trecerea Hoardei, am reluat negoțul cu negustorii ce s-au întors la Tana după dezgheț. Am încheiat o afacere bună, vânzând nişte peşte sărat din heleşteul renăscut şi câteva blănuri venite din munți, şi acum aştept aurul care mi-a fost făgăduit cu un an în urmă de un negustor din Samarkand. E aur deosebit de curat, care va ajunge drept la Veneția, pentru înfloritorul meşteşug al aurarilor. Trebuie să apară dintr-o clipă în alta cu o caravană mare.

Ieri-dimineață, devreme, m-am dus cu Timur în piața mare, unicul loc al oraşului care îmi aminteşte de civilizație şi de Veneția mea: dale de piatră pe jos, porticuri cu prăvălii, casa consulului, numită pompos Palatul, logia de lângă, cu bancul unde stă notarul, scara de pe care heraldul citeşte ordonanțele, stema cu Leul Sfântului Marcu, fațada bisericii Santa Maria, clopotnița cu țugui, dar bondoacă. Ne-am oprit la atelierul unui meşteşugar care face săgeți, pentru a alege vârfurile cele mai potrivite pentru vânătoarea de prepelițe şi de alte păsări care îşi fac cuib prin văiugile terenului în uşoară pantă dimprejurul oraşului.

La un moment dat, aud agitație sub portic: tocmai a venit un grup de tătari.

Zic că într-o pădurice la trei mile sud de Tana, lângă un râu mai mic, de ieri şi-a făcut tabără un escadron de cam o sută de călăreți cerchezi. Fireşte că nu sunt acolo pentru o nevinovată vânătoare, trebuie că pun la cale vreo incursiune, poate chiar până la zidurile din Tana. Eu încep să-mi fac griji pentru caravana care trebuie să sosească de la Samarkand: cerchezii ar putea fura exact cămila care poartă caseta mea cu aur, şi aş pierde suma pe care o lăsasem deja zălog, fiindcă nu încheiasem niciun fel de asigurare.

În acel moment, din umbra unei prăvălii, aud un glas. Un negustor tătar, ajuns la Tana cu un transport de ierburi medicinale împotriva viermilor, se ridică şi spune să mergem după ei, să-i prindem pe câinii ăia de cerchezi. Da, or fi ei aproape o sută, dar negustorul se oferă să participe la expediție, şi împreună cu servitorii lui sunt deja cinci. Fără să ştiu de ce, intervin şi eu, spunând că aş putea găsi încă vreo patruzeci care să li se alăture, sperând că se va lăsa implicat încă cineva, ca astfel numărul să sporească. Dar n-a mai deschis nimeni gura. Doar tătarul, care consideră că numărul e suficient: cerchezii nu sunt bărbați, ci muieri.

M-am căit pe loc că am vorbit cu apucatul ăla, şi pe deasupra şi în fața tuturor. Căci ştiu bine că cerchezii nu sunt deloc nişte biete muieri, ci războinicii cei mai puternici şi mai curajoşi de pe fața pământului. Cu câțiva ani în urmă, după plecarea lui Timur Lenk, şi înainte de sosirea acestei noi hoarde, uniți de un prinț şi conduşi de un războinic legendar şi nemilos pe nume Jacob[30], au ajuns până la Tana pentru a urmări şi alunga triburile tătare din

---

30 Forma italienizată sub care va apărea mai departe, în roman, numele tatălui Caterinei, prințul războinic Yakov.

munții lor inaccesibili. Pentru a captura un singur cerchez furios e nevoie de zece de-ai noştri. Iar dacă sunt o sută înseamnă cu adevărat prea mulți. Dar acum nu mai pot da înapoi. În timp ce mă îndepărtez îngândurat din piață, Timur mă trage de mânecă, însuflețit de aventura ce începe. Merg la prietenul Francesco da Valle, fratele mai mic al lui Zuan, cel mai priceput în treburi de soiul ăsta, şi împreună organizăm această acțiune, stabilim partenerii şi decidem cum ne împărțim prada, în funcție de numărul de participanți dispuşi să rişte. Francesco îi atrage ca membri şi pe un negustor armean, pe un căpitan de navă ligur, pe câțiva oameni de arme şi arbaletrieri doritori să-şi rotunjească puțin leafa şi pe vechii membri ai acțiunii Contebbe, cu servitorii lor înarmați. Eu şi Timur, cu alți trei servitori tătari, suntem doar cinci. Deci, dacă îi capturăm pe toți cerchezii, partea care îmi revine va fi oricum de cel puțin zece capete, şi asta fără nicio cheltuială. N-ar fi rău pentru munca la heleşteu. Fireşte, dacă lucrurile nu merg prost.

Planul lui Francesco e simplu. Câțiva oameni înarmați cu arc şi arbaletă se vor îmbarca de pe pontonul de pe mal. Şi cu bărcile vor ajunge până la gura de vărsare a râului cel mic, iar de acolo vor urca până în pădurice, ca să blocheze orice cale de fugă. Cum ajung pe pozițiii, vor elibera un porumbel alb. Şi Timur? Pentru siguranță, mai bine într-o barcă. Toți ceilalți, împărțiți în două grupuri, vor ajunge dinspre miazănoapte, ascunzându-se cu cai cu tot prin stufărişuri şi prin smârcuri până la lizieră. La apariția porumbelului va trebui să fie pe poziție şi să urce pe cal. Un servitor al lui Francesco va suna din trâmbiță, şi toți vor țâşni, dând năvală în pădure din toate direcțiile.

Trebuie să ne luăm arme uşoare, doar o cămaşă de zale, arce, arbalete şi spade, pentru că nu va fi o adevărată bătălie. Trebuie să ne dăm silința să nu ucidem prea mulți cerchezi, că altfel se evaporează câştigul. Pe cei care rezistă

însă în chip feroce, e mai bine să-i omorâm pe loc, că sunt animale de neîmblânzit, nu se vor adapta la noua lor viață de sclavi şi vor încerca mereu să scape sau să se răzvrătească.

Deschid din nou ochii. Cât timp să fi trecut? Zece secunde, sau zece ani?

Am auzit un zgomot. Prin fanta coifului, printre trestii, văd un băiat apropiindu-se de pădure din partea opusă, trăgând după sine un cal. Un roib frumuşel şi breaz, cu stea în frunte. În piață, la Tana, am pus la cale cum să ne împărțim prada de capete. Dar caii? De cai nu s-a vorbit. Dar roibul ăla îl vreau eu. Şi poate şi băiatul, îmbrăcat ca un cerchez, cu pălărie de postav negru şi o mică spadă încovoiată la brâu. Ca sclavi, băiețandrii sunt mai buni decât adulții. Îi poți educa mai uşor. Sau poate ar trebui zis *creşte*? Uneori sunt neîmblânziți ca sălbăticiunile, nu ştiu nimic despre viața civilizată.

Se pare că băiatul nu a sesizat nimic. Mă întorc către arcaşul tătar care îl luase drept țintă şi îi fac semn să lase jos arcul. Când mă întorc din nou, băiatul a dispărut printre copaci, ba nu, am impresia că îl văd în picioare, lângă o persoană mai înaltă care i-a ieşit în cale şi l-a strâns în brațe. Nu trebuie să ne mişcăm. Trebuie să aşteptăm semnalul dinspre bărcile care au venit pe cursul îngust al râului, apoi porumbelul alb în zbor, după care să ne aşezăm pe poziții şi să fim pregătiți călare, şi abia după aceea să țâşnim din toate părțile la sunetul trâmbiței.

Dar semnalul ne ia pe nepregătite; niciunul dintre noi nu a zărit porumbelul, nimeni nu s-a pregătit de atac. Fir-ar să fie, dacă ceva merge prost, cerchezii ăia ne sfârtecă bucăți. Încercăm să ne ridicăm din smârcuri cât mai repede şi să încălecăm, în timp ce pe lângă noi şuieră deja săgețile.

Lângă mine, tătarul încearcă să întindă arcul, dar este nimerit în gât şi se prăbuşeşte, în timp ce sângele îi curge

gâlgâind. Fir-ar să fie! urlu eu în sinea mea fără glas, aşa cum mi se mai întâmplă în vis, şi poate toate acestea nu-s decât un vis, unul urât. Nici nu văd bine cu hârbul ăsta de coif pe care mi l-a împrumutat Francesco, rămas din cine ştie ce război de demult cu genovezii.

Alunec, în timp ce încerc să încalec, şi cad cât sunt de lat în noroi. Trebuie că nu am o înfăţişare prea eroică. Un tătar mă ajută să pun un picior pe scăriţă, între timp toţi aleargă spre pădure, şi pe jos, şi călare, urlând, şi încep şi eu să urlu, să-i dau pinteni calului şi să călăresc ridicând spada, prefăcându-mă a fi un mare condotier.

Înainte de a ajunge la lizieră, văd printre copaci un şir de călăreţi cerchezi într-un galop nebunesc, dar nu aleargă spre noi ca să ne facă una cu pământul şi să ne strivească. Ci se îndreaptă spre stânga lor, spre ieşirea din pădure, pe o cărare de pământ bătut, pe unde ar putea galopa în siguranţă spre a se salva.

Îl zăresc şi pe frumosul roib care zboară ca o săgeată, ducându-mi-l departe pe băiat. Prea târziu, nu avem cum să-i prindem din urmă, şi apoi e şi primejdios, ei cunosc bine mlaştinile astea, ne pot atrage oricând într-o ambuscadă. Pe neaşteptate, dintre călăreţii grupului nostru iese urlând nebunul ăla de negustor tătar, cel care spunea că cerchezii sunt ca nişte muieri, şi începe să îi urmărească de unul singur. Urlăm la el să se oprească, să se întoarcă înapoi. În zadar. Tătarul dispare într-un nor de praf, în urma cailor cerchezilor. Ghinionul lui!

Intru în pădure cu ai mei. Deja s-a terminat totul. Îmi scot coiful, care nu-mi mai servea la nimic, şi îl arunc cât colo, plin de furie. Pe sub copaci, au rămas cam patruzeci de cerchezi, morţi, răniţi şi prizonieri. Unii se mai zvârcolesc sălbatic în timp ce sunt legaţi, alţii sunt deja pe pământ, tăcuţi şi încruntaţi, legaţi doi câte doi, spate în spate, sub ameninţarea arcelor şi arbaletelor. Risipiţi ici şi colo, morţii;

rănițiii nici nu merită să fie duşi la Tana şi să fie îngrijiți, oricum de la cangrenă se duc toți. Una peste alta, dacă totul decurge bine, or rămâne vreo douăzeci. Două capete pentru fiecare membru al acestui nou parteneriat. Şi mi-au scăpat băiatul şi frumosul lui roib. Niciun cal, au fugit toți. O afacere tare proastă, având în vedere că au murit şi mulți dintre ai noştri, printre care doi dintre cei trei slujitori ai mei. Din fericire, Timur a rămas ferit la loc sigur în barcă.

Mă opresc în spatele unui cerchez mort, poziția lui mi-a atras atenția: rămăsese în picioare, îmbrățişând doi mesteceni, cu mâinile agățate de coaja copacilor. Are o rană adâncă de spadă în spinare, cam la nivelul inimii, trebuie că a murit pe loc. Judecând după îmbrăcăminte, pesemne că era căpetenia lor. Poate că e cel care l-a îmbrățişat pe băiat, dar nu sunt sigur.

Pare dezarmat, dar *shashka* cea ascuțită i-o fi căzut din mână când a fost lovit, şi a fost deja furată de un tătar. Cam ciudat să mori aşa, cu spatele la duşman. Nici măcar nu fugea. Trec în fața lui şi rămân răvăşit să văd chipul nobil al bărbatului, cu barba şi părul blond-cenuşii, cu ochii încă larg deschişi spre un infinit pe care eu nu-l pot vedea. Cu un gest pios îi închid ochii cu mâna. Apoi îi ajut trupul să alunece pe pământ, încerc să îl aranjez cumva şi dau ordin tătarilor, care tare ar fi vrut să taie nişte capete ca să le ducă cu ei drept trofee, să stivuiască trupurile moarte şi să le acopere cu pământ şi pietre, ca să nu devină pradă şacalilor şi vulturilor. Tătarii ascultă ordinul fără pic de chef şi numai după ce au jefuit cadavrele de tot ce le-ar fi de folos sau s-ar fi putut vinde.

Un urlet dinspre râu, din zona bărcilor. Alerg. Am un presentiment oribil.

Într-o barcă un vâslaş ține în brațe un băiat de treisprezece ani, săgetat drept în inimă. Nimeni nu a realizat pe moment. În iureşul unui schimb de săgeți între bărci şi

cei de pe mal, Timur s-a ghemuit la pupă, dând impresia că vrea să se pună la adăpost. Oamenii s-au năpustit pe mal cu spadele în mâini, uitând de el. Rămăsese doar un vâslaş, şi după o vreme l-a scuturat de umăr pe băiatul lipsit de viață. Urlu, îl iau în brațe plângând, îl trag pe mal, îl pun pe calul meu ca să-l duc înapoi la Tana, şi îmi încep drumul către oraş, urmat de singurul meu servitor rămas în viață, credinciosul Airat.

*

E seară. Cineva bate cu putere la poarta casei.

Eu stau pe un scaun într-un colț, pe întuneric, uitându-mă fix la masa pe care zace corpul lui Timur. Pare că doarme. În jurul lui, jelania disperată a femeilor care se ataşaseră de băiat. L-au întins pe masă, l-au dezbrăcat, l-au spălat; ce frumos corp de adolescent, cu pielea măslinie şi lucitoare. Se vede doar o mică gaură în dreptul inimii. Tatăl lui e în tabăra hanului, la cinci-şase zile depărtare de Tana. I-a fost trimis un mesager. Până la venirea lui, Timur va rămâne aici, gol, pe masă. Mă dezmeticesc şi mă duc să deschid poarta.

Prin semiîntuneric îl văd pe Francesco, luminat slab de felinarul tremurător, şi în spatele lui încă cineva, două sau trei figuri nedesluşite în conul de umbră.

Francesco mă strânge în brațe cu putere, apoi deschide imediat discuția, pentru că între negustori şi oameni de frontieră lucrurile ce privesc *câştigul frumuşel* trebuie să fie abordate neîntârziat şi cu fermitate. Capetele sunt în magazia lui de pe mal. Fără costuri, fără vreun samsar, fără vreun bir, nici către venețieni, nici către tătari. Le-au descărcat pe mal, fără să intre măcar în oraş. Gărzile de la poarta cetății au închis nu un ochi, ci pe amândoi, întinzând mâna pentru un peşcheş bun. Când vreau, mă pot duce să-mi aleg partea care îmi revine, cele două capete, şi anume primul, că ceilalți asociați îmi dau prioritate. Căpitanul

corabiei cere doar favoarea să ne grăbim, pentru că nava sa este deja încărcată şi gata de plecare. Cere să nu ne pierdem vremea cu bocete funebre, oricum cei care s-au dus s-au dus, iar viii trebuie să se gândească la vii. Şi, în fond, băiatul ăla care a murit nici măcar nu era creştin.

Eu simt că fac spume de furie. Nu, aş vrea eu să urlu, eu nu sunt ca voi, de tânăr am ascultat cuvintele pline de omenie ale anticilor, şi ştiu că nu există oameni altfel decât alți oameni, a căror moarte să conteze mai mult sau mai puțin, în funcție de etnie, sau de credință sau de condiție, şi uite că în blestemata asta de Tana încep să devin ca voi, şi încep şi ochii mei să lucească la gândul unui *câştig frumuşel* şi să calculeze profitul ce îmi poate intra în buzunar din vânzarea capetelor. În acest moment, cu Timur mort, întins pe masa la care mănânc, puțin îmi pasă de profit şi de capete. Să îi lase pe toți liberi! Cum adică să îi iei libertatea unei ființe umane şi să te porți cu ea ca şi cu un obiect pe care îl vinzi, ba chiar de mai multe ori? De ce au murit Timur şi toți ceilalți? Gata, ajunge, aş vrea să urlu şi să-l izbesc cu putere pe Francesco.

Dar mă opresc brusc. În acel întuneric, pupilele mele s-au dilatat, şi în spatele lui Francesco parcă recunosc fizionomia unui băiat înalt cam cât Timur şi poate de-aceeaşi vârstă, murdar tot de noroi, legat strâns cu o frânghie şi ținut de doi tătari. Francesco îşi înghite vorbele de prisos, îi ajunge să mă privească în ochi ca să înțeleagă că nu face deloc bine ceea ce face.

Renunță şi să-mi ceară despăgubirea de doi sau trei aspri pentru coiful stricat pe care îl pierdusem. Bâiguie ceva, dându-se la o parte pentru ca felinarul să-l lumineze pe băiat. Şi atunci, cu o tresărire interioară, îl recunosc: e băiatul cerchez care fugea cu roibul.

În timpul tristei întoarceri a partenerilor mei la Tana, Francesco a auzit ceva ca un bocet în stufăriş, în mijlocul

mlaştinii. S-a apropiat împreună cu slujitorii lui şi l-a găsit pe băiat îngenuncheat lângă un cal care se mişca cu greu, cu un picior îndoit într-o poziție nefirească. Trebuie că era unul dintre cerchezii care se îndepărtau călare în goană, iar calul şi-a fracturat piciorul, alunecând în noroi. Când băiatul i-a văzut, s-a năpustit asupra lor cu un mic pumnal, urlând ca din gură de şarpe, şi puțin a lipsit să nu-i lovească de-a dreptul. Dar a alunecat şi a căzut în noroi. Slujitorii au sărit pe el şi s-au muncit până l-au legat. Pe fața lui lacrimile curgeau pe crusta de noroi şi îl auzeau suspinând şi repetând un singur cuvânt de neînțeles: *vagwà*. Calul, care şi-a întors capul să îl privească pe băiat cu ochi mari, umezi, a fost înjunghiat, din milă, de Francesco.

Era prada cea mai valoroasă. El şi asociații s-au gândit că era drept să îmi revină mie, asta e tot, şi că poate... Asta e tot. Francesco se dă în lături, sub privirile mele de piatră. Îmi pune în mână frânghia, se întoarce în beznă şi se îndepărtează însoțit de servitori. Eu strâng frânghia, şi ochii mei îi întâlnesc pe cei speriați ai băiatului. La lumina felinarului văd că sunt de un albastru adânc precum al cerului limpede care se vede iarna, din clopotnița oraşului meu de departe, strălucind deasupra munților din zare.

*

Mă trezesc atins de o rază de soare.

Sunt întins pe jos, mă dor toate cele. Trebuie că am dormit mult, şi acum îmi amintesc totul. În mijlocul încăperii e masa cu cadavrul lui Timur, asediat deja de muşte. Nu poate rămâne aici, cine ştie când va veni tatăl lui? În spatele coloanelor, ochii femeilor care mă privesc în tăcere, temătoare, aşteptând. În clipa aceea îmi amintesc că în casă mai e cineva. Băiatul cerchez. L-am dat unei bătrâne servitoare care l-a închis într-o poiată goală.

Poate că l-a aruncat acolo înăuntru fără măcar să îl dezlege sau să-i dea nişte apă. Îi revăd nedesluşit ochii temători şi îndureraţi, strălucind dinapoia măştii de noroi întărit. E doar un băiat, ca şi Timur, care acum doarme pe această masă, într-o pace pe care nimeni nu i-o poate tulbura.

Fără să mă ridic, îl chem pe credinciosul meu Airat. Trebuie să ia băiatul din poiată şi să-l încredinţeze unor femei care să-l dezbrace, să-l spele, să-l îmbrace într-o cămaşă curată şi să-i dea puţină apă, pâine şi brânză. Airat o să stea cu ei, să-l supravegheze pe micul sălbatic, nu se ştie niciodată. Apoi mă închid în muţenia mea, aşezat pe jos lângă masa pe care Timur îşi doarme liniştit somnul veşniciei.

Simt că cineva mă zgâlţâie de umeri. E Airat, care mă priveşte ciudat. Mă ridic şi îl urmez. Le găsesc pe cele două femei afară din încăpere, şi ele se uită la mine cu uimire. Una are în mână ceva ce seamănă cu un corset şi tot repetă în veneţiană, dar cu accent tătar, *no xe un putelo*, *no xe un putelo*[31].

Intru. În penumbră, într-un colţ, îmbrăcămintea şi cizmele, încă pline de noroi; în mijloc, lângă ciubăr, în picioare, forma sinuoasă a unui trup alb, cu capul plecat acoperit de lungi plete blonde, cu mâinile încrucişate peste părul pubian, cu talia doar puţin mai strâmtă decât grosimea şoldurilor şi cea a bustului din care se vede linia rotunjită a sânilor mici şi viguroşi. La degetul mâinii stângi îmi pare că poartă un inel. Se simte parfumul pielii proaspete, îmbibate încă de apa şi săpunul băii. *Xe una putela*[32].

---

[31] Nu e băiat, nu e băiat! (dialect veneţian).

[32] E fată (dialect veneţian).

Rămân ca o stană de piatră, fără cuvinte. Fata îşi ridică ochii spre mine.

Sunt înroşiţi, dar uscaţi. Trebuie că au plâns deja toate lacrimile. Lăsând la o parte mâinile cu care îşi acoperă zona intimă, nu pare să se ruşineze că e goală. Ba mai mult, nu pare nici măcar înspăimântată. Iar eu sunt asaltat de o neaşteptată furtună de întrebări. Cum să comunic cu ea? Mă aflu pentru prima oară în faţa cuiva aparţinând acelui popor. Dar nu e cazul să-i vorbesc, nu ar înţelege nimic, şi nici ceea ce ar zice ea nu s-ar înţelege. Cu toţii ştim că cerchezii vorbesc limba cea mai de neînţeles din lume, formată din sunete şi zgomote stranii, rostite din fundul gâtlejului, aproape fără vocale.

Cine mă poate ajuta să comunic cu ea? În casă sunt toţi tătari, iar eu nu cunosc pe nimeni care mi-ar putea fi tălmaci. Poate că există totuşi o persoană, una singură în toată Tana, care cunoaşte acea limbă nenorocită şi în care aş putea avea încredere. Îl chem pe Airat şi îl trimit la bordel, spunându-i să mi-o aducă cât mai grabnic pe patroană, cercheza Maddalena, *siora*[33] Lena. Să fii atent, nu vorbeşti nimic cu nimeni, nici măcar cu Lena. Şi celor două femei le poruncesc ameninţător să-şi ţină gura, chiar dacă ştiu, şi mă resemnez că nu va dura mult. Le pun să o îmbrace într-un cămeşoi de în lung, simplu şi să îi aducă ceva de mâncare, dar ea stă într-un colţ şi nu se atinge de nimic. Eu rămân în picioare şi o privesc năuc, cu ochii zgâiţi şi gura căscată, ca un peşte sărat din heleşteul meu, sprijinit de tocul uşii, în tăcere.

Airat s-a întors şi mă anunţă că Lena mă aşteaptă în sală. Mă duc, încui cu cheia uşa camerei. O găsesc pe Lena, care se uită îndelung şi impresionată la chipul băiatului mort,

---

[33] *Siora* este pronunţia veneţiană a cuvântului *signora,* doamnă.

îndepărtând muştele din jurul lui cu o batistă. Nu pare a fi nicio cercheză, nicio stricată, se îmbracă în negru ca o bigotă, cu o bonetă neagră pe cap. Puține cedări în fața luxului: un lanț de aur de care e atârnată o cruce bizantină, parfum de lavandă în exces, nişte inele cam prea evidente, cu pietre false, daruri şi amintiri de la vechi amanți.

E o femeie cumsecade, robustă, trupeşă şi cam trecută, fiica uneia dintre sclavele capturate pe vremea pustiirilor produse de Timur Lenk, una cu care samsarul armean aprovizionase bordelul cu mulți ani în urmă, când a fost redeschis. E şireată, cu ochi mici ca de vulpe, pentru că altfel o femeie nu supraviețuieşte în acest bârlog al lupilor. A ştiut să se elibereze printr-un amant notar care era şi preot şi a botezat-o cu numele remarcabil de potrivit al sfintei păcătoase Magdalena; a strâns bănuți şi a preluat bordelul de la bătrânul armean. Ar trebui să-mi fie recunoscătoare, pentru că de un an l-am luat să lucreze la pescărie pe un copil din flori de-al ei, făcut cu un marinar venețian, pe care mămica lui nu-l putea ține cu ea prin bordel în orele de lucru. Ce ciudată e viața, uite că acum îi cer ajutor unei târfe. Se pot întâmpla mii de lucruri la care nu te aştepți şi poți avea nevoie de ajutorul unuia pe care l-ai ajutat cândva.

Încerc să-i povestesc, răvăşit şi confuz, evenimentele dezordonate ale ultimelor două zile, de până la apariția fetei. Lena trebuie să-i vorbească, s-o întrebe, să priceapă cine e şi de unde vine, cum se numeşte, ba chiar să mai rămână puțin, câteva zile, o s-o plătesc bine, ca să o învețe pe *putela* primele cuvinte şi expresii în venețiană.

Lena e surprinsă de această bizară propunere. În atâția ani de onorabilă îndeletnicire, în care s-a obişnuit să primească cererile cele mai stranii şi exagerate, nimeni nu i-a cerut un astfel de lucru: să-i fie tălmaci. Şi, în fond, la ce foloseşte să vorbeşti, adică să comunici prin cuvinte? Pe o *putela* e de ajuns să o priveşti, să te uiți atent la corpul ei,

să nu aibă defecte ascunse, să îi aproximezi greutatea, să te uiți cum ştie să te privească şi să se mişte. Pe scurt, pentru a-i aprecia prețul pentru achiziție permanentă sau folosință temporară.

La ce-ți trebuie să vorbeşti? Dar Tana nu e Veneția, unde curtezanele, zicea un gentilom, recită poezii şi discută filosofie. În meseria de aici nu se face filosofie, se vorbeşte aproape exclusiv cu trupul, în mii de feluri diferite: cu parfumul, părul, ochii, limba, mâinile, picioarele şi cu pricepute vibrații ale pântecelui. Mulți clienți, cine ştie de ce, sunt iritant de vorbăreți şi se apucă să le povestească fetelor toată viața lor, poate de asta au nevoie mai mult decât de restul, iar Lena şi-a învățat fetele, care nu înțeleg o iotă din poveştile alea în limbi diferite şi amestecate, să îi asculte întinse lasciv pe pat, să încuviințeze mereu din cap şi să surâdă.

Sigur că poate accepta, câteva zile îşi va lua şi ea vacanță de la administrarea bordelului, fetele se vor organiza şi singure, ba chiar e mai bine să nu fie pe acolo în zilele următoare, că va fi sfârşitul lumii: soseşte caravana din Samarkand. Ah, chiar aşa, caravana din Samarkand, uitasem complet de ea. Îi cer maximă discreție, iar Lena se distrează, imaginându-şi cam ce o să gândească oraşul, şi consulul, şi preotul de diavolul ăla de Iosafà, care o ia în casa lui pentru mai multe zile şi nopți, închizându-se înăuntru chiar cu ea, cu Lena. Şi mai ştie şi că, în beci, Iosafà are mereu o rezervă bună de vin de Candia.

O conduc pe Lena dincolo şi eu rămân singur lângă masa pe care zace Timur, în timp ce muştele devin tot mai numeroase şi agresive. Pielea lui începe să devină înspăimântătoare şi îi apar pete verzui pe abdomen, iar dintre picioare i se scurge un lichid negru şi fetid, ca şi cum ceva îl mănâncă pe dinăuntru. Trebuie să găsesc o soluție şi

pentru el, *povaro fiol*[34]. Nu-l pot lăsa, în aşteptarea lui Edelmugh, pe căldura asta toridă. Ar fi nevoie de un coşciug care să se închidă bine, cu cuie şi clei pentru corăbii.

Nu am timp să mă gândesc, pentru că aud bătăi puternice în uşă. Pe stradă e agitație, lume care vine şi pleacă, sunete de trâmbiță de pe ziduri. A sosit caravana din Samarkand, îşi pregăteşte culcuşul în adăpostul de noapte din vecinătate, iar un trimis strigă că sunt aşteptat urgent la consul şi la Cozadahut. Trebuie să plec degrabă, dar mintea mea confuză rămâne aici, între masa unde doarme Timur şi odăița în care am lăsat-o pe *putela* împreună cu *siora*.

*

Reuşesc să mă întorc abia pe seară, rupt de oboseală. Nu mi-am schimbat hainele şi nici nu m-am spălat de aproape două zile. Probabil că am dormit vreo două ore, pe jos, lângă masa cu trupul lui Timur, şi încă simt durere în tot corpul. Cu excepția cămăşii de zale, sunt echipat tot aşa cum am fost în nefericita incursiune în pădure, cu pete de sudoare, de noroi şi de sânge; şi probabil că am şi făcut pe mine. Am încă cizmele în picioare, ar trebui să mi le scot, şi nu numai ca să mă spăl, ci şi pentru că poate înăuntru am şi o micuță lipitoare. Din pricina duhorii mele, consulul a strâmbat din nas cu dezgust, iar tătarul Cozadahut, care a aflat de faptele noastre glorioase, a început să râdă zgomotos de mine şi de partenerii mei şi, cu umorul tipic tătar, pe care nu-l înghit, să îşi dea cu părerea că va fi un spectacol frumuşel când Edelmugh, pe care chiar îl cunoaşte bine, îl va vedea pe fiul său mort şi va fi ca nebun până nu le va tăia capul lui Iosafà şi tuturor tovarăşilor lui.

După care s-a pus din nou pe râs. O prea bună impresie nu oi fi făcut nici negustorului din Samarkand, care însă s-a

[34] Bietul băiat (dialect venețian).

ținut de cuvânt şi mi-a adus caseta cu aur extrem de pur de prin părțile munților ce despart Persia şi India. Nu m-am tocmit la preț, am acceptat tot ceea ce mi-a cerut, lăsându-l pe negustor fără cuvinte. Mintea mi-e amețită, mă tot gândesc la Timur şi la *putela*, şi nu vreau altceva decât să mă întorc acasă.

Intru cu sipetul cu aur la subsuoară. Sunt din nou în odaia cu Timur pe masă şi cu obişnuitele muşte roind în jurul lui. Miasma morții, a putrezirii, e tot mai puternică, amintindu-mi mirosurile neplăcute de la pescărie. Pe jos văd o ladă lunguiață din lemn nefinisat, făcută pe dimensiunile lui Timur. S-a dus să facă rost de ea credinciosul meu Airat, ghicindu-mi gândul pe care nici măcar nu avusesem vreme să-l pun în cuvinte. Îi spun bravo, bunul meu Airat, şi îi dau poruncă să le cheme din nou pe cele două femei care l-au spălat mai întâi pe Timur şi apoi pe *putela.* Acum trebuie să-l curețe din nou cu grijă pe Timur, să îl ungă cu balsam şi tot felul de esențe, să-l înfăşoare într-un giulgiu şi să-l aşeze în coşciugul pe care Airat să îl închidă ermetic. E prea târziu ca să-l ducă în afara zidurilor cetății, poarta s-a închis deja. Mâine îl vor purta în afara moscheii şi îl vor închide provizoriu într-un sarcofag de piatră gol, şi tatăl lui va putea săvârşi riturile funebre.

Pun sipetul cu aurul pe o laviță şi mă apropii în linişte de odăița unde se află Lena şi *putela.* Aud vorbele şoptite ale unei singure voci, cea a femeii.

Aş fi curios să o aud pe cealaltă, dar dorința mea rămâne neîmplinită. Aştept puțin, apoi mă decid să intru şi îi spun Lenei să meargă în bucătărie. Rămân în uşă, privind-o pe fata care era aşezată, iar ea mă priveşte fix, fără să-şi plece privirea, ca într-un reproş mut. În cele din urmă, eu sunt cel care îşi pleacă privirea, scos din fire. Mă trag îndărăt şi închid uşa cu cheia.

Lena nu a aşteptat venirea mea, ci a şi început să-şi toarne vin în cupă şi să ia cu mâna pulpe şi aripioare de becață gătită în sos şi lăsată în tigaie pentru stăpân. Din când în când, înmoaie acolo o felie de pâine neagră, după care dă pe gât o cupă de vin. Mă aşez în fața ei şi aştept veşti. Lena şi-ar dori să continue să mănânce în pace, cu gura plină zice că e rău să vorbeşti când mănânci, dar privirea mea insistentă nu-i dă pace, şi atunci începe să vorbească, continuând să roadă copănelele. În soba cea mare focul se stinge lent, prin jăraticul roşiatic. De pe perete, printre cratițe înnegrite, ne priveşte o iconiță a Sfintei Ecaterina ținând roata martiriului, înfățişată ca o regină.

Chiar dacă nu mă fac prea des văzut în biserică, am mare evlavie pentru ea şi nu uit să aibă mereu o lumânare aprinsă.

Cu mâna plină de unsoare, femeia ia crucea grecească ce-i atârnă de gât şi mi-o apropie de față. Când a intrat în odăiță, fata a zărit-o şi a îngenuncheat pe loc, spunând ceva ce Lena n-a putut înțelege. Iosafà trebuie să priceapă că nici ele două, femeia şi fata, nu se înțeleg prea uşor. Coloniştii din Apus îi numesc pe toți cerchezi, cu acelaşi cuvânt folosit şi de tătari, şi de turci, însă acolo sus, între munți şi văi, vietuiesc popoare diferite, poate înrudite de origini ancestrale, dar acum cu obiceiuri şi limbi deosebite între ele: zikhii sunt cei de pe coastele de miazăzi, şi ea e o zikhă, apoi sunt kippicii, tatacosii, sobaii, keverteii, kabardienii şi câți or mai fi, doar Dumnezeu ştie. Poate or avea multe cuvinte în comun, sau doar părți de cuvinte, dar pronunția poate fi foarte diferită. Dacă vorbesc răspicat şi rar, atunci da, se pot înțelege. Mă rog, nu a fost uşor, şi, jupâne Iosafà, să țineți cont de asta, când va trebui să calculați plata pentru *siora.*

Nu a fost uşor nici pentru că la început fata a fost complet închisă în ea însăşi. După ce a îngenuncheat în fața crucii, şi-a revenit, s-a aşezat din nou în colțişorul ei, uitându-se spre zid şi refuzând să o privească. Carevasăzică e creştină şi botezată? Nu tocmai creştină precum cei veniți din Apus şi preoții lor, răspunde Lena. Fata se închină în fața crucii aşa cum făcea de când era mică, fără să ştie prea bine cine e Domnul Nostru, care sunt ritualurile Bisericii, care e cea grecească, latină, rusească sau armeană. Nici ea nu ştie de ce au acel obicei straniu de a atârna cruci de lemn în copacii sacri şi de a săvârşi sacrificii în onoarea lor. Da, de regulă sunt botezați, dar aşa, cu ce au la îndemână, cu apa unui râu. Nu au nici sacerdoți, nici episcopi, nu ştiu ce e păcatul sau iadul. Nu ştiu nici de taine, nici de cele zece porunci, dar se roagă la Atotputernicul, îşi cinstesc părinții şi bătrânii, îşi țin credința şi cuvântul dat cu prețul vieții, îşi respectă oaspeții ca pe ceva sacru, le consideră pe femei egalele bărbaților, într-un cuvânt par a fi mai creştini decât creştinii. Şi, lucrul cel mai ciudat, nu au un alfabet, nu ştiu să citească sau să scrie, nu au cărțile sfinte, Evangheliile şi Biblia. Adevărul e că nici acum Lena nu ştie să citească şi să scrie, şi pentru socoteli şi hârțoage recurge la ajutorul bătrânului armean.

Îmi pierd răbdarea, pentru că Lena e vorbăreață, şi când vorbeşte pierde firul. Nu mă interesează această lecție despre obiceiurile cerchezilor, poate altă dată; poveştile astea sunt frumoase şi le-aş putea nota în jurnalul meu. Să ne întoarcem la fată. Cum o cheamă? Cine e? Lena lasă în farfurie o aripioară roasă de becață şi ridică din nou mâna unsuroasă, arătându-mi de aproape unul dintre inelele ei. Uite cum se numeşte. Pe degetul grăsun văd un inel mai simplu decât celelalte, probabil de cositor uzat, cu o monogramă formată din litere greceşti: A I K. Fără să fie nevoie să i-l dau jos de pe deget şi să îi citesc inscripția am

ghicit despre ce e vorba şi pe un ton interogativ rostesc numele în greceşte: *Ekaterini?*

Da, chiar Caterina. Lena a recunoscut imediat inelul de pe mâna ei, ea având unul la fel, care era însă doar un cerculeț de cositor fără nicio valoare, o simplă tinichea pe care i-o dăduse în urmă cu câțiva ani un escroc egiptean, un client în trecere, un anume Gulbedin, în loc de banii care i s-ar fi cuvenit, promițând că urma să se întoarcă în curând cu aur şi bijuterii. Şi când colo a murit la scurtă vreme după aceea, răpus după o acțiune atât de stupidă, că Lena nici nu-şi amintea bine despre ce era vorba, ceva despre săpături în nişte morminte, în căutarea unei comori. Gulbedin îi spusese că era un inel magic, pentru că îl primise de la un călugăr dintr-o mănăstire din pustie, unde se păstrau moaştele Sfintei Ecaterina, iar bijuteria fusese lăsată jos în racla de piatră, pentru a se atinge de trupul ei sfânt şi a-i absorbi energia supranaturală.

Lena, de fapt, nu prea îl crezuse, furioasă fiind că nu câştigase bani, dar păstrase darul mai mult din superstiție. Dar uite că, după cruce, inelul a fost cel care a înlesnit contactul între ea şi fată. La început, femeia a încercat cu formule de salut şi întrebări în vechea ei limbă, aproape uitată, limba de când era copilă, pe care o scutură de praf din când în când, când soseşte la bordel o nouă fată cercheză, pentru a-i simplifica îndrumarea profesională necesară.

Totul în zadar. Fata nu înțelegea, sau se prefăcea că nu înțelege şi continua să privească în gol, spre zid. După care Lena, cu ochişorii ei de vulpe, i-a luat mâna şi a apropiat-o de a sa, aşa încât cele două inele se aflau în pereche, cel de cositor şi cel de argint. Ca străfulgerată de intuiție, Lena i-a spus un singur cuvânt: Caterina? Fata s-a întors spre ea şi în cele din urmă a privit-o.

Iată numele ei, Caterina. Fata se numea deja aşa, trebuie să fi fost botezată într-un mod oarecare în satul ei, are inelul ăla, cine ştie cine i l-o fi dat, poate vreun pelerin disperat ce se rătăcise prin munții ăia sălbatici. Ce destin straniu, pentru că şi Caterina, şi Maria sau Maddalena sunt nume frecvente ce le sunt impuse sclavelor de către călugării care cutreieră zona ca să le boteze.

Dar cine e? De unde vine? Ce naiba făcea în păduricea aia? De ce era îmbrăcată ca un bărbat: o fi vreo războinică, vreo amazoană? Sau poate povestea ei seamănă cu cea a Camillei[35] sau a fiicei *Reginei Orientului*, care pribegesc prin lume travestite în bărbați şi doar într-un sfârşit, pentru a se căsători cu fiica regelui, sunt prefăcute în bărbați adevărați de către Arhanghelul Gabriel? Lena îmi domoleşte nerăbdarea, pentru că i se uscase gâtul de cât vorbise. Nu poate continua dacă nu bea mai întâi ceva şi mă pune să-i mai torn o cupă cu prețiosul vin de Candia. După care trebuie să însoțească vinul cu nişte pâinică. Lena mai înmoaie o dată pâinea neagră în tigaie şi înşfacă un salam condimentat cu piper negru dintr-o altă oală şi, între două muşcături, îşi continuă vorba.

Aşa că da, această Caterina, zice, chiar e un fel de prințesă. Şi îmi întinde ceva înfăşurat pe care l-a adus cu sine din odăiță. Îl desfac şi întind pe toată lungimea lui un văl minunat de mătase şi fir de aur, purtând ca emblemă o albăstrea. Vălul e încă murdar de noroi. Lena l-a văzut printre hainele aruncate în colț, alături de corset şi de cizme. Probabil că fata îl purta asupra ei, pesemne înfăşurat în jurul gâtului ca un şal. Trebuie că e extrem de scump,

---

[35] Personaj al poemului epic *Frumoasa Camilla* de Piero da Siena, publicat abia în 1892, dar de o amplă răspândire orală la începutul veacului al XV-lea, în care sunt preamărite faptele vitejeşti ale Camillei, tânăra deghizată în bărbat.

poate costa câteva sute de aspri. Doar o prinţesă poate avea aşa ceva.

Caterina, dacă ar fi o sclavă, şi-ar putea cumpăra libertatea cu vălul acela. Dar probabil că nu ştie, aşa cum nu ştie nici ce e pe punctul să devină.

Lena a reuşit în cele din urmă să o facă să vorbească puţin, după ce a domolit-o şi calmat-o ţinând-o de mână, cu toată experienţa ei profesională.

Caterina o poate înţelege, deşi e dintr-un trib foarte diferit de al ei, un trib mândru şi războinic care vieţuieşte printre munţii cei mai înalţi şi inaccesibili ai Caucazului. Se numesc kabardieni. Acelui trib îi aparţine prinţul Inal, care a luptat în fruntea lor pentru a-i alunga pe tătari din munţii şi văile râului Copa, urmărindu-i până pe ţărmul mării şi până sub zidurile cetăţii Tana. Mai prin cuvinte şi mai prin gesturi, pentru că Lena nu înţelege bine acea limbă şi mai guturală decât a ei, Caterina i-a zis că vine din munţii înalţi şi înzăpeziţi, că e fiica nobilului Jacob, războinicul lui Inal, care e cel mai puternic din tot poporul ei şi din lume. Ea l-a urmărit ca să lupte alături de el şi ca să-i demonstreze cât e de curajoasă, de aceea era îmbrăcată în haine bărbăteşti, dar a fost capturată de colonişti şi nu şi-a mai văzut tatăl. Acum, în numele Atotputernicului şi al inelului magic cel sacru, o imploră pe nobila doamnă a crucii să îi dea drumul, să o lase să se întoarcă liberă la tatăl său, în munţii ei.

Asta e tot. Lena goleşte din nou cupa. Ea, care ar fi nobila doamnă a Crucii, i-a promis fetei că o să-i transmită rugămintea nobilului stăpân al casei, care este unul dintre coloniştii cei mai de seamă şi puternici ai oraşului, care cu siguranţă o va asculta. Oare de ce oi fi având senzaţia că sunt luat peste picior? În orele următoare, femeia a început să o înveţe câteva cuvinte în veneţiană, şi Caterina pare că poate învăţa cu uşurinţă, trebuie că e o fată isteaţă şi curioasă. Nişte saluturi, *bongiorno*, şi *bonasera*, şi *ciao*, dar

fără să îi explice adevărata semnificație, cea pe care i-a dezvăluit-o într-o bună zi râzând preotul-notar, unul dintre clienții săi, cum că *ciao* vine de la *sciao*, adică *schiavo* „sclav”, şi *schiavo* vine de la *sclavo*, pentru că pe vremuri sclavii şi servitorii erau toți de origine slavă, şi nu i se părea elegant să înceapă imediat cu cuvântul care urma să devină chiar destinul vieții sale.

Lecția a continuat cu alte cuvinte şi expresii necesare unei minime supraviețuiri, însoțite de limbajul gesturilor: *magnar e bever*, a mânca şi a bea; *pan e aqua*, pâine şi apă, chiar dacă Lena preferă vinul; *ti e mi*, adică tu şi eu; *omo*, bărbat; *dona*, femeie, care se mai poate spune şi *femena, baba, siora*, muiere, babă, doamnă, asta fiind ea, şi *puta* sau *putela*, fată, care ar fi Caterina. Trece în revistă părțile corpului, atingând iute locurile pe care le zice pe corpul fetei, care e goală sub cămeşoi: *la testa* – capul, *i oci* – ochii, *la boca* – gura, *la teta e il bichignol* – țâța şi sfârcul, pentru a da lapte copiilor, *la pansa* – burta în care cresc copiii, şi *mona* – fofoloanca cu care se fac copiii, dacă te culci cu bărbații; dar mai bine să nu-i faci, dacă ai de lucru. Şi, în sfârşit, încă nişte cuvinte pentru a numi acțiunile pe care *siora* le consideră fundamentale în viață: *basar*, *caressar*, *ciuciar*, *ciavar, montar*.[36] Caterina le-a repetat pe toate fără a le înțelege, străduindu-se să le pronunțe bine şi cu accentul corect, iar Lena s-a pus pe râs cu dinții ei stricați, smulgând în fine de la ea o mutră care putea părea un surâs.

Poate că Lena ar vrea să mă facă şi pe mine să zâmbesc, dar e cu neputință.

În timp ce vorbea, am înțeles totul: eu l-am văzut pe tatăl Caterinei, pe marele războinic Jacob, era acel trup

---

[36] A săruta, a mângâia, a suge, a se culca cu cineva, a călări (dialect venețian).

neînsufleţit rămas agăţat de mesteceni. Am privit în adâncul ochilor săi fără viaţă. Caterina nu ştie, dar tatăl ei acum e liber, cu acea libertate infinită pe care o fiinţă umană o poate atinge doar când trece de bariera timpului. Aş putea să o las să plece, dar pe tatăl ei nu-l va mai putea vedea niciodată. Da, am decis: dinspre mine, Caterina e liberă, mâine o voi însoţi la ziduri, îi voi da un cal şi o voi lăsa să plece.

Cu o simplă rugăciune tăcută care îmi aduce în fine pacea, încredinţez Sfintei Ecaterina, pe care o preamăresc, fata şi sufletul tatălui ei, dar şi pe cel al lui Timur, care nu e nici măcar botezat, dar n-are a face.

În timp ce întinde mâna către o tavă cu bomboane, Lena ar vrea să înceapă iar să vorbească, dar nu ştie cum să întrerupă tăcerea mea mohorâtă, cum să-mi atragă privirea absentă. Nu e deloc cherchelită, s-a păstrat cât se poate de lucidă. Mi-e destul să mă uit în ochii ei şi pot ghici ce vrea să-mi spună. E ca o carte deschisă. Acum ar fi partea cea mai grea pentru ea. Să-l convingă pe acel *insemenio*, pe acel nătărău de Iosafà, s-o ia ea pe Caterina. A analizat-o cu atenţie pe acea *toco de putela*, pe acea mândreţe de fată, când o tot atingea, iar Iosafà trebuie cu orice preţ să i-o cedeze. Nu mai găsise niciuna ca ea pentru prăvălia ei. Va fi prinţesa ei, regina din Tana, toţi călătorii vor veni la ea, şi din Orient, şi din Occident. O va educa, o va iubi ca pe propria fiică, o va învăţa totul, o va face bogată şi poate că într-o bună zi o va elibera. Lui Iosafà o să-i plătească cât se cade, e normal. Contractul o să-l facă mâine, la amicul preot-notar. Şi, în fond, a fost mai mult decât onestă. Vălul de mătase şi aur, care valorează mai mult decât însăşi Caterina, i l-a dat imediat, cu toate că l-ar fi putut ascunde sub fustă, şi noroc bun. Ba chiar ar trebui ca el să i-o cedeze pe fată gratis. La limită, ea ar putea să-i recunoască

doar un oarecare drept de uzufruct. Un mic procent, se înțelege, în bani sau în natură.

Şi Iosafà s-ar putea culca cu ea când doreşte. Şi gratis.

Toate acestea reuşesc să i le citesc în ochi, înainte de a se grăbi să rostească fie şi numai un cuvânt din ceea ce a gândit în capul ei şi în limba ei amestecată, venețiano-cercheză. Şi nu apucă s-o facă nu pentru că i-aş fi interzis-o, ci pentru că o puternică rafală de vânt trânteşte oblonul ferestruicii de la bucătărie. De afară se aud izbucnind urlete înfricoşate: *El fogo, el fogo, ut, ut!*[37] Eu sar în picioare, răsturnând masa, iar Lena se trezeşte pe jos, printre bomboane. Uit de femeie, de vălul de aur şi de tot restul şi alerg către poarta casei. Afară e sfârşitul lumii, oameni care aleargă ca nebunii în toate direcțiile. Prin aerul cu mirosul greu de ars, pluteşte cenuşa şi trec bucăți incandescente care, căzând pe acoperişurile de paie ale colibelor mai sărăcăcioase, aprind rapid alte flăcări, şi mai înalte. Noaptea e luminată de văpăile unui incendiu neaşteptat, care deja mistuie această parte a oraşului.

Din frazele întretăiate ale pâlcului de oameni strânşi afară înțeleg că focul s-a propagat de la vechiul bazar şi de la adăpostul de noapte al caravanei, adică dinspre actuala locuință a vameşului tătar Cozadahut şi a alor săi.

Consulul zbiară că trebuie să-l salvăm cu orice preț, altfel hanul va da vina pe noi şi va rade oraşul de pe fața pământului, şi multe capete vor cădea. Piața, depozitele şi prăvăliile par ferite, la fel şi pontoanele de pe mal şi corăbiile din radă, pentru că spațiile libere foarte vaste şi ruinele opresc propagarea incendiului. Dar focul, alimentat de suflul brusc al unui vânt uscat dinspre nord, amenință vechiul cartier de lângă ziduri. Lumea zice că ieşirile din

---

[37] Arde, arde, foc, foc! (dialect venețian şi limba tătară).

adăpostul caravanei s-au prăbuşit deja şi că oamenii care sunt înăuntru sunt condamnaţi să ardă de vii, pentru că nimeni nu ştie cum să-i salveze, iar prin întunericul şi haosul acela nimeni nu găseşte uneltele să spargă zidul.

Dincolo de zidurile înalte, doar urlete disperate. Cineva încearcă să-i scoată de acolo pe copii şi pe femei, coborându-i pe corzi, dar frânghiile se rup, şi nefericiții se prăbuşesc la pământ. În acel moment am o iluminare. Tocmai mă rugasem Sfintei Ecaterina pentru *putela* care era prizonieră în casa mea, oferindu-i libertate fetei, iar acum sfânta ca răsplată sare în ajutorul meu şi al cetății. Eu am ținut ca ea să devină cea de a opta asociată în dezastruoasa acțiune de la Contebbe, iar acum unde ruginesc o parte din instrumentele noastre de săpat luate cu împrumut şi nerestituite? În depozitul din spatele casei mele, pentru că eu eram şeful de şantier la săpăturile de la *kurgan*.

Acele unelte care ar fi trebuit să ne ajute să prădăm comorile din morminte şi să tulburăm somnul morților, un gest neomenos, pe care, pe bună dreptate, Sfânta Ecaterina ni-l curmase, acum se pot preschimba în instrumente ale salvării.

Aşa că fug să le aduc, le dau şi celorlalți câteva, dar sunt mai ales eu cel care începe să spargă zidul, săpând cu zor şi strigând mereu *Santa Caterina, Santa Caterina*, până când s-a deschis în fine o gaură prin care am scos afară mai mult de patruzeci de persoane afumate şi aproape asfixiate, printre care şi terorizatul Cozadahut, care e însă aşa de gras, că rămâne înțepenit în gaură şi trebuie să-l tragem afară cu forța, de se ia şi pielea de pe el.

*

În zori, incendiul s-a potolit. Şi casa mea s-a salvat. Mă întorc într-un sfârşit epuizat, îmbrăcat tot cu aceeaşi cămaşă, şi cu aceiaşi pantaloni, şi cu aceleaşi cizme murdare de acum două zile. Fața mea a devenit o paletă de

culori, la care acum s-au adăugat şi negrul funinginii, şi roşeaţa din ochii mei injectaţi, de parcă aş fi uriaşul Ronciglione din poemul *Regina Orientului.*

Uşa e deschisă larg. Ciudat. Strig, şi nu răspunde nimeni, nici măcar credinciosul Airat. Mă târăsc până în sala de jos, unde se află încă trupul nemişcat al lui Timur pe masă, printre tot mai multe muşte. Dar nu mai văd pe duşumea coşciugul de lemn pregătit pentru el. Nu mai e urmă nici de vălul de aur şi nici de caseta cu aur. Cu câtă vlagă mai am încerc să ajung până la odăiţă. Uşa e deschisă, zăvorul forţat. Înăuntru nu e nimeni. Nu mai e nimic pe jos, nici îmbrăcămintea, nici cizmele. Îmi vine să urlu, dar mă lasă puterile, mă prăbuşesc pe duşumea, cu un ultim gând înainte de a-mi pierde cunoştinţa. Caterina a fugit.

3
Termo

Pe malul râului la Tana, într-o zi de iulie din 1439, în al patrulea cart al nopţii

În picioare pe pontonul pupei, cu mâinile pe bordaj, deasupra liniei de plutire.

Am ochii întredeschişi, doar cu celelalte simţuri încerc să percep sunete, semne şi mirosuri prin aerul cald ce se ridică din albia umedă a râului. Prin ceaţa răsfirată a unui lung crepuscul, un felinar roşiatic se leagănă departe, adus de santinele pe zidurile cetăţii. Alte două sau trei surse de lumină se leagănă pe corăbii, pe chei sau în zona de ancorare, în coturile râului, la adăpost de valuri. Un felinar străluceşte sub poarta cu Leul Sfântului Marcu.

Porţile grele de lemn ar trebui să fie închise, dar par numai sprijinite, iar podul mobil e încă lăsat jos. Aşezaţi pe o treaptă de piatră, doi soldaţi aşteaptă plecarea corabiei ca

pe unicul eveniment în stare să mai risipească plictisul acestei seri mult prea calme.

Apa alunecă aproape fără zgomot, despicându-se de-o parte şi de alta la trecerea corabiei. Carena se mişcă uşor pe lângă cheiul lung, ca şi când ar dori să se muleze îmbrăţişării acestuia, dar imediat se trage înapoi, reţinută de parâme cu un uşor scrâşnet. Bătaia egală a clopotelor de la Santa Maria sfâşie tăcerea. E al patrulea cart al nopţii. Dintr-un moment în altul, vântul dinspre uscat s-ar putea isca şi înteţi cu impetuozitate. Trebuie să fim mereu pregătiţi pentru manevre şi vâsle, gata să dezlegăm odgoanele, să ridicăm ancorele, să ţâşnim spre centrul marelui fluviu negru, alergând împreună cu el spre marea deschisă.

Mă uit în cealaltă parte ca să admir corabia. Corabia mea. Idioţii de veneţieni îi spun *gripparia*[38], dar pentru mine este mult mai mult decât atât, e ca o persoană vie, ca o iubită, e doamna mea. Mă încred în ea pe deplin, în braţele ei de lemn, în pletele ei de parâme şi de vele impregnate de sare şi de spiritele tuturor făpturilor ce trăiesc în jurul ei, pescăruşii şi albatroşii din văzduh, peştii jucăuşi de sub chilă, oamenii ce forfotesc pe spinarea sau în pântecele ei. Eu îi spun pe nume, iar numele ei, în cărţile comerciale ale Răsăritului şi în registrele de negoţ, este Santa Caterina, cea cu roata martiriului, care e gravată grosolan pe o bucată de lemn de sub proră, şi e pictată pe o mică icoană grecească de câteva parale, fixată pe uşiţa cabinei mele. Dar, pentru mine, e pur şi simplu Caterina, pentru că aşa mi-e mai simplu s-o invoc şi pentru că, echipajului de păgâni şi renegaţi în care mă aflu, conceptele de sfinţenie şi de castitate neprihănită a unei fete sunt greu de priceput.

---

[38] Navă comercială veneţiană, dotată şi cu vâsle, şi cu pânze, mai uşoară şi mai rapidă decât o galeră.

Vâslaşii, aşezaţi în bancurile lor despărţite de un lung coridor central, ţin ramele suspendate în aer. Marinarii, ca nişte umbre întunecate şi nemişcate, răspândite pe punte, printre odgoane, în gabie, ca nişte pisici negre noaptea, sunt pregătiţi de orice manevră, de la cea a ancorelor până la cea a parâmelor, aşteptând un semn sau un ordin de la căpitanul lor.

Simt ca un suflu pe faţă, prin părul mereu vâlvoi şi prin barba mea roşcată.

O respiraţie care atinge pânzele şi le scutură, făcându-le să vibreze. Ridic mâna şi o ţin suspendată. Pe chei, doi marinari desprind pălămarele de la proră şi de la pupă, care erau încă fixate de stâlpii de acostare. La proră începe ridicarea ancorei de pe fundul mâlos al apei. Corabia tresaltă uşor de la curentul care o izbeşte dinspre pupă. Vântul se înteţeşte în doar câteva minute. Coboară dinspre marele fluviu negru, dinspre miazănoapte, măturând orice urmă de negură. Deasupra gabiei catargului central apare noaptea înstelată, luminată spre răsărit de o lună plină ce se înalţă pe cer. Apa începe să se încreţească de la micile valuri ce reflectă de sute de ori luna de argint.

Sunt pe punctul de a face semn cu mâna, lăsând-o în jos, când deodată simt în aer un miros straniu, neaşteptat. Închid ochii ca să pricep mai bine ce e.

Miros de foc. Ceva uscat care arde, şi arde cu repeziciune, cum ar fi paiele, pănuşile, vreascurile uscate. Când redeschid ochii văd nişte limbi de foc înălţându-se de dincolo de ziduri, brusc înteţite de vânt. Se pare că nu se află aproape de râu, pentru că trosnetul pare atenuat de distanţă. Probabil că sunt în preajma turnului cel mai înalt de la miazăzi, din partea cealaltă a oraşului, unde se află vechiul spaţiu de adăpostire pentru caravane repartizat tătarilor, plin de cocioabe şi colibe dărăpănate. Felinarul care se mişca pe ziduri dispare pe loc. Soldaţii de la porţile

cetății, la auzul urletelor, dispar şi ei dincolo de zăvoarele uitate deschise. Flăcările devin tot mai viguroase şi cresc în înălțime, ridicând spre cer figurile imaginare ale scânteilor care, târâte de vânt, zboară prin văzduhul mişcător, căzând din nou ca o ploaie de stele.

Am rămas ca un nărod cu mâna ridicată. Le fac semn oamenilor să se oprească. Vreau să pricep ce se întâmplă, chiar dacă sunt conştient de primejdia de moarte pe care o înfruntă navele şi bărcile trase la chei sau în radă, în cotul mai ferit al râului. Ar trebui să fim la adăpost, feriți de vânt, dar, dintr-o nimica toată, un vârtej care, întorcându-se, ar putea arunca în spate un fragment incandescent, s-ar putea aprinde pânzele şi toată structura din lemn. Cu toate astea nu reuşesc să-mi dezlipesc ochii de la spectacolul teribil al pârjolului care mistuie cetatea.

De după porțile fără pază se strecoară afară, pe furiş, trei siluete. Par tătari.

Unul dintre ei priveşte în jur, ca pentru a fi sigur că nu sunt soldați lângă poartă sau pe ziduri. Ceilalți doi îl urmează, coborând spre corabie şi ducând cu ei ceva ce pare a fi o ladă. Înarmați toți trei. Unul dintre marinarii mei de la stâlpii de acostare, fără să dea drumul parâmelor, îşi duce instinctiv mâna spre plăselele pumnalului de la brâu. Cei trei se opresc, iar călăuza lor îl cheamă pe căpitan, dar cu voce joasă, ca şi cum nu ar vrea să fie auzit de pe ziduri. Prin gesturi îi cere să coboare repede, are un lucru important pentru el.

Cobor iritat de pe pasarelă, urmat de doi dintre arbaletrierii mei. Nu am încredere. Recunosc prin întuneric figura lui Airat, sluga necredincioasă a acelui venețian ciudat, care umblă îmbrăcat ca un tătar, Iosafà Barbaro, zis şi Yusuf, furnizorul unui uriaş transport de caviar şi de clei de peşte încărcat în stiva corabiei mele, în numele lui Giovanni da Siena, negustor toscan ce locuieşte la Tana.

Eram împreună ieri când ne-am lăsat ademeniți de Francesco da Valle în nefericita vânătoare de cerchezi, ca să punem mâna pe nişte sclavi fără a plăti cheltuieli de intermediere sau bir. Cum să-l refuz eu pe Francesco? E fratele mai mic al lui Zuan, tovarăşul meu în anii în care făceam drumul spre Marea Caspică, o puşlama ca şi mine, dar în ultima vreme s-a apucat să crească sturioni pentru a produce caviar.

Vânătoarea de ieri nu a fost uşoară, câteva dintre prăzi s-au apărat cu înverşunare, toate celelalte au fugit. Până la urmă mie mi-au revenit doar două. Nu mi-a mers rău, pentru că nu am avut nicio pierdere, niciun mort şi niciun rănit dintre cei patru arbaletrieri care m-au însoțit pe barca mare de serviciu a corabiei. Am mers, alături de alte două bărci, de-a lungul malului până la gura pârâului unde se afla păduricea şi tabăra cerchezilor. După ce am încheiat vânătoarea, eu am fost cel care a adus în bărci cam douăzeci de prizonieri, după care i-am închis în magazia lui Francesco de pe mal, chiar de sub ziduri. În schimb, lui Iosafà i-a mers cât se poate de prost: a pierdut doi servitori şi pe băiatul acela, fiul unui tătar important, unii zic că e chiar o rudă a hanului.

Când, seara, Francesco a mai adus la magazie încă o pradă, găsită în stufărişul mlaştinii, un băiat murdar de noroi şi pe jumătate leşinat, eu am propus să i-l lăsăm lui Iosafà şi să îi dăm şi dreptul de a alege primul capetele ce îi reveneau. Am cerut doar favoarea de a ne grăbi. Corabia mea e deja încărcată, trebuie să plec cât de curând, altfel nu mai ajung odată la Constantinopol, cu toate escalele plănuite de-a lungul Mării celei Mari. Nu ajută la nimic să ne plângem morții: cine s-a dus s-a dus, iar viii trebuie să se îngrijească de cei vii. Dar azi dimineață am aşteptat de pomană la magazie, Iosafà nu s-a făcut văzut, iar asociații şi-au împărțit singuri capetele. Pe ale mele le-am adus pe

corabie, legate pe stiva de la pupă, lângă butoiaşele cu caviar. Marfă preţioasă, şi caviarul, şi capetele.

Ce vrea de la mine pungaşul ăla de Airat? Precis l-a trimis Iosafà. Însă e ceva ciudat la mijloc: tătarul pare nervos, se grăbeşte, se uită încontinuu în jur, spre ziduri şi spre porţi. Şi toată situaţia e absurdă, noi, pe corabia gata să ridice ancora, vântul care şuieră printre vergile de sub vele, văpăile incendiului care mistuie cetatea. Airat le spune să pună jos lada şi o deschide cu un cuţit. Cu stupoare, recunosc înăuntrul ei chipul împietrit al băiatului cerchez în aceleaşi haine pline de noroi din ziua precedentă, legat şi cu căluş în gură. Are ochii închişi, pare leşinat. De ce să îl aducă în felul ăsta? Lada nu are nici măcar o gaură ca să poată respira şi pare făcută să ţină în ea mai degrabă un mort decât un viu. Poate Iosafà vrea să-mi vândă băiatul, dar pe şest, fără să treacă pe la controlul gărzilor? Încep să mă cuprindă nişte bănuieli, iar bănuielile devin certitudini când Airat deschide palma cu un zâmbet strâmb, ca pentru a cere o plată. Sluga credincioasă l-a trădat şi l-a furat pe stăpân, aşa cum a făcut Iuda cu Domnul Nostru. Păi şi eu ce trebuie să fac? Să-i sar la gât şi să îl dau pe mâna gărzilor? Dar gărzile unde sunt? Şi dacă nu îl iau eu, ce o să se aleagă de băiat? O să fie hăcuit numaidecât prin mlaştini ca să nu-i ţină în loc din fuga lor pe cei care l-au răpit? Sau o să ajungă slugă într-o tabără de tătari, adică ceva mai rău decât moartea?

În cetate arde totul, şi pe mal nu e nimeni, doar agitaţia celorlalte corăbii care dezleagă pălămarele de acostare şi încearcă să se adăpostească, să fie mai ferite. Fără să scot o vorbă, cu o privire rece şi tăioasă ca o lamă, desprind punga de la brâu şi o arunc la picioarele lui Airat. Pe ponton se împrăştie câteva monede de argint, fiecare de alt soi, aspri de Tana, Caffa şi Trabesonda, nu le-am numărat, dar adunate or fi fost echivalentul a aproape cinci ţechini.

Oricum, oricare ar fi suma, sunt precum cei treizeci de arginți ai lui Iuda. Sluga culege lacom de pe jos monedele, se întoarce pe călcâie şi dispare împreună cu tovarăşii lui de-a lungul zidurilor, în umbra proiectată de lumina lunii.

Mă aplec spre ladă, ridic în brațele mele zdravene balotul acela uşor şi urc pe corabie. Aşez cu grijă noua încărcătură la bordul Caterinei, pe pardoseala cabinei mele, legându-i încheieturile de un lanț de care atârnă un inel de fier.

Dau să ies, când observ că băiatul pare a-şi fi recăpătat cunoştința, respirând gâfâit şi deschizând puțin ochii. Mă aplec şi îi şoptesc doar două cuvinte în ceea ce ar trebui să fie limba lui: *Ouptché, négoua*, stai cuminte, plecăm.

Băiatul mă priveşte, pare să înțeleagă, se linişteşte.

Ies, încui cu cheia uşa cabinei. Conturul siluetei mele se vede clar pe luna plină. Ridic mâna şi o las iute în jos cu un strigăt. În câteva clipe, ancorele, odgoanele groase de acostare, şi puntea mobilă sunt trase la bord, nava se îndepărtează de chei, împinsă de curent şi de prăjini, vâslaşii lasă ramele în apă şi cel care le imprimă cadența începe să bată în tobă, cârmaciul ține cu putere bara timonei pentru a cârmi corabia în centrul râului, marinarii stau ghemuiți la baza catargelor pentru a sări când încep manevrele.

După un sfert de milă, cârmaciul se întoarce spre mine şi îmi face un semn cu capul: ne aflăm în mijlocul râului, pe firul curentului, vântul suflă constant dinspre nord exact pe secțiunea transversală a pupei. Condiții perfecte de navigare dincolo de gura de vărsare şi poate până la promontoriul Tarmagno, dacă vântul continuă să bată. Fireşte, zidurile pe dreapta, cum prevăzusem. E de ajuns să urlu câteva comenzi şi marinarii sar să execute manevrele, trag în jos parâmele pânzelor care se înalță spre cer, şi mâna nevăzută a vântului intră în velele mari triunghiulare şi ridică nava pe valurile nu foarte puternice ale râului. Pe cel mai înalt

catarg se arată glorioasă flamura albă cu cruce roşie a Sfântului Gheorghe. Ca un grifon înaripat, Caterina îşi ia zborul cu velele sale sidefii, iar în spatele ei se îndepărtează şi dispare pentru totdeauna ceva care seamănă cu o cetate a infernului, cu flăcări arzând în mijlocul unei împrejmuiri de ziduri şi turnuri negre.

*

Îl aud strigând pe omul de pe gabie. A zărit vârful nisipos al promontoriului care se prelungeşte ca o limbă în mijlocul apelor. Soarele e sus deasupra noastră, trebuie că a trecut deja ceasul al şaselea. Eu am rămas treaz toată noaptea, în picioare lângă timonă, şi în zori l-am înlocuit pe cârmaciul obosit. Doar de puţină vreme i-am dat din nou locul la timonă, dar am rămas acolo, ca să simt vântul pe faţă, cu ochii întredeschişi în lumina amiezii. Mângâi parapetul, mulţumit de Caterina mea şi de cum a fost noaptea. Nu-mi amintesc să fi avut vreodată condiţii de vânt şi de mare atât de favorabile în *Mar delle Zabacche*, poate că sfânta cu roata ne-a ajutat cu adevărat din raiul său nevăzut unde locuieşte împreună cu Mirele său, Domnul Nostru. Pentru că sfânta, care vede în inimi fără să fie nevoie de rugăciuni cu voce tare, ştie ce înseamnă această călătorie pentru mine.

Am ieşit de pe râu la Casale dei Russi cu impresia că mai am încă în nări putoarea de ars, care părea să ne urmărească prin aer. În marea deschisă, vântul de nord şi-a întărit şi şi-a schimbat uşor direcţia, şi atunci, pentru a o ţine mai strâns sub control, am manevrat prora velierului, apropiindu-ne de ţărmul plat şi întunecat al Insulei Vulpilor, Kabardia, până la locul de vărsare a râului Roşu, apoi am cotit spre sud, traversând golful. Vântul a suflat cu putere până în primele ore ale dimineţii, apoi s-a îmblânzit treptat, dar fără să îşi schimbe direcţia. Luna plină însoţea zborul corabiei, ridicându-se deasupra ei, trecând dincolo de ea, şi deschizându-i în cele din urmă calea precum o călăuză

tăcută care îi arată direcția occidentului. Stelele sclipeau în noaptea senină.

În afară de zgomotul apei în alunecarea ei pe sub chilă se auzeau doar ritmul cadențat al ramelor care se cufundau şi ieşeau din apă şi toba coordonatorului vâslaşilor. Era un ritm îndeajuns de lent, cât să însoțească plutirea Caterinei, cât să îi spună vântului că sunt şi ei acolo, bărbații cu brațele şi muşchii lor, cu răsuflarea şi glasul lor, cu vechiul strigăt de război *ariracha, ariracha.* Au tras la rame toată noaptea, făcând cu schimbul la vâslit şi la odihnă. Cât este tura de odihnă, se dezmorțesc puțin pe punte, îşi uşurează burta şi vezica folosindu-se de o scândură ieşită peste bord, îşi spală fața şi bustul, mănâncă nişte pesmeți, supă dintr-un hering uscat împrospătat cu apă din mare de bucătar. Puțini dintre ei au lanțuri, iar eu pun să se deschidă pe rând şi cele câteva lacăte rămase. Dintre cele opt bancuri, ultimele două au doar câte un singur vâslaş. E locul potrivit pentru cei doi nou-sosiți, legați în locul de depozitare, lângă caviar. Astfel, locurile de vâslit sunt completate, şaisprezece oameni pe fiecare parte, câte doi pe fiecare ramă cu coadă lungă. În fond trebuie să-şi câştige şi ei transportul pe mare, precum toți ceilalți.

Da, vâslaşii sunt toți sclavi. Sunt proprietatea mea, aşa cum e şi Caterina.

Dar nu sunt obiecte, cum nici Caterina nu e. Sunt ființe vii ca şi mine, cu unica diferență că eu sunt la comandă, iar ei doar îmi ascultă ordinele, simțindu-mă nu stăpânul, ci conducătorul lor. Suntem cu toții în aceeaşi barcă, am trăit şi am ieşit la liman din aceleaşi primejdii. Nu există diferențe de ture între echipajul liber şi cel plătit, nu există diferențe de hrană, mâncăm cu toții aceleaşi lucruri, ei, eu, marinarii, arbaletrierii, cârmaciul, scribul, bărbierul. Pentru cei mai tineri sunt aproape ca un tată, pentru că tații lor mi i-au vândut în schimbul unei cantități de grâne şi mei

pentru a-şi putea semăna din nou terenurile devastate de tătari şi pentru a supravieţui foamei de peste iarnă, iar eu i-am acceptat din mâinile lor, jurând că îi primesc în *ataliqate*, ca şi când ar fi propriii mei fii. Şi i-am tratat ca pe copiii mei, răsplătindu-i în faţa tuturor sau lovindu-i cu biciul eu însumi, pentru a nu le adăuga şi umilinţa de a fi biciuiţi de altcineva.

Nu am făcut niciodată negoţ cu ei, niciodată nu i-am vândut mai departe fără acordul lor, niciodată nu i-am abandonat. Nu am niciun document de achiziţie, pentru că urăsc hârtiile şi scrierea, sunt toate doar înşelătorii. De obicei, după un an le scot lanţurile. Nimeni nu a fugit vreodată de la mine.

După trei sau patru ani le dau libertatea de a alege: să se întoarcă la familiile lor, să fie trimişi în Egipt pentru o carieră ca soldaţi ai mamelucilor, sau să rămână cu mine ca oameni liberi. Câţiva au rămas şi ar vrea să continue să mă urmeze. Dar acum ştiu că nu va mai fi posibil, că toată această viaţă e pe punctul de a se încheia. Aceasta este o călătorie cu totul aparte. O taină care îmi stă greu pe suflet. Şi nimeni nu o va afla înainte de a ajunge la Constantinopol.

Toţi sunt sclavi şi vâslaşi, şi toţi sunt cerchezi. Aproape niciunul capturat în bătălie sau cumpărat de la samsarii aceia odioşi de prin oraşele de coastă.

De aproape douăzeci de ani îi cumpăr chiar de la rudele lor de prin satele din Peninsula Taman[39], făcând troc cu mâncare, stofe, ceşti de argint; sau de prin bazarurile

39 Peninsula Taman şi-a păstrat acest nume şi azi, când aparţine actualului teritoriu Krasnodar din Rusia. În acest spaţiu s-au aşezat în Antichitate grecii, după care s-au perindat sarmaţii, anatolienii, evreii, coloniştii genovezi, iar apoi otomanii.

Hoardei dintre Tana şi Sarai[40], unde văd nişte băieţi înfricoşaţi şi legaţi în lanţuri de căruţe, care se uită către uriaşul cu barbă şi păr roşcat cum trece călare pe drumul plin de noroi, implorându-l din ochi să îi ia cu el. Îi cumpăram pentru seniorul genovez din Matrega[41], cetatea de pe strâmtoare, care pe aproape toţi îi trimitea în Egipt, durându-l în cot de interdicţiile papei, şi care îmi lăsa mie dreptul de a-i alege pe cei pe care îi doream pentru corabia mea. Aparţin unor triburi diferite, numite natukai, shyapsugi, besleni, kabardieni, chiar dacă ei spun toţi că sunt adyghe. Uneori nu se înţeleg nici măcar între ei, cu limba aia a lor blestemată, de n-o vorbesc nici dracii din infern. Eu însă am învăţat să o înţeleg şi să o vorbesc, atâta cât pot, şi asta datorită unei femei. Femeii mele.

Prima oară când am fost trimis în zona continentală, într-o aşezare sărăcăcioasă natukai, cotropită de febra mlaştinilor, la nord de Mapa, mai-marele satului, palid şi tras la faţă şi de la friguri, şi de la foame, mi-a oferit propria-i fiică şi un catâr în schimbul grăunţelor şi frumosului cal arab cu care venisem. Era un schimb echitabil, zicea el, catârul pentru cereale şi fata pentru cal. Catârul, un sac de oase mergătoare, nu valora mare lucru, dar fata, stând pe vine pe un covor în penumbra colibei, cu pielea albă şi părul ca pana corbului, cu ochii verzi şi privirea mândră, ca a tuturor femeilor cercheze, m-a fermecat pe dată. M-am întors la Mapa pe jos, urmat de un şir de tineri, legaţi la

---

[40] Sarai-Batu, aflată la 120 kilometri nord de oraşul Astrahan din Rusia de azi, a fost capitala Imperiului Mongol pe vremea Hoardei de Aur.

[41] Pe ruinele coloniei antice greceşti Phanagoria, în Evul Mediu târziu, genovezii au ridicat cetatea Matrega, cu o excelentă poziţie strategică, ce controla tot traficul naval din strâmtoarea numită de ei Bosforo Cimmerio, Bosforul Cimerian (azi, strâmtoarea Kerci).

mâini şi supravegheați de paznici, şi de un catâr slab-mort, călărit de o fată cu văl pe față.

Acea fată e acum femeia care trăieşte cu mine, împreună cu fiicele noastre, într-o căsuță din Galata, având în față Constantinopolul şi portul Cornului de Aur. O cheamă Dakanautchshé, care înseamnă Minunata-cu-ochi-verzi, dar mie mi-e de ajuns să îi zic Daka, Minunata. De mai bine de zece ani, de când m-am lăsat de viața aceea nesigură a rutelor pe mare, acolo am dus-o împreună cu fetele, şi acolo mă întorc mereu cu Caterina, aşa cum te întorci mereu la steaua ta în scurta navigare a vieții. Ea e viața mea, şi înainte de a o întâlni pe ea, viața mea era mereu o plecare dezordonată şi fără capăt; acum însă e mereu o întoarcere. Nu am dezrobit-o niciodată, şi nici nu m-am căsătorit cu ea, pentru că nu e nevoie. Ce nevoie ar fi de preot sau notar? Eu nu pot să înghit hârțoagele şi înscrisurile. Trăim împreună, eu sunt bărbatul ei, ea e femeia mea, ce ne trebuie mai mult? Chiar dacă ea, ca şi fiicele noastre, vorbeşte acum puțin genoveza amestecată cu greaca levantină, limba aceea a ei ciudată a rămas limba noastră de taină. Iar acum, ca şi în alte dăți, mă întorc la ea. Dar ca să îi spun ceva ce ea nici nu-şi poate imagina.

Cum ritmul vâslitului s-a dublat, dau semnalul să se lase în jos parâmele şi să se coboare velele. Nava nu încetineşte, pentru că vâslaşii lovesc apa viguros şi toți odată, iar cârmaciul îi obligă să facă un ocol larg, ca să evite apa foarte mică. Pe partea cealaltă, navigarea continuă până la un cot mai liniştit, chiar înaintea gurii de vărsare a unui râu. La comanda mea, vâslitul încetează şi corabia continuă să înainteze singură, şi să încetinească, unduindu-se. Măsurătorul de adâncime arată mai puțin de trei brațe, apa nu e adâncă, dar nu se vede fundul. Aşa e mereu în această mare, care uneori seamănă cu o mlaştină acoperită de ceață. Este lăsată rapid ancora de la proră, corabia se

învârte şi se opreşte la mai puțin de două sute de paşi de plaja cu nisip. Cu un zgomot de lanțuri coboară şi ancora de la pupă.

Oamenii se destind, cântând şi făcând ordine pe punte. Lasă impresia unui țărm cu totul dezolat, lipsit de prezențe umane, însă nu după mult timp zărim nişte siluete dintre dune; nu par amenințătoare. Sunt femei – şi copii cu nişte oi –, ducând coşuri şi amfore, poate că se află aici pentru că ştiu deja că se poate face un troc avantajos cu marinarii de pe corăbiile care au obiceiul de a se opri în acest colț de lume. Se lasă în jos puntea mobilă care îi duce pe mal pe câțiva matrozi şi pe bucătarul înarmat cu cuțite şi frigări, că n-ar fi rău să frigem o oaie în seara asta, la focul de pe plajă, iar marinarii ştiu că acolo lângă foc o rămâne şi vreuna dintre femei, ca să bea rachiu cu ei din aceleaşi cupe şi ca să dispară cu ei mai târziu printre dune. Unii se despoaie de tot şi se aruncă în apă, ştiind că femeile de pe țărm se uită la ei, vâslaşii se întind pe bancuri cu ochii închişi, micul scrib tras la față şi îmbrăcat în negru vrea să se tragă draperia pentru că lumina soarelui îl supără, iar de la rame, cei cu pielea dură şi crăpată îl iau peste picior. Corabia şi toate făpturile ei rămân aşa, întinse la soare cu burta în sus, ca să se bucure de discul incandescent al după-amiezii.

Eu cobor sub covertă cu şeful vâslaşilor pentru a vedea mai bine noile achiziții. Îi găsesc mai mult morți decât vii, atârnați în lanțuri, murdari de vomă şi de excremente. Ca de fiecare dată. Cu excepția unor triburi de coastă, cerchezii sunt oameni de munte, le e frică de chestia aia misterioasă şi lucitoare pe care o numesc *xi*, marea, că nici nu îşi pot imagina că acea mică mare interioară nu e nimic față de imensul univers de apă care înconjoară toate celelalte ținuturi ale lumii. Cei doi băieți sunt încă în pantalonii şi cămăşile de acum două zile, sfâşiate şi murdare de noroi. Centurile şi cizmele nu le mai au, le-au fost furate de tătari.

Îi încredințez vâslaşului-şef să-i ducă sus la soare, să-i dezbrace şi să-i spele, să le dea ceva de mâncare şi de băut.

Şeful ştie bine ce are de făcut. Urc apoi din nou scărița şi intru în cabina mea.

Băiatul e acolo unde îl lăsasem în timpul nopții, ghemuit pe scândurile de lemn. Doarme. Eu nu mă grăbesc şi mă întind puțin pe patul strâmt. Cabina e mică şi joasă. Pentru mine, care trebuie să mă aplec ca să nu dau cu capul de tavan, e doar un bârlog murdar şi puturos în care să pot ațipi câteva minute înfăşurat în mantaua mea. Prin uşița întredeschisă se strecoară o rază de soare. Întins cu mâinile sub cap, îl privesc pe băiat. Fața nu i se vede, ascunsă de brațe. Ceafa îi este înfăşurată într-un soi de turban, din care parcă văd ieşindu-i o şuviță de păr blond. Cazaca verde închis pare bine lucrată, ca acelea țesute de femeile cercheze de viță nobilă. Centura şi cizmele au dispărut, fireşte.

Ar putea fi un tânăr nobil provenit din triburile din munți, poate kabardienii, cei mai sălbatici şi cei mai cruzi, şi asta ar explica rezistența lui disperată de alaltăieri. Ce să fac cu el? Poate că cel mai bine ar fi să vorbesc cu seniorul din Matrega, când ajung. Dar mai întâi trebuie să văd cine e, să îl privesc în față, să îi vorbesc puțin. Nu mă grăbesc. Deocamdată îi mai dezleg nodul căluşului, ca să respire mai bine. Îl las să doarmă şi mă ghemuiesc din nou în pat, aşa îmbrăcat cum sunt, cu haina de piele roşie şi cizmele în picioare, ca să mă odihnesc şi eu puțin, dar fără să închid ochii, în timp ce de afară ajung până la mine înfundate râsetele marinarilor.

Aud o mişcare şi un sunet încet ca o tânguire. Băiatul s-a mişcat. A ridicat puțin capul şi acum mă priveşte cu ochii lui mari şi albaştri. Nu pare prea speriat şi trebuie că nu şi-a petrecut noaptea precum ceilalți doi. Pare mai degrabă curios, nerăbdător să afle unde se găseşte, cum de a nimerit

aici, în coliba asta de lemn care se mişcă, şi cine e uriaşul roşcovan care îl priveşte din patul din fața lui.

Mă aşez lângă el şi îi spun câteva cuvinte în limba lui. Îl liniştesc, e printre prieteni, nimeni nu vrea să-i facă vreun rău, dar acum trebuie să se dezbrace şi să meargă afară să se spele, după care o să-i dau nişte pesmeți să mănânce, iar diseară va fi mai bine dacă vor pune o oaie la proțap.

Nu sunt sigur că băiatul, care a ascultat totul încruntând din sprâncene, a şi înțeles, dar ceva parcă totuşi a reuşit. Deschide gura ca pentru a spune ceva, dar se răzgândeşte şi rămâne tăcut. Eu mă ridic, cu o cheie îi deschid închizătoarea lanțului şi mă aşez din nou, cu ochii pe el, că nu se ştie niciodată.

Se ridică cu greutate, se împleticeşte, se sprijină de perete. Inspiră adânc, ca şi cum ar fi vrut să absoarbă aerul acela cu mirosuri de care nu a mai avut parte, de sare, de licheni şi peşti ventuză, de guano de pe covertă, de peşte uscat, de sudoare umană, de urină, de lemn umed. Apoi începe încet să se dezbrace. Desface turbanul din care se desprinde o şuviță de păr blond. Lasă să cadă cazaca, apoi cămaşa. Abia atunci văd ceva ciudat pe care îl recunosc imediat, pentru că îl descoperisem cu mulți ani în urmă, pe corpul femeii mele, Daka, în prima noapte când am dezbrăcat-o: un corset de piele întărit de nişte lamele rigide şi legat în grabă. Înainte de a avea timpul şi curajul de a vorbi şi de a preîntâmpina gestul, nodul se desface şi corsetul cade. Cei doi sâni micuți, striviți până în acel moment, se ridică în tremur, cu sfârcurile tari.

După o clipă de tăcere care mi s-a părut o eternitate, îi fac semn fetei să îşi pună din nou corsetul şi cămaşa şi să se aşeze pe un taburet în colțul cel mai îndepărtat al cabinei şi închid cu grijă uşa. Din nou tăcere. Apoi o ploaie de întrebări. Cine e? Cum se numeşte? De ce se îmbracă în haine bărbăteşti? De unde vine şi de ce a avut nefericirea de

a se afla unde nu trebuie? Mă opresc, pentru că îmi dau seama că fata nu mă mai urmăreşte, nu mă înțelege, poate nu m-am exprimat eu bine, sau poate am doar speriat-o, cu toată agitația aceea a mea care m-a făcut să-mi pierd înfățişarea unui uriaş bun. Trag puternic aer în piept şi tocmai atunci observ pe degetul ei un inel de argint, unul dintre acelea pe care uneori le-am văzut pe mâinile unor pelerini ruşi la întoarcerea din Țara Sfântă, care au fost atât de neînfricați, că au mers drum lung prin deşert până la o mănăstire hăt departe la poalele unui munte sfânt, închinată sfintei mele, Sfintei Ecaterina. Pe un ton mai blând o întreb: Caterina? Ea îşi lasă fruntea în pământ şi încuviințează din cap.

Îi arăt icoana agățată în cui în spatele uşiței. Caterina pare să îşi plece capul cu ochii întredeschişi, ca într-o rugăciune mută. Atunci trebuie că e creştină şi botezată, dar aşa cum sunt cerchezii, adică aşa cum e femeia mea, Daka. Ea îngenunchează în fața crucii, dar nu ştie de ce, pentru că nu a intrat niciodată în vreo biserică, şi nu ştie care sunt tainele, şi nu a putut niciodată să învețe *Pater Noster* mai departe de *panem nostrum.* Dar nici eu nu ştiu lucrurile astea prea bine, că nu îmi sunt prea de folos pe Santa Caterina, cu tot echipajul meu de renegați.

Ea se numeşte Caterina, aşadar. Ca şi corabia mea. Eu mă numesc Termo, şi pun palma deschisă pe piept. Repet, bătându-mi pieptul: Termo, *mi* Termo, *ti* Caterina. Ea înțelege imediat şi zice: *mi* Ektrini, *ti* Trmo. Nu, o corectez eu: Termo, Termo din Sarzana. Dar e bine şi aşa, merge şi Trmo, nu-i nimic. Ea însă nu e Ektrini, ci Caterina. Aşa se numeşte corabia care ne primeşte şi ne păzeşte. Aşa se numeşte şi fiica mea cea mare, Cataina sau Catainetta, acolo, în căsuța din Galata.

Dar imediat o umbră trece peste fața mea largă şi deschisă. Călătoria care abia a început e lungă. Mai bine de treizeci de zile, dacă toate merg bine.

Cum să facem să o ducem cu noi pe această Caterina? Unde s-o punem? Nu, nu poate veni cu noi, nu e loc pentru ea pe corabie. O s-o las la seniorul din Matrega, care poate îi va da voie să se întoarcă liberă la tribul ei. Poate o s-o țină la el. O să hotărască el. O privesc cum e din nou strânsă în acel corset şi decid pe loc ce să fac între timp. O fac să înțeleagă că trebuie să fie în continuare un băiat şi secretul nostru nu îl va şti nimeni. Ea e un băiat, un *garsón*, şi acum trebuie să îi tai părul. Spre surprinderea mea, înțelege totul.

Ba chiar pare să nu-şi fi dorit altceva. Vine lângă mine şi îşi lasă capul în piept. Din doar câteva mişcări neregulate de brici îi tai părul scurt de tot, făcând-o să pară un băiețandru blond. De acum încolo o să-i spun Tainìn, şi nimeni n-o să ştie că dedesubt se ascunde Caterina.

*

Azi, în zori, Santa Caterina a pornit din nou, de îndată ce am simțit vântul prielnic sucindu-se dinspre apus. Ieri după-amiază am lăsat-o pe Tainìn închisă în cabină, ca s-o feresc de ochii echipajului. Pentru siguranță am prins-o cu un inel de fier de mână, dar cu un lanț mai lung, care îi permite o mai mare libertate în mişcări. Am încercat să fac puțină ordine şi curățenie în cabina mea, ceea ce nu făcusem de câțiva ani, aruncând afară pe punte vechea saltea de paie plină de purici şi descoperind că dedesubt ascundea un cuib de şoricei. Şoriceii au dispărut chițăind într-o gaură printre scânduri, iar eu, după ce am alungat şi vreo doi sau trei gândaci cu spinarea lucioasă şi maronie, am bătut în cuie deasupra o tăblie de lemn. Pe scândurile cuşetei am pregătit patul lui Tainìn, cu un sac de pânză plin de paie şi într-un colț i-am lăsat o găleată pentru a-şi face nevoile. Seara i-am adus într-o strachină o fleică din mielul

la proțap fript pe mal şi, de ce nu, o cupă de vin roşu, diluat cu multă apă, în timp ce pe plajă matrozii cântau încă în jurul focului şi două țigăncuşe dansau pentru ei, aprinzându-le privirile.

Am închis din nou uşița în timp ce Tainìn, ruptă de foame, rodea carnea de pe os. Nimeni de afară nu a comentat ceva, eu sunt stăpânul corabiei şi stăpânul a tot. Au înțeles că tânărul prizonier trebuie să fie o pradă importantă, nefăcută să tragă la rame. Doar inoportunul acela de scrib, care doarme în cabina mititică de alături împreună cu bărbierul, care e şi felcer, a deschis gura ca să întrebe ceva, dar întrebarea i-a murit imediat în gâtlej, retezată de privirea cruntă a căpitanului. Eu am aşteptat să se întoarcă întregul echipaj, am rămas cu cârmaciul să privim stelele şi să aşteptăm luna roşie ce răsărea din aburii mlaştinii, după care m-am întins pe un sac lângă timonă, înfăşurat în manta şi în gândurile mele.

*

În cea de a treia zi de navigație, bucurându-ne încă de vânt prielnic, Santa Caterina trece în cele din urmă de Capul Crucii, lăsând pe dreapta colonia genoveză Vosporo şi pe cealaltă parte strâmtoarea. Nu e prea uşor să continui navigarea când vântul se pierde, strecurându-se printre promontorii şi când înaintăm doar trăgând la rame, ritmate după cadența tobei şi a sunetului ascuțit al fluierului. Ciudat şi neliniştitor peisajul coastei Peninsulei Taman, învălurat de crăpături şi protuberanțe ce sunt urmele unor vechi mişcări vulcanice. Pe marinari îi cam bagă în sperieți acest țărm, pentru că se zice că e locuit de strigoi. Adevărul e că pe la amurg pot fi văzute focuri stranii ce se aprind printre mlaştini. Nu sunt strigoi, ci băltoace de țiței negru izbucnind din pământ, pe care bizantinii îl folosesc pentru arma lor cea mai de temut, focul grec.

Străbătând acei aburi bituminoşi, corabia intră în portul Matrega. În radă, în afară de nişte nave comerciale, doar câteva ambarcațiuni de război şi de linie, o galeră uşoară venețiană, două veliere de tip arab. O corabie subțire tocmai trage la mal înaintea noastră, cu flamura şi însemnele seniorului din Copa. Eu salut cu inima stindardul genovez care flutură pe turnul cel mai înalt. Este cheia de control a strâmtorii, prin care li se îngăduie cu grație venețienilor trecerea corăbiilor din *muda*[42] către Tana. Recunosc acum, dincolo de zidurile robuste, dar nu atât de înalte şi zdravene precum cele din Caffa şi din Soldaia[43], clopotnița catedralei, iar pe o colină laterală puțin mai ridicată, turnulețele zvelte, dar severe din jurul unui turn masiv vertical, lângă o logie amplasată pe stânca abruptă de deasupra mării. E castelul seniorului, locuința protectorului şi prietenului meu, *messer* Simone de' Guizulfi. Santa Caterina acostează la chei şi se pregăteşte să petreacă aici două nopți succesive. Un trimis coboară pe poarta San Giorgio şi îmi transmite din partea stăpânului său bun-venit şi invitația la castel pentru mâine.

---

42 *Muda* a fost un sistem foarte profitabil şi bine organizat de linii comerciale navale, conduse de comandanți ai Republicii Veneția, care a funcționat neîntrerupt între 1315-1533, în mare parte pentru a contrabalansa concurența aprigă a Genovei. Traseele *mudei* (de Apus, către Flandra; de Răsărit, către Siria, Egipt şi Marea Neagră) erau străbătute anual de convoaie de galere, iar numele acestui sistem de navigație cu scop mercantil evocă deplasarea ritmică a păsărilor migratoare, care periodic îşi pierd penele (*muda* în venețiană, *muta* în italiană „năpârlire").

43 Soldaia (azi, Sudak) este numele fortăreței genoveze construite în Crimeea în 1390, pe când peninsula, situată pe Drumul Mătăsii, era înfloritoare în urma comerțului cu Orientul Îndepărtat.

Mă aşteptam la acest lucru, pentru că în urmă cu o lună i-am promis lui Simone că, la întoarcere, îi voi face o vizită. Doar Simone ştie ce înseamnă această călătorie pentru mine. Dar acum va trebui să-i vorbesc nu numai de acest secret al nostru, ci de încă unul, legat de noul pasager de pe Santa Caterina. De îndată ce voi avea consimțământul lui, o să-l debarc şi o să-l las la Simone. Deschid cabina şi îi aduc lui Tainìn o îmbietoare prăjitură de mei pe care un marinar tocmai a cumpărat-o de la femeile din port. Poate că mi se citeşte pe chip că îmi pare rău să o țin închisă acolo, dar e mai bine aşa. Şi apoi se pare că lui Tainìn noile condiții în care se află nu îi displac prea mult.

Trebuie că s-a spălat bine cu săpun şi cu apa din hârdău pe care i le lăsasem, se odihneşte şi îşi recuperează forțele. Cred că s-a obişnuit repede cu mişcările vasului, cu tangajul, cu balansul, cu virajele, pentru că nu se vede nici urmă de vomă. Chiar dacă în cabină nu există nici fereastră, nici hublou, Tainìn a descoperit o gaură în partea laterală a navei, de care, în timpul înaintării, îşi lipeşte ochiul pentru a privi încântată albastrul fără sfârşit de afară, iar, dacă se aşază pe jos, cabina devine o cameră obscură, pe al cărei perete de lemn intră şi se lărgeşte un mănunchi dens de lumină, ca un balet de stele multicolore.

Tainìn a scormonit sub cuşetă, acolo unde înainte era cuibul de şoareci, şi a dat de un vechi portulan catalan pe pergament pe care nu-l mai găsisem de câțiva ani buni, ronțăit de chiriaşii deproprietăriți din bortă, şi din priviri mi-a cerut voie să se uite peste el şi să se joace cu el. Permisiune acordată pe loc, cu un surâs, pentru că Tainìn nu ştie nici măcar ce este acea piele de capră colorată în albastru, verde şi ocru, cu multe linii curbe şi drepte care se întretaie şi atâția ciorchini de mici semne negre, în schimb înțelege şi recunoaşte că figurile desenate pe liniile acelea sunt turnuri, ziduri, oraşe, regi, împărați, sultani şi califi

şezând pe scaune înalte sau ghemuiți pe covoraşe, cai şi călăreți, cămile încărcate cu desagi, în timp ce pe pajiştile acelea nesfârşite, albastre, printre balauri şi monştri înspăimântători, sunt nişte ciudate animale lungi cu şiruri de picioruşe negre ca miriapodele, sau rotunde, cu brațele ridicate spre cer, cu triunghiuri sau pătrate albe şi stindarde care poartă pe ele lei, cruci sau semiluni.

Mie, e adevărat, nu-mi plac hârtiile şi ce e scris pe ele, dar această hartă a lumii îmi place, nu e o păcăleală cum sunt hârțoagele scrise de notari şi de negustori, ci e făcută din viața, din experiența şi din sângele bărbaților care au navigat înainte de mine. Chiar dacă după aceea am înțeles că lumea nedesenată pe hartă e mult mai mare şi mai grozavă, necunoscută şi minunată. Poate că asta aş vrea să-i spun lui Tainìn, eu, care nu am mers niciodată la şcoală şi care nu ştiu să vorbesc bine nicio limbă. Dar acum e noapte şi poate că o voi lăsa altcuiva pe Tainìn. Mai bine să nu mă mai gândesc. Închid uşița cu cheia şi mă duc să dorm sub cerul înstelat, în fața luminilor plăpânde din Matrega.

*

Turnul catedralei bate ceasul al şaselea.

După ce am supravegheat operațiunile de încărcare a unui transport de ceară cu destinația Trabesonda, las în grija cârmaciului corabia şi cheia cabinei mele, rugându-l să fie cu ochii în patru şi să-i ducă ceva de mâncare tânărului prizonier, după care mă îndrept singur către strada principală din Matrega. De-o latură şi de alta, tarabele magaziilor şi ale prăvăliilor deschise, pe drumul de pământ bătătorit, călcat de cizmele, încălțările cu vârf răsucit, botinele, sandalele, papucii, saboții şi picioarele desculțe ale negustorilor, samsarilor, vânzătorilor şi cumpărătorilor, femeilor, țăranilor, armatorilor, toți de națiuni, limbi şi îmbrăcăminți diferite: genovezi, cerchezi, zikhi, greci, evrei, armeni, ruşi. Sunt puțini tătari, îi vezi după căciulile lor

caracteristice țuguiate. Aici, spre deosebire de Tana, nu sunt prea agreați, pentru că ținutul care înconjoară orașul, Peninsula Taman, e de multă vreme sub controlul stabil al tribului cerchez Zhane. Și orașul este populat mai ales de cerchezi, veniți din peninsulă și din așezarea învecinată numită Tamatarkha, care mai înainte a fost rusă și se numea Tmutarakan, și mai demult colonia Hermonassa a vechilor greci, făcută una cu pământul de către huni și apoi renăscută în epoca imperiului khazarilor, care au dispărut și ei în vâltoarea timpului, ca și toate celelalte seminții.

Genovezii s-au stabilit prin preajmă, pe ruinele unei alte cetăți grecești, Fanagoria, care apoi a fost bulgară, khazară, și din nou grecească. Au reluat numele cetății cercheze, schimbându-l din barbarul Tamatarkha într-o sonoritate mai maternă și mai familiară, Matrega. Au fost ridicate primele case de piatră ale negustorilor, cu tarabele și magaziile la parter și locuințele la etajele superioare, înghesuite unele în altele de-a lungul străzii centrale.

Printre strâmtele despărțituri dintre îngrămădirile de case, pe unde cu greu pătrunde o rază de soare, se vede câte un labirint de ulicioare înnoroiate, pe care mișună copii desculți și femei purtând coșuri și papornițe, printre rufe, nădragi, cămăși și izmene, întinse pe frânghie de la un zid la celălalt, sau agățate pe niște prăjini lungi bătute de vânt. Câtorva dintre ulițele mai întunecoase și mai rău-famate le-au dat chiar nume ca la Genova: Carabaghe, Maddalena, Boccadoro, la fel de vestite pentru profesia doamnelor ce locuiesc acolo. E chiar adevărat ce se spune: *und'eli van o stan, un'atra Zenoa ge fan.* Genovezii, oriunde s-ar duce, mai fac încă o Genova. Cu *carabraghe*[44] cu tot.

---

[44] Se pare că numele *Carabrache* al acestei ulicioare foarte strâmte din centrul istoric al Genovei, de pe lângă Porta Soprana, unde se găseau mai multe case de toleranță și însemne că e interzis accesul copiilor,

Câte unul mă recunoaşte şi mă salută, bătrâni piraţi ca şi mine, care s-au lăsat de meserie, au chelit, au făcut burtă, s-au făcut burghezi şi şi-au deschis prăvălii. Salut şi eu printr-un gest al mâinii, dar fără să încetinesc pasul, dând de înţeles că mă întorc mai târziu, când o să ne putem îmbrăţişa şi când o să mergem să bem împreună la tavernă. Trec pe via di Pré printre tarabele din piaţă, unde mă salută bucătarul şi ajutoarele lui, ieşiţi să facă provizii de fructe şi legume. Revăd şi Piazza San Giorgio cu logia ei, clopotniţa şi faţada goală a catedralei, zidită în mare grabă pentru a-i face pe plac unui papă francez, preocupat de evanghelizarea acelor păgâni de departe. Catolicii de limbă latină nu sunt prea mulţi: genovezi, negustori, scribi, notari, bărbieri şi felceri, oameni de mare, meşteşugari, armatori şi câţiva cerchezi descendenţi ai celor botezaţi de călugărul Giovanni. Dar şi ei intră fără oprelişti să aprindă lumânări în faţa icoanelor din bisericile grecilor, ruşilor şi armenilor, care se poartă cu ei cu aceeaşi toleranţă. Atotputernicul este acelaşi pentru toţi, şi pentru numeroasa comunitate ebraică, şi pentru mahomedanii care îngenunchează cu faţa spre Mecca, într-o sală rezervată din magazia unui negustor egiptean.

Aşa e acum Matrega. Nu o colonie genoveză, ci un mic stat liber, iar mai-marele său e protectorul şi prietenul meu, Simone. Iar Simone e un evreu, un autentic evreu genovez. Nu tocmai practicant, să spun drept, conform tradiţiei unei foarte vechi familii în serviciul regilor longobarzi şi al împăraţilor germani, obişnuită dintotdeauna să participe la conducerea Genovei şi să trăiască alături de creştini. Din afară nimeni n-ar crede că e evreu. Legătura lui cu religia

---

este o deformare ulterioară a denumirii iniţiale destul de transparente, *Calabrache*, un cuvânt compus ce s-ar traduce prin „jos izmenele”.

părinţilor, care oricum e profundă, e un fapt cu totul privat, lăuntric, fără practici vizibile la exterior.

Dacă, pentru Biserică, evreii rămân poporul blestemat care l-a răstignit pe Mesia, pentru cei mai pragmatici negustori genovezi alianţa cu reţeaua extraordinară de relaţii cu comunităţile ebraice de pe coastele Mediteranei nu a fost niciodată pusă la îndoială. Pe continent însă lucrurile se schimbă, şi anume în rău: în secolul Morţii Negre şi al fricii de Apocalipsă a crescut molima intoleranţei şi a persecuţiei. Familia Guizulfi, care a avut mereu capacitatea de a privi spre viitor, a ales să plece pe calea mării, vizând hotarele cele mai depărtate ale Superbei[45] şi în cele din urmă a ajuns aici, strângând legăturile cu cerchezii de pe coastă. Simone a devenit seniorul din Matrega şi din Taman în anul Domnului 1419, după ce s-a căsătorit cu prinţesa cercheză Zhanwas din Tamatarkha şi a fost recunoscut ca domn al ţinutului şi de triburile cercheze din peninsulă. Micul său regat este sub protecţia formală a Gazariei genoveze, dar în realitate este totalmente autonom în ce priveşte controlul strâmtorilor, navigaţia, negoţul, pirateria.

Visul unui stat liber pare să fi devenit realitate.

Această poveste este şi povestea vieţii mele, mă gândesc eu, călcând pe pietrele de pavaj înfipte în pământ de pe drumeagul ce urcă uşor spre castel.

O viaţă pe care i-o datorez mai ales lui Simone. Pentru că Simone m-a cules din mocirlă. Încă îmi amintesc ziua în care l-am văzut, un cavaler strălucitor de douăzeci de ani, trecând printre steagurile genoveze, însoţind oastea lui Battista da Campofregoso, care străbătea într-un nor de praf drumul de la La Spezia la Val di Magra, pentru a merge să se lupte cu marchizii Malaspina.

---

[45] Supranumele istoric al Republicii marinare Genova.

Eu nu ştiam nimic despre familiile Campofregoso şi Malaspina, eram un băiețandru desculț cu părul roşu şi cu mâini groase, un bastard orfan şi fără nume, care se pripăşise pe lângă hanul de poştă de pe acel drum, în apropiere de Arcola. Hangiul îmi dădea să mănânc şi mă lăsa să dorm în grajd, iar eu trebuia în schimb să țin caii curați şi să strâng excrementele din groapa de la porci. Nici măcar nu îmi ştiam numele, căci nimeni nu-mi dăduse vreunul, iar pentru a mă chema fie mă fluierau, fie urlau către mine vorbe pline de bunăvoință, cum ar fi *băi, cap sec, căcățiş, lepădătură.*

Am crescut ca un sălbatic; din când în când dispăream în pădure, pentru că descoperisem că printre copacii de pe promontoriul Carpione mi se desfăşurau în fața ochilor peisaje incredibile şi mereu diferite, deschise către infinit: spre apus, golful larg dintre La Spezia şi Portovenere, cuibul contrabandiştilor şi piraților; către răsărit, estuarul, şesul, şi dincolo de aburii săi, piscurile albe şi vrăjite ale Alpilor Apuani. Dar marea era spectacolul care mă fermeca cel mai mult de acolo, de pe Carpione, de la Montemarcello, de pe stâncile din Punta Bianca: un suflu al libertății fără de sfârşit despre care, în mod nedesluşit, simțeam că va fi chiar soarta mea.

În acea dimineață cu soare din februarie 1416, când oastea lui Battista da Campofregoso a trecut prin fața tavernei din Arcola, băiețandrul stătea pe o piatră, ținând lopata cu care curăța după porci, cu gura căscată şi ochii holbați de uimire privind la cavaleri şi la steagurile lor în vânt. La unul în mod special, purtând pe el un cavaler care împunge cu o lance un balaur, între doi grifoni. Băiatul şi-a dat seama că cel care purta stindardul se oprise şi că îl privea de sus de pe cal, strălucitor în lumina soarelui. Şi poate îi zicea cuvinte pe care nu le înțelegea, de parcă ar fi fost în vis: Cum te cheamă, băiete?

Neprimind niciun răspuns, cavalerul şi-a întrebat suita cum se numea aşezarea aceea. Termo, i-au răspuns, se numeşte Termo. Cavalerul s-a întors din nou către băiat. Să meargă cu ei dacă vrea pâine şi libertare, pare un tânăr foarte zdravăn, în vână, de care ar avea nevoie la bord. Cavalerul se numea Simone de' Guizulfi, iar de atunci flăcăului roşcovan i s-a spus Termo.

Termo din Sarzana, de la denumirea locului unde în seara aceea m-au curăţat şi mi-au dat o cazacă, o pereche de nădragi şi o primă sarcină de încredere: să curăţ bălegarul de la caii stăpânului.

Simone a plecat chiar în acea vară către Gazaria şi m-a îmbarcat pe galeră, printre vâslaşi. În scurt timp am lăsat bancul de tras la rame şi am urcat pe frânghiile de cânepă ce susţin transversal arborele, în gabie, pe puntea de deasupra covertei şi la timonă şi am devenit marinar, cârmaci, timonier, căpitan. Am învăţat totul despre mare, fără să folosesc vreodată astrolabul sau busola, oricum navigăm mereu de-a lungul coastelor şi ne sunt suficiente stelele, vânturile, mirosurile uscatului şi, dacă e nevoie, ca să scăpăm de vreo urmărire, ne lansăm în larg sau ne pierdem în ceaţă; am o bucată de magnet pe care o pun într-o strachină de teracotă umplută cu apă.

Da, nu mă ruşinez să spun că am practicat pirateria, atât pentru Simone, cât şi pentru un alt senior din Genova, Dorino Gattilusio din Lesbos, dar şi pentru mine, în cârdăşie cu un veneţian cu care am cugetat la rele la Tana: Zuan da Valle, tovarăşul meu de drum spre Derbent, la Marea Caspică. Am furat. Am ucis. Am făcut trafic de sclavi pentru stăpânul meu în misiuni legate de Hoardă, prin satele cercheze din Taman şi de pe coastă.

După ani mulţi în care am fost în slujba lui, i-am cerut lui Simone să părăsesc primejdioasa activitate a curselor pe mare pentru a mă putea gândi la femeia mea şi la cele trei

fiice ale mele, iar Simone m-a răsplătit dându-mi un împrumut generos şi fără dobândă, ca să pot deveni stăpânul unei corăbii care să-mi aparţină numai mie. Chemat fiind la Metellino[46] din Lesbos pentru o ultimă incursiune piraterească, am cumpărat acolo o *gripparia* uşoară, de curând capturată de la veneţieni şi în stare jalnică, am rebotezat-o Santa Caterina şi am reparat-o cum m-am priceput, ca să pot să desfăşor o activitate paşnică de transport, pentru negustori, de-a lungul întregii coaste orientale şi meridionale a Mării celei Mari, de la Tana şi Matrega până în Trabesonda şi Constantinopol. Simone mi-a permis să-mi transfer reşedinţa la Galata, împreună cu femeia mea şi cele trei fete; ştie că oricum mă va revedea mereu, cel puţin o dată pe an, pentru că adevărata mea casă nu e pe pământ, ci pe mare.

Când intru în curtea castelului, Simone este deja acolo şi mă aşteaptă în capul scărilor monumentale. Gărzile i-au şi dat de ştire, când m-au văzut urcând colina. E o diferenţă de cinci sau şase ani între noi, dar el parcă a mai îmbătrânit; s-a îngrăşat şi e îmbrăcat în veşminte lungi de mătase albastră, cum se cuvine să poarte un prinţ. Ce mult s-a schimbat de când era cavalerul de pe drumul spre Arcola sau de când era aventurierul cel uscăţiv în pieptar de Cordoba, care debarca la Matrega în urmă cu douăzeci de ani! Dar i-au rămas neschimbate nasul subţire, acvilin, carnaţia închisă la culoare, ochii vioi şi pătrunzători, capabili să citească până în străfundurile inimii unui om.

Ridicându-şi puţin straiele de mătase pentru a nu se împiedica pe trepte, Simone coboară şi mă îmbrăţişează, spunându-mi ca întotdeauna, ca şi cum aş fi rămas băieţandrul de la Arcola: Termo, băiatul meu. Eu aş vrea să-

---

[46] Metellino sau Metelino este denumirea italienizată a cetăţii Mitilene din insula Lesbos din nordul Mării Egee.

i vorbesc imediat despre lucrurile ce mă apasă pe suflet, despre ce mai e nou, dar mai ales despre ultimul şi neaşteptatul pasager de pe Santa Caterina, dar Simone mă opreşte, surâzându-mi şi punându-mi un deget peste buze. Pe urmă, băiatul meu, pe urmă. Urcăm împreună scara şi intrăm în saloanele lui Simone. În ciuda raportului nostru cordial, mă fâstâcesc mereu când păşesc în această casă de mari seniori. Înainte de a coborî de pe vas, m-am curățat şi îmbrăcat bine, pe punte, sub ochii amuzați ai echipajului, pentru că pentru mine cabina era prea mică.

Văd mişcându-se o draperie grea de catifea. Fără zgomot intră în încăpere prințesa Zhanwas, prințesa de nea. E încă extrem de frumoasă, cu pielea albă ca zăpada şi ochii cenuşii ca gheața. Părul lung şi lins, care în urmă cu douăzeci de ani era de culoarea firelor de aur, acum a încărunțit înainte de vreme, ca în urma unei tragedii neaşteptate. Cu o anumită răceală, Zhanwas îmi întinde o mână subțire, ce iese dintr-o mânecă lungă de mătase, iar eu pun un genunchi jos, plecându-mi capul. Când îi ating mâna cu buzele, simt acel parfum intens de piper şi ierburi sălbatice cu care le place femeilor cercheze să se ungă. În spatele ei e fiul său, Vincenzo, un băiat cam de douăzeci de ani, care are trăsăturile tăioase ale tatălui amestecate cu ochii reci ai mamei.

Un slujitor anunță sosirea serenissimului prinț Berzoch, senior de Copa, vărul lui Zhanwas, însoțit de fiica lui, mica prințesă serenissimă Bikhakhanim, o fetiță de doar opt ani, care nu ştie că deja a fost hărăzită să devină mireasa lui Vincenzo. Vor rămâne câteva zile, la invitația lui Zhanwas.

Simone face prezentările şi ne invită pe toți să luăm loc la masa lungă de lemn. Conform obiceiului din Matrega, fiecare vorbeşte cum doreşte, amestecând gesturi şi cuvinte genoveze, cercheze, greceşti, ebraice şi ruseşti; important e

să se facă înțeles. Avem o surpriză pentru căpitan, anunță gazda.

Bate din palme şi slugile intră cu o supieră enormă de teracotă smălțuită, iar când dau la o parte capacul, simt mirosul inconfundabil din copilăria mea deznădăjduită din fața tavernei din Arcola, când crăpam de foame şi adulmecam mireasma unor *ravioli în tocco*[47] într-un nemaipomenit sos de carne din care din când în când hangiul se îndura să-mi lase o jumătate de polonic în afara uşii, ca unui câine.

Simone încă nu îmi spusese că îşi adusese de la Genova o bucătăreasă de prin părțile mele, dintre La Spezia şi Sarzana, pentru că nu mai rezista să mănânce fierturi de mei şi berbec fript. Felurile de mâncare tradiționale cercheze, mielul şi turtele de mei se alternează astfel cu *scarpazza*, tarta de legume, cu *sgabei*, crochetele din aluat prăjit, cu *panizza* cea friptă şi crocantă din făină de năut, cu *frittata di baccalà*, bucățile fripte de cod uscat şi sărat, şi pentru încheiere minunatele *spongata*, pateurile dulci cu fructe uscate, mere şi pere. Comesenii cerchezi nu se omoară după aceste preparate exotice, aşa încât profităm mai ales noi, Simone şi cu mine. Şi vinul e adus de la Genova, un Vermentino alb sec de Luni, care ne aminteşte de parfumurile florilor şi ierburilor unui soi andaluz.

Pentru ca mica prințesă Bikhakhanim să nu se plictisească, Simone a chemat un bătrân rapsod cerchez, care cântă, acompaniindu-se la *pshine,* un vechi basm rusesc, ce se petrece chiar aici, în Taman, pe vremea când Tamatarkha era cetatea rusească Tmutarakan. A fost odată un țar, Saltan, care nu avea nici soție, nici copii, pentru că

---

[47] Specialitate tradițională a gastronomiei din Liguria, un soi de colțunaşi umpluți şi serviți cu sos de carne, vin alb, roşii şi ierburi aromatice.

era mereu prins cu luptele şi războaiele. Într-o zi, surprins de nămeţi la porţile unui sat, se simte atras de cântecul unor fetişcane, pe care le ascultă ascuns undeva în afara izbei.

Fiecare dintre ele visează să se căsătorească cu ţarul, oferindu-i ca răsplată un lucru pe care îl consideră cel mai de preţ: cea dintâi i-ar găti un mare ospăţ, cea de a doua i-ar ţese o manta bogată, cea de a treia i-ar aduce pe lume un fiu erou. Chiar atunci, dând uşa la o parte, intră ţarul, care o alege de soţie pe cea de-a treia copilă, urmând ca surorile vitrege să se mute şi ele la palat, spre a deveni croitoreasa şi bucătăreasa curţii. Se naşte un copil minunat, Guido, dar ţarul tot nu e acolo, fiind din nou plecat departe cu războaiele lui.

Surorile vitrege şi bătrâna Babaricha, printr-un vicleşug, îi conving pe boieri să îi arunce în mare pe cei doi, mamă şi fiu, închişi într-un butoi. Acolo înăuntru, printre valuri şi sub cerul înstelat, are loc miracolul: Guido creşte în câteva ore şi devine un tânăr erou, iar valurile blânde poartă butoiul pe plaja unei insule vrăjite. Mama şi fiul sunt teferi. Guido îşi construieşte un arc şi salvează o lebădă de atacul unei păsări răpitoare, o gaie roşie. Gaia era de fapt un viclean vrăjitor, iar lebăda, o frumoasă prinţesă care avea luna prin plete, o stea în frunte, ţinuta unui păun şi glasul ca şipotul unui pârâiaş. Într-o zi, când se va preface din nou în fată, se va căsători cu Guido, şi îl va şi ajuta să-şi regăsească bătrânul tată, ţarul Saltan, pe care nu-l cunoscuse niciodată.

Servitorii strâng masa şi aduc o băutură straşnică din ierburi amare în mici cupe de cositor. Bikhakhanim s-a lăsat în jos pe duşumea, sub masă, ca să se joace cu pisica persană a lui Zhanwas, care e ca un nor pufos de blăniţă albă.

Simone se uită la mine şi începe să vorbească, adresându-se rudelor şi lui Berzoch. Aşadar, dragul său Termo, flăcăul său roşcovan, s-a decis să se despartă de ei. De tot. Nu mai e vorba de o plecare pentru scurtă vreme, după care să existe vreo întoarcere. Nu se va mai întoarce. Îi spusese acest lucru cu un an în urmă, cerându-i să țină secret. Aceasta este ultima lui călătorie.

Prietenul lui s-a decis să se întoarcă acasă, chiar dacă, băiat fiind, el n-a avut nicio casă, înainte de a deveni Termo. S-a născut cu marea în suflet şi, ca orice marinar, cum atinge pământul, cum vrea să plece din nou cât mai iute. Dar acum vrea să se întoarcă în satul său, după mai bine de douăzeci de ani. În Itaca, întocmai ca Ulise. A întreprins acest ultim drum de-a lungul coastei cu scopul de a câştiga cât mai mult, iar apoi la Constantinopol va vinde tot, va vinde câțiva sclavi şi va şi elibera dintre ei, va vinde şi corabia Santa Caterina şi se va îmbarca pe un vas genovez de mari dimensiuni cu destinația Liguria, împreună cu femeia şi cu fiicele lui. Vrea să se întoarcă pe promontoriul unde s-a născut şi să-şi cumpere o bucată de pământ de unde să se vadă marea, fluviul şi piscurile înzăpezite ale Alpilor Apuani. Asta e tot, conchide Simone, care ridică cupa în sănătatea mea, urându-mi prosperitate în ultimul meu drum, şi jurându-se că niciodată în viața lui nu a cunoscut un om mai devotat, mai puternic şi mai sincer decât mine, şi că îi pare rău până în adâncul sufletului să nu mă mai poată vedea. Dar libertatea este binele cel mai de preț, iar dacă Termo îşi doreşte să fie liber, atunci aceasta este şi dorința lui Simone. Şi ceilalți ridică la rândul lor cupele pentru mine. În tăcerea plină de emoție, Bikhakhanim nu a băgat de seamă nimic, tocmai a adormit, făcută covrig precum pisica de lângă ea.

Şi eu sunt mişcat. Eu, orfanul fără nume, pe care seniorul din Matrega îl numeşte prieten; el, descendentul

uneia dintre cele mai vechi şi nobile familii genoveze, el, cavalerul evreu care nu a simțit deloc silă față de acest bastard jegos puțind a porc ce stătea la uşa tavernei din Arcola. Şi eu simt moartea în suflet, dar hotărârea mea e irevocabilă. A dospit încet în mine în ultimii ani, alimentată de povestirile şi de avertizările culese de prin toate porturile Mării celei Mari. Ceva înspăimântător e pe cale să se petreacă, ceva ce va tulbura pentru totdeauna lumea aceasta, răsturnând tot, negustori, tarabe, magazii, arsenale, porturi, cetăți, regate şi imperii.

Şi Simone ştie acest lucru, ştie că lumea este în schimbare, dar de acum destinul lui este pironit aici, în Bosforul Cimerian. Poate că micul său stat va rezista în fața valului barbar, poate se va salva, ca ultim bastion al libertății, dacă se aliază cu țarul ruşilor; sau poate nu, dar deja nu mai poate pleca de aici. De ce să pleci mereu, de ce să fugi? De ce acesta a fost întotdeauna destinul poporului care se consideră cel ales? Primejdia şi moartea bat şi la porțile Constantinopolului, cetatea imperială despre care se credea că e de necucerit. E o chestiune de ani, poate doar de luni. Dintr-un moment în altul, turcii ar putea dezlănțui atacul final, iar după căderea zidurilor din Constantinopol vor cădea toate zidurile din lume, unele după altele,

Trabesonda, Sevastopol, Caffa, Tana, şi poate turcii se vor întinde spre Balcani, către inima Europei. Dacă rămânem în Galata, destinul Dakăi şi al fetelor mele va fi pecetluit: siluirea, moartea sau robia într-un harem turcesc.

Simt că a venit momentul să vorbesc despre aventura ieşită din comun de care am avut parte în aceste zile şi să-i cer lui Simone să se ocupe de Tainìn.

În seara asta, când o să mă întorc la corabie, o voi încredința unuia dintre slujitorii lui Simone, care o vor duce la castel. Sunt pe punctul de a deschide gura, când ia cuvântul Berzoch, care tăcuse până atunci. Mi se adresează

direct, punându-mi întrebări bruşte. Căpitanul vine cumva de la Tana? Dacă da, de câte zile a plecat de acolo? A îmbarcat noi sclavi sau noi pasageri înainte de a pleca? Iar înainte ca eu, stupefiat, să mă pot gândi la un răspuns, prinţul cerchez începe să explice motivul acelor întrebări. Tocmai a sosit de la Tana cineva care i-a adus nişte veşti neobişnuite. În urmă cu şase zile, o bandă numeroasă de kabardieni din ţinuturile muntoase, care s-au ascuns în apropiere de cetate, pregătind o ambuscadă asupra unei caravane importante, a fost la rândul ei atacată de veneţieni, care au omorât şi au capturat câţiva.

Se zice că banda ar fi fost condusă de unul dintre războinicii cei mai cruzi ai prinţului Inal, Jacob, care ar fi fost răpus în confruntare; şi că împreună cu el era şi fiul lui, care ar fi fost dus în lanţuri la Tana. Numai că a doua zi se pare că a izbucnit un incendiu cumplit care a ars jumătate de oraş. În toată acea învălmăşeală nu s-a mai găsit nici urmă de prizonieri kabardieni, şi nici de fiul lui Jacob. Dacă însă căpitanul ştie ceva de toate acestea, sau dacă îl are la bord pe unul dintre aceşti prizonieri, trebuie să-i spună. Acei kabardieni trebuie să ajungă în mâinile lui, că are un cont vechi de reglat cu ei.

Când acesta termină de vorbit, se ridică Zhanwas. Privindu-mă cu ochii ei de gheaţă, ca un şarpe care şuieră, zice că băiatul, fiul lui Jacob, trebuie dat pe mâna ei. Eu ştiu de ce Zhanwas, prinţesa de nea, a îmbătrânit înainte de vreme. Cu zece ani în urmă, fratele ei a fost ucis fără milă de către Jacob, pentru că îl înfruntase pe prinţul Inal. I s-a tăiat beregata în faţa războinicilor săi legaţi în lanţuri, pentru a servi drept pildă pentru toţi. Triburile de pe coastă continuă să le fie ostile lui Inal şi kabardienilor, care ajung prin incursiunile lor neîncetate până la câmpurile şi satele lor, arzându-le recolta şi ducând în sclavie femei şi copii sus prin munţii lor. Berzoch îi vrea pe prizonierii kabardieni

ostatici, pentru a negocia cu Inal. Dar Zhanwas nu. Îl vrea pe fiul lui Jacob pentru a împlini până la capăt *khabza*, răzbunarea de neam, sânge pentru sânge, viață pentru viață, moarte pentru moarte. Vrea să-i taie gâtul cu mâinile ei, aşa cum a făcut Jacob cu fratele ei.

Îi fac rapid un semn din priviri lui Simone, care nu ştia nimic despre evenimentele de la Tana. Apoi vorbesc, silindu-mă să nu plec ochii în fața lui Berzoch şi Zhanwas. Declar solemn că nu ştiu nimic despre confruntarea cu kabardienii şi despre incendiu, probabil am plecat puțin înaintea acelor întâmplări. Simone intervine pe dată: da, cred că este cu totul adevărat, pentru că Termo este persoana cea mai sinceră din lume, nu ar şti să mintă. Şi, în plus, pentru că de la Tana la Matrega sunt aproape o sută optzeci de mile, niciun marinar, oricât de experimentat, şi Termo e cel mai destoinic dintre toți, nu ar fi în stare să traverseze *Mare delle Zabacche* de la un cap la altul în mai puțin de o săptămână. Nu mai e nimic de adăugat. Prietenul lor Termo nu poate şti nimic despre blestemații aceia de kabardieni.

Invitații părăsesc încăperea, în timp ce o slujnică o ridică de pe jos pe micuța Bikhakhanim încă adormită, alungând pisica ce, deranjată, se îndepărtează. Eu şi Simone rămânem singuri în tăcere, sprijinindu-ne de balustrada logiei şi privind soarele care coboară în mare. Un lung adio, fără cuvinte.

Apoi, ridicându-se puțin pe vârfuri, pentru că e mai scund cu o palmă decât mine, Simone îmi şopteşte ceva la ureche. Termo pentru el e ca o carte deschisă. Termo nu ştie să mintă. Cu siguranță a participat la confruntare, că nu se dă niciodată în lături dacă e împreună cu celălalt împielițat, Zuan da Valle. Poate că fiul lui Jacob se găseşte chiar pe corabie, împreună cu ceilalți prizonieri. Dar Simone nu mă întreabă nimic. Îmi spune doar că trebuie să plec imediat, chiar în noaptea aia, vâslind, dar fără tobă, pe tăcute,

înainte ca Berzoch să-şi pregătească galera şi să mă urmărească pentru a o aborda pe Santa Caterina şi a controla întregul echipaj. Niciodată să nu ai încredere în cerchezi, zice Simone, care îi cunoaşte bine şi ştie cât sunt de imprevizibili şi de periculoşi când se lasă târâți de pasiuni sau de ascultarea oarbă față de acele ciudate legi morale ale lor. Şi soția lui e la fel; după atâția ani şi pentru el rămâne un mister de nepătruns. Ne îmbrățişăm strâns, în lacrimi, cavalerul genovez şi flăcăul roşcovan, pentru că ştim amândoi că nu ne vom mai revedea niciodată.

Cobor cu paşi mari, scurtând drumul printre ulițe, pentru că nu mai vreau să mă întâlnesc cu niciunul dintre vechii prieteni care mă aşteaptă la o băută la tavernă. Aş vrea să mă opresc pe o ulicioară singuratică ce dă spre mare ca să privesc vechea căsuță în care locuiam cu mulți ani în urmă cu Daka, dar nu am timp de sentimentalisme. În câteva salturi am ajuns la corabie. Adunare urgentă în vreme de criză pe puntea superioară dinspre pupă cu cârmaciul, vâslaşul cel bătrân şi şeful arbaletrierilor. Trebuie să fim gata să ridicăm ancora în toiul nopții. În linişte, fără să facem zgomot, fără să se vadă că ne pregătim. Totul fără nicio lumină aprinsă. Trebuie să supraveghem galera aceea subțirică de acolo, cea cu stindardul Copei, să nu se înarmeze sau să se desprindă de chei pentru a lua poziție, blocând intrarea în radă.

Mă duc în cabină. O găsesc pe Tainìn pe jos, liniştită, încă aplecată asupra portulanului. Îi deschid în dreptul nasului un pachet măricel, înfăşurat, pe care bucătăreasa mi-l lăsase în curtea castelului, în care îngrămădise *sgabei, panizze, frittelle di baccalà* şi nişte felii mari de *scarpazza* şi *spongata.*

Tainìn nu ştie ce se întâmplă cu viața ei şi ce o aşteaptă, dar simte că uriaşul ăla roşcovan şi caraghios care izbeşte mereu cu capul de grinda tavanului are inimă bună şi ea nu

are de ce să se teamă. Îi fac mereu semn să aibă răbdare, poate că mâine o să-i dau drumul şi o să-i vorbesc, dar deocamdată răbdare, trebuie să stea cuminte. Ies, închid cabina cu cheia şi mă ghemuiesc lângă timonă, uitându-mă atent la mişcarea din port şi din oraş, care se diminuează treptat, pe măsură ce se lasă înserarea, până când glasul santinelelor anunță ridicarea punții şi închiderea porților.

Nici nu a venit vremea cartului următor şi cârmaciul se strecoară către mine, mă scutură şi îmi face semn să mă uit spre mal, de partea cealaltă a golfului. Pare un grup de cerchezi înarmați cu arcuri care se îmbarcă pe o barcă şi se îndreaptă spre galeră. Nu e timp de pierdut, asta şi pentru că simt că aerul se mişcă, după miros trebuie să fie un vânt de miazăzi care suflă dinspre Marea cea Mare, poate e chiar *libeccio*, care se frânge pe înălțimile ce înconjoară oraşul. Dacă reuşim să trecem de capul peninsulei înainte ca galera să ne observe, suntem salvați. Dacă înaintăm numai prin vâslire, vom fi o pradă uşoară pentru galeră, dar cu pânzele sus nu ne mai prinde nimeni.

Trebuie doar să ne rugăm la Santa Caterina. În tăcere, cu luminile stinse.

Pe întuneric desprindem odgoanele de acostare şi ridicăm ancorele. Ramele urcă şi coboară încet, mângâind parcă apa, fără zgomot. Ca o umbră neagră, vasul se desprinde de chei şi se îndreaptă iute spre ieşirea din radă. Abia atunci auzim un strigăt dinspre galera lăsată deja în urmă, şi vedem două dâre de flăcări prin cerul plin de stele, două săgeți de foc lansate de jos, care se pierd în mare. Auzim urlete şi învălmăşeală, cineva vrea să bată în tobă, vâslele se lovesc una de alta, ancorele nu se ridică, probabil înțepenite sub o stâncă. Galera nu se urneşte. Îmi vine să zâmbesc. Nu prea e nimic de capul cerchezilor ăstora ca marinari. Trebuia să-i iau eu la mine ca vâslaşi. Dar între timp dau

ordin să se vâslească în forță, nu mai e nevoie să ne ascundem.

Răsună în noapte ritmul tobei şi țiuitul fluierului. Vâslele se afundă şi se ridică tot mai rapid. Matrozii se cațără pe parâmele din jurul catargelor şi pregătesc antenele care vor fi ridicate doar după ce trecem de promontoriu, când vântul, întocmai ca *libeccio*, le umflă din plin prin răsucirile sale. După ce prora cârmeşte spre răsărit, se umflă velele latine. Iar Santa Caterina zboară din nou deasupra apelor întunecate, spre libertate.

*

În cursul după-amiezii, ancora este coborâtă în golfulețul Maurazechia, la o distanță prudentă de țărm. Ar trebui să ne aflăm în siguranță, feriți fiind şi de munți, pe coastele populate de zikhi. În timpul nopții, am zărit în depărtare portul Mapa, pe care l-am depăşit, iar în zori golful adânc din Bată. Luna, răsărind din spatele munților, a luminat stâncile albicioase din stânga noastră, trasându-ne în fața prorei o dâră luminoasă de urmat. Acum apa e liniştită.

Cârmaciul coboară barca şi merge pe țărm împreună cu câțiva marinari, ducând nişte saci de sare pentru trocul cu blăni de vulpe şi de nurcă şi nişte butoaie care să fie umplute cu apă proaspătă.

Mă întorc în cabina care înainte era a mea, şi acum e a lui Tainìn. Aveam chef de nişte *scarpazza*, dar nimic, o răsese ea pe toată. I-o fi fost tare foame.

Schimb găleata murdară şi aduc una cu apă curată, ca să se poată spăla. Când Tainìn a terminat intru din nou şi pentru prima oară îi desfac încuietoarea lanțului. Ea, uluită, îşi masează încheietura mâinii şi întinde brațul, în fine liberă să se mişte. Îi fac semn să se ghemuiască pe jos şi mă aşez pe pat. În timp ce încerc să îmi găsesc cuvintele potrivite, mă uit în jur să îmi dau seama ce s-a întâmplat în ceea ce fusese cabina mea. Pe scândurile duşumelei şi pe

pereți au apărut nişte desene stranii care înainte nu erau. Probabil le-a făcut Tainìn cu bucata de lemn ars la un cap şi cu piatra roşiatică ce se aflau acolo pe jos. Pe unele le recunosc: sunt aceleaşi figuri ce se găsesc şi în ghidul de navigație: mici cetăți cu turnuri şi flamuri, cămile, suverani aşezați pe tron, galere care seamănă cu miriapodele, monştri marini cu cozi îmbârligate ca de şarpe. Pe altele le-a inventat ea: complicate împletituri de plante şi flori ca nişte noduri şi imaginea repetată a unei albăstrele. Într-un colț, figura caraghioasă a unui uriaş cu barbă şi cu părul vâlvoi, desenat cu piatra roşie. Ăsta aş fi eu, se pare. Drăcoaica asta mică de Tainìn mai ştie şi să deseneze. Dar cine e cu adevărat?

Îi vorbesc rar şi şoptit, ca să mă fac înțeles. Ştim amândoi legea poporului său: dacă eşti capturat în timpul unei bătălii, aparții celui care te-a învins.

Chiar şi cei mai mândri cerchezi, care iubesc aşa mult libertatea, se supun acestei legi fără să se răzvrătească şi nu încearcă niciodată să fugă, pentru că ar echivala cu o trădare față de legea lor morală, şi de aceea, chiar dacă sunt sclavi, sunt lăsați să meargă liberi prin sat, fără lanțuri. Ea ştie asta, nu-i aşa?

Tainìn încuviințează din cap. Ea a fost prinsă în timpul unei bătălii, sau aproape, şi a fost dată lui Termo. Acum Termo e stăpânul ei şi ea îi aparține lui Termo. Dacă vrea să rămână fără lanțuri pe corabie, trebuie să jure că respectă această lege. Tainìn pune mâna pe inimă. Sunt sigur că nu va fugi niciodată.

Eu acum ştiu cine e Tainìn şi de unde vine, dar eu tot o întreb, iar ea îmi răspunde că vine din munți. Ar vrea să se întoarcă, doar ca să îl vadă pe tatăl său, care e un conducător, să stea împreună cu el. E singura ei dorință, dar nu-şi va încălca niciodată jurământul pe care l-a făcut, spune ea cu dârzenie.

Doar dacă stăpânul ei va hotărî să o lase liberă, atunci va fi liberă.

Pe neaşteptate, un nor îi trece prin fața ochilor, ca şi cum şi-ar fi amintit ceva. Se uită în jur, vede pe pardoseală un ciob de sticlă spartă şi se apleacă să îl ia. Înainte ca să pot reacționa, îşi înfige ciobul în palmă, făcând să îi țâşnească sângele. Chipul îi devine ca de piatră, apoi din ochi izbucnesc lacrimile. Eu nu înțeleg nimic. Sunt nebuni cerchezii ăştia. Aştept să se liniştească şi încerc să aflu ce se întâmpla. Nu e lapte, sughite disperată Tainìn, nu e lapte! Pentru Dumnezeu, bineînțeles că e sânge! exclam eu furios, ce vrei să iasă din mână dacă ți-o găureşti? Şi Domnului Nostru i-a curs sânge când îi băteau piroanele în mâini. E sânge, sânge, repetă răvăşită Tainìn, e semn că tatăl meu a murit.

Şi eu sunt tulburat. Ştiam deja că demonul ăla de Jacob murise, i-am văzut trupul mort în pădure şi a spus asta şi Berzoch, şi am înțeles şi că Tainìn e fiica lui. Dar cum a făcut ea acum să descopere că tatăl său murise? Trebuie că e una dintre acele vrăjitorii care mă neliniştesc cumplit, pe care doar femeile cercheze le ştiu face, ca atunci când femeia mea, Daka, le ajută pe fiicele ei bolnave cu nişte stranii poțiuni şi descântece dătătoare de fiori.

Poate toate femeile cercheze sunt nişte vrăjitoare, şi ar fi bine să nu le neliniştim prea mult. Aştept să se calmeze, fără să-i spun nimic. După care brusc Tainìn încetează să mai suspine. Mă priveşte şi îmi zice că nu-şi mai doreşte să se întoarcă în munți, dacă tatăl său e mort. Soarta ei e să meargă înainte, nu să se întoarcă. Iar acum ea e cea care pune întrebări. Unde e ea acum? Ce e această colibă de lemn în care stă închisă deja de zile şi nopți bune? E oare un ritual magic tot ce se întâmplă? Iar Termo poate un mare vrăjitor?

Zâmbesc. Dacă sunt vrăjitor, magia mea constă în a asculta vocea mării şi a vântului şi în a o înțelege, în a citi semnele cerului, cărările trasate de stele şi de lună şi în a le urma. Magia mea e să străbat acele pajişti de apă, fără să rătăcesc vreodată calea spre casă. Pot să o învăț şi pe ea, dacă vrea. Iau portulanul şi îl desfăşor pe duşumeaua de scânduri. E un desen întins, îi explic eu, care înfățişează lumea. Părțile în ocru şi verde, mai deschise şi mai închise, reprezintă pământul, pădurile şi câmpiile. Vede şi ea aceste vene albastre care le străbat? Sunt râurile. Iar râurile se varsă în aceste vaste câmpii albastre care sunt aceleaşi pe care le-a văzut prin crăpăturile cabinei, uriaşele întinderi de ape, numite mări, mult mai mari decât râurile sau lacurile din munții ei.

Iar aceste ciudate animale lungi care arată a miriapode, sau aceste animale rotunjoare care au parcă nişte batiste albe sunt corăbiile, cu vâsle sau cu pânze. Nu ştie ce sunt corăbiile? Crede că sunt nişte monştri care mănâncă oameni sau îi duc departe? Nu, nu trebuie să se teamă, corăbiile nu sunt monştri. Sunt făcute din lemn, de mâna omului, şi poartă pe ele şi înăuntrul lor oameni şi lucruri. Nava e asemenea unui car, doar că nu are roți. Nava e ca o sanie, doar că alunecă pe apă, nu pe zăpadă. În acest moment, zic eu, şi Tainìn se înfiorează, ei se află chiar în burta unei corăbii.

Şi aceste mici semne negre şi roşii trasate unul după altul lângă micile desene ale cetăților ce sunt? Scrierea, dar Tainìn nu ştie ce e aia, pentru că cerchezii nu cunosc scrierea. Fiecare dintre aceste semne negre şi roşii reprezintă un nume. Numele unui loc, unui port, unui oraş. Când călătoreşti prin lume, nu faci altceva decât să mergi de la un punct la altul pe această magică piele de oaie, de la un nume la altul, aşa cum face acum degetul meu alunecând

dintr-o parte în alta. Uite, vrei să traversezi această mare întinsă?

Trebuie doar să mergi cu degetul de aici acolo.

Tainìn a rămas cu gura căscată. Uriaşul ăsta trebuie că este cu adevărat un mare magician. Iar acum, marele magician, dând iar cu capul, pentru că tot uită cât e de scundă cabina, şi o ajută şi pe ea să se ridice, îi încheie haina şi îi zice: Să mergem, băiete, repetând voit cuvântul băiete, iar Tainìn înțelege din zbor că trebuie să se prefacă în continuare că e un băiat în această călătorie care e ca un vis.

*

În zilele următoare navigăm doar ziua, de-a lungul țărmului. Vântul e slab şi curentul contrar direcției noastre, nu reuşim să înaintăm mai mult de douăzeci sau treizeci de mile pe zi. Tainìn stă deja numai afară, pe puntea dinspre pupă, de deasupra covertei, lângă căpitan şi cârmaci. În timpul navigației se agață de parapetul lateral, pentru că îi e teamă să nu cadă în lumea mişcătoare de dedesubt. În timpul opririlor, ea rămâne totuşi pe puntea înaltă de lângă catarg, pentru că îi e teamă să se plimbe pe această corabie care tot monstru îi pare a fi. Şi apoi, pentru că simte cum sunt ațintiți asupra sa zeci de ochi curioşi. Echipajul stă la distanță, de teama căpitanului, dar e fascinat de frumusețea stranie a băiatului şi de misterul lui. Trebuie că e o pradă importantă aceasta pe care stăpânul său o duce acum la Constantinopol.

Cineva i-a zărit o clipă lumina din ochii săi mari, albaştri şi senini ca cerul, dar şi-a plecat imediat privirea.

Tainìn stă mai tot timpul afară, să respire libertatea vântului şi a mării.

După două sau trei zile, pielea albă a feței sale s-a înroşit toată, iar bărbierul-felcer a trebuit să îi dea un unguent ca să prevină arsura şi o altă cremă ca să îi protejeze pielea.

Acum ochii săi deschişi strălucesc ca stelele în contrast cu pielea mai bronzată. Din raţiuni de igienă, bărbierul i-a şi tuns părul mai bine, scurtându-i-l la limită, şi l-a şi curăţat de câţiva păduchi proveniţi din cabina mea. Ceea ce nu reuşeşte să facă pentru nesuferitul său căpitan, care insistă să-şi poarte părul şi barba roşcovană mereu neîngrijite.

Dar acum Tainìn aproape că nu se mai refugiază deloc în cabină, încântată fiind de spectacolul ţărmurilor care i se perindă lent prin faţă. Coaste înalte şi albe, roase de valuri, acoperite de stejari de stâncă, pini şi goruni; văi şi estuare ce se deschid pe neaşteptate; cascade ce izbucnesc violent din coaste de piatră, ca nişte şuvoaie de sânge transparent din rănile vii ale pământului; plaje joase de pietre şi nisip sau stânci cu forme stranii care răsar din apă, ca nişte trunchiuri de copaci pietrificaţi sau ca nişte corpuri încâlcite de creaturi marine fără viaţă. În fiecare seară, eu citesc numele locurilor de escală şi le arăt pe hartă: Albazechia, Capo di Cuba, Casto, Layaso, dar lui Tainìn acele denumiri nu îi spun nimic. Deja nu mai priveşte portulanul. Lumea de afară e magia cea mai mare, şi nu are nevoie de nume.

Rămânem să ne uităm la stele, stând pe puntea înaltă cu cârmaciul şi alţi oameni din echipaj, cu o sticlă de vin alb de Malvasia. De regulă, cârmaciul e cel care sparge gheaţa, el fiind un specialist în ghicitori. De fapt, el repetă mereu aceleaşi cinci sau şase cimilituri simple, dar ceilalţi uită răspunsurile şi rămân cu gura căscată, aşteptând rezolvarea pe care au uitat-o. E o casă care răsună cu zgomot uriaş, iar înăuntru locuieşte ceva ce nu face zgomot, şi totuşi amândoi alunecă curgând. Ghici ce e? Marea şi locuitorul său, peştele.

Malul apei are o dulce prietenă care cântă suav, mesageră a limbii, când e atinsă de mâini de maestru. Ghici ce e? Trestia, care găurită devine fluier. Şi încă: Ce e frumoasa fiică a pădurii care e lungă şi aleargă sprintenă, fără să lase

urme pe cale? Păi e chiar galera noastră! Şi ce este o spadă dublă care se luptă cu vântul şi cu apa şi muşcă din pământ? Ancora. Iar lucrul care nu are greutate decât dacă îl pui în apă? Buretele. Dar cele patru surori care aleargă împreună, dar nu se pot nicicând atinge? Roțile carului.

Apoi e rândul meu, care mă văd obligat să povestesc mereu acelaşi basm, acela al țarului Saltan, dar schimbând de fiecare dată măcar jumătate de poveste şi înflorind mereu părțile în care e vorba despre mare, adăugând atacuri din partea piraților şi bătălii cu monştri marini, plutirea butoiului pe ape în noaptea plină de stele, insula fermecată, navele negustorilor, războinicii care răsar din valuri, copilul care devine un tânăr erou şi lebăda ce se transformă într-o prințesă. Bărbații echipajului, care sunt ca nişte copii, surâd ascultându-l pe bătrânul lor căpitan, care în timpul zilei nu vorbeşte niciodată, dar seara se bucură să povestească. Ei ştiu că nu îmi displace, pentru că poate m-am obişnuit aşa cu cele trei fiice ale mele. Tainìn adoarme mereu înainte de sfârşitul poveştii care de fapt nu are sfârşit, visând să fie nu prințesa-lebădă, ci eroul Guido care încearcă să-şi găsească tatăl. Dacă nu e frig, arunc peste ea o pătură şi o las să doarmă acolo, lângă ei. Mă înduioşează căpşorul ei cu părul aproape ras, care din când în când tresare, visând urât. Dacă însă se lasă umezeala, o ridic uşor şi o duc în cabină şi încerc să ies tiptil, chiar dacă de regulă mă izbesc cu capul de bârna de la uşă.

Coborând spre sud, peisajul devine mai sălbatic, cu munți care ajung aproape până în mare, acoperiți de păduri verzi şi de nepătruns. E un teritoriu misterios numit Avogassia[48]. Pe țărm, locurile solitare sunt presărate cu mici baze genoveze, ale căror faruri strălucesc în întunericul

48 Numele vechi folosit de coloniştii genovezi şi venețieni pentru ținutul locuit de abhazi.

nopții pustii. Gagra, Santa Sofia, Pesonda. În golfulețe încep să se vadă mai frecvent ambarcațiuni turcești de mic trafic comercial, galere cu un singur catarg şi velă latină, veliere cu trei catarge, de proveniență arabă, şi tot soiuri de vase care arborează pavilionul roşu cu semilună şi salută prieteneşte flamura Sfântului Gheorghe. De aici începe Mingrelia[49]. Acolo jos, către munți, se află vechiul regat al Zorzaniei[50]. În depărtare, o mare fortăreață pe un munte, castelul Anakopia, domină marea înainte de portul Sevastopol.

O zi luminoasă. După ce am trecut de capul Zicabar, corabia se apropie de întinsa coastă joasă din Tamasa. Linia de coline şi de munți nu prea înalți se deschide printr-un şes amplu şi adânc, dinspre care coboară un vânt răcoros ce umflă velele. Este locul cel mai frumos al călătoriei, şi îi spun lui Tainìn să se întoarcă cu fața spre uscat, în direcția din care bate vântul. La o distanță nesfârşită, dincolo de câmpia care pare să se piardă şi să dispară în hotarul nedesluşit al ceței, se ridică solemnul amfiteatru al munților albaştri. Câteva piscuri sunt învăluite în nori nemişcați sau îi străpung ca nişte insule plutitoare imaginare. În acel şirag de aburi albi şi forme azurii există un gigant solitar cu două piscuri de gheață, două coarne aproape de aceeaşi înălțime, care par să atingă cerul strălucind în lumina amiezii. O văd pe Tainìn tremurând. E Oshamakho, muntele lor sacru, zice probabil inima ei cu o tresărire. Sălaşul zeilor, izvorul apei vieții, locul unde s-a oprit profetul Noe cu arca sa.

---

[49] Fostă provincie a regatului Imeretia (actualmente o regiune situată în sud-vestul republicii Georgia), acoperea spațiul vechiului regat al Colchidei.

[50] Denumire istorică a Georgiei, menționată şi în *Milionul* lui Marco Polo.

În timpul nopții, pe corabia adormită în apele calme ale radei, Caterina nu mai doarme. A rămas să contemple muntele cel mare de când întunericul a început să cuprindă marea şi câmpia, iar apoi treptat a urcat şi a îmbrățişat munții mai depărtați şi mai înalți, dar nu şi gigantul. Piscurile sale continuă să fie iluminate deasupra mării de beznă. Într-un sfârşit rămâne un singur vârf, cel din stânga, un crâmpei de lumină în noapte, precum o stea călătoare cu coadă lungă care anunță dezastre sau arată calea. Caterina îşi aminteşte ultima oară când a văzut acea lumină dispărând în noapte. Îşi aminteşte podişurile vântoase, văile ce coboară de cealaltă parte a gigantului, pădurile, izvoarele reci ca gheața, râurile în care se zbenguie sturionii, satul său, firul de fum ce se ridică din acoperişul de paie al unei colibe puțin mai mari decât celelalte.

Totul îşi aminteşte, pe neaşteptate, ca un val care te ia cu el dintr-odată şi te lasă fără respirație. Şi plânge în taină.

4
Iacomo

La Constantinopol în Embolo[51]*, în zorii zilei de 26 februarie 1440*

Prin obloane se strecoară o lumină roşiatică. Aurora.

Ridic ochii de la masa de scris. O noapte dură de lucru.

Ultima, în sfârşit. Îmi scot de pe nas *i rodoli da ogli per lezer*[52], două bucăți de sticlă groase şi grele montate în nişte cercuri metalice legate între ele printr-un mic arc ca un

[51] Denumire din Evul Mediu a depozitelor de mărfuri *(fondaco)* de pe cheiul coloniilor venețiene, genoveze şi pisane din Orient.

[52] Cercurile de ochi pentru citit (dialect venețian).

cleştişor ce se prinde pe nas. Pentru mine au fost întotdeauna un instrument de tortură, care de-a lungul timpului aproape că mi-a săpat o cicatrice permanentă pe osul nasului. Adevărul e că acel chin nesfârşit şi lent aproape că nu-l sesizez când sunt cu totul cufundat în citit, calculat, scris. Sufletul meu se transferă cu totul într-o lume abstractă, imaterială, lipsită de durere, suferință şi de contactul cu alte ființe umane.

În timp ce-mi pun o cârpă udă pe nas ca să-mi mai treacă, mă uit la ochelarii mei cam murdari şi cam încețoşați, cu rama de metal înnegrită şi parțial ruginită. Mi i-a făcut în urmă cu patru ani un meşter vorbăreț din Murano, lăudându-mi nespus calitatea lentilelor. După spusele lui erau făcute să corecteze la perfecție defectul meu de vedere, dar în scurtă vreme s-au dovedit a fi nepotrivite, asta poate şi pentru înrăutățirea generală a condițiilor mele de sănătate. Prea târziu. Mi-am dat seama de asta în timp ce navigam spre Constantinopol, când seara, pe măsuța de scris din micuța cabină, şi la o lumină chioară şi pâlpâitoare, încercam să citesc şi să învăț pe dinafară inventarele şi documentele de transport ale mărfii de la bord, pentru ca toate să fie pregătite cum se cuvine la sosirea noastră.

Şi uite aşa am fost nevoit să mă folosesc de ochelarii ăştia patru ani, că la Constantinopol nu există niciun sticlar decent, de nivelul celor venețieni. Şi m-am luptat cu scrisul, care devenea treptat tot mai neclar, şi trebuia să depărtez de ochi registrul de bază ca să pot distinge mai bine rândurile şi cifrele. Şi am senzația că, pe zi ce trece, însăşi realitatea mea, însăşi viața mea devin tot mai neclare şi mai greu de descifrat. Cum mă întorc la Veneția trebuie să îmi fac alți ochelari. Dar o să merg la un alt meşter.

Când eram copil, primii ochelari mi-i împrumutase magistrul Zorzi, profesorul de aritmetică după tehnica

abacului. El îşi dăduse seama că tânărul său elev, care nu avea nicio dificultate în a urmări de la depărtare coloanele de numere scrise cu creta pe tabla neagră de pe perete, se chinuia însă să citească din propriul caiet şi tindea să-l îndepărteze de ochi. Un caz rar, zicea el, pentru că ochelarii fuseseră descoperiți, prin mila Domnului Nostru, chiar în Serenissima Republică a Veneției, care era atât de strălucită, încât a făcut să înflorească la cel mai înalt nivel toate celelalte meşteşuguri şi activități productive. Un dar pentru bătrâneii ca el, care altminteri ar fi trebuit să se lase de activități cum sunt scrisul sau predarea, şi pentru negustorii mai în vârstă, cu ochii slăbiți de atâtea decenii de socoteli făcute noaptea, la lumina felinarului, şi pentru călugării din mănăstiri, care şi la vârstă înaintată puteau să continue să-şi găsească mângâierea în citirea vieților sfinților şi a Scripturilor. Un caz rar, zicea, ca un tânăr să aibă nevoie de ochelari. Şi atunci mi-a împrumutat o pereche a sa, care se potriveau mai bine defectului meu incipient. Fireşte că nu am putut scăpa de batjocura celorlalți elevi şi a băieților din cartier: *el vecio Iacomin*, moşu' Iacomin, strigau după mine prin piațetă, uite că trece cârtița baubau, din pricina obiceiului meu de a sta zăvorât în casă singur, pe întuneric, de a evita lumea şi lumina zilei.

Adevărul e că exact de aceste două lucruri, de singurătate şi de întuneric, îmi fusese întotdeauna frică. Iar aceste două lucruri păreau destinul recurent al vieții mele, dar şi unicul meu refugiu. Erau teroarea copilăriei mele, poate de când, orfan de tatăl meu, Sebastiano, de când aveam doar doi ani şi lăsat singur de mama mea, Agnesina, într-o cameră întunecată, mă refugiam la doica mea. Maria. Maria era o sclavă rusoaică, poate şi ibovnica ocazională a tatei, doica fiilor săi legitimi şi mamă a câtorva copii din flori care îi erau luați după ce îi înțărca.

Mi s-a povestit că în primele mele luni de viață medicul familiei sugerase părinților mei să dorm lângă Maria şi să mă lase mereu cu ea şi în afară de momentele de alăptare, pentru că, dacă eram lăsat singur, deveneam un mic demon, nu dormeam, plângeam şi urlam tot timpul, şi eram aşa plăpând şi slăbuț, de le era frică tuturor că nu o să supraviețuiesc. Părea că îmi pria doar acel lichid cald şi vital care țâşnea abundent din sânii ei mari. Dacă rămâneam singur în camera întunecată, eu, care nu ştiam încă să merg, mă rostogoleam pe jos din leagănul de lemn şi mergeam de-a buşilea, tremurând pe culoarele întunecate şi reci ale palatului, până la cămăruța Mariei, în care nu încăpea decât un singur pat uriaş. Mă furişam sub cearceaf şi sub pătură şi adormeam lângă trupul ei cald, după ce mă mai agățam puțin de sfârcul umed şi îl țineam între buze, în timp ce ea îmi cânta cu glas încet şi profund ceva într-o limbă gutturală şi necunoscută, dar foarte blândă.

Nu-mi amintesc altceva despre Maria, pentru că mama, printr-un gest infam, a alungat-o din casă la un an după moartea soțului ei, adică a tatei, poruncindu-i să nu mai calce pe acolo, că altfel va fi bătută până la sânge şi înfierată cu metal încins. Despre ea mi-au rămas doar fragmente neclare, senzații ce ies la iveală din străfunduri: cântecul ce izvora din pieptul ei, mirosul corpului ei, al părului ei, al sânului ce se ridica şi se lăsa în ritmul respirației, al gurii ei, al subsuoarei ei mereu asudate, al pielii sale moi.

Dar, în ciuda laptelui Mariei, am rămas tot plăpând şi slăbuț. Eram ultimul născut al nobilului Sebastiano Badoer, vlăstar al uneia dintre cele mai vechi familii venețiene, care cu o sută de ani în urmă a construit oraşul nostru pe ape şi apoi imperiul nostru pe mări. Casa noastră se află în cartierul Castello, nu departe de mănăstirea San Francesco della Vigna şi de docul Arsenalului, unde sunt făurite marile galere ale Republicii. O zonă liniştită, departe de hărmălaia

din piața San Marco şi de cea a negustorilor din Rialto, tăcută în grădinile sale înmiresmate şi deschisă către ample privelişti asupra cerului şi lagunei, dar şi către nemiloasele rafale ale crivățului din timpul iernii, când uneori laguna îngheață şi pe cerul vinețiu se văd culmile înzăpezite ale Alpilor.

Eu, care eram un biet orfan singuratic, nu ieşeam aproape niciodată din casă sau din grădina închisă de un zid care ne despărțea de lagună. În vechea noastră casă, cămăruța Mariei, unde obişnuiam să mă refugiez chiar şi după ce ea a fost dată afară, a fost zidită din porunca mamei. Eu rămâneam singur în odaia mea, jucându-mă cu nişte vechi papuci pe care îi umpleam cu pietricele şi îi făceam să umble pe pardoseala găurită de teracotă, imaginându-mi că erau galere pline de mărfuri prețioase ce navigau pe mări primejdioase. Sau mergeam să-l văd într-o odaie întunecoasă şi plină de praf pe bunicul Ieronimo, cel cu mințile rătăcite, care purta nişte ochelari mari şi sparți şi citea fără încetare nişte vechi registre contabile, silabisind cu voce tare, ore la rând, numere peste numere, fără măcar să îşi dea seama de prezența nepotului. Când bunicul adormea, mă apropiam şi mă uitam la acele cărți misterioase, fără să fiu încă în stare să le înțeleg.

Eu nu o vedeam aproape niciodată pe mama, mă evita, şi nici pe frații mai mari, Ieronimo şi Maffeo, care se pare că mă considerau o ființă inferioară, nedorită şi pocită. Doar sora mea, Maria, care se întâmpla să poarte acelaşi nume ca şi doica mea, mă lua cu ea când mergeam la slujbă la mănăstire.

Stăteam lipit de ea, de frică să nu o pierd în mulțimea de credincioşi care umpleau biserica, majoritatea femei, venite din toate colțurile oraşului, chiar şi din partea continentală, bogate şi sărmane, nobile şi plebee, ba chiar şi sclave şi foste sclave, atrase toate de un crucifix făcător de minuni,

din lemn pictat în culori vii, pe care de puțini ani monahii începuseră să îl expună pentru a fi cinstit în mod public. Eu eram fascinat de acea figură dreaptă, cu brațele deschise pironite pe cruce, cu trupul slab şi uscățiv, dar şi mai speriat eram de miracolul care se repeta în fiecare an, în Vinerea Mare: gura i se deschidea şi scotea un urlet neomenesc şi un fir de fum binemirositor de tămâie.

După slujbă, crucifixul era luat de călugări în mare secret şi încuiat cu cheia într-o cameră ascunsă din curtea interioară. Când am crescut puțin mai mare, m-am furişat în mănăstire ca să încerc să-l găsesc şi să descopăr miracolul care mă tulbura de când eram mic. Prelingându-mă în spatele coloanelor curții interioare, am ajuns în fața uşiței încuiate şi, prin grilaj, am văzut înăuntru acel chip plecat într-o parte, cu gura deschisă. În timp ce mă întrebam cum s-ar putea pătrunde în *sancta sanctorum*, am auzit o voce care silabisea ceva. Nu erau rugăciuni, ci numere, exact cum făcea pe vremuri bătrânul meu bunic, care între timp murise. Curios fiind, m-am apropiat de o uşă deschisă, puțin mai încolo, şi m-am trezit în pragul unei săli în care vreo treizeci de copii stăteau în bănci lungi, ascultând ce spune cineva ce părea un bătrân călugăr, dar mai neîngrijit decât ceilalți monahi, şi apoi scria ceva cu creta pe o tablă neagră agățată de perete în fundul sălii.

Era magistrul Zorzi, un franciscan care în tinerețe fusese expert în sistemul de calcul aritmetic similar principiului abacului, şi apoi negustor, şi care acum primise îngăduința de a ține o mică şcoală de calcul pentru fiii de negustori aflați în dificultăți economice, care nu avea bani să plătească taxele pentru cei mai costisitori şi renumiți magiştri din Rialto, unde se predau şi multe alte lucruri total inutile, cum ar fi logica, teologia, filosofia naturală, astronomia şi cultura umanistă. Însă magistrul Zorzi, cu bogata-i experiență de viață, preda doar lucrurile practice

care le erau utile tuturor. De atunci am continuat să merg acolo, până când magistrul a băgat de seamă că stăteam ascuns undeva în fundul sălii, încercând să scriu numerele pe jos, în praf, că nu aveam nici caiet, nici creion.

M-a primit printre elevii săi, cu permisiunea mamei mele, Agnesina, şi a fratelui mai mare, Ieronimo, care ar fi avut mijloacele financiare necesare ca să mă trimită la Rialto, dar erau mai bucuroşi că trebuiau să scoată din buzunar o taxă atât de modestă pentru magistrul Zorzi şi că şcoala de calcul îi va folosi precis în viitor lui Iacomin, şi astfel vor scăpa de el. Acasă a început să vină şi un preceptor de gramatică latină. Un învăţător mai din popor, fără pretenţii, nu tocmai un umanist, ca acela care i-a educat pe Ieronimo şi Maffei, pe care mama îi şi vedea meniţi pentru cele mai înalte funcţii publice ale Republicii. Nu, pentru pocitania aia de Iacomin era de ajuns puţină *grammatica secundum mercatores*[53], ca să înţeleagă ceea ce spunea un judecător sau un notar când citea un document juridic sau ceea ce era scris într-o lege sau într-un statut. Trebuia să fii mereu atent şi cu ochii deschişi în acel labirint de legi redactate în latină, pentru că *vigilantibus et non dormientibus iura subveniunt*[54]. Pentru toate celelalte era de ajuns să ştii să citeşti şi să scrii în frumoasa noastră limbă veneţiană. Iar Iacomin a învăţat să citească şi să scrie cu acel scris specific negustorilor, citeţ, mic, egal, pe care să îl poată înţelege membrii unei companii şi cei care înregistrau marfa la depozit, fără greşeli sau chestiuni neclare.

De fapt, eu am învăţat să scriu numerele înainte de a cunoaşte literele şi să asociez semnului grafic ideea de măsură sau de cantitate, aşadar lucruri concrete cum ar fi

---

[53] Limba latină pentru comercianţi (lat.).

[54] Legea îi sprijină pe cei vigilenţi, pe cei care nu dorm (lat.).

mărfurile, produsele, monedele, mult mai concrete decât sunetele cuvintelor şi decât înțelesul lor. Semnele pe care le-am văzut prima oară pe vechile registre contabile ale bunicului şi pe tabla magistrului Zorzi erau fireşte noile cifre arabe sau indiene, şi un semn în formă de ou care se numeşte *zevero*, sau zero. Acela era semnul cel mai greu de înțeles, pentru că, în timp ce celelalte corespundeau precis unei cantități, acelui diabolic *zevero* nu îi corespundea nimic, ba mai mult, însemna nimic, era golul, era ceea-ce-nu-există.

Magistrul ne-a explicat că *zifera*, adică cifra, e un cuvânt care vine din arăbescul *zifr*, şi că tot de acolo derivă şi *zevero.* Dar nu e nimic care să ne sperie sau să ne facă să credem, cum spuneau unii preoți, că acele cifre arabe sau indiene ar fi fost o născocire a diavolului şi că se impunea să fie distruse şi lumea să se întoarcă la vechile numere romane. Nu, zeroul nu e un număr eretic, nu e folosit pentru a indica o cantitate care nu există, ci e o invenție extraordinară prin intermediul căreia se pot reprezenta grafic operațiile aritmetice mai complexe, cu două sau mai multe cifre, scriind numerele în coloană unele sub altele şi identificând imediat zecile. În acest fel, un negustor sau un expert în calcule pe sistemul abacului e în stare să facă toate calculele, chiar şi cele mai grele, ajutându-se de scris în procedeele cele mai complexe, care mai înainte se puteau face doar mental.

Am demonstrat însă o capacitate nu foarte comună de a face calculele în minte, fără să fiu nevoit să le scriu, fără vreun instrument, închizând uşor ochii, retrăgându-mă în lumea mea interioară, mişcându-mi imperceptibil buzele şi murmurând cifre şi operații, cum văzusem la bunicul. Dar de la magistrul Zorzi am învățat mult mai multe: tehnicile de efectuare a principalelor operații, criteriile împărțirii, regulile radicalilor de ordin patru şi trei, fracțiile. Am învățat

să folosesc degetele ca să rezolv mai iute anumite calcule fără să le scriu şi am învățat pe de rost multe reguli fundamentale, cum ar fi metoda falsei poziții, sau a regulii celor trei[55], bazată pe profitul sfertului proporțional, care e indispensabilă pentru aplicarea mai multor rate de schimb şi pentru trecerea de la un sistem de greutăți şi măsuri la altul.

După regulile teoretice, urma analiza tuturor cazurilor practice care puteau să se întâmple în activitatea comercială: gestiunea unei companii şi repartiția profiturilor sau a pierderilor în raport cu capitalul investit şi cu munca prestată; folosirea metodei trocului simplu şi compus; formele de împrumut şi de credit, la care nu se putea aplica niciun tip de dobândă, despre care se spunea că o practicau doar hainii de iudei şi nu noi, creştinii, dar până la urmă, pe sub masă, o făceam şi noi prin tot felul de subterfugii; calculul aliajului dintre metalele unei monede, care nu trebuia să fie măsluit; tehnica dublei înregistrări în contabilitatea registrului principal; folosirea polițelor şi aşa mai departe.

Dar, mai presus de toate, spunea magistrul Zorzi, lumea numerelor ne apropie de Dumnezeu, care a făcut universul *pondere et mensura*. Ba mai mult, întreaga creație este ca o carte care a fost scrisă cu cuvinte matematice, iar sarcina noastră este de a o citi şi de a o înțelege, interpretând acel limbaj.

Numerele sunt limbajul lui Dumnezeu şi al câştigului bun şi onest. Dar, dacă nu suntem atenți, devin ale diavolului, pentru că sunt limbajul banilor făcuți prin înşelăciune,

---

[55] Cunoscută în Evul Mediu şi sub denumirea de *regula falsi*, este metoda matematică de dinaintea inovației ecuațiilor, atestată din 1600 i.Ch. Şi folosită încă şi de Leonardo Fibonacci, prin care necunoscuta se determina prin atribuirea unei valori arbitrare.

răutate, camătă, fraudă, lăcomie, şi atunci ne duc drept către flăcările infernului.

Dar casa Badoer a fost din nou îndoliată. A murit mama mea, Agnesia. Nu am plâns la înmormântare. A murit fratele Maffeo. Nu am plâns nici atunci.

Fratele mai mare, Ieronimo, deja capul familiei, membru în Senatul Republicii Veneția şi patronul Arsenalului[56], şi-a dat seama de progresele mele în calculul aritmetic şi m-a introdus la antrepozitul din Rialto ca ucenic scrib. Mi-a aranjat o căsătorie cu Maria Grimani, fiica unuia dintre mai-marii Republicii, de la care am avut repede doi fii, care au fost botezați cu numele tatălui şi fratelui, Sebastiano şi Ieronimo.

Dar a murit şi Maria. M-am prăbuşit într-o criză profundă, pe care Ieronimo a încercat în toate felurile să mă facă să o depăşesc. A pus umărul să fiu admis în tribunalul suprem al celor Patruzeci, o instituție ilustră, dar decăzută față de fastul de odinioară, unde mi-au fost date nişte sarcini şi nişte probleme sâcâitoare pe care nimeni nu le voia şi de care eu m-am ocupat încă şi mai prost: falimente, supervizarea escrocheriilor evreilor şi a băncilor lor de amanet, conducerea monetăriei, deplasarea sclavilor către şi de la Veneția.

Apoi m-a făcut să câştig administrarea unei galere către Alexandria, o călătorie falimentară, atât pentru relațiile diplomatice proaste cu Egiptul pe vremea sultanului Barsbay, cât şi pentru faptul că eu, care nu aveam niciun chef să hoinăresc prin lume, nici măcar nu am coborât pe uscat să supraveghez negocierile, retrăgându-mă cu

---

[56] Arsenalul din Veneția a fost încă din secolul al XII-lea un vast complex de şantiere navale şi fabrici de armament, care a funcționat neîncetat timp de şapte secole, asigurând gloria şi puterea navală a Serenissimei mult dincolo de țărmurile Mediteranei.

registrele mele contabile şi cu o durere cumplită de cap în vizuina mea de la bord.

Exasperat, Ieronimo s-a decis să se descotorosească de mine şi m-a expediat la Constantinopol. Mi-a zis că urma să am o sarcină importantă pentru familie şi pentru Republică: supervizarea tuturor afacerilor şi negoţurilor noastre cu Levantul. De fapt, urma să ţin doar contabilitatea lor, dar asta nu mi-a zis. Afacerile şi negoţul oricum ar fi continuat foarte bine de la sine, mulţumită reţelei de relaţii deja existente între negustori, bancheri, zarafi, speculanţi, antreprenori şi patroni de galere, care din când în când mi-ar fi oferit câte o mică participare la companiile lor, câte o afacere măruntă, ca să îmi dea iluzia că întreprind ceva măreţ pentru familie şi pentru Republică, fireşte.

Ca de obicei, m-am supus voinţei capului familiei. Mi-am luat rămas-bun de la copiii mei, care aveau deja mai bine de zece ani, şi i-am încredinţat fratelui meu, care mi-a jurat că va fi pentru ei ca un tată. M-am despărţit şi de sclava mea cercheză, Lena, care le fusese copiilor doică, şi mie, ibovnică, de când soţia mea, gravidă cu al doilea fiu al nostru, n-a mai dormit cu mine, iar eu, căruia îmi era teamă de întuneric şi de noapte, am avut nevoie disperată de corpul unei femei, de căldura ei, doar pentru a mă simţi în siguranţă ca să pot adormi. Şi am încredinţat-o şi pe ea fratelui meu, care a încredinţat-o la rândul lui bătrânului Nicolò Dolfin pentru şapte ducaţi pe an. Căci o proprietate, zicea el, nu trebuie să rămână nerentabilă. Şi să nu-mi fac griji.

Cei şapte ducaţi vor fi creditaţi la timp în contul meu bancar.

Am ajuns la Constantinopol pe 2 septembrie 1436, la ora douăsprezece fix, după o călătorie exasperantă de patruzeci de zile pe corabia lui patron Dardi Moro, din convoiul de galere către Levant al cărui căpitan era *messer* Piero

Contarini. În timp ce restul echipajului era aproape tot pe punte ca să admire spectacolul oraşului ce se apropia, zidurile sale puternice oglindindu-se în apă, turnurile şi cupolele lui, eu eram țintuit în cabină de un brusc puseu de febră şi de ultimele calcule ale cheltuielilor făcute pentru acea călătorie nenorocită: în total şapte ducați de aur pentru mine şi tânărul meu secretar, Antonio Bragadin, un băiat isteț de şaisprezece ani, ce mi-a fost dat în grijă de tatăl său, un vecin de-al meu din Barbaria de le Tole. N-am văzut nimic, nici ziduri, nici turnuri, nici cupole; nici nu mă interesau. Am ieşit totuşi cu greu din cabină doar când marea noastră galeră de marfă s-a oprit în rada vechiului port Perama, în Cornul de Aur, ferită de curenții strâmtorii. L-am salutat pe căpitan şi, ajutat de Antonio, am coborât în barca de serviciu care ne-a dus la mal, unde m-am lăsat condus de intendentul local dincolo de Porta della Piscaria, în timp ce alți servitori descărcau lăzile şi mărfurile care rămâneau în depozit.

Am putut să mă odihnesc doar câteva ore în antrepozitul situat la câțiva paşi de poartă, în inima cartierului venețian, fără să am nici măcar forța suficientă pentru a merge să aprind o lumânare de mulțumire în biserica San Marco de Embolo, aşa cum se obişnuia şi cum fusesem sfătuit să fac. Spre uriaşa mea dezamăgire, intendentul mi-a comunicat că a fost imposibil să găsească o locuință decentă pentru *messer* Iacomo, oraşul era deja suprapopulat de imigranți şi refugiați din pricina amenințării turceşti, iar proprietarii greci, cărora prea puțin le pasă de apocalipsă, storceau profit şi mai frumuşel de pe urma penuriei de spații, cerând chirii exorbitante. Unica locuință pe care o găsise se afla dincolo de brațul de mare care separa portul de oraşul genovez Pera. Şi genovez era şi proprietarul, ilustrul Branca

Doria, care îmi cerea doar patru hiperperi[57] pe lună. O locuință provizorie, nu mai mult de două luni. În ciuda faptului că aveam febră, am făcut repede în minte schimbul valutei bizantine în monedă venețiană: mai puțin de un ducat. Nu era rău, în comparație cu chiriile Serenissimei.

Ne târâm din nou spre port, unde ne aşteaptă un barcagiu care ne trece pe toți pe cealaltă parte, ducând doar un singur cufăr cu minime obiecte personale. Documentele le-am lăsat aproape toate în antrepozit, unde va fi locul meu de muncă. În sfârşit privesc şi eu în jur, respirând până în adâncul plămânilor adierea dinspre Bosfor, şi îmi imaginez că sunt într-o ambarcațiune sau într-o gondolă ce traversează Canal Grande sau Canal Vigano, numai că, în loc de San Marco şi de San Giorgio, văd pâlcuri de case şi clopotnițe care se întind în sus pe colina Pera către un masiv turn circular.

Pe partea cealaltă, în lumina roşiatică a amurgului, se proiectează plină de măreție cupola bazilicii Sfânta Sofia.

Acele prime două luni la Pera au fost printre cele mai nefericite din viața mea. Din pricina mâncării de proastă calitate, adesea chiar stricată, în ciuda costurilor piperate de pe piață; a dificultății de aprovizionare din zonele rurale infestate de turci; a apei stătute şi împuțite din puțuri; dar mai ales a imposibilității de a mă dedica în tihnă calculelor mele, notate cum am apucat pe un vraf de polițe dezordonate pe care le zboară vântul în toate părțile şi pe un carnețel. Locuința mea era un fel de turn dărăpănat pe una dintre cele mai oribile ulițe din Galata. Pe 12 octombrie am

---

57 *Hiperperul, hyperperul, hyperpeironul* sau *besantul,* este numele monedei bizantine din aur foarte pur de cea mai bună calitate (numele grecesc înseamnă „monedă foarte rafinată”) care cântărea între 4.45 şi 4.48 de grame şi care, din 1092, a circulat în Evul Mediu, mai ales la Constantinopol şi în Levant.

fost nevoit să angajez un servitor bun la toate şi tălmaci pe deasupra, pentru că ştia şi greaca, şi turca, pe numele lui Zorzi Moresini, unul dintre nenumărații copii din flori născuți acolo din negustori venețieni şi mame grecoaice, care m-a şi uscat de un salariu de doi ducați buni pe lună. Şi asta în afară de ceea ce îmi şterpelea de prin depozit, dar cu atâta şiretenie, că nu am izbutit niciodată să găsesc vreo dovadă.

Aproape în fiecare zi trebuia să iau barca pentru a traversa spre Perama, cu treceri tot mai turbulente din cauza vânturilor puternice care au început să sufle la sfârşit de vară, canalizându-se pe o parte şi pe alta a Cornului de Aur.

De multe ori în locul meu mergea Antonio, care făcea tot ce se putea ca să strălucească în ochii mei. Dar băiatul în scurt timp s-a îmbolnăvit, cu febră mare şi cumplite dureri de burtă, şi, în ciuda îngrijirilor date de un medic nepriceput, a murit în primele zile ale lui noiembrie. A trebuit să-i scriu familiei o îndurerată scrisoare de condoleanțe şi să plătesc toate cheltuielile, pe care le-am notat minuțios în jurnalul meu: doi hiperperi şi douăsprezece carate[58] unui pungaş profitor, Andrea de Stella, pentru zahăr, sirop, o poțiune inutilă numită *manus Christi* şi alte lucruri mărunte; un hiperper unei femei, Margherita, care îl îngrijise pe tânăr în ultimele sale zile; doi hiperperi şi douăsprezece carate bărbierului şi zece hiperperi şi nouăsprezece carate pentru înmormântarea lui. *Requiescat în pace*.

Pe 15 noiembrie am părăsit casa aceea care păstra încă mirosul bolii şi al morții. Un speculant grec, *chir* Anzolo Clida, mi-a propus o locuință chiar în complexul mare al

---

[58] Caratul şi cartul erau subdiviziunile progresive ale hiperperilor de aur.

depozitului de pe chei, în cartierul venețian. O afacere bună, doar cincizeci de hiperperi pe an, iar eu am acceptat imediat.

Locuința, pe mai multe niveluri, e cu fața spre curtea mare a depozitului. O ferestruică acoperită dă spre strada aglomerată care leagă Poarta Piscaria de Poarta Drongario, trecând prin piața de pește. În curte se mai află şi grajdul, şi magazia principală, cu instrumentele pentru măsuri şi greutăți, căruțele pentru transport, depozitul de saci, coşuri, amfore, butoaie, parâme şi o odaie mizeră unde să se odihnească hamalii şi lucrătorii. La parter am o cămară şi bucătăria cu o vatră mare şi la etajul doi cămăruțele ajutoarelor şi slugilor; la mijloc, la etajul întâi, cartierul stăpânului casei, o cameră mare cu şemineu şi o masă largă şi o odăiță mai mică, ocupată toată de un pat încăpător şi înalt şi o masă de scris. Şi beneficiam şi de un lux şi mai mare: într-un ungher, dincolo de o uşiță de lemn, o încăpere mititică adăugată în exteriorul zidurilor de apărare, sub care se căsca între două case o fundătură întunecoasă şi strâmtă, iar în duşumeaua de lemn a acestei odăițe se afla o gaură prin care te puteai uşura de greutatea nefolositoare a pântecelui fără să cobori în curte.

Masa de scris este înțesată ca o mică arcă a lui Noe. E o singură piesă de mobilier înălțată pe o treaptă şi compusă dintr-o banchetă incomodă cu un spătar pe jumătate rupt, un banc de scris uşor oblic, cu găuri şi scobituri pentru pene de scris mai mari şi mai mici, călimări, stilete şi cuțitaşe pentru ascuțit penele şi pe o latură o policioară cu locuri anume destinate documentelor, caietelor şi cărților, cutiilor şi portofoliilor în care să se păstreze, legate şi prinse împreună, miile de documente răsfirate şi mărunte, scrisorile de la familie sau cele comerciale, cambiile, actele, certificatele, polițele, atestatele de credit, chitanțele, biletele, sentințele proceselor şi litigiilor, dovada chezăşiilor.

Mobilierul mi l-a lăsat gratis *chir* Anzolo, care nu s-a abținut să adauge detalii despre viața și moartea precedentului chiriaș, un preot florentin cam ciudat, fie-i țărâna ușoară, răpus vara trecută de o boală necunoscută, poate că de ciumă, nu se știe. M-am instalat după o curățenie zdravănă, cu apă și leșie.

E spațiul meu vital, coverta de comandă a vasului cu care să îmi continui navigarea. Dar harta mea de navigație nu e un portulan sau un mapamond, ci o carte: registrul principal al socotelilor mele.

Da, îmi amintesc și acum, de parcă a fost ieri, acel moment de grație.

Momentul în care am început să scriu în registrul meu.

Am aliniat în fața mea toate hârtiile disparate și toate caietele pe care le folosisem până în acel moment: inventarul bunurilor și mărfurilor aduse de la Veneția; agenda legată în piele conținând foile îndoite pe lung umplute de adnotările zilnice, fără vreo ordine; jurnalul în care transcriam într-o formă mai îngrijită toate transporturile de marfă în vrac ale acelei zile. Am luat unul dintre cele trei mari fascicule de hârtie îndoite și puse unele în altele aduse de la Veneția, purtând efigia filigranată a trei munți deasupra cărora se înalță o cruce, și am început să scriu la mijlocul primei foi albe anul 1436, și apoi puțin mai jos, pentru că așa am fost învățat, că trebuie întotdeauna să începi cu numele lui Dumnezeu, am scris: *În numele lui Dumnezeu și pentru câștig bun, registrul meu, Iachomo Badoer, despre călătoria la Constantinopol, unde am ajuns în ziua de 2 septembrie la amiază cu galerele căpitanului messer Piero Chontarini.*

Dau foaia și, primul lucru, scriu în colțul exterior al celor două pagini față în față numărul unu, și fac același lucru și cu foile următoare, pentru că va fi necesar să amintesc numărul ori de câte ori pe parcursul registrului va fi o trimitere la aceeași operațiune, și astfel toate înregistrările

vor fi ca înlănțuite între ele. În deschiderea fiecărei pagini, izolat şi centrat, anul, adică 1436. La cam trei degete de marginea exterioară, o simplă linie verticală, ca să trec în coloană cifrele socotelilor. Şi în cele din urmă încep să transcriu din carnet şi din jurnal fiecare înregistrare cu scrisul meu clar, negustoresc, ca la Veneția, în ordine cronologică, grupându-le în funcție de intrare, astfel încât fiecărei socoteli de pe foaia din stânga, cea despre *a da*, să îi corespundă aceeaşi socoteală pe pagina din dreapta, cea despre *a primi*.

Meticulos, deschid primul rând al fiecărui cont cu un mic punct şi o majusculă, şi continui urmând mereu aceeaşi ordine: titlul contului, care poate fi numele unui negustor, sau al unui bancher, sau al unui furnizor de mărfuri ori servicii, al unei companii sau chiar al mărfii; indicația dacă e o operație de debit sau de credit, dacă *diè dar* sau *diè aver*[59]; data după stilul venețian; numele creditorului sau al debitorului şi notele explicative; apoi am să adaug numărul foii la care operațiunea va face trimitere, iar pe margine, calculul total în valuta bizantină de referință: hiperperi, carate şi, destul de rar, carturi. Sunt valute abstracte, nu corespund unor monede concrete, dar îmi sunt folositoare la unificarea contabilității reale, care altfel s-ar pierde într-un labirint de valute diferite între ele, în funcție de proveniența mărfii, de originea comerciantului şi de fluctuația schimburilor: ducați de aur sau țechini venețieni, besanți de aur, *ducatelli, tornesi*, aspri de argint din Caffa, din Tana, din Trabesonda, *dirham*, ducați, aspri turceşti şi aşa mai departe[60].

---

[59] Dacă trebuie să dea sau trebuie să primească (dialect venețian).

[60] Toate tipurile numismatice înşirate sunt fie de aur, fie de argint şi au avut o întinsă şi lungă circulație în Imperiul Bizantin, în Imperiul Otoman şi în zona coloniilor venețiene şi genoveze din zona Mării Negre.

La sfârşitul paginii sau al contului, între *a da* şi *a primi* trebuie să obţin aceeaşi cifră şi balanţa să fie egală. Dar nu întotdeauna e simplu să iasă toate socotelile. Viaţa şi moartea, cu situaţiile lor neprevăzute, ne cam încurcă socotelile. Ca aceea pe care a creat-o Antonio Bragadin, bietul băiat, care s-a dus la moarte la două luni după sosirea noastră. În registrul principal tocmai deschisesem un cont pe numele lui cu înregistrarea unei datorii pe 8 septembrie, un ducat dat în bani peşin lui Matio Fasuol, scribul căpitanului Moro, pentru restul cheltuielilor de călătorie de la Veneţia. Intrările următoare pe pagina cu *a da* privesc cheltuieli neprevăzute susţinute din pricina bolii şi morţii lui Antonio şi se încheie cu suma totală de douăzeci şi trei de hiperperi şi cincisprezece carate, care sunt, fireşte, în debitul mortului.

Cum să fac să egalez balanţa pe pagina iniţială? Din fericire, Andrea Stella, scotocind în punga mortului, a găsit doi ducaţi de aur, doi hiperperi şi zece bani veneţieni şi mi-i dă mie pe toţi, care înregistrez suma bietului Antonio la capitolul creditare. Contul însă rămâne deschis, pentru că banii aceia nu sunt suficienţi. Apoi, la mai mult de un an după aceea, Piero, maistru ţesător, îmi dă cincisprezece hiperperi ca plată pentru mantaua neagră a lui Antonio. Pot în sfârşit să egalez suma la capitolul credit: douăzeci şi trei de hiperperi şi cincisprezece carate. Acum balanţa e în regulă, contul s-a închis, iar scurta existenţă a lui Antonio poate fi clasată.

Nu toate însă au circulat şi la noi, deci nu toate au un echivalent românesc. *Ducatelli* (formă diminutivală de la *ducati)* sunt monede veneţiene de argint, *tornesi*, al căror nume italienizat derivă din oraşul francez Tours, au o largă răspândire în Orient, odată cu cruciadele, iar *dirham* este o denumire înrudită cu grecescul *drahma* pentru monedele de argint răspândite în Evul Mediu la popoarele musulmane.

Să scrii tot, să scrii mereu. Pentru că ceea ce nu scrii nu există, nu e real. Şi viața cea scurtă a lui Antonio aparține realității, pentru că a produs acele rânduri scrise în contul său, pentru că altminteri s-ar fi scurs ca nisipul din această clepsidră. Totul devine un înscris, care merge înainte fără să se oprească, exact ca şi zilele, care nu se mai întorc niciodată. În registru trebuie justificat tot, orice operațiune, orice cheltuială, orice câştig, orice detaliu, fie el şi foarte mic. Un alt tip de negustor ar înregistra cheltuielile mărunte ale unei vânzări-cumpărări sub un singur capitol, *cheltuieli de negoț*, pentru că ştie din experiență că e vorba mereu de cam aceeaşi sumă mică, care se poate rotunji în medie cu patru, cinci sau şase ducați. Dar nu eu; cu o precizie maniacală înşir acolo totul: pânza de cârpit saci şi desagi, lăzile, butoaiele, odgoanele, apoi controlorul, cel care verifică greutatea, căruțaşul, hamalii şi cei de la vama de uscat, barcagiul, preotul, samsarul, marinarii şi ceilalți de pe galeră, apoi sumele pentru supravegherea vaselor, plata taxei de intrare a galerei în port şi cea pentru greci, impozitul sau dreptul de vamă al împăratului şi până şi bacşişurile de tot felul, adică *le manzarie o magnarie*, *le cortesie*, *el beverazo*, *el singardanal*, micile atenții pentru a unge câte un funcționar. Pentru unii e de ajuns o bocceluță cu bomboane sau cu brânză, un pachețel cu săpun sau cu ceară, în timp ce alții închid un ochi doar la mirodenii rare şi țesături scumpe.

Eu enumăr toate cheltuielile mici, personale, pentru îmbrăcăminte, casă, mâncare: încuietorile uşilor, lăzile, mobilierul, lemnele de foc, zahărul, vinul din Puglia sau din Grecia, pâinea, laptele, brânza, îmbunătățirile pentru barcă şi mentenanța ei la doc, aproape de tavernă. Din moment ce sănătatea mea e şubredă şi tot timpul mă pricopsesc cu câte o belea, de la râie la durere de măsele, de pe urma mea profită medicii care mă jupoaie şi şarlatanii, ca acela care

mi-a vândut pentru Antonio poşirca aia inutilă, cică *manus Christi*, sau ca grecul Panaridos, care a încercat să mă scape de râie cu o alifie puturoasă, pretinzând plata în bani peşin pentru nu ştiu ce zaharuri şi medicamente cumpărate de la un alt medic grec, Siropulos. Cel mai mult mă apasă cheltuielile pentru luxul de a avea un cal murg de care nu mă folosesc aproape niciodată, cumpărat pe 10 decembrie 1436 cu doar treizeci de hiperperi, dar după aceea devenit mult prea costisitor pentru tot orzul pe care îl mănâncă dobitocul ăsta nesătul, pentru fânul, iarba, paiele, potcovitul, şabraca înflorată, şaua, hăţurile şi pentru băiatul care îl ţesală. Notez până la urmă printre cheltuieli şi cei trei hiperperi pentru *zerta lemosina fata a povere persone*[61], sau cei zece hiperperi donaţi *a un poveromo che fo rescatado de man de turchi*[62]. Puţină bunătate nu strică, dar trebuie notată şi ea.

Când am să mă întorc la Veneţia o să trântesc registrul sub nasul fratelui Ieronimo şi al copiştilor lui mereu cu ochii în patru, ca să demonstrez toată onestitatea şi rigoarea de care sunt în stare. Tot orizontul meu se opreşte aici, închis de fereastra acoperită a micului meu birou, de zidurile depozitului şi de împrejmuirile cartierului veneţian, pentru nu puţinele operaţiuni în care trebuie să intervin personal: întâlnirile cu ambasadorul sau consulul şi cu funcţionarii veneţieni, contractele de vânzare-cumpărare, controalele suplimentare ale operaţiunilor de încărcare-descărcare la sosirea şi la plecarea navelor, trocurile, instrumentele notariale, contractele de fideiusiune, procurile, şi toate

---

61 O oarecare milostenie faţă de oameni sărmani (dialect veneţian).

62 Unui sărman care a fost răscumpărat din mâinile turcilor (dialect veneţian).

obligațiile fiscale şi de vamă ale alambicatei administrații bizantine.

Totul se trece în registru, într-o rețea de relații, călătorii şi corespondenți care se întinde de la localitățile cele mai apropiate de Constantinopol până la porturile cele mai îndepărtate din Marea cea Mare şi din Mediterană, de la Tana la Trabesonda, de la Negroponte la Cipru şi Alexandria, de la Messina la Maiorica. Rețeaua depăşeşte hotarele dintre popoare, limbi şi religii care par de netrecut, dar care nu sunt niciodată astfel pentru negustori, ca şi când la câteva mile de zidurile Constantinopolului şi de cealaltă parte a strâmtorii nu ar fi fost o hoardă uriaşă gata să ia cu asalt şi să cucerească oraşul şi lumea întreagă. Din paginile registrului se materializează o hartă a traseelor navelor care nu are nevoie de niciun portulan, pentru că e făcută din oameni, mărfuri, corăbii care se mişcă neîncetat pe Marea cea Mare şi sărată pentru a produce bogăție şi bunăstare. Negoțul, spunea magistrul meu, este arta descoperită de oameni pentru a veni în sprijinul a ceea ce nu a putut face natura, sau a ceea ce nu a dorit Dumnezeu, pentru a produce în fiecare țară tot ceea ce este necesar şi comod pentru traiul omului. Mulțumită negoțului, care pune în legătură oameni şi țări îndepărtate, lumea devine un singur mare oraş.

De la Veneția îmi scriu fratele Ieronimo şi nobilii bancheri Piero Michiel şi Marino Barbo, înregistrând toate operațiunile de credit şi de debit şi trimițând cambii. În trei ani şi jumătate negociez importuri de la Veneția în cantități enorme de mărfuri de toate soiurile, de la țesături fine din lână şi din mătase la manufactură de argint şi de sticlă de Murano, şi trimit înapoi ceară bulgărească şi valahă, mirodenii, piper, mătase, piei, blănuri, metale, cereale şi provizii, vinuri, pentru un volum de afaceri care atinge suma astronomică de cel puțin 500 000 hiperperi, adică 170 000

de ducați de aur. Şi toate acestea fără ca aproape niciodată, cu excepţia unor sume neînsemnate, acea cantitate uriaşă de bani să trebuiască să se materializeze în mâinile noastre şi ale partenerilor noştri ca monede concrete de argint, de aur sau din aliaj, care nu ar face decât să îngreuneze mult prea mult pungile şi lăzile de bani, sau să rişte să sfârşească pe fundul mării sau în mâinile hulpave ale piraților.

Din nou spun, doar documentul, înscrisul, e cel care face să existe acel fluviu de bani: cambiile, tratele, registrele contabile ale băncilor, care înregistrează acreditivele şi mandatele de plată, depozitele bancare, încasările şi plățile în contrapartidă, tot ce ține de debit şi de credit. Băncile sunt locul unde mă duc cel mai des în aceşti trei ani, mult mai des decât la biserica San Marco, deschizând multe conturi în paralel. O simplă foaie de hârtie, o simplă tuşă a penei şi gata, câştigul realizat la Constantinopol este creditat la Veneția. Mulțumită scrisului. Căci ceea ce nu scrii nu există.

Toată lumea mea e aici, în acest cărțoi pe care îl deschid în fiecare zi, de după-amiază până seara, la lumina felinarului. Ore şi ore petrecute în semiîntuneric, ca să pun în ordine extrasele hârtiilor disparate, polițele, bilețelele, însemnările din carnet şi din jurnal; ca să fac socotelile, mereu singur, şi de regulă în minte; ca să transcriu în ordine totul în cărțoiul meu, fără să uit să notez pe ce altă hârtie am înregistrat acest cont. După ce am înlocuit băncuța ruptă cu o comodă *chariegia cortese da sentar*[63] achiziționată de la un tâmplar din Pera prin intermediul lui Zorzi, stau tot mai mult îngropat în arca sfântă a mesei de scris.

[63] Jilț nobil (cu spătar şi brațe) de şezut (dialect venețian).

les tot mai rar, şi cu atât mai puțin pentru recreere, şi doar atunci când chiar nu pot evita întâlnirea, din rațiuni de conveniență socială şi comercială.

Ca în timpul carnavalului din 1437, când am oferit de-a dreptul un banchet acasă la mine, cu muzicanți cu tot, de m-am fript cu nişte cheltuieli de nouă hiperperi. Sau în iulie 1438, ca să îl sărbătorim pe ambasador în ajunul plecării sale înapoi la Veneția, la final de mandat. Firea mea, care era deja timidă şi melancolică, devine tot mai întunecată, singuratică, ursuză, nesociabilă şi în acelaşi timp meticuloasă, metodică, precisă, pedantă în micile tabieturi, legate de orele vieții de zi cu zi, marcate de orologiul mecanic din turnul de lângă palatul ambasadorului şi de logia negustorilor, un frățior mai mic al orologiului care bate orele în turnulețul Sant'Alipio, colț cu bazilica San Marco, pe care plini de mândrie l-au montat în urmă cu câțiva ani, pentru a avea măcar iluzia că se află acasă.

Îmi vine să cred că şi timpul s-a schimbat când aud acele bătăi cadențate. A devenit obiectiv, abstract, mult prea măsurabil, legat de promisiunile de plată, de calculul timpilor de transport şi de deplasare, de scadența cambiilor şi tratelor, de sosirea şi plecarea galerelor comerciale, de valabilitatea documentelor de asigurare. Ceva ce pot controla, sau măcar să am iluzia că aş putea controla. Oare pentru a îndepărta frica de moarte? *El cavedal*, capitalul, continuă dincolo de moartea individului, a falimentului sau a sfârşitului unei companii, şi pare să devină o entitate imaterială, spirituală. Poate că într-o zi lumea întreagă va fi înfăşurată într-o rețea invizibilă şi nesfârşită de entități imateriale, toate legate unele cu altele, iar banii se vor mişca prin aer, la fel de nevăzuți, precum duhurile sau demonii. Şi poate că, atunci când acest lucru se va întâmpla, va fi aproape şi ziua finală a Judecății de Apoi, când Domnul Nostru va hotărî că nu mai are nevoie de aceste mizerabile

creaturi ale sale, care s-au închinat unui alt zeu în locul Lui, şi-şi va rosti cuvintele de osândă, suflându-le cu înfricoşare şi miros de tămâie, ca din gura unui vechi crucifix de lemn pictat.

Am obiceiul de a lucra până târziu, până tot mai târziu, pentru că la venirea nopții, când bătăile orologiului se aud mai limpede în liniştea străzii, mă cuprinde aceeaşi teroare de întuneric pe care o aveam de copil. Eu singur chiar nu reuşesc să dorm. Am o nevoie cumplită să mă strâng lângă un alt corp, ca să mă simt în siguranță, aşa cum mă simțeam lângă Maria sau, în ultimii ani, lângă Lena. Dar nu ca să mă culc cu ele în chip păcătos, unindu-mă trupeşte cu acele femei, nu. Cu Lena era ca şi cu Maria, ajungea să-mi afund fața între sânii ei şi să-i țin sfârcul între buze, că şi adormeam pe loc.

Să fac mental un calcul rapid: în cei aproape şase ani în care, în fiecare noapte a fiecărei zile de la Dumnezeu, m-am dus în patul Lenei, cred că nu am pătruns-o mai mult de patru ori, şi asta aproape fără să-mi dau seama, ghemuit în spatele ei.

Acum am din nou nevoie de un corp cald şi moale ca acela al Mariei, sau al Lenei; şi aş avea nevoie şi să arunc afară periodic sămânța, medicul Panaridos mi-a spus că ar trebui să fac asta măcar o dată pe lună, că altfel retenția ar putea să-mi dăuneze problemei cu guta. Ar trebui să țin o strictă contabilitate într-un alt jurnal şi acestui lucru. Dacă dorm prost sau nu dorm deloc, sunt irascibil toată ziua şi fac frecvente erori de calcul sau de transcriere. Deci nu e în ordine. Soluția cea mai bună şi mai rapidă la Constantinopol este să-ți cumperi un trup cald şi moale. O sclavă sau, cum se zice, un cap. Şi e şi o afacere bună, pentru că o marfă achiziționată aproape de locul de proveniență costă mult mai puțin decât la Veneția, şi sunt mai puține taxe şi vămi de plătit.

Capetele, ştiu bine, provin aproape toate din pieţele Mării celei Mari, şi în special de la Tana. Încerc deci imediat să stabilesc o relaţie strânsă cu corespondentul meu de acolo, Francesco Corner, fratele lui Iacomo Corner, partenerul meu de la Constantinopol. Îi deschid un cont pe numele lui în registrul cel mare şi mă ocup personal de mai multe contracte de vânzare-cumpărare şi de obţinerea unor cambii atât pentru el, cât şi pentru tovarăşii lui de afaceri de la Tana, Zuan Barbarigo, Bortolamio Rosso şi Moisé Bon, iar acestui grup i s-a alăturat şi un fost arbaletrier în căutarea norocului, pe numele său Catarin Contarini. Nu ştiu dacă e cazul să am încredere deplină în aceşti aventurieri apucaţi şi fără scrupule. Aud de-a dreptul că s-au constituit într-un parteneriat ca să meargă să sape după o comoară, aşa, în mijlocul pustiei, nebunie curată, şi în plus au şi şterpelit uneltele pe care eu le trimisesem lor de la Constantinopol. Dar nu am de ales. La Tana sunt ei, nu eu, şi de acolo sosesc toate: caviarul, piperul, arama, meiul, ţesăturile de un roşu aprins, blănurile de nurcă, spinările uscate de sturion şi sturionul în saramură. Şi mai ales capete. Toate – mărfuri care aduc câştig frumuşel.

Dar nu e nevoie să aştept sosirea corabiei de linie de la Tana. E de ajuns să traversez Cornul de Aur, să ajung la depozitul din Pera al unui negustor genovez, pe 15 ianuarie 1437, ca să cumpăr *una sciava rossa de etade de ani zircha 16 de nazion rossa chiamada Maria*[64], adăugând meticulos în carnet şi apoi în registrul mare, *sana de ogni mal segondo usanza*[65]. Nota aceasta, *segondo usanza*, se scrie nu în baza unei simple declaraţii a vânzătorului, ci doar după o atentă examinare a mărfii.

---

64 O sclavă rusoaică în vârstă de circa 16 ani, de naţionalitate rusă, pe nume Maria (dialect veneţian).

65 Sănătoasă, fără nicio boală, conform obiceiului (dialect veneţian).

Segondo usanza, conform obiceiului, Maria trebuie să stea dezbrăcată în picioare în depozitul acela mare. Are şaisprezece ani, dar e mai înaltă decât mine, are păr lung negru care îi acoperă pielea foarte albă a spinării, ochi mici de culoarea chihlimbarului, o faţă subţire ca de sălbăticiune şi sâni ca de piatră, pe care îi laudă samsarul Piero dal Pozo, ca să justifice preţul nu tocmai neînsemnat: 114 hiperperi, cu aproape douăzeci mai mult decât ceea ce se cere aici pentru o tânără sclavă care se prezintă tot cam aşa. Genovezul a căpătat-o de curând de la Porto Pisano, de la un mediator tătar care a cumpărat-o dintr-un serai de fete răpite în urma recentelor incursiuni din Rusia. Nu zice nimic despre fecioria ei, poate că marfa fusese deja jumulită când era în ţinutul tătarilor, dar eu nu am nicio dispoziţie să aprofundez aceste detalii. Tocmai fusese botezată Maria, prin botezul catolic de rit latin, acela bun, de către călugărul de la San Francesco, chiar dacă era deja o creştină rusoaică pe numele ei Mariya, dar nu ştie nici măcar un cuvânt dintr-o limbă diferită de a ei. Are braţe şi picioare musculoase, va putea munci bine şi timp îndelungat.

Piero mă invită să verific calitatea mărfii, aşezându-mi mâna pe corpul Mariei, dar eu nu îi palpez decât sânul. Buricele degetelor mele simt pielea ei de o textură fină ca de mătase, care îmi aminteşte de cea a doicii mele, Maria, şi de mirosul ei. Ea ţine privirea în jos, nu se uită la mine, nu vede pe nimeni, ochii ei sunt în altă parte. E frig în încăperea aceea mare, dar fata aşa despuiată nu pare să sufere din acest motiv, poate că e obişnuită, vine dintr-o ţară a gheţii şi a zăpezii; are doar un uşor tremur, pe care îl simt pe vârful sfârcurilor când o ating. Dar poate nu de la frig.

Accept toate condiţiile puse de samsar, o pun să se îmbrace la loc cu o cazacă ciudată, ruptă, dar trebuie că aceeaşi cu care a venit de la Porto Pisano, şi o duc acasă. O

vreme o închid la parter, dând-o în grija unei slujnice grecoaice care o spală, îi mai domoleşte pornirile sălbatice şi o culcă pe un sac mare de paie pe jos. I-am explicat bătrânei ce trebuie s-o facă să înțeleagă, prin cuvinte şi mai ales prin gesturi, şi sper că nu e prea greu s-o convingă. Într-o seară, în timp ce sunt la masa de lucru şi scriu, simt un foşnet de picioare desculțe care trec din sală spre camera mea, o cămaşă care cade pe podea, un scârțâit al patului şi mirosul proaspăt al pielii ei. Mă prefac că nu am simțit nimic şi nu mă întorc, îmi termin înregistrarea unui cont.

Apoi mă ridic, stâng felinarul, mă dezbrac şi mă furişez în pat, lipindu-mă de acel corp mai mare decât al meu şi adormind aproape imediat.

De atunci acest ritual se repeta în fiecare seară. Maria face ordine în cealaltă odaie, îşi termină câte o treabă din timpul zilei, coase, pregăteşte leşia sau curăță legumele, în timp ce eu, la mine, sunt cufundat în lucrul la registrul meu. Când lumina felinarului devine mai mică, Maria trebuie ca în perfectă linişte să treacă prin spatele mesei mele de scris, să se dezbrace şi să intre în pat, fără să se lase văzută de stăpânul care nu mult după aceea închide registrul, stinge lumina, merge să îşi facă nevoile în cămăruță şi se duce în fine să se culce lângă ea, întotdeauna fără să o privească. Se trezeşte în zori înaintea mea şi se furişează afară fără să mă trezească, apoi coboară în curte ca să-şi înceapă noua zi de lucru. Chiar dacă ştiu cu toții unde doarme noaptea, nimeni nu a văzut-o însoțindu-şi stăpânul; dar nimeni nu are nimic de reproşat sau de comentat, pentru că de când e această Sfântă Maria, stăpânul pare să fi devenit mai uman, şi nu îi mai ia la rost pe toți lucrătorii.

Maria nu rămâne prea mult singură în serviciul meu. Pe 23 noiembrie 1437, cărțoiul cel mare înregistrează sosirea unui sclav abhaz pe nume Zorzi, un flăcău robust şi încet la

minte de optsprezece ani, cumpărat cu nouăzeci şi cinci de hiperperi de la genovezul Imperial Spinola, tot prin mijlocirea lui Piero, care între timp a devenit samsarul meu de încredere în acest sector merceologic delicat, alături de altfel de fratele său, Zuan. Maria şi Zorzi rămân acasă pentru a mă folosi eu de ei, dar eu deja m-am lansat în acest nou tip de comerț, care comportă riscuri mai mari de păstrare, deteriorare şi pierdere a mărfii, dar care poate şi rodi câştiguri bunicele.

Nu mai e ca pe vremuri, în urmă cu patruzeci sau cincizeci de ani, adică înainte ca năvălirile lui Timur Lenk să devasteze Levantul şi Caucazul. Chiar dacă Tana a fost reconstruită, oferta e diferită. Înainte, capetele cele mai căutate erau din Circasia, acum e mai mare oferta de capete ruseşti, urmate de cele tătare. Tătarii, numiți şi *balabani,* valorează mai puțin, iar bărbații, mai puțin decât femeile. Chiar şi rutele comerciale sunt diferite pentru bărbați şi femei. Bărbații pot fi imediat puşi în lanțuri la ramele galerelor sau trimişi la muncă forțată în Sicilia şi Spania. În schimb, femeile, mai ales cele de douăzeci de ani, copilele sau adolescentele, sunt cerute în principalele piețe de triaj, Veneția şi Genova.

Trebuie să țin cont de faptul că piața de ființe umane este o piață sezonieră, ca şi cea de grâu. Materia primă este luată cu japca de către tătari în năvălirile lor primăvara-vara şi transportată la Constantinopol în august-septembrie. Iar diferențele de preț sunt însemnate: la Tana, pentru o sclavă între unsprezece şi şaisprezece ani aş cheltui doar şase sute de aspri de argint, adică zece ducați de aur; la Constantinopol, în schimb, sunt obligat să scot din buzunar aproape triplu, dar la Veneția o pot revinde cu cincizeci de ducați, poate şi mai mult. Dar din prețul final de vânzare trebuie să scad cheltuielile pentru intermediere, pentru întreținerea sclavelor, care între timp trebuie să mănânce

totuşi şi să se îmbrace cât de cât convenabil, pentru îngrijiri medicale, dacă sunt din nefericire necesare, pentru transport, pentru vamă şi pentru taxe. M-am şi informat: există şi un tarif care să le cuprindă pe toate: de la Tana la Veneția – patru ducați şi jumătate. Sunt nevoit să plătesc şi asigurarea, pentru că uneori capetele mor, din pricina ciumei sau a altor nenorociri, iar câştigul se evaporă, dacă nu sunt asigurate. Fac în minte calculele, ajung la concluzia că este un tip de comerț destul de rentabil, şi încep să mă ocup de acest trafic *în teste de mia rason*, adică în nume propriu, sau în contul altcuiva.

Să scriu tot, să scriu mereu, că ceea ce nu scriu nu există, asta îmi repet de fiecare dată când, prin listele de mărfuri pe care le fac să meargă în susul şi în josul Mediteranei, mi se întâmplă adesea să înregistrez nu lucruri, ci ființe umane. Poate că prin acele rânduri scrise în registrul meu, din care reies numele, vârsta şi uneori trăsăturile fizice sau defectele fiecăreia, aceste ființe lasă un semn minuscul al existenței lor nefericite şi nu se topesc nevăzute, fără glas şi fără formă, în marele fluviu al vieții.

Şi totuşi ştiu bine că nu totul poate fi scris. Într-o caldă după-amiază de august a anului 1439 aud zarvă în curte şi imediat după aceea nişte bătăi puternice în uşa biroului meu. Cine ar putea fi? Atât Maria, cât şi celelalte slugi ştiu că nu trebuie să mă deranjeze nimeni când închei situațiile din viața de afară şi mă retrag precum un Sfânt Ieronim în biroul meu, ca să lucrez la registru. Înainte însă de a putea răspunde, uşa se deschide şi camera se umple de prezența incomodă a unui uriaş cu glugă. Uriaşul îşi scoate gluga, făcând i să se vadă o barbă şi un păr roşcovan, ciufulit şi asudat, pe care îl ştiu prea bine. Sâcâiala se transformă în surpriză, iar surpriza în bucurie.

L-am cunoscut pe căpitan în 1436, într-o tragică seară de noiembrie.

Urcam ulicioara pustie a casei mele provizorii din Galata, după o zadarnică încercare de a găsi un leac mai eficace decât *manus Christi* pentru tânărul Antonio, care era pe punctul de a se duce. Şi mă trezesc dintr-odată înconjurat de patru vlăjgani dubioşi, şi tot ce puteam vedea prin întunericul acela era doar vârful strălucitor al pumnalelor lor. Nici nu m-a apucat prea bine frica şi ca din pământ a apărut un uriaş roşcovan, care, cu mâinile goale, i-a înşfăcat pe cei patru unul după altul, rostogolindu-i de-a dura pe ulicioară.

Uriaşul m-a însoțit până acasă şi a rămas lângă mine când l-am găsit pe Antonio deja fără viață şi pe femeia care îl îngrijea plângând în hohote. Ne-a ajutat să îl aranjăm cât s-a putut, să-l îmbrăcăm cu hainele lui modeste de ucenic, şi tot el a fost cel care l-a dus pe brațe cu o delicatețe la care nu te-ai fi aşteptat, ca să-l depună în căruțul cioclului, pentru o înmormântare modestă la mănăstirea San Francesco.

Termo locuieşte încă pe acolo, în vecinătate, cu femeia lui şi cele trei fete.

De fapt, el nu e aproape niciodată, se întoarce de două sau trei ori pe an, după multe rute de navigație şi negoț în jurul Mării celei Mari cu *gripparia* pe care o deține. Dar din acea seară nu uită niciodată să treacă pe la mine ca să vadă cum o duc, mereu cu gluga trasă şi pe şest, pentru că se teme ca de cealaltă parte a Cornului de Aur, la Constantinopol şi în cartierul venețian, să nu mai fie încă vreo condamnare sau vreo recompensă pe capul lui de bătrân pirat genovez. Eu îl ajut ori de câte ori are nevoie de asistență juridică şi financiară în acest oraş de plin de vulpoi, pentru că Termo se descurcă greu cu cititul şi cu scrisul şi nu poate suferi hârțoagele şi actele, pentru că e convins că sunt numai înşelăciuni şi escrocherii; şi adevărul e că are dreptate.

Lumea lui Termo e cu totul diferită de a mea: e compusă din strângeri de mână, din trocuri, din schimburi concrete, din lucruri şi persoane, nu din cifre abstracte şi cuvinte scrise. Şi doar pentru el sunt dispus să execut nişte operațiuni la negru prin intermedieri care să nu lase nicio urmă în instrumentele mele de înregistrare, în carnet, în jurnal, în cartea de conturi, ceea ce îl scuteşte pe Termo de obligația de a merge la notar sau la un funcționar corupt al consulului genovez sau al vămii bizantine. Operațiuni care, nefiind scrise, nu există în lumea lui Iacomo, dar în a lui Termo, da.

Termo tocmai a venit de la Tana. Are nevoie de Iacomo pentru a plăti vama pentru o încărcătură de caviar şi de clei de peşte trimisă de Giovanni da Siena, unul care face afaceri cu Corner. Şi, adaugă el, schimbând tonul, pentru trei capete, tot *de dita rason*, tot în numele aceluiaşi Giovanni. Înțeleg imediat că e ceva dedesubt, şi că cei trei sclavi nu sunt ai lui Giovanni, ci ai lui Termo, şi el ar vrea să îi vândă pe sub mână, pentru a scăpa de controale şi taxe, declarând că sunt destinați lui Giovanni. Bine, mă voi ocupa eu personal mâine, pentru capete o să-l chem pe samsarul Zuan dal Pozo, am încredere în el şi ține gura închisă, o să-l trimit pe tânărul Zuaneto cu barca pentru transbordarea de la Pera la Constantinopol şi pentru plata vămii, care va fi o nimica toată, nu mai mult de trei hiperperi pentru tot. Glumind, îi spun că pentru prima oară va trebui să-i scriu numele în cartea cea groasă, pentru a înregistra ieşirea banilor pentru vamă, fireşte în contul lui Giovanni, pentru că trebuie în orice caz să indic de pe ce vas au fost descărcate mărfurile, provenind din Tana de pe *gripparia* lui Termo din Sarzana.

Termo nu surâde la această poantă şi în mod ciudat lucrurile pentru el nu se termină aici: Iacomo trebuie să vină personal la Pera, adaugă el, trebuie să vadă un lucru

important. Imediat, mâine. Nu îl pot refuza şi în dimineața următoare cobor pe cealaltă parte a Cornului de Aur. Termo mă aşteaptă nerăbdător pe o banchetă şi mă duce repede la docul la care e încă ancorată corabia lui, Santa Caterina. Fără prea multe ocolişuri îmi zice că trebuie să o vândă şi eu trebuie să îl ajut să obțină cât mai mult posibil, pentru că s-a hotărât să părăsească pentru totdeauna Constantinopolul, cu femeia şi cu fetele lui cu tot, şi să se întoarcă pentru a se stabili pe plaiurile sale, pentru a trăi în pace ultimele zile care îi mai rămân. Ar fi putut să o propună spre vânzare unui samsar turc, atunci când a făcut ultima escală la Scutari înainte de a ajunge la Pera, şi ar fi câştigat frumuşel, dar nu a vrut. Turcii cumpără şi construiesc ambarcațiuni de orice tip, mari şi mici, poate că într-o zi acea pace ciudată care există între cele două maluri ale strâmtorii se va sfârşi, şi atunci toate se vor sfârşi. Termo nu vrea să le-o dea lor pe Santa Caterina, care prin faptul că e uşor de manevrat şi prinde viteze mari ar putea deveni un temut vas de război şi ar putea fi folosită împotriva creştinilor. Nu, vrea să o vândă acolo, la Constantinopol, dar fără notar, fără martori, fără documente, fără iscălituri sau urme de pană pe hârtie şi plata în bani gheață, şi nu în monedă bizantină, sau turcă, sau tătară, care la el în Val di Magra şi în Lunigiana nu fac nici cât o ceapă degerată, vrea doar ducați, florini sau *genoini*[66] de aur, de primit direct în mână, în prezența lui Iacomo şi a nimănui altcineva.

Am rămas fără cuvinte. La asta nu mă aşteptam. Termo are perfectă dreptate, lumea asta e pe punctul de a se sfârşi, şi cu cât pleci mai repede, cu atât mai bine. Şi eu mă pregătesc să plec, aştept doar sosirea următorului convoi de

---

[66] *Genovini* (în dialectul local *genoini*) – monede de aur bătute de monetăria Republicii marinare Genova, încă din secolul al XI-lea.

galere ale statului ca să-mi încarc cele câteva catrafuse şi să o întind, dar mi s-a spus că va fi o întârziere de câteva luni din pricina acelui netrebuincios împărat al grecilor, care s-a hotărât să se întoarcă din Italia chiar cu convoiul venețian, plin de binecuvântări papale, dar fără bani, arme sau soldați, care i-ar fi fost mult mai de folos. Dar nu îmi imaginam că şi Termo, care şi-a ancorat întreaga viață în Marea cea Mare şi care are şi femeie cercheză, el, care e un om de mare, dar şi de spadă, să fi ajuns la aceleaşi concluzii.

Nu e uşor să vinzi o corabie. Mă uit cu atenție şi văd că pe vas nu mai e aproape nimeni. Cei care se urcă şi coboară sunt doar hamalii din port, supravegheați de cârmaci. Ce s-a întâmplat cu vâslaşii şi cu restul echipajului? Cu siguranță, Termo a încheiat socotelile cu toți, probabil a şi vândut o parte din vâslaşii sclavi înainte de a ajunge la Pera, poate la Scutari, la turci, sau transbordându-i pe furiş pe o corabie genoveză ce se îndreaptă spre Egipt. O corabie ca a lui, în condiții bune, poate face câteva sute de ducați, dar fireşte că Termo trebuie să se mulțumească cu mai puțin, dacă vrea să încheie afacerea rapid, şi trebuie găsit cineva care e dispus să facă o afacere bună şi care să aibă la dispoziție toată suma aceea bani peşin în aceste vremuri. Ar fi atât de sigur şi de convenabil să-i fac o simplă hârtie, o cambie de încasat la sosirea în Genova, dar cu Termo nu e chip, vrea numai banii în mână, toți, fir-ar să fie, şi pe loc. Da, o să-i găsesc eu un cumpărător bun, dar o să am nevoie de câteva zile; afacerea l-ar putea interesa pe unul dintre patronii greci care fac naveta între Candia, Salonic şi Trabesonda, acei levantini care continuă să facă bani şi afaceri ca şi când nimic nu s-ar întâmpla, cărora puțin le pasă de turci şi de sfârşitul lumii.

Dar nu se încheie totul aici. Termo mă duce în magazia lui, unde miroase a caviar, clei de peşte şi mirodenii. Acolo

văd doi tineri cerchezi legați cu lanțuri de un par. Am înțeles, o să se ocupe același Zuan, va găsi el un cumpărător fără să le declare proveniența, nicio problemă. Dar capetele nu erau trei? Parcă așa îmi aminteam. Atunci Termo, fără vreun cuvânt, mă târăște sus, pe ulicioara abruptă ce duce la casa lui, și mă poftește să urc la etaj, în odaia cea mare cu vatră și bucătărie, unde sunt primit de privirile surâzătoare ale familiei lui. Mă așteaptă. Pe masă, o cantitate mare de cod prăjit, o strachină de caviar de cea mai bună calitate, abia adus de la Tana, pâine de mei, o carafă cu vin. Iat-o pe femeia lui, Daka, încă frumoasă și puternică. Iată-le și pe cele trei fiice. Dar cine e acel băiat blond cu părul scurt îmbrăcat ca un cerchez și pitit într-un colț? Dacă e un sclav, de ce nu e în magazie? Și de ce e fără lanțuri? De ce e îmbufnat și ține privirea plecată?

Nu e un băiat, zice Termo, fără ocolișuri, e o fată. O cheamă Caterina, trebuie să aibă cam treisprezece sau paisprezece ani, e perfect sănătoasă, și e a lui Iacomo, să o ia la Veneția. Termo are totală încredere în el. Nu e cazul de lanțuri sau de funie, nu va fugi niciodată. Eu, care nu știu ce să spun, rămân, dar mănânc puțin și beau și mai puțin, după care ies tulburat, urmat de Caterina și însoțit de Termo. La barcă, înainte de a-mi lua rămas-bun de la căpitan, ca într-o doară, îl întreb prețul. Termo, pirat bătrân căruia nu îi place să se târguiască, răspunde în șoaptă: *conform obiceiului.* Perfect, peste o săptămână voi adăuga la suma câștigată pentru corabie alți douăzeci de ducați pentru sclavă, care după o primă privire valorează mult mai mult. Barca se urnește. Termo se răsucește și pleacă fără să mă salute, ca și când s-ar grăbi, dar eu cu o clipă mai înainte am avut impresia că văd pe fața lui sclipirea mică a unei lacrimi. Cu neputință, trebuie că fie un licăr înșelător. Termo nu a plâns în viața lui. Mă întorc să mă uit la fată. A evitat tot timpul să i se întâlnească privirea cu a mea sau cu

cea a lui Termo. Acum stă ghemuită toată în fundul bărcii, cu capul plecat peste picioarele pe care le strânge cu brațele, închisă total în muțenia ei.

Caterina a intrat în casa din depozitul de pe chei. Nu e scrisă în registru, aşadar nu există, însă se plimbă prin curte, urcă şi coboară scările, e ascultătoare şi lucrează fără să zică nimic. Eu nu o văd aproape niciodată. Am dat-o în grija Mariei, care i-a aruncat hainele bărbăteşti deja rupte. A dezbrăcat-o, a făcut-o să-şi scoată tot, în afară de un ineluş de cositor pe care fata nu a vrut să-l dea jos în niciun chip. A pus-o să facă o baie caldă şi, înainte de a o îmbrăca într-o cămaşă şi o fustă lungă şi de a-i pune în picioare o pereche de saboți grosieri de lemn, a pipăit-o şi a examinat-o cu aparentă neglijență. I-a scos corsetul şi i-a înfăşurat pieptul într-o fâşie de bumbac nu foarte strâmtă, ca sânii ei tineri să poată şi ei respira. E cam caraghioasă acum, în îmbrăcăminte de servitoare, cu acel cămeşoi prea larg, cu părul scurt şi țepos şi cu fața de câine bătut. Dar e ciudată *putela* asta. Acum câteva zile, de la fereastră, am văzut-o în curte, într-un moment de pauză, stând pe o stivă de scânduri pe care desena ceva cu o bucată de cărbune. E oare posibil să ştie să scrie sălbatica asta mică şi ignorantă? Sau, şi mai grav, să fie acelea nişte semne ținând de sortilegiu sau de farmece?

Când a plecat de acolo, am coborât să mă uit: erau desene foarte simple, doar nişte linii de contur, dar frumoase şi expresive. Împletituri de flori şi plante ca nişte noduri, o ciudată albăstrea care semăna cu crinul de pe monedele florentine, pisica leneşă ce doarme lângă vatră, calul meu, fața tolomacă a sclavului Zorzi; şi mai văd şi o față pe care mi se pare că o recunosc pentru că o văd în fiecare dimineață în mica mea oglindă, o căpățână pleşuvă cu ochelarii pe nas şi o expresie tâmpă. Poate că ar trebui să poruncesc să îi tragă nişte bice pe spinare, dar totuşi nu. Cu

acest talent înnăscut al ei, la Veneția ar putea să devină foarte pricepută în a crea şi a reproduce desene pentru țesături. Într-o noapte, Maria, lângă mine, cu accentul ei slav foarte pregnant şi duhnind după cupa de vin de Cipru pe care în fiecare seară o dă pe gâtlej pe ascuns, jos în bucătărie, înainte de a urca la etajul întâi, dar eu ştiu asta, însă mă prefac că nu ştiu şi nu i-am reproşat niciodată, mi-a şoptit: *xe ponzela ancor*[67].

Este 26 februarie 1440, iar lumina dimineții intră deja pe deplin în cameră.

Nu am dormit în această ultimă noapte, ba chiar i-am poruncit Mariei să mă lase singur şi să nu-mi aducă nimic de mâncare, o să cobor eu în bucătărie când o să termin. Merg la lighenaş să mă clătesc pe față şi arunc o privire în oglinda cea micuță. Ieri a fost ziua mea, dar nimeni nu ştie asta, şi astfel am evitat sărbătoriri inutile. Şi cheltuieli inutile. Am împlinit treizeci şi şapte de ani, iar în oglindă se vede un bătrânel mărunțel, fără dinți, pe jumătate chel.

Şi singur. Care e bilanțul acestor ani şi al întregii mele vieți? Cum aş putea oare echilibra paginile lui *a da* şi *a primi*, în aridul registru de socoteli al existenței mele? Voi putea vreodată să umplu acele pagini pe care mult prea des le-am lăsat albe, pentru că nu am trăit, pentru că nu am iubit de fapt niciodată?

Mă scot din gândurile mele bătăile ceasului din turn, vocile şi zgomotele de jos din curte, unde bărbații şi femeile dau zor cu pregătirile plecării: se golesc definitiv depozitele, se umplu ultimele transporturi în saci însemnați cu semnul meu, monograma JB cu o cruce deasupra, e o forfotă continuă de hamali şi căruțe. I-am dat lui Moresini, care va rămâne la Constantinopol să lucreze pentru afacerile

67 E încă fecioară (dialect venețian).

familiei Badoer, sarcina plicticoasă de a întocmi inventarul, dar precis va găsi o cale să facă să dispară câte ceva. Celălalt tânăr, Zuaneto, se va întoarce la Veneția cu mine şi cu trei sclavi, Maria, Zorzi şi Caterina. Grajdul e deja eliberat. Calul sur, cel nou, pe care l-am cumpărat în locul veşnic flămândului murg, îl vândusem, împreună cu valtrapul decorat în stil turcesc şi cu ibânca de postav, cu şa şi cu hățuri cu tot. Şi cu barca.

De ultimele lucruri din cameră mă ocup eu personal, scriindu-le pe o foaie, şi apoi îngrămădindu-le în două cufere. În primul – puținele piese de îmbrăcăminte de o oarecare valoare: o mantie roşie după moda din Brabant, o haină neagră căptuşită cu blană de vulpe, cămăşi de mătase, batiste dublate de un strat de mătase şi aur, pantofi şi încălțări orientale cu vârf răsucit. Pentru călătoria pe mare las afară o haină groasă de stofă aspră, o flanelă de lână, o şapcă de voiaj şi cizmele, cu o geantă mare ticsită cu cămăşi, pantaloni, ciorapi, piepteni, săpun, batiste, ştergare, brici, dar şi ochelari, hârtie, pene de scris şi călimară, şi un mic carnet neînceput. Într-o punguță de piele, pe care o voi purta mereu asupra mea ascunsă, voi pune câteva bijuterii şi o *ongieta d'oro da curar denti*[68], pentru că dantura mea nu e în bune condiții. În celălalt cufăr, puținele lucruri de valoare: candelabre, ceşti şi tacâmuri de argint cu stema familiei Badoer şi o mică icoană bizantină a Maicii Noastre din Vlaherne, pe care am cumpărat-o la strigare printre lucruri vechi. Într-o ultimă geantă mare îmi vâr cutiile şi portofoliile cu hârtii disparate, legate sau înşiruite, caietele şi jurnalele.

A rămas încă afară doar cărțoiul cel mare al conturilor, deschis la ultima foaie, cu ultimul număr pe care l-am scris

---

[68] O unghiuță de aur de periat dinții (dialect venețian).

în colțurile externe ale ambelor pagini față în față, 418, şi cu situația finală a acestui registru. Îl privesc pentru ultima oară, cufundat în gânduri, şi în cele din urmă îi închid coperta de piele, înnegrită de urmele degetelor mele.

5
Mariya

Tot la Constantinopol, în zorii zilei de 26 februarie 1440

Nu, chiar nu reuşesc să-mi amintesc numele cătunului în care m-am născut.

În mintea mea răsar doar crâmpeie din limba pe care încep să o uit, doar cuvintele prin care bătrânii denumeau acele pâlcuri împrăştiate de case de lemn în care locuiam la liziera codrului cel mare: *derevushka, narod*. Dar *derevushka* şi *narod* nu înseamnă decât sat şi popor, şi ar putea fi numele oricărui sat şi al oricărui popor din lumea asta. Cealaltă vorbă pe care o foloseam era încă şi mai vastă şi mai confuză: comunitatea din sat era *mir*, ceea ce mai înseamnă şi pace, şi lume. Cum aş putea vreodată să mă întorc, întrebând în jur: unde se află poporul meu, lumea mea, pacea mea, *moy narod, moy mir*? O să creadă că mi-am pierdut mințile, şi poate chiar asta s-a şi întâmplat, sunt o făptură fără casă, fără limbă, fără Dumnezeu, fără pace, fără nimic. Nu aş şti nici măcar să explic de unde vin. Poate că aş putea doar spune: vin de departe, de foarte departe, de dincolo de marea aceea mare care scaldă oraşul în care m-au dus în lanțuri, vin dintr-o țară cu râuri, copaci şi pământ negru. Şi cum aş putea oare să-l regăsesc vreodată?

Înainte de a fi răpită de Cavalerii Apocalipsei, nici nu ştiam că mai e şi altceva dincolo de orizontul pe care îl vedeam din mica clopotniță a bisericuței *Svyataya Yekaterina Velikaya*, Sfânta Ecaterina cea Mare, o

construcție nu cu mult mai mare decât izbele noastre, de lemn masiv, pentru că totul acolo era de lemn, nouă totul ne dădea pădurea, căci piatră nu exista.

Lumea se sfârşea unde se sfârşeau câmpiile cultivate, pe o parte la râu, iar pe cealaltă parte la liziera pădurii dese şi întunecate. Niciodată nu trecusem de acele hotare şi nu aveam habar ce o fi fost dincolo, sau dacă există un dincolo, vreun pământ şi vreun cer mai vast decât cele pe care le vedeam, atât de vaste, încât puteau întâmpina Împărăția Tatălui Nostru, *Otche Nash*.

Numai apa ştia de unde venea şi încotro mergea, apa pe care o vedeam curgând în fundul râpei, apa aceea mereu diferită şi mereu aceeaşi. Dar mie apa nu-mi spunea acest lucru, ci continua să curgă, mută.

Din afară nu venea nimeni, cu excepția unor *skomorohi*, artişti ambulanți, muzicanți şi saltimbanci, în timpul carnavalului de *màslenitsa*[69] şi în timpul sărbătorilor mai importante. De afară, o dată pe an, după treierat şi marea sărbătoare a lui Ivan Kupala[70], veneau şi străjile, şi oamenii cneazului din Rjazan, pe care nimeni nu îl văzuse vreodată, să strângă birul şi să ia cu japca blănurile cele mai scumpe ale animalelor din pădure, jderi, vulpi şi nurci, precum şi o bună parte din recoltă şi din animalele din bătătură. Adesea, oştenii plecau şi cu fetele cele mai frumoase, despre

---

[69] Veche sărbătoare ortodoxă rusă cu rădăcini păgâne, care se ține în ultima săptămână de dinaintea postului mare al Paştelui. Traducerea aproximativă din rusă ar fi „săptămâna untului”, pentru că încă se mai pot folosi untul şi brânza în prepararea tradiționalelor clătite şi plăcinte de dinainte de Lăsata-secului.

[70] Numele sărbătorii este o încrucişare între Kupalo, zeul păgân al fertilității, sărbătorit prin cântece, flori şi descântece la miezul nopții, şi sărbătoarea ortodoxă a naşterii Sfântului Ioan Botezătorul.

care nu se mai ştia nimic după aceea. Ziceau că ţăranii din *mir* nu sunt fiinţe libere, că ţăranii, *smierdi*, sunt cu toţii sclavi, robi, *rabov*. Dar au măcar norocul să fie de parte masculină, bărbaţi, *muzhik*. Pentru că locul femeii, *zhena*, este şi mai jos, doar puţin peste cel al animalelor pe care le îngrijeşte, iar după ce a dus la bun sfârşit toate treburile casei, după ce a născut şi a crescut copiii, după ce a cultivat inul şi cânepa, a lucrat la pregătirea ţesăturilor şi la croirea hainelor, mai trebuie să facă, de câte ori e nevoie, şi muncile mai grele pe care le fac bărbaţii, pentru că e nevoie de toate braţele, chiar şi de cele ale copiilor, pentru a lupta în grabă cu pământul negru în scurtul anotimp în care acesta nu e nici noroios, nici îngheţat, când trebuie culese fructele pentru a nu muri de foame iarna. Să are cu mâinile goale, să împrăştie gunoiul de grajd, să semene, să secere, să treiere, să culeagă paiele de pe câmp, să înalţe căpiţele.

Dar acele momente ale muncilor grele erau şi cele care ne făceau să fim cu toţii uniţi şi egali, bărbaţi şi femei, pe pământ şi sub cer, ca un unic, mare *narod.* Femeile mai cu seamă erau fericite, pentru că se simţeau libere, simţeau înlăuntrul lor aceeaşi forţă neştiută care fecunda pământul cel negru.

Şi eu, încă micuţă fiind, cu o seceră mai mare decât mine, coboram coama câmpurilor de mei printre şirul lung de bărbaţi şi femei care cântau în ritmul a zeci şi zeci de lame strălucitoare în lumina soarelui de vară, printre valurile aurii ale mării de spice încovoiate, legănate de vânt. Era vremea din an când ziua se lungeşte mult şi soarele pare să-şi oprească drumul şi să mai poposească la orizont, înainte de a dispărea pentru scurt timp în amurg şi a răsări din nou nu mult după aceea.

Da, aceste lucruri mi le amintesc bine: ritmurile, sunetele şi mirosurile cântecelor, braţelor, respiraţiilor şi trupurilor năduşite. Iar în zilele şi mai călduroase de treierat, jocurile

şi alergăturile noastre de copii, apoi adolescenți fiind, printre căpițe, în pauza de prânz, când cei mari, după ce au mâncat pâine neagră *zhito* şi slănină, stăteau întinşi şi cântau şi beau o *myedovukha* dulce, tare şi fermentată care ți se urcă la cap, pe care le-o dădeau să o guste şi celor mici. Apoi şoaptele şi gemetele ciudate care se auzeau din spatele unor claie mari de paie încă nestrânse în căpițe, acolo, lângă râu. Odată mi-am luat inima-n dinți şi m-am apropiat singură prin mirişte, şi, printr-o gaură prin claie am putut vedea mai bine, în plin soare, două corpuri goale care se legănau topindu-se unul în celălalt şi care deveneau un ciudat animal cu patru brațe, patru picioare şi două capete, care gâfâia.

Eu, care pentru prima dată m-am trezit murdară de sânge la *kysku*, am fost învățată de *mamuchka* şi avertizată cu severitate să nu mă mai ating niciodată acolo şi să stau departe de orice *muzhik*, tânăr sau bătrân, pentru că devenisem o tânără căprioară, iar ei erau lupi; şi că într-o bună zi se vor gândi cei mari să îmi găsească un bărbat care să mă domesticească şi să mă închidă în casă. Dar, în acel moment, ascunsă printre paie, în loc să fug cât colo, speriată, rămân acolo ca o proastă, atrasă de ceea ce vedeam, fără să înțeleg ce era. Mă simt din nou udă între picioare şi îmi duc mâna la *kysku*, temându-mă că e sânge şi că *mamuchka* o să mă bată că m-am murdărit. Dar pe degete văd în schimb o substanță transparentă, parfumată şi lipicioasă ca mierea din *myedovukha*, dar când îmi duc degetul la gură simt că e sărată, nu e dulce şi pişcăcioasă ca *myedovukha*. Duc mâna din nou ca să gust mierea aceea ciudată, dar degetele nu mai urcă spre buze, ci rămân acolo plimbându-se pe buzele celeilalte guri pe care descopăr că o am între picioare, şi care se deschide cu alte broboane de miere ca un fagure plin, şi atunci închid ochii şi nu mai pricep nimic.

Când împlinesc cincisprezece primăveri sunt considerată de toți *samaya krasivaya devushka*, fata cea mai frumoasă din sat, și de aceea până acum niciun băiat nu a avut curajul să mă ceară de nevastă. Merg mereu la biserică să mă rog la Maica Domnului Preasfântă, cu numele căreia am fost botezată, la Preacinstitul Omofor al Sfintei Fecioare, acel *pokrov* care mă ocrotește, și-i sărut mereu cu evlavie sfânta icoană. Dar când pe câmp îmi scot baticul colorat pe care îl înnod pe creștet, părul lung și negru coboară liber pe umeri și pe spinare. Ochii mici de chihlimbar de pe chipul meu ascuțit se mișcă însuflețiți și atenți ca aceia ai unei vulpi polare. Sunt înaltă și musculoasă și la picioare, și la brațe, iar vara, sub cămașa de în, pentru că nu se obișnuiește a se purta nimic altceva în lungile zile călduroase, sânii se mișcă liberi, și văd cum sfârcurile împing țesătura transparentă a cămășii.

Nu mă rușinez de goliciunea mea când mă spăl în râu la soare cu celelalte fete, iar ceilalți băieți se uită la noi ascunși printre trestii, crezând că noi nu știm, când de fapt știm prea bine, și ne jucăm cu apa și ne pipăim ca să îi facem să sufere, știind că și ei se pipăie pentru a se elibera de sămânța care îi chinuie. Chiar dacă am descoperit că există un punct pe corpul meu care îmi provoacă plăcere, nu îl ating niciodată singură, ci le las pe prietenele mele să facă acest lucru, la râu sau la baie, unde trupurile noastre par să se contopească și să devină și mai delicate în ceața vaporilor fierbinți. Iar ele se joacă zicând: aici te va atinge soțul tău, și aici, și aici.

E ziua sfântă de Ivan Kupala. Ziua în care soarele pare să se oprească pe cerul de vară, ca și când ar vrea să poposească mai mult, furând timp tenebrelor nopții. După-amiaza, desculță și îmbrăcată doar cu o cămașă transparentă de în, cu părul despletit, purtând o cunună bogată de flori, îmi însoțesc familia pe rariștea mai înaltă de

lângă râu. Drept-credincioşii încep ritualul arderii crenguțelor de pelin pentru a îndepărta spiritele rele ale rusalcelor, cântând imnuri care îl proslăvesc pe Sfântul Mare Ivan Kupala, Înainte-Mergătorul care L-a botezat pe Cristos. Ca să fie binevoitor față de popor şi să spintece vălul viitorului în noaptea magică ce se apropie.

Când începe să se lase întunericul, oamenii aprind stiva mare de lemn de mesteacăn. Se dansează în jurul focului în cercuri concentrice, tot mai vioi. În cercul central, noi, adolescentele şi tinerele, rumene de la vâlvătăile şi căldura focului, țopăim uşoare, desculțe, iar în ochii băieților ne transformăm în zâne vrăjite. Ne rotim la nesfârşit, fără să ne dăm seama de oboseală sau de rănile de la picioare. Cununile cad pe pământ, pletele saltă, trupul aşijderea. Flăcăii tineri, cu pieptul gol, strâng tot mai mult cercul lor de al nostru, ca nişte vânători care îşi împresoară prada. Sila, cel mai frumos dintre tinerii satului, mă strânge de mână şi alergăm împreună, sărind peste flăcările purificatoare.

Sărbătoarea continuă cu cântece, povestiri, practici magice şi băuturi rituale în jurul focului. Noi, tinerii, ne dezbrăcăm de tot şi începem să coborâm spre râu. Ne cufundăm în apa care spală şi curăță orice necurăție, ne stropim unii pe alții, înotăm ca nişte *rusalke*, dar fără frica de acele duhuri, ca nişte sirene, disprețuitoare şi aducătoare de moarte, pentru că ştim cu toții că primăvara ele părăsesc apele şi se ascund printre ramurile cele mai înalte până toamna.

La un moment dat observ o prezență întunecată în spatele meu, ca şi cum un duh răuvoitor ar fi ieşit din râu. Mă întorc, văd o siluetă mare, nedesluşită.

Un om pe cal, şi alți oameni, mulți oameni pe mal, care prin întuneric aleargă în tăcere ca nişte lupi către noi şi către mulțimea aşezată în jurul focului, fericită, nebănuind

nimic. Un urlet izolat, apoi multe strigăte, unele de teroare, altele cumplite, ca ale fiarelor care îşi paralizează prada înainte de a o sfârteca cu ghearele. Unii încearcă să scape fugind spre sat, dar se aprind deodată zeci de torțe şi un cerc înspăimântător de flăcări se închide în jurul cotului râului şi al luminişului cu focul cel mare până la lizieră, curmând orice cale de fugă. Înainte de a-mi pierde cunoştința, simt cum trupul meu cel gol, care a fost purificat prin foc şi prin apă, este înşfăcat cu violență de nişte mâini care îl saltă în sus şi îl duc departe prin vânt.

Zile multe la rând, toate la fel, bărcile prelungi coboară pe cursul fluviului.

Pe creasta malului se văd coloane de călăreți cu turbane şi coifuri țuguiate şi uneori lungi şiruri de oameni în lanțuri care mărşăluiesc cu greu prin praf. În barcă, alături de cârmaciul care cufundă şi mişcă vâsla-timonă cea lungă, sunt numai copii, fete şi femei îmbrăcate în cămăşi din țesături grosiere, înghesuite şi legate în lanțuri. Zile în şir, toate la fel, cu scurte popasuri pentru a ne odihni, şi a ne mişca pe mal, şi a primi o bucată de pâine neagră.

Fluviul se lărgeşte treptat, malul abrupt de pe dreapta se domoleşte tot mai mult, pădurea se răreşte, apa devine mai puțin sălbatică şi mai înceată. După un cot enorm, fluviul se întinde ca un lac, şi acolo se văd fumurile şi steagurile unei mari tabere a tătarilor. La acostare are loc prima selecție.

Copiii cei mai mici sunt cu toții luați şi duşi, în plânsetele sfâşietoare ale mamelor. Noi, fetele şi femeile, dezbrăcate şi aliniate, suntem examinate de mai-marii Hoardei, care îşi aleg partea lor şi le pun pe toate celelalte să se îmbarce pe ambarcațiuni mai mari.

Mie mi se pare că trăiesc totul ca într-un vis. Lanțurile, corpurile noastre lipite şi înghesuite în barcă, plânsetele, rugăciunile, duhoarea de urină şi de excremente ce băltesc pe fundul bărcii, ochii de nepătruns ai bărbaților cu fața

fioroasă, loviturile de bici, mâinile care ating un corp ce nu-mi mai aparține. Mă simt ca moartă, aproape că nu mă mai mişc, lăsându-mă legănată de mişcarea bărcii şi a celorlalte corpuri. Poate că sunt moartă cu adevărat, ca şi toate celelalte femei, poate e ziua Judecății de Apoi. Călăreții de pe culme sunt Cavalerii Apocalipsei, iar acei oameni întunecați, cu bărbi negre şi cu ochi injectați de sânge, având în mâini cârlige şi bice, nu sunt oameni, ci demoni care ne duc în iad.

Din când în când, pe furiş, ridic mâna dreaptă ca să-mi fac de trei ori semnul crucii, cu un gest care coboară mecanic de la frunte la buric şi apoi din nou sus de la umărul drept la cel stâng, implorând în şoaptă ajutor de la Sfânta Fecioară, al cărei nume îl port. Barcagiul ne loveşte cu vâsla, nu dintr-un surplus de cruzime gratuită, ci ca să vadă dacă în aceste corpuri mai e viață. Dacă una dintre noi nu mai mişcă, dacă ochii rămân închişi şi nu mai iese nicio suflare prin gura întredeschisă, oştenii o împing să alunece peste bord, ca pe o boccea de cârpe care dispare în apă fără zgomot, iar în vâltoarea întunecată noi celelalte mai zărim doar părul ca un nor sau câte o mână ce ne salută parcă în timp ce se îndepărtează. Luna urcă şi coboară pe cer, se înnoieşte o dată sau de două ori, nimeni nu ştie, nimeni nu mai ține socoteala zilelor. La capătul lui, fluviul se desparte într-un labirint de râulețe. Curentul apei e tot mai puțin rapid. Bărcile acostează pe nisip. Trebuie să mai mergem pe jos încă nişte zile de-a lungul malului, în lanțuri, desculțe, sângerânde.

Dacă vreuna cade, e biciuită până se ridică, altfel o desprind din lanț şi din convoi şi o lasă acolo, că se vor ocupa de ea câinii sălbatici costelivi care vin după noi, urmărindu-ne de la distanță, de frica bâtelor. Dar noi deja nici nu mai băgăm de seamă toate acestea. Mergem mai departe, supuşi ca nişte miei spre tăiere, ascultând doar de

urlete şi de loviturile de bici, şi privind cu uimire cum fluviul devine o unică întindere de apă ce se confundă cu cerul.

Iată unde ajunge apa care coboară din satul meu, şi apele tuturor râurilor şi pârâielor, iată acolo hotarul lumii, de unde poate că apa se prăbuşeşte şi se întoarce în bezna haosului. Infernul e aproape.

Ajungem într-un loc ciudat, căruia i se zice port, Porto Pisano. Aproape de mal, pe apă, stau nişte bărci enorme cum n-am mai văzut, unele lungi şi cu şiruri de pari care ies din laterale, altele mari şi pântecoase, cu nişte trunchiuri înalte şi ramificate de parcă sunt copacii din pădure. Lângă port e o altă tabără a tătarilor, cu un ocol al animalelor în care sunt vârâte şi înghesuite femeile. În lunga călătorie, în timpul transbordărilor şi escalelor, am pierdut toate persoanele pe care le iubeam şi le cunoşteam, popoarele şi satele s-au şters, s-au încâlcit, s-au amestecat cu alte neamuri şi alte limbi de neînțeles, de origine cercheză, zikh, cumană şi chiar tătară, limbi ale unor triburi împrăştiate şi nomade. Nu mai înțeleg nimic, pierdută fiind printre corpuri şi gemete, urlete şi lovituri de bici, sunt cu desăvârşire singură. În singurătatea mea pot doar să mă rog, cu ochii închişi şi în tăcere, Maicii Preacurate, ca să-şi îndrepte spre mine privirea Ei milostivă, ca să întindă din cer al Ei *pokron*, omoforul Său făcător de minuni, şi să mă ocrotească de rău şi de moarte.

Rugăciunea mea devine şi mai fierbinte şi mai profundă când sunt târâtă afară din țarc într-un cort spurcat. Nu eu, ci doar corpul meu, pentru că în acele momente îmi încredințez sufletul Maicii Domnului, cu toată puterea şi cu toată credința mea, simțind cum omoforul Ei mă înfăşoară şi mă păzeşte de acolo, dintr-un cer albastru. Aici jos însă, pe o saltea de paie, trupul meu e pângărit de un grup de demoni printre râsete animalice şi cupe de vin, apoi aruncat înapoi în țarc.

Într-o zi, o căpetenie a tătarilor porunceşte să ne spălăm. Cineva ne examinează, chiar şi între picioare, şi ne împarte în grupuri, apoi ni se dau cazace curate şi saboţi de lemn. Ne duc în fortăreaţa portului, într-o piaţetă unde suntem vândute ca dobitoacele la târg. Când vine şi rândul meu, urc goală împreună cu alte fete pe o platformă de lemn înălţată. Mă aflu în faţa a zeci de bărbaţi, cu feţe şi îmbrăcăminte cu totul necunoscute, care se uită la mine şi ascultă o voce care strigă ceva în limbi de asemenea necunoscute. Mă pipăie multe mâini. Nu pe mine, ci corpul meu, pentru că sufletul îmi e altundeva. Până la urmă alte mâini mă înşfacă, mă îmbracă la loc şi mă duc într-o magazie întunecată, iar după câteva zile, în burta uneia dintre bărcile acelea mari, pe apă. Nu ştiu câtă vreme trăiesc acolo înăuntru, aruncată pe pardoseală, zile şi zile măsurate doar prin ritmurile nevoilor corpului, în timp ce aud cum barca aceea uriaşă se mişcă de parcă ar aluneca pe ceva, şi uneori de parcă s-ar lupta cu un monstru, ridicându-se şi căzând violent, şi făcând ca bietele noastre trupuri să se prăbuşească unele peste altele şi să se izbească de pereţii calei. Stau cu groaza că dintr-un moment în altul barca va ajunge la capătul apei şi se va prăvăli în iad. Din când în când se deschide un chepeng deasupra noastră şi ne aruncă acolo jos, ca unor câini, bucăţi de pâine neagră şi heringi uscaţi, dezmorţiţi cu puţină apă de mare. Apa de băut, care ne este coborâtă într-o găleată, este puturoasă, şi câte una dintre noi se simte rău şi are febră. Când nu se mai mişcă şi când pe faţa ei se adună muştele, demonii o trag sus şi puţin după aceea, de afară, se aude o bufnitură.

Când ne pun să ieşim la lumina soarelui, eu sunt prea slăbită ca să îmi dau seama ce mi se întâmplă, iar pupilele mele, prea obişnuite cu semiîntunericul ca să distingă formele lumii noi din jurul meu. Sunt pur şi simplu târâtă într-o altă penumbră, într-o altă magazie, împreună cu alte

fete. Într-o zi ne-au scos de acolo, pe furiş şi cu gluga trasă pe ochi, doar ca să mergem la ceea ce pare a fi o biserică, dar din piatră, nu din lemn. O rază de speranță: recunosc crucea, chiar dacă e diferită de a noastră, şi imaginea Sfintei Fecioare cu Pruncul şi mă închin iute. Poate că sunt încă vie, poate că nu sunt în iad, poate rugăciunile mele se vor împlini. Un călugăr care ştie două vorbe în limba mea mă întreabă cum mă numesc şi auzind că mă cheamă Mariya îmi pune nițică apă pe păr şi, printr-o formulă pe care nu o înțeleg, îmi pune numele Maria. Stropeala aia să fie sfântul botez, care la noi, chiar şi adulți fiind, trebuie făcut prin cufundare totală? Dar de ce m-a mai stropit dacă eu sunt deja botezată şi am fost şi purificată prin foc la sărbătoarea de Ivan Kupala?

Trec zilele. O altă examinare a corpului meu gol, alte mâini care mă pipăie, alte cuvinte într-o limbă necunoscută. Dar văd pentru prima oară un detaliu pe care nu-l observasem: mâinile care m-au pipăit îşi trec şi o punguță de piele, şi din acea punguță au ieşit nişte mici discuri dintr-un metal ce pare aur, da, e de aceeaşi culoare şi strălucire cum era crucea pe care popa o purta în procesiune de sărbătoarea mare a Paştelui, cu tămâia aprinsă şi odăjdiile sfinte. La ce folosesc discurile alea mici de aur? Să îmi cumpere corpul?

Viața mea, sufletul meu, libertatea mea au oare preț? Iar prețul e acel fişic de discuri mici de aur care a trecut de la o mână la alta, aceleaşi mâini spurcate care m-au pipăit până şi înăuntru, în gaura mea? Până şi gaura mea e proprietatea cuiva?

Probabil că e iarnă acolo, afară. Aud cum şuieră vântul şi cum răpăie ploaia, dar eu, obişnuită să mă joc alunecând pe zăpadă jos spre mal şi pe banchizele de gheață de pe fluviu, nu simt frigul, chiar dacă sunt goală în ditamai încăperea aceea. Unul dintre bărbați, cel care a dat punguța cu

discurile de aur, îmi pune mâna pe sâni, mi-i palpează, îmi atinge pielea cu buricele degetelor. Sfârcurile se întăresc. Acum aud că mi se spune Maria, nu Mariya, şi îmi dau seama că mă pregătesc să intru într-o nouă realitate.

Coşmarul început într-o noapte de vară e pe punctul de a se sfârşi. Poate începe altul, poate nu. Dar sunt încă vie. Trebuie să rămân vie. O să reuşesc.

Îmbrac la loc cazaca ruptă toată cu care am venit din cealaltă parte a mării şi-l urmez pe bărbatul care m-a cumpărat şi care e stăpânul meu.

Nu e un om rău. M-a dat în grija unei grecoaice bătrâne, care încetul cu încetul mă învață limba pe care o vorbesc stăpânul şi ceilalți ca el; e una dintre multele limbi ce răsună în curtea asta închisă de ziduri şi de depozite, dar pare cea mai importantă şi cea mai dulce. Iar eu învăț iute. Bătrâna mă spală, îmi îngrijeşte cicatricile, mă dă cu unguente ca să îmi dispară orice imperfecțiune, mă scapă de păduchi, îmi piaptănă părul lung şi negru şi îmi face culcuşul pe un sac mare cu paie pe jos, în bucătărie, sub masă. Aşa, dacă rămân trează, sperii şi şoarecii. Dar în primele nopți dorm mult, dorm adânc şi visez satul, fluviul, chipul lui Sila, care de fiecare dată devine tot mai şters până când dispare cu totul din vis; apoi coborârea mea în iad, când sunt biciuită şi posedată de nişte demoni care îmi înfig jăratic în carne, îmi despică pieptul şi îmi mănâncă inima. Urlu noaptea, dar simt mâna bătrânei care mă mângâie pe păr, iar vocea ei răguşită mă linişteşte, cântându-mi un cântec de leagăn necunoscut. După oarecare vreme încep să muncesc în depozit, devenind de mare ajutor pentru bătrână şi pentru toți; spăl latrinele şi pardoselile tuturor, pregătesc leşia, spăl rufele, am grijă de foc, merg şi eu la piață ca să car hrana familiei, gătesc, servesc masa şi vinul lucrătorilor şi meşteşugarilor. Totul pentru mine e sursă de uimire. Zidurile de piatră, nu de lemn, oalele de aramă,

bogăția și diversitatea mâncărurilor necunoscute, mirodeniile mirositoare, veșmintele și chipurile mereu altele care intră și ies din depozitul de pe țărm, limbile foarte diferite.

Bătrâna mă duce la etajele de deasupra, ca să fac ordine prin odăi când stăpânul și ajutoarele lui sunt plecați. Intrăm în cameră și bătrâna îmi arată patul uriaș care mă lasă cu gura căscată. N-am mai văzut așa ceva: tăbliile înalte de lemn cu intarsii, o saltea mare și pufoasă umplută cu lână, acoperită cu lenjerie și plăpumi. Răzând, spun că mi-ar plăcea să-l încerc și eu. Bătrâna surâde și aproape că mă face să înțeleg că nu e un vis imposibil. Stăpânul e un om bun, un om important, e poate mai bogat decât împăratul, dar e ca un copil. Seara, când termină munca, se închide în această cameră și se pune pe scris în arca lui aglomerată burdușită de documente, l-a văzut ea printr-o gaură a ușii închise. Maria știe ce înseamnă a scrie, nu-i așa? Da, nu sunt așa barbară. Știu că a scrie și a citi sunt lucruri sacre, pentru că la noi acest lucru îl făcea doar popa, care ridica solemn acea carte sfântă cu ferecătură de argint și pietre colorate, care conținea toate cuvintele pe care le citea și care erau cuvintele dictate de Dumnezeu. Dar aici cărțoiul deschis de pe masa de scris nu pare a avea nimic sacru, nu văd caracterele alea cu multe colțuri din cartea popii, așa de familiare, deși de neînțeles, și nici acele frumoase figuri colorate ale patriarhilor și sfinților. Să fie o carte despre vrăji și magie neagră?

Întind mâna să o ating, dar bătrâna strigă: Vai, să nu cumva să o atingi sau să-i dai paginile când faci curat prin cameră! Toate trebuie să rămână cum le-a lăsat. Așa face în fiecare seară, scrie cam două-trei ore, apoi stinge felinarul și se urcă în pat, dar nu doarme, nu, ci se tânguie, se agită, plânge chiar și ore la rând sau noaptea întreagă, ca un copil. Iar a doua zi de dimineață parcă s-a transformat într-

un om rău, porunceşte să fie biciuiți cei care nu îl ascultă sau fac lucrurile prost, ba chiar şi pe cei care nu au greşit cu nimic, şi îi ceartă pe toți fără motiv. Se zice că e victima unor farmece făcute de o vrăjitoare din oraşul îndepărtat de unde vine şi că noaptea duhurile rele ce se ascund sub pat îl trag de picioare şi nu-i dau pace. Poate de aceea are patul acela aşa înalt, că aproape trebuie să se cațăre în el, dar la nimic nu i-a folosit. Pentru a putea birui vraja, are nevoie de cineva lângă el. Dar nu de o soție sau de o ibovnică.

Poate are nevoie de o mamă, de o doică. Ca într-un vechi basm rusesc, doar o fetişcană tânără şi puternică l-ar putea ajuta să învingă vraja. Stăpânul e un om bun, o să ştie să o răsplătească: o nouă viață, libertatea poate, cine ştie.

Bătrâna repetă de multe ori povestea, zile la rând. În fond, fac şi eu comparația dintre patul acela misterios şi salteaua mea de paie de pe jos, plus botul unui şoarece care îmi adulmecă părul, înțeleg ce vrea să îmi propună şi accept. Regulile vor fi simple. Va trebui să nu vorbesc cu el, iar el nu îmi va adresa niciodată vreun cuvânt. Seara târziu, în loc să mă culc în bucătărie, voi urca în încăperea de la primul etaj şi voi aştepta în linişte să facă lampa mai mică. Atunci voi intra în cameră, tot în linişte, trecând prin spatele mesei de scris. El nu se va întoarce şi se va preface că nu m-a auzit. Mă voi dezbrăca de tot şi mă voi furişa în patul pe care îl voi încălzi pentru el. El nu va întârzia să vină, iar eu nu va trebui să fac absolut nimic. El va dormi, dar şi eu voi dormi. Nu voi fi nevoită să-l ating, sau să fac altceva. Dacă o să mă pipăie, o să-l las, fără să mă mişc, chiar dacă o să-mi facă şi altceva. În zori trebuie să mă deştept înaintea lui şi să o întind de acolo fără zgomot, fără să-l trezesc.

Asta-i tot. Seara o să mă spăl mereu cu grijă, dar nici o altă mireasmă în afară de mirosul proaspăt al corpului şi al părului meu.

Îmi duc la capăt conştiincios această îndatorire. Lângă mine, stăpânul doarme cu adevărat ca un copil toată noaptea, fără să se trezească. Trupul lui gol, când îşi scoate toate veşmintele alea largi, e mititel, mai mic decât al meu, şi devine şi mai micuț când se ghemuieşte lângă mine. La început sunt înspăimântată şi nu închid un ochi, de frica a cine ştie ce lucruri cumplite ce mi se pot întâmpla. Însă nu mi se întâmplă nimic. Treptat încep să fac câte un mic gest, cum ar fi să-i mângâi puținele fire de păr de pe creştetul aproape chel sau să-i fredonez încet un cântec de leagăn care îmi aminteşte de copilărie*: tili tili vom, zhakruy glazha skorye*, închide ochii, micuțule, acolo afară cineva umblă să-i fure pe copiii care nu dorm... Foarte rar, poate o dată pe lună, nu mai des, simt că se mişcă şi îşi atinge micul său *chlyen* şi mi-l vâră între coapsele mele calde, dar nu înăuntru, mă mânjeşte aproape imediat de un lichid lipicios, după care adoarme liniştit.

Vorbind cu bătrâna am aflat în ce loc mă aflu, şi această descoperire mă umple de uimire: sunt la Constantinopol, capitala imperiului şi reşedința împăratului romeilor[71]. Este unul dintre puținele locuri din lume de denumirea şi existența căruia aflasem totuşi în prima parte a vieții mele acolo, în satul meu. În noaptea de Sfântul Vasile, la sfârşitul anului, ca o bătrână. Parcă, bunica pregătea cu grijă *grechka*, ciorba bogată din hrişcă tătărească, amestecând tot timpul în ceaun şi cântând vorbele străvechi: *grechka* am semănat, *grechka* am crescut, *grechka* frumoasă negricioasă am trimis-o împăratului la Constantinopol în onoarea lui, a prinților şi boierilor, cu ovăzul şi grăunțele; iar acum uite-o

[71] Termenul *romeo* (rom. Romeu) era folosit în latina medievală pentru a-i desemna pe locuitorii de diferite etnii ai Imperiului Roman de Răsărit cu capitala la Constantinopol (395-1453), care foloseau limba greacă ca limbă oficială.

aici că s-a întors la noi, râdea bunica, vărsând *grechka* aburindă în străchinile noastre, ale copiilor.

Bătrâna surâde ascultând cântecelul, după care mă corectează: Constantinopolul nu e important numai pentru ciorba voastră. Odinioară domina lumea toată. Dar, mai zice ea plângând, timpul macină tot, şi viaţa, şi frumuseţea. Nici ea pe vremuri nu arăta ca acum, o bătrână gheboasă şi ştirbă.

Se numea Irene şi era o călugăriţă, alungată ruşinos din mănăstire pentru că a fost surprinsă în pat cu ibovnicul ei. Fiind anatemizată şi aruncată în stradă, a supravieţuit ani de-a rândul vânzându-şi trupul şi cerşind în faţa Porţii de Aur, până când unui negustor veneţian care trecea pe acolo i s-a făcut milă de ea şi a primit-o la depozit pentru sarcinile cele mai umile şi pentru a instrui sclavele.

Irene îşi spune povestea, iar eu mă înduioşez, gândindu-mă la propria mea apocalipsă, la *mir* care a dispărut din viaţa mea, la *mamuchka*, la prietenele mele, la Sila. Şi de atunci noi două suntem mai apropiate, bătrâna târfă şi tânăra sclavă, iar pentru mine Irene devine *babushka* Irene, bunica Irene.

Încep să o însoţesc pe *babushka* Irene la piaţă, cărând în spinare coşurile ei grele, iar în zilele de sărbătoare merg cu ea la bisericile grecilor. Eu, care nu am văzut decât mica noastră bisericuţă de lemn din sat, cu ce cuvinte aş putea oare descrie frumuseţea nespusă a acestora, care par făcute chiar de mâinile lui Dumnezeu însuşi? Aş vrea să îngenunchez în faţa Preasfintei Maici cu Omoforul, care m-a ocrotit şi m-a salvat în timpul călătoriei mele spre infern, dar *babushka* Irene îmi spune în lacrimi că nici *maphorion*, omoforul făcător de minuni, şi nici sfânta icoană ce o înfăţişează pe Maica Domnului Vlaherniţa din păcate nu mai există, fiind mistuite de un incendiu.

Sunt disperată. N-o s-o mai găsesc niciodată pe Sfânta Fecioară a mea? De la cine voi avea parte de ocrotire? Dar într-o zi de iulie, în timp ce sunt cu *babushka* Irene şi cu stăpânul la târgul de vechituri, zăresc pe un căruţ, lângă un ibric de aramă şi de două ceaune strâmbe, tocmai icoana Preasfintei Fecioare care deschide braţele spre mine şi îmi întinde omoforul, pictată în culori aprinse şi fond auriu pe o tăblie de lemn roasă toată de carii. Este una dintre minunile care se întâmplă când şi unde te aştepţi mai puţin, aşa, dintr-odată. Eu strig, arăt spre căruţ, plâng de bucurie, îmi fac cruce repetat, şi ca o fetiţă răzgâiată nu mă mişc de acolo până nu îmi iau icoana aceea. Şi *babushka* Irene îşi face cruce şi îi şopteşte ceva stăpânului, pe care vânzătorul cel şmecher îl obligă să cumpere şi ibricul şi ceaunele împreună cu icoana.

Când se va întoarce acasă, va descoperi că între pat şi masa de scris am şi agăţat-o pe perete pe Vlaherniţa.

Au trecut doi ani. Am văzut sosind un nou sclav, Zorzi, însărcinat pe loc cu muncile cele mai grele şi pus să doarmă în grajd, lângă cal. E un băiat abhaz de optsprezece ani, care pare că nu ştie să vorbească nici propria lui limbă şi care, când nu rămâne de unul singur, se închide cu totul în sine.

Şi mai intră în curte, urmându-l pe stăpân, şi un băiat blond cam ciudat, îmbrăcat cu haine rupte şi cizme scâlciate. Eu, care fac ordine la etaj, văd totul de sus. Băiatul e pus să intre în bucătărie, de unde iese, şchiopătând, *babushka* Irene, care mă vede de la fereastră şi mă cheamă jos. Intrăm împreună în bucătărie. Stăpânul îmi vorbeşte uitându-se în ochii mei, cum face foarte rar, arătând cu mâna spre băiatul care stă în picioare într-un colţ: trebuie să am grijă de Caterina pentru tot ce e necesar; şi, fără să mai dea vreo explicaţie, se duce, pentru că îl aşteaptă cărţoiul lui. Cum, păi cine e Caterina? Băiatul ăla

blond? Ne uităm perplexe una la alta, eu şi Irene, după care bătrâna pricepe totul şi iese ca să-i împrăştie pe lucrătorii din curte, care se strânseseră curioşi la uşă, pune să i se aducă un ciubăr şi nişte îmbrăcăminte, şi înainte de a pleca şi de a închide uşa îmi spune în şoaptă ce trebuie să fac.

Pun apa să fiarbă pe sobă, umplu ciubărul şi o dezbrac pe Caterina, uitându-mă curioasă la corsetul care îi strânge pieptul şi la inelușul de cositor de pe deget. Încerc să i-l dau jos, dar ea se apără cu străşnicie. I-l las unde e, poate e unica amintire pe care o mai are de la cineva sau ceva. Dezbrăcată, cu trupul ei încă nepârguit de adolescentă, Caterina mi se pare *priekrasni*, *zhimichetelne*, foarte frumoasă, minunată, cu brațe şi picioare zdravene, ca ale unei făpturi obişnuite nu cu o viață delicată, ci cu una sălbatică, prin păduri. Aproape ca şi mine, dacă n-ar fi părul acela blond care îi dă o înfățişare ambiguă între masculin şi feminin. Nu e tătăroaică, e prea frumoasă, nu e scundă şi nu are fața teşită a tătarilor. Trebuie că e o cercheză, din neamul acela muntean, pentru că prin bazar am mai văzut trecând alte sclave ca ea, sălbatice, înalte, frumoase, şi chiar şi stăpânul meu a cumpărat câteva ca să le revândă şi să obțină un profit, nu ca să le țină lângă el, aşa cum a făcut numai cu mine, Maria.

O pun să intre în apă şi o spăl cu grijă, cu o spongie şi perie şi cu puțin săpun cu parfum de santal. Când iese, o frec puțin cu nişte ştergare uscate, fermecată de pielea ei moale şi luminoasă, chiar dacă e puțin uscată şi crăpată, probabil din pricina călătoriei pe mare. Îi dau cu un unguent uleios de la *babushka* Irene, întinzându-l încet pe spinare şi pe fese, şi apoi în față, pe gât şi pe sâni. Fata, cu privirea absentă, pare complet pasivă. Când mă aplec să-i masez şi picioarele, mă uit şi la organul genital şi, cum mi-a spus Irene, o examinez vârându-i două degete între buze,

făcând-o să scoată un geamăt scurt. Scot iute degetele, pentru că am găsit ceea ce trebuia să găsesc.

Dar ecoul acelui geamăt continuă să răsune înăuntrul meu şi mă tulbură, nici nu ştiu de ce.

Încep să o îmbrac înfăşurându-i o fâşie de bumbac în jurul pieptului, dar nu prea strânsă, căci acei sâni tineri trebuie că au fost îndelung striviți de corset şi e vremea să respire puțin. Îi pun o cămaşă şi o fustă lungă, liberă, fără chiloți, ca toate femeile din popor, şi o încalț cu o pereche de saboți de lemn grosieri. Privesc amuzată rezultatul muncii mele, metamorfoza băiatului ursuz într-o slujnică anonimă, puțin caraghioasă din pricina cămăşii prea largi, a părului scurt şi zbârlit şi a înfățişării ei de câine bătut. Dar fata nici nu mă priveşte, e limpede că nu are prea mult chef de glumă. Mâine o să-i înnod în jurul capului, ca pe un turban, o basma de pânză gri, cam cum port eu ca să-mi ascundă părul lung ca pana corbului, şi aşa o să arate şi ea a servitoare şi n-o să i se vadă părul ăla atât de nepotrivit de scurt. Abia în nişte luni bune o să-i crească la loc. Dar cum se face că orice am face noi, femeile, se consideră că e nepotrivit? Dacă ne arătăm părul lung vor zice că e păcat, pentru că ațâțăm dorința bărbaților; iar dacă ni-l tăiem scurt e şi mai rău.

S-a făcut târziu, iar în curte s-au aprins luminile serii. O pun pe Caterina să se aşeze, pun pe masă două porții rămase din *grechka* pe care am gătit-o ieri şi o sticlă de vin lungit cu apă şi mâncăm împreună, în tăcere. Simt mirosul intens al pielii Caterinei, asudată după baie, şi trăiesc din nou acea tulburare necunoscută de dinainte. După care apuc de un colț o saltea de paie, o aşez sub masă, arunc deasupra o pătură şi îi dau de înțeles Caterinei destul de nepoliticos că ăla este patul ei. Ea, fără să spună nimic, se ghemuieşte acolo şi se întoarce cu spatele. Gata, acum trebuie să urc la etaj. Încă ceva: mă apropii de un dulăpior

de unde scot o sticlă de vin din Cipru, ăla tare şi cu ierburi, neîndoit cu apă. Beau o cupă bună în sănătatea stăpânului meu şi mă duc.

Dimineața devreme sunt binedispusă, ca întotdeauna. Probabil că am visat ceva foarte plăcut, dar nu-mi amintesc. Cobor fredonând ceva în vechea mea limbă pe care o uit tot mai mult, mă duc să-mi golesc băşica ridicându-mi fusta într-un ungher mai retras, mă spăl pe față şi pe umeri la fântâna de piatră, şi îi salut în curte pe lucrători şi pe hamali, care sunt toți la treabă de cum se face ziuă. Mă duc să-l trezesc pe sclavul Zorzi cu o găleată de apă, pentru că trebuie să curețe repede grajdul şi să-i dea calului de mâncare. Dau uşa bucătăriei de perete şi cam bădărăneşte buşesc în salteaua de paie a Caterinei, zicând cu voce tare: *dobroe utra, Katiusha, lyubov maya*, bună dimineața, Katiusha, iubirea mea. Dar rămân cu gura căscată când aud de sub masă un glăscior zicând *spasiva*, mulțumesc. Mă aplec sub masă şi văd capul cel blond şi ciufulit care apare ca o căpiță de sub pătura slinoasă şi ochii ei care strălucesc ca peruzelele, ca nestematele uitate ale unui vrăjitor.

Cum adică, ştie limba mea? Atunci e şi ea *rus*? De ce nu mi-a spus asta de îndată? Oi fi vorbit prea repede şi Katiusha nu a putut înțelege. Repet totul rar. Fata, care între timp s-a aşezat, răspunde amestecând cuvinte ruseşti cu altele dintr-o limbă necunoscută, dar cum-necum se poate face înțeleasă. Nu e *rus*, dar era *rus* doica ei, Irina, şi ea a învățat-o acele câteva cuvinte, limbajul lor secret, o *chakobska*, o limbă de vânătoare doar a lor, diferită de cea a altor fete sau femei. A zis *spasiva* pentru că vrea să mulțumească şi pentru ieri, pentru că Maria a spălat-o şi a şi mâncat cu ea. Promite că va fi cuminte şi ascultătoare față de poruncile ei şi că nu va încerca niciodată să fugă.

Dar eu tot n-am priceput. De unde vine ea? A intuit că sunt şi eu o sclavă ca ea, şi nu o stăpână? Încerc să o fac să înțeleagă, dar deja comunicarea nu avansează prea mult. Îi spun ceva în venețiană şi îmi dau seama că înțelege şi asta; îmi răspunde, dar cu accentul mai dulceag pe care îl au genovezii care locuiesc de cealaltă parte a Cornului de Aur. Bine, asta va fi de-acum încolo limba noastră, aşa cum trebuie să fie *conform obiceiului*: limba celui căruia îi aparținem. Limbile noastre vechi, cele ale copilăriei noastre, sunt limbi pierdute pentru totdeauna şi trebuie să le uităm. Doar între noi şi pe furiş vom continua să ne mai aruncăm surâzând câte un cuvânt în *chakobska* noastră, semn al unei secrete înțelegeri de care sunt fericită, pentru că e ca şi când mi-aş fi găsit o *siestrenka*, o surioară. *Dobri, harasho, pazhalsta*.[72] Katiusha învață foarte repede, pentru că e isteață ca o vulpiță. Însă nu reuşeşte şi să uite tot la fel de repede, aşa cum am încercat să fac eu, pentru că, cu cât îşi aminteşti mai puțin, cu atât suferi mai puțin. Poate că nu va reuşi niciodată să uite lumea libertății din care vine.

Într-un ajun de Crăciun neobişnuit de rece, în care şi deasupra marelui oraş maritim cădeau câțiva fulgi de zăpadă, a murit Irene. Şi-a găsit pacea. Am descoperit-o sub scara unde dormea noaptea, acoperită în zdrențele ei, cu expresia senină a unui om care visa un înger, şi poate că un înger chiar a coborât cu adevărat în noaptea sfântă să-i aducă iertarea din partea Preasfintei Fecioare, *Theotokos*, şi a dus-o cu el. A rămas doar trupul ei uscat, şi eu insist pe lângă stăpânul meu să aibă parte de o înmormântare demnă de o creştină, căci doar nu o s-o arunce câinilor pe *babushka*, în gunoi. Şi aproape că îmi pierd răbdarea, pentru că stăpânul, aplecat asupra mesei lui de scris, chiar

---

[72] Bun, bine, te rog (rusă).

şi în acea zi de Crăciun, ca să completeze un schimb complicat între *dirham* şi aspri turceşti, se face că nu aude, pentru că Irene nu e sclava lui sau o slujnică a lui, în registrul lui nu există niciun înscris cu referire la ea şi deci ea nu există; şi în plus e şi o grecoaică, şi o târfă, şi o fostă monahie excomunicată.

Într-un sfârşit, ca să scape de mine, îmi întinde nişte monede de aramă, dar fără să uite să îşi noteze cheltuiala în cărțoiul lui, sub un titlu generic *pentru folosință proprie.*

Eu o chem pe Katiusha: ştii ce trebuie făcut? Fata încuviințează din cap, spunând că îşi aminteşte ce a făcut pentru bunica ei: trebuie să o spălăm şi să o ungem cu balsam, s-o îmbrăcăm cu hainele cele mai frumoase, s-o ducem cu lectica în pădurea sacră, s-o punem şezând pe o stivă de lemne şi s-o veghem timp de opt zile. Chiar şi printre lacrimile de durere pentru *babushka*, nu-mi pot stăpâni un zâmbet auzind cuvintele Katiushei. Dar din ce lume vine? Nu, nu putem face nimic din tot ceea ce a spus. Îi depunem însă cu delicatețe sărmanul ei trup pe un vechi cearşaf întins pe masa din bucătărie, fără să o dezbrăcăm, ne chinuim să îi întindem membrele chircite de frig şi de înțepeneala adusă de moarte, îi spălăm mâinile şi fața şi îi strângem bine maxilarul şi ceafa cu o fâşie albă, pentru ca gura ei ştirbă să fie închisă. O înfăşurăm şi o strângem în linţoliu. Doi hamali o duc în spinare, pentru că nici nu e nevoie de mai mulți pentru un biet balot fără greutate, şi o urmăm cu toții. Prin aerul cenuşiu şi rece mergem la mica mănăstire Santa Maria dei Mongoli, unde monahiile au acceptat să o îngroape sub un ulm în pământul unui cimitir care seamănă cu o grădină, un colț de pace împrejmuit de ziduri.

Trebuie să o învăț chiar tot pe surioara asta a mea, *siestrenka* Katiusha, care mereu are aerul că tocmai a poposit pe pământ de pe vreo stea din cer. O învăț în primul

rând să-şi facă semnul crucii cum se cuvine, nu invers, precum ereticii de cult latin de pe lângă stăpân şi ceilalţi veniţi din Apus; şi apoi să ne salutăm dimineaţa şi seara sărutându-ne de trei ori pe obraz. Dar descopăr că lumile din care venim fiecare nu sunt în fond aşa de diferite cum s-ar părea. Katiusha îmi povesteşte că şi ea a participat la o mare sărbătoare sacră a verii pe malul unui râu, şi că a dansat rotindu-se ameţitor, că s-a scăldat goală împreună cu toţi ceilalţi tineri, fete şi băieţi, sub clar de lună. Iar eu închid puţin ochii şi îmi imaginez că ating trupul încă neajuns la maturitate al surioarei mele prin apele argintii ale râului.

Katiusha ştie să facă un lucru minunat, pe care în satul meu nimeni nu ştia să-l facă, şi de care se spunea că sunt în stare doar sfinţii şi călugării care-şi lăsau mâna condusă de un înger: acela de a trasa figurile icoanelor sfinte.

Încetul cu încetul ne-a umplut toată bucătăria de desene făcute cu un cărbune sau cu o piatră roşiatică: pisica dormind lângă vatră, calul stăpânului, faţa nărodului de Zorzi, ba chiar şi pe cea a stăpânului, chealā şi cu sticlele alea pe nas, că dacă le-ar vedea ar putea să poruncească să fie biciuită, şi apoi nemaipomenite împletituri de plante şi flori ce par nişte noduri şi o ciudată albăstrea. Dar ştie să deseneze şi chipuri sfinte? Fără să răspundă, ia iute în mână cărbunele şi trasează pe peretele tencuit icoana Preasfintei Fecioare cu braţele deschise purtând omoforul, fie mereu binecuvântată, pe care a văzut-o la etajul de deasupra, şi îmi dau lacrimile pe loc şi încep a-mi face cruce cu evlavie. Binecuvântată fii, Katiusha, înseamnă că şi mâna ta e îndrumată de un înger nevăzut.

La rândul meu o învăţ toate muncile necesare pentru a deveni o sclavă bună şi nu o las niciodată singură, că nu se ştie niciodată. Unde apar şuviţele negre ale Mariei, ţinute cu greu ascunse sub bonetă, apar imediat şi cele aurii şi din

nou lungi ale Katiushei, care târăşte cu greu după ea două găleți cu apă.

Dinspre stăpân nu avem de ce să ne temem, e un om bun, lucrează tot timpul, după care se retrage în camera lui ca să se joace cu hârtiile şi penele de gâscă.

Dar nu e cazul să ne speriem, nu face nicio vrajă cu scrisul ăla, pentru că am agățat în spatele mesei de scris icoana sfântă a Vlahernitei, care i-a alungat şi pe micii demoni care îl trag de picioare noaptea şi îi aduc vise urâte.

Nu-i mai spun nimic altceva despre stăpân şi nici nu am răspuns la nicio întrebare despre el. Dar cred că înlăuntrul ei Katiusha se întreabă oare de ce seara, după ce am mâncat împreună şi i-am pregătit acel umil culcuş de sub masa din bucătărie, eu plec întotdeauna, lăsând-o singură şi încuind uşa cu cheia. Probabil că aude sunetul uşor al picioarelor mele desculțe pe scări, apoi scârțâitul scândurilor de la etaj, unde e odaia stăpânului, şi trebuie că a înțeles că dorm cu el. Cine ştie câte nu se întreabă? Oare Maria e nevasta secretă a stăpânului, vreo prințesă travestită în sclavă, care noaptea redevine prințesă şi nu poate spune asta nimănui? O fi altceva? Ce fac o femeie şi un bărbat când se culcă împreună? Katiusha adoarme însă mereu singură şi îmi pare rău.

Poate ar vrea să doarmă cu mine, care îi amintesc de doica ei, Irina, şi să se ghemuiască lângă corpul meu cald şi liniştitor.

Dintre slugile venețiene, cel mai simpatic este Zuaneto, care se opreşte să vorbească cu noi fără vreun gând rău, mereu surâzător; se simte important că i s-a dat sarcina să ne învețe dulcea limbă venețiană, pentru că ne corectează cu răbdare greşelile de pronunție, de gramatică şi de sintaxă şi ne şopteşte cuvintele potrivite. Cu sclavul abhaz Zorzi e mai bine să nu avem de-a face, e un animal, şi nu ştii ce îi trece prin cap, mai bine să nu ne trezim singure cu el, sau

să-i zâmbim, sau să ni se vadă vreun picior sau vreun umăr gol, că se poate întâmpla ceva urât acolo în grajd. Dar Katiushei nu-i place să stea departe de grajd, pentru că acolo e o făptură cu care s-a împrietenit de îndată, calul sur al stăpânului, căci am surprins-o cum îl îmbrățişează şi îi vorbeşte la ureche, mângâindu-i coama.

Trebuie să fim cu ochii-n patru şi în preajma lui Zorzi Moresini, omul bun la toate al stăpânului, dar pentru motive opuse celor privitoare la bietul băiat abhaz. Moresini e deosebit de şiret şi uneltitor, nu trebuie niciodată să-i ascultăm vorbele prefăcute; şi, pe deasupra, de mai multe ori când eram aplecată la piatra unde spălam şi băteam cu putere rufele, insul s-a sprijinit de mine pe la spate să-i simt membrul învârtoşat şi a încercat să-mi vâre o mână sub fustă, pe fesele goale, dar s-a trezit cu o scatoalcă zdravănă cu rufele ude cu tot peste față, care l-a trimis direct pe jos în noroiul din curte. În rest suntem respectate de toți, pentru că ştiu cu toții că suntem proprietatea stăpânului. Ca să înțeleagă mai bine, îi arăt Katiushei în depozit sacii plini cu mirodenii scumpe. Uite, vezi marcajul ăla imprimat aici? Semnul ăla ciudat care are deasupra o cruce? E simbolul stăpânului. Nimeni nu ar îndrăzni să atingă sau să fure sacii aceia, pentru că sunt proprietatea lui. Aşa cum suntem şi noi, chiar dacă din fericire nu se obişnuieşte ca sclavele să fie însemnate cu fierul roşu cum se înfierează caii sau vacile; dar e acelaşi lucru, e ca şi când am avea deja acea pecete, iar acea pecete ne apără măcar de ceilalți bărbați.

Katiusha mă ajută să fac târguielile zilnice, cum făceam eu cu Irene, şi astfel poate ieşi pentru prima oară pe poarta cea mare a depozitului şi poate descoperi şi ea oraşul în care se află, dar numai în cartierul venețian, fiindcă mai departe nu putem merge. Stăpânul o fi el un om bun, dar e sever şi are bici, şi o dată şi eu, care ziua sunt sclavă şi noaptea doică, am cunoscut gustul biciului pe spinare, pentru că

pătasem un covor scump persan cu un vin dens precum cerneala, care nu mai putea fi spălat. Parcurgem împreună porticurile străzii principale a bazarului, căreia i se zice *émbolos,* oprindu-ne prin diferitele prăvălii, şi trebuie mereu să fiu atentă să nu o pierd pe Katiusha, ameţită de atâtea sunete şi noutăţi, cum eram eu la început. Uneori tragem cu ochiul dincolo de porţile ce se deschid prin zidurile înalte şi privim în tăcere bărcile acelea mari, lungi şi pântecoase care ne-au adus până aici.

Locul preferat al Katiushei e mereu acelaşi: piaţa foarte bogată de peşte, care oferă spectacolul extraordinar al unor creaturi fantastice, cu irizaţii lucitoare, expuse pe tarabe sau încă vii, făcând salturi prin bazinele de mari dimensiuni, care îi amintesc de sturionii cu spinarea ţepoasă pe care îi vedea prin râurile de pe meleagurile ei, sau de siluetele magice ale rusalcelor pe care şi le imagina pe prundişul torenţilor. Katiusha, care vine de la munte, nu şi-ar fi închipuit vreodată că sub suprafaţa întunecată a mării ar putea trăi atâtea fiinţe diferite. De fapt, nu ştia nici măcar ce înseamnă marea, ca şi mine de altfel, la început.

Într-o seară blândă de sfârşit de ianuarie, după ce am urcat ca de obicei la etaj şi m-am dezbrăcat de tot ca să încălzesc patul, descopăr că pentru prima oară după trei ani stăpânul mă priveşte, încălcând una dintre regulile nescrise pe care le-am respectat cu stricteţe amândoi, aceea de a nu ne uita unul la altul. Mă observă, deci exist. Mă simt pentru prima oară stânjenită de goliciunea mea, ca o Evă surprinsă de Tatăl cel Ceresc sub Pomul Binelui şi al Răului. Stăpânul începe să îmi vorbească, cum n-a făcut niciodată în aceşti trei ani. Răstimpul pe care el l-a petrecut în acest oraş a ajuns la final, va trebui să plece îndată ce vor veni navele veneţiene. Maria va veni cu el în Veneţia lui, care este un oraş magnific, ca şi Constantinopolul, dar mult mai prosper şi mai bogat, şi care nu a ajuns în starea de nefericită ruină.

Acolo sunt piețe, prăvălii, case prevăzute cu tot confortul, veşminte, giuvaiere, parfumuri, şi poate el va putea să o dezrobească, iar ea să aibă viața ei proprie, liberă.

Nu pun pleoapă pe pleoapă toată noaptea, spre deosebire de stăpânul meu, şi visez cu ochii deschişi. Îmi întorc privirea spre sfântă icoană şi mă rog neîncetat. În zori, când cobor în curte, agitația mea pare să se reflecte în agitația generală a tuturor celor care trăiesc în acea mare construcție de pe chei, cu toții deja treji şi trebăluind. Sosesc acum, îşi strigă unul altuia, corăbiile sosesc acum. Au fost deja zărite cu o zi înainte de pe promontoriu de un vas genovez care s-a întors repede la Pera. Convoiul este escortat bănuitor şi de la distanță de o mică flotă de ambarcațiuni uşoare turceşti. Ar putea aşadar intra în Cornul de Aur după-amiază târziu. Coboară nearanjat şi stăpânul care abia s-a trezit şi îşi cheamă secretarii. Apoi, la scurtă vreme, ajunge gâfâind şi un trimis al ambasadorului. După acostare, cortegiul imperial va trece prin cartierul venețian, şi atunci toți negustorii, bancherii şi breslaşii trebuie să fie pregătiți să îl primească cu onoruri şi să îl urmeze în marea procesiune către bazilica Sfânta Sofia. Eu ascult totul, dar înțeleg prea puțin; între timp, stăpânul se învârte nervos prin curte, îmbrăcat încă în hainele de casă şi cu scufia de noapte pe creştetul pleşuv, şi bombăne: cheltuieli, cheltuieli, alte cheltuieli.

Către ceasul al nouălea toate par să fie gata şi în fine cu toții respiră uşurați. De afară se aud strigătele băiețandrilor care aleargă pe sub porticuri: sosesc, sosesc! Iar eu asist la un spectacol nemaivăzut până atunci: de pe scara ce dă în curte coboară stăpânul, îmbrăcat într-o scurtă îmblănită, pantaloni vârâți în cizme şi o beretă de fetru care îi acoperă chelia. Acum pare mai tânăr şi aproape frumos, îi porunceşte namilei de Zorzi să-i pregătească repede calul pe care urcă neînchipuit de ager, zicându-le lui Zuaneto şi

Moresini: să mergem să vedem galerele noastre. Apoi ne observă într-un colţ şi pe noi, Maria şi Katiusha, ca două surioare speriate, ţinându-se de mână şi cu gura căscată şi ne strigă: Sigur că da, veniţi şi voi! Zuaneto ne acoperă cu nişte mantale ca să nu răcim şi alergăm cu toţii de ne dăm sufletul sus pe deal, în urma călăreţului şi stăpânului, până la terasa unei mănăstiri în ruină de lângă un vechi turn, de unde se vede ţărmul celuilalt continent.

E o zi frumoasa de iarnă cu soare, cerul e senin, ca de cristal. Acolo jos, prin curentul Strâmtorii, maiestuoasă, iată forţa navală a marilor galere ale statului care înaintează cu velele umflate şi cu uriaşele stindarde roşii, albe şi aurii ale Leului Sfântului Marcu şi ale Acvilei bicefale imperiale. Tobele ce marchează cadenţa vâslelor se aud de o parte şi de cealaltă a Strâmtorii, răsună trâmbiţele lungi, ramele se cufundă în apă în acelaşi ritm. În întreg oraşul clopoţele sunt trase cu vigoare. Îl vedem pe stăpânul nostru cum respiră până în adâncul plămânilor aerul sărat. Pare fericit.

Descinderea are loc abia a doua zi. Noi două, sclavele care nu putem ieşi în stradă, scoatem doar capul pe ferestruica odăii de la etaj, împodobită pe afară cu un covor în culori vii; alte pânze frumos decorate sunt atârnate de ziduri.

Între noi şade Zuaneto, care ne spune că e fericit să stea lângă două fete atât de vii şi atât de diferite faţă de acele *putele* spălăcite cărora, când era la Veneţia, reuşea cel mult să le smulgă o privire furişă în biserică, şi asta atâta timp cât nu interveneau ochii supraveghetori ai mamelor sau guvernantelor; şi din când în când o mână ne mângâie uşor, de o parte sau de cealaltă, dar n-are a face, suntem cu toţii aşa emoţionaţi. Îl vedem jos pe stăpânul nostru printre ceilalţi negustori din marile depozite de pe chei, îmbrăcat cu o manta de un roşu aprins după moda din Brabant şi cu o austeră tocă bărbătească de fetru negru, menită să-i ascundă chelia. Clopoţele sună vesel, se aud tobele,

trâmbițele, fluierele: sosesc străjerii măreţului duce, care împart mulțimea pe cele două laturi ale străzii, pentru a permite înaintarea cortegiului. Mai întâi trec oştenii înarmați cu lănci lungi, heralzii, şirurile de băieți şi fete îmbrăcați în alb, rândurile de purtători de drapel cu toate stindardele şi însemnele imperiale, şi imediat după, precedat de un tânăr ce poartă flamura roşie cu acvila aurie bicefală, trece Împăratul Romeilor, *el emperador Caloiani*, preafrumosul Gianni, bătrân, obosit, bolnav, care aproape că nu se vede de sub mantia sa cu lucrătură damaschinată şi guler de hermină şi de sub înaltul acoperământ ascuțit al capului.

Lungul alai se îndreaptă spre Sfânta Sofia, iar noi, cu Zuaneto, ne ținem după el de la distanță. Fireşte că nu putem intra în bazilica deja plină.

Rămânem puțin afară, să ascultăm cântările solemne de mulțumire ce se aud dinspre porțile uriaşe, apoi ne îndepărtăm şi hoinărim prin împrejurimi, printre ciudate figuri antice, un tripod, un obelisc, o coloană formată din doi şerpi împletiți. Ne întoarcem spre Sfânta Sofia când totul a luat sfârşit şi biserica s-a golit. Rămâne doar mulțimea de sărmani din afara ei, care încearcă să-şi potolească foamea cu resturile de mâncare lăsate pe băncile lungi, şi chiar şi noi izbutim să apucăm o bucată de pâine şi nişte peştişori prăjiți de o monahie bătrână care fredonează ca pentru sine: nu va cădea Constantinopolul, nu va cădea, atâta timp cât peştişorii ăştia nu vor sări din tigaie şi nu vor zbura. Intrăm în biserică. Paşii noştri răsună în spațiul acela gol. Uriaşul spațiu sacru ne învăluie, cu mirosul încă puternic de tămâie şi cu lamele de lumină care se strecoară prin ferestre.

Deasupra noastră, înăuntrul cupolei, ni se pare că vedem un cer plin de stele, luminat de o coroană circulară de aştri care reverberează în bucățile de sticlă aurită ale mozaicului; miile de ferestre laterale sunt ca nişte ochi, iar arcele imense

de deasupra lor ca nişte sprâncene. Katiusha nu ştie unde să se mai uite în jur, orbită de splendoarea mozaicurilor şi a intarsiilor din pietre prețioase, marmură, porfir şi jasp. Eu îmi fac cruce cu evlavie şi mă rog în fața chipului Născătoarei de Dumnezeu, *Theotokos*. Urcăm în galeria laterală şi de acolo privim în jos. Pardoseala, făcută din mari lespezi de marmură cu striații albastre, pare o mare în furtună, încrețită de valuri, ca suprafața irealā a unei mări înghețate.

În amurg, obosiți, ne întoarcem spre clădirile depozitelor de pe chei.

Trecem pe sub o coloană enormă deasupra căreia se află statuia ecvestră de bronz a împăratului Constantin, purtând pe cap o coroană ornată cu pene şi având mâna ridicată îndreptată către răsărit. Este pentru a-i ține departe pe barbari, zice Zuaneto. Dar tresare speriat când aude în spatele nostru o voce răguşită şi mânioasă care îl corectează într-o venețiană greoaie: nu, mâna lui indică exact opusul, adică direcția din care va veni năvălitorul, biruitorul Constantinopolului, instrumentul furiei divine care se va dezlănțui asupra cetății ca pedeapsă pentru corupția în care aceasta a căzut şi pentru a fi întors spatele adevăratei credințe catolice. Ne întoarcem şi în fața noastră vedem un bătrân călugăr grec, un profet cu barbă lungă care, agitând amenințător o cruce, îşi reia prorocirile, adresându-se unui mic grup de femei înspăimântate: sfârşitul e aproape, căiți-vă acum, căci va fi prea târziu când veți vedea semnele apropiindu-se. Cetatea va cădea când va urca din nou pe tron un Constantin, fiu al Elenei, şi când luna se va întuneca, şi o ploaie de sânge va cădea, şi când vor fi fulgere şi tunete, şi când din cer se vor pogorî balauri ca să sfâşie oile. Atunci va cădea cetatea şi vor fi numai ruine şi jelanie.

Marțea grasă[73]. Cartierul venețian sărbătoreşte carnavalul cu aceeaşi veselie şi aceleaşi culori care or fi poate la Veneția. Stăpânul nu e, rămâne la Pera şi ca să doarmă, şi ca să-şi închidă afacerile şi să-şi golească magaziile.

Cu el sunt şi Zuaneto, Moresini şi toți ceilalți. Mi s-a încredințat grija casei, cu avertismentul ferm să nu ies, să închid totul seara şi să trag zăvorul în bucătărie. Dimineața am dat o fugă la piață şi m-am întors imediat cu un coş fără să-i spun nimic Katiushei, apoi am trimis-o să facă ordine şi curățenie la etaj, şi astfel am rămas singură în bucătărie fără să o am pe cap.

În februarie se întunecă repede. Aud cum, la etaj, Katiusha merge la fereastră ca să se uite la forfota măştilor ce se preumblă cu torțe pe stradă. În momente ca acestea devine melancolică, biata copilă, când simte pe deplin singurătatea condiției ei, a condiției noastre, şi tare i-ar veni să plângă, dar nu face asta niciodată. Când se întoarce în bucătărie o aşteaptă o mare surpriză, pentru că o aştept în cămaşă, îmbrățişând-o bucuroasă, sărutând-o de trei ori şi urându-i o *màslenitsa* fericită! Focul mare din vatră inundă cu lumina şi cu căldura sa întreaga încăpere, masa este plină de farfurii şi străchini cu felurile de mâncare pe care le-am pregătit în secret: bucăți de ton proaspăt fript pe foc alături de o cremă galbenă ce-o facem noi din ou şi ulei, amestecată cu boabe de mazăre şi felii de ridichi, zarzavat şi ciuperci, nişte brânză de capră moale şi picantă cu vinişoare albăstrui, un bliduț de caviar negru strălucitor şi mai ales un munte de *bliny*, turtițe prăjite din ou şi unt, rotunjoare şi luminoase ca nişte mici sori. Îi spun că acum, când suntem singure şi libere, voiam să îi fac un cadou, să o fac să se simtă fericită şi mai puțin singură, să sărbătorim împreună

[73] În Italia, ultima zi de carnaval, ziua de Lăsata-secului, înainte de postul Paştelui.

màslenitsa cu aceste mâncăruri pe care le pregăteam în sat la mine, departe, departe, în ținutul *rusilor*, când ziua ne distram rostogolindu-ne prin zăpadă şi dându-ne pe gheţuşul râului îngheţat, iar seara în colibele noastre ne strângeam în jurul unor *bliny* fierbinţi. Apoi mai sunt şi nucile şi mierea, ştiu cât de mult îi plac Katiushei. Şi apă deloc. Căci sunt mai multe soiuri de vinuri: cel al stăpânului, vinul din Cipru căruia îi spun *comandaria*, dulce şi tare, şi un muscat alb sosit de puţină vreme de la Maiorica. Ba avem chiar şi muzică, din fluierele şi lăutele care se aud de afară.

Lumina focului se răsfrânge pe chipul şi în ochii râzători ai Katiushei, care îmi pare şi mai frumoasă. Cupele se umplu şi se golesc de mai multe ori. Tot mai animată, îi destăinui tot ceea ce mi-a spus stăpânul, şi anume că peste puţine zile va trebui să plecăm cu corăbiile mari pe care le-am văzut sosind, că vom traversa o altă mare, că vom merge la Veneţia după stăpân, care a promis că mă eliberează şi că o să mă primească în palatele lui, şi o să-mi dea veşminte, parfumuri, giuvaieruri şi o să mă facă să devin o prinţesă, stimată şi iubită de toţi bărbaţii, şi atunci Maria o va ajuta pe Katiusha, o va aduce cu sine în palatul său, vor rămâne mereu împreună, ca două surori şi nu se vor despărţi niciodată.

Katiusha e emoţionată, ochii îi sunt umezi, nu ştie dacă să râdă sau să plângă. Îi ţin mâna şi i-o mângâi, apoi degetele mele îi şterg genele şi coboară într-o mângâiere pe obrajii rumeni şi buzele deschise, încă uşor mânjite de miere şi apoi pe vârfurile sfârcurilor care îi împoldesc în afară cămaşa.

Katiusha, bucuroasă şi uitând de orice urâţenie din trecutul ei, încălzită de vin şi de foc, desculţă, în cămaşa ei străvezie, se ridică şi dansează în faţa vetrei, făcând mici sărituri, după cum le e jocul cerchezilor, mişcându-şi pletele

blonde, şi încep şi eu să dansez, cu totul fermecată de acel înger sălbatic.

Katiusha îşi scoate cămaşa şi fără pudoare rămâne goală, şi fac şi eu acelaşi lucru. Îngenunchez în fața ei ca în fața unei icoane sfinte cu Vlahernița şi tremurând de evlavie îi sărut sfârcurile ce îi vor alăpta copiii şi pântecul din care vor veni pe lume, apoi o întind pe rogojină şi îi ling buzele dintre picioare, făcând-o să pulseze toată, apoi limba mea pătrunde ca o săgeată în relicvariul ei cel mai tainic, deja umed de mierea ei. Trupul Katiushei se înfioară şi geme şi simte pentru prima oară ce este focul sacru ce ne arde de dorință. *Zhimichetelne Katiusha, lyubov maya*.

Sunt zorii zilei celei mari. Ziua plecării. În bucătărie, prima geană de lumină se strecoară pe sub poarta ce dă în curte. Trebuie să ne trezim, sunt atâtea de făcut. Eu, care în această ultimă noapte nu am închis un ochi, mă desprind de îmbrățişarea Katiushei, care încă doarme ca un copil, şi mă ridic.

Se aud bătăile orologiului din turn. Mă cutremur toată: ce diferite sunt față de sunetul clopotului din satul meu, tras de mâini omeneşti, în timp ce acestea sunt acționate de un angrenaj metalic, care le face pe toate la fel de reci şi egale.

Am văzut în piață acel cadran alb pe un postament lung, auriu. O fi vreo născocire a diavolului pentru a ține captiv timpul, pe care însă Dumnezeu l-a dăruit oamenilor ca să-l folosească în bună rânduială şi ca să-şi trăiască viața cu bucurie şi în mod deplin, întru slava Sa. Acel timp care e proprietatea lui Dumnezeu şi nu a oamenilor, dar pe care cel viclean voia să-i amăgească cum că al lor ar fi, şi că deci pot dispune de el după bunul lor plac, pentru a pune stăpânire pe toate făpturile creației lui Dumnezeu, pe animale, copaci, pietre, dar şi pe celelalte ființe umane, femei şi bărbați, pe care Dumnezeu le-a făcut pe toate libere, şi nu sclave. Mai e puțin şi ajungem la Veneția, şi

totul se va schimba, mă gândesc eu, deşteptând-o pe Katiusha din toropeala sa.

6
Donato

La Veneția, în palatul Badoer, în dimineața de 26 aprilie 1440

De câtă vreme trăiesc la Veneția?

Nu ştiu nici eu, aşa cum nu ştiu câți ani am, sau în ce an m-am născut exact. De atâtea ori mi-am declarat vârsta diferit: în cererile ca să obțin cetățenia, în rapoartele fiscale, pe miile de hârtii în care eşti obligat să scrii cine eşti, cum te numeşti, când eşti născut, unde locuieşti, cât câştigi, şi toate acestea pentru a te ține sub control, pentru a te înregistra undeva, pentru a te obliga la taxe şi tot felul de dări, pe când eu, de când sunt mic, mi-am dorit întotdeauna să fiu liber, liber, nu în lanțuri ca un sclav legat de o singură familie, grupare, asociere de familii nobile, breaslă, tovărăşie, sau cetate. Nici de Veneția, pe care o iubesc atât de mult, că în fond e oraşul meu, pentru că, dacă ar fi al meu, şi eu aş fi al lui. Nu, eu vreau să fiu şi să rămân un om liber, să pot să plec când şi cum doresc.

Libertate. Era cuvântul-deviză, cuvântul cel mai sacru şi mai iubit în oraşul în care m-am născut, Florența: *Florentina Libertas*. Era cuvântul pe care îl strigau plebeii când se revoltau împotriva celor bogați şi puternici, care îi striviseră mereu sub povara legilor, statutelor, dărilor, şi se năpusteau furioşi ca un râu ieşit din matcă pe străzi şi prin piețe, ca atunci când l-au alungat pe Ducele de Atena[74]. Sau

---

[74] Gualtieri VII de Brienne, cunoscut sub numele de Duce de Atena, a fost un nobil francez cu însărcinări politice şi executive în Franța, Grecia

ca atunci când aşa-zişii Ciompi, umilii lucrători din Breasla Lânii, au fost cei care s-au ridicat pentru a fi se recunoaşte o demnitate de care nu s-au bucurat niciodată. Îmi amintesc încă povestirile tatălui meu, Filippo di Salvestro Nati, zis *il Tinta*, care, la fel ca toţi meşteşugarii şi muncitorii aparţinând Breslelor Minore şi Poporului Mărunt, umbla şi el pe străzi răzvrătindu-se şi strigând: libertate, şi apoi facem de toate.

Dar tata nu îmi spunea toate acestea pentru a mă creşte în spiritul libertăţii, nici gând. Toate poveştile lui se terminau mereu în acelaşi fel, şi anume că cel care a ridicat capul l-a plecat din nou, fără excepţie; că la putere s-au întors întotdeauna aceiaşi, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic, sub aparenţa unor noi hotărâri legislative şi a unor modeste concesii făcute unor oameni din popor care puteau în cele din urmă deveni reprezentanţii breslelor şi corporaţiilor în conducerea oraşului sau responsabilii administrativi ai unui cartier pentru vreo două luni, şi aici se încheia tot. Aceasta era modalitatea de a ne păcăli, prin iluzia că împart cu noi o fărâmă de putere, şi ai mei tot aşa s-au amăgit. Tatăl meu a fost ales de trei ori şeful breslei sale şi se mândrea cu roba sa lungă neagră, dar mâinile îi erau tot pline de bătături şi murdare de clei şi de rumeguş. Adevărata putere o deţineau mereu aceleaşi familii şi tot ele erau cele care profitau de toate revoltele. Morala tatălui meu era foarte simplă: rămâi în locul tău, ţine strâns de familia ta, de atelierul tău, de meşteşugul tău, învaţă-ţi bine meseria, câştigă-ţi onest bucata de pâine şi nu face valuri, altfel o să ajungi vai de tine.

şi Italia. A fost guvernator al Florenţei măcinate de luptele dintre facţiunile rivale ale guelfilor şi ghibellinilor pentru o perioadă de doar zece luni, iar în 1343 a fost alungat din capitala Toscanei de răzmeriţa populară, în urma măsurilor lui despotice.

Dar, pentru mine, acea înțeleaptă şcoală a vieții, întărită de nişte repetate corecții cu biciul, nu făcea nici cât o ceapă degerată. Voiam să plec din casa aia, din atelierul ăla, din ulicioara strâmtă unde locuiam. Nici eu nu ştiam ce voiam cu adevărat, aşa cum nu ştie niciun băiat cât încă e plin de visuri şi de iluzii. Îmi amintesc doar că asta doream şi gata, că voiam să mă împotrivesc tatei şi tuturor ca el, că urma să îmi iau tălpăşița şi să îi arăt lui şi tuturor celor ca el că nu o să ajung vai de mine.

Acum, bătrân şi eu, parcă sunt puțin mai indulgent față de tatăl meu, pentru că, în amintirile care cu timpul estompează suferințele trăite şi îndulcesc asperitățile, figura lui îmi apare ca aceea a unui om şi-a sacrificat toată viața pentru familie şi pentru muncă. Stătea mereu jos în atelier, în vechea noastră casă de pe via di Santo Gilio, puțin mai în spate de biserica San Michele Visdomini şi la umbra nesfârşitului şantier Santa Reparata, fără să respecte niciodată orele de muncă, pentru că, pentru el, se continuau mult peste întreruperea obligatorie odată cu slujba de seară, când se închidea în partea interioară, mai ferită a atelierului, către grădină, cu o mică lumânare, ca să finiseze ceva cu dalta, dar pe furiş, ca să nu-l prindă patrula gărzilor de noapte.

El era lădar, şi tatăl lui Salvestro tot lădar fusese, şi eu tot asta trebuia să fiu, şi până urmă asta am şi devenit, fireşte. În ciuda tuturor prostiilor pe care le-am făcut, nu am reuşit să îmi schimb destinul. Poate că avea dreptate tata.

N-ai cum să fugi din calea destinului familiei, care pentru noi, familia Nati, e acela de a fi lădari, adică subalterni. E o Breaslă Minoră cea a Lădarilor, care merge împreună cu cea a Tâmplarilor. Suntem meşteşugari specializați în fabricarea oricăror tipuri de lăzi de lemn, pentru orice întrebuințare: cufere şi cutii pentru călătorie şi transport, lăzi de

depozitare, scrinuri pentru haine, lenjerie şi zestre, cutioare pentru obiecte valoroase şi guivaieruri, dulăpioare pentru obiecte de toaletă, sipete şi casete întărite cu metal pentru bogătani şi bancheri, dar şi pentru administrația publică, cufăraşe şi seifuri prevăzute cu centuri de fier şi încuietori complicate şi, în cele din urmă, o categorie aparte de casete în care se păstrează cu grijă acele rămăşițe umane din trupurile unor sfinți şi sfinte, pe care sfânta noastră mamă Biserică ne impune să le venerăm ca relicve.

Tatăl meu a avut agerimea să înțeleagă că, într-o lume în care săracii erau tot mai săraci, iar bogații erau tot mai bogați şi nu mai ştiau pe ce să-şi cheltuiască banii, nu avea rost să se muncească să construiască acele cufere mari şi grosiere pentru călătorii şi transport; era mult mai convenabil să se specializeze în confecționarea unor produse de lux, puține şi atent alese, pe care să le vândă scump magnaților cu nasul pe sus ce formau Poporul Gras şi care erau dispuşi să cheltuiască orice sumă numai să se poată mândri cu acele obiecte unice din casele lor şi să-i facă să moară de invidie pe bărbații şi femeile din grupul de familii rivale. Da, trebuie să profite de pe urma lor.

Cererea, de la Florența şi din alte părți, era tot mai mare.

Printre obiectele cele mai solicitate se numărau cuferele şi lăzile mari de zestre, bogat decorate pe exterior cu incrustații de aur şi scene pictate de cei mai renumiți artişti. Dar tatăl meu nu de acestea era interesat, pentru că tot meşteşugul lui de lemnar era umbrit, ca şi câştigul de altfel, de cel al aurarului şi cel al pictorului. Se putea scoate un ban mult mai bun din casete mici, dar elaborate şi asamblate în întregime de el, la comanda clienților.

Putea astfel controla toate fazele lucrării, chiar şi pe cele pe care le încredința separat altor artizani şi artişti, în funcție de materialul care acoperea sipetul: metal prețios, piele sau fildeş. Prelucrarea metalului pentru încuietori;

topirea şi ciocănirea fină a aurului şi argintului pentru gravarea şi decorarea cu intarsii a acestora; tăbăcirea şi colorarea pieilor şi ştanțarea în aur a tradiționalelor motive florentine, printre care şi nelipsita albăstrea; tăierea şi prelucrarea plăcuțelor de fildeş.

Tot restul era munca lui: proiectul casetei, în formă de paralelipiped sau de prismă poligonală, care înăuntru era un adevărat spectacol al organizării geometrice a spațiului în despărțituri minuscule şi în casete micuțe care apăreau şi dispăreau, şi fireşte sertăraşele secrete în care nobila doamnă îşi putea ascunde bilețelul compromițător de la un amant sau şiragul de perle pe care îl putea purta pe trupul gol doar pentru el; alegerea meticuloasă a esențelor scumpe de lemn care nu cunoşteau moartea, tăierea lor minuțioasă, jocul îmbinărilor şi intarsiilor din esențe diferite; proiectarea seriei de imagini ce trebuiau să apară pe plăcuțele de aur, de argint şi de fildeş, stabilite cu clientul şi comunicate artistului, dintre care cele mai frumoase erau acelea de pe casetele nupțiale, cu figurine nude de bărbați şi femei îmbrățişați şi cu îngeraşi în zbor. Urma apoi asamblarea pe structura de lemn, acea capodoperă de mici dimensiuni pe care, când era gata, tatăl meu o privea cu lacrimi în ochi la lumina lumânării, pentru că a doua zi urma să se despartă de ea pe o punguță de galbeni, care poate că nici nu răscumpărau pasiunea şi iubirea pe care le pusese în toată munca aceea.

Dar acestea sunt lucruri pe care le spun acum, când sunt şi eu bătrân, şi am învățat să-l înțeleg şi să-l iert pe tatăl meu, Dumnezeu să-l odihnească. Dar pe atunci nici gând, îl uram cu toată ființa mea şi nu voiam decât să plec de acolo şi să nu duc mai departe meseria lui, ca sclav al unui atelier pentru toată viața, sclav al unui banc de lucru, sclav al unor unelte uzate de lunga folosință şi de sudoarea mâinilor,

sclav al unor comanditari neghiobi care ne tratau ca pe nişte fiinţe inferioare şi ne priveau de sus.

Eu nu voiam nimic din toate acestea şi încă de copil, după ce fusesem bătut măr de tata, căruia îi spărsesem, nu din greşeală, ci dinadins, o figurină de fildeş sau un alt delicat element pentru intarsiere, fugeam disperat în căutarea libertăţii spre Piaţa Santa Croce. Şi apoi, dincolo de poarta Croce, strecurându-mă printre străjeri, de-a lungul râului Arno spre câmpie, până după Rocca Tedalda, acolo de unde se făcea o cărare urcând printre vii şi livezi de măslini, până la drumeagul de la mijlocul coastei. Acolo, pe deal era un mic teren al nostru, care mai e şi acum, mai sus de drumul spre Terenzano, după cartierul San Martino şi casa cea mare a familiei Gherardini, pe care ei o numesc pompos Palatul Trandafirului. Puţin mai sus este conacul familiei Fortini, notari şi cancelari ai Republicii. Acolo am locuit eu în primii ani ai vieţii mele, întrucât mama se credea o mare doamnă ce a făcut o mezalianţă cu un ţărănoi de meşteşugar şi nu prea ne suporta pe noi, fiii pântecelui ei, nici n-a intenţionat vreodată să ne pună la sânul ei. Drept care tata, care voia să lucreze, ne-a încredinţat soţiei lui Gratta, ţăranul, doica Dianora, care mă punea la sânul ei, lăsându-l liber pe fiul său Nuccio, fratele meu de lapte.

Acolo sus, sub un măslin, după ce miloasa Dianora mă punea pe picioare dându-mi ceva să mănânc, ca pe vremea când mă alăpta, urma să mă găsească fără greş o slugă a tatălui meu, care trebuia să mă readucă în atelier pentru încă o porţie bună de bice pe spinare. Dar mie nu-mi păsa. Pentru că în clipele acelea priveam doar cerul în lumina amiezii şi norii care alunecau peste colinele din faţa mea, de dincolo de Arno. Şi visam să plec de tot.

Ideea aceasta mi-au vârât-o în cap unchii mei Bardo şi Dante, fraţii mai mari ai tatei, care deja de mai mulţi ani părăsiseră şi pe bunicul, şi atelierul familiei pentru a

încerca lovitura cea mare: saltul social prin trecerea de la o Breaslă Minoră la o Breaslă Majoră, adică de la lădar-lemnar la *campsor*, agentul de schimb valutar, adică cea dintâi treaptă pentru o promițătoare carieră de bancher. De mai multe ori numele lor au fost extrase de pe listele puternicei Bresle a Schimbului, chiar şi pentru a fi aleşi ca gonfalonieri de companie, priori şi membri ai congregației Bonomini, ce avea grijă de cei sărmani, dar fără niciun rezultat, pentru că de fiecare dată ei lipseau. Pentru că amândoi plecaseră de la Florența ca să-şi poată desfăşura cât mai bine meseria de agent de schimb valutar în oraşele în care activitatea negustorilor florentini era mai înfloritoare.

Dante debarcase la Veneția de foarte tânăr, la mijlocul secolului al XI-lea, şi-a întemeiat o casă şi o familie în parohia San Cassian, la câțiva paşi de inima financiară a oraşului, în Rialto. Fiind un *forinsecus*, adică nu de prin partea locului, nu îşi putea exercita meseria în mod legal, pentru că activitatea de schimb valutar şi de bancher era rezervată doar cetățenilor venețieni. Aşa încât Dante s-a zbătut să obțină cetățenia şi dreptul la un banc de schimb la lumina zilei. Din fericire, Veneția fusese de curând devastată de ciuma neagră, drept care Marele Consiliu al Serenissimei, pentru a o repopula, a decis că e momentul *aperire terram*, de a deschide aşadar oraşul, şi a stabilit că se putea obține cetățenia *de intus*, adică cea care permitea activitatea în domeniul imobiliar şi financiar fără a mai fi nevoie de a fi rezident în oraş, ci doar pe baza actului înmatriculării într-o Breaslă. Dante a profitat pe loc şi pe 1 ianuarie 1359 a obținut mult râvnitul privilegiu, înscriindu-se la *campsores*.

L-am cunoscut pe unchiul Dante când aveam doar zece ani, se întorsese pentru scurtă vreme la Florența ca să-şi pună în ordine nişte afaceri. Ce diferență față de tatăl meu: modul în care se îmbrăca, manierele, jucăriile pe care ni le-a

adus nouă, copiilor, până şi graiul lui, care căpătase cadenţa muzicală a veneţienei, pe când ne povestea despre minunile unui oraş construit pe apă, unde totul părea posibil. Nu l-am mai revăzut niciodată, pentru că a murit puţin după întoarcerea sa la Veneţia. Dar întâlnirea aceea mi-a fost de ajuns ca să îmi doresc să ajung ca el, nu ca tatăl meu. Voiam să merg şi eu la Veneţia, în ciuda mâniei tatălui meu, care mă bătea şi mă ameninţa continuu că nu o să mă mai cunoască şi că o să mă dezmoştenească.

Dar acum pot să îl înţeleg, pentru că presimţea cu durere că atelierul care fusese sângele şi truda lui de o viaţă, iar înaintea lui sângele şi truda de o viaţă a tatălui său, urma să se închidă, ba chiar mai rău, urma să intre pe mâinile unui necunoscut, şi nu ale fiului său.

Ca să pot fugi am profitat chiar de activitatea cea mai rentabilă a atelierului: fabricarea casetelor placate cu fildeş. Că doar nu erau monopolul lui. Tehnica o învăţase de la maestrul Giovanni di Iacopo, care lucra în atelierul unui nobil care nu mai era nobil, ci devenise bancher, Baldassare Ubriachi. Aceşti Ubriachi, zişi şi Embriachi la Veneţia, erau o familie ilustră din vremurile frumoase de demult, surghiunită şi exilată la Veneţia pentru că era ghibellină până în măduva oaselor şi în plus şi ponegrită de Dante Alighieri, care îi trimisese în infern pentru fapte de cămătărie. E drept, fără să le pomenească numele, dar în chip şi mai perfid, pentru că stema familiei lor, o gâscă albă pe un câmp roşu, se vedea foarte clar imprimată pe punga de bani ce atârna de gâtul osândiţilor. Baldassare era cel mai deştept dintre Ubriachi. Nemulţumit să facă doar bani, începuse să îi investească, înaintea oricărui altcuiva, în acumularea, cu intenţia speculei, a preţiosului fildeş african, ce începea din nou să apară în Europa, şi în înfiinţarea unui atelier înfloritor de prelucrare a fildeşului la

Veneția, care cred că a fost cu adevărat cel mai bogat şi mai important din întreaga lume.

Numai când i-am spus tatălui meu că vreau să merg să Veneția în atelierul lui Baldassare, care era principalul său furnizor de fildeş şi plăcuțe deja splendid elaborate, el s-a mai liniştit, cu speranța secretă că într-o bună zi mă voi întoarce cu nişte cunoştințe şi priceperi pe care nici măcar el nu mi le-ar fi putut transmite şi că voi deveni un expert în fabricarea casetelor, continuând tradiția atelierului său. O scrisoare din partea mătuşii venețiene, văduva lui Dante, rămasă singură, a făcut în cele din urmă posibilă fuga mea, pentru că mi-a oferit o cămăruță în locuința ei, pentru care nu aş fi plătit nimic, trebuia doar să îi țin companie.

Au fost ani eroici, dar duri, acei ani de început la Veneția, dar mie nu-mi păsa, totul avea gustul libertății, şi toate erau cu putință pentru adolescentul care se trezea în zori de clopoțele răsunătoare din Marangona, care-i anunțau pe muncitori şi meşteşugari să se ducă la lucru, şi care străbătea oraşul de pe o străduță pe alta pentru a rezolva miile de sarcini puse în cârcă de un ins imprevizibil precum *paron* Baldassare. Şi nu erau doar sarcinile ce țineau de atelierul cu fildeşul, de pildă să caut peste tot şi să aduc esențele de lemn pentru casete şi să supraveghez transporturile ce soseau. Ei bine nu, mai trebuia şi să alerg de colo-colo de la băncile din San Iacometo din Rialto la cele din San Marco cu polițele jupânului, sau să mă lupt împreună cu toți sărmanii năpăstuiți pentru restituirea banilor împrumutați cu o camătă pe care nici iudeii nu ar fi îndrăznit să o ceară. Sau să mă afund în zona rău-famată a cheiului, ca să duc unor personaje dubioase şi cu gluga trasă nişte ciudate bilete sigilate despre care nu se ştia ce conțin, şi era mai bine nici să nu ştii, dacă nu voiai să sfârşeşti noaptea în vreun canal. De altfel, se zice că *paron* Baldassare ar fi fost în conversații intime şi de taină cu

familia Visconti, mai-marii din Milano, care prea prieteni nu erau nici cu Veneția, nici cu Florența.

La un moment dat a şi dispărut de tot şi a început să călătorească prin lume împreună cu fiii lui, Benedetto şi Alessandro, întorcându-se doar de puține ori.

Ani duri, acei ani de început la Veneția, pentru că mătuşa cea bătrână, devenită văduvă, a fost nevoită să se restrângă într-o modestă cămăruță dublă dintr-o casă mare din Campo Santa Marina, în care în realitate locuiam noi cu toții din familia florentină cea numeroasă şi eterogenă ce se strângea în jurul atelierului lui *paron* Baldassare. Eram chiar cu toții, de la maestrul Giovanni, care pentru el era ca un fiu, până la ultimul dintre muncitori şi evident încă nişte sclavi, trimişi să stea în debarcaderele cele mai insalubre pe partea cu canalul, unde trăgeau la mal gondolele care mergeau şi se întorceau de la atelierul principal din Ca' Zane spre Campo Sant'Angelo. Cele două odăițe ale mătuşii erau de fapt împărțite într-un mic dormitor, unde dormea ea, şi o odăiță cu o mică sobă, în care dormeam eu, pe o rogojină pe jos, sub masă.

Din punct de vedere formal, casa aparținea unui alt florentin, Giovannino di Iacopo di Giovanni Figiovanni, o rudă îndepărtată a lui Baldassare, un semibancher cam scăpătat, singur şi fără copii, care se mândrea că el e mâna dreaptă şi *factotum* acolo, la *paron*; îşi mai rotunjea şi el veniturile neînsemnate dând spre închiriere cămăruțe oamenilor lui *paron*, printre care se număra şi mătuşa. Acolo i-am cunoscut pe ceilalți ucenici şi lucrători şi pe ceilalți băieți şi am făcut împreună o ceată: ceata de ştrengari florentini. Când ne eliberam puțin din lanțurile trudei zilnice, mergeam de nebuni pe străduțele oraşului, punând la cale farse sau povestindu-le. Cel mai isteț şi mai şmecher din gaşcă era Domenico di Masino di Manetto. Şi el locuia în casa lui Giovannino, împreună cu fratele său. Îl

urmase la Veneția pe unchiul Giovanni, un maestru priceput în arta gravării fildeşului, care pe vremuri lucra pentru Baldassare, după care a fugit, vizat fiind de o condamnare pentru omor.

Eram liber, da, liber de tata, dar trebuia să trag mai tare decât un sclav.

Profitam ca să învăț cât mai multe şi cât mai repede. Despre meşteşugul casetelor n-am învățat chiar nimic, spre liniştea tatălui meu, Filippo. Ca şi Domenico, eram în schimb atras de reflexele seducătoare ale aurului şi argintului şi de sacii şi cufăraşele doldora de monede pe care le vedeam în perpetuă mişcare la San Iacometo pe bancurile de sub porticuri. Părea într-adevăr un râu de aur şi de argint ce se strângea din toate colțurile lumii, alimentat de vene şi izvoare misterioase şi nesfârşite, ca un imens sistem hidrografic de torente, pârăiaşe şi afluenți în care îți venea cheful să se afunzi şi să te zbengui.

Am început aşadar să interferăm cu lumea aceea mai scânteietoare, lăsând baltă casetele şi figurinele din fildeş. Cei din familia Ubriachi ne-au lăsat în pace, pentru că aveau nevoie de nişte băieți isteți şi acolo. Eu am început să frecventez şi atelierul unui topitor de metale prețioase, pentru că eram fascinat de materia vie şi extrem de pură ce curgea din gurile creuzetelor, de metamorfoza aurului şi argintului în acea gură de foc gâlgâitoare, care părea grota unui magician alchimist. Cine ştie, poate într-o bună zi aveam să devin şi eu un alchimist şi aveam să descopăr secretul legendar al pietrei filosofale, pentru a transforma plumbul în aur şi a distila cea de a cincea esență, mitică.

Am devenit stăpânul tuturor tainelor acelui meşteşug dificil. Am învățat să topesc aurul ce trebuia lămurit în creuzet la focul lent al cărbunelui, apoi cu cleştii îl trăgeam afară în fire, făcându-l să cadă într-un bazin cu apă rece picătură cu picătură, astfel încât să se adune pe fundul

vasului o mulțime de mici granule. În fiecare zi culegeam acele bobițe, așezându-le pe straturi despărțite de mixtura purificatoare, exact cum se face cu foile de *lasagne* și brânza rasă, după care extrăgeam metalul și repetam operațiunea de mai multe ori la focul din cuptor, până ajungeam la puritatea maximă, care pentru aur e de douăzeci și patru de carate, ceea se poate verifica folosind piatra neagră de probă, cu o consistență așa fină, încât, dacă treci pe deasupra ei lamela de aur, aceasta va lăsa o dâră doar dacă este pură. Specialitatea mea era să pregătesc mixtura purificatoare și mai ales să obțin o și mai mare puritate a reziduurilor, pentru că în vasul de topire rămân mereu ca niște paie subțiri de aur. Aceasta mi se pare cu adevărat o operație de alchimist, pentru că se folosește argintul viu, adică mercurul, care atrage aurul. Încercam apoi să capturez acele picături de materie mișcătoare cu un săculeț de piele, îl storceam ca să iasă din el argintul viu, iar înăuntru descopeream o minusculă cantitate de aur. Devenisem atât de abil, încât reușeam să storc mai mult aur decât toți ceilalți ucenici, iar meșterul din când în când mă răsplătea cu micile paie lucitoare ce rămâneau pe fundul săculețului, fără să-și dea seama că celelalte păiuțe mi le însușisem deja singur.

Argintul însă se purifică și se verifică prin alte tehnici, folosindu-se sulf, fier și plumb. Și acestea erau utile și la producerea aliajelor pentru monede.

Pentru monedele de aur nu era o problemă, că știm cu toții că florinii și țechinii trebuie să aibă o puritate de douăzeci și patru de carate; cât despre procentul de metal nobil când vorbim despre argint, care este considerat pur la douăsprezece uncii pe livră, acolo da, o problemă ar fi, pentru că majoritatea monedelor curente sunt făcute dintr-un aliaj. Și, ajuns aici, a trebuit să mă opresc, pentru că înainte de a ajunge la Veneția mi-a lipsit cu desăvârșire

şcoala de calcul mental şi nu eram în stare să mă descurc cu socotelile, care deveneau şi mai complicate prin faptul că e nevoie de numere zecimale pentru a stabili cu exactitate procentul de argint şi de aramă necesare unui anumit tip de monedă, pornind de la lingourile din diferite aliaje. Evident că în practică ştiam să execut la perfecţie diferitele faze de prelucrare şi să disting factura şi puritatea metalului, chiar şi numai după ochi, după pipăit sau chiar după gust, probându-l cu limba sau cu dinţii. O plachetă de argint, de pildă, e cu atât mai pură cu cât e mai netedă, albă, curată, clară, lucitoare şi cu aspect de oglindă. Dar toate acestea nu sunt suficiente pentru a găsi proporţiile aliajului în modul cel mai exact cu putinţă.

Pentru că în afară de balanţele de mare precizie, mai e nevoie şi de abac, de numere, de aritmetică.

Iată-mă aşadar dând din nou cu capul de greutăţi, încercând să învăţ ceva ce nu ştiam, cu efort şi sacrificiu, neavând nici bani, nici timp pentru a urma vreo şcoală scumpă de calcul din Rialto, unde mergeau odraslele negustorilor veneţieni. Dar, din fericire, găsisem un învăţător nu prea scump la mănăstirea San Francesco della Vigna, nu departe de Campo Santa Marina, un evreu convertit, cu o experienţă extraordinară, căruia acum i se spunea maestrul Zorzi, pe care eu îl plăteam cu firişoarele de aur pe care le şterpeleam de la topitorie. Mulţumită maestrului meu, am învăţat nu numai să fac la perfecţie calculul livrelor şi unciilor pentru aliajul argintului, ci să mă descurc mai ales în labirintul transferurilor pe care începeam să le fac cu o iuţeală nemaipomenită şi de cele mai multe ori doar mental, fără să fiu nevoit să scriu. Şi asta în jurul tarabelor de sub porticurile din San Iacometo sau din Rialto, unde mi se părea cu adevărat că se practică mereu alba-neagra: ăsta câştigă şi ăsta pierde, şi, dacă nu eşti cu ochii-n patru, vei pierde mereu, fireşte.

Eram pregătit să obțin un banc de schimb doar al meu, sau măcar să mă asociez cu unul dintre bancurile deja funcționale, dar nu aş fi putut niciodată deveni un *campsor*, dacă mai întâi nu aş fi căpătat cetățenia venețiană, cum făcuse unchiul Dante. Şi acesta mi s-a părut obstacolul cel mai greu de învins.

Pentru privilegiul *de intus*[75] era nevoie de cel puțin opt ani de domiciliu acolo, pentru cel *de foris* de cel puțin cincisprezece şi se vedea imediat că eu abia dacă aveam vârsta de douăzeci de ani. *Paron* Baldassare, întors pentru scurtă vreme din una dintre călătoriile sale, mi-a sugerat o scurtătură: se putea obține un privilegiu *de gratia*, pentru care nu era nevoie de dovada domiciliului, pentru că era de ajuns o cerere cu jurământ de *fidelitas et devotio*, susținută de un garant făcând parte din Marele Consiliu şi aprobată de Consiliul Celor Patruzeci. Mi-a zis că într-una din zilele următoare chiar trebuia să ajungă un sipet de fildeş la una dintre persoanele influente din Consiliu şi că mă puteam duce eu, prezentându-mă personal şi dându-i astfel în mână cererea mea. În acea cerere, neputând încă scrie despre calificarea mea de *campsor*, am născocit-o pe cea de *physicus*, nu pentru că aş fi fost cu adevărat un medic, ci pentru priceperea mea în domeniul metalurgic, mai precis al prelucrării aurului şi argintului, fireşte.

Şi astfel m-am pomenit eu pentru prima oară în antreul palatului Badoer, situat între San Zanipolo şi San Francesco della Vigna, fiind primit de *magnifico messer* Sebastiano Badoer, care a rămas extaziat de caseta de fildeş, un dar pentru a o îmbuna pe soția sa, Agnesina, mi-a spus el, glumind.

---

[75] Din interior (lat.).

Plata, *segondo usanza*, urma să o facă vărsând în contul lui *messer* Baldassare, aşa cum se face între persoane civilizate, care nu se ating de banii cei josnici. Dar mie, cu bunătate, s-a îndurat să-mi arunce nişte părăluțe, ca bacşiş. Accept monedele şi, făcându-mi curaj şi învingându-mi sentimentul de inferioritate pe care mi-l provoca acel om înveşmântat într-o mătase de un roşu aprins, în acea încăpere acoperită de covoare orientale, i-am strecurat în mâna-i albă plină de inele modesta mea cerere, rugându-l pe măritul senior să binevoiască a ajuta un biet tânăr care nu îşi doreşte altceva decât să-şi pună preaumilul său meşteşug în slujba Republicii şi întru gloria acesteia, cu jurământ de eternă credincioşie şi devotament, ca o smerită slugă la picioarele ei. Oarecum surprins, măritul senior mi-a spus simplu: aşa să fie.

Furişându-mă uşurat afară din palat, mi-am jurat în sinea mea că îi voi fi toată viața recunoscător acelui domn, dacă mi se va acorda această favoare. Şi chiar aşa a fost. Pe 20 ianuarie 1404, Marele Consiliu a decretat că *providus vir Donato Philippi de Silvestro de Florentia*, de profesie *physicus*, obținea *per gratiam* cetățenia venețiană *de intus*. Cu o singură limitare impusă: interdicția de a negocia cu depozitul Alemania, al germanilor. Abia ulterior am înțeles motivul: aproape tot argintul care ajungea la Veneția provenea din minele Germaniei şi Europei centrale, supus fiind de împăratul Sigismund unor restricții serioase şi vândut de negustorii germani la acel chei, uneori şi în mod ilicit. Căci pentru Serenissima rămâneam totuşi unul de afară, un *foresto*. Mai bine să mă țin departe de izvorul primar de argint, de *ubera lactis*[76] ai Republicii.

---

[76] Sânii plini de lapte (lat.).

Preamăritul Sebastian a murit nu peste mult timp, în 1405, şi din păcate şi *paron* Baldassare, în 1406. Deja trebuia să mă descurc singur şi m-am asociat unui banc de schimb existent; era soluția cea mai practică şi mai puțin riscantă pentru un peşte încă aşa mic, care altminteri ar fi riscat să fie înghițit pe loc de un peşte mai mare. Şi, întradevăr, în anii aceia şi în lumea aceea am văzut mulți rechini flămânzi care au halit averi întregi, ronțăind până la os capitalul unor bănci care până atunci fuseseră considerate foarte solide, mai solide decât bătrâna Piera del Bando de sub porticul lui San Iacometo, acolo unde erau citite comunicările şi condamnările publice.

În Rialto nu erau atât de multe bănci importante, adică cele de depozit şi de înregistrare, în care activitatea fundamentală e aceea de consemnare a oricărei operațiuni în registrele contabile, căci ceea ce nu scrii nu există. În felul acesta bancherul, în prezența clienților săi sau în virtutea unei cambii, poate transfera banii, debitul sau creditul de la un cont la altul, fără a fi nevoie de a scoate fizic monedele, care rămân astfel la loc sigur, în seifurile băncii. Sau măcar aşa cred clienții mai puțin cunoscători. Pentru că, în realitate, în seifuri rămâne doar o mică parte din bani, iar tot restul continuă să se mişte şi să circule, exact ca o materie vie, ca apa unui râu sau ca argintul viu pe care îl foloseam pentru a recupera aurul din amestecul purificator.

Un mecanism care pare sigur şi perfect, dar care în acelaşi timp poate fi şi extrem de fragil, întrucât de un accident minor poate depinde nimicirea unei bănci şi prăbuşirea unei întregi economii, a unui întreg oraş. E de ajuns ca la un moment dat să apară suspiciunea unei crize de lichidități, sau să aibă loc unul dintre miile de evenimente care fac viața ființelor umane atât de variată şi imprevizibilă, cum ar fi un război, o molimă, o inundație, un

bâzdâc al împăratului, care dintr-odată interzice aprovizionarea cu metale prețioase şi producția monetară, sau o pasageră penurie de bani datorată faptului că toți banii care circulă au fost deja îmbarcați în galerele ce se pregătesc să plece spre Levant, şi totul se poate prăbuşi de la o zi la alta, şi asta pentru că se prăbuşeşte bunul nematerial cel mai prețios, care este încrederea. În 1405 şi eu am fost martorul unei astfel de prăbuşiri, poate cea mai gravă: falimentul băncii lui Piero Benedetto.

M-am asociat băncii lui Antonio Miorati, şi el de origine florentină, din Prato, împreună cu diavolul ăla de Domenico di Masino, care a reuşit să se angajeze ca administrator şi contabil, cu o leafă frumuşică de o sută de ducați pe an. O alianță importantă, pentru că el era cel care, vorbit fiind cu Miorati, şi-a asumat să ducă afară din seifurile băncii, pe şest, sacii plini de monede de argint depozitate de cei care aveau conturi curente, pentru ca eu, în cuptoarele mele, să topesc toată acea masă metalică şi să mă duc apoi cu ea ca să o revând Monetăriei, pentru că la Veneția, pentru a bate monedă de uz curent utilă pentru războaie, era mereu nevoie mare de argint, mai mult decât de aur.

Şi ne alegeam şi noi cu câte ceva, după ce era pus la loc în casă tot ceea ce ieşise de acolo, pentru a fi utilizat pentru alte operațiuni de împrumut şi amanet, şi o anumită sumă intra în buzunarul fiecăruia dintre noi trei, fireşte, ca între buni parteneri, fără a lăsa vreo urmă scrisă în registrele contabile, bineînțeles.

Dar ceva a mers prost de tot. Pe 4 iulie 1410, în pauza de prânz dintre ceasul al şaselea şi al nouălea, un anume Antonello da Catania, un blestemat de sicilian, în loc să-şi vadă de treburile lui şi să-şi mănânce în tihnă pâinea cu ceapă, de pe terasa de peste drum l-a văzut pe Domenico împreună cu un băiat de-al nostru în timp ce plecau cu doi saci de monede scoşi pe fereastra solarului, care trebuiau să

ajungă la topitoria mea, şi a mers să ne denunțe. A fost nevoie de toate pilele şi toate argumentele puternice ale lui Miorati pentru a domoli lucrurile şi pentru a-i convinge pe clienți că nici vorbă de vreun furt, ci de un transfer vremelnic al lichidităților, efectuat din rațiuni de discreție şi siguranță în interesul tuturor din Serenissima Republică, evident.

Între timp eu, care îl însărcinasem pe Domenico să facă acel lucru, am preferat să schimb aerul şi să mă întorc pentru un an la Florența, până la sfârşitul lui 1441. Ca să-l revăd pe tata, care m-a salutat cu un grohăit, tot mai bătrân şi mai cocârjat pe scăunelul lui, cu dălțile şi sulele lui, şi ca să mă înscriu cu atâta ruşine în Breasla Schimbătorilor de Bani, după care am şi câştigat scrutinul pentru funcția de prior al cartierului nostru San Giovanni, subdistrictul Gonfalone Vaio. Am intrat în Palazzo dei Priori şi am îmbrăcat timp de două luni roba şi bereta de catifea, negre amândouă.

Când m-am întors la Veneția am înțeles că nu era de mine meseria de bancher. Prea multe riscuri; aveam nevoie de altceva. În plus nu mă puteam mulțumi cu o singură activitate, nu-mi puteam imagina cum e să rămân legat pentru toată viața de o singură breaslă, chiar dacă ar fi fost meseria cea mai frumoasă din lume, şi cum e să nu mă pot strecura afară cum şi când vreau, doar aşa, pur şi simplu, pentru a experimenta ceva nou, mereu în mişcare, ca şi materia nobilă a argintului viu sau a aurului topit. Poate aveam în sânge, de la tatăl meu şi de la bunicul, nevoia de a face ceva cu propriile mâini, de a construi un atelier în care să se poată cu adevărat lucra ceva concret, cu talent şi cu instrumente, şi să se poată câştiga pâinea cea de toate zilele prin muncă cinstită. Banii aceia obținuți uşor prin schimbul valutar în vremuri de penurie, sau prin împrumutul cu camătă, sau prin mii de alte speculații şi operații îndoielnice

nu mi se mai păreau deloc cinstiți. Să mă întorc la îndeletnicirea de a confecționa casete? Nu, familia Ubriachi, cu talentul ei de neegalat, era deja pe piață. Devenisem însă un maestru neîntrecut în lămurirea aurului şi argintului, şi exista un alt mod de a-mi fructifica destoinicia, mult mai puțin periculos decât topirea clandestină a monedelor din bancă sau contrabanda cu lingouri prin depozitele de pe cheiul Germanilor.

Adevărul e că la Veneția înflorea o activitate care la Florența era încă necunoscută şi care se baza exact pe prelucrarea aurului şi argintului.

Asumându-mi riscuri şi cu puțin noroc aş fi putut avea succes în acel domeniu şi m-aş fi putut întoarce la Florența bogat, purtând cunună de laur şi frunze aurite pentru frumosul meu cartier San Giovanni, fără să mă mai ocup de speculații, de camătă şi de alte lucruri ce puteau să-mi dăuneze mai mult sufletului decât minții. În apropierea topitoriei se aflau atelierele aurarilor, muncitori specializați care prin mişcările adecvate ale unor ciocane mari şi grele bat lingourile şi le turtesc în lamele tot mai subțiri, până când devin nişte foițe de aur atât de uşoare, încât trebuie închise toate obloanele, că altfel vântul le zboară şi le duce cu el. Alți ucenici, aleşi pentru precizia lor colosală, taie cu nişte foarfeci speciale foițele, ca să obțină forme perfect pătrate. Eu, buimăcit şi hipnotizat de ritmul cadențat al maiului şi al ciocanelor, îi priveam fermecat pe aceşti aurari, pentru că mişcările lor nu erau executate cu forță sau putere brută, ci cu delicatețe, pentru a nu rupe foița, ba chiar cu gingăşie, ca şi când ar fi fost mişcările creatorului care vrea să insufle viață într-o materie amorfă. Până când foița de aur pare a fi ceva viu, gata să fremete şi să tremure doar dacă respiri în preajma ei, ca pielea moale ca de mătase a gâtului unei femei cu o clipă înainte de a o săruta.

Aici intră în scenă chiar femeile care, după părerea mea, reprezintă temelia absolută şi adevărată a societăţii umane, a economiei şi a vieţii, mult mai mult decât noi, bărbaţii, care ne împăunăm că mergem la război şi că ne omorâm între noi, că ne încurcăm vieţile în funcţii înalte şi în forme de conducere publică şi a breslelor, şi nu există să nu facem ceea ce ne convine spre plăcerea noastră, să ieşim, să auzim şi să vedem multe, să vânăm păsări şi animale, să pescuim, să mergem călare, să jucăm, să facem negoţ; şi credem că femeile ne sunt în mod natural inferioare, aşa cum *ipse* Aristotel *dixit, mulier animal imperfectum*, aşa cum ne învaţă şi sfânta Biserică, adăugând şi exemplul prost al Evei. Şi credem că ele trebuie să stea mereu în poziţie subalternă faţă de noi, pentru a ne fi slugi, pentru a ne da plăcere când avem chef noi, bărbaţii, pentru a fi fecundate, a procrea şi a creşte copiii, limitate de voinţa, de plăcerea şi de poruncile taţilor, mamelor, fraţilor, soţilor şi închise în circuitul atât de strâmt al odăilor lor.

De fapt, nu, Aristotel nu a înţeles nimic şi nici sfânta Biserică nu a înţeles nimic din ceea ce e scris în Evanghelii. Eu am văzut, la viaţa mea, că munca femeilor este cea care împinge barca asta mai departe. Noua achiziţie preţioasă a Breslelor Majore, cea a lânii şi a mătăsii, revoluţia ce a schimbat oraşele şi satele noastre după secole de tăcere şi de robie şi care ne face să trăim vremuri ce unora le dau iluzia unei renaşteri, se construieşte de fapt pe munca a mii şi mii de femei care acasă la ele sau în torcătorii, la cererea întreprinzătorilor breslelor sau a mii de alte ateliere de familie sau mai modeste, torc şi ţes neîncetat, cu fusul în mână, cu suveica, cu roata de tors, cu vârtelniţa, cu războiul de ţesut vertical.

În plus, aici, la Veneţia, poarta spre Orient, s-a reluat un meşteşug care, precum mătasea, vine de departe, de foarte departe, de la Constantinopol şi dincolo de el, din Persia, din

India, şi poate chiar din China: țesutul mătăsii învelite în fire de aur. Din atelierul aurarilor, prețioasele foițe de aur şi argint sunt încredințate maestrelor torcătoare, care, aproape ținându-şi respirația, le înfăşoară cu o răbdare nemărginită în jurul firelor de mătase. Apoi firele de aur şi argint ajung la maestrele țesătoare, care, de mână sau la război, le împletesc într-o băteală discontinuă cu urzeala deja pregătită din fire extrem de fine de mătase, realizând țesături fermecătoare şi strălucitoare în tehnica brocartului sau damascului, împodobite cu motive stilizate din frunze, flori, animale, împletituri. Aici, la Veneția, şi desenele le fac femeile, cu o pricepere ieşită din comun.

Ba chiar şi câțiva antreprenori, poate chiar cei mai buni, cei mai atenți şi cei mai sensibili, sunt tot femei, curajoase şi fără scrupule, nici gând să aibă statut de subalterne. Eu am cunoscut mai multe. Îmi amintesc că o văduvă pe nume Lucia, care mai presus de orice şi-a câştigat supranumele de *ab auro*, şi care ştia să scrie şi să țină registrele contabile, cumpăra foița de aur de la aurarii care o produceau la un preț mic şi apoi le dădea în lucru aurul şi mătasea lucrătoarelor, care erau şi sclavele ei, pe care le cumpărase cu acte la notar. Ea însă după puțină vreme le elibera, făcându-le asociatele ei la atelier, chiar dacă nu le revenea acelaşi profit, fireşte, iar acelea lucrau şi mai bine, şi mai mult; una dintre ele era o fostă sclavă cercheză, Benvegnuda de la Tana.

Şi mai era şi isteața de Pasqua Zantani, căreia soțul, un negustor dalmațian, îi dăduse, ce e drept, deplină libertate de acțiune, dar nu şi bani. Şi atunci Pasqua trebuia să se descurce singură, strângând cu țârâita sume împrumutate de ici, de colo, pe care însă le restituia cu punctualitate din câştigurile frumuşele ale meşteşugului ei. Şi aşa rețeaua ei se întindea către alte noi femei, de obicei văduve bogate din familii nobile, care îi încredințau banii lor drept investiție, pe

care ea la rândul ei îi împrumuta altor femei. O femeie incredibilă, tenace, inflexibilă. Până şi eu i-am fost dator în anii aceia.

Pe 14 iunie 1414 am obținut cu pecete de plumb privilegiul de cetățenie *de extra*, de reşedință de cincisprezece ani la Veneția în Santa Marina, şi o singură îngrădire referitoare la comerțul maritim. După alți doi ani am intrat într-un *pactum* pe patru ani cu alți patru asociați, privitor la meşteşugul separării aurului de argint şi la rafinarea metalelor prețioase, şi astfel m-am aranjat de nu mai puțin de două ateliere unde se bătea aurul sau se prelucra argintul. Cel dintâi, în asociere cu bancherul Francesco di Leonardo Priuli, era administrat de meşterul Iacopo Bonaldi şi avea patru lucrători, patru argați şi mai multe *maistre*, care acasă la ele torceau aurul împreună cu mătasea; celălalt era condus de meşterul Nicolò Mussolino. După încă nişte ani, din 1424 până în 1427, l-am luat ca agent de comerț pe acelaşi Domenico. Am continuat să topesc metalele şi să furnizez materie primă monetăriei pentru a bate monedă, în special groşi de argint, pentru sute de kilograme şi pentru mii de ducați, şi să redistribui monede şi lingouri lungi către clienții băncii lui Priuli şi a lui Miorati, care între timp s-a asociat cu Nicolò Cocco.

De-acum păreau toate că merg ca pe roate, devenisem *bancherius în Rivoalto* şi *argentarius*. Dar, între timp, foamea de lingouri de argint a devenit tot mai mare, din pricina războiului dintre Veneția şi Sigismund pentru controlul asupra Patriei Friuli şi a Patriarhatului din Aquileia, care până la urmă au fost cucerite de Serenissima în 1420. Iar Sigismund s-a răzbunat blocând râul de argint ce venea dinspre centrul Europei. Dar eu găsisem deja o modalitate de a păcăli blocada, strângând relațiile cu bancherul Iacopo Bombeni şi fiul său, Lodovico, şi ei de origine florentină, care locuiau chiar în Friuli, şi deci în măsură să aibă parte

de nişte livrări din preţiosul metal, care alunecau printre armatele duşmane.

Mulţumită lor am intrat în relaţie cu fiii unui blănar din Portogruaro, care deveniseră foarte bogaţi şi influenţi datorită fratelui lor, patriarh şi principe de Aquileia, reverendissimul cardinal Antonio Panziera, care, după fuga din Aquileia, stătea liniştit şi se îmbuiba la curtea papei, în timp ce fraţii, mândrindu-se cu noul titlu de conţi palatini pe care şi-l cumpăraseră, făceau în continuare cu aroganţă pe stăpânii într-un Friuli devastat de masele de soldaţi mercenari. Şi iată cum s-a întâmplat că, în locul unor consistente investiţii în afacerea mea şi primirii unui enorm transport de argint, în 1420 m-am trezit căsătorit cu o nepoată a patriarhului, o fătucă friulană palidă şi sperioasă pe nume Chiara, care, după mai puţin de un an, mi-a adus pe lume un băiat, căruia, fără să stau pe gânduri, i-am pus numele binefăcătorului meu care m-a ajutat să mi se acorde cea dintâi cetăţenie *de gratia*, aşa cum îmi jurasem să fac după moartea sa: Sebastiano, fireşte.

Nici măcar nu o văzusem pe biata Chiara, înainte ca lacomii ei părinţi şi unchi să mi-o dea mireasă, în ziua nunţii. Am respectat-o mereu, m-am purtat mereu cu atenţie cu ea, ba chiar şi cu compasiune, dar nu o puteam iubi, nu simţeam nimic pentru ea. Până atunci nu avusesem o femeie, pentru că voisem să rămân liber şi nici nu voiam să limitez libertatea unei alte persoane, pentru că, aşa cum am zis, nu am putut niciodată să consider femeile nişte fiinţe inferioare; dimpotrivă, le-am admirat întotdeauna forţa, inteligenţa, isteţimea şi de nenumărate ori le-am văzut ca fiindu-ne superioare nouă, bărbaţilor.

Pentru mine, care de copil începusem să citesc povestirile din *Decameron* dintr-un manuscris pe care tata zicea că îl avea în dar de la însuşi autorul acestuia, care îl şi ilustrase cu desene delicate, era numai confirmarea unei realităţi pe

care o intuiam deja: femeile adevărate erau cele din *Decameron*, şi nu acei îngeraşi celeşti visați de poeți, *monna* Bice şi *monna* Laura[77], pentru că şi poeții, atunci când vor cu adevărat să facă dragoste, aleargă în brațele unor ființe în carne şi oase, *monna* Bona şi *monna* Pippa. Dar eu, aşa cum nu voiam să devin stăpânul unei femei, nu voiam nici să devin sclavul vreuneia, căci citisem eu şi poveşti de semn opus în *Corbaccio* şi în *Cartea femeilor faimoase*; drept care mă mulțumeam să frecventez doar zona Castelletto, chiar în spate la San Iacometo, întrucât a existat întotdeauna o legătură subterană între universul bogătanilor şi cea mai veche meserie a lumii. E vorba despre acele case îngrămădite, vechi şi înalte, care dau spre Canal Grande lângă Ponte di Rialto, nişte case înguste de pe nişte ulicioare şi mai înguste, a căror deschidere era controlată şi pe care seara le închideau ofițerii care aveau misiunea de a supraveghea morala publică şi bunele moravuri.

Într-o sâmbătă am văzut ieşind o fată cu vălul pe față, îmbrăcată într-un galben aprins, care mergea să se închine la biserica San Matteo. Am urmărit-o, şi de atunci am continuat să o caut, timp de mai bine de cincisprezece ani.

Se numea Luce, chiar aşa, Luce, nu Lucia, şi era cu adevărat o splendoare, cu o sclipire ca de stele în ochi, când mă primea în camera ei de la ultimul etaj. Un țechin de aur, şi eram amândoi în totalitate liberi să facem, să gândim şi să spunem ceea ce voiam. Ce glas frumos avea şi ce bine cânta, acompaniindu-se de lăută! Ei îi povesteam totul, ei îi destăinuiam totul. Doar mie îmi făcea favorul de a rămâne ascuns la ea peste noapte, când gărzile închideau porțile de la Castelletto. Lângă patul mare cu baldachin şi scrinul

---

[77] *Monna* este forma abreviată, toscană a cuvântului Madonna (doamna). Cele două făpturi feminine îngereşti i-au inspirat pe Dante Alighieri (Bice de la Beatrice) şi respectiv Francesco Petrarca (Laura).

pictat pe care era o oglindă aurită, se făcea o scăriță care ducea spre o logie deschisă unde se găseau nişte prăjini pe care ea punea rufele la uscat, cearşafurile enorme albe şi cămăşile de noapte de mătase transparentă.

Se distra nespus ascultând poveştile pe care le citeam în cărțile mele: eroine, prinți, cavaleri, aventuri cu amor şi cu dueluri, dar şi farse şi păcăleli fără pereche. Zicea că venețiana mea caraghioasă cu accent florentin mă face şi mai fermecător şi uneori nici nu mă lăsa să termin povestirea, că şi sărea pe mine ca s-o luăm de la început. Ştiam foarte bine care îi era condiția şi nu îmi cerea nimic în plus. Doar foarte rar îmi mărturisea vreun vis de-al ei: să părăsească viața de până atunci şi să aibă o fetiță cu mine, dar după aceea nu mai vorbea despre asta. După ce făceam dragoste, în serile de vară privea de acolo către Canal Grande şi către toate acoperişurile şi clopotnițele Veneției ce se vedeau printre coşurile mari, cilindrice, care se lărgeau în sus, precum pălăriile principilor bizantini. La biata Chiara şi la micuțul Sebastian din păcate chiar nu mă mai gândeam.

Părea că toate merg ca pe roate. Veneția prospera sub conducerea înțeleaptă a bătrânului doge Mocenigo, care reuşise să cucerească Friuli, dar era prudentă să nu intre în alte aventuri în partea continentală a teritoriilor ei şi elogia ideea de *imperium* întemeiat pe monedă proprie, încurajând aşadar toate interesele mele. Devenisem aproape un nobil, căsătorit fiind cu fiica unui conte palatin. Îmi cumpărasem o casă care costase o mie de ducați şi două ateliere de prelucrare a argintului în valoare de două sute cincizeci, precum şi alte case care din chirii îmi aduceau alți două sute treizeci de ducați pe an. Şi îmi spuneam: suflete, acum chiar că te poți odihni, mănâncă, bea şi distrează-te. *Dixit insipiens în corde suo*.[78] Şi acela a fost momentul în care

[78] A spus el în chip neînțelept în inima lui (lat.).

Dumnezeu m-a pedepsit pentru prostia mea şi m-a azvârlit în prăpastie.

Dogele a murit şi a venit altul, mai rău. Războaiele nu se mai terminau, creditul şi lichidităţile erau încontinuu în criză, băncile dădeau faliment una după alta. În 1424, mi-a ajuns de la Florenţa vestea că tatăl meu a murit. N-am plâns eu prea mult, pentru că m-a cutremurat mai tare un alt clopot bătând a mort, cel pentru partenerul meu, Miorati, decedat pe 31 august, după ce şi-a făcut un testament exemplar prin care interzicea orice cheltuială inutilă pentru funeraliile sale şi stabilea ca sicriul său să fie însoţit doar de preoţii din parohie şi de patru sfeşnice cu câte două braţe, pentru că, dictase el notarului, iar eu am citit pe pergament, ceremonialul înmormântării e o nerozie, că banul cheltuit se aruncă pe geam şi mai bine lăsăm banul acela pentru bieţii orfani. Problema e că ne-a lăsat orfani pe noi, ceilalţi parteneri, şi pe deasupra şi plini de datorii, pentru că, în ultimii săi ani, preabunul Miorati s-a extins cu investiţiile în călătoriile sale în Anglia şi în Levantul romaniot, ba şi-a trimis şi fiul, pe Ranieri, la Tana cu galere şi corăbii mari de mărfuri, care toate fie au naufragiat, fie au fost prădate de piraţi. Pierderile au fost enorme: sute de mii de ducaţi. Cocco, partenerul supravieţuitor, a hotărât să lichideze totul şi a predat registrele contabile la Consulii Negustorilor, iar la 12 martie compania şi-a declarat bancruta.

A fost începutul sfârşitului. În aprilie 1427 mi-a venit mie rândul să dau faliment, cu datorii de nu mai puţin de patru mii de ducaţi. Lăsându-mi şi familia, am fugit la Florenţa, în aşteptarea unei autorizaţii de a mă putea întoarce la Veneţia şi de a-mi putea relua controlul asupra atelierelor mele fără să fiu prea sâcâit de creditori şi încredinţându-i toată grija treburilor mele bunului Domenico di Masino. Care însă prea bun nu s-a arătat a fi, aşa cum nu era nici unchiul său, asasinul, pentru că m-a şi denunţat şi a trebuit să mai

plătesc pe deasupra şi un jenant proces pentru a nu ceda pretenţiilor lui.

Între timp, la Florenţa a fost musai să mă ocup şi de toate chestiunile legate de moştenirea tatei, de lichidarea atelierului lui de lădar, de chiria unei jumătăţi de casă la Florenţa şi a moşiei de la Terenzano, de o datorie a cumnatei mele, *monna* Salvestra, care nu plătise niciodată chiria celeilalte jumătăţi de moşie, de neplăcerea celor două sute de florini depuşi într-o instituţie de binefacere de care nu mă puteam atinge, de ce îi lăsase tata unei văduve, Antonia, de o veche datorie către un farmacist de la care tata se aproviziona pe credit. Apoi chestiuni complicate după fuga ultimei soţii a tatei, Caterina, care după ce l-a văzut mort şi îngropat s-a cărăbănit de acasă cu un ibovnic de-al ei, luând cu ea şi tot ce era în gospodărie, nişte livre de în dărăcit şi neprelucrat şi ghemuri de fir brut, baniţe întregi de grâu şi făină, lemne, şaisprezece butoiaşe de vin, o haină elegantă neagră şi până şi cizmele albe ale defunctului meu tată, care bănuiesc că se potriveau şi ibovnicului Caterinei. Toate fiind lucruri pe care urma să nu le mai vedem în veci, bineînţeles.

Printr-o farsă a destinului m-am şi întors la Florenţa în cel mai nepotrivit moment posibil pentru unul ca mine, care era pe punctul de a fi întru totul răvăşit şi de a pierde tot, târât de valul falimentului şi al datoriilor. 1427 a fost anul în care s-au impus nişte impozite uriaşe, anul instituirii Cadastrului, în baza căruia orice cetăţean, sub pedeapsa pierderii drepturilor civile sau poate chiar mai grav, trebuia să declare toate bunurile şi toate câştigurile şi să plătească taxe pe venit, indiferent unde a fost obţinut, în patria lui sau în afară. Ceea ce pentru mine a fost ca încă o măciucă în cap, numai taxele mai lipseau.

Declaraţia generală, în numele moştenitorilor lui Filippo di Salvestro Nati, lădarul, a fost redactată de un scrib din

partea surorii mele, şi spunea explicit că *el figliuolo del deto Filipo istà a Vinegia chola sua dona et chola sua famiglia e dice di tornarci et vi è stato circha ad anni 40 o più, el figliuolo del deto Filipo à nome Donato*[79]. Iar eu am pregătit separat declarația *Condizion de mi Donado di Filipo Nati di quanto şi trova în Vinexia*[80], pe data de 8 august. Îmi amintesc bine acel moment, pentru că, după ce am ridicat pana de pe hârtie, mi-am dat seama pentru prima oară că până şi când scriam, cu scrisul meu clar, cursiv, caracteristic negustorilor, nu mai eram un florentin, ci un *venexiano*. Cum adică, am scris *Vinexia* şi nu *Vinegia*, aşa cum se zice la Florența? Am scris *Donado* şi nu *Donato*? Dar e foarte bine aşa, după aproape treizeci de ani. E ca şi când aş fi vrut să le spun funcționarilor de la Cadastrul florentin: lăsați-mă în pace, de ce ar trebui să plătesc impozit şi la Florența?

Pe cele două pagini față în față, de parcă ar fi fost o partidă dublă, lista nemiloasă a datoriilor mele, cu numele tuturor celor pe care i-am crezut prieteni; şi, în oglindă, lista la fel de nemiloasă a creditelor mele, adică acele sume pe care le-am împrumutat altora în jur, bani pe care îi puteam considera în aceeaşi măsură evaporați, duşi de vânt precum celelalte hârtiuțe. Erau acolo trecuți toți: la capitolul datorii, în afară de Priuli, mai era şi escrocul ăla mârşav de Domenico ce se pretindea creditorul meu, apoi chiriile pe care le plăteam pentru un atelier de prelucrare a argintului şi pentru o casă. Pe partea cealaltă se regăseau doamnele

---

[79] Fiul numitului Filippo stă la Veneția cu femeia şi familia lui şi zice că se întoarce, acolo a stat cam 40 de ani sau mai mult, fiul numitului Filippo se numeşte Donato (dialect toscan).

[80] Situația lui Donato al lui Filippo Nati, de când se află la Veneția (dialect toscan).

cărora, din prea marea mea bunătate, le împrumutasem o barcă de bani: până şi mama Chiarei, prefăcuta madonna Maria Panziera; apoi erau mulți nobili venețieni iluştri, dar rău-platnici, Donà, Mocenigo, Barbaro şi aşa mai departe, cu toții *debitori chativi, non ne posso aver niente e faliti che sono*[81]. În încheiere, un singur rând pentru a menționa şi sărmana mea familie, pe Chiara, pe bietul Bastian: *5 boche a fare le spexe*[82]. Şi cine era în stare să suporte toată acea blestemată cheltuială?

Mă întorc la Veneția, hotărât să nu mă dau bătut şi să îmi recuperez măcar atelierul de prelucrare a aurului în foițe. Dar mă aşteaptă o lovitură şi mai grea. De data asta chiar cei din familia Priuli, partenerii mei în afacerea cu atelierul, care au rezistat celei dintâi insolvențe în 1425, sunt cei care se prăbuşesc într-o zi de luni 12 septembrie 1429 sub asaltul hoardelor de deținători de conturi curente, furibunzi după ce şi-au dat seama că nu mai au bani în seifuri la plecarea galerelor înspre coloniile răsăritene. Falimentul se petrece două săptămâni mai târziu, cu o datorie uriaşă de o sută de mii de ducați. Umblă vorba, cu o puternică metaforă, că Rialto a rămas orfan, ca un copil care nu mai are nici mamă, nici tată. Dar adevăratul orfan sunt eu, târât ca şi toți ceilalți în această năpastă, cu marfa de prin depozite sub sechestru şi registrele de conturi blocate de magistrați. O adevărată catastrofă, agravată şi de criza argintului şi de interminabilul război cu ducele de Milano, care a devenit şi un război monetar, de când ducele a avut ideea diabolică de a inunda Italia cu monede dintr-un aliaj ieftinuț, provocând astfel dispariția monedelor venețiene,

---

[81] Datornici răi, nu mai pot avea nimic înapoi, de faliți ce sunt (dialect toscan).

[82] Cheltuială pentru cinci guri (dialect toscan).

devenite ținta manevrelor de speculă, şi constrângând guvernul Serenissimei să suporte devalorizări usturătoare. Un dezastru.

Cad din nou, fug din nou, şi apoi mă întorc şi încerc să mă ridic din nou, umilindu-mă să tot umblu după împrumuturi în dreapta şi în stânga, chiar şi la socrii mei şi la cumnații din familia Panziera pe care îi urăsc şi care de-acum mă consideră un marginalizat demn de tot disprețul, pentru cum m-am purtat cu vlăstarul lor, şi care se căiesc că au îngăduit să-şi lase sora pe mâinile unui bancher pe care îl vedeau stăpân peste cele mai strălucitoare avuții, dar care, în ochii lor, s-a dovedit a nu fi altceva decât un aventurier de două parale. Numai Chiara nu se supără niciodată pe mine, bună şi răbdătoare chiar şi atunci când dispar cu zilele; poate ştie că eu, care i-am părăsit şi patul, şi trupul de atâția ani, mă refugiez la Luce. Mai am de furcă şi cu bătrâna Pasqua, pentru că încearcă să pună mâna pe atelierul meu de aurărie, dar în cele din urmă lucrurile îi merg prost şi ei şi ajunge în fața judecătorilor, jucând tot timpul rolul demn de milă al unei *sărmane femei care trudeşte din greu de o viață să aducă folos atelierului ăstuia, lăsat singur şi părăsit*. Ce să spun, sărmana femeie! În realitate, cel care rămâne singur şi părăsit, ba şi cu buza umflată, sunt eu, care am muncit şi am visat să pot face ca atelierul acela să prindă viață şi să se dezvolte.

Nu-mi merge bine deloc. Dar trebuie să rezist. Am aproape şaizeci de ani şi mulțumesc lui Dumnezeu că măcar asta mi-a dat, mă țin destul de bine, ba chiar zice lumea că arăt de parcă aş avea cam patruzeci, nu sufăr de nicio boală, am muncit toată viața şi am fost tot timpul în mişcare. Dar trebuie să îmi întrețin familia şi să suport critici şi răutăți din partea blestematelor mele rude friulane, care o tot pisează pe Chiara să mă părăsească şi să se întoarcă la castelul lor din Zoppolo. Luându-l cu ea şi pe fiul

ei, care în fond e şi fiul meu, pe Bastian al nostru. După ei, eu merit să mă duc dracului şi să mor singur într-un azil, şi cu cât mor mai iute, cu atât mai bine, ca să pună ei mâna pe zestrea ei, mai înainte ca s-o fac eu să dispară pentru a-mi plăti vreo datorie. Am ajuns tare rău. Când în 1433 întreaga comunitate florentină din Veneția este însuflețită la sosirea lui Cosimo de' Medici, venit în pribegie, dar, de fapt, primit ca un ambasador sau ca un principe, şi el tot mulțumită florinilor din banca proprie, numai eu rămân pitit în casa mea, cu frica de a nu ieşi şi de a nu mă trezi urmărit pe stradă de cei cărora le eram dator, ruşinându-mă cumplit de Chiara şi de fiul meu, care stau şi se uită de la fereastră.

Până la urmă mi se întâmplă ceea ce nu putea fi evitat: în 1435 ajung la închisoarea Piombi pentru datorii. Şi de acolo ies doar datorită bunelor oficii ale fiilor ilustrului Sebastiano Badoer, Dumnezeu să-l odihnească, ale senatorului Ieronimo şi mai cu seamă ale fratelui său mai mic, Iacomo, care, printr-un noroc, sau printr-un dat al proniei cereşti, care de regulă te aruncă mai întâi în țărână, pentru ca mai apoi să te ridice de acolo căit şi smerit, este chiar avocatul Tribunalului celor Patruzeci, însărcinat să examineze cazul meu. Acesta, răsfoind documentele, a descoperit că la originea cetățeniei mele venețiene era semnătura tatălui său pusă pe umila mea cerere, iar dacă există semnătura unui Badoer, imputatul nu poate fi un răufăcător. Ba chiar şi înaltul funcționar ce se ocupa de situația străinilor, un anume *messer* Iosafà Barbaro, s-a declarat în favoarea unei sporite indulgențe în ce-l priveşte pe bietul imigrant florentin, care toată viața lui nu a făcut altceva decât să muncească din greu pentru prosperitatea tuturor, şi nu pentru îmbogățirea lui proprie, aşa cum certifică un număr nesfârşit de martori demni de crezare, şi care a fost pe nedrept persecutat şi considerat vinovat de fapte nelegiuite,

cărora el nu le-a fost autor, ci principală victimă etc., etc. Nişte persoane cumsecade şi cinstite, *messer* Iacomo şi *messer* Iosafà: mi-au luat apărarea fără măcar să mă cunoască şi fără să fie cazul să îi ung cu vreo *manzaria*.

Dar, din păcate, nici nu am cum să le mulțumesc, pentru că amândoi au plecat spre Levant cu sarcini importante, fireşte.

Chiar dacă am ieşit din temniță, situația mea nu s-a îmbunătățit. Trăiesc din împrumuturi mărunte şi nimeni nu stă să mă asculte când încerc să redeschid discuția despre atelier şi să obțin credite, căci nimeni nu mai vrea să mi le acorde. Mă întorc pentru scurtă vreme la Florența în 1439, întrucât sunt ales pentru Breasla Lucrătorilor în Lemn, în care am intrat din nou, după ce mi-am ratat cariera de *campsor*, dar şi pentru a clarifica nişte lucruri cu fiscul, care în toți aceşti ani a continuat să mă piseze, cerându-mi tot felul de lămuriri, neştiind şi neînțelegând în ce bucluc îngrozitor mă aflu. După ce mi-a expirat mandatul, mă întorc iute la Veneția, pentru că nu pot s-o las pe Chiara singură de parcă ar fi văduvă. Au trecut atâția ani şi am rămas numai noi doi. Nu mai am nici măcar alinarea de a o avea pe Luce, căreia să mă destăinui din când în când: mi s-a spus că, pe când eram în închisoare, a murit pe insula târfelor, lângă mănăstirea San Cristoforo e Onorio a ordinului augustinienilor, în azilul întemeiat de sfântul călugăr Simonetto da Camerino.

Dumnezeu să aibă milă de sufletul ei păcătos, dar bun, onest şi plin de bucurie; fiind internată acolo, la monahii aceia milostivi, sper să-şi fi încredințat sufletul Preasfintei Fecioare Maria, iar acum o fi în paradis, sau măcar pe un promontoriu nu prea rău din purgatoriu.

Cu Chiara nu mai vorbesc, simt mereu privirea ei mută asupra mea, rece precum învinuirea pe care mi-ar putea-o aduce, pe bună dreptate, de a o fi târât şi pe ea în tot acest

faliment al vieţii mele. Şi de partea mamei e şi fiul meu, fireşte, pe care nu l-am mai văzut de o groază de timp. Ar trebui să aibă deja vreo douăzeci de ani şi cred că faţă de mine nutreşte o ură disimulată şi de nestins, alimentată de rudele din Friuli de la care a fugit, ca într-o răzbunare divină: e găzduit de unchii lui care, bucuroşi că îmi pot face în ciudă, îl tot ţin în partide de vânătoare călare şi de prins păsări cu arcul, de pe luntrile subţiri din laguna Marano, construindu-i iluzia unei vieţi trăite pe picior mare. În timp ce eu sunt prizonier într-o casă închiriată, la capătul depozitelor din dana corăbiilor ce vin de la Tana, în colţul cel mai îndepărtat al Arsenalului, pentru că a trebuit să vând tot ca să plătesc din datorii.

Măcar am izbutit să salvez câte ceva din ustensilele şi instrumentele vechiului atelier, înainte ca Pasqua să pună ghearele pe ele, şi am încredinţat maşina de tors şi războiul de ţesut Chiarei, care împreună cu încă două fete a început să ţeasă brocarturi din fir de în şi din *paiol*, aurul fals. Erau ţesături ieftine, dar care dădeau bine şi pe care le puteam vinde mai departe nevestelor de negustori de peşte şi zarzavagiilor la Campo de la Tana, în târg.

Şi iată-mă acum câteva zile pe doc, admirând spectacolul întoarcerii galerelor din Levant, gătite cu flamuri de sărbătoare. L-am văzut coborând din barca ce îl aducea la mal de pe galera Gritta pe însuşi *messer* Iacomo Badoer. Dumnezeule, cât de îmbătrânit arată, cât de nesigur păşeşte pe pasarelă. În urma lui, un tânăr voios şi două fete înalte, cu un aer nedumerit, probabil două sclave provenind ca atâtea altele din Tana, şi un sclav vânjos cărând o cantitate ireală de genţi şi cutii. În toată aglomeraţia şi forfota aceea nu văd altceva, dar iau pe loc o hotărâre. Pentru respectul pe care îl am pentru familia Badoer şi pentru răposatul Sebastiano, Dumnezeu să-l odihnească, în zilele următoare voi merge la palatul Badoer, pentru a-i arăta lui *messer*

Iacomo toată recunoştinţa mea pentru cele întâmplate în 1435 şi poate şi pentru a-i cere un mic împrumut care să-mi permită să redeschid atelierul de prelucrare a aurului în foiţe şi să-mi reiau producţia de ţesături din fir de mătase şi aur.

Şi iată că azi, 26 aprilie 1440, mă aflu aici în coridorul de intrare al palatului Badoer, cu pălăria în mână.

Mă lasă să aştept cam mult, nu e un semn prea bun. Nu a făcut asta niciodată *messer* Iacomo, un tip expeditiv, dar cumsecade. Mă primea pe dată, ba chiar mergeam să facem doi paşi prin grădina din spatele casei, se amuza auzindu-mă vorbind şi îmi cerea să şarjez puţin cadenţa mea florentină. Acum însă, linişte. Numai trilurile unei privighetori în grădină şi parfumul trandafirilor care începeau să îşi deschidă bobocii în primăvara asta.

E ciudat că nu e nimeni. Ziua şi ora care mi-au fost comunicate de un servitor al casei Badoer, ca răspuns la cererea mea de a fi primit, sunt chiar astea: prima marţi după sărbătoarea Sfântului Marcu, la ceasul al treilea. Dar clopoţele de la San Zanipolo au sunat de o bucată bună ceasul al treilea. Tot aşteptând, mă îndrept către capătul coridorului, spre grădină. Mă simt atras de o tufă splendidă de trandafiri, din care desprind un boboc roşu, ca să mă bucur de parfumul său mai de aproape. Ce coincidenţă! Chiar ieri a fost sărbătoarea trandafirilor îmbobociţi.

Iată cum mă surprinde ilustrul *messer* Ieronimo, care a apărut brusc şi în tăcere ca din pământ. E îmbrăcat cu aceleaşi veşminte lungi de un roşu aprins pe care îmi amintesc că le purta tatăl său, are aceleaşi inele pe deget. Cu bunăvoinţă îmi face semn să-l urmez în salonul de la etaj, el în faţă, eu după el, pe scările monumentale. Încăperea pare aceeaşi, cu covoare orientale atârnate pe pereţi şi sfeşnice de argint pe masa lungă din lemn masiv, pe care acum se află şi un mapamond desfăşurat şi câteva

registre contabile deschise ici, colo, având nenumărate polițe mici inserate printre pagini, ca şi cum ar fi fost obiectul unor minuțioase controale încrucişate.

Ilustra mea gazdă merge să se aşeze pe jilțul monumental rezervat magistraților de cealaltă parte a mesei şi aşteaptă să încep să vorbesc. O persoană care vorbeşte puțin. Nici nu mi-a făcut semn să mă aşez, de altfel în jurul mesei nu mai e niciun scaun, doar un taburet în capătul salonului, dar evident că nu îi pot întoarce spatele ilustrissimului ca să mă duc să îl iau, drept care rămân în picioare. *Pagiasso*, bufon nenorocit, să te fi văzut în urmă cu douăzeci de ani, când eu eram mai bogat decât tine şi pe deasupra şi ginerele unui conte palatin. Dar mă calmez şi încep.

Nu mă aflu aici doar pentru respectul pe care de multă vreme îl port şi îl voi purta mereu memoriei magnificului părinte al domniei voastre, *messer* Sebastiano, Dumnezeu să-l odihnească, nu. Voiam să-mi exprim personal sentimentul de profundă recunoştință față de ilustrul frate al domniei voastre, *messer* Iacomo, alături, evident, de ilustrissima persoană a domniei voastre, aici prezentă, în legătură cu ceea ce a făcut fratele dumneavoastră, în calitatea sa de *avogador* al serenissimului şi prudentissimului Consiliu al Celor Patruzeci, legat de toată acea poveste a mea din 1435. Şi aici mă opresc, evitând orice referire la infernul pe care l-am trăit, temnița Piombi, zidurile acelea pe care se prelingeau şi apa, şi durerea, sălile de tortură din care nu se spală niciodată dârele de sângele năclăit.

Datoria, numai datoria, m-a întrerupt scurt ilustrissimul. Printr-o lungă tradiție, familia lor a pus întotdeauna binele Republicii şi integritatea înalților săi funcționari deasupra oricărui interes personal, iar dacă domnia sa fratele m-a apărat şi m-a făcut să ies din acea mizerabilă *sorzera*, din acea mizerabilă cloacă, chiar aşa a spus rafinatul gentilom,

care nu e altceva decât răsplata cuvenită ticăloşilor care îndrăznesc să sfideze prin matrapazlâcurile lor sanctitatea Statului, ei bine, domnul frate a făcut-o doar din datorie şi din iubire faţă de dreptate, fără nici cel mai mic interes personal. Nu e nevoie de mulţumiri, pentru că virtutea nu are nevoie de mulţumiri.

Dar domnul frate unde e? Căci voiam să îl salut personal, întrucât l-am văzut coborând din galera Gritta, credeam că s-a întors la casa lui, la Ca' Badoera. Între timp, aceasta nu mai e casa lui, precizează magnificul. Îndată după debarcare, Iacomo a plecat imediat, la sfatul fratelui mai mare, fireşte, care l-a văzut prea slăbit şi având febră după lunga călătorie cu corabia, şi, îngrijorat de sănătatea lui, l-a expediat într-o vilă în zona continentală, nu de lagună, sub supravegherea iubitoare a doi servitori şi a unui felcer, unde Iacomo va putea să-şi recupereze sănătatea în mod sigur şi rapid. Da, pentru că la întoarcere îl vor aştepta lucruri mărețe pe care i le-a pregătit fratele preaiubit: o nouă şi avantajoasă căsătorie aranjată, cu fiica rămasă nemăritată a răposatului Antonio Moro, care era unul dintre oamenii cei mai bogaţi din Veneţia, şi căreia i-a lăsat o zestre considerabilă pentru ca să se căsătorească şi ea în sfârşit; iar apoi o funcţie foarte profitabilă, aceea de *podestà*, de magistrat suprem al oraşului Bassano.

Povestea asta cu plecatul în vilegiatură nu mă convinge deloc. Ar fi multe motive să bănuiesc că acel Cain de Ieronimo i-a mai pus la cale o lovitură bietului Abel de frate-său şi că din pricina unor neştiute urzeli ale familiei, de ordin politic sau comercial, l-a surghiunit la vilă sub ochiul atent al escortei sale. Dar ce aş putea eu să zic altceva decât că îl felicit şi că mă declar cât se poate de fericit în legătură cu veştile bune şi cu viitorul luminos al domnului frate? Şi ce alt dar mai minunat ar putea avea din partea mea, care eram cunoscut drept unul dintre cei mai buni producători

de brocarturi de mătase şi aur din oraş, dacă nu acela de a lucra pentru *messer* Iacomo şi viitoarea lui soție cele mai fine țesături pe care le-am creat vreodată? Bineînțeles, asta dacă mâna binefăcătoare a unui măreț mecena şi protector mi-ar acorda mijloacele pentru a-mi relua activitatea în vechiul meu atelier, da, doar atât, pentru a-l putea pune din nou pe picioare, şi dacă mi-ar putea pune la dispoziție un mic împrumut şi un minuscul capital, doar cât să-l pot urni din nou, pentru achizițiile necesare de mătase, neprelucrată sau parțial prelucrată, şi pentru lingouri de aur şi argint, sau chiar de aliaje prezente în obiecte de mâna a doua, căci nu aş avea nicio problemă să obțin un aur sau un argint extrem de pur printr-un meşteşug de mare clasă. Cât l-ar costa un mic împrumut, chiar aşa, cât ar însemna acest lucru pentru un ilustru senior precum *messer* Ieronimo, şi pentru numele şi memoria binecuvântată a părintelui său de vrednică pomenire, magnificul *messer* Sebastiano?

Când îmi închei micul meu discurs, magnificul, care în loc să mă privească a început să răsfoiască un registru contabil, prefăcându-se că nu mă aude, ridică ochii spre mine şi îmi vorbeşte pe un ton jos şi insinuant. Asta s-ar putea face, numai că, Donato va putea înțelege, pentru că Donato e un om de lume şi ştie lucrurile astea; nu e tocmai bine ca numele unei familii *granda* şi *onoranda*, precum Badoer, să apară alături de numele obscur al unui străin de Veneția, care a dat faliment de nu ştiu câte ori şi care a ajuns şi printre gratii în *sorzera*, pentru că altfel scade încrederea oamenilor, şi, aşa cum Donato ştie prea bine, pentru că e un om de lume, pentru oamenii politici şi pentru bancheri încrederea e totul. Această asociere s-ar putea face în fond, dar aşa, fără notar, printr-un înscris privat într-un singur exemplar care va rămâne la magnificul, semnat doar de Donato şi în condițiile impuse de magnificul. Da, sigur, orice, orice! îmi vine să strig, emoționat de nesperata şi

generoasa deschidere către o nouă perspectivă de viață, către o renaştere.

Moment în care magnificul îmi mai taie din aripi şi îmi vorbeşte şi mai în şoaptă, ca şi când s-ar fi temut că zidurile casei ar avea urechi. Vremile sunt grele, făcute parcă numai pentru supraviețuirea celor hotărâți şi curajoşi.

Încăpățânatul ăsta de doge Foscari continuă să-şi poarte războaiele sale în zona de uscat, de parcă şi-ar dori să devină stăpânul întregii Italii, sleind seifurile Republicii şi ale familiilor de vază. Dar între timp bunii, harnicii şi cinstiții reprezentanți ai familiilor aristocratice pe care Republica se sprijină de veacuri trebuie şi ei să facă ceva şi să îşi revină printr-un alt mijloc. Ar fi cu adevărat nevoie de un lucrător destoinic şi de încredere, specializat în purificarea argintului... Şi cine altcineva decât Donato, care are deja experiența felului în care merg treburile în lume? Unul priceput şi absolut de încredere, aşadar, care s-ar ocupa, într-o topitorie nu tocmai la vedere şi nici prea la îndemână, să bată nişte monede dintr-un aliaj mai puțin valoros, ce vor fi răspândite prin Levant, că oricum nătărăii ăia de levantini din Baruto, Alexandria şi chiar din Tana n-o să se prindă; şi astfel monedele continuă să circule, să circule în lumea asta mare şi cumplită şi să ajungă până în India şi China, spune el întinzându-şi mâna deasupra hărții desfăşurate de pe masă şi împrăştiind tot conținutul unei punguțe cu bani. Dar toate acestea fără să existe nici cea mai firavă asociere cu numele fără de pată al familiei Badoer.

Un secret față de toți. Şi față de biata Chiara, pentru că, dacă ar fi implicată în vreun scandal, i-ar putea aduce mari prejudicii, din pricina rudelor sale irascibile din Patria del Friuli.

Nu e tocmai ce doream. Voiam să o iau de la cap, dar în mod onest, fără şarlatanii. Şi când colo, acum şmecherul

ăsta parfumat, în veşminte roşii ca focul, mă întoarce cu douăzeci de ani înapoi, la persoana cea mai rea ce fusesem vreodată. Delictele pe care le plănuieşte într-un chip atât de educat ar putea însemna chiar şi pedeapsa cu moartea prin decapitare. Nu pentru el, fireşte, ci pentru sărmanul care ar fi fost prins cu mâinile în sac, adică eu. Şi poate şi pentru lucrători şi sclavi, de la care s-ar putea simplu stoarce nişte mărturisiri sub tortură. Ei bine, da, accept toate condițiile diabolice pe care mi le impune şi îi semnez hârtia aia blestemată fără să o fi citit măcar, ca şi cum în loc de cerneală ar fi fost chiar sângele meu, iar în loc de contract ar fi fost chiar sufletul meu. M-am pierdut din nou, dar nu mai pot altfel, trebuie să mă întorc la prelucrarea aurului, să-l topesc şi să-i dăruiesc viață.

Dar am o problemă: pe lucrători unde să-i găsesc? Împrumutul va acoperi cu greu costul materiei prime, pe care o voi procura prin contrabandă de la un negustor din Nürnberg sau o voi extrage din cupe, tacâmuri şi argintării vechi de la tarabele de amanet ale amicilor mei evrei din Mestre. Dar oameni n-am.

În topitorie voi lucra eu cu mâinile mele, dar ceilalți? Bătrânul Mussolino, unicul pe care mă puteam baza, a murit, la fel şi Pasqua cea şireată. Pentru o muncă aşa riscantă aş putea să mobilizez un vechi muncitor de-al meu ce bătea aurul, care are multe datorii la mine, pe meşterul Tomaso Boscarin, care ştie că aş putea să-l fac să ajungă în lanțuri şi să-i distrug familia oricând aş avea chef. Dar unul singur nu e de ajuns. Şi apoi nu am nici torcătoare, nici țesătoare, în afară de cele două fete care nu se pricep, şi cu adevărat aş vrea s-o eliberez pe biata Chiara de truda războiului de țesut. Benvegnuda de la Tana, fosta sclavă cercheză a Luciei *ab auro*, e bătrână, o dor mâinile, cel mult m-ar putea ajuta să le învețe pe celelalte femei.

Nicio problemă legată de asta, conchide magnificul. Mâine sluga Zuaneto va trece pe la mine pe acasă. Apropo, care casă? Că nu mai e aia frumoasă de lângă Rialto, adaugă el zeflemitor, ştiind că mă răneşte, casa aia de mari seniori, care valora o mie de ducați, pe care a cumpărat-o el la jumătate de preț de la lichidatorii băncii ce dăduse faliment. Că i s-a spus că Donato locuieşte acum într-o cocioabă, în chirie, la antrepozitele de pe dana rezervată corăbiilor cu destinația Tana, chiar în fața zidului de la Ca' del Canevo, uriaşa fabrică de funii şi odgoane de cânepă, peste care, ca să vezi, tocmai el era viceadministrator, prin îndurarea Providenței şi întru binele Republicii. Şi, mă gândeam eu în sinea mea, pentru a se îmbogăți mai cu spor pe cheltuiala Republicii, fireşte. Se va ocupa Zuaneto să îmi aducă suma promisă, pentru că el, magnificul, nu se atinge de banii cei josnici; şi îi va mai aduce şi doi sclavi, pe care magnificul mi-i dă cu împrumut, dar, se înțelege, rămân în proprietatea sa exclusivă. Să nu li se întâmple ceva sau să se strice cumva, că Donato ar trebui să plătească despăgubiri pentru toate eventualele daune.

Unul e un zdrahon de abhaz foarte puternic, cam nărod şi taciturn, va învăța foarte bine să bată cu ciocanul şi să nu scoată o vorbă, că oricum nu înțelege prea multe. Cealaltă e o fată cercheză de paisprezece ani, o sălbăticiune murdară ca toate celelalte provenind de la Tana, cu pulpe zdravene şi bine făcută, a examinat-o goală, conform obiceiului, dar e prea tânără şi prea prostuță ca s-o folosească la alte activități, poate peste nişte ani, insinuează el malițios. Însă, după spusele lui Zuaneto, ea pare a avea o abilitate înnăscută, nu se ştie cine a învățat-o sau cum a deprins-o ea singură, cu capul ei sec, că se ştie că sclavele nu au suflet: se pricepe să deseneze nişte ornamente minunate, plante, flori, animale fantastice, noduri şi împletituri de tot soiul. Ar putea fi folosită în pregătirea desenului de urzeală,

pentru a realiza nişte țesături care nu s-au mai văzut la Veneția, ceea ce ar fi un lucru foarte nimerit acum, că nobilele doamne s-au plictisit aceleaşi arabescuri şi motive siriene şi vor să se fălească cu ceva nou. Gata, timpul pe care mi l-a acordat s-a sfârşit, la San Zanipolo clopoțele bat ceasul al patrulea.

Magnificul, fără să se ridice, plictisit, îmi face un semn binevoitor că pot pleca. Când sunt deja pe scări îl aud cum strigă la servitorul care venise să mă însoțească să mă poftească pe portița de serviciu, după ce se uită bine ca pe ulicioară să nu fie nimeni. Fireşte.

Mă întorc într-o goană acasă, la locuința de pe docul pentru Tana, zburând peste podurile San Biagio şi Cadene. O iau de la capăt. Trebuie pregătit totul.

Zuaneto va veni mâine.

Am trimis să fie chemați meşterul Tomaso şi meştera Benvegnuda, au tot cam vârsta mea, dar stau mai prost cu sănătatea, nu mai pot lucra, brațele şi mâinile le sunt slăbite, dar mă vor ajuta cu plăcere să le arate celor mai tineri ce e de făcut. Pe Tomaso nici nu a trebuit să-l ameninț amintindu-i de datoriile lui către mine, că a şi acceptat imediat. Benvegnuda se amuză când îi spun că vom lucra aici în casă cu toții, dedesubt va fi atelierul de bătut aurul, fără a mai fi nevoie să tot plimbăm aurul de colo-colo şi nici să tot scriem, aşa cum era obişnuită cu Lucia *ab auro*.

Împreună cu Chiara şi cu cele două țesătoare tinere evacuăm şi curățăm depozitul de la parter, care rămăsese murdar şi nefolosit de când ne mutaserăm. Sunt de fapt două încăperi: prima, mai mare, e lângă intrarea într-o ulicioară întunecată, numită Calle Bassa; în cealaltă, mai mică, se află o sobă, depozitul de lemn şi de cărbune necesar pentru topitorie şi o uşiță ce dă în Rio de San Gerolamo; de acolo, pe o scară pieptişă se poate urca la etajul locuinței, fără să trebuiască să ieşi pe doc. Scoatem

de prin lăzi vechile instrumente salvate, cele pe care Pasqua voise să pună gheara: nicovale, ciocane, foarfeci, forme, tăblii de spălare şi de uscare, balanțe mai mari şi mai mici şi pelicule de pergament şi de hârtie. Cum mai lucesc ochii lui Tomaso şi Benvegnuda, care le iau pe fiecare în mână şi se gândesc la vremurile când erau tineri şi prelucrau aurul şi argintul! Eu îmi pun imediat deoparte, în încăperea interioară, ustensilele pentru topitoria secretă, cuptoarele, pensele, bazinaşele, căldăruşele, tuciurile, vasele de teracotă. Curățăm toate uneltele de rugină, le spălăm, le ştergem cu cârpa şi le aşezăm la soare, afară, pe doc, printre pâlcurile de copii curioşi şi babe scofâlcite. Aici, la Veneția, trebuie să te obişnuieşti cu asta. Nu poți face nimic pe furiş. E ca şi când aceste ziduri putrezite de apa care urcă şi coboară o dată cu mareea ar avea pori prin care ar respira viețile şi poveştile oamenilor, făcând să se atingă şi să se amestece între ele mirosurile, glasurile, şoaptele.

*

În dimineața asta e târg mare.

Un noroc chior, pentru că atunci când barca lui Zuaneto se apropie de casa noastră, nu e nimeni pe doc, astfel încât coborârea sclavilor şi înmânarea unei genți mari de piele se petrec în modul cel mai discret posibil. E de preferat să nu se ştie că în atelier vor lucra sclavi. Poate deja tot cartierul, bine informat de babe, a prins de veste că suntem pe punctul de a deschide un atelier de aurărie, dar mai bine să nu meargă nimeni să depună vreo plângere anonimă la Consiliul celor Zece, pentru că de multă vreme folosirea sclavilor în acest sector strategic al economiei nu e privită cu ochi buni, fiind considerată periculoasă pentru că, zic ei, răpeşte pâinea de la gura venețienilor, dar şi pentru că sclavii încearcă mereu să fie liberi şi după ce au învățat o meserie vor găsi mereu motive şi căi de a fugi din Veneția şi de a duce meşteşugul lor în alte ținuturi, sau pot fi vânduți

către întreprinzători străini. Dar, mai presus de toate, nimeni nu va trebui să afle despre ultima cameră din spate, pentru că acolo va fi topitoria mea clandestină.

Intrăm imediat în încăperea mare de jos şi închidem bine uşa după noi.

Zuaneto îmi dă geanta fără să scoată un cuvânt, iar eu o iau fără să o deschid; banii o să-i număr mai târziu, singur. Mi-i prezintă pe sclavi. Cel înalt şi solid, în lanțuri, care e bine să nu i se desfacă până când, după nişte bice bune pe spinare, înțelege bine cine e stăpânul şi ce trebuie să facă, e Zorzi, un abhaz de douăzeci de ani, foarte muncitor, numai muşchi, nu vorbeşte, şi de înțeles înțelege şi mai puțin. Cealaltă e Caterina, ea nu are lanțuri pentru că nu ar fugi niciodată, are o fire blândă, ascultătoare, supusă, nici ea nu vorbeşte şi, chiar dacă ar vorbi, nu s-ar înțelege nimic pentru că e cercheză, dar nu e năroadă, pare chiar isteață, înțelege totul din zbor şi are un talent înnăscut, face nişte desene minunate, Zuaneto le-a văzut şi nu-i venea să creadă. La Constantinopol părea chiar veselă, atât cât poate fi de veselă o sclavă. Dar acum, de când au sosit, e mereu tristă şi tăcută, nu se ştie ce o fi în sufletul ei, poate că o să-i priască munca împreună cu alte femei sub îndrumarea doamnei Chiara care, fiind o *siora*, în sfârşit nu va mai trebui să muncească nici prin casă, nici la războiul de țesut. Asta e tot, Zuaneto pare grăbit să plece şi porneşte îndată cu barca. Eu îl fac să înțeleagă pe Zorzi că sacul ăla de paie din colț, din spatele nicovalei, e dormitorul lui şi că bucata aia de pâine şi salam e hrana lui. Îl închid înăuntru şi ies pe ulicioară, urmat de Caterina.

Înainte de a urca scara mă întorc spre ea şi o privesc pentru prima dată cu atenție. E mai înaltă decât e firesc pentru o fetiță de vârsta ei, dar poate că aşa pare din cauza saboților înalți, ascunşi de fustă. Ține sub braț o bocceluță în care o fi având puținele ei lucruşoare: vreo fustă mai

căptuşită sau poate nişte ciorapi de lână pentru iarnă, nişte batiste de bumbac, lucruri despre care nici măcar nu se poate spune că îi aparţin, pentru că nici măcar ea nu îşi aparţine sieşi; e o sclavă, un obiect ce îi aparţine altcuiva, care poate face ce pofteşte cu ea. Acest lucru nu mi-a plăcut niciodată, şi se răspândise şi la Florenţa înainte de a pleca eu de acolo. Când mă trezeam cu nişte sclave prin atelierele mele, după o vreme făceam şi eu ca Lucia *ab auro*: le eliberam, iar ele continuau să rămână, primeau salariu, ba munceau şi mai bine. Cum eu nu pot să-mi închipui femeia ca fiind inferioară bărbatului, şi nu pot să-mi imaginez vreun bine mai mare decât libertatea, cam cum m-aş putea eu raporta la sclavie? După mine nici n-ar trebui să existe, nu ar trebui să fie cu putinţă să îi iei libertatea unei alte fiinţe umane, e ca şi când i-ai lua viaţa.

Îmbrăcată într-o cămaşă de în alb, acoperită de o tunică de pânză azurie strânsă în talie cu o centură şi cu capul acoperit de o bonetă din care se vede o buclă gălbuie ca aurul, Caterina se încăpăţânează să ţină privirea tot în pământ. N-are a face, mai devreme sau mai târziu o să ridice ea ochii. Nu mi se pare că ar fi nici sălbatică şi niciun animal murdar, e o *putela* cât se poate de normală, o fată cum aş fi putut avea eu cu Chiara sau cu Luce; cine ştie prin câte a trecut înainte de a ajunge în văgăuna asta deznădăjduită care e casa mea. Dacă e cercheză, vine precis din Tana. Ce destin ciudat, ce ironie a sorţii, să fie târâtă din ţinuturile cele mai îndepărtate şi mai sălbatice ale pământului până la Veneţia, într-un loc care se numeşte chiar Rio de la Tana, pentru că dincolo de acel zid (iar eu, de pe balconaşul meu, văd această frumoasă panoramă) se găseşte cea mai mare fabrică de funii din cânepă din lume, şi cânepa vine toată de acolo, de la Tana. Iar Caterina asta e precum cânepa aceea: încă neprelucrată, urmând să devină una dintre cele mai fine. A călătorit de la Tana la Tana.

Viața ne face adesea glume de felul acesta. Roata se învârteşte şi ne trezim din nou în punctul de unde am pornit.

*

Caterina doarme într-o cămăruță la etajul al doilea, sub acoperiş, lângă terasa de unde se înalță prăjinile cu sforile de întins rufe. Când face treburi prin casă coboară în viteză scara de piatră, i se aud saboții grei din lemn tropăind pe trepte.

Cu atelierul de bătut aur şi cu țesătoria nu am pierdut timpul. În câteva zile am făcut rost de o cantitate importantă de metal prețios, mai ales din târgul de vechituri, împreună cu Tomaso, care are un fler mai bun ca al meu în a cântări din ochi greutatea unui sfeşnic vechi sau a unei cupe pe jumătate fisurate şi în a-şi da seama cât argint se poate scoate din ele şi cât ne putem târgui cu vânzătorul. Iar eu cu barca am făcut pe furiş nişte ieşiri la Mestre, fără să trec prin vamă, la amicii mei evrei, care din magazia lor de obiecte amanetate şi nerăscumpărate au scos foarte multă marfă bună şi chiar şi nişte saci de monede de argint; şi tot acolo l-am întâlnit şi pe negustorul din Nürnberg, care mi-a plasat nişte lingouri abia ajunse din Boemia. Nişte aur foarte pur am cumpărat de la aurarii din Rialto, abia sosit cu galerele venite din Levant. În topitoria secretă am adunat cărămizi crăpate şi combustibil, iar spițerul mi-a trimis un recipient cu argint viu, sulf, aramă, fier, plumb şi diferite săruri. Dar, pentru a nu pierde timpul, vom începe imediat cu lingourile de aur foarte pur, ca să sărim peste etapa cu purificarea chimică a acestuia.

Benvegnuda a găsit într-o mătăsărie dezafectată nişte mătase de cea mai bună calitate, deja înfăşurată pe bobine şi a început să le învețe pe fete şi pe Caterina tehnicile cele mai bune pentru tors şi pentru pregătirea urzelii pe războiul de țesut, aşa încât să fie toate pregătite când soseşte foița de

aur. Cu un etaj mai jos, după câteva zile de lucru la cuptoare, ajutat de Zorzi, l-am chemat în fine pe Tomaso, care îl învață pe sclav mişcările pentru bătaia bucății de aur, iar Zorzi le repetă extrem de bine, ca şi când n-ar fi făcut nimic altceva toată viața. Ritmul bucuros al ciocanului care se ridică şi se coboară umple toată casa şi cred că ne va însoți mult timp. Sunt gata primele foițe de aur, care imediat zboară la etaj, iar Benvegnuda, cu mâinile ei pricepute, chinuindu-se să-şi învingă artrita, le arată fetelor cu câtă delicatețe trebuie tăiate, trase şi înfăşurate în jurul firelor, precum un veşmânt regal care îi oferă mătăsii o viață nouă şi multă strălucire.

În pauzele de lucru în topitorie mai urc şi eu la etaj, aşa cum făceam mereu pe vremuri, când aveam propriile mele ateliere, pentru a admira munca nemaipomenită şi desăvârşită a acelor mâini feminine prin zeci şi sute de mii de fire de mătase, o muncă pe care mâinile noastre bărbăteşti nu ar putea-o egala cu atâta dragoste şi migală. Şi în acele clipe privirea îmi este atrasă de mâinile Caterinei, care se pare că a învățat imediat ceea ce de nişte ani celelalte două tot încearcă cu greu să învețe. Sunt stranii mâinile ei. Eu, care până în măduva oaselor tot un meşteşugar simt că am rămas, un om al mişcării, care trăieşte de pe urma muncii mâinilor sale, am devenit un expert în a desluşi oamenii doar privindu-le mâinile. Acesta era şiretlicul care mă făcea să intuiesc ce şarlatanii pregăteau colegii mei ce se ocupau cu schimbul de valute, uitându-mă pur şi simplu la ce făceau mâinile şi degetele lor în timp ce vorbeau. Dar aceste mâini sunt ciudate, sunt mâini prelungi şi delicate, cu degete subțiri şi lungi, care ar putea fi ale unei cântărețe din lăută, cu pielea întinsă, mătăsoasă, uşor bronzată de soare şi deci atât de diferită de paloarea madamelor venețiene, dar în acelaşi timp nişte mâini puternice, agile, iuți, de parcă ar fi fost obişnuite şi să

mânuiască spada sau să întindă arcul, nu doar să răsucească fusul şi să rotească vârtelnița. Degetele ei se mişcă uşoare în jurul firului, îmbrăcându-l în foița diafană de aur, ca şi cum în ea s-ar fi insuflat chiar respirația ce iese de pe buzele ei întredeschise, cât mai reținută, de teamă să nu îi zboare din mână, cu aceeaşi mişcare lentă şi sinuoasă a pieptului ei care se ridică şi se coboară prin decolteul cămăşii. Iar eu, care stau în picioare în spate, sprijinit de tocul uşii, sunt ca hipnotizat de mişcările lor. Atins de o neaşteptată rază de lumină, văd pe mâna ei un inel de argint. E murdar şi înnegrit, dar mi se pare că pe el este gravat ceva. Cine ştie ce o fi? Poate că e tot ceea ce i-a rămas de la o persoană dragă, de la o iubire pierdută din satul de unde a fost smulsă şi în care nu se va mai întoarce niciodată. Poate e un inel de cununie, sau de logodnă, poate că era deja căsătorită, în ciuda vârstei foarte tinere, şi deci persoana pe care a pierdut-o era soțul ei. Dacă vrea, pot să i-l curăț şi să i-l lustruiesc şi va fi ca nou.

Înainte de a trece la războiul cu urzeala deja întinsă trebuie să-ți alegi desenul, explică Benvegnuda, şi le arată fetelor eşantioanele pe care le adusese cu ea, bucăți de brocart şi de damasc pe care le țesuse în urmă cu mulți ani. Le dă nişte foi de hârtie şi nişte bucăți de cărbune şi le cere să reproducă unul dintre motivele de pe țesăturile împrăştiate pe masă. Ca o încercare de început, să pornească de la simple împletituri de spirale şi arabescuri. Cele două fete nici nu ştiu să țină cărbunele în mână. Una îl rupe şi murdăreşte de pudră neagră fină toată foaia, cealaltă trage acolo nişte mâzgălituri tremurate. Mă întind să văd mai bine de după uşă ce face Caterina, aplecată asupra lucrului său. Fără să apese pe cărbune şi atingând uşor foaia, mâna ei lasă un semn străveziu aproape imperceptibil, ca o umbră de fum care trece prin aer, acoperind ca un voal contururile lucrurilor. A început

imitând motivul de pe brocartul pe care îl avea în față, dar după aceea nu l-a mai privit şi a continuat după inspirația ei, continuând să tot învârtă linia volutei, răsucind-o şi împletind-o de mai multe ori, până i-a ieşit un desen al fanteziei ei, despre ceva ce nu există în această lume, ci poate doar în mintea ei, în lumea ei lăuntrică, iar acel desen în interiorul său prezenta un altul, o splendidă albăstrea. Benvegnuda o priveşte năucă, nu-şi crede ochilor.

Şi nici eu nu mai văzusem în viața mea aşa ceva. Dar cine e această Caterina?

De unde vine?

Benvegnuda a vorbit îndelung cu Caterina. I-am dat permisiunea să folosească cât a mai rămas din vechea ei limbă pe care încă şi-o putea aminti, lucru pe care până acum nu l-a putut face, fiind interzis cu străşnicie ca sclavele să vorbească între ele în limbile lor de baştină, ca să nu şuşotească între ele şi, profitând că nu sunt înțelese, să urzească pe la spate cine ştie ce pagube stăpânilor lor. Preoții spun că trebuie să uite tot ce e legat de lumea sălbatică şi păgână din care provin, că trebuie să devină creştine civilizate ca şi noi, chiar dacă după aceea continuăm să le considerăm tot nişte ființe inferioare, nişte roabe, nişte dobitoace de povară. Eu rămân ascuns în spatele uşii, nu pentru a le controla sau spiona, ci pur şi simplu pentru că nu am forța de a pleca de acolo, sunt mult prea şocat de această copilă nemaipomenită, aş vrea să ştiu ceva despre ea, să înțeleg cine e cu adevărat. Abia acum aud pentru prima oară vocea Caterinei, şi ea ciudată, ca şi mâinile ei, dulce şi aspră în acelaşi timp, şi feminină, şi masculină. Mi se pare că şi între ele, între Benvegnuda şi Caterina, există dificultăți de comunicare. În cele din urmă, spre uimirea mea, Caterina este cea care preferă să-i vorbească în venețiană. O venețiană mult mai nesigură şi mai caraghioasă decât aceea a Benvegnudei, ba chiar şi cu

câte un cuvânt genovez, un mod de a vorbi simplu în cuvinte şi în fraze, dar oricum destul de clar şi eficient. Trebuie că a învățat asta în acele puține luni în care a fost dusă şi lăsată la Constantinopol, înainte de a fi transportată la Veneția. Şi continuă deci aşa, bătrâna şi copila, în noua lor *lingua franca*.

Aud lucruri pe care cu greu le pot crede, aventuri ce s-ar putea citi într-un roman sau asculta de la un rapsod, dar nu cred că pe toate le inventează fantezia fetei. Trebuie să fie un fond de adevăr în ele, dar acesta este preschimbat în forme fabuloase, care mie mi se par stranii pentru că izvorăsc din felul ei de a vedea lumea şi de a ne vedea pe noi. Lumea din care vine trebuie să fie cu totul diferită de a noastră. Spune că vine din munții cei mai înalți de pe pământ, acoperiți de zăpezi veşnice, aceia în care Profetul Noe s-a aşezat cu arca sa. Eu îmi amintesc că am citit că acel munte înalt se numeşte Caucaz, închizând spre răsărit Marea cea Mare. Deci Caterina de acolo vine.

Şi într-adevăr cu toții ştim că Tana se află în partea cea mai de nord şi cea mai îndepărtată a acelei mări, în mijlocul unei pustietăți, la cel puțin trei luni de navigare de la Veneția.

După care începe să povestească lucruri aşa ciudate, că nici Benvegnuda nu reuşeşte să le urmărească. Cum că tatăl ei era un prinț războinic care a murit în bătălie şi că şi ea trebuia să devină o războinică aşa cum era tatăl ei, şi de aceea se îmbrăca băiețeşte şi era înarmată cu arc şi spadă şi voia să trăiască şi să doarmă cu tatăl ei, dar oamenii din Apus au capturat-o şi i-au luat vălul de aur, după care un uriaş roşcovan care era şi vrăjitor, dar bun, a dus-o de acolo în burta unui monstru de lemn, învățând-o magia de a se deplasa de la un loc la altul, şi tot printr-o vrajă ea s-a trezit într-un oraş cu cupole de aur împreună cu noua ei soră, Maria, care a avut grijă de ea şi îi dădea supă şi vin şi îi

provoca plăcere, după care stăpânul Iacomo iar a dus-o de acolo într-un monstru de lemn până în orașul ăsta construit pe ape, unde a fost despărțită cu forța de Maria și închisă singură într-un palat întunecos și dezbrăcată de tot și pipăită de omul rău care a luat-o pe Maria și acum vrea să o găsească neapărat și, plângând, o roagă din răsputeri pe Benvegnuda să o ajute să o găsească pe Maria.

Benvegnuda reușește să o liniștească ținând-o de mână, îi culcă la sânul său căpșorul și îi desface boneta, îi desface părul pe care i-l mângâie ușor, șoptindu-i ceva ce pare a fi un cântec de leagăn sau un cântecel în limba lor necunoscută. Iar părul acela peste care alunecă mâna bătrânei îmi pare de o mie de ori mai frumos și mai strălucitor decât aurul cel mai curat care curge topit în cuptoarele mele. Caterina încetează să mai plângă și se lasă încet în voia femeii, care o însoțește la etajul de deasupra și nu pleacă până când nu e sigură că a adormit. Când iese de acolo, se uită spre mine cu severitate, își dă seama că am ascultat totul pe furiș și deci nu mai are nimic să-mi spună și se îndepărtează.

Atelierul începe să meargă bine. Brocarturile pe care le producem au niște desene așa noi și originale, încât prin Veneția începe să umble zvonul că prin cartierul Castello e un nou atelier mic unde se fac lucruri extraordinare.

Angajăm încă un tânăr să bată aurul în foițe și o fată venită de la Mestre pentru tors și țesut, care rămâne să doarmă cu Caterina, că e bine să nu se simtă prea singură, că altfel începe să-și amintească și să se gândească la ciudățeniile alea, și nu e bine. Și se pare că lucrurile merg mai bine, că e puțin mai senină, deși nu o văd niciodată surâzând și oricum nu a vorbit niciodată nici cu mine, nici cu ceilalți, în afară de Benvegnuda, și nici nu și-a ridicat ochii spre mine. Și eu sunt parcă mai senin, așadar îi dau soției mele permisiunea de a merge în partea continentală a

peninsulei ca să îl vadă pe fiul nostru, Bastian, sperând poate în adâncul meu că acest gest ar putea contribui la reluarea legăturii şi că el m-ar putea ierta pentru vinovățiile şi fărădelegile pe care mi le atribuie, probabil pe bună dreptate.

Păstrez la primul etaj într-un cufăraş închis cu cheia tot ce am câştigat, în bani gheață. Nu mai am încredere în bănci, le cunosc mult prea bine şi mult prea de aproape. Şi, una câte una, încep să plătesc datoriile care mă apasă.

Mai păstrez şi toate scrisorile de credit din anii trecuți, toate angajamentele semnate de vechii mei datornici şi toate hârțoagele despre împrumuturile de debit public pe care le-am semnat, că nu se ştie niciodată, poate că într-o bună zi îmi vor fi de folos. Toate ar merge cu adevărat bine, dacă nu ar exista şi partea întunecată a acestei poveşti, acea muncă secretă pe care în zilele de sărbătoare, pe furiş şi adesea în timpul nopții, o fac acolo în topitorie. Acea treabă murdară de falsificator în numele magnificului şi ireproşabilului senator Ieronimo Badoer. Noaptea, prin uşița ce dă spre canal, am încărcat de mai multe ori saci grei în barca lui Zuaneto, devenit tot mai circumspect, care dispărea în întuneric, intrând în Arsenal printr-o trecere ascunsă. Evident că şi gărzile sunt de acord cu ei, căci Ieronimo, prin funcția sa de *visdomino*, are în mână Arsenalul. Ultima oară mi-a descărcat din barcă un sac cu monede de argint bun, pe care l-am ascuns într-o nişă în perete. E singura umbră ce rămâne asupra vieții mele. Doar de mi-aş putea recupera libertatea.

*

Marțea grasă. Anul ăsta, carnavalul a fost din cale-afară de exagerat, poate şi din cauza valului lung de emoție pe care l-a stârnit nunta tânărului Foscari, de parcă tot oraşul ar fi vrut să o țină tot într-un chef şi o benchetuială, să-şi prăpădească toate bogățiile într-o unică, imensă orgie

colectivă, făcută să ajute lumea să uite de fricile legate de viitor, de războiul de dincolo de uşă, de catastrofele financiare ce o pândeau, de miile de pericole ce ameninţau soarta Republicii. Dar măcar atelierul nostru a lucrat bine. Acum închidem câteva zile, şi *putela* din Mestre a plecat la rudele ei.

Chiara nu s-a mai întors din Friuli. După câteva luni de tăcere, în care nici eu nu am căutat-o, mi-a scris o scrisoare. De fapt, nu a scris-o ea, ci a dictat-o unui copist şi doar la sfârşit, cu o grafie colţuroasă, a semnat-o cu mâna ei: *Ciara*. De prea multe ori am părăsit-o şi am înşelat-o şi am dus-o de nas cu speranţe deşarte, şi apoi am amăgit-o şi am aruncat-o în sărăcie şi în ruşine.

Ea a descoperit până la urmă că îi vândusem toate bijuteriile mai preţioase, cu toate că eu o dusesem cu zăhărelul, spunându-i că fuseseră doar lăsate zălog la un amic evreu din Mestre şi că urma să le răscumpăr cât de curând. Ba chiar am reuşit să fac să îi dispară şi toată zestrea, pentru a-mi plăti datoriile.

Şi toate acestea i le-am făcut ei, o nobilă dintr-o familie de nobili, care preferă acum să rămână lângă singura comoară ce i-a rămas, iubitul ei fiu, Bastian. A dictat *al ei*, nu *al nostru*, fireşte.

I-am răspuns imediat, cu cuvinte sincere, fără lucruri inventate, pentru că între noi, la vârsta noastră, nu are vreun rost să mimăm o dragoste care n-a existat niciodată. Doar puţine cuvinte prin care recunosc ca adevărate toate faptele de care mă acuză, cerându-i un singur lucru: iertare. Apoi adaug veşti despre atelier şi o implor să mă creadă că sunt toate adevărate, şi nu obişnuitele mele scorneli de pe vremuri, cu adevărat am un cufăraş plin cu ducaţi, mi-am onorat aproape toate datoriile şi poate activitatea se va putea şi extinde şi se va putea investi şi capitalul rudelor

din ramura Panziera. Îi cer numai să îmi dea o ultimă şansă şi să se întoarcă la Veneția.

Răspunsul a sosit acum câteva zile. A acceptat, pentru că în fața lui Dumnezeu ea rămâne soția mea şi astfel trebuie să fie până când moartea ne va despărți. Va veni, dar nu în timpul carnavalului, pentru că deja ea se îmbracă mereu în negru, ca şi cum ar fi o călugăriță sau o văduvă, şi nu are niciun chef să se amestece cu toată gloata aia mascată şi deşănțată. Va ajunge mâine, în Miercurea Cenuşii, ca să fie o zi potrivită pentru începutul unei perioade de căință şi ispăşire. Nu va veni singură. O vor însoți fiul ei, Bastian, şi un cumnat de-al său, ca să verifice dacă tot ce am scris este adevărat.

E ora vecerniei. Afară se simte că se apropie furtuna, o furtuna urâtă, pentru că bate un vânt ciudat şi furios, care nu e rece, asemănător cu *scirocco*, iar dacă se topesc zăpezile şi nivelul mării creşte, există riscul apei mari peste oraş, aşa că, prevăzător, pun tăbliile de protecție în fața încăperii de la parter şi asigur cu grijă barca de uşa topitoriei ce dă în Rio de San Gerolamo. Aici ajung estompate sunetele unui carnaval din depărtare, se mai aude doar glasul unuia care cântă pe o gondolă în trecere, nimic mai mult în acest ținut uitat de lume de la Tana. Carnavalul nu e de mine, cam ce aş avea de sărbătorit acolo pe străzi, travestit şi cu mască? Îmi spun rugăciunile singur, apoi o chem pe Caterina să pregătească ceva de mâncare pentru noi şi pentru Zorzi, care stă acolo jos în atelier, singur ca un câine, vai de el, sărmanul. Ea ațâță focul, dar nu pare a-i fi frig, nu şi-a pus lucrurile mai groase de lână şi nici măcar ciorapi în picioarele puțin înroşite, care se văd că sunt goale când îşi mişcă fusta. Poate că în satul de unde vine era obişnuită să se joace cu zăpada şi cu gheața. În timp ce amestecă în tuci, observ din nou ineluşul ei de argint, de care uitasem. Ea îmi umple paharul cu vin,

îmi pune supa fierbinte cu nişte paste umplute cu dovlecei, muştar de pere şi nişte mirodenii prețioase pe care le-am căpătat de la spițer, piper, ghimbir şi nucşoară, şi dă să plece ca să pregătească bolul pentru Zorzi şi să mănânce şi ea într-un colț, în linişte, pentru că nu poate nicicum sta cu mine la masă.

Îmi vine iar în gând inelul ei. O opresc şi îi cer să mi-l arate. Ea mă priveşte cu neîncredere, speriată că aş vrea să i-l iau, după care îşi apropie mâna stângă ca să mi-l arate, dar tot de la distanță. E într-adevăr tare murdar, nici nu se vede ce e gravat pe el. Poate că nu şi l-a scos de pe deget de nişte luni, de nişte ani. Mă chinuiesc destul să o fac să înțeleagă ce îi propun, şi anume să cobor în turnătorie şi să-i curăț bine-bine inelul, dacă pentru ea e un lucru important, firesc e să strălucească din nou; nu trebuie să se teamă, nu o să i-l iau niciodată, că doar nu sunt un hoț, adaug eu glumind, şi nici n-o să-l duc la taraba de amanet a meşterului Salomon. Nimic, Caterina nu înțelege gluma, dă să se îndepărteze, îşi ascunde mâna cu inelul în cealaltă. Îi e frică.

Până la urmă, pentru a o convinge, amintindu-mi felul în care ea îşi povestea propria sa poveste Benvegnudei, îmi vine o idee: să-i vorbesc ca în basme. Îi spun că nu trebuie să se teamă de mine, pentru că şi eu sunt un mare vrăjitor, exact ca uriaşul roşcovan care a dus-o departe de satul ei, şi ea chiar a văzut că eu sunt un mare vrăjitor, un magician, un alchimist, a văzut cum metalele ascultă de poruncile mele, cum încep să curgă strălucitoare din creuzet, cât de fericite sunt când eu le insuflu viață şi căldură. În asta constă magia mea, e o magie a creației: pentru mine e o vrajă foarte uşor de făcut să îi redau viață şi lumină ineluşului aceluia şi chiar să îi insuflu o nouă vrajă, pentru că am priceput imediat că e un inel fermecat, ca şi alte inele despre care am citit undeva că te fac invizibil, şi te apără, şi

te pot purta dintr-un loc în alt loc. Dacă vrea, pentru ea, şi numai pentru ea, voi face această vrajă, printr-o formulă a mea secretă şi misterioasă, iar inelul va fi şi mai fermecat.

Da, bine atunci, se lasă convinsă Caterina şi mă urmează în tăcere.

Coborâm la parter cu strachina lui Zorzi şi cu o sticlă de vin şi pentru el, care stă abandonat cu o privire inexpresivă în spatele nicovalei. Băiatul ăla îmi trezeşte milă, dar şi frică uneori. E puțin mai înalt decât mine. Nu prea poți spune ce e în capul ăla al lui, dacă are şi el suflet sau nu. Dar lucrează bine. E un spectacol să-l vezi cum roteşte ciocanul în aer, care, când ajunge pe plăcuța de aur, izbeşte doar prin propria lui greutate, fără forță indusă. Aprind şi soba mare din turnătorie ca să se încălzească şi încăperile astea mari, cu toate că eu cred că şi Zorzi e insensibil la frig, dacă vine din munții ăia de gheață.

Mă aşez pe un taburet la măsuța de finisaj şi de lucrări mărunte şi îi cer Caterinei să îmi aducă un bazin mic cu apă fierbinte şi recipientele cu tot felul de săruri pe care le vărs laolaltă şi amestec până se dizolvă toate. Acum urmează partea cea mai dificilă: să obțin inelul de la Caterina. Întind către ea palma deschisă. Ea încearcă să şi-l scoată, dar degeaba, pur şi simplu nu alunecă. Îi spun să se aşeze pe un alt scăunel lângă mine. Îi iau mâna stângă, care vrea mai întâi să se retragă, după care se lasă în voie în mâna mea. E caldă, pielea îi e mătăsoasă şi moale. Torn o picătură de ulei de cânepă pe inelarul ei şi învârt cu delicatețe inelul până i-l dau jos de tot. Îl şterg de ulei şi îl cufund în bazinaş, unde rămâne câtva timp. Ea nu îl scapă din privire nicio secundă, poate se teme ca printr-o ciudată incantație să nu-l fac să dispară de tot. Eu însă mă uit la ea, la ochii ei mari, şi e pentru prima oară când le văd albastrul ultramarin, mai intens, mai limpede şi mai prețios decât orice lapislazuli, acvamarin sau giuvaier pe care l-am avut vreodată în mână.

Nu-mi dau seama de timpul care trece în timp ce sărurile rod metalul şi nu-mi dau seama nici eu, nici ea, că între timp nu am încetat să-i ţin mâna caldă într-a mea, iar ea nu şi-a tras-o înapoi. Ca o fiică lângă tatăl ei.

Inelul e gata, sărurile i-au topit crustele de murdărie. Îl scot, îl usuc, îl frec bine cu nişte bucăţi de pâslă. Un ineluş frumos şi strălucitor, în fine pot vedea ce e gravat pe el: o monogramă şi nişte litere greceşti. Din fericire, stând aici la Veneţia, am învăţat să descifrez măcar alfabetul. Citesc silabisind: *aikaterine*. Da, sigur, Caterina. Îmi amintesc că am văzut un inel asemănător pe degetul lui Iacomo Badoer când s-a întors din călătoria la Alexandria, mi-a spus că l-a primit de la un tovarăş de drum care s-a aventurat până la o mănăstire izolată în deşertul Sinai, de la poalele muntelui lui Moise, acolo unde se păstrează trupul neputrezit al Sfintei Ecaterina, iar pelerinii primesc de obicei de la monahi acele inele binecuvântate prin atingerea lor de moaştele sfintei. Da, e inelul Sfintei Ecaterina. Cine ştie cine i l-a dat? Nu valorează mare lucru, dar pentru ea e nepreţuit, fiind singura amintire despre ceva ce a pierdut. I-l dau înapoi, iar ea mă priveşte cu recunoştinţă. Nu am văzut-o niciodată aşa luminoasă.

Îmi vine ideea de a pune în evidenţă mai bine monograma gravată, dar îmi dau seama că am lăsat poansonul cu cap de diamant în camera de sus. Mă ridic ca să mă duc să-l aduc. Caterina îşi pune inelul pe deget, e fericită. E aşa atentă să-l admire, să-l mişte ca suprafaţa lui netedă să absoarbă reflexele flăcării, încât pare că devine mai uşoară, şezând pe marginea scăunelului şi ridicându-se pe picioarele goale ce se văd din fustă. Înainte de a ieşi îl zăresc cu coada ochiului pe Zorzi, care nu mai stă prăbuşit în colţul lui, ci se uită fix la picioarele Caterinei. Nu-mi place. Dar nu îmi fac griji, mă întorc imediat.

Sus în cameră scotocesc îndelung în lădiță, dar nu reuşesc să găsesc poansonul. La un moment dat aud un țipăt, urmat de un zgomot înfundat. Mă precipit în jos pe scări şi rămân împietrit de oroare. Scăunelul este răsturnat.

Corpul animalic al lui Zorzi se mişcă sălbatic deasupra unui alt corp care încearcă zadarnic să se apere, între două picioare goale, depărtate cu sila, şi două brațe pironite de nişte mâini obişnuite să bată cu ciocanul şi văd basmaua cu care Caterina îşi strângea părul îndesată acum în gura ei, iar ea cu ochii holbați. Într-o secundă mă năpustesc asupra lui Zorzi şi îl apuc de ceafă, ca să pun stavilă acelui gest spurcat. El se ridică cu un grohăit şi cu un pumn mă izbeşte de zid. De la pământ, cu privirea încețoşată de la lovitură şi de la sângele ce-mi curge din păr, îl văd apropiindu-se cu o bară de fier înroşit, hotărât să mă termine. Reuşesc să evit lovitura, rostogolindu-mă pe-o parte.

În disperarea aceea, mâna mea acționează singură, apucă ceva, un ciocan de bătut aurul, şi îl aruncă cu forță spre capul lui Zorzi, care cade pe spate. Timp de câteva clipe bune, nu mai urmează nimic. Aud doar trosnetul flăcărilor, un horcăit tot mai stins dinspre locul în care căzuse Zorzi şi un muget repetat de unde încă se afla Caterina. Pun mâna pe frunte, unde m-am lovit de perete, şi simt că e plină de sânge. Îmi strâng puterile şi deschid ochii.

Nicovala e plină de sânge, de fragmente de os şi de creier. Zorzi zace desfigurat într-o baltă ce se face tot mai mare în jurul țestei despicate de nicovală. Sângele negru curge încet, ca aurul topit, mai încet ca argintul viu.

Îmi întorc cu greu căpățâna ce mă doare spre colțul de lângă nicovală. Văd pe paie corpul gol al Caterinei, cămaşa şi tunica ei sfâşiate şi ridicate până deasupra sânilor, îi văd picioarele încă depărtate, tremurând, îi văd capul răsturnat pe spate, cu ochii închişi, zguduit de sughițuri. Slavă lui

Dumnezeu, trăieşte. Mă târăsc către ea. Încerc să îi trag în jos îmbrăcămintea şi să o acopăr cât mai bine. O strâng cu putere de mână şi îi şoptesc, aşa cum ar face un tată cu fiica lui îngrozită: linişteşte-te, s-a terminat. Îi scot basmaua din gură ca să poată respira. Sughiţurile i se domolesc. Ochii de animal rănit se deschid şi mă privesc. S-a terminat.

Acţionez de-acum fără să mai gândesc, mă mişc ca într-un vis. Sunt întors pe dos. De-a lungul vieţii mele m-am mânjit de mii de fapte nelegiuite, dar nu am luat viaţa de om, fie el şi o brută precum Zorzi. Îl înfăşor într-un covor vechi pe care îl leg la capete şi în târăsc în barcă. Spăl tot sângele pe care îl văd şi arunc deasupra pulberea ce-o folosesc la purificarea metalelor. Sparg zidul subţire al unei nişe de unde scot un sac de monede, în care mai vâr şi tot ceea ce e în caseta din camera de deasupra, mai iau şi un pumnal, poate o să am nevoie. Aduc jos şi două pelerine groase cu glugă, hainele de lână şi cele câteva lucruşoare ale Caterinei, ba chiar şi o pereche de cizme de-ale mele, chiar dacă îi sunt mari, o să-i prindă bine. Îi dau să bea puţină apă, o încalţ cu ciorapii şi apoi cu cizmele şi o pun să se suie în barcă. Apa a crescut, şuieră un vânt blestemat, aproape că nu e nevoie să vâslesc, parcă ar fi o mână nevăzută care ne împinge spre Rio de San Gerolamo. Tocmai când suntem pe punctul de a coti spre Rio delle Vergini mi se pare că zăresc nişte lumini care se apropie de casa mea, sunt bărbaţi cu felinare şi suliţi, nu sunt măşti de carnaval şi nu e rondul de noapte, poate că au venit pentru mine. Dar cum e cu putinţă să fi aflat aşa iute ceea ce s-a întâmplat? Bineînţeles că nu o să mă întorc să-i întreb.

În faţa catedralei San Piero, vântul ne biciuieşte dinspre dreapta cu şi mai mare violenţă şi ne aruncă repede afară, în lagună, către Murano. Trebuie să lupt cu vâslele împotriva valurilor şi a curentului care ar vrea să ne târască şi să ne scufunde, în timp ce încerc să stau cât mai la

adăpost, înaintând de-a lungul zidurilor Arsenalului. Simt cum îmi explodează capul. Caterina e ghemuită în barcă, agăţată de sac, plină de groază. Când bubuie chiar deasupra noastră un tunet înspăimântător, las vâslele şi fac să alunece corpul lui Zorzi în apele învolburate, care par nişte gheare ce vor să mă tragă şi pe mine în jos, în infern, dar care nu reuşesc să înşface decât vâslele şi să le ducă departe. A venit sfârşitul, suntem în derivă, apa ne-ar putea scufunda dintr-un moment în altul. E Apocalipsa, pe punctul de a distruge lumea cu focul săgeţilor dezlănţuite între cer şi mare. Mă culc pe fundul bărcii şi închid ochii, în aşteptarea ceasului nostru, şi pe întuneric caut mâna Caterinei. O găsesc, o strâng, şi ea o strânge pe a mea.

O izbitură puternică ne loveşte când zăceam pe fundul ud al bărcii, unul peste altul. Barca s-a împotmolit într-un dâmb de nisip şi o aud pe Caterina cum urlă. Ridic şi eu ochii şi disting în bezna străpunsă de fulgere silueta unui uriaş negru care îşi întinde braţele către noi. Dar nu, nu e un uriaş, e o veche moară de vânt părăsită. Puţin mai încolo văd o clopotniţă, o biserică, o clădire, o fereastră la care licăreşte o lumânare. Poate că ne putem salva, recunosc azilul de la Santi Cristoforo e Onorio. Ştiu că aici e un călugăr care, înainte de a se converti, se ocupa cu afacerile ca şi mine, samsar, codoş, muieratic, Lodovico Zorzi. A schimbat tot, şi viaţa, şi numele. Acum se numeşte Cristoforo, spre cinstirea numelui marelui sfânt căruia îi este închinată mănăstirea şi a misiunii lui de caritate, aceea de a salva sufletele pierdute, de a le duce în spinare, spre a ispăşi împreună cu ele greutatea păcatului şi de a le trage la mal spre un port, în siguranţă. Da, pentru că azilul acesta este ultimul refugiu al femeilor din Veneţia care au rătăcit calea şi care, bătrâne şi bolnave, alungate de toţi, ajung aici ca să mai recupereze puţin din demnitatea unor fiinţe umane şi ca să moară în pace într-un loc ca acesta. Şi

Republica e mulțumită şi le mai trimite călugărilor câte o subvenție, pentru că, prin această găselniță a insulei târfelor, străzile elegante ale oraşului pot rămâne curate, lipsite de prezența acestor păcătoase bătrâne şi murdare care pe vremuri stăteau cu droaia pe la răspântii, cerând de pomană.

Iată ce înseamnă aici luntrea Sfântului Cristofor: e cea care te duce de cealaltă parte a fluviului vieții, în pacea împărăției celor morți; şi poate, pentru cine crede, în pacea unei dimensiuni veşnice şi lipsite de suferință.

O ajut pe Caterina să se ridice, trag barca într-un loc sigur şi ascund sacul sub o grămadă de crengi. Prin ploaia care a început să răpăie, încercăm să ajungem la mănăstire. Batem la poartă. Lumina dispare de la fereastra de sus şi puțin după aceea reapare la vizorul care se deschide. E chiar *fra* Cristoforo, dar cât e de schimbat de atunci, din anii nebuni din Rialto: e îmbătrânit, are fața zbârcită şi o barbă lungă, albă, dar are pe chip o seninătate pe care o transmite prin ochii săi deschişi la culoare. Cel care pe vremuri îmi era prieten ne pofteşte în noua sa lume, mă îmbrățişează cu putere şi nu are nicio problemă să primească şi o femeie noaptea în mănăstire, pentru că azilul a fost făcut tocmai pentru acest lucru, pentru femeile care au nevoie. Ea se va duce să se culce în clădirea aceea de acolo, un fost hambar pe care călugării l-au amenajat ca un unic mare salon, cu şiruri de paturi de o parte şi de alta pentru sărmanele femei primite spre îngrijire. Caterina, încă traumatizată, se lasă condusă fără să spună nimic şi este încredințată uneia dintre acele femei care o duce înăuntru.

Fra Cristoforo nu mă întreabă nimic despre motivul pentru care am ajuns eu pe insulă la această oră din noapte, cu această fată şi cu rana asta la cap.

Cu simplitate mă duce la infirmerie şi îmi oblojeşte rana, spunând că e cu totul superficială, că nu e nimic grav, şi mă

sileşte să beau un păhărel dintr-o licoare făcută de ei din diferite ierburi, foarte tare şi amară ca fierea; poate şi acesta este un rit de penitență. Apoi se uită lung la mine, fără să vorbească, iar felul în care mă priveşte este mai dezarmant decât dacă m-ar fi izbit cu un foc continuu de întrebări. Şi atunci încep eu să vorbesc şi să-i povestesc toate catastrofele vieții mele, până la această ultimă noapte şi la această fugă disperată.

Tocmai am ucis un om, un băiat, îi mărturisesc eu prietenului meu, şi sunt profund tulburat, l-am ucis, dar nu am vrut aşa ceva, şi îi cer iertare lui Dumnezeu din tot sufletul, dar a trebuit s-o fac, că trebuia să o salvez pe copila aceea care era pe punctul de a fi siluită, şi nu voiam să i se facă niciun rău acelei fete care a venit cine ştie de unde şi a îndurat cine ştie câte suferințe, şi acum nu ştiu ce să fac, poate că nu trebuia să fug, se zice că cine fuge e urmărit de vină, dar eu am făcut totul sub impulsul momentului, cum se întâmplă în vis, şi acum poate că gărzile mă caută deja şi poate că o caută şi pe ea, iar dacă pun mâna pe ea ar putea să se poarte cu ea cu încă şi mai multă cruzime şi s-o supună la tortură pentru a o face să mărturisească cine ştie ce fărădelegi pe care nu le-a făcut, sărmana copilă, ce vină are ea? Şi izbucnesc în hohote de plâns, eu, bătrânul şi puternicul Donato, care a trecut prin atâtea în viața lui şi credea că le-a văzut pe toate şi că le-a încercat pe toate. *Fra* Cristoforo îmi pune o mână pe umăr şi, ca de obicei, surâde şi tace.

Îmi spune doar să mă rog şi să-i mulțumesc lui Dumnezeu pentru că am scăpat amândoi dintr-o primejdie aşa mare şi să merg să mă odihnesc, pentru că într-o noapte ca asta nu e bine să umbli haihui prin lume. O să mă trezească la utrenie, şi împreună cu frații din mănăstire şi cu penitentele vom merge în biserică pentru slujba din Miercurea Cenuşii. Rămân acolo, întins pe patul de la

infirmerie şi, nu mult după aceea, înfăşurat în pelerina mea mare, cad într-un somn fără vise.

*

Soarele răsare peste laguna ce s-a liniştit. Furtuna a trecut.

Ieşim din biserică şi avem capetele presărate cu cenuşă. În timp ce Caterina se învârte prin curtea interioară a mănăstirii, *fra* Cristoforo mă ia într-o parte şi mă pune să mă aşez între două coloane: vrea să-mi vorbească. Mai întâi mă binecuvântează şi rosteşte în latină formula de dezlegare, *ego te absolvo*, ceea ce a ascultat ieri-seară de la mine o consideră o spovedanie completă şi după toată regula, pentru că nu m-a văzut niciodată căindu-mă atât de sincer. Apoi continuă. Mă aşteaptă de multă vreme aici la azil. Mi-a trimis şi nişte bilete scrise, la care eu, înşurubat în depresia falimentului meu, nu i-am răspuns niciodată. Dar în adâncul său ştia că, mai devreme sau mai târziu, providența o să mă facă să trag la țărmul acestei insulițe. Şi poate, prin planurile de nepătruns ale minții divine, acest lucru trebuia să se întâmple chiar în timpul unei furtuni ce părea dezlănțuită din infern şi chiar într-o noapte în care devenisem un asasin, după atâtea alte fărădelegi comise de-a lungul vieții mele, furturi, profituri ilicite, acte de corupție şi de speculă, camătă, fraudă, înşelătorie, trădări, declarații false, falsificare de monede şi de metal, înjurături, dar şi, chiar dacă mai puțin grave decât celelalte, un număr însemnat de păcate ce țin de lăcomie şi desfrânare, toate fiind fapte rele pe care el, *fra* Cristoforo, le cunoştea foarte bine de când era încă samsarul Lodovico, mult mai afundat în păcate decât mine.

Dar nu despre asta vrea să-mi vorbească. Mă întreabă dacă îmi amintesc de o prostituată din Castelletto pe nume Luce. Răspunsul îl ştie deja. Mergea pe la ea şi o cunoştea bine şi el. Şi îşi aminteşte că, pe când ajunsesem în

închisoare, Luce era atât de disperată, că nu a mai primit pe nimeni, nici măcar pe el, care pe atunci era încă Lodovico, şi asta pentru a-i rămâne fidelă lui Donato şi pentru a-l aştepta. Nu după multe luni şi el a ajuns în temniţă, ba chiar mai lungă şi mai grea decât a mea, şi nu a mai ştiut nimic de Luce, pentru că, la ieşirea de acolo, omul vechi Lodovico murise, şi în locul lui era omul nou Cristoforo.

Pentru râvna sa de a face milostenie, sfântul călugăr Simonetto l-a îndrumat de îndată către acest azil al celor sărace şi abandonate. Puţin după sosirea lui, stareţul l-a chemat şi i-a dat o hârtie împăturită de mai multe ori.

Şi iat-o aici, hârtia şifonată şi îngălbenită care, împreună cu un inel, se află în mâinile lui Cristoforo, şi acum ajunge în mâinile mele. Iar mie mi-e frică să o citesc, presimţind că prin ea mi se va descoperi ceva ce mă va tulbura. Scrisul tremurat şi plin de greşeli e al lui Luce. Cere ca această fetiţă, care în scutecele ce o înfăşoară poartă şi un inel, şi un bilet, să fie botezată Polissena şi să fie încredinţată milei lui Dumnezeu şi iubirii tatălui său, dacă providenţa i-l va dezvălui prin intermediul acestui inel. Da, inelul este cel pe care i l-am dat lui Luce când am cunoscut-o, cu un diamant fals încrustat, iar Polissena e unul dintre numeroasele nume de eroine de demult despre care voia să-i povestesc din *Cartea femeilor faimoase*. Polissena era cea care l-a făcut să moară din dragoste chiar şi pe Ahile. Polissena e fiica mea, şi eu nu am ştiut nimic.

După o lungă tăcere, Cristoforo îmi zice că fetiţa e aici şi că a fost botezată aşa cum a vrut Luce. A crescut în mănăstire. Am puterea să o văd?

Interpretează noua mea tăcere ca pe un alt da şi face un semn unui monah care a aşteptat tot acest timp în capătul curţii interioare şi care acum se apropie ţinând de mână o fetiţă de şase ani, cu păr lung negru şi ochi mari care seamănă mult cu cei ai lui Luce. Îmi vine să plâng, tremur

tot, nu reuşesc nici măcar să mă ridic când Cristoforo îmi spune: Donato, iat-o pe fiica ta; şi îi pune mânuţa în mâna mea. I-o ţin strâns, dar nu prea tare ca să nu o doară, iar ea mă priveşte şi poate se întreabă dacă domnul ăsta înalt şi robust, cu faţa uşor brăzdată, păr cărunt şi cu ochii în lacrimi, de parcă ar fi curăţat o ceapă, o fi cu adevărat tatăl ei pe care nu-l cunoscuse niciodată.

Apoi, ca vorbind pentru sine, Cristoforo continuă pe şoptite, ca să-l pot auzi doar eu. Şi-a dat seama că mă aflu într-un moment greu. Nu pot rămâne în mănăstire şi nici nu mă pot întoarce la Veneţia, trebuie să plec. Dar Polissena poate rămâne. Aici e la loc sigur. E de ajuns ca eu să ştiu unde se află şi să mă rog pentru ea, acesta e lucrul cel mai important în faţa lui Dumnezeu, iar pronia cerească şi monahii se vor îngriji de ea. Când Polissena va creşte va putea ajuta în azil, iar apoi, cu o mică zestre, se va putea căsători cu un meseriaş cinstit. Poate că mă voi putea îngriji chiar eu de acest lucru, chiar şi de la depărtare, trimiţând câte ceva pentru copilă şi pentru azil.

Dumnezeu iartă multe pentru o faptă de milostenie.

Auzim un urlet din cealaltă parte a curţii interioare, care pare a fi al Caterinei. Cei doi călugări aleargă spre ea şi eu merg după ei, luându-mi fetiţa în braţe. O găsim pe Caterina toată numai lacrimi, pe jos, în genunchi, ţinând mâna uneia dintre acele sărmane femei. Zăcea întinsă pe o targă, agonizând, îmbrăcată în nişte straie jalnice de pânză aspră, cu un rozariu în mâinile scheletice şi tremurânde, şi probabil o duceau pentru taina cea de pe urmă, a Sfântului Maslu. Dar nu părea o târfă bătrână. Chiar dacă febra o chinuia, se vedea că e o fată tânără, lungană, cam de douăzeci de ani, cu părul negru pe care cineva i l-o fi tăiat foarte scurt, ca pentru a o supune la o pedeapsă umilitoare, iar pe chipul ei supt se pot vedea umflăturile cicatricilor şi arsurilor. O aud pe Caterina, care murmură un singur

nume: Maria, Maria şi câteva cuvinte într-o limbă de neînțeles. Maria, care e tot cu ochii închişi, pare să tresară, după care n-a mai urmat nimic.

Cristoforo, în spatele meu, îmi povesteşte ceea ce ştie el. O găsise un pescar în apele lagunei. Complet dezbrăcată, dar încă în viață, acolo, lângă zidurile Arsenalului, şi a adus-o aici într-o stare foarte gravă. Nu şi-a mai revenit şi nu a mai deschis ochii, celelalte femei au încercat să o hrănească şi să-i dea apă, dar aproape în zadar. El a încercat să afle ceva de la un alt călugăr din oraş. Umblă vorba că o sclavă *rus* pe nume Maria a fost adusă cu forța la Arsenal ca să se distreze vâslaşii de pe galere, dar ea a îndrăznit să se împotrivească şi, pentru a se apăra, a sărit de-a dreptul cu un cuțit la gâtul unui om important, un senator al cărui nume nu-l ştie, dar nu l-a rănit grav.

Probabil că el, pentru a se răzbuna, a făcut ca ea să ajungă în halul acela.

Donato nici nu-şi poate imagina câte cazuri asemănătoare ajung la azil. Dar măcar aici, după atâtea suferințe, îşi găsesc pacea. Şi îmi arată chiparoşii din micul cimitir din capătul insulei. Viața e doar un tranzit, o scurtă trecere.

Cu două rame noi vâslesc cu putere prin apa liniştită a lagunei, în timp ce deasupra munților albi se îndepărtează încet ultimii nori ai furtunii din timpul nopții. Un aer proaspăt şi curat, un cer limpede şi plin de speranță. În barcă duc cu mine către salvare, întocmai ca Sfântul Cristofor, două corpuri nemişcate, cu tot greul lor de chin şi durere: sacul cu monedele şi pe Caterina.

Am îmbrățişat-o strâns pe Polissena, greu m-am putut desprinde; cine ştie ce îşi va aminti despre întâlnirea noastră, dar eu nu o voi uita, pentru mine va fi ca o lumină care mă va călăuzi în zilele de întuneric, iar dacă providența mă va ajuta, poate într-o zi o voi putea îmbrățişa din nou. Cu evlavie am primit binecuvântarea lui Cristofor pentru noi

toți, pentru viitorul nostru, pentru călătoria noastră prezentă, atât de incertă, şi pentru cea a vieții noastre, poate şi mai incertă. Am smuls-o pe Caterina de lângă targa Mariei şi, amintindu-mi de ceea ce i-a povestit ea atât de confuz Benvegnudei, am pus cap la cap toate fragmentele istorisirii şi am înțeles cine e Maria, şi cine e senatorul fără nume, şi realizez amploarea tragediei trăite de cele două biete fete din ziua în care cineva le-a frânt viețile şi le-a răpit libertatea cu atâta violență. Ah, de-aş putea înşfăca ciocanul cu care se bate aurul, amenințându-i pe toți aceştia, şi pe senatorul cel fără nume. Dar poate că aceasta ar fi o dorință de răzbunare pe care bunul Cristoforo şi bunul Dumnezeu nu ar îngădui-o.

Fac un ocol mai în larg față de insula Campoalto, unde se află o mică garnizoană de soldați, la fel şi față de insula San Giuliano şi Torre di Malghera, pentru a evita *palada*[83] şi controalele de la Vamă şi a renunța la accesul mai uşor către Mestre, care ar fi fost prin canalul Fossa Gradeniga.

Trag la mal, însă lângă Passo di Campoalto, îmbărbătând-o pe Caterina, care se sprijină de mine de parcă ar fi beată, şi ne continuăm drumul pe jos prin pădurile de plopi şi mesteceni, cu multă atenție, ca să nu ne întâlnim cu vreun pădurar sau paznic de vânătoare. Văd casele din Mestre şi sătucul în care trăiesc evreii. Mă îndrept spre casa prietenului meu Moisé, un cămătar, rudă cu magistrul Zorzi cel cu calculul. Îmi e mult mai dator decât îi sunt eu lui, i-am salvat viața şi bunurile în mai multe situații. E surprins să mă vadă aşa dintr-odată, în aceste condiții şi însoțit de Caterina, dar mă pofteşte înăuntru fără să-mi pună

---

[83] Numele de *palada* derivă de la *palo*, „par”, şi desemna un tip de stăvilar format din mulți pari ce ieşeau din apă pentru a împiedica nu numai valurile mari, ci şi transporturile clandestine pe un canal al insulei Giudecca.

întrebări. Nu e prima oară când mă vede fugind de la Veneția şi are o oarecare încredere în mine, a văzut că m-am descurcat de fiecare dată şi că m-am întors mereu după ce a trecut furtuna. Vreau să îi cer o enormă favoare, numai el mă poate ajuta, căci nu mă mai încred în colegii mei creştini, toți nişte trădători. Am o sumă mare în bani gheață şi vreau să i-o încredințez, dar să rămână o chestiune doar între noi, o chestiune internă a rețelei private de bancheri evrei. Iar el îmi va elibera o cambie prin care să pot ridica suma de la corespondentul său evreu de la Florența. Totul cu un generos comision pentru meşterul Moisé, fireşte.

Dată fiind foamea teribilă de monede de bună calitate şi de argint curat, meşterul Moisé nu poate refuza, acceptând şi toate riscurile pe care trebuie să şi le asume în aceste timpuri grele în care predicatorii ridică glasul împotriva iudeilor şi ațâță mulțimea ca să fie supuşi pedepselor, pentru că simplul fapt că trăiesc şi respiră şi ei este considerat un sacrilegiu. Cel puțin aici la Mestre pot sta mai liniştiți, pe când la Veneția nu pot rămâne mai mult de două săptămâni la rând, şi mai trebuie şi să poarte acel semn odios galben de recunoaştere pe manta; şi astfel, dacă îi căşună cuiva să îi ciomăgească sau să-i omoare, o poate face fără probleme. A înțeles imediat că e ceva la mijloc, asta şi pentru că îmi cunoaşte trecutul şi ştie că e mai bine să nu cercetezi nimic legat de originea banilor. De acord, dar atunci trebuie să mă aştern la drum imediat după ce este încheiată afacerea. Aduce documentele şi registrul tranzacțiilor, eu deschid sacul, cer să mi se dea o punguță în care pun ceea ce luasem din caseta mea, banii care erau cu adevărat rodul muncii mele şi toate documentele legate de creditele mele, şi îl las să numere rapid tot restul, care nu numai că e mult, ci e şi banul diavolului. Iau din ei echivalentul a cam zece ducați şi îi dau mandat să îi parvină

din partea mea lui *fra* Cristoforo din ordinul augustinienilor, de la azilul Sfinților Cristofor şi Onorio, ştie el motivul.

La sfârşit, Moisé mă îmbrățişează cu căldură, îmi spune *shalom*, şi cheamă un băiat care ne duce la o barcă mai mare, ancorată pe un canal învecinat, care tocmai e pe punctul de a pleca, ne ascunde sub prelata care protejează de ploaie o încărcătură de grâne şi ne dă pentru drum o ploscă cu apă şi o lipie.

Barca se pune imediat în mişcare şi-şi începe călătoria printr-un labirint de canale, de râuri şi văi, purtată de vâslaşi, iar noi, sub prelată, din nou ca în vis, auzim doar zgomotul valurilor şi al ramelor, scurtele schimburi de cuvinte cu paznicii ecluzelor sau cu vameşii şi gărzile pe care o rapidă *manzaria* îi convingea să renunțe la controlul unei mărfi aşa neînsemnate cum sunt grânele. După ultima ecluză, în timp ce vâslaşii îşi continuă treaba, băiatul ne scoate la lumina soarelui care tocmai apune, e ultima etapă în care nu mai există ecluze sau puncte de vamă, aproape că am ajuns.

În timp ce vâslaşii ancorează barca şi se ocupă de descărcarea mărfii, băiatul ne pune să coborâm şi ne duce la el acasă. Se numeşte Abramo şi ni-l prezintă pe Giuseppe, tatăl său, care o avea mai puțin de patruzeci de ani, dar care pare mai bătrân ca mine, probabil din pricina greutăților prin care a trecut în viață. Nu vorbeşte, mâna îi tremură când ne salută. Abramo nu ştie care e adevăratul lor nume de familie în ebraică, oricum toți le spun „nemții” pentru că vin din Germania, sunt *ashkenazim* care fug din calea fricii şi a morții. Câte ceva a văzut şi el, dar nu vrea să-şi mai amintească şi nici să vorbească despre asta. Dar îmi pot imagina. În casă sunt doar ei doi. Nu e o mamă, nu sunt surori. Poate că sunt unicii supraviețuitori dintr-o familie numeroasă. Abramo scoate o pungă de piele şi cu lacrimi în ochi ne arată o bucată de pergament scris în

ebraică, încadrat de chenare frumos elaborate şi de desenele a două căprioare: uite, e tot ceea ce mi-a rămas de la mama, acest *ketubah*, contractul de căsătorie cu tatăl lui, şi acestea sunt tefilinurile purtate la rugăciune de bunicul, doar asta e tot ce au putut salva din familia lor când creştinii i-au ars de vii în casele lor. Tatăl lui i le-a încredințat ca pe nişte obiecte sacre şi i-a poruncit să le înmâneze într-o zi fiului său, ca să se păstreze din generație în generație, pentru a nu uita vreodată actele de exterminare la care au fost supuşi, până la venirea lui Mesia, când triburile risipite ale lui Israel se vor reuni în Templu, în veacul de pe urmă, pentru a primi consolare şi îndreptățire.

Ne putem opri să dormim peste noapte, dacă dorim; mâine ne va însoți la marele fluviu, şi când îl vom fi traversat, vom fi în siguranță. Ne pregăteşte ceva de mâncare. Îl întreb de ce ne ajută. După tot ce au avut de suferit ar trebui să ne urască pe noi pe toți, care ne numim creştini, dar care prin faptele noastre facem totul pe dos față de ceea ce ne-a învățat Isus. Abramo mă priveşte cu gingăşie, pare mult mai matur decât alții la vârsta lui. Suntem cu toții ființe umane, suntem cu toții făpturi hăituite, înconjurate de primejdii, e normal să ne ajutăm. Fiecare viață e un miracol ce nu se repetă şi trebuie salvată cu orice preț, căci, dacă se pierde, odată cu ea dispare un întreg univers de sentimente şi de amintiri, de chipuri şi de dezmierdări.

*

Un ultim salt către libertate.

Un car hurducăit înaintează încet către malul de acostare. În peisajul pustiu plin de mlaştini şi bălți se vede un şir de plopi tremurători. Vântul se înfurie şi cerul se închide, poate că nu va fi uşor să trecem râul cel mare. Cu ajutorul unei bărci ce era trasă la mal ajungem la o construcție masivă de lemn, o moară cu o roată mare.

Abramo negociază cu morarul cam mojic, care acceptă în cele din urmă ca, ajutați de o slugă de-a lui, să ne treacă pe malul celălalt cu barca morii. Doar că trebuie să ne mişcăm repede, pentru că fluviul se tot umflă, şi dintr-un moment în altul s-ar putea să nu se mai poată.

Şi apoi, pentru că a fost văzut şi un pâlc de călăreți sub drapel venețian, nu prea ar avea ce căuta pe aici, pentru că e ținutul Ferrarei, dar din nefericire e şi spațiu de trecere, fără nicio lege, unde oricine face ce doreşte, şi călăreții ăia au tot patrulat de-a lungul stăvilarelor de parcă ar fi căutat pe cineva, nişte fugari sau nişte criminali. Şi, spunând acestea, priveşte bănuitor spre mine şi Caterina.

Urcăm în barcă şi vâslaşul porneşte, trăgând din greu la rame în mijlocul curentului. Se înteţeşte vântul dinspre răsărit, violent ca şi cel din noaptea trecută, care pare să ne împingă înapoi spre mal. Pe neaşteptate, după un fulger luminând cerul întunecat şi bubuitul tunetului, se stârneşte o ploaie violentă şi piezişă biciuită de vânt. Apa se înfurie ca un taur, de parcă ar fi o mare, nu un râu, nu se mai văd nici malul celălalt, şi nici salvarea şi libertatea noastră, care cu puțin timp în urmă ni se păruseră aşa aproape, că mai-mai le puteam atinge. Şi când colo, stăvilarul de unde am plecat e încă prea aproape şi prea vizibil, vântul şi curentul ne împing înapoi. Şi iată sus, pe mal, siluetele întunecate ale călăreților care urlă ceva către noi. Şi văd în mâinile unuia dintre ei o arbaletă care pare să o ia drept țintă pe Caterina. Mă ridic instinctiv în picioare, ca să o ocrotesc cu corpul meu. Un şuier, un vârf ascuțit care îmi sfâşie haina şi carnea şi zboară mai departe, iar eu îmi pierd echilibrul, cad şi mă cufund în vâltoare.

Simt cum apa rece mă învăluie. Intră prin ciorapi, prin cămaşă şi îmi umple gura care ar vrea să urle, dar nu reuşeşte. Mâinile se mişcă prin vârtejul apei fără să găsească nimic de care să se agațe, picioarele se mişcă

printre bolovani şi cioturi de copaci care le izbesc şi le strivesc. E doar un vis scurt viaţa asta, ajunsă deja la sfârşit?

Înainte de a-mi pierde cunoştinţa şi de a-i încredinţa Fecioarei Maria sufletul meu păcătos *în hora mortis nostrae*[84], am prezentă o ultimă imagine, iluminată de un fulger: mâna prelungă a unui înger şi sclipirea unui inel de argint, strălucind în noapte.

7
Ginevra

La Florenţa, în cartierul Santa Maria Novella, într-o dimineaţă de iunie a anului 1441

Melancolia mi-a trecut imediat când am zărit coşul cu caise.

Sunt chiar trufandale, frumoase, tari, rotunjoare, surâzătoare, de o culoare trandafirie, puţin mai roşioare pe margini, de parcă ar fi obrajii mei când îi boiesc cu pulbere de carmin. Ce ciudată coincidenţă. Chiar în dimineaţa asta, când m-am trezit prea devreme şi era încă întuneric afară, acesta a fost primul meu gând: mi-e poftă de primele caise din an. Asta pe când eram aşezată în faţa oglinzii care parcă îmi întorcea chipul Mariei Magdalena cu părul răvăşit şi îndurerată, îmbrăcată neglijent într-o cămaşă de noapte descheiată şi cu faţa încă acoperită de masca pe bază de făină şi albuş de ou, pe care mi-am întins-o pe faţă aseară. Înainte de a o îndepărta cu apă proaspătă de trandafiri, mă zgâiesc neîncrezătoare la imaginea reflectată a persoanei mele. Puţin carmin, doar un strop, cu pensula cea mai

[84] În ceasul morţii noastre (lat.).

mică? Şi ochii, ce să fac eu cu ochii ăştia şi cu ridurile care încep deja să se vadă împrejur, şi cu sprâncenele prea stufoase şi prea negre?

Nişte bătăi în poarta încă închisă întrerup brusc meditaţia mea din timpul utreniei, în timp ce clopotniţa domului Santa Maria del Fiore începe să cheme la rugăciunea *Angelus*. Mai aştept puţin, cu speranţa ca acel zgomot supărător să nu se repete şi să fi fost stârnit din greşeală de vreun vânzător ambulant adormit şi nou în oraş, care nu e în stare să găsească strada către Mercato Vecchio, sau de vreun vagabond încă mahmur care a încurcat poarta. Ceea ce n-ar fi o situaţie prea rară pentru noi, care locuim aici în centru, în inima oraşului vechi, în cartierul Santa Maria Novella, cu stindardul Vipera, între Calimala şi piaţă. Acasă astăzi suntem doar noi, femeile, domnii fraţi Tommaso şi Andrea sunt plecaţi cu treburi la Mugello, după ce mi-au dat mii de indicaţii despre cum să păzesc şi să îngrijesc casa. Şi toate îmi erau adresate mie, numai mie, Ginevra, pentru că, zic ei, dintre femeile din casă, eu am mintea cea mai adunată, aşa că trebuie să le supraveghez pe celelalte, să le trimit la culcare devreme şi să le deştept dimineaţa, să închid bine poarta seara, şi ele să nu deschidă dacă nu sunt eu trează, şi trebuie să am grijă de tot şi să îmi fie sufletul la casă şi la familie, mai mult decât la furca de tors şi acul de cusut, că nici într-o sută de ani nu s-ar putea recupera ponoasele cu care ne-am trezi într-o singură oră, dacă ar intra cineva să fure sau să facă stricăciuni. Aşadar, conchid mereu domnii fraţi când pleacă şi îmi lasă o ditamai legătura de chei, să nu uit că nu mai sunt o fetiţă, ci femeie în toată firea acum, că mă apropii de treizeci de ani.

Eu, care sunt peste cap de predicile astea, nu deschid gura, pentru pacea mea şi a lor, şi zic mereu ca ei. Pentru că ştiu că, de îndată ce domnii fraţi s-au îndepărtat călare, eu

voi fi stăpână aici. Dar mai ales ştiu că, stăpână fiind, pot intra în încăperea de studiu, ca să mă bucur de ceea ce pentru mine reprezintă comoara cea mai preţioasă pe care o avem în casă: nu un cufăr cu giuvaiere sau bani, ci cărţi, adunate una câte una sau chiar copiate personal de către bunicul meu, *ser* Tommaso, şi apoi de tatăl meu, Antonio, care m-a învăţat să citesc, să scriu şi să socotesc, şi astfel o să pot petrece câtva timp conversând cu acei prieteni secreţi ai mei. Numai că pe ascuns, fireşte, pentru că preoţii tot repetă că nu e bine ca femeile să citească, mai cu seamă dacă preferă, ca şi mine, *Decameronul* lui Boccaccio sau *Canţonierul* lui Petrarca, faţă de vieţile sfinţilor şi de legendele Tebaidei.

Din păcate, bătăile în poartă se repetă, insistente şi agasante, şi mă văd nevoită să cobor scările aşa cum sunt acum, ca o Maria Magdalena cu părul răvăşit şi îndurerată, ca un Sfânt Petru ciufulit cu tot mănunchiul de chei, pentru că celelalte femei, sora mea, bătrâna mătuşă, doamna cumnata mea şi servitoarele ei, dorm toate liniştite. Vâr cheia cea mai mare în broască, o răsucesc de mai multe ori, îndepărtez drugul orizontal, întredeschid poarta şi iată că în faţă îmi apare imaginea caiselor. Precum o pisică ce întinde precaut lăbuţa pentru a înşfăca în gheare prada neştiutoare, aş vrea şi eu să întind mâna printre canaturile porţii, dar fără să mă fac prea mult văzută din stradă, pentru că mai am încă masca pentru frumuseţe, uscată şi crăpată toată. Dar mă pomenesc în schimb nas în nas cu o altă mască, a unei mutre cât se poate de naturale, cea a lui Nuccio del Gratta, zis Prostănacu, bătrânul lucrător pe moşie, la Terenzano.

Să tot aibă vreo şaizeci de ani Nuccio, nimeni nu ştie cu precizie, pentru că zice lumea că întotdeauna a arătat la fel, fără vârstă, cu aceleaşi cute pe faţă, aceiaşi ochi, acelaşi caier de păr, şi cenuşiu, şi bălan, deşi când era tânăr părea

bătrân, iar acum când e bătrân pare tânăr, şi nici eu nu mi-l amintesc altfel, de când l-am văzut, copilă fiind, prima oară sus acolo, la ţară. Iată pe cineva care a descoperit secretul tinereţii eterne, mă gândesc eu, glumind, dar şi cu oarecare invidie. Nu are nevoie să se sulemenească, nici să-şi vopsească părul şi nici să pornească zi de zi bătălia împotriva timpului, pierdută deja înainte de a începe, timpul care, după cum spunea înţeleptul nostru filosof Ovidiu, macină toate lucrurile şi e invidios pe frumuseţe, pe care o roade încetul cu încetul cu dinţii bătrâneţii şi ai morţii.

Timpul trece însă şi pentru el, iar Nuccio, cu picioarele slăbite, e deja prea lipsit de puteri ca să stea aplecat cu sapa şi cazmaua asupra brazdelor de pământ, şi atunci noul arendaş, Bernaba di Iacopo da Settignano, îl lasă să locuiască într-o colibă lângă drum împreună cu Argo, câinele lui ciobănesc, cam hodorog şi el, în schimbul unor sarcini: de a lătra amândoi la călătorii sau pelerinii din răsărit care tânjesc după fructele altora şi de a coborî aici, în oraş, o dată pe săptămână pentru a-i duce zarzavaturi şi fructe lui Silvestro di Francesco, vânzătorul de pepeni de la piaţa veche. Şi iată-l pe Nuccio, îmbrăcat în zdrenţe şi încălţat cu nişte bucăţi de piele strânse cu nojiţe, ca întotdeauna, pe căruţa lui trasă de măgar, triumfător între coşurile cu lăptuci şi caise.

Dar de ce o fi bătut la poarta noastră? Nu a mai făcut asta niciodată, el merge mereu drept spre târg, fără să oprească, fără să vorbească cu nimeni, fără să privească nici la stânga, nici la dreapta, exact precum catârul lui, pentru că Bernaba îi spune mereu să nu se lase păcălit de ştrengarii din Santa Croce şi să nu i se fure din fructe. Ştiu bine că-i aşa, că de mai multe ori l-am zărit trecând de la fereastră şi l-am strigat să se oprească o clipă, să se odihnească puţin în curte şi să îi cumpăr eu marfa cea mai bună şi la preţ mai mic, înainte de a ajunge pe taraba

vânzătorului, dar el nimic, cu greu apleca puțin scăfârlia, cu chica lui ca un fuior, ca să mimeze un gest de reverență, dar ușor mai necioplit, față de *monna* Ginevra.

Nuccio se uită la mine zăpăcit, și o clipă am crezut că motivul e fața mea ciudată, încă acoperită de masca de frumusețe, înconjurată de șuvițele încolăcite de păr despletit ca al Meduzei. Când colo nu, el s-a oprit și a bătut la poartă ca să-mi spună ceva, ca să-mi aducă un mesaj important de la țară.

Aceasta e problema, de aceea Gratta a căpătat porecla de Prostănac.

El și în condiții normale vorbește greu, gângăvit, bâlbâit și poticnindu-se mereu. Se pare că e așa de când, pe la vreo douăzeci de ani, s-a îmbolnăvit de ciumă și a supraviețuit, dar i-a văzut murind lângă el, unul după altul, pe toți cei dragi lui, soția care era încă o fetiță, cei doi gemeni abia născuți și mama, Dianora, văduvă, pe care lumea și-o amintește ca pe una dintre doicile cele mai sănătoase din sat; iar Nuccio, răpus de febră și de delir zile în șir pe salteaua lui de paie, nu putea face nimic pentru ei. Așa l-au găsit agenții oficiali responsabili cu sănătatea, cu glugile lor de protecție, în căsuța aceea izolată de pe moșie, de care, de zile bune, nimeni nu avea curajul să se apropie. Tremura tot, era înconjurat de cadavre reci, dar era viu. Bietul Nuccio și bieții de ei, că ultimele molime par a se lipi în primul rând de ei, de cei mai umili lucrători și meșteșugari și de sclave, obligați fiind să iasă și să lucreze în fiecare zi, de parcă secera morții n-ar fi fost în mijlocul lor, în timp ce noi, seniorii, ne închidem în casă, facem niște provizii bune de hrană și de vin, ne acoperim capul și gura cu văluri, ne astupăm nasul cu esențe aromatice și inhalăm fum și vapori dezinfectanți ca să ținem boala și fugim la conacul de la țară așteptând sfârșitul molimei, păcălind timpul și moartea cu câte o preocupare plăcută și onorabilă.

Dar, de data acesta, ceea ce încearcă Nuccio să comunice se înțelege şi mai puțin, de fapt deloc, pentru că se vede că e copleşit de emoție şi de urgența a ceva important. Dar ce să se fi petrecut? O fi murit bătrânul Argo? Bernaba o fi bătut-o pe nevastă-sa, sau mai degrabă nevastă-sa l-o fi bătut pe el, că a pierdut banii pentru arendă jucând zaruri la taverna lui Girone? Nu, nu, gesticulează Nuccio cu mâinile lui mari şi bătătorite, şi se holbează la mine: la Terenzano, e un diavol la Terenzano, dar e un diavol bun, rana, febra, moartea, e şi un înger blond ca aurul, un miracol, o apariție, Sfântul Arhanghel Mihail. Trebuie mers, mers iute, văzut, grăbit, la Terenzano. Şi, în toată acea agitație şi teamă, loveşte cu biciul catârul, şi căruța o ia din loc spre piață, lăsându-mă acolo, la poartă, ca pe o curcă şi fără să îmi dea nici măcar o caisă.

Urc treptele îngândurată, trezesc servitoarele şi pornesc activitatea întregii case. Mă întorc în fața oglinzii, îmi spăl în grabă masca şi simt cum mă chinuie în continuare un singur gând. Terenzano pentru mine înseamnă un singur lucru: Donato. Să se fi întors. Să fie acolo? Nu, nu e cu putință.

Donato a murit.

Moşia noastră, cu căsuța de țară de pe ea, se învecinează cu cea mult mai bogată a familiei Fortini şi cu moşioara moştenitorilor lui Filippo Nati lădarul, cultivată şi aceea mai întâi de Gratta, şi pe urmă de Bernaba. Tatălui meu, Antonio, îi plăcea la nebunie să meargă acolo şi să se descotorosească de grijile şi activitățile de la oraş, ba chiar şi de hainele de la oraş, un fel de o a doua piele a omului, menite să-i indice poziția socială şi culturală, pe care le arunca bucuros, rămânând în straiele țărăneşti, ca de plugar, între grădina de zarzavat şi livadă, şi mai ales între măslini. Şi îi plăcea să ne ducă acolo în anotimpul cald, de când se întorceau rândunelele, totul se acoperea de flori şi

se puteau culege din pom fructele pline şi coapte, înainte de a se scutura şi de a putrezi, şi până la culesul strugurilor zemoşi dintre vlăstarele tinere.

Noi, fetele, eram fericite să-l însoţim şi să-l ajutăm la culesul fructelor şi legumelor, pentru că ni se părea că suntem mai libere, mai ales dacă nu venea şi mama, care nu avea niciun chef să se murdărească de noroi şi nici să fie asaltată de şoareci şi de tot felul de bărzăuni; şi dacă nu veneau nici domnii fraţi, care găseau mereu o scuză ca să se împrietenească cu tinerii unor alte familii, ca să fie invitaţi în vile mai somptuoase şi mai rafinate decât a noastră şi să călărească sau să umble haihui, fără să se încurce, cum ziceau ei, în activităţi de joasă speţă ca ale ţăranilor şi femeilor.

Şi era adevărat că eram mai libere. Nu mai şedeam închise în casă, care devenea condiţia noastră normală din momentul în care slujnica îşi dădea seama că am devenit femei şi alerga să îi arate mamei cârpele pline de sânge, şi atunci eram păzite, fiind tot cu ochii după noi ca după nişte animale periculoase pentru integritatea, onoarea şi patrimoniul familiei. Acolo nu mai eram încorsetate în veşmintele care trebuiau să ascundă totul, nu mai umblam cu bonete şi cu văluri, spre a nu permite vreodată să se vadă pletele ondulate, despre care se spunea că sunt laţuri şi mreje ce, lăsate libere, pot captura sufletele îndrăgostiţilor nechibzuiţi şi să le întărâte spre desfrâu. Dar la ţară, în zilele călduroase, tata ne dădea permisiunea de a face şi noi ca el: să ne scoatem hainele de oraş şi să rămânem doar cu fusta şi cămaşa, cu picioarele libere în nişte papuci uşori, sau de-a dreptul desculţe, ca să putem simţi sub tălpi plăcerea ierbii proaspete sau asprimea ţărânei calde şi arse de soare.

Era o vară blândă, şi aveam doar şaisprezece ani. După părerea mamei şi a fraţilor mei, nu era bine că nu eram încă

măritată, şi toate tratativele pentru a-mi găsi un soţ, întotdeauna puse pe tapet şi întreţinute doar de partea masculină şi în totala mea necunoştinţă de cauză, aşa cum era obiceiul, se împotmoleau cu mult înainte de a se putea obţine măcar vreun acord preliminar. Prietenele mele au avut grijă să ajungă şi la mine zvonul răutăcios conform căruia vina principală pentru acea situaţie îmi revenea, şi nu cum cred eu că era de fapt, şi anume că era legată de argumentele subţirele şi mediocre pe care rudele mele, cunoscute pentru zgârcenia lor, le puneau pe balanţa rezervată zestrei. Umbla vorba că sunt o fată cu o fire prea independentă şi rebelă, o zăpăucă doritoare să facă totul de capul ei, şi nicidecum modestă, săritoare şi obedientă faţă de dorinţele bărbatului. Pe deasupra mai sunt şi urâţică, scundă şi grăsună. În plus, cel mai grav, sunt şi inteligentă.

Era o vară blândă, clopotul de la San Martino a bătut pentru Ave Maria, iar noi, fetele, după rugăciune, pregăteam cina împreună cu femeile din casa unui vecin, Chiasso căruţaşul, tăind mărunt ierburi aromate şi ceapă pentru supa de mazăre pusă la înmuiat cu o seară înainte, plângând şi râzând între noi, în timp ce tatăl meu, Bernaba, şi Chiasso se făceau că vorbesc despre lucruri serioase, despre recoltă, semănat şi acareturi, dar de fapt se vedea că erau cu inima alături de noi şi vorbeau între ei doar ca să ne arate că aşa discută bărbaţii, iar Nuccio pregătea stiva de lemne în bătătură, pentru a frige pe jar friptura şi cârnaţii, şi ne tăia felii zdravene din brânza lui de oaie, de mâncat cu pâine prăjită sau cu pere. Lumina se micşora cu repeziciune după amurg, iar muntele de dincolo de Arno se întuneca iute, dar cerul era încă luminos între măslini, străbătut fiind de mii de rândunele în zbor.

În timp ce eram în jurul focului, a apărut dinspre moşia lui Nati o figură înaltă, elegantă, purtând un dublet căptuşit şi cizme de căprioară, un bărbat blond, cu un zâmbet

sincer, care se închină în fața tatălui meu, îi salută pe Chiasso şi pe Bernaba şi îl îmbrățişează pe bietul Nuccio, căruia i se umezesc ochii, dând să se bâlbâie. Apoi începe să vorbească, cu un accent muzical straniu, pe care am învățat să-l recunosc ca fiind venețian, şi spune că a aflat că Nuccio, de când a rămas singur, şi-a strâns o mică turmă pe care o paşte pe Monte Beni, aşa că, dacă *messer* Antonio nu are nimic împotrivă, i-a adus un dar, ca Nuccio să îşi amintească de el, şi se roagă pentru el la Madonna dell'Impruneta. Şi spunând acestea îi întinde o bocceluță pe care o ținea ascunsă la spate. Nuccio o deschide şi descoperă înăuntru ceva viu, alb, blănos şi jucăuş, un pui de ciobănesc de Maremma, şi se emoționează strângându-l în brațe şi pupându-l. Se numeşte Argo, mai zice bărbatul, şi când se va face mai măricel o să-ți aduc şi o zgardă cu țepi, ca să nu aibă de ce să se teamă de lupi.

Eu şedeam lângă tata, care se simțea şi el mai liber prin faptul că lipseau mama şi băieții, care, puțin abțiguit şi pus pe şotii, îmi şopteşte la ureche: ăsta chiar că ar fi o partidă bună, nu? Te-ai preda în sfârşit? E Donato di Filippo di Salvestro Nati, unul dintre moştenitorii bietului Filippo şi ai micii moşii de dincolo de copacii ăia. Nu trebuie să mă uimească afecțiunea pe care un domn ca acesta i-o poartă unui sărăntoc ca Nuccio. Donato e fratele lui de lapte. Când era un prunc tatăl lui l-a trimis aici, ca buna Dianora, mama lui Nuccio, odihnească-se în pace, să-i fie doică, şi deci băieții au crescut împreună, lipiți de aceiaşi sâni, şi de atunci Donato, din când în când, îşi face apariția aşa, pe neaşteptate, de parcă ar fi o fantomă sau o creatură de pe o altă planetă, ca să-şi îmbrățişeze fratele şi ca să-i aducă mereu ceva în dar: un cosor nou, o căciulă de blană, şi acum un câine. De câteva ori, prin Antonio sau Chiasso, i-a trimis şi nişte bani, ca să mai acopere din nevoile în care se zbătea Nuccio, dar pe ascuns, cu rugămintea ca el să nu

afle, mai ales după ce i-a ajuns la urechi tragedia ce i s-a întâmplat şi despre felul în care ciuma i-a decimat familia.

Poate că Donato a făcut singurul lucru inteligent ce trebuia făcut în vremurile astea întunecate: încă de când era doar un băietan a plecat din Florenţa, unde ar fi urmat să aibă destinul modestei sale familii de meşteşugari, şi a făcut bani la Veneţia ca bancher şi poate acum a strâns o avere frumuşică, poate nu chiar ca Strozzi, Medici, Pazzi sau Alberti, dar în mod sigur mai mult decât tatăl meu, care la cincizeci şi doi de ani şi cu şapte guri de hrănit, după o viaţă irosită în funcţii şi servicii publice, după ce a fost gonfalonier, prior şi trezorier al porţilor cetăţii, acum câştigă o sumă prăpădită de doar 542 florini pe an.

Fusese mai şmecher tatăl lui, deci bunicul meu, ilustrul notar *ser* Tommaso del Reddito di Fresco da Leccio, ambasador al Signoriei şi notar al priorilor, care s-a căsătorit cu sora faimosului cămătar Agostino Migliorelli, zis Câinele, care era cu adevărat un câine ce mârâia cumplit la toţi sărmanii care nu-şi plăteau datoriile, dar care după aceea s-a convertit şi a dispus prin testament să le fie restituite victimelor sale sumele luate necuvenit; şi i-a mai lăsat trei sute de florini şi unchiului meu Francesco. Unchii mei erau înscrişi în bresle, Francesco în cea a lânarilor, şi Carlo în cea a plăpumarilor. Dar s-a orientat mult mai bine Donato, conchidea tatăl meu, care a avut curajul să se elibereze de toate astea şi de falsa democraţie a acestei Republici de la noi, şi de funcţiile înalte, dar fără valoare la care putea avea acces poporul, pentru a fugi la Veneţia, un oraş deschis spre mare şi spre lume şi plin de oportunităţi, ca să-şi încerce norocul.

După nişte ani buni, amintindu-mi vorbele şoptite de tata în faţa focului, am înţeles ce voia de fapt să-mi spună: că poate şi Donato aparţinea unei familii asemănătoare celei din care se trăgea bunica mea, sora cămătarului Câine, şi că

nu exista o partidă mai bună decât să mă dea drept soție unui aventurier şi cămătar, pe deasupra şi emigrat şi devenit un străin în propriul său oraş de baştină.

Tata vorbea, dar eu nu ascultam niciun cuvânt de-al său. Încălzită de foc şi de o gură de vin, priveam fix şi cu atenție chipul zâmbitor al lui Donato, care devenea roşiatic de la reflexele focului. Şi mi se părea că şi el mă privea şi îmi zâmbea, şi că amândoi ne aflam împreună pentru a ne încălzi şi pentru a arde în aceeaşi flacără, acea mare flacără cu două coarne, cum am citit despre Ulise şi Diomede[85], însă fără durere. Era un alt foc, acela care te arde fără să te pârjolească şi te îngheață fără să te răcească; e un şarpe care se târăşte nevăzut prin iarba mare; e un venin care, pe neobservate, coboară lent în inimă. Când mi-am dat seama, era deja prea târziu ca să mă mai pot gândi, nici măcar de departe, la vreo formă de apărare.

Fără să ştiu ce mă îndemna să fac acest lucru, în zilele următoare am început să mă îndepărtez de casă şi de ceilalți, hoinărind printre măslini până la hotarul moşiei. Oamenii nu îmi spuneau nimic când mă vedeau aşa îngândurată, stăteau departe de mine, temându-se de un răspuns în răspăr, pentru că, se ştia, eram o lunatică. Era foarte cald şi m-am vârât într-o mică văgăună din care un pârâiaş izvora printre pietrele vii, coborând desculță ca să nu alunec cu papuceii şi ridicându-mi fusta deasupra genunchilor.

În timp ce mă aplecam să beau puțină apă rece din căuşul palmei, am zărit cu coada ochiului o figură în spatele copacilor. Eram sigură că el e. M-am prefăcut că nu am văzut nimic şi m-am întins pe un mic dâmb cu iarbă la umbra unui gorun, ca şi cum aş dori să mă întremez puțin

---

85 Referire la cântul XXVI din *Infernul* lui Dante.

de la căldură şi oboseală. Am închis ochii pe jumătate, mi-am desfăcut părul negru, mi-am lăsat capul pe spate cu un suspin, mi-am descoperit picioarele, ridicând fusta şi depărtându-le puțin, mi-am descheiat cămăşuța transparentă, lăsând-o deschisă peste sâni şi am aşteptat.

Nu ştiu cine sau ce anume mi-a dat tot acel curaj sau toată acea inconştiență, nu ştiu cine sau ce anume m-a învățat şi m-a împins să fac toate acele gesturi de femeie uşoară, pe care nu le mai făcusem până atunci. Poate că există cu adevărat un zeu al dragostei care îți destinde mădularele şi te îmboldeşte să faci ceea ce nu vrei sau nu ştii. Într-o singură clipă am uitat toată nemulțumirea mea față de mine şi de trupul meu, pe care îl consideram urât şi neplăcut, deloc frumos, deloc de dorit, aşa cum era cazul celorlalte fete de vârsta mea, care fuseseră deja toate luate de soție, în timp ce eu mucegăiam ca o prizonieră în bătrâna noastră casă. Dar se spune că dorința este cea care îi dă femeii adevărata frumusețe, acea frumusețe imaterială, căreia niciun bărbat nu-i poate rezista şi care o face să se deschidă pe neaşteptate şi pentru scurtă vreme, ca o floare cărnoasă şi parfumată. Iar eu în acel moment îl doream pe Donato.

La început mi s-a părut că aud doar bătăile inimii mele, apoi treptat şi apa şopotind printre pietre, şi un sticlete ciripind, şi frunzele gorunului foşnind. Şi în cele din urmă zgomotul frunzelor călcate, al unor paşi ce se apropiau. Jocul devine serios. Închid mai bine ochii şi mă prefac că dorm, ca în povestea Ifigeniei şi a lui Cymon. Îi simt ochii cum mă privesc şi cum mă mângâie şi mă dezbracă de tot, apoi îl aud murmurându-mi ceva la ureche, ca şi cum şi-ar da seama de jocul în care s-a lăsat atras şi pe care acum îl împărtăşeşte, şi ceea ce îmi şopteşte sunt versuri pe care le

cunosc şi eu, *O fresca rosa aulente e giuliva*[86], iar când aud *la bocca mi basciò tutto tremante*[87] e deja prea târziu ca să mai deschid ochii. Buzele lui se unesc cu ale mele, trupul lui se contopeşte cu al meu. Apa a venit şi focul a fost stins.

Am continuat să ne vedem pe ascuns pe câmp, în zilele ce-au urmat.

Făceam dragoste în iarbă, în plin soare, fără să vorbim, fără să ne spunem nimic. Eu, total inconştientă, îi eram nespus de recunoscătoare pentru că m-a eliberat de greutatea purității virginale şi de obsesia măritişului şi a onoarei familiei. Pentru mine era prima dată, dar a fost minunat şi nu am avut nicio remuşcare. Totul s-a topit ca zăpada la soare. Nu-mi mai păsa de nimic. Pe bărbatul meu voiam să-l aleg eu, şi-l alesesem. Dacă bărbații zic că merg să-şi ia femeie, tot aşa şi noi, femeile, avem tot dreptul să ne luăm bărbat. Într-o zi o să mă mărit cu Donato şi cu nimeni altcineva.

Donato trebuia să se întoarcă la Veneția şi a plecat după un grăbit rămas-bun. Noi ne-am întors la Florența, şi eu am trăit cele mai proaste luni ale vieții mele, şi nu numai din cauza absenței lui Donato şi a totalei lipse de veşti de la el. Cum am fost de prostuță să mă dăruiesc lui fără să-l cunosc, fără să ştiu nimic despre el! Plângând în hohote m-am dus să mă mărturisesc la San Marco, pentru că era un loc frumos, cu toate acele picturi ale lui Fra Angelico, şi m-am dus la un călugăr despre care toți spuneau că e un sfânt, care până la urmă mi-a dat şi dezlegare de păcat, dar

---

86 „O, roză proaspătă, voioasă, parfumată”, vers din *Ninfale fiesolano* de Giovanni Boccaccio.

87 „Gura mi-o sărută înfiorată”, în Dante, *Divina Commedie, Infernul*, cântul V, trad. Marian Papahagi, Editura Humanitas, Bucureşti, 2012, p. 87.

m-a amenințat cu cele mai cumplite osânde din infern, pentru că, după ce m-a constrâns să-i descriu în amănunt cum s-a întâmplat prima oară, şi cum m-am întins pe iarbă, şi ce părți ale corpului mi-am dezvelit prefăcându-mă că dorm, dar rămânând perfect conştientă că el se uita la mine, a tras concluzia, cu glas ca de tunet, că m-am mânjit de păcatul cel mai reprobabil al Evei, cel de a fi ispitit un bărbat inocent către păcatul de moarte al desfrâului şi de a-l fi expus aşadar la pericolul osândirii eterne a sufletului. Pe scurt, vina era numai a mea. Şi evident şi a mărului Evei, care duce în cârcă vina speciei umane în întregime.

Dar dezlegarea aceea nu mi-a adus liniştea. Am început să trăiesc teroarea de a fi rămas grea şi într-adevăr am descoperit că sunt cu adevărat însărcinată, pentru că după o lună ciclul nu mi-a mai venit. Un fiu al lui Donato. Ar fi trebuit să fiu fericită, dar în acel moment mi se părea un blestem. Ce avea să se întâmple când va descoperi mama? Urma să mă închidă în pod pentru a ascunde de ochii vecinilor dezonoarea familiei, iar după naştere, dacă nu-mi găseam sfârşitul, ceea ce era foarte probabil, aveau să-mi ia precis copilul şi să-l ducă să fie expus la vedere în Loggia del Bigallo, într-un perfect anonimat, de către Compagnia della Misericordia. Cât despre mine, urma să se împlinească amenințarea care se făcuse auzită, şi nu tocmai voalat, după rateul ultimului proiect matrimonial: fata asta, acum e evident, nu e făcută să trăiască în lume, să fie închisă într-o mănăstire cu interdicția de a ieşi, unde îşi va putea ispăşi toate păcatele şi îşi va găsi adevărata fericire lângă mirele său, Domnul Nostru Isus.

Am încercat să ascund prin orice mijloc noua mea situație, punând stările mele de rău, scânteierile ce-mi apăreau în fața ochilor, senzația de preaplin a stomacului şi vărsăturile pe seama unor chestii închipuite, însă aveam bănuiala că mama deja intuise ceva. Dar suferința mea cea

mai mare nu era de ordin fizic: mă simțeam complet singură, fără nimeni în jur cu care să pot vorbi şi de la care să primesc o alinare. În singurătatea aceea, care poate cu adevărat îmi pregătea soarta ce m-ar fi aşteptat închisă în mănăstire, mi-am găsit pacea punându-mi toată nădejdea în rugăciunea Preasfintei Fecioare Maria, Ea, care e femeie şi ne e mamă şi e singura în stare să înțeleagă disperarea unei fete ce poartă în pântec o făptură care, chiar fiică a păcatului fiind, e totuşi o făptură a lui Dumnezeu pe care i-o încredințam Ei, brațelor Ei, şi cerem iertare pentru păcatele mele, pentru că păcătuisem nu din răutate, ci doar din dragoste, iar Ea, văzătoare în adâncul inimilor noastre, ştia acest lucru. Iar dacă copilul se va naşte, facă-se voia Domnului, şi tot ceea ce mi s-ar fi întâmplat urma să fie tot voia Lui, iar eu aveam să o accept.

Dar voia lui Dumnezeu a fost alta. Într-o zi ploioasă de octombrie, pe când eram închisă în camera mea, am ajuns pe duşumea cu nişte dureri atroce. Era pedeapsa divină pentru păcatele mele şi pentru păcatul originar de a fi femeie ca şi Eva? Of, dacă s-ar putea ca şi bărbații să simtă măcar pentru o secundă durerea pe care o simțim noi, dacă ar putea să ştie şi ei ce înseamnă, poate că atunci ar putea să ne înțeleagă mai bine. Când deschideam ochii, în momentele în care durerile mă mai lăsau, îi pironeam pe perete, unde era o icoană cu Madonna dell'Impruneta, ca pentru a mă agăța de veşmintele ei miraculoase, iar în sinea mea i-am făgăduit ceva: dacă mâna ei mă va salva, la rândul meu în viața asta o să ajut o femeie sau o copilă aflată în primejdie şi cuprinsă de disperare, pe care providența mi-ar scoate-o în cale.

La un moment dat am simțit nişte convulsii cumplite în pântec, urmate de o curgere caldă care mi-a udat coapsele şi de o stare de extenuare şi de eliberare. Am izbutit să-mi sufoc un strigăt, pentru a nu alarma pe nimeni şi a nu face

să vină cumva cineva în ajutor, dar am leşinat, iar când mi-am revenit, m-am trezit năclăită toată de sânge pământiu, iar pe jos am văzut un mic ghemotoc inert, acea micuță viață pe care o purtasem în mine. Sfârşită şi palidă de prea mult sânge pierdut, strivită de o uriaşă durere în suflet, mi-am adunat toate puterile, m-am spălat, am curățat duşumeaua şi mi-am spălat singură fusta şi hainele, şi astfel nimeni nu a observat nimic.

După câteva luni, pe drumul spre biserică cu slujnica, s-a apropiat de mine Aronne, iudeul de la care şi frații mei mai împrumutau bani din când în când.

Nu ştiu cum, pe distanța aceea scurtă, a reuşit să-mi vorbească, profitând că slujnica era atentă ba la o tarabă, ba la alta, şi mi-a strecurat un bilețel. Era un prieten şi corespondent de-al lui Donato, şi acela era un bilet pentru mine venit de la Veneția. Dacă aveam vreun răspuns de transmis, puteam conta pe loialitatea şi dăruirea lui totale. Prăvălia lui era în capăt, pe Vacchereccia, lângă firma zlătarului. După care s-a topit pe loc, exact aşa cum apăruse, şi m-a lăsat cu picioarele tremurând şi cu mintea care n-a fost în stare să urmărească nimic din sfânta slujbă de la bisericuța la care între timp ajunseserăm. Cu inima în freamăt mare şi cu mâna strângând bilețelul pe care nu ştiam unde să-l pun, am silit-o pe slujnică să meargă acasă în goană, cu toate că de regulă întoarcerea printre prăvălii se petrecea cu o lentoare exasperantă.

Şi astfel a reînceput relația noastră, o frumoasă iubire de departe, cum spun vechii trubaduri. Nu erau scrisori în adevăratul sens al cuvântului, pentru că Donato nu voia. El îmi trimitea nişte bilețele pecetluite cu ceară de sigiliu scrise cu o singură cifră pe care Aronne m-a învățat să o interpretez. El nu voia ca eu să îi răspund în scris, ci trebuia să-i spun prin viu grai lui Aronne ceea ce voiam să-i comunic, iar cuvintele mele urmau să îi fie transmise

întocmai de curierul care făcea naveta dintre Florența și Veneția. Era de ajuns să știm că eram sănătoși și vii, și majoritatea cuvintelor, și așa puține, pe care le schimbam prin toți acei intermediari ajungeau până la urmă să fie cam aceleași: Dumnezeu să aibă milă de tine, Dumnezeu să te păzească de orice rău, Dumnezeu să-ți pregătească numai lucruri bune și așa mai departe. Cam sărăcuț pentru o conversație amoroasă.

În toamna lui 1429, un bilețel mă anunță în sfârșit că se întoarce. Era aproape Crăciunul și bătea un vânt înghețat; eu mi-am pus ciorapii de lână cei mai groși sub fusta căptușită. Ne-am întâlnit pe ascuns într-un ungher întunecat al bisericii Santa Maria Novella, printre arcadele care pe vremuri răsunau de predicile călugărului Leonardo Dați, și pe care eu mi le imaginam străbătute de umbrele a zece tineri ca și mine, șapte fete și trei băieți, care se refugiau aici ca să fugă de ciumă și de moarte. Nu-l văzusem și nu vorbisem cu el din acea vară la Terenzano, dar, de fapt, nici nu pot spune că atunci stătuserăm mult de vorbă, din contră, pentru că, de îndată ce ne întâlneam pe pajiște, făceam dragoste fără să pierdem timpul, cu patimă, după care ne priveam uluiți fără să vorbim.

În biserica aceea mare, foarte puțin luminată de niște lumânări tremurătoare, sub fresca uriașă a crucifixului pictat de maestrul Masaccio, nu puteam face nimic altceva decât să ne ținem de mână în spatele unei coloane, încercând să nu fim zăriți de un călugăr care se tot plimba prin naos tocmai ca să descurajeze acele întâlniri clandestine și păcătoase despre care oricum știau toți că au loc sub nasul lui. Donato era mult mai înalt decât mine, iar eu, cea scundă și mai grăsuță decât pe vremuri, îmi ascundeam fața sub glugă, de teamă că am devenit și mai urâtă din pricina singurătății mele melancolice și că nu mai sunt acea Ifigenie care i s-a dat acolo, lângă pârâu.

Stăteam în tăcere, oricum nu i-aş fi spus nimic despre sarcina cu fătul mort, despre copilul pierdut, iar el nimic nu ar fi aflat. Dar şi el era emoţionat, vorbea repezit, în şoaptă. Nu m-a uitat, mă iubea şi ar fi vrut să se întoarcă să trăiască cu mine, dar trebuia neapărat să îmi spună ceva, un secret care îl apăsa greu pe suflet, pe care nu-l putea ascunde, după care aveam să fiu liberă să iau orice hotărâre aş fi vrut în ceea ce-l privea, iar el o să mă înțeleagă şi o să mă lase liberă. Eu nu înțelegeam şi eram înspăimântată de acel preambul.

Donato nu putea să se întoarcă să-mi ceară mâna şi să trăiască cu mine, pentru că era deja căsătorit la Veneția şi avea un fiu. Am simțit cum lumea se prăbuşeşte peste mine, cum pilaştrii bisericii încep să se zgâlțâie. El vorbea, dar eu nu-l mai auzeam. Într-un târziu am simțit înlăuntrul meu, aşa cum mi se întâmplă mereu în momentele grele, ceva ce se întăreşte, creşte şi devine puternic, făcându-mă să iau o decizie. L-am întrerupt şi i-am spus doar puține cuvinte foarte sigure. În fața acelui crucifix pictat am jurat să fiu a lui, iar el să fie al meu, până când moartea ne va despărți. Nu îmi păsa de timp, sau de depărtare, de o altă femeie, sau de alte femei. Într-o zi el se va întoarce, iar eu voi fi aici. Dacă o vrea Dumnezeu. I-am strâns cu putere mâna şi am plecat fără să mă întorc şi fără să aştept vreun răspuns.

Am continuat să fiu asediată de mama şi de frați, care tot încercau să îmi pună la cale o căsătorie avantajoasă, dar eu le stricam toate proiectele, fără să fiu nevoită să par mai zăpăcită sau mai lunatică decât devenisem cu adevărat.

Era de ajuns să fiu eu însămi şi pețitorii o tuleau pe dată, spre furia mamei şi a fraților; dar nu şi a tatălui meu, bietul de el, care poate mă înțelegea şi mă iubea, şi poate că rămăsese la acea idee ce i se ivise brusc în fața focului într-o seară de vară, dar care nu îşi putea nici măcar imagina că ideea aceea se împlinise şi că eu mă consideram deja

căsătorită în taină cu Donato, cu sufletul şi cu trupul meu, şi da, şi în fața lui Dumnezeu, pentru că Dumnezeu vede toate faptele noastre, iar, dacă într-o zi ne vom duce şi în fața altarului, preotul nu va face altceva decât să binecuvânteze şi să confirme acea legătură indisolubilă dintre noi.

L-am revăzut pe Donato doar încă o dată, după zece ani, în 1439, adică în urmă cu doi ani. În tot acel răstimp biletele s-au rărit, ba chiar într-o perioadă au dispărut aproape de tot. Dar eu nu aveam nevoie de ele, Donato era în inima mea, era secretul care îmi dădea forța să trăiesc în familia mea, apărându-mi independența şi condiția de femeie singură care nu voia să fie obligată să facă nimic împotriva voinței sale, adică să fie măritată cu un bărbat pe care nu îl cunoştea, şi asta doar în interesul familiei, sau să fie închisă cu forța într-o mănăstire. Bietul meu tată murise, la fel şi mama, iar frații nu mă mai sâcâiau; ba chiar şi-au dat seama că eram cea mai isteață şi mai autonomă dintre toate femeile din casă şi au început să-mi dea pe mână întreaga administrare a casei; apoi şi raporturile iritante cu unii arendaşi de pe proprietățile noastre; iar când plecau în călătorie mă ocupam şi de trierea scrisorilor, de executarea mandatelor şi procurilor, de recuperarea datoriilor, de controlul unor instrumente la biroul notarului de pe lângă Badia, şi în fine şi de sarcinile cele mai plicticoase: grija față de cererile cele mai diferite din birourile din Palazzo della Signoria şi de la Mercatantia, în mod special din birourile ce se ocupau de dări şi de cadastru, o grijă şi o răbdare obsesive şi insistente, care îi făceau să cedeze şi pe birocrații cei mai încăpățânați şi mai nesuferiți.

Despre toate acestea îmi notam într-un caiet de-al meu, în care strângeam şi toate polițele şi chitanțele. În mod sigur eram mai liberă decât pe vremuri, liberă chiar să ies singură pe stradă, şi nu neapărat ca să mă duc la biserică.

Pentru a nu scandaliza pe nimeni şi pentru a nu mă sâcâi nimeni, mă îmbrăcam ca o femeie măritată sau ca o văduvă, cu o haină închisă până în gât şi cu o pelerină cenuşie trasă pe cap şi fără guler plisat, cu încălțări joase şi comode, şi nu cu pantofi înălțați, pentru că preferam să pot umbla comod decât să par mai înaltă. Te pomeneşti că după atâta înveşmântare în astfel pelerine o să intru şi în Ordinul Franciscan Secular!

Aveam grijă de familie, şi acest lucru, pentru bărbații casei, era meritul meu cel mai mare, dar o făceam cu plăcere, pentru că făceam acest lucru în mod deliberat, nu silită de cineva, ceea ce îmi permitea să demonstrez şi să-mi arăt mai bine capacitățile şi inteligența. Casa, cum zice Aristotel, e o mică republică, şi eu eram cea care o conducea. Când erau binedispuşi, frații mei mă şi lăudau, spunându-mi lauda maximă pe care o puteau aduce unei femei, şi anume că parcă eram bărbat, că eram înzestrată cu virtuți masculine.

Eu acceptam în tăcere acel soi de laudă, cu un zâmbet abia schițat, dar, de fapt, înăuntrul meu eram furioasă. Cum adică, tot efortul acela doar ca să semăn cu un bărbat, ca să fiu copia nereuşită a unui bărbat? Nu mi se părea o performanță prea mare. Oricum, eu duceam înainte familia, nu ei, şi nici consoartele lor, nişte mucoase fără minte, care nu-mi înțelegeau alegerile, nici de ce am rămas nemăritată, nici de ce nu eram câtuşi de puțin interesată să am şi eu parte de cadourile scumpe pe care ți le face un soț ca să-ți cumpere libertatea, un cufăr pictat sau o casetă de fildeş plină de bijuterii, şi mă considerau o ciudată, privindu-mă bănuitor. Însă erau foarte mulțumite să mi-i dea în grijă şi pe fiii lor, acei copii pe care eu nu îi aveam, de care eram foarte ataşată: cei doi Tonini, cum le spuneam eu, fiul lui Tommaso şi cel al lui Andrea.

Şi cei doi copii mă iubeau mult. Şi iubirea lor nu se năştea din faptul că le cedam uşor şi le permiteam orice, dimpotrivă, de regulă eram foarte dură cu toți; dar le plăcea să rămână la poveşti cu ciudata mătuşă Ginevra, pentru că mătuşii Ginevra, când era în toane bune, îi plăcea să vorbească liber despre orice, şi să deschidă şi să citească din cărțile acelea frumoase care aparținuseră străbunicului Tommaso şi bunicului Antonio şi care povesteau despre lucrurile adevărate ale vieții, distractive, sau triste, sau tragice, dar în orice caz adevărate, lucruri care li se întâmplă ființelor umane, fără deosebire între bărbați şi femei, nobili sau țărani, bogați sau săraci.

Le plăceam şi când mă vedeau aparent neevlavioasă, şi nu ca celelalte, o bisericoasă exagerat de habotnică, ba chiar critică uneori față de câte un preot sau câte un călugăr care nu se bucurau de o reputație prea bună; între timp descoperiseră chiar că ieşeam din casă pe furiş cu fața ascunsă în glugă ca să las donații şi pomeni anonime pentru Compagnia della Misericordia, pentru bieții orfani lăsați la vedere şi încă fără vreun nume şi pentru Casa Inocenților, care era în construcție. Poate că nu mergeam la slujbă în fiecare dimineață, dar fapte de milostenie făceam, şi cred că acestea erau mai pe placul lui Dumnezeu.

Când şi-a făcut din nou apariția în 1439, Donato mi s-a părut foarte schimbat. Părul lui lung şi frumos, de un blond viu, se spălăcise, încărunțit parțial şi mai rărit pe tâmple, ochii erau mai afundați în găvane, iar fața, pe vremuri bărbierită cu grijă, acum era acoperită de o bărbuță albă şi neîngrijită.

Dar în rest era tot el, cu o siluetă înaltă şi dreaptă, cu pasul sigur, părând să aibă mult mai mulți ani în minus față de cei aproape şaizeci pe care îi avea.

Dar ceva era bizar la el. Părea să se teamă sau să fie mereu suspicios în legătură cu ceva nedesluşit despre care

nu a vrut să-mi vorbească. Şi m-a mirat şi faptul că fusese ales nu pentru breasla Schimbătorilor de Bani, ci pentru cea a Tâmplarilor, mai bine zis pentru Breasla Minoră a Lădarilor, căreia îi aparţineau tatăl său şi mai-marii lui.

Ce i s-o fi întâmplat la Veneţia? Şi apoi ce s-a ales de familia şi de soţia lui? Erau toate întrebări pe care le păstram pentru mine, pentru că în puţinele dăţi în care ne vedeam îmi jurasem că nu o să-l întreb nimic despre cealaltă viaţă a sa, cea de la Veneţia, care pentru mine nu exista, iar el probabil că îşi jurase să nu-mi vorbească în veci despre ea, şi chiar aşa a şi făcut. Eu cred că eram cu adevărat făcuţi unul pentru celălalt, pentru că ne înţelegeam fără a fi nevoie de cuvinte. Ceea ce gândeam eu gândea şi el. Când începeam să zic ceva, vorbind peste ceea ce spunea el, ne întrerupeam imediat râzând după ce ne dădeam seama că folosiserăm chiar aceleaşi cuvinte, ceea ce s-a întâmplat nu o dată, ci mereu. Şi totuşi nu ne văzuserăm de zece ani, iar înainte nici nu ne vizitaserăm şi nici nu ne cunoscuserăm prea bine. Era o un acordaj perfect între noi şi lucrul acesta mă înspăimânta oarecum.

Aşadar de ce mă grăbesc eu acum pe drumul spre Terenzano, îmboldindu-mi nerăbdătoare iapa bălană cu biciuşca? Ce mă aştept să găsesc acolo?

Oricum ştiu că Donato a murit. Mi-a spus asta acum o lună bătrânul Aronne, plângând. M-a chemat la banca lui, a închis totul şi a început să-mi explice, aratându-mi scrisoarea unui corespondent de-al său din Mestre, *ser* Moisé, care îi cerea să îi semneze un credit în numele lui Donato, care să-şi ridice personal o sumă ce mie mi se pare enormă, în ducaţi veneţieni şi-n groşi ce trebuie schimbaţi în florini la rata de schimb de acum, care a devenit chiar şi mai avantajoasă decât în urmă cu câteva luni. Nici nu am avut timp să reacţionez şi să-l întreb de ce îmi vorbeşte tocmai mie de afacerile lui Donato, despre care eu nu ştiu

nimic şi nici n-am vrut să ştiu, pentru că, în aproape cincisprezece ani, legătura dintre noi, mijlocită de Aronne, a constat doar în biletele lui scrise, de zece sau cel mult douăzeci de cuvinte, prin care îmi spunea că e bine şi că mă încredințează grijii lui Dumnezeu, şi în răspunsurile mele orale, traduse cine ştie cum în limba iudeo-venetă a corespondentului venețian.

Aronne a intuit şi preîntâmpinat întrebarea mea, adăugând doar câteva cuvinte fatale: problema, şi e o problemă serioasă pentru un bancher, a zis el, arătând scrisoarea de acreditare a lui *ser* Moisé, e că Donato a murit. O problemă uriaşă: o sumă enormă de ridicat în bani gheață, de către nişte mâini care nu mai sunt, care nu se mai mişcă, prin care nu mai curge sânge. După aceea mi-a tradus un alt bilet cifrat, din partea unui băiat, iudeu şi el, Abramo di Giuseppe dei Tedeschi da Chioggia. Îl însoțise pe Donato, fugar din Veneția şi căutat de gărzi, l-a găzduit la el în casă şi apoi l-a condus până la hotarul cu Ferrara, la Osteria della Fornace, nu departe de barca ce face traversări peste fluviul Pad.

Vremea era îngrozitoare, dar Donato a reuşit să se suie în barca cu fund plat de lângă o moară, numai că au sosit şi gărzile venețiene călare, iar Abramo, care rămăsese pe dig, dă mărturie că l-a văzut pe Donato cum e lovit de săgeata unei arbalete, cum cade în valurile fluviului şi dispare în vâltoarea apei. Nimic altceva, pentru că băiatul a luat-o la fugă în jos printre trestiile de pe malul apei, ca să nu îl prindă călăreții. Amândouă mesajele, mi-a arătat Aronne, şi scrisoarea lui Moisé, şi biletul de la Abramo, sunt datate din primele zile din martie, şi noi suntem acum în mai. A aşteptat, nădăjduind într-o dezmințire miraculoasă, dar deja a trecut prea multă vreme. Donato a dispărut. Donato a murit.

Atunci de ce continui să urc printre măslini, şi iapa oboseşte şi nu mai vrea să meargă, iar eu mă înfurii şi urc mai departe desculță, ca o țărancă, după ce mi-am scos încălțările?

Iată-mă ajunsă la San Martino şi la Palagio della Rosa. Încă nişte paşi şi mă aflu la cotul către Palagetto. E deja cald, măslinii sunt tot în floare. Aici, în livada de măslini, nu e nimeni, pentru că țăranii sunt cu toții în vale să se îngrijească de lanurile de grâu care au deja spice blonde, sau prin grădini ca să pregătească brazdele în vederea semănatului verzei, prazului şi dovlecilor.

Mă apropii de coliba lui Nuccio şi aud scheunatul bătrânului Argo care mă recunoaşte şi ar vrea să îmi iasă în cale de bucurie. Ce ciudat însă: rămâne lângă uşă, ca pentru a păzi pe cineva care se află înăuntru. Ridic pielea de oaie prinsă în cuie pe post de uşă şi intru.

El e acolo, întins pe salteaua de paie şi acoperit cu mantale căptuşite cu blană. Ştiam eu că trăieşte, nu am crezut o iotă din ceea ce îmi spusese Aronne. Poate că cineva l-o fi văzut dispărând, l-o fi văzut murind, dar Donato, ca un diavol, apare din nou de unde nu te aştepți, are mai multe vieți decât pisica, şi, într-adevăr, iată-l aici. Nu pierd timpul emoționându-mă sau plângând ca o muiere. Trebuie să fim puternici, iar eu chiar sunt. Mă apropii, dar el nu mă simte.

Are ochii închişi şi e aproape de nerecunoscut, pare cu adevărat un drac, cu barba lungă şi albă, cu părul ciufulit şi încă şi mai rărit, care a încărunțit dintr-odată, ca după o întâmplare oribilă şi bruscă. Mi se pare că tremură, dar ziua e călduroasă, probabil că frigul e în el, în sângele lui, trebuie că suferă de febra care revine la trei zile o dată, am învățat să o recunosc pentru că acasă trebuie să fiu şi medicul tuturor, al femeilor, al bătrânilor şi al copiilor. Îi iau pulsul, e prea rapid. Acum singurul lucru pe care îl pot face înainte

de orice e să încerc să îi scad febra. Trebuie să cobor repede la pârâu şi să îl spăl cu apă rece; e şi murdar, şi pute.

Ridic pielea de oaie să ies şi rămân înmărmurită. În fața mea cineva care pare un băiat, cu haină de piele, cizme şi păr scurt blond. Se pare că are şi un pumnal la cingătoare. Şi el a rămas nemişcat văzându-mă ieşind din colibă, ca şi cum ar fi fost lovit de dambla. Cine e? Cineva care l-a ajutat pe Donato să ajungă până aici, pe meleagurile copilăriei lui, în cocioaba fratelui lui de lapte? Cineva care l-a salvat din apele marelui râu şi apoi l-a ajutat să se târască timp de zile şi săptămâni, prin şesuri şi prin munți, până în acest loc, unde Donato a venit ca să moară în pace şi să pună capăt existenței sale aventuroase, fugind mereu de cineva sau de ceva, sau poate de el însuşi? O fi un înger, cum a zis Nuccio, Arhanghelul Mihail înveşmântat în lumina amiezii, cel care îmi apare acum în cadrul uşii?

Oricine ar fi, acest înger providențial tocmai aduce găleata de care am nevoie. Fără să mă mai întreb nimic, i-o iau din mână şi intru înapoi să am grijă de Donato. Îi iau mantalele şi îl dezbrac de tot ce are pe el, cizme, pantaloni, dubletul, până când e gol în fața mea, dar spectacolul nu e tocmai frumos: are o cicatrice urâtă cu urme de sânge închegat pe şold, poate e chiar amintirea loviturii de arbaletă, o vânătaie mare pe frunte şi alte semne negre pe picioare şi pe brațe. Înmoi nişte cârpe şi încep să îi spăl corpul acestui om al durerii, ca o Magdalenă aplecată asupra trupului mort al lui Cristos.

Donato, horcăind, nu-şi recapătă însă cunoştința, ci îşi continuă delirul înfundat de sunete şi cuvinte pe care nu le pot înțelege. Aud la un moment dat că a intrat şi băiatul, care în tăcere se aşază în genunchi de cealaltă parte a patului. Mă priveşte în ochi, apoi începe şi el să şteargă cu cârpa udă pielea lui Donato. Când îmi dau seama că trupul lui e mai răcoros şi că nu se mai agită, privesc în jur şi

găsesc o pânză uşoară pe care i-o întind pe corp ca un ştergar. Apoi ies, că şi eu sunt năduşită toată şi am nevoie să-mi revin după atâtea emoții. Nu-mi rămâne decât să aştept, să sper şi să mă rog.

Mă aşez pe o treaptă mare de piatră, la umbra uşoară a unui măslin, cu privirea pierdută în fața mea. Argo se culcă trist la picioarele mele. Aş vrea să-mi adun gândurile, să încerc să înțeleg ce s-a întâmplat şi să decid ce e de făcut, dar degeaba, nu izbutesc, mă simt golită şi stăpânită de un singur gând şi de o singură temere: că Donato e aici, lângă mine, şi că poate e cu adevărat pe moarte, iar eu nu mai ştiu ce să fac. De rugat nu sunt în stare. Poate doar să plâng. Pentru Donato, care se simte rău. Pentru mine, care mi-am aruncat viața la gunoi, fără să ştiu cum şi de ce, fără să o fi trăit niciodată cu adevărat.

În cele mai negre momente de disperare, salvarea vine de unde te aştepți mai puțin şi sub forma cea mai neobişnuită: din rotunjimea dolofană a unei caise. Băiatul e cel care mi-o întinde, trebuie că a luat-o din pomul plin de fructele cu care Nuccio a umplut coşul şi a plecat la târg. O iau în mână puțin nehotărâtă, gândindu-mă cam cât de potrivit ar fi acum să cedez păcatului lăcomiei, atât de vizibil, într-un moment aşa de tragic, în care el se zbate între viață şi moarte. Şi apoi conchid că da, are dreptate băiatul, să ne revenim şi să muşcăm din această caisă, şi poate încă din câteva la care ajungem, aplecând crengile.

E chiar dulce şi coaptă, aproape ca dulceața, încălzită fiind de o jumătate de zi de soare. Îi surâd băiatului, şi el mie, dar doar cu ochii care sunt de un albastru minunat. Se ridică şi din două mişcări îmi aduce încă o mână de caise, şi mai dulci, şi mai coapte decât prima, şi ne îndopăm pe săturate şi nu-mi pasă dacă m-am pătat pe rochie. Băiatul nu pare atât de îngrijorat pentru Donato, poate că a trecut

prin momente mai grele şi consideră deja bune condițiile de acum. Şi atunci mă mai liniştesc şi eu.

E senin şi liniştit tânărul, nu s-a mirat deloc de venirea mea şi şade lângă mine mâncând caise ca şi când ar fi lucrul cel mai firesc de pe lume. Însă continuă să mă privească, poate şi să mă studieze, dar fără să vorbească, aşteptând dinspre mine o primă mişcare. E chipeş, foarte chipeş, zvelt şi cu forme frumoase. Ce n-aş da să fiu ca el! Dar are ceva ciudat pe chip şi în privire, un aer ambiguu, cam feminin. Îi e cald şi lui şi îşi scoate haina.

Dumnezeule, nu e băiat! Acele două pete mai închise mai proeminente din cămaşă sunt sfârcurile unei adolescente. Păi atunci, ce-i cu părul scut? Şi de ce hainele acelea? Ce face lângă Donato? Cine e, fiica lui, amanta lui? Fata a sesizat imediat că expresia feței mele s-a schimbat şi încearcă să vorbească, deschide gura, dar de emoție nu reuşeşte să zică nimic. Apoi îi vine o idee, îşi dezleagă cămaşa şi îmi arată sânii goi, mici şi fermi, şi dă din cap de mai multe ori ca pentru a zice că da, e fată. Apoi în cele din urmă vorbeşte cu un accent venețian, dar şi străin, cu multe sunete guturale şi aproape fără vocale, aşa cum ar putea fi vorbirea celui mai barbar şi mai uitat de la hotarele lumii popor, şi zice, arătând spre sine: *mi Catarina, sciava Donato*.

Sunt copleşită de simplitatea acestei mărturisiri, de lumina ei, de sânul ei gol dezvelit într-un mod atât de natural în soare, sub măslin, şi de inocența ei, în care cred din acel moment, îndepărtând de la mine orice suspiciune sau gând rău cum că ar fi ceva între ea şi Donato. Şi în fond, chiar dacă ar fi, ce-mi pasă? Ea e cea care l-a salvat şi l-a adus aici. Îmi vine să râd, e un râs prin care mă eliberez de crispare şi de frică. Dumnezeule, o sclavă! Sclava lui Donato. Şi uite la ea, în haine bărbăteşti, frumoasa Camilla! El în casă, delirând între viață şi moarte, iar eu şezând

desculță și înfulecând caise, cu bătrânul Argo făcut covrig la picioarele mele.

Ce situație nebunească! Și frumoasă. Și cât de necuprins de departe și neclar ca printre aburi îmi pare acum, acolo jos, în valea râului Arno, vechiul meu oraș, închis între zidurile lui de piatră, cu toate prejudecățile lui morale și sociale, cu regulile și legile lui, cu coliviile și închisorile lui. Iar aici sus, în soare și printre măslini, această sclavă îmi dă cea mai mare și cea mai frumoasă lecție de libertate pe care am avut-o vreodată. Și râzând accept din mâinile ei încă o caisă.

Nu e ușor s-o înțelegi pe Caterina când vorbește. Mă și pufnește râsul, pentru că de la o fată așa frumoasă și de pe buze așa dulci te aștepți să auzi un glas îngeresc și desăvârșit, ca venit din rai, și când colo auzi niște sunete neclare și curioase. Și nu e ușor s-o înțelegi pentru că ceea ce povestește prin conținutul însuși este straniu, pentru că experiența ei de viață a fost filtrată prin ochi cu totul diferiți de ai noștri, ochi ascuțiți de sălbăticiune, ca de vulpe sau de acvilă, capabili încă să perceapă poate prezența zeilor în jurul nostru sau să vadă miracolele și metamorfozele naturii, adică ceea ce noi, ființele civilizate, nu mai suntem în stare. Nici nu trebuie să o întreb ceva, că ea e cea care începe să vorbească, înțelegând imediat că vreau să știu tot: ce s-a întâmplat, cum au ajuns până aici. Și e evident că are încredere în mine, o muiere durdulie și desculță, care a apărut de nicăieri în colibă și despre care bănuiește că e legată de Donato în chip profund și misterios.

A fost dată drept sclavă lui *padron* Donato și *padron* Donato a fost bun cu ea, nu a bătut-o sau biciuit-o niciodată, a pus-o să muncească împreună cu celelalte femei să facă fire de aur și de argint, să deseneze și să țeasă veșminte și stofe. Asta e ceea ce făcea cu mâinile ei, și mi le arată, mâini prelungi, degete drepte și frumoase, și mă

atrage inelul de argint de pe inelar. Într-o noapte stăpânul a salvat-o de la violență, de la moarte, de la foc şi de la apă, dar zeii apei şi ai focului au vrut să se răzbune pe el, pentru că sunt invidioşi pe viața noastră şi pe fericirea noastră şi uneori sunt răi şi nu vor să accepte că *padron* Donato îi poate înfrânge şi să scape de destinul lui, şi atunci l-au aşteptat pe malul râului cel mare.

Focul cobora din cer şi apa urca spre înalt, şi o săgeată l-a lovit şi a fost înşfăcat şi tras spre fundul apei de *rusalke*, de mâinile lor. El s-a apărat de ele, împleticit de brațele şi pletele copacilor şi butucilor târâți de curent, dar la un moment dat s-a lăsat în voia lor. Şi atunci Caterina a învins teama care o împietrea, frica de *rusalke*, şi, aplecându-se în afara bărcii, şi-a cufundat mâinile în apă, fără să se mai teamă de a fi înhățată şi dusă în adânc de acele creaturi făcute din irizațiile curcubeului, şi a simțit o mână care aluneca pe lângă a sa, şi a prins-o cu toată forța ei şi nu i-a mai dat drumul, şi nu ştie cine i-a dat toată acea forță, poate Setenaya, mama a tot, sau poate fiul său născut din piatră şi din foc, puternicul Sosruko.

Barca, purtată de curent mai mult decât de vâsla luntraşului, s-a împotmolit în rădăcinile unei sălcii bătrâne, pe malul celălalt, şi doar acolo au reuşit să se dea jos în mâlul acela, şi să îl tragă după ei pe Donato. Donato murise, zeii îi luaseră sufletul, pentru că aşa au decis, şi nimeni nu se poate opune hotărârilor zeilor. Caterina a îngenuncheat lângă el, răvăşită, dar fără să plângă, căci pentru poporul ei plânsul e semn de slăbiciune.

Cu un gest pios, a început să curețe chipul frumos al lui Donato de sânge şi de noroi şi să-i aranjeze părul lung, şi blond, şi cărunt. Şi în acea clipă a zărit pe chipul lui, pentru prima oară, ceva din figura tatălui său, nobilul Jacob. S-a rugat cu tot sufletul la sfânta ei, Ecaterina cea Mare, să-i dea înapoi sufletul.

Şi a mângâiat ochii lui închişi cu inelul de argint de pe deget. Şi miracolul s-a produs. Donato a început să tuşească convulsiv şi să vomite apă, noroi şi sânge. Iar Caterina nu s-a mai putut abţine şi a început să plângă şi să râdă totodată.

Luntraşul i-a părăsit cât a putut de repede, şi au petrecut prima noapte în acel câmp umed şi rece, plin de mărăcini. Caterina l-a tras după ea pe Donato, până într-un loc mai înalt şi mai uscat, l-a învelit în mantaua ei pentru că nu era friguroasă, a adunat de pe jos geanta şi bocceaua pe care luntraşul i le aruncase cu dispreţ şi a rămas şezând lângă el. În noaptea aceea nu a dormit, dar nu îi era frică. Simţea ocrotirea Sfintei Ecaterina, şi pentru a-şi face curaj îşi mângâia inelul.

Dimineaţa s-a îngrijit de Donato, încă inconştient. L-a dezbrăcat, i-a desfăcut dubletul căptuşit şi i-a văzut rana. Nu era gravă şi nu sângera. Pentru a i-o curăţa a căutat apă curgătoare, şi nu stătătoare şi nişte ierburi asemănătoare celor ce se foloseau în satul ei pentru a obloji rănile războinicilor şi animalelor. Cum nu avea o piuliţă să le sfărâme, le mesteca din nou şi din nou, scuipând apoi pe rană, a aşezat acea pastă ca o compresă şi a strâns-o bine, înfăşurându-i în jurul şoldurilor o faşă lungă, după care a atins fruntea lui Donato cu inelul, rostind o formulă magică pe care însă o cam greşea, că nu şi-o mai amintea bine. Şi acest lucru l-a făcut în fiecare zi, la fiecare răsărit al soarelui, până la luna nouă.

Zeii, prin mijlocirea Sfintei Ecaterina, au fost binevoitori cu Donato şi i-au dat sufletul înapoi, dar tot au ţinut pentru ei o bucăţică. Când Donato s-a trezit, nici măcar ea nu înţelegea ce voia să spună când vorbea. Asta se întâmplă când, prin voinţa zeilor sau prin farmecele făcute de o vrăjitoare, ţi se ia o parte de suflet, şi atunci continui să trăieşti, dar faci lucruri stranii. Şi la ei în sat era o femeie

aşa, şi era respectată de toți pentru că acea boală te apropia de zei. Se gândeşte că şi Donato o fi devenit aşa. Vorbeşte cu zeii şi cu morții. Când a deschis ochii, primul lucru pe care i l-a spus a fost *fiica, fiica mea, binecuvântată fii între femei*. Poate că era sufletul tatălui său, Jacob, care vorbea prin gura lui, şi care l-a călăuzit în răstimpul scurt în care sufletul lui Donato a plutit prin ținutul morților.

Despre Caterina acum Donato e convins că e fiica lui. Apoi e obsedat de un pachet de pânză cerată din geanta lui. A fost primul lucru pe care i l-a cerut. Dacă s-a pierdut sau s-a salvat, de parcă era mai prețios decât viața lui sau decât sufletul lui. Şi acesta este un semn clar de nebunie, pentru că ea a văzut acea legătură, şi înăuntru sunt doar nişte hârțoage inutile acoperite de semnele alea de neînțeles cărora li se zice scriere. Da, erau toate, nu s-a pierdut şi nici nu s-a udat, şi atunci Donato s-a liniştit. După care pe neaşteptate a reînceput să delireze şi să se uite la ea cu privire de nebun, repetând un singur cuvânt: Florența, Florența.

Caterina l-a îngrijit mai multe zile la rând şi i-a făcut rost, nu se ştie cum, de niscaiva hrană: nişte ierburi amare pe care ea le mesteca şi i le vâra în gură, rădăcini, ghindă, ouşoare de potârniche de prin cuiburile pe care le găsea ici şi colo, un peşte crud pe care l-a înşfăcat printr-o mişcare rapidă şi l-a sfâşiat cu dinții. Apoi în geantă a găsit un pumnal şi a început să se folosească de el. După care, ca să-i fie mai comod, şi gândindu-se că ar fi mai bine şi mai sigur pentru amândoi, şi-a scos fusta şi a îmbrăcat nişte pantaloni de rezervă ai lui Donato, pe care i-a vârât în cizme, şi dubletul, strângându-l ca să nu-i fie prea larg; dar mai ales, după ce şi-a ascuțit pumnalul de o piatră, şi-a tăiat părul ca să pară un băiat. Că e mai bine să nu fii femeie în călătoria pe care aveau să o facă.

A tras de Donato, care şchiopăta şi încă nu se dumirea ce e cu el, şi-au pus mantale şi glugi şi, luându-şi două toiege, au început să meargă înainte, ca nişte pelerini săraci care cerşeau, un tată bătrân şi fiul lui, implorându-i pe ceilalți drumeți şi pelerini să se îndure să le dea ceva de mâncare, căutând vreun grajd sau vreun adăpost pentru noapte şi întrebând care e drumul către acel loc necunoscut al cărui nume Donato îl tot repeta: Florența, Florența. Nu ştie cât timp a trecut, a văzut luna înnoindu-se de mai multe ori, dar nu a numărat zilele. Au mers pe jos şi tot au mers. Au traversat râuri, mlaştini, canale, s-au ascuns în spatele gardurilor vii când treceau bande de mercenari care jefuiau şi ardeau satele, au primit găzduire sub porticurile unor case de oaspeți de la nişte călugări milostivi şi au dormit sub cerul înstelat, printre stâncile unor munți înalți care reflectau luna plină, au pătruns în păduri dese în care răsuna urletul lupilor, iar ea strângea şi mai tare mâna pe pumnal. A vânat iepuri şi a prins peşti prin pâraie, a făcut focul şi a gătit pentru Donato, care repeta mereu, cu ochii pierduți: Florența, Florența.

Acei ochi s-au luminat când au coborât într-o vale pe care el părea să o recunoască, şi atunci parcă şi-a recăpătat puterile, iar ea a fost nevoită să îi pună frâu, pentru că i se întorcea febra şi sângele lui se înfierbânta iar. Ploua, ploua tot timpul în acea vale împădurită, dar au fost salvați câtva timp, că au primit găzduire la o mănăstire de călugări. Unul dintre frați, care era trimis să strângă bani în cutia milei şi care mergea spre locul numit Florența, s-a oferit să îi ducă în căruța lui pe drumul şerpuind printre munții ce deveneau treptat dealuri, şi care în cele din urmă cobora spre o vale unde se vedea în depărtare strălucind un râu argintiu. Donato făcea ochii mari şi îi arăta tremurând călugărului să cotească pe aici, apoi pe acolo, printre vii şi livezi de măslini, până i-a lăsat la colțul unei bisericuțe şi unei clopotnițe. Au

ajuns ieri. Donato s-a lăsat târât de Caterina încă puțin, pe drumul prăfuit. Au auzit un câine lătrând, apoi a apărut un țăran bătrân care a strigat de bucurie, l-a îmbrățişat pe Donato şi l-a dus în coliba lui. Iată, asta e tot, aceasta a fost călătoria lor.

Sunt fermecată de istorisirea romanescă a Caterinei, de cum l-a salvat pe Donato al meu. Ce poveste frumoasă! Mai frumoasă şi mai adevărată decât toate poemele alea nătânge ale lui Antonio Pucci sau Piero da Siena. Şi între timp ne îndestulăm cu nişte pâine neagră şi brânză de oaie lăsate de Nuccio, şi ea bea vin dintr-un ulcior pântecos pe care mi-l întinde apoi mie, ştergându-l la gură cu limbuța, iar eu îl primesc fără pic de scârbă.

Dar ea, Caterina, cine e? Dacă e o sclavă, de unde vine? Nu prea mai are chef să vorbească, mai ales dacă e despre sine. A vorbit atâta despre călătoria ei şi a lui Donato, pentru că poate că a înțeles că între mine şi el e o legătură, şi acum simte că a ajuns la sfârşitul călătoriei şi al misiunii sale şi mi-l încredințează ca să îşi plătească datoria față de Dumnezeu, față de Sfânta Ecaterina sau față de zeii cei misterioşi. Îmi zice doar că ea e o nobilă prințesă, fiica prințului Jacob al poporului din munți, care a fost ucis de oamenii veniți din Apus, iar ea a devenit sclavă. Îşi aminteşte de numele acelui loc, de cel al unui oraş şi al unui râu mare, Tana, pentru că Donato i l-a tot repetat, şi în mod ciudat era şi numele locului unde trăia el la Veneția.

Din Tana Caterina a fost dusă deasupra apelor în burta unui monstru de lemn de către un uriaş roşcovan până la un oraş făcut din aur, şi pe urmă într-un alt monstru de lemn până la un oraş făcut din apă, unde a fost dată stăpânului Donato. Înțeleg că vorbeşte despre Constantinopol şi despre Veneția. Mă încântă ideea de a călători, de a cutreiera lumea mare şi teribilă, şi pot doar să îmi închipui ce o fi văzut Caterina înainte de a ajunge la

Veneția, navigarea pe Mediterana, pe Marea Egee şi Marea cea Mare, insulele greceşti, coastele regiunilor Troas şi Colchida. Cea mai lungă călătorie din viața mea însă a fost cea de la Florența la Prato şi în jurul camerei mele, cu imaginația, pe marginea cărților mele îndrăgite.

La Veneția, Donato a salvat-o de la un act de violență şi de la moarte, după care ea l-a salvat pe Donato şi l-a adus până aici. Iar acum ea mă întreabă: locul ăsta e Florența, nu-i aşa? Au ajuns? Livada asta de măslini e Florența, coliba asta, clopotnița aia mititică? Păi atunci e frumos la Florența, e un loc frumos, pentru că e deschis şi liber sub soare, printre copaci, iarbă şi pământ.

Nu e închis şi întunecat ca oraşul de apă unde stătea înainte. Ea nu poate suferi casele de piatră, care înseamnă prizonierat şi sclavie, şi e bucuroasă că la Florența nu sunt case, ci doar pomi şi iarbă. Aici, la Florența, e frumos sub soare. E bucuroasă. Doar o singură, unică neplăcere: e prea cald.

Izbucnesc în râs, sunt bucuroasă şi eu. E atât de frumoasă Caterina, e atât de sinceră, e atât de simplă. Un înger, întocmai cum a perceput-o imediat Nuccio, cealaltă făptură simplă. Şi fericiți vor fi cei simpli, pentru că vor trece neprimejduiți prin relele pământului. Dacă vine de la Tana, e o sclavă cercheză, şi se poate vedea acest lucru după trupul şi frumusețea ei: nu e scundă şi cu chipul strivit ca al tătăroaicelor, nici spălăcită, cum sunt rusoaicele. Față de ea nu am nicio suspiciune şi nicio gelozie.

Şi aşa stând noi la vorbă, o doamnă civilizată dintr-o onorabilă familie burgheză, florentină şi o sălbatică sclavă cercheză, care e pe deasupra şi o prințesă barbară, nu ne-am dat seama cum trece timpul şi am uitat şi de Donato, pe care îl auzim de dinăuntru scoțând sunete neînțelese. Alerg spre el, are ochii deschişi, mă recunoaşte şi începe să

plângă, murmurându-mi numele. Eu mă avânt asupra lui, poate îl şi doare, pentru că nu sunt prea uşurică, îl îmbrăţişez, îl strâng în braţe şi îi repet şi eu în şoaptă numele. Nu e nevoie să mă întorc ca să ştiu că, din uşă, Caterina se uită la noi.

*

Am preluat imediat controlul situaţiei. Aşa cum de altfel fac întotdeauna.

Pentru o perioadă, cu ajutorul Caterinei, care e extraordinară şi execută perfect ceea ce îi spun, uneori chiar şi înainte de a-i cere, îl instalez pe Donato, convalescent încă, la Bernaba, scutindu-l pe Nuccio de o sarcină prea grea pentru anii lui. Fizic, el se întremează, poate că îi priesc forţa şi energia acestui pământ pe care s-a născut şi a crescut, poate datorită bucuriei acestui anotimp. În ce priveşte însă condiţia lui mentală, mi-e teamă că are dreptate Caterina. Zeii, cum zice ea, i-au răpit o bucăţică de suflet în schimbul favorii de a-i fi dat înapoi viaţa. Şi, într-adevăr, Donato are dese momente de delir, acum zice ceva, acum altceva, când pare să vorbească fără probleme, când bate câmpii, spunând lucruri fără sens, sau cască ochii mari şi mişcă mâna prin aer de parcă ar înhăţa un ciocan şi urlă *Zorzi, nu, Zorzi*, după care zice *sânge, sânge,* sau rânjeşte şi scuipă pe perete, şuierând *blestematul de senator şi blestemate şi aurul, şi argintul.*

Dar pe mine toate acestea nu mă interesează. Eu l-am luat de bărbat în faţa lui Dumnezeu şi a Mamei natură, chiar dacă încă nu şi în faţa oamenilor şi a preotului. Şi, aşa cum e scris în slujba de cununie, trebuie să ne ajutăm mereu, să ne fim sprijin unul altuia întotdeauna, la bine şi la rău, în zilele însorite şi în cele întunecate, iar acestea sunt zile întunecate pentru Donato, şi poate aşa vor fi până la sfârşitul vieţii sale, dar mie nu îmi pasă. S-a întors la mine, şi a făcut asta aici, la Terenzano, unde s-a născut

iubirea noastră. Şi chiar dacă aiurează, mă recunoaşte mereu, îmi zâmbeşte dulce şi îmi şopteşte numele ca pe o rugăciune, de parcă aş fi îngerul cel mai desăvârşit al raiului, acolo, sus, în tării.

Între timp, ca lucrurile de aici de jos, de pe acest pământ, să nu rămână neglijate, am luat cu mine pachetul înfăşurat în pânză cerată conţinând hârtiile lui Donato, cel care Caterinei îi pare atât de fără rost, pentru că nu e plin de lucruri de primă importanţă, cum ar fi hrana sau ustensilele, ci doar de hârţoage, dar pe care ea totuşi l-a salvat în această călătorie atât de plină de pericole. Mi-au trebuit zile şi nopţi ca să le citesc pe toate, şi cred că e vorba de un tezaur mai mare decât cel pe care Donato l-a semnat cu titlu de credit la Aronne: zeci de cupoane ale titlurilor de stat cu dobândă profitabilă, achiziţionate la Camera de Împrumut din Veneţia, şi multe documente şi alte credite exigibile de la privaţi şi de la companii şi societăţi comerciale din acel oraş.

Cu multă luare aminte mă duc din nou la Aronne, îi arăt hârtiile şi astfel îi dau dovada că Donato trăieşte, e la loc sigur şi de îndată ce va fi posibil va veni la bancă să îşi ridice creditul. Dar mai ales îi cer să ne facă lui Donato şi mie un enorm serviciu: să încerce să afle, prin reţeaua lor de negustori şi de bancheri evrei, ce se spune cu adevărat la Veneţia despre el, dacă este cu adevărat căutat de justiţie şi dacă i s-a pus în cârcă vreo acuzaţie grea, pentru că în acest caz devine periculos să-l fac să reapară în public. În vremurile astea, Veneţia şi Florenţa sunt prea bune prietene şi aliate pentru a nu-şi face una alteia unele mici servicii, de pildă pentru a se ajuta reciproc la extrădarea unor criminali periculoşi, capturaţi pe teritoriul uneia sau alteia din cele două Republici. Şi atunci adio oricărui titlu sau credit, va fi totul confiscat şi devorat de fălcile Serenissimului Leu al Sfântului Marcu. Trebuie musai să descopăr ce s-a

întâmplat cu adevărat. Şi evident că nu pot să aflu acest lucru de la Donato, care între timp stă cuminţel la Terenzano şi continuă să aibă o privire pierdută.

Doar spre luna septembrie soseşte o scrisoare cifrată de la Veneţia şi de la Mestre. Evreii ăştia sunt nemaipomeniţi când e vorba de contacte, şi poate că de-a lungul secolelor şi mileniilor asta le-a fost strategia pentru a supravieţui în lumi ostile şi neomenoase. Aflu cu stupoare că Donato nu e câtuşi de puţin căutat la Veneţia, şi că deasupra capului său nu atârnă nicio somaţie de plată şi nicio acuzaţie. Lumea se întreabă doar de ce o fi dispărut aşa, de pe o zi pe alta, tocmai când reînfiinţase un mic, dar deja înfloritor atelier în care se prelucra aurul în foiţe şi se ţeseau brocarturi de aur şi argint, cu nişte desene care făceau să crape de invidie celelalte ateliere veneţiene. Şi toate acestea datorită unei tinere sclave cercheze, care s-a dovedit a fi o extraordinară maestră a desenului. Oare de ce oi fi eu sigură că acea sclavă, al cărei nume nu e pomenit, e chiar Caterina noastră? Nu poate fi decât ea. Pe scurt, Donato a dispărut, se pare că în ultima zi de carnaval, şi cu el a dispărut şi sclava, şi acesta ar putea fi un delict, chiar dacă nu foarte grav, fiindcă, pentru a exporta o sclavă în afara Republicii, e nevoie de un permis, de o hârtie doveditoare şi trebuie plătită o dare, şi în plus ar fi şi interzis exportul unei sclave în sectoare economice strategice, pentru că poate a deprins secrete artizanale bine ascunse care riscă să fie dezvăluite concurenţei străine.

Iată, asta e ceea ce se zice la Veneţia. Şi se mai zvoneşte ceva: că acasă la el, în ziua dispariţiei, a apărut pe neaşteptate şi soţia, o nobilă friulană, cu fiul şi încă o „rudă, şi s-au înfuriat toţi trei, pentru că toată istoria aceea ei au luat-o *în malam partem*, dându-i interpretarea cea mai banală şi mai degradantă, şi anume că stăpânului i-au lucit ochii după frumoasa lui sclavă în timpul carnavalului, după

care a şters-o împreună cu ea. Şi poate şi ăsta ar putea fi considerat un delict de către justiţia veneţiană, dar tot nu foarte grav, pentru că e comis de un bărbat, şi nu de o femeie, şi anume cu propria lui sclavă, care e ceva ce intră oricum în proprietatea lui, şi pe deasupra se pare că nu există niciun denunţ în acest sens din partea soţiei.

Oricum, se zice că sunt anchete în desfăşurare, pentru că Donato e o figură cunoscută justiţiei din Veneţia, fiind deja de două ori cercetat pentru faliment şi o dată întemniţat pentru datorii. Şi aici încep să descopăr pentru prima oară că în spatele faţadei luminoase de întreprinzător de succes la Veneţia, căreia cu toţii aici, la Florenţa, i-am dat crezare, se ascunde o realitate mult mai amară, o existenţă dură de lupte, de căderi şi de revirimente, despre care Donato nu mi-a spus niciodată nimic, dat fiind pactul nostru tăcut de a comunica doar despre iubirea noastră în corespondenţa oricum firavă dintre noi, şi în ocaziile foarte rare în care ne-am mai văzut în aceşti aproape cincisprezece ani.

Păi atunci, ce-i cu acei călăreţi care i-au urmărit deasupra stăvilarului Padului? Şi cu lovitura de arbaletă? Atunci, dacă Donato nu e căutat, de ce au încercat să-l oprească şi să-l ucidă? Şi ajunşi aici, Aronne scoate un bilet al unui bun prieten medic, meşterul Moisé, în care se pare că are încredere dogele însuşi, acum bătrân şi bolnav; în bilet se povesteşte, destul de sibilinic, despre zvonul care circulă prin saloanele secrete ale Palatului, referitoare la o istorie murdară cu speculă şi înşelăciuni la adresa statului în care ar fi fost implicat unul dintre senatorii cei mai importanţi ai Republicii, al cărui nume nu se poate rosti. În aceeaşi noapte de carnaval, în zona Arsenalului, au fost zăriţi nişte indivizi dubioşi, înarmaţi, care au intrat pentru a prinde sau a ucide pe cineva în casa lui Donato, a cărui vină putea fi doar aceea de a fi fost martor la ceva compromiţător. Însă Donato, avertizat în somn de un înger,

sau poate ocrotit de providență, fugise deja. După care un pâlc de călăreți la fel de suspecți, sub drapel venețian, a fost văzut dincolo de hotarele statului, în ținutul Polesine, ceea ce putea isca un scandal diplomatic cu puternicul Senior al familiei Este pentru trecerea frontierei şi razie în teritoriile sale. Nu erau gărzi, ci asasini plătiți. Sigur că acestea erau doar zvonuri şi că inchizitorii Serenissimei nu au izbutit să afle nimic în plus, că tare ar fi vrut şi ei să pună mâna pe Donato, şi nu pentru că ar fi fost vinovat de ceva, ci pentru a-l lua la întrebări, prin metode bine experimentate şi eficiente, în beciurile temniței Piombi.

Mai lăsăm să treacă încă nişte luni şi între timp aflu că vechea locuință din Florența a lui Donato, care nici nu e prea departe de a mea, din strada Santo Gilio, imediat după biserica San Michele Visdomini, în cealaltă parte a catedralei, aproape la umbra uriaşei cupole a Domului, ei bine, vechea lui casă, care era închiriată pe jumătate, s-a eliberat şi în cealaltă jumătate, în urma morții surorii lui Donato. E un bun prilej pentru a-l face să se întoarcă la oraş. Încercăm să-i dăm lui Donato înfățişarea unui om civilizat, îl îmbrăcăm într-un veşmânt lung ca al monahilor, pentru că bătrânilor nu li se mai potriveşte dubletul, însă el nu ne permite să-i tăiem barba lungă şi neîngrijită, care-l face să pară unul dintre filosofii greci din suita împăratului răsăritean Giovanni. Ne organizăm cu Caterina, Bernaba şi Nuccio şi îl ducem jos cu iapa mea şi cu căruța şi catârul lor, şi în mod discret ocupăm partea goală a casei, în care Donato se reîntoarce să locuiască, în camera care fusese a lui pe când era copil, în timp ce locul Caterinei va fi la parter, pentru a avea grijă de casă şi de stăpânul ei. Dar, în practică, fiind tot în serviciul meu. Nu e prea încântată, pentru că a descoperit că Florența nu e un loc agreabil la țară, ci un oraş de piatră. Dar sigur că, intrând pe Poarta Croce, n-a făcut altceva decât să umble cu nasul în sus,

uluită de ceea ce vede şi aproape speriată de marile construcţii pe care când şi când le zărea printre streşinile palatelor, turnul mare al Palatului, clopotniţa de la Badia, şi mai cu seamă cupola Domului Santa Maria del Fiore, care domină totul în jur, chiar şi casa lui Donato.

Frumuseţea e un limbaj universal, iar Caterina o înţelege ca şi noi, sau poate mai bine decât noi.

De îndată ce apare prilejul, profit de o zi în care Donato nu aiurează şi în cele din urmă îl duc la Aronne, care rămâne stupefiat când dă cu ochii de o fantomă, după care lichidează suma creditată la Veneţia, dându-i-o direct în mână. Fără a mai pierde timp, îl pun să cumpere imediat nişte terenuri. Îi convoc acasă la el pe vânzători şi pe notar şi, sub supravegherea mea, fără să realizeze, Donato devine proprietar sau chiriaş, sau la rândul lui locator al mai multor terenuri, în afara celui din Terenzano.

Şi în sfârşit, pe 28 august 1442, îi dictez şi declaraţia cadastrală, pentru că între timp a ieşit o nouă lege despre dările obligatorii, şi trebuie să-şi facă mereu datoria dacă vrea să redevină un bun cetăţean florentin, să beneficieze de drepturi civile şi să nu mai fie un pribeag fără patrie, ca o pupăză, ca o pasăre pierdută în codrul mare, iar el scrie cuminte cu mână nesigură şi tremurătoare, şi nicidecum decisă ca pe vremuri, dar tot cu metehnele lui veneţiene de nelecuit în grafie: *În numele lui Dumnezeu, în ziua de 28 august 1442. În faţa domniilor voastre de la patrimoniu a domniilor voastre oficialităţi ale comunităţii de cetăţeni ai oraşului Florenţa. Bunurile imobile ale mele, Donato di Filipo di Salvestro Nati din Gonfalone del Vaio.* Şi urmează tot şirul proprietăţilor, de la vechea lui casă, la grădinile şi viile sale; apoi şi sumele depuse în banca Monte; dar mai întâi de toate, gurile ce trăiesc în acea casă: *Eu, Donato di Filipo, sus-numit, în etate de 63 de ani, şi o fată care are 15 ani.*

Câți ani are Caterina? Habar n-am. Nici ea n-are habar. După ochi ar cam avea cincisprezece. În satul ăla sălbatic unde s-o fi născut probabil că nu e niciun certificat de naştere sau de botez, chiar dacă pare a fi fost botezată, dar nu ştie nimic despre liturghie, rugăciuni sau taine; e încă pe jumătate păgână, va trebui să trudesc puțin ca să o fac să devină creştină pe de-a-ntregul, dar liniştit, fără forțare, că eu nu sunt călugărul Antonino.

Atâta du-te-vino nu poate trece neobservat de către frații mei, cărora sunt obligată să le spun câte ceva, dar deja şi ei îmi acordă toată încrederea, pentru că ştiu că am minte în cap şi sunt pe deplin discretă, şi îşi amintesc că Donato îi era simpatic tatălui nostru, fie iertat, care îl considera un potlogar, dar genial. Ba mai mult, cu ajutorul lor, tot în 1442, Donato, fără să înțeleagă cum şi de ce, este de-a dreptul ales gonfalonier al poporului pentru cartierul său, San Giovanni, Gonfalone Vaio, aceasta fiind o funcție cu totul formală, care are o durată de patru luni, dar e utilă, că arată concetățenilor săi că Donato trăieşte, Donato s-a întors şi e din nou aici ca să se pună în folosul comunității sale.

Dar data viitoare, în 1444, lucrurile nu vor merge prea bine. Numele lui a fost extras, dar el nu a fost ales, deoarece e considerat *în speculo,* adică în cercetări pentru clarificări în legătură cu unele fraude şi nereguli fiscale.

Cineva, cu urechea întoarsă spre Veneția, nu şi-a văzut de treburile sale şi s-o fi dus să şuşotească niscaiva suspiciuni venite de aiurea.

Între timp, prin intermediul lui Aronne, a sosit un bilet de la nevasta sa venețiană, Chiara Panziera, care cere veşti despre el şi spune că e dispusă să-l ierte şi pentru ultima lui fugă, ba chiar dispusă să vină după el aici, la Florența. Mă consult cu vechiul bancher evreu. Printre documentele de

credit pe care Donato le are la Veneția figurează şi multe pe numele rudelor soției.

Poate că, zice el, ar fi înțelept să consimțim la cererea ei. Iar eu cred că nu e numai înțelept, ci şi drept să facem acest lucru. Chiara e soția lui în fața lumii, şi în fond ce pot eu şti despre ea: e o femeie ca şi mine, târâtă de şuvoiul vieții. Deci se cade să vină şi ea, locul ei e lângă Donato. Nu voi spune nimic, am s-o ajut. Oricum, e mai bine ca toate documentele lui Donato să continue să fie păstrate la mine, într-un sertar secret.

Îi dictez lui Donato o scrisoare lungă şi bine cântărită de răspuns către soția lui, şi cu răbdare mă ocup să organizez din nou totul, şi să cos la loc pânza cerată. Caterina nu poate şi nu trebuie să rămână în casa lui. Chiara nu ar înțelege. Nu are cum să înțeleagă. Printr-un document rapid i-o cumpăr eu, la un preț simbolic, iar Caterina vine să locuiască în casa mea: noua mea sclavă.

Aşa o prezint fraților mei extrem de mirați: pentru o femeie nemăritată şi fără copii a avea o sclavă reprezintă un lux pe care puține nobile doamne din acest oraş şi-l pot permite. Iar în casă e mereu nevoie de cineva. După câteva luni, pe strada Santo Gilio soseşte un car cu multe cufere şi o femeie fragilă şi palidă, cu o înfățişare tristă. E singură, fiul a refuzat să vină: trebuie că a fost foarte dureros pentru ea să fie nevoită să aleagă între fiu şi soț, iar ea l-a ales pe soț. Donato o întâmpină în poartă cu afecțiune, iar în spatele lui suntem cam toți, eu, cu frații mei, Tommaso şi Andrea, soțiile lor, Bernaba, Nuccio, chiar şi Aronne, pentru a o pofti pe Chiara în noua lume în care a poposit, dar şi pentru a fi cu ochii pe Donato. Dar pentru Donato nu îmi mai fac griji; din când în când îmi aruncă o privire cu subînțeles şi ştie că pentru orice trebuință sunt gata să-i ajut.

În primul rând pentru a face socotelile, a ține casa şi a supraviețui în această junglă numită Florența, ceea ce nu e lucru uşor pentru o biată aristocrată friulană scăpătată şi un expatriat florentin pe jumătate nebun.

Fireşte că tot eu sunt cea care îi dictează lui Donato declarația lor pentru cadastru în 1446, în care aducem la zi situația casei din strada Santo Gilio, cu modificarea suprafeței în proprietate în urma achiziției grădinilor din spate de către şantierul Domului Santa Maria del Fiore, care are nevoie de acel loc pentru a-şi extinde atelierele şi fierăriile, ocupate cu finisarea cupolei uriaşe definitivate de Pippo di *ser* Brunellesco în 1436. Şi mai ales pentru a menționa cele două guri care locuiesc acum acolo, care sunt ale celor doi bătrâni soți: *Donato, sus-menționat, în etate de 65 de ani şi femeia mea, Chiara Panziera, de 54.* Mai trebuie să declarăm încă o modificare, de care îmi pare foarte rău: vânzarea a jumătate din moşia de la Terenzano. Donato avea nevoie de bani ca să se descurce, şi acea arendă mizeră nu îi era de ajuns. E o bucată din viața noastră care dispare pentru totdeauna. Dar poate că nu trebuie să ne ataşăm aşa de mult de lucrurile materiale. Poate că pământul acela s-o fi schimbat, şi pomii la fel. Nuccio a murit, Bernaba a rămas bătrân şi singur, iar Donato e prea hodorogit ca să se ducă să locuiască acolo sus. Dar amintirea legată de Terenzano, cea care ți-a rămas în inimă, nu e de vânzare. Îți rămâne mereu înăuntru şi te încălzeşte în vremurile reci ale vieții.

Caterina locuieşte deja cu mine, şi încep să am şi eu tot felul de beteşuguri, dar mă ajută în toate. Pentru mine e o experiență cu totul nouă. Nu am avut niciodată în posesie o ființă omenească şi chestiunea în sine nu-mi place deloc.

De fapt, documentul dintre mine şi Donato nu reprezintă un adevărat act de vânzare-cumpărare. Nu o voi scoate niciodată la vânzare pe Caterina, nu pot nicicum să o consider doar un obiect folositor oarecare, ca şi când ar fi o

oglindă sau un pieptene. La notar am făcut doar un act cu puține formule, ceva sumar, aproape că şi lui i le-am dictat tot eu, că ştiu latină. Nici nu mai am documentul, pentru mine era de ajuns ca notarul să-l fi trecut prescurtat în registrul său. Dar, din curiozitate, i-am cerut să arunce un ochi şi asupra altor înregistrări abreviate de acest gen, doar ca să pricep ce se întâmplă cu aceste fete şi femei care trăiesc în oraşul nostru atât de civilizat, fiind însă total străine. Căci, în realitate, noi nu ştim nimic, nici de unde vin, nici care le e religia sau lumea de baştină, nici care le sunt speranțele sau sentimentele.

Nici adevăratele lor nume nu le cunoaştem, pentru că de cele mai multe ori apare doar numele lor de ființe creştinate, foarte rar şi cel anterior, ce trebuie dispreţuit sau uitat, precedat de formula *olim vocatam*, „pe vremuri”. Dar răsfoind puțin paginile găsesc uneori numele lor originare din limba tătară, rusă sau cercheză, nume curioase şi foarte frumoase, care prin însuşi sunetul lor îmi evocă ochi negri sau verzi şi strălucitori şi şuvițe de păr sălbatic, fluturate de vântul deşertului sau al stepei, şi parcă simt parfumul mirodeniilor pe care le emană trupurile lor: Cotlut, Aydix, Aza, Dobra, Nastassia. Care însă aici au devenit toate Marii, Maddalene şi Caterine, toate cu aceeaşi înfăţişare, cu ochi cenuşii şi stinşi şi cu pletele înfăşurate şi ascunse în nişte năframe aspre de lână. Dar Caterina mea nu e aşa: mi-a mărturisit că a fost botezată cu acest nume de mică, în satul ei de la capătul lumii, întru cinstirea Sfintei Ecaterina din Alexandria, al cărei inel îl poartă cu evlavie, considerându-l o amuletă magică. Şi adevărul e că ochii ei nu sunt stinşi, ci au întreaga mişcare a unui cer senin, străbătut de vânt.

După aceea urmează indicația generică a originii lor: tătară, *rus,* cercheză, zickă, abhază, cazacă, mongolă, armeană, greacă, evreiască, sarazină, ba provenind chiar şi din îndepărtata China. Dar ce ştim noi ce este în spatele

acelui nume de popor? Din ce sătuc îndepărtat, din ce codru întunecat, sau din ce munți acele fetițe sau fete au fost smulse cu sila, sau poate chiar vândute de familiile lor, retezându-li-se astfel pentru totdeauna visurile copilăriei şi adolescenței lor? După care le este menționată vârsta, mereu aproximată, precedată de un *circa*, pentru că nimeni nu ştie câți ani au cu adevărat, şi atunci li se atribuie vârsta aparentă în baza a ceea ce vezi în fața ta, după cum corpul lor a dezvoltat deja sau nu semnele feminității, după cât de late le sunt şoldurile, după cum le sunt de rotunzi şi de cărnoşi sânii, după cât de lung le e părul. Apoi o notă despre statura lor, care poate fi *parvam, mediocrem, ultra mediocrem, magnam*[88]; despre culoarea pielii, *alba, nigra, ulivigna, fusca*[89]; şi până şi despre cele mai mici detalii fizice, care de regulă sunt indicate ca semn de recunoaştere în caz de fugă sau de furt şi de o eventuală captură ulterioară: nasul mare, alunițele, urechile găurite, gropița din bărbie, oribilele semne ale variolei. Dacă însă nu are semne particulare, îi vor fi înfierate de stăpânii lor, prin tatuarea unei cruci sau unei stele, prin marcarea cu fierul înroşit ca pe vite, printr-o tăietură, printr-o cicatrice.

Notarul cel plicticos îmi spune că, de regulă, la cumpărarea unei sclave, aceasta trebuie examinată cu atenție, aşa cum faci cu o marfă de preț, cum ar fi o țesătură de lână sau de mătase, şi că de obicei examinarea se face dezbrăcând-o complet, pipăind-o şi atingând-o în părțile intime. Dar eu nu am făcut aşa ceva şi nici nu am de gând, e bine aşa cum e. Mă mai bântuie oare încă teama că nu mai e fecioară şi că s-a culcat cu Donato?

---

[88] Mică, mijlocie, peste medie, mare (lat.).

[89] Albă, neagră, măslinie, maronie (lat.).

Atunci notarul îmi aduce la cunoştinţă că va trebui să scrie formula rituală, şi anume că eu o accept aşa cum e, *sanam et integram de persona et de omnibus et singulis suis membris, cum omnibus vitiis et magagnis latentibus et manifestis et de morbo caduco*[90]. Mă pune în gardă că, dacă sclava moare de vreo boală ascunsă în cursul anului, nu voi primi nicio despăgubire. În schimb o voi putea trece în declaraţia de venit, alături de iapă şi de animalele pe care le posed şi pot beneficia de o mică reducere fiscală, întrucât e o gură care consumă hrană. Actul are loc în prezenţa ei, şi deci barbara Caterina, chiar dacă nu înţelege latina şi nu ştie nici să scrie, nici să citească, figurează acolo drept *presentem, intelligentem et consentientem*[91]. Dar cum adică consimţind, dacă ea este chiar obiectul vânzării? Ce ipocrizie, ce absurditate!

Chiar nu-i suport pe notarii ăştia.

Celelalte femei mă previn, mai ales văduva aia acră de Lesandra Macinghi.

Îmi spun să fiu cu ochii-n patru acum, că am duşmanul în casă. Trebuie să ţin sub cheie sticlele cu vin, de care se pare că sclavele sunt universal doritoare, şi să mă păzesc din partea lor de furturi şi înşelăciuni, de desfrâu şi de necuviinţă, pentru că în fond sunt nişte sălbatice care ne spurcă oraşul şi casele, la fel cum un torent tulbure murdăreşte un râu limpede. Sunt ca nişte animale şi nu se ştie dacă au suflet. Despre cercheze se spune că au sânge puternic şi că ar fi mai bune decât celelalte.

---

[90] Cu aspect sănătos şi întreg al persoanei şi al tuturor mădularelor sale luate în parte, cu toate defectele şi cusururile ascunse şi manifeste şi cu vreo boală trecătoare (lat.).

[91] Ca fiind de faţă, înţelegând şi consimţind (lat.).

Dar mie puțin îmi pasă de toate palavrele astea neghioabe. Caterina nu e altceva decât o ființă umană, o persoană care trăieşte cu mine, în casa mea, cum se zice, *a uno pane e a uno vino*, aceeaşi pâine, acelaşi vin. Poate că într-o zi, vom vedea, o s-o pot elibera. Soarta ei aici nu e nici mai bună, nici mai proastă decât cea a unei fete sărace sau de la țară, ba dimpotrivă, în anumite privințe e mai bună, pentru că eu sunt mereu atentă la ea, şi nu are de înfruntat nici pericole, nici responsabilități.

Şi astfel Caterina lucrează cu mine şi nu oboseşte niciodată, iar dacă termină mai repede ceea ce are de făcut în casă, îmi cere îngăduința să înceapă să toarcă inul, ba chiar şi mătasea, şi coase şi țese cămăşi şi batiste, ştergare de pânză şi gulere de în pentru dubletele masculine, şi pentru mine, şi pentru frații mei şi fiii lor. Nimeni dintre noi nu e aşa pricepută ca ea, care, se vede, a făcut o practică excepțională în atelierul lui Donato de la Veneția.

Ce păcat că nu o pot vedea lucrând ca la Veneția, dar nu vreau să o obosesc prea mult şi nici să o exploatez pentru un interes economic. Însă sunt curioasă să văd dacă într-adevăr ştie să deseneze aşa bine, aşa cum se zice de sclava aceea a lui Donato de la Veneția, şi o fac aşadar să intre în cămăruța în care îmi țin hărțile, caietele şi cărțile.

Ea rămâne surprinsă să constate că eu, o femeie, ştiu să fac toate acele lucruri. Şi cu modul ei caraghios de a vorbi îmi spune că probabil sunt vreo vrăjitoare, pentru că tatăl ei, Jacob, a învățat-o că scrierea e o magie, inaccesibilă şi de neînțeles pentru oamenii normali şi necunoscută poporului lui din munți, dar foarte des practicată în locurile în care ea a trăit după aceea, în oraşul de aur şi în oraşul de apă. După care ia în mână o bucată de piatră roşie. Eu o folosesc doar ca să subliniez uneori vreo partidă pe vreo poliță, sau pentru a o bifa, când contul este închis, sau pentru a sublinia sau a însemna pe marginea unei cărți de literatură

vreun pasaj sau vreun cuvânt frumos şi interesant. Şi începe să traseze pe o foaie de hârtie ceva ce e mai presus de orice magie pe care eu aş fi în stare s-o fac prin scris: volute care se împletesc minunat, animale stilizate, plante şi flori, şi o albăstrea mare care se aseamănă cu crinul nostru, emblema florentină.

Caterina are o fire senină. Nu plânge niciodată, nu o apucă nicicând melancolia, chiar dacă uneori am surprins-o privind pe fereastră îngândurată, dar nu spre stradă, curioasă să vadă lumea care trece, ci sus spre cer, urmărind zborul liber al păsărilor pe care le iubeşte, ca de altfel pe toate făpturile. Se încăpăţânează să nu mănânce carne, pentru că este îngrozită de ideea că trebuie ucisă o vieţuitoare, şi încetul cu încetul m-a supus şi pe mine unei diete aproape vegetariene, ceea ce cu siguranţă îmi prinde bine. Însă zeama aia pe care a gătit-o atunci când am făcut greşeala să o întreb cum se mănâncă în satul ei era cu adevărat de nemâncat; în schimb, minciunelele din unt şi ou cărora ea le spune *bliny* sunt delicioase şi trebuie să fiu atentă să nu mănânc prea multe.

Îmi amintesc un episod care vorbeşte despre ciudăţeniile ei. Treceam prin locul unde se desfăşoară târgul şi ne-a atras un sunet armonios dinspre taraba unui vânzător de păsări cântătoare, în colivii în care erau sticleţi, cinteze de iarnă, cintezoi şi scatii. Caterina s-a albit la faţă şi m-a strâns puternic de mână. Eu am întrebat-o uimită de ce, şi ea, ca şi cum ar fi înţeles limbajul păsărilor, mi-a răspuns că acela era un sfâşietor cântec de durere pentru libertatea pierdută. Am rămas atât de tulburată, că am decis să cumpăr toate păsările, şi din ochi i-am făcut Caterinei semn că poate face orice vrea cu ele.

Cu o bucurie imensă, ea a deschis toate coliviile şi le-a lăsat să zboare din nou libere pe cer.

Anotimpurile aleargă în goană. A murit şi Chiara, iar Donato a rămas iar singur. Mă pun de acord cu fraţii mei să ne întoarcem cu toţii în casa lui şi, pentru a salva aparenţele, le încredinţez lor sarcina de a-i propune lui Donato să mă ia de nevastă, cu o zestre de şase sute de florini de aur. Eu însămi am impus-o fraţilor mei, iar ei au acceptat, pentru că trebuie considerată ca partea ce mi se cuvine din moştenirea de la tatăl meu, şi pentru că ştiu că întreaga sumă va rămâne la mine şi nimic nu se va pierde. Donato, fireşte, acceptă. Ce altceva ar fi putut face? În sfârşit, acel bătrân ramolit de şaizeci şi opt de ani o poate duce la altar pe fetişcana asta care are deja patruzeci de ani şi se mută pentru totdeauna în casa din strada Santo Gilio. Şi, fireşte, Caterina vine cu mine şi e bucuroasă să-l regăsească pe stăpânul Donato. Între timp creşte şi averea noastră, pentru că împreună cumpărăm, de la cei care se ocupă de lichidarea unui faliment la Prato, o moşie de la care ne vin anual douăzeci şi cinci de duble de grâu, paisprezece de mei şi trei de orz, cât despre butoaie, trei cu vin şi două duzini cu în.

*

În vara asta a lui 1449 toate se schimbă. O vară urâtă; s-a văzut de la început că e rea, cu o căldură doborâtoare şi umedă, care te face să simţi că îţi lipseşte aerul. Şi apoi, dintr-odată, primele cazuri de boală molipsitoare.

Mereu ciuma care îşi face apariţia când te aştepţi mai puţin, pe furiş, dinspre zona rurală sau după trecerea unei companii de mercenari străini. Nu putem să ne refugiem la ţară, pe una dintre moşiile noastre, pentru că Donato nu se simte prea bine, şi la rândul meu încep şi eu să sufăr de primele simptome ale bolii care e dreapta pedeapsă a lui Dumnezeu pentru păcatul lăcomiei, adică podagra. Şi atunci ne închidem cu toţii în casă, aici, pe strada Santo Gilio.

Caterina are deja peste douăzeci de ani şi a devenit o femeie splendidă.

Sânii ei micuți de căprioară au devenit mari şi plini, iar sfârcurile cărnoase vor fi fericirea copiilor care îi vor strânge între buze spre a suge laptele. Într-o zi am vrut să îndepărtez definitiv de la mine un vechi gând şi am pus-o să fie spălată de o femeie de la țară, cu pretextul igienei impuse de pericolul molimei. Iar femeia a venit apoi la mine pe ascuns şi mi-a zis: E fecioară, ca atunci când a ieşit din pântecul mamei sale. Donato nu a atins-o sau posedat-o niciodată. Şi nimeni altcineva. Ea pare superioară acestui registru al instinctelor pământene, nu face absolut nimic pentru a se îmbrăca mai bine sau pentru a atrage atenția asupra sa, şi oricum suntem cu toții închişi în casă.

Dar deja din lunile precedente am observat cum asupra ei năvăleau ca nişte animale flămânde privirile bărbaților, când mă însoțea la piață sau la biserică.

Şi totuşi, am fost mereu atentă să o îmbrac în modul cel mai umil, să nu se vadă nimic din pletele ei splendide blonde şi cu capul mereu ascuns de un văl, iar hainele îi sunt mai acoperitoare decât cele ale unei călugărițe. Dar nu ai ce-i face. Masculii simt ceva în aer, un miros, o aură invizibilă şi întorc capul spre ea şi o privesc, şi încearcă să înțeleagă ce li se întâmplă şi ce îi fascinează. Şi în această privință Caterina pare să fie complet neştiutoare şi îşi continuă drumul cu blândețe, cu ochii plecați, înveşmântată doar în smerenia ei. Nici măcar eu nu aş reuşi să o cred pe de-a-ntregul, dacă nu aş cunoaşte-o aşa cum pot spune că îi cunosc adâncul inimii ei atât de simple, curate şi pline de viață. Şi în fiecare zi îi mulțumesc lui Dumnezeu pentru ea, eu, care sunt o păcătoasă şi nu ştiu să mă rog prea bine, acelui Dumnezeu care a făcut să fie însoțită pe drumul primejdios al vieții de un înger păzitor care până acum a păstrat-o neatinsă în puritatea şi inocența ei, care pentru

mine înseamnă ceva adevărat, de ordin spiritual, care-şi are sălaş în adâncul sufletului. Şi nicidecum, aşa cum cred bărbaţii, în prostia aia de membrană pe care membrul viril ne-o rupe cu sânge şi durere când ne pătrunde pentru prima dată.

Dar lupul stă la pândă în această vară fatală. Şi îţi intră în casă când nu te aştepţi, îmbrăcat într-o robă roşie de notar şi cu faţa acoperită de o batistă îmbibată în esenţe de frica ciumei. Un tânăr înalt şi slab, nu pot spune că e frumos, mă rog, mie nu îmi place. Iar eu, care nu am avut copii, faţă de Caterina, pe care smintitul ăla de Donato o numeşte fiica lui, mă simt oarecum ca o mamă şi simt că e datoria mea să o protejez. Dar Donato are încredere în notăraşul ăsta, ni l-a trimis acel bătrân cămătar pe nume Vanni di Niccolò ca să-l ajute să-şi pună ordine în documente. Nimic mai mult, pentru că e prea tânăr şi lipsit de experienţă pentru a stipula lucruri serioase. Se zice că, fiind începător, încearcă să trăiască şi el, căutând să-şi creeze o clientelă printre femei sau văduve, în vederea actelor de vânzare-cumpărare şi a încredinţării de pupili, sau printre preoţi, monahi şi călugăriţe ale unor mănăstiri aflate într-o stare jalnică şi departe, peste mână. Chiar dacă unii străbuni de-ai lui erau notari, el nu e fiu de notar şi deci trebuie să ia totul de la zero. În plus e pe jumătate un om de la ţară, cu maniere cam de la ţară, pe care încearcă să le ascundă sub toate formulele latine învăţate pe dinafară în anii de studiu pentru a susţine examenele dificile de notariat.

După mine roba aia nici nu e a lui. Trebuie că a cumpărat-o la mâna a doua la vânzarea pe nimic a bunurilor unui notar mort de ciumă; mai e şi peticită la fund. Nici nu ştie să se radă bine, cum făcea Donato al meu pe vremurile alea bune. Şi nu se învârte în cercuri prea bune. Locuieşte în casa cămătarului Vanni, pe strada

Ghibellina. Vine dintr-un sătuc de dincolo de Mont'Albano, între Arno şi Valdinievole, dar îşi dă aere de mare judecător. Cum se numeşte sătucul ăla de unde vine? A, da, mi se pare că se cheamă Vinci. Ca şi nodurile, da, ca şi nodurile[92].

Notarul s-a întors de mai multe ori, pentru că i-a spus zaharisitului de Donato că hârtiile erau prea neclare, mai lipsea o iscălitură aici, un codicil acolo, şi că trebuia să facă un mic control într-un birou la Palat, şi apoi trebuia să se întoarcă din nou, iar Donato, care e mereu parcă sub o vrajă, înghite pe nemestecate tot ce i se zice. Şi eu am avut încredere şi într-o zi l-am lăsat singur cu Donato, pentru că trebuia să mă duc să controlez un document referitor la zestrea mea, la biroul din Monte, şi altă dată trebuia să ajung la croitor. După care notăraşul a dispărut brusc, aşa, de pe o zi pe alta.

Se pare că s-a dus în Mugello sau la Pisa.

O anumită bănuială continuă însă să mă chinuiască, la fel ca şi o predică ce m-a impresionat acum câţiva ani, la Santa Croce. Mi se pare că era chiar a acelui călugăr sfânt din Siena, Bernardino, care tuna şi fulgera din amvon împotriva celor care îşi lasă copilele nesupravegheate prin casă, expuse la concupiscenţa bărbaţilor tineri, şi noi mergeam să-l ascultăm ca la un spectacol, pentru că Bernardino vorbea într-un fel care îţi mergea la inimă, cu cuvinte potrivite şi directe, şi, cum spunea el, limpezi limpejoare. Da, acele cuvinte continuă să îmi răsune în minte ca o obsesie, de parcă nu ar fi fost o predică, ci o profeţie: *O, femeie ce ai o copilă, ia seama cine îţi intră în casă.*

O, mamă, ai fată mare? Tu nu ai vreo comoară mai mare de păzit.

---

[92] Pronunţia italiană a cuvântului englez *winch* (cabestan).

*

Molima s-a mai stins şi se poate ieşi din nou din case. Dar Caterina nu se simte bine şi nu vrea să mă însoţească pe afară. Pare mereu obosită şi prost dispusă. Au văzut-o într-un colţ de curte vomitând. Şi ceea ce e mai grav e că pentru prima oară de când o cunosc pare să fugă de mine dinadins şi să-mi ascundă ceva. Nu găsesc prilej să-i vorbesc, şi de altfel nici nu mă pot înjosi într-atât, încât să o urmăresc până în camera ei, unde se închide adesea, şi s-o întreb deschis ce are. Fiindcă totuşi eu sunt stăpâna ei, iar ea e sclava mea. De pe scări aud însă de la etajul de deasupra, de dincolo de uşa ei, un plâns înăbuşit, un sughiţ stins, care mă mişcă şi îmi dau şi mie o stare proastă.

Trebuie că s-a întâmplat ceva foarte grav, atât de grav, că, pentru prima dată, Caterina s-a închis în sine şi nu-mi mai vorbeşte.

Într-o seară de noiembrie, îi simt prezenţa în spatele meu când stau aplecată asupra mesei de scris, cu pana şi călimara, atentă să îmi trec în carneţelul meu socotelile zilei, şi cu toţii ştiu că e bai mare dacă mă întrerupe cineva în momentul acesta sacru. Dacă se află aici înseamnă că pentru ea e ceva absolut vital, şi e singura persoană care îşi poate permite să mă deranjeze. Mă întorc spre ea şi îi fac semn să se apropie. Are părul despletit, iar faţa îi este umedă şi răvăşită, de parcă a plâns mult, şi totuşi e plină şi străluceşte cu o lumină nouă pe care o emană pielea ei proaspătă. Dacă ar fi cu putinţă, acum pare şi mai frumoasă decât e de fapt. Fără a avea curajul de a mă privi în ochi, începe să-mi spună lucruri ciudate pe care ca de obicei nu le înţeleg la început. De mai bine de două luni nu a mai avut scurgerea de sânge dintre picioare. Poate că eu, care sunt o vrăjitoare, pentru că am puterea de a încremeni cuvintele prin scris, o pot vindeca ca să aibă din nou scurgerea luna viitoare.

Cu groază înțeleg acum totul. Mă ridic, cu o față furioasă ce o sperie pe Caterina, care face câțiva paşi în spate. Îi pun în mod obraznic mâna pe burtă şi o întreb dacă simte ceva înăuntru. Ea zice că da. O apuc de mâini şi o întreb pe un ton şi mai dur dacă nu are să-mi mai spună şi altceva. Iar ea izbucneşte într-un plâns disperat şi mărturiseşte.

Acel bărbat îmbrăcat în roşu care a venit la stăpânul Donato, înainte de a pleca, a urmărit-o pe scări şi a intrat în camera ei, i-a surâs şi s-a apropiat de ea. Caterina era pe punctul de a striga, dar el s-a oprit, nu a atins-o, a îngenuncheat în fața ei, cerându-i să îi poată doar privi părul. Încrezătoare, pentru că tânărul era politicos, şi elegant, şi îmbrăcat în roşu şi nu pusese mâna pe ea şi, dacă se afla în casa aceea şi vorbea cu *padron* Donato, trebuie că era un om bun, Caterina s-a aşezat pe marginea patului şi şi-a desfăcut pletele. Îi venea să râdă văzându-l pe acel tânăr caraghios îmbrăcat în roşu, îngenuncheat în semn de adorație în fața ei, cu gura căscată şi ochii holbați, care părea că tremură, apoi el a întrebat-o dacă ar putea să-i mângâie părul, iar ea i-a spus că da, şi era bucuroasă, şi el a mângâiat-o încet, cu gingăşie, şi ea a închis ochii şi n-a fost vina ei, n-a fost vina ei, pentru că în acel moment şi-a amintit mâna tatălui ei care îi mângâia capul, iar ea s-a întins, aşa cum făcea cu Maria, dezbrăcându-se complet şi desfăcând picioarele, tot cu ochii închişi, crezând că tânărul va face cum îi făcea Maria, care o săruta acolo şi cu limba o făcea să înnebunească.

Şi când colo a simțit o durere neaşteptată cum nu mai simțise şi corpul lui asupra ei şi înăuntrul ei şi voia să strige, dar între buzele ei era limba lui care o apăsa, după care a simțit o desfătare pe care n-o mai trăise vreodată, mult mai mare decât cea alături de Maria, iar sufletul ei a zburat în paradis şi nu şi-a mai simțit corpul. Totul a durat puține clipe sau o eternitate, nu ştie. Tânărul a rămas

înăuntrul ei, ca mort, respirând gâfâit, şi apoi i-a şoptit cuvinte ca *iubirea mea* şi *îngerul meu pentru totdeauna*. Apoi a văzut că ea era murdară de sânge şi a fugit îngrozit, pierzându-şi şi una dintre încălţări pe sub pat. S-a mai întors de două sau trei ori, şi ea îl aştepta, şi au luat-o de la capăt şi a fost tot mai frumos, însă ea nu ştia că acest lucru însemna în realitate ceva rău, pentru că nimeni nu i-o spusese vreodată. Şi ea i-a dat înapoi şi pantoful.

După care el nu s-a mai întors. Şi acum e disperată şi ar vrea să moară, şi nefericitul de inel al ei nu a ocrotit-o. Şi nici numele lui nu i-l ştie.

La rândul meu sunt disperată şi plâng de ciudă şi de furie împreună cu ea, şi arunc cât colo pana şi călimara. Ce i-au făcut Caterinei mele? Nu pot decât să o îmbrăţişez strâns, aşa cum o mamă şi-ar îmbrăţişa fiica.

8
Francesco

La Florenţa, la Castello d'Altafronte, într-o zi de aprilie din 1450

Urletele ei sfâşietoare răsună printre bolţile palatului.

Doamne Dumnezeule, de ce o fi aşa de greu să intri în viaţa asta? Şi de ce ni se spune că suntem stăpânii întregii creaţii, dacă ni se impune un preţ atât de crud la schimb? Ce e natura pentru noi, o mamă bună, sau o maşteră crâncenă? Ne naştem cu mult chin şi cu mare risc de moarte, goi, neştiind decât să plângem, şi însăşi viaţa noastră începe în lacrimi, din primul moment. Poate ar fi mai bine să nu ne naştem deloc, sau să murim cât de repede posibil, ca să ne întoarcem imediat în bezna din care provenim cu toţii.

Mă învârt de colo-colo prin încăperile goale ale acestui palat, mult prea mare pentru familia noastră atât de restrânsă, dar zbieretele ei mă urmăresc pretutindeni, străbătând nu numai uşile de lemn pictat, ci şi pereţii groşi din piatră. Urc pe terasa dintre turnuleţe, am nevoie să respir, să trag aer curat în piept, ca să îmi curăţ nările de mirosul de secreţii, de doctorii şi de sânge ce răzbeşte prin uşa închisă a camerei ei; dar sunt alungat de o furtună de vânt amestecat cu apă, de sirocoul ce biciuieşte râul şi oraşul, şuierând ca o jelanie lugubră printre creneluri şi obloanele deschise cu furie. Mă întorc pe scări şi zbieretele ei mă învăluie din nou, ca nişte mâini nevăzute care înşfacă şi sfâşie inima. Alerg atunci în beci, acolo unde vaietele vântului şi urletele femeii par în fine să se fi potolit şi să fi dispărut aproape de tot. Mă aşez pe un bloc de piatră, cu inima strânsă pentru lucrul ce urmează să se întâmple, în faţa căruia mă simt total neputincios.

Acest ungher secret al palatului este refugiul meu dintotdeauna. E un colţ întunecat, străbătut doar de o rază ca o lamă ce pătrunde printr-un crenel. O masă, un scăunel, un cufăr închis cu cheia. Ca să prind putere şi încredere am obiceiul de a mă sprijini de uriaşele arce de piatră ce străbat spaţiul gol al subsolului, ca nişte umeri laţi de giganţi pe care s-ar putea sprijini un munte sau chiar pământul tot. Aici au funcţia de a ţine în picioare, împotriva furiei elementelor naturii, a apei râului, a aerului şi a focului, stârnite de furtuni, şi a pământului ce se zgâlţâie în cutremure, nu lumea întreagă, ci o casă care pe vremuri era un castel şi încă i se spune aşa: Castello di Altafronte. Cartierul Santa Croce, Gonfalone Carro.

De câţi ani sunt aici aceste pietre? Nimeni nu ştie cu precizie. De cel puţin patru sau cinci secole, pe acest dâmb de pe Lungarno pe care se prelungeau zidurile vechii împrejmuiri, între Ponte Vecchio şi Ponte Rubaconte, vrând

parcă să sfideze puterea năvalnică a râului. Iar odată râul aproape că a biruit castelul, pe atunci locuit de Bencivenni di Tornaquincio Buonsostegni. Asta se întâmpla pe vremea bunicului meu, Michele di Vanni al lui *ser* Lotto Castellani, pe când era un copilandru şi locuia lângă castel; astfel îi povestea tatălui meu, Matteo, cel mai mic dintre copiii lui, poate ca să se distreze speriindu-l cu povestirea catastrofei; şi tot aşa îmi povestea şi mie, copil fiind, tatăl meu, insuflându-mi teama de râul care curgea pe sub ferestrele noastre.

Adevărul e că nu ne mai putem aminti un potop mai cumplit care să ne fi distrus oraşul. Şi tocmai când acesta se considera mai prosper şi mai fericit, atunci a căzut şi pedeapsa lui Dumnezeu, pentru că uitase preceptul evanghelic cel sfânt: *vegheaţi, că nu ştiţi nici ziua şi nici ceasul.* După patru zile şi patru nopţi de ploi necontenite şi furtuni înspăimântătoare cu tunete şi fulgere, vârful viiturii, îngroşată de afluenţi şi de tot felul de cioturi de copaci şi rămăşiţe de poduri, mori şi pive pentru împâslirea lânii, a năvălit peste Florenţa pe 4 noiembrie, în anul 1333 al Întrupării Domnului nostru Isus Cristos, umflându-se cu peste şapte braţe şi ieşind din matcă în timpul serii şi al nopţii, în vreme ce lumea striga: Ai milă, Doamne, ai milă! Râul a invadat tot oraşul, distrugând turnuri, case şi poduri şi lăsând în urma lui o dâră de moarte şi de mocirlă puturoasă. Dar nu şi arcele ce sprijineau temelia castelului. În faţa acelora, chiar dacă le-a mânjit cu mâlul său negru, râul a trebuit să se retragă plin de ciudă.

Când a devenit adult şi bogat, bunicul Michele a cumpărat acele ruine de la moştenitorii lui Bencivenni, mort de ciumă, care aveau nevoie de bani pentru a-i asigura zestrea unei surori. Şi a început reconstrucţia sa sub formă de palat, dar cu păstrarea aspectului vechi, aproape feudal, de construcţie fortificată, cu o formă masivă şi rectangulară,

cu mici turnulețe la colțuri şi creneluri în stil guelf şi ferestre cu boltă nu foarte marcată, ce se deschid la vedere în peretele de piatră dură. Îi plăcea aşa, ca şi cum ar fi trebuit să se apere de oraş şi de restul lumii, fără prea multe concesii făcute luxului; şi într-adevăr curtea era mică şi neaerisită, iar scările, strâmte şi incomode. Iar nu peste mult i-a fost dat să îndure încă un potop aducător de distrugeri.

Clasele populare îi urau pe cei asemenea lui, care se îmbogățiseră prin importul de lână catalană şi engleză; şi pe deasupra mai şi trecuse de la o breaslă la alta, de la cea a Lânarilor la cea a Schimbătorilor de bani, înmulțindu-şi averea şi prin activități de împrumut, chiar şi cu camătă.

Bunicul urma literal preceptul biblic *Creşteți şi vă înmulțiți*, aducând pe lume multe noi vlăstare; un principiu pe care se pare că îl practica şi față de florinii săi şi de proprietățile sale, care creşteau şi se înmulțeau, devenind alte noi case, terenuri şi moşii fortificate. În revolta lor disperată, Ciompii i-au ars casele în care locuia lângă şantierul Castelului şi l-au constrâns să fugă. Dar el a aşteptat cu răbdare momentul revanşei şi a reconstruit totul, de la capăt.

Ba a avut şi satisfacția de a-l salva pe Salvestro de' Medici, căpetenia improvizată a răsculaților, din fața răzbunării oligarhilor întorşi la putere.

Nu pot să spun că l-am cunoscut pe tata. Nu era niciodată acasă şi în familie, pentru că era mai tot timpul plecat din Florența cu sarcini şi solii importante din partea Republicii. Dintr-una dintre acele misiuni, în 1415, la Napoli, s-a întors de-a dreptul cu titlul de cavaler, ce i-a fost acordat de un principe aventurier francez în schimbul unui ajutor politic şi financiar. Pentru un oraş ca al nostru, care îşi face un titlu de glorie din faptul că i-a alungat pe toți nobilii şi că e condus de oameni din popor, este un lucru ce

impresionează, evocând trecutul îndepărtat al unor obiceiuri şi acte de vitejie cavalereşti pe care deja nu le mai cunoaştem decât prin palida lor reflectare în ficțiunea literară a poemelor şi romanțurilor. Eu m-am născut după doi ani, când el avea deja cincizeci de ani. Am fost fiu unic, am crescut practic singur, într-un castel dominat doar de femei, precum Ahile în Skyros: cu mama mea, Giovanna di Giovanni di Ranieri Peruzzi, cu doica rămasă în serviciu la noi, cu bătrâna mătuşă nemăritată, cu bucătăreasa, cu celelalte servitoare, cu sclavele. Toată educația mea s-a desfăşurat aici înăuntru şi am învățat să citesc şi să scriu cu mama, care în plus, pentru a mai omorî plictiseala lungilor seri de iarnă închişi în casă, şi ca să facă în ciudă soțului care o ținea într-o stare de semivăduvie, ea, descendenta unui neam mult mai vechi şi mai ilustru, se răzbuna educându-mă ca şi când aş fi fost o fetiță. Şi poate cu adevărat ar fi dorit să aibă o fetiță, nu un băiat. Aşa, ca să-i facă în ciudă tatălui meu.

Eu aveam şi atunci, ca şi acum, un trup mărunt şi delicat şi o cascadă de bucle blonde, iar mama împreună cu doica se distrau să mă îmbrace cu o fustă groasă, vestă de gală şi scurteică îmblănită, improvizând veşminte feminine din eşantioane de țesături prețioase şi din voaluri de mătase, în fața oglinzii, în şedințe de probă ca la croitorie, care mă distrau nespus, şi îmi puneau coliere şi giuvaiere, şi mă învățau cum să folosesc sulimenelile şi parfumurile, dar şi cusutul, muzica şi dansul. Nu am mers niciodată la şcoală.

La un moment dat, tatăl meu şi-a amintit să-mi angajeze un profesor de latină, şi acesta a locuit la noi în casă, dar cu totul separat de coconul de muieri în care eram înfăşurat. Când coboram pentru lecții, tot singur, trebuia să nu uit să-mi fac o rapidă inspecție în fața oglinzii, ca să şterg de pe față vreo urmă de fard sau de ruj şi să-mi scot din păr vreo plasă fină sau vreun şirag de perle.

Copilăria mea de aur s-a curmat brusc la 3 decembrie 1429, când tatăl meu, întors de puțină vreme dintr-o importantă solie la ducele Milanului şi ales şi în funcția onorantă de *gonfaloniere di compagnia*, a murit şi m-a lăsat orfan la doisprezece ani, moştenitor al numelui său, al unei părți a castelului şi al bunurilor care s-au dovedit a fi nepotrivite cu onorurile sale şi cu titlul de cavaler. Trupul său neînsuflețit a fost expus trei zile în salonul de la parter pe un catafalc acoperit în catifea neagră, drapată, apoi a fost purtat în procesiune prin oraş până la Santa Croce, urmat de mine, de unchiul Vanni, de veri, de mama, de rude şi de servitori. Douăzeci şi opt de persoane în total. După ce trupul i-a fost coborât în cripta capelei noastre, eu am fost dus la altarul principal, unde *Ufficiali dei Pupilli*[93] m-au dezbrăcat de hainele negre, iar mai-marii Republicii, care erau şi prietenii tatălui meu, Lorenzo Ridolfi, Palla Strozzi şi Giovanni di Luigi di Piero Guicciardini, m-au îmbrăcat într-un verde proaspăt şi m-au făcut cavaler, transferându-mi titlul pe care tatăl meu îl căpătase la Napoli.

Îmi aduc aminte că pe 2 octombrie din anul sus-menționat m-au condus mai întâi la Palazzo dei Priori, şi apoi la cel al Guelfilor pentru a-mi încredința însemnele Poporului şi ale Facțiunii, splendidele stindarde din tafta florentină brodate cu argint şi cu franjuri de aur şi mătase verde, desenate de Pesello. Primul de argint şi cu o cruce roşie, al doilea de argint cu o acvilă roşie înşfăcând în gheare un balaur verde. Cu acele stindarde am mers călare până acasă, însoțit de oameni de vază, de cavaleri şi de

---

93 În perioada Republicii florentine (1388-1534), printre diferitele funcții înalte în stat se numărau şi cei şase *Ufficiali dei Pupilli*, care erau în mod obligatoriu reprezentanți ai poporului şi ai guelfilor, şi se ocupau de protecția minorilor orfani rămaşi fără tutore, a văduvelor şi a executărilor testamentare ce îi priveau.

cetățeni. Le mai păstrez şi acum într-un cufăr de brad, învelite într-o pânză uşoară. Eram un cavaler copil, dar eram un cavaler.

Ceremoniile şi onorurile mă umpleau de mândrie deşartă şi nu mi-au folosit să-mi deschidă ochii asupra realității luptei politice care se încrâncena în spatele fațadelor, şi din care de fapt am rămas mereu exclus, deşi am trecut foarte lin prin catastrofele care s-au abătut şi au însângerat familii mult mai puternice şi mai bogate decât a mea. În ochii oligarhilor, eu eram doar o păpuşică elegantă şi rafinată de expus în ocazii oficiale. De toate sarcinile ce mă priveau se ocupau magistrații Pupililor şi între timp amplul patrimoniu a început să se dizolve şi să fie erodat de obligații fiscale şi de datorii, dar şi de chestiuni succesorale şi de certurile, pe chestiuni de moştenire, dintre numeroasele rude descendente din ramurile numeroşilor fii ai bunicului meu.

După moartea tatălui meu şi în continuare sub aripa ocrotitoare a lui Palla Strozzi, am început să ies din casă şi să-i întâlnesc pe intelectualii din jurul lui Palla, începând cu maestrul de greacă şi ştiințe umaniste de la Cercul de Studii, Francesco Filelfo de la Tolentino, care ne entuziasma pe noi, tinerii, citind nu numai din clasicii antici latini şi greci, ci şi din Dante. Şi pe dată mi s-au deschis noi orizonturi, mult mai ample decât meschinele învățături ce le primeam din partea preceptorului casei şi din versurile barbare ale *Doctrinalelor* sale. Şi astfel creştea în mine pasiunea nemărginită pentru cărți, începând cu cele ce mi-au fost lăsate moştenire de la tata şi înregistrate minuțios de magistrații Pupililor. Pe scurt, am devenit un căutător de cărți, ca nebunul de Niccolò Niccoli, el fiind un adevărat *libripeta*, după termenul lui Battista degli Alberti.

Nu erau numeroase, dar toate încântătoare prin forma şi ilustrațiile lor, demne de biblioteca unui principe: o Biblie mare în italiană, o cronică universală şi una mai modestă a

noastră de aici, scrisă de Villani, o carte mică, dar prețioasă, *Libro di Nostra Donna*. De-a lungul anilor am continuat să cumpăr cărți pe cont propriu sau să le cer împrumut pentru a le citi şi a le da la copiat: Vergiliu, Horațiu, Cicero, Justinus, Suetoniu, *Corbaccio* de Boccaccio, şi, pentru a asculta şi tabăra opusă, *De re uxoria* a cavalerului venețian Francesco Barbaro, pe care mi-o împrumutase Matteo Strozzi în 1434, poate pentru a mă convinge să mai cresc şi să-mi iau şi eu nevastă.

Complici mi-au fost cei din familia Strozzi, cu sfaturile lor, cu biblioteca lor, apoi un tânăr fabricant de hârtie şi librar, Vespasiano da Bisticci, care şi-a deschis prăvălia pe colț mergând spre Badia, la câțiva paşi de casa mea. Am zis bine complici, pentru că, de fapt, pasiunea mea pentru cărți şi lectură, mai ales a autorilor păgâni, e aproape un delict, din moment ce se apropie şi se confundă în mod periculos cu unul dintre păcatele cele mai grave şi mai insidioasele pentru sufletul nostru, aşa cum ne pune în gardă prin predicile sale episcopul nostru sfânt, Antonino, şi anume curiozitatea minții, căutarea şi voința de a cunoaşte ceea ce nu se cade, sau, atunci când ne este îngăduit, faptul că nu facem acest lucru în mod cuviincios, ci dezordonat; şi se pare că exact acesta este felul meu de a citi şi de a învăța, ca o hoinăreală fără un scop precis, ca o scotoceală într-o pădure necunoscută în căutarea unei prăzi, spre a fi vânată prin fraudă şi pe furiş, precum un hoț sau un braconier. Chiar dacă ştiam latina mult mai bine decât tatăl meu, şi chiar şi greaca, nu eram un student sau un profesor de ştiințe umaniste, sau, cum se spune azi, un umanist, ci citeam şi studiam pentru plăcerea mea personală şi fără nicio ordine, şi atunci da, potrivit spuselor episcopului nostru sfânt, acesta este un păcat de moarte.

Apoi, în 1434 s-a întors Cosimo de' Medici din exilul la care l-au silit prietenii tatălui meu, fie iertat, adică familiile

Albizzi şi Strozzi, şi atunci el s-a răzbunat trimiţându-i şi el pe toţi prietenii tatălui meu în surghiun, pentru totdeauna. Cu mine însă a păstrat mereu o atitudine protectoare ambiguă, dar binevoitoare. Ştia cu siguranţă că fusesem elevul lui Filelfo, care era duşmanul lui şi care fugise şi el, ameninţat că i s-ar fi tăiat limba aia blestemată dacă îndrăznea să se mai facă văzut. Convins fiind că sunt suficient de inofensiv, a îngăduit să particip la cercul lui cultural, să mă văd cu erudiţii ce îi erau apropiaţi şi să fac schimb de cărţi, putându-le consulta liber; dar în acelaşi timp a făcut în aşa fel încât să fiu sistematic exclus, şi anume pe vecie, de la orice implicare directă a mea în viaţa publică a oraşului, în poziţii sau funcţii înalte. Pentru el trebuia doar să stau cuminte şi liniştit în închisoarea mea de aur din castel, împreună cu mama şi cu toate celelalte femei, şi din când în când mi se făcea onoarea de a fi invitat să defilez călare prin faţa mulţimii, purtând frumosul stindard florentin. Dar, în fond, pentru cetate eram domnul Nimeni, ca şi cum nu aş fi existat deloc. Nu eram negustor, nu eram înscris în nicio breaslă, nu aveam nicio activitate, nu îndeplineam nicio sarcină. Eram pur şi simplu Francesco Matteo Castellani, cavaler.

Pentru alţii însă eu continuam să exist, iar numele meu era scris cu cerneală de neşters în birourile fiscale ale oraşului Florenţa, care încetul cu încetul îmi devorau toată averea. Până când mama m-a silit să deschid totuşi ochii şi să realizez că riscam să pierdem chiar şi castelul. Acela a fost momentul în care am început şi eu să fac aşa cum fac toţi ceilalţi negustori şi cetăţeni preocupaţi de familie, şi de proprietăţi, şi de păstrarea lor în memorie: am cumpărat de la librar nişte topuri de hârtie fină, netedă, de cancelarie şi am început să îmi scriu memoriile, începând desigur cu monograma grecească a numelui lui Cristos, XPS, cu anul 1436, şi apoi cu formula sacră: *În numele lui Dumnezeu şi al*

Preasfintei Sale Maici, pururea Fecioara Sfânta Maria, şi al întregii Împărăţii cereşti a Paradisului. Amin. O formulă frumoasă, cam redundantă, dar care atunci mi s-a părut mai puţin nefericită decât cele pe care le vedeam de regulă în deschiderea registrelor bancare şi a cărţilor de memorii: *În numele lui Dumnezeu şi al câştigului.* Sau al florinilor. Şi mai jos am adăugat: *Acest caiet este al meu, Francesco Matheo Chastellani*, şi aici, în loc să scriu *cavaler* am trasat, după obiceiul medieval, un kappa şi deasupra lui o cruce, după care am continuat: *în care înşira-voi amintirile şi alte fapte ale mele după cum va fi de trebuinţă, început în numele lui Dumnezeu în ziua de întâi septembrie 1436, ce se va numi Memorii, semnat A.*

Cea dintâi amintire, pe pagina următoare, a fost despre mişmaşul prin care mi-am salvat casa, care în acel septembrie fusese vândută de Executorii Oraşului pentru o cifră ridicolă ce urma să sfârşească în prăpastia de datorii de pe umerii mei; şi în cele din urmă am reuşit să mi-o cumpăr înapoi, alături de posesiunile din Antella şi de alte proprietăţi, pe un nume fals al unui amărât din San Gimignano. Şi era doar prima dintre multele consemnări referitoare la administrarea casei şi a proprietăţilor noastre şi despre cum a trebuit să ne apărăm de rapacitatea fiscului şi a rudelor: vânzările fictive ca să nu se plătească taxe, închirierile, mai cu seamă ale căsuţelor din preajma castelului, litigiile, hotărârile judecătoreşti şi compromisurile faţă de veri legate de unele părţi ale castelului care li s-ar fi cuvenit de pe vremea unchiului Vanni. Numai bătăi de cap.

Dintre toate proprietăţile noastre, în parte administrate direct de mama mea, ajutată de un contabil mereu cu ochii-n patru, una singură îmi aducea mereu bucurie: vechea brutărie de lângă casă, pentru că de acolo urca şi inunda

palatul mirosul de pâine caldă şi crocantă, mirosul copilăriei mele.

Am avut grijă să fie mereu închiriată şi în funcțiune, stimulându-i pe brutarii şi bucătarii care se ocupau de închirierea ei. La noi pâinea bună nu lipseşte niciodată, căci în contractul cu brutarii se stipulează ca în acel cuptor să se coacă şi să se frigă şi pâinea şi fripturile pentru casa noastră.

Se pare că devenisem adult şi că venise vremea să-mi iau nevastă. Şi într-adevăr, tot în acel 1436 m-am căsătorit cu Ginevra di Palla Strozzi. O eroare politică extrem de gravă, în urma căreia aveam să devin şi mai marginalizat, întrucât Palla, marele duşman al lui Cosimo, sfârşise deja în exil şi nu avea să se mai întoarcă vreodată. Dar aceea era căsătoria pe care ar fi visat-o pentru mine tatăl meu în urmă cu zece ani, şi cine ştie dacă nu o fi vorbit şi glumit cu Palla despre acest subiect. Mama, văduvă şi fără să fie la curent cu schimbarea situației politice, s-a simțit datoare să împlinească acest vis postum de înrudire cu o familie atât de ilustră şi să se mândrească în jur că fiul ei era ginerele marelui Palla, şi deci aproape ca un frate pentru fiii acestuia.

Ginevra era o mireasă fetiță, avea doar treisprezece ani, şi a murit după opt ani, fără să îmi aducă pe lume niciun fiu. În fond nici nu e de mirare. Nunta nu am consumat-o, pentru că mie mi-era teamă şi să o ating pe copila aceea firavă şi melancolică, şi ei de asemenea, iar când totuşi ceva s-a întâmplat între noi, a fost atât de rar şi neconcludent, încât s-ar putea zice că eu şi Ginevra am trăit ca frate şi soră. Poate că ne stătea în cale senzația, ba chiar convingerea că eram prea asemănători, chiar şi ca statură şi fizionomie, nu numai ca fire şi purtări, că eram aproape dublura celuilalt, amândoi victime ale unor vremuri şi ale

unei societăţi crude, amândoi închişi către lumea de afară şi terorizaţi de torentul impetuos al vieţii.

Din acel torent, Ginevra a ieşit mult prea iute, ajungând pe ţărmurile morţii pe când era încă foarte tânără, împlinind astfel urarea înţelepţilor Antichităţii, care însă pentru mine nu s-a înfăptuit. În ultima vreme era tot mai palidă şi avea febră; părea la început o stare trecătoare, apoi avea o greutate în a respira, cu o tuse urâtă şi persistentă care o făcea să lase pe batistele sale albe şi parfumate de în mici pete roşiatice. Medicul care venea de regulă la noi a consultat-o atent. I-a ascultat respiraţia, i-a examinat fecalele, i-a mirosit şi gustat urina, ba chiar a şi studiat foaia cu horoscopul pe care i-l făcuse un celebru astrolog la naştere şi care îi prezicea o viaţă foarte lungă şi senină.

Medicul nu a avut ezitări. Ne-a sfătuit să o trimitem imediat la Petriolo, unde apa aceea miraculoasă şi mai caldă decât sângele încălzit de febra ce îi revenea o dată la trei zile avea să îi topească şi să îi subţieze umorile care, *signis certissimis*, aproape că se pietrificaseră între inimă şi plămâni.

Îmi amintesc cum pe data de 23 martie a anului 1444 Ginevra a plecat cu trăsura de drum lung închiriată de la un chirigiu împreună cu cumnata ei *monna* Caterina Pandolfini, cu toate cuferele de răchită, hainele, doctoriile, dulceţurile şi cu mai multe persoane în slujba ei, care, evident, urmau trăsura pe jos. Îmi amintesc şi cum şi-a luat rămas-bun surâzând, îmbrăcată cu o frumoasă tunică dintr-o lână uşoară albă, cu mâneci mici bufante, umflate ca sacii de cernut făina, rochie căptuşită şi o jiletcă de postav verde. Cu adevărat primăvara i-a dat iluzia reînfloririi, iar după o lună l-am trimis pe omul meu de încredere, Andrea di Nicolò da San Casciano, cu trei cai, să o aducă înapoi. Dar a fost doar o amăgire.

Îmi amintesc cum în ziua de 13 octombrie din anul menționat mai sus, după voia Domnului şi Dumnezeului nostru, prin mila şi harul Său, sufletul binecuvântat al Ginevrei a fost chemat printre aleşii vieții veşnice. Amin.

Întorc cheia în broască şi deschid lada. Pipăi prin întuneric toate obiectele pe care le-am ascuns acolo şi care pentru mine au un preț mult mai mare decât orice carte de amintiri şi memorii neghioabe pe care mă forțez să le scriu, pentru că aşa mi s-a zis să fac. Acestea în schimb sunt lucruri, nu cuvinte. Sunt relicve sfinte, demne de cinstire, amulete prețioase, firave urme materiale ale unor existențe dispărute, fire de depănat prin labirint, care poate mă pot pune în contact cu o altă dimensiune, de nedesluşit şi de nepătruns.

O şuviță din părul Ginevrei, subțire şi moale ca mătasea, pe care i-am retezat-o pe furiş pe când ea îşi dormea deja somnul de veci pe patul de moarte şi am înfăşurat-o într-o batistă brodată care mai păstrează încă parfumul ei abia perceptibil. O altă batistă de în, înflorată de petele mărunte ale sângelui ei prețios. Un mic sipet din fildeş având înăuntru un pieptene, inele, pandantive, cercei şi o oglinjoara, care, ca toate oglinzile, poate că a capturat ceva din sufletul ei, din aburul respirației ei. O lungă cămaşă de mătase transparentă cu tivuri aurii, pe care, când o îmbrăca peste trupu-i gol, se deschidea peste pieptul ei necopt şi fără forme, din care se vedeau doar sfârcurile mici. Atunci ea mi se părea un înger preacurat al raiului, iar eu îngenuncheam, mă închinam, îi sărutam vârfurile picioarelor şi ieşeam tremurând din camera ei, mergând să dorm în camera mea, pentru că nu am dormit şi nu ne-am culcat amândoi niciodată. Şi o batistă îngălbenită îmbibată de umoarea sărată pe care o dată mi-a permis să i-o ling dintre picioare, purtând încă acel miros care m-a făcut să mă simt ca beat, cu fața cufundată între coapsele ei, înainte

de a o lua la goană, îngrozit de a fi îndrăznit un asemenea sacrilegiu.

Unde e sufletul ei? Mă tot întreb mereu acelaşi lucru, luând în mâini aceeaşi batistă pentru a-mi şterge lacrimile şi apropiind-o de nas ca să-i simt prezența. Ca împins de un impuls nedesluşit, fără să ştiu de ce, îmi deschei haina de catifea roşie, mă dezbrac de tot şi îmi pun cămaşa ei de mătase, îmi împletesc părul cum făcea ea, îmi pun inelele şi perlele ei, mă ia cu călduri simțind pe piele şi peste sfârcuri mângâierea mătăsii, şi în fața oglinzii retrăiesc miracolul de a vedea imaginea ei surâzându-mi.

Iată cum m-a surprins într-o zi Guida, tânăra servitoare a mamei, intrând pe neaşteptate în camera mea pentru a face curat, crezând că nu sunt acolo. Sau dimpotrivă, căci am bănuit întotdeauna că Guida a fost trimisă dinadins de mama, având ea nevoie să-şi clarifice suspiciunile şi temerile legate de virilitatea mea, care au tot crescut în anii nefericitei şi sterilei căsnicii cu Ginevra. Guida nu a părut deloc prea surprinsă să mă găsească aşa, îmbrăcat în femeie, cu membrul învârtoşat sub voalul de mătase. S-a uitat îndelung când la mine, când la el. Eu încremenisem, incapabil să fac vreo mişcare. Ea s-a apropiat, m-a făcut să mă întind pe pat, a urcat deasupra mea şi mi-a închis ochii. Retras într-un ungher întunecat al sufletului meu, nemaiştiind cine sunt, Francesco sau Ginevra, am trăit toate momentele ce au urmat ca şi când ar fi fost evenimente ce se petreceau într-un alt corp, într-un alt timp şi într-un alt spațiu, de la care îmi ajungea, prin vene şi nervi, doar ecoul îndepărtat al mişcărilor ritmice ale trupului ce mă acoperea cu răsuflarea sa gâfâită.

Iată, acum în acest cufăr e şi o batistă cu mirosul pântecelui Guidei, atât de diferit de cel delicat al Ginevrei, un miros frust de mosc, ca de sălbăticiune.

Şi mai e acolo şi cordonul ombilical, înnodat, al băiatului nostru Niccolò, fiul meu întâi născut şi nelegitim. A venit pe lume în septembrie 1448, măricel, frumos şi pocnind de viață şi de sănătate, aşa cum adesea se întâmplă cu copiii din flori, din femei din popor sau sclave cu sânge bun. Mama a trimis-o pe Guida la țară cu o sumă frumuşică, iar pe Niccolò la doică, la *monna* Cipriana, femeia lui Francesco Papi del Danza, dincolo de Porta San Gallo, cu o leafă de douăzeci de groşi pe lună, ca să-l hrănească cu lapte bun şi sănătos.

Obiectul cel mai prețios din cufărul secret din pivniță este o carte, ascunsă sub cămaşa de mătase a bietei Ginevra. Un manuscris primit de la Cosimo, după o lungă conversație despre nemurirea sufletului. Un text necunoscut al unui poet antic, descoperit în urmă cu câțiva ani într-o mănăstire germană.

E aşa de diferită de orice alt prețios codice ilustrat cu miniaturi ce stau expuse cu ostentație, pe masa de scris de la etaj. E vorba despre doar câteva zeci de fascicule de hârtie modestă, nu de pergament. Ca dimensiuni, e cam jumătate din marea Biblie tradusă din latină, nu mai mult de o sută cincizeci de pagini. Litera imită eleganța scrierii de cancelarie a lui Niccoli, ba ar putea fi chiar a lui, în orice caz mai frumoasă, mai regulată, mai clară şi mai spațioasă decât scrisul nostru negustoresc. Titlul nu promite nimic ieşit din comun: *De rerum natura*, *Despre natura lucrurilor*. Când am citit-o prima oară, am crezut că o să fie aceeaşi plictisitoare alegorie plină de învățăminte despre ce e lumea, şi care sunt speciile de păsări şi de peşti, şi unde se găsesc izvoarele miraculoase şi de ce sub o anumită latitudine oamenii se nasc cu toții negri.

Când colo e un poem de o frumusețe tulburătoare. Îmi amintesc şi acum emoția cu care am început lectura primelor versuri: *Aeneadum genetrix hominum divomque*

voluptas, alma Venus, „Tu născătoarea ginții lui Enea, / tu zeilor ş-al oamenilor farmec, / O, Venus, rod de viață...”[94] E un adevărat imn păgân închinat celei care este considerată nu numai zeița dragostei, ci şi mama tuturor viețuitoarelor, celebrată în taina zămislirii vieții, a suflului fecundator al lui Favonius, care face să se nască florile şi făpturile din *daedala tellus*, adică din pământul care creează şi născoceşte toate formele creaturilor, făuritor şi inventator precum miticul Dedal. Poetul roman se face apostol al filosofiei lui Epicur, care pentru noi era cu desăvârşire necunoscută, cu excepția unor fragmente din izvoare secundare, transmise şi distorsionate de alți scriitori romani sau de Părinții Bisericii, de pe poziții vehement potrivnice față de o atare viziune asupra lumii. Pentru prima oară după secole de-a rândul, un întreg sistem filosofic bazat exclusiv pe cunoaşterea profundă a naturii materiale a lucrurilor se ridică din tenebre, revelându-se cunoaşterii noastre şi sfidând certitudinile culturii şi religiei. Iar eu sunt printre primii scăldați de această lumină.

Dar citirea fără oprire a cărții devine aproape imposibilă pentru mine, pentru că multe lucruri depăşesc capacitățile mele de înțelegere şi îmi rămân cu totul obscure. Astfel încât poemul mi-a devenit o carte a sorților, un oracol ascuns în acest cufăr-relicvariu, pe care cobor să-l întreb în momentele dificile, deschizându-l la întâmplare. Este ceea ce fac şi acum, ascuns în vizuina mea din subteran, în timp ce o pală de vânt dă de perete uşa către scări şi ecoul zbieretelor ajunge până jos. În semiobscuritate încerc să parcurg liniile drepte ale versurilor de pe pagina pe care s-a oprit degetul meu. Şi simt cum inima îmi palpită când descopăr că pe pagina aceea cartea îmi oferă aceleaşi

---

[94] Din Lucrețiu, *Poemul naturii*, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1965, trad. T. Naum, p. 21.

gânduri care îmi roiau prin cap când am fugit din camera ei, terorizat să văd atâta sânge şi durere la o naştere.

Exact în această clipă îmi dau seama că o tăcere stranie a pus stăpânire pe scări şi pe palat şi că şi afară vântul a încetat să mai urle. Ce s-a întâmplat?

Cu un cumplit presentiment o iau la fugă spre scări. Mă ciocnesc de Mattea cu părul vâlvoi, cădem amândoi şi printr-o minune nu ne dăm de-a berbeleacul pe scările de piatră, în spirală. Şi Mattea strigă către mine fericită:

E fetiţă, frumoasă ca o floare! Când intrăm în cameră, fetiţa plânge în braţele Lenei, femeia mea, care, sprijinită de mama şi de moaşă, îmi surâde, epuizată după acea naştere prematură şi complicată. Cu un firicel de glas, Lena îmi cere ca micuţa să fie botezată Maria, pentru că în timpul durerilor, când s-a temut că i-a sunat ceasul de pe urmă, s-a lăsat cu totul în braţele Preasfintei Fecioare.

*

M-am căsătorit cu Lena, adică cu Elena di Francesco di Piero Alamanni, pe 13 noiembrie 1448, la două luni după ce s-a născut Niccolò, pe care mama mea, *monna* Giovanna, prevăzătoare, l-a şi făcut să dispară imediat, trimiţându-l la doică, în afara casei. Aduce o zestre de 1 700 florini, prin mijlocirea lui *messer* Cosimo şi binecuvântarea mamei mele, care, deşi eu eram singurul ei fiu preaiubit şi nu prea agrea ideea de a mă ceda în braţele unei alte femei, cu excepţia Ginevrei, pentru că era fiica lui Palla şi mai era şi copilă, era totuşi obsedată ca şi toţi ceilalţi de teama caselor goale, fără familie, care treptat decad şi se usucă întocmai precum plantele cărora le lipseşte seva vitală. Şi casa noastră părea că o ia pe acest drum. Era nevoie de o femeie, de un angrenaj fecund, de procreere, ceea ce sărmana Ginevra nu a fost, şi ceea ce ea însăşi, *monna* Giovanna, nu fusese în stare să fie, poate şi din pricina tatălui meu, deja bătrâior şi cu prea puţină vlagă. Lena, iute şi vioaie, deşi mică de

statură, a cucerit-o însă pe loc, şi a şi liniştit-o legat de capacitatea ei de a mă stimula sau de a mă constrânge să-mi duc la îndeplinire datoria conjugală.

Ceea ce s-a întâmplat cu precizie în vara lui 1449, când fugiserăm cu toții la Castelnuovo dell'Incisa, ca să ne ferim de ciumă, la veri, fiii unchiului Vanni, şi acolo, înghesuiți în puține odăi, era musai să dormim împreună în acelaşi pătuț, iar eu, în lipsa cărților mele, nu puteam aduce scuze că trebuie să mai rămân să termin de citit şi de scris ceva cumplit de important, sau că trebuie să mă urc pe acoperiş ca să observ trecerea unei comete. Lena, care ştia cum se face mult mai bine decât mine, foarte repede a rămas grea, şi ca să nu îi lipsească nimic şi să facem camera mai confortabilă şi mai frumoasă, împrumut două învelitori pentru fiecare familie, fără perne, ba chiar şi o tapiserie cu grifoni pe care o agăț deasupra patului. Când servitoarele au nevoie să facă ordine, să vadă bine că eu sunt adevăratul cavaler, şi nu neghiobii ăia de veri. În ziua de 18 februarie 1450, deşi la Florența încă bântuia molima, a trebuit să le trimit pe ea şi pe mama acasă, pentru că sorocul părea aproape.

Dar acum Lena e prea slăbită ca s-o alăpteze pe Maria. Ea şi-ar fi dorit şi a făcut ce a putut, pentru iubirea pe care a simțit-o imediat pentru micuță, dar şi pentru că se închină la San Bernardino, care spunea că datul pruncului la doică e un păcat de moarte. Matteo Palmieri, care a venit să ne aducă nişte preparate din ierburi din farmacia lui, ne zice că e bine ca nou-născutul să continue să primească umoarea vitală de la cine l-a purtat în pântece, iar laptele de mamă nu e altceva decât sângele aducător de viață, care după naştere se îndreaptă către părțile superioare şi influențează în mod hotărâtor creşterea celui mic. Şi apoi, ceea ce e mai grav decât toate, ajunge să simtă dragoste pentru doică, şi nu pentru adevărata lui mamă.

Din păcate nu avem altceva de făcut. Sarcina şi naşterea au secătuit-o pe Lena de toate umorile vitale, şi, nu după mult, firişorul şi aşa subţire de lapte din sâni s-a împuţinat şi mai mult, la doar câteva picături, iar Maria plânge mereu, riscând să piară. E nevoie urgentă de o doică, dar nu de una din afară, ci trebuie găsită una care să stea în casă, pentru că Lena nu vrea pentru nimic în lume să se despartă de copilul ei, pe care l-a dorit atât de mult şi pe care l-a adus pe lume cu atâta curaj şi atâta suferinţă. De regulă, de această chestiune se ocupă bărbaţii, care pe toată perioada sarcinii şi a naşterii sunt cu totul daţi la o parte de către femei, ca şi când ar fi vorba despre nişte misterii pe care exclusiv ele şi doar singure le-ar putea oficia, ca preotese ale vieţii, şi din păcate adesea şi ale morţii. Iar mie această excludere mi-a picat extrem de prost, pentru că, după ce am trăit pentru prima oară în viaţa mea o perioadă de extraordinară intimitate cu Lena, am fost pe neaşteptate îndepărtat, trimis afară din cameră, eliminat de la toate operaţiunile pe care mama mea le-a desfăşurat împreună cu moaşa şi celelalte femei din casă.

Dar în special în acele ore de chin şi disperare în care Lena a născut, iar eu m-am refugiat în beci, am trăit toată acea profundă nedreptate, de pus pe seama naturii sau a Creatorului, care face ca la suferinţa şi muncile naşterii să nu putem fi martori şi noi, bărbaţii. De ce, de ce să nu putem trăi împreună şi acele momente?

Aşadar a găsi o doică e o afacere măruntă de care trebuie să se ocupe bărbaţii, pentru că ei trebuie să se învoiască asupra condiţiilor şi preţului.

Printr-un contract de muncă sau de chirie normal între doi proprietari, între soţul mămicii şi tatăl sau soţul doicii. De regulă, la aceste contracte femeile nu participă şi nici nu sunt menţionate, de parcă ar fi vorba de închirierea unui catâr sau a unei livezi. Şi mai e ceva despre care aceste

contracte nu pomenesc în scris. Pentru a avea lapte, o femeie trebuie să fie mamă. Şi pentru a fi devenit mamă trebuie ca ea să fi traversat o serie întreagă de evenimente tulburătoare în viața ei pe care niciun înscris nu ar fi vreodată în stare să le înregistreze: trebuie să fi iubit un bărbat şi să îşi fi unit trupul cu al lui, să fi primit sămânța lui, să fi zămislit în pântec un bulgăr mititel de materie a cărui inimă minusculă începe să bată, fiind parte din miracolul creației lui Dumnezeu şi al recompunerii formelor naturii, să îi fi transmis viață de-a lungul acestor nouă luni lungi, trăind cu acea făptură mică într-o perfectă simbioză, şi în cele din urmă să-l aducă pe lume prin suferințe de nespus. Şi toate acestea pentru a fi separată de pruncul ei şi pentru a alăpta un prunc străin?

Din fericire nu sunt nevoit să fac niciun contract, sunt cruțat de această sarcină neplăcută. Şi de acest lucru în casa mea, care e dominată de femei, se ocupă ele, mai bine zis mama, *monna* Giovanna, care îmi zice că la sosirea doicii tot ce va trebui eu să fac e să scot din sipet florinii pentru samsar şi pentru leafa ei. Se ocupă ea de toate, ştie ce trebuie făcut, că a şi făcut deja aceste lucruri pentru Niccolò, fără scrupule. Ştie cum să se mişte în acea lume cenuşie şi tulbure, aflată în zona intermediară dintre casele bogate ale burghezilor avuți cum suntem noi şi locuințele murdare şi puturoase din cartierele populare ale muncitorilor, sau cocioabele din satele de la țară, în care femeile şi fetele abia intrate în pubertate fată prunci pe care apoi cu greu ar putea să-i crească, dar pe care providența se pare că le înzestrează din belşug cu un lapte bogat şi hrănitor, ca pentru a compensa în mod anticipat în viața acelor făpturi pâinea de care într-o bună zi nu vor mai avea parte.

Din moment ce e de negândit ca *monna* Giovanna, cu încălțările ei frumoase şi cu tunica sa de brocart, să înceapă

să bată pe la uşile sărmanilor ca să întrebe dacă nu s-ar găsi nişte lapte proaspăt disponibil, este musai nevoie de un mijlocitor. Şi aceasta mi se pare partea cea mai respingătoare a afacerii, că îmi pot imagina toate acele personaje dubioase care îşi petrec viața cu ochii pe familiile cele mai sărmane dintr-un cartier sau dintr-un sat, culegând din afara curții bisericii, de pe la femeile habotnice şi bărbații exagerați de bigoți, toate bârfele şi zvonurile despre ce fetițe ar mai fi gravide şi despre ce neveste ar mai fi adultere; şi care, din aceleaşi motive profesionale, se învârt şi prin hanuri sau prin dughenele bărbierilor. Nişte paraziți ce trăiesc de pe urma vieții şi a morții celorlalți. De îndată ce se află că în acea colibă a venit pe lume o nouă viață dintr-o sarcină nelegală, lucru pe care îl ştiu toți de pe acea uliță, mai ales într-un oraş cu pori foarte deschişi ca acesta, samsarul aşteaptă cu răbdare în fața uşii, trăgând lumea de limbă cu fățărnicie despre starea sănătății lăuzei, care poate că între timp şi-a şi dat duhul după atâta sânge pierdut; şi atunci samsarul merge la o altă uşă, că de aici nu îi iese nimic, probabil că pruncul o fi fost deja luat şi dus la Roata Inocenților[95] şi lăsat acolo ca un orfan abandonat.

Însă dacă fata se simte bine, se întremează repede şi începe să pună copilul la sân, şi după câteva zile de lapte dens gălbui, din piept îi curge un pârâu alb şi abundent,

---

[95] La Florența, timp de patru secole (până în 1875), a funcționat un sistem de îngrijire şi de salvare prin eventuală adopție a nou-născuților, copii nelegitimi sau abandonați în mod voit ori nevoit de mamele lor, numit *Ruota degli esposti* sau *Ruota degli Innocenti*. Într-o fereastră oarbă, în zidul spitalului-orfelinat numit al Inocenților era amplasată o cutie cilindrică de lemn rotativă cu două despărțituri, una îndreptată spre afară, cealaltă spre interiorul clădirii. Copilul era depus în mod anonim în cutie, uneori împreună cu documente sau bijuterii personale, pentru o eventuală recunoaştere ulterioară.

atunci începe şi adevărata muncă a mijlocitorului: să le vorbească părinților, să îi convingă de ceea ce ei ştiu deja, şi anume că într-o bună zi nu se vor mai descurca să hrănească şi acea gură în plus, venită oricum pe lume ca rod al păcatului, şi care poate e şi fetiță, deci o năpastă în plus pentru o familie săracă, şi oricum nu e niciun păcat să scapi de ea; există atât de multe persoane bune la suflet care ar putea înfia copilul de când există Roata Inocenților; iar fata proaspătă mămică, binecuvântată de Domnul cu tot acel lapte bun, ar putea aduce un mare folos familiei ei şi şi-ar putea ispăşi greul păcat al desfrâului, făcându-l pe capul familiei să câştige nişte florini frumuşei, pentru că se ştie că familiile bogate florentine sunt dispuse să plătească oricât ca să-şi hrănească şi să-şi țină în viață nefericitele lor vlăstare, pentru că preanobilele lor doamne înfumurate nu au lapte deloc sau preferă să nu alăpteze pentru a nu-şi strica formele şi a rămâne frumoase, ca să se poată din nou duce la baluri şi să ducă o viață de petreceri alături de cavalerii lor, ba chiar şi pentru a rămâne din nou însărcinate cât mai repede, pentru binele şi viitorul familiei.

*

Să mergem să o luăm aşadar pe doica asta, îmi zice mama. Se învoise cu *monna* Ginevra di Antonio del Reddito, aia despre care şuşoteşte lumea că are patruzeci de ani împliniți şi că s-a măritat cu un bătrân aventurier de şaptezeci de ani, fost emigrat în Veneția şi revenit în patrie de câțiva ani, Donato di Filippo del Tinta lădarul, acum ramolit bine, dar se zice că, pe când era tânăr, la Veneția era bancher, avea şi ateliere de prelucrat aurul în foițe şi că era foarte bogat, dar la urmă a pierdut tot. Locuiesc în spate la Santa Reparata, după biserica San Michele Visdomini, pe strada Santo Gilio, deci am putea merge eu călare, şi mama în trăsura aceluiaşi chirigiu, că aşa ar putea trage perdeluțele ca să evite bârfa curioşilor din târg.

Doica, zice mama, e cea mai grozavă din câte s-ar putea găsi. Nu e o fetişcană necioplită din popor sau de pe vreo culme muntoasă, care ar putea apoi să îi transmită fetiței şi purtările ei sau felul prea rustic de a vorbi. E o sclavă, sclava personală a *monnei* Ginevra, îi aparține ei, şi nu lui *messer* Donato, care a devenit un bătrân zaharisit. Dar nu e o sclavă oarecare, ci una modestă, simplă, plină de virtuți, cu o carnație frumoasă şi sânge bun, pare a fi de descendență nobilă, în ciuda originii ei barbare, căci e cercheză, dar e curată. *Monna* Giovanna a văzut-o şi a pipăit-o, iar *monna* Ginevra zice că e de-a dreptul o prințesă care, fetiță fiind, călărea şi mânuia armele ca o amazoană, dar nu ştiu dacă spune asta serios sau în glumă, aşa cum are obiceiul să facă *monna* Ginevra. Şi apoi ea a educat-o în toți aceşti ani, să vorbească clar şi să gătească bine.

Sigur, un defect are şi ea: nu e o sfântă fecioară neprihănită, ca să aibă lapte trebuie să fi născut de curând, şi n-o fi lăsat-o grea Sfântul Duh sau Arhanghelul Gabriel. Dar se ştie: fetele astea cercheze, care sunt foarte frumoase, au şi nişte păcate. Însă *monna* Ginevra jură solemn pentru onoarea fetei, şi de data asta nu glumeşte, şi spune că fata era neîntinată şi că nu cunoscuse bărbatul şi că nu a fost vina ei, şi că acum trebuie să acopere un posibil scandal. În vremile acestea, sub biciuşca episcopului Antonino, e mai bine să ținem calea dreaptă.

A născut de curând, şi nu se ştie al cui e copilul, iar pruncul i-a fost luat şi dus imediat în mod anonim şi discret la Roata Inocenților, iar acum ea a rămas nemângâiată fără el, şi cu un râu de lapte bun şi dulce revărsându-i-se necontrolat din piept, încât trebuie să tot schimbe cămaşa udă. Ar fi cu siguranță fericită să o alăpteze pe Maria, asta şi pentru a mai compensa pierderea puiului ei. Sigur, costă mult, optsprezece florini pe an, de plătit, evident, *monnei* Ginevra, stăpâna ei. Care, repetă ea, nu o face pentru bani,

ci doar din iubirea şi respectul pe care i-l poartă *monnei* Giovanna, însă e drept ca fiecare lucru să aibă valoarea sa.

Ah, era să uit. Cum se numeşte sclava? Caterina. Sigur, fireşte. Câtă imaginaţie. Numele tipic de sclavă.

6 mai 1450, dimineaţa devreme, e o zi frumoasă de primăvară şi din grădini începe să se simtă parfumul trandafirilor. Mă îmbrac frumos, ca de obicei: ciorapi negri după moda de la Perpignan şi vestă uşoară din piele de căprioară. Norodul de afară, de prin prăvălii, din pragul uşilor, când cei din familia Castellani ies din castelul lor şi trec pe stradă, se aşteaptă să-i vadă mereu îmbrăcaţi elegant, iar noi nu putem să îi dezamăgim. Acesta e rolul nostru în piesa colectivă a acestui oraş. Mama ia loc în trăsura trasă de catâr şi condusă de Andrea, pentru că, de frica molimei, chirigiul preferă să nu iasă, iar eu urc pe căluţul meu cu şa roşie garnisită cu aur. Suntem cu toţii cu chipul acoperit de batiste îmbibate în esenţe parfumate cu iz de mosc, pentru că ciuma mai bântuie nevăzută prin oraş, chiar dacă deja nimeni n-o mai ia în seamă, şi lumea, exasperată de interdicţii şi de teroare, se lasă în mâna sorţii şi a providenţei, iar dacă totuşi se pricopseşte cu boala trădătoare, înfruntă cu resemnare creştină zăcutul nu prea îndelungat şi moartea. Am putea scurta drumul trecând prin Colţul Librarilor, de-a lungul zidurilor ce ţin de Badia şi de Palazzo del Căpitano, dar ziua e frumoasă şi e plăcut să urci prin piaţă şi să parcurgi Calimala până la piaţeta Santa Reparata. Pe străzi e multă lume, se pare că nu mai e frica aceea de molimă. Mulţi sunt îmbrăcaţi cu straie şi toiag de pelerini, se îndreaptă spre Roma pentru marele jubileu anunţat de Papa Niccolò V, cu nădejdea unei indulgenţe plenare pentru păcatele lor. Dar, dacă se vor înghesui aşa prin lupanare şi prin hanuri mai mult decât prin biserici, ca să îşi mai domolească oboseala drumului, ciuma o să-i ajute

să ajungă în cer sau în infern mult mai devreme decât le-ar lua să ajungă la Poarta Sfântă din San Pietro.

Voiam să trecem chiar prin fața frumosului San Giovanni şi a uimitoarei splendori aurite a Porții Paradisului, meşteşugită de maestrul Lorenzo Ghiberti, dar ne aşteaptă o surpriză neplăcută.

Acel spațiu rezervat doar contemplării minunățiilor pe care artiştii noştri le-au creat şi dăruit oraşului – Baptisteriul cu porțile sale, turnul lui Arnolfo, Cupola lui Pippo, care te înspăimântă doar privind-o – a devenit astăzi un loc atroce de tortură şi de moarte, în numele superstiției nebuneşti pe care cartea ascunsă în subsolul casei mele o condamnă fără drept de apel. Ne obligă să ocolim prin spatele Baptisteriului, pentru că spațiul de la Santa Reparata din față este ocupat de un podium lung, un amvon provizoriu de lemn şi o grămadă de vreascuri stivuite în jurul unui stâlp înalt. Recunosc din nefericire scenografia. E cea destinată să găzduiască reprezentarea sacră şi edificatoare a rugului destinat unui eretic, pentru a purifica prin foc păcatul fără de margini de a fi îndrăznit să susțină ceva ce este contrar adevărului şi dogmei Bisericii.

Dau pinteni calului, vreau să mă depărtez cât mai repede de acest loc, şi îi fac semn lui Andrea să grăbească mersul catârului şi al trăsurii. Tulburat de gânduri şi ignorând vremea frumoasă a ieşirii noastre, ajung la strada Santo Gilio. Rămân absent şi absorbit în timp ce *monna* Giovanna şi *monna* Ginevra încheie contractul şi iscălesc ceea ce scriseseră; una dă banii, iar cealaltă, sclava, cu săracele ei lucruşoare dintr-o boccea, şi nici nu mă uit la ea. Între timp, în seninătatea lui, *messer* Donato se uită pe fereastră, concentrat la zborul unui fluture multicolor. După ce am încheiat afacerea şi am încărcat trăsura, ne întoarcem cu paşi lenți şi trişti pe un alt drum, pe partea cu via dei Servi,

iar eu, care nu mai am chef să mă vadă poporul călare, cobor de pe cal şi îl duc după mine de dârlogi.

Dar nu am realizat că, trecând prin spate, pentru a evita locul torturii, o să ajungem chiar în fața celuilalt loc în care nefericitul era prizonier şi îşi petrecuse ultima noapte din viața lui, şi anume capela din Palazzo del Căpitano. În înghesuiala de acolo, înainte de a se îngusta drumul la Canto del Proconsolo, îi poruncesc lui Andrea să ia şi calul meu şi să ocolească prin via dei Pandolfini şi să se grăbească, dar cu luare-aminte, ca nu cumva să strivească pe cineva sub roți. Iar eu vin după ei pe jos. Îmi trag haina mai pe cap, ca să nu mă contaminez prea mult de la oamenii aceia murdari şi de condiție joasă.

Însă, înghesuit şi împins de gloata care vocifera aproape bucuroasă, mă trezesc îndepărtat de trăsură şi atras în mod irezistibil, cu o curiozitate morbidă, de acel teatru al cruzimii. Şi iată-mă şi pe mine în față la Santa Reparata. Din amvon, arhiepiscopul tună şi fulgeră împotriva celui ce se făcea vinovat de erezie, de blasfemie şi necromanție şi pune să-i fie arse în mod public toate cărțile. Suntem în actul final. Se aud tobele răpăind. Printr-o binevoitoare concesie s-a decis ca ereticul să scape de suferința cumplită a rugului. Aşa încât este târât nu către stiva de lemne, ci spre un alt eşafod, şi acolo este spânzurat în doi timpi şi trei mişcări, fără să se piardă vremea.

După care acea paiață fără viață, care mai înainte fusese o ființă umană, este legată de stâlp, arsă şi făcută cenuşă. Când totul s-a terminat şi flăcările s-au stins, membrii Confreriei celor Negri intonează, cu glugile pe cap, un ultim imn, *Omnes Sancti et Sanctae Dei*.

*

Lena a îndrăgit-o pe Caterina de îndată, din primul moment când a văzut-o.

Aşa mi-a povestit seara, când eu, tulburat, cu haina şifonată şi mânjită de noroi şi cenuşă, m-am întors în cele din urmă acasă, după ce am hoinărit de-a lungul zidurilor şi dincolo de Arno, până la San Miniato al Monte. Fiind încă în pat, slăbită, ea a primit-o în camera ei, unde a condus-o mama mea după ce au ajuns. Femeile s-au organizat imediat între ele. Au adus-o pe Caterina în cămăruța ei de la al doilea etaj, au lăsat-o să se instaleze şi să se spele şi apoi să se întoarcă jos. Ea a privit-o îndelung pe Maria în legănuşul ei, i-a zâmbit cu gingăşie, şi Lenei i s-a părut că şi Maria, cu ochişorii ei deschişi şi flămânzi, i-ar fi răspuns; dar nu e cu putință, e încă prea mică. Caterina a întrebat-o cu o privire mută dacă poate să înceapă, iar Lena a încuviințat.

Atunci a luat-o cu blândețe pe Maria şi a legănat-o în brațe, fredonând ceva fără cuvinte din adâncul inimii, apoi s-a ghemuit pe o pernă pe jos, lângă patul Lenei, în cămaşă, cu multe ştergare, şi-a dezvelit sânul plin din al cărui sfârc începeau să curgă picături albe, apropiindu-l de gurița Mariei, aşa, într-un fel atât de simplu. Copilaşul, cu ochii închişi, şi-a întors căpşorul în acea direcție, căci era lucrul cel mai firesc, dar şi cel mai misterios de pe lume, să sesizeze unde se afla izvorul vieții, precum cel ce practică rabdomanția descoperă cu bagheta sa vâna de apă din pământ. A strâns sfârcul între buze şi a început să sugă şi să simtă lichidul cald cum îi inundă corpul. Lena o privea fericită, dar şi *monna* Giovanna era încântată, ea, cea hârşâită de greutățile vieții şi mai puțin deschisă emoțiilor.

Când am ajuns, am găsit-o pe Maria dormind în brațele Lenei. Mama se dusese deja la culcare, după o zi aşa lungă, reuşisem să o cruț însă de partea ei cea mai urâtă. Caterina e la etajul de deasupra, se odihneşte, dar pregătită să coboare dacă Maria se trezeşte şi Lena o cheamă sunând dintr-un clopoțel.

Sunt încântat să o văd pe Lena fericită pentru puiul ei; iar puterea vieții şi a iubirii alungă în fine din sufletul meu tot veninul morții şi al urii. Aş vrea să mă apropii să le sărut, dar nu pot, mă opresc în prag. Mă tem să nu mă fi molipsit şi eu în ziua aceasta atât de nefericită, strivit de mulțimea care îşi putea transmite boala prin atingere, amestecându-şi răsuflările, umorile şi accesele de tuse, de strigăte şi de strănuturi, şi trebuie să rămân departe de cei dragi mie timp de cel puțin două sau trei săptămâni.

Primesc de la Lena o cerere neobişnuită. Spune că, privind-o pe Caterina când o alăptează pe Maria, a trăit o experiență nemaipomenită, o adevărată mângâiere pe care bunul Dumnezeu i-a dat-o pentru a-i alina suferința de a nu o putea hrăni chiar ea, şi că expresia de beatitudine pe care o citeşte pe chipul Caterinei şi al Mariei i se transmite şi ei, o trăieşte şi ea, şi de aceea ar vrea să rămână mereu lângă ea Caterina când alăptează, pentru că astfel va simți că participă mai activ şi mai intens la creşterea fiicei ei. Ştie că nu e o rugăminte obişnuită şi că multe alte doamne din familii nobile preferă ca alăptatul să aibă loc altundeva, pentru ca ele să fie libere să se poată farda, îmbrăca şi ieşi la treburile lor. Ea nu, nu-i pasă, vrea doar să rămână mereu cu Maria şi să-i dea toată iubirea ei, să-i vorbească, să-i cânte, în timp ce Caterina îi dă să sugă. Iar legănuşul Mariei, când doarme, va trebui să rămână mereu lângă patul ei, şi nu în camera Caterinei. Mi se pare o dorință cât se poate de îndreptățită şi frumoasă şi o accept pe loc, chiar dacă parcă văd că mama mea nu va fi de acord. Dar de data asta va trebui să se resemneze, pentru că nu se poate face chiar tot ceea ce doreşte *monna* Giovanna.

După care Lena îmi mai spune ceva, cu adevărat neaşteptat. Un lucru la care a meditat acum, când a rămas singură, gândindu-se şi la mine, la noi. A înțeles foarte bine că în timpul sarcinii şi pe durata naşterii eu am suferit nu

numai pentru ea, ci şi din pricina acelei senzații de a fi exclus de la ceea ce trăia ea, şi ştie că mereu se întâmplă aşa. Nu e adevărat ceea ce noi bărbații gândim despre femei, şi anume că sunt preocupate doar de trupul lor, de frumusețe şi de dragoste, de lucrurile ce trebuie făcute în casă, de soț şi de copii. Nu, nu e adevărat, şi ele au inteligență şi sensibilitate, şi se gândesc la tot felul de lucruri, poate chiar mai mult decât noi, bărbații, care suntem mai tot timpul plecați. Şi e conştientă că, de regulă, bărbații şi femeile, care ar trebui să fie tovarăşi de drum în viață, trăiesc de fapt existențe complet separate. De aceea ea ar vrea să poată îndrepta în vreun fel aceste lucruri şi să îmi demonstreze la creşterea Mariei toată iubirea ei şi nemărginita ei recunoştință pentru mica făptură pe care i-am dăruit-o şi pentru viitoarele pe care le vom avea împreună. De aceea ar vrea ca pe viitor, când Caterina alăptează, să fiu şi eu prezent uneori lângă ea. Ar vrea ca în acele momente să o strâng de mână, ca să particip şi eu la fericirea ei şi a lor şi ca să simt că şi eu sunt părtaş la cum creşte Maria şi cum îşi face intrarea în viață.

Ochii mi s-au umplut de lacrimi. Aş vrea să îngenunchez la marginea patului şi să sărut mâinile ei şi ale Mariei. Dar nu pot. Prin această dorință a sa şi prin forța iubirii sale, Lena înfăptuieşte o mică, dar uriaşă, revoluție. Are curajul de a trece dincolo de bariera care ne desparte şi ne-a despărțit pe noi bărbații de femei, încercând să mă facă părtaş la lumea şi la sentimentele sale, să mă stimuleze să devin mai bun decât sunt, să mă salveze din ghearele fantasmelor şi fricilor mele, să mă deschidă în fine pentru viață. Acea viață adevărată, pe care nu bărbații, ci doar femeile şi mamele o înțeleg în chip plenar şi absolut în profunzimea ființei şi corpului lor, mai înainte de orice gând, orice rațiune şi orice filosofie. Acea viață care nu e doar cea înfățişată în cărți.

Nu ştiu însă dacă acest vis se va putea împlini. Poate că peste câteva zile o să încep să am febră şi o să descopăr cu oroare că între coapse şi sub braţ au apărut nişte umflături închise la culoare, după care o să încep să delirez şi într-o săptămână voi părăsi această vale a plângerii. Sau poate nu o voi părăsi deloc, pentru că moartea nu există, şi nici lumea de dincolo nu există. Iar cele mai mici fărâme ale mele, ale trupului şi ale sufletului, vor rămâne aici, în jurul acestei case, pentru că se vor topi; iar nu după multă vreme îşi vor relua hoinăreala prin marele tot al universului.

*

Nu m-am molipsit de ciumă. Am ajuns la sfârşitul lunii mai şi nu a apărut niciun semn al acestei boli teribile. E adevărat că am mai ieşit ca să cumpăr de la Antonio di Giovanni Canigiani un braţ şi un sfert de mătase milaneză albă, ca să îmi comand o pereche de ciorapi frumoşi pe care să îi coloreze în carmin pentru anotimpul însorit ce se deschide din nou vieţii noastre. Doar că în oraş lucrurile nu merg prea bine, dimpotrivă. Numărul morţilor a crescut din cauza căldurii şi a valurilor de pelerini; dar mai cu seamă după nefericitul prilej de contaminare pricinuit de îngrămădirea norodului doritor să asiste la pedepsirea ereticului, care acum, din noua sa dimensiune imaterială, se pare că se întoarce să se răzbune pe asasinii lui. Flagelul loveşte mai ales în cartierele sărace, pentru că cei care au venit cu duiumul auzind de execuţia publică erau mai ales oameni din popor, iar acum pe ulicioarele acelea se îmbolnăvesc cu sutele şi scot cadavrele în faţa porţilor, şi în fiecare dimineaţă trece un car trimis de responsabilii cu igiena oraşului, cu doi sau trei călugări care au supravieţuit, să adune morţii şi să-i ducă la gropile comune dincolo de zidurile oraşului.

Pare să se fi întors grozăvia trăită în urmă cu o sută de ani. Îmi amintesc clar ceea ce am citit în deschiderea

Decameronului. Dar acum peste acea povestire cumplită se suprapune o alta, mult mai tragică, pe care am citit-o la sfârşitul manuscrisului secret ascuns în cufărul din beci: istoria ciumei care a devastat oraşul Atena. Iar oraşul nostru nu e oare o nouă Atenă? Poetul descrie cele mai amănunțite şi macabre detalii ale bolii, semnele sigure ale morții ce se apropie. Dar cel mai sfâşietor aspect se referă la faptul că boala îți pune stăpânire pe suflet şi te face să-ți pierzi omenia şi orice capacitate de a comunica cu ființele umane, de a le ajuta, de a le sprijini în suferința lor, în războiul comun împotriva unui vrăjmaş comun.

Ne hotărâm aşadar să ne retragem la vila noastră, la Torre dell'Antella, până când mai scade epidemia. Mama mea va rămâne acasă, începe să simtă oboseala anilor şi nu vrea să dea piept cu viața dură de la țară. Nu mai spune nimic în plus, dar noi ştim că adevăratul motiv e altul. E îmbufnată pentru deciziile Lenei şi nu aprobă prea marea familiaritate cu o sclavă. Dar nici noua independență a soției mele, care, după spusele ei, a început să gândească şi să vorbească prea mult, ceea ce nu se cuvine unei femei. Nouă ne va prinde precis bine să ne întoarcem în natură şi să stăm un timp departe de draga mea mamă, care are obiceiul de a controla totul şi pe toți într-un fel sufocant. Anul acesta, Antella a fost cruțată de molimă, aşadar câmpurile şi livezile nu au rămas cu totul neîngrijite. Vom da o mână de ajutor şi eu, şi Andrea, căci nu peste mult e vremea secerişului şi treieratului.

Înainte de plecare, mama găseşte cu cale să-mi mai reproşeze faptul că nu am înregistrat în caietul meu sosirea Caterinei. Nu se simte bine, îmi tot repetă, şi trebuie mereu notat totul, că ceea ce nu scrii nu există, şi unde ajungem dacă nu se ține socoteala contractelor, şi chiriilor, şi banilor care intră şi care pleacă, iar eu, care sunt mână spartă mai rău ca taică-meu şi mă gândesc să dau banii doar pe haine

frumoase şi cărţi inutile şi poate şi dăunătoare, şi am o soţie care acum îmi ţine hangul şi nu mai pleacă urechea la ce îi spune soacră-sa cea înţeleaptă, o să duc de râpă toată familia. Astfel încât, cu răbdare, ca să o domolesc, iau caietul, înmoi pana în călimară şi scriu.

Sigur că într-o privinţă mama are dreptate. E nevoie să notezi pe loc faptele ce trebuie ţinute minte, chiar în ziua aceea sau imediat după, pentru că altfel detaliile, chiar dacă sunt importante, încep să se estompeze în memoria noastră, şterse de evenimentele care se îngrămădesc unele peste altele ca nişte valuri succesive ale râului vieţii ce continuă să curgă implacabil. După acest răstimp îmi dau seama că nu-mi mai amintesc cu precizie ziua în care a venit Caterina, şi las un spaţiu gol. Nu mai ştiu nici cum se numeşte soţul ramolit al *monnei* Ginevra: Filippo, sau Donato? Şi apoi, când am mers să aducem sclava şi *monna* Ginevra i-a cerut să se prezinte singură, Caterina ne-a spus şi un patronim, şi e un detaliu care mi-a rămas în minte, pentru că suna straniu, pentru că sclavele nu spun niciodată numele tatălui, ele neavând o origine definită. Dar din păcate nu l-am înţeles bine în ziua aceea aşa apăsătoare, nu ştiu, o fi un nume barbar aparţinând poporului său, cred că a zis *Caterina di Yakov* sau *di Yakuv*, mai bine las gol şi aici, şi tot aşa şi la numele misitului, despre care ţin minte doar că era un vânzător ambulant de vechituri, poate că se numea Rustico.

*

Este momentul să ne aşternem la drum. Eu, pe cal; Lena, Caterina şi Maria, în trăsura mânată de Andrea, îmbrăcaţi cu toţii în cămăşi de în simple şi uşoare, traversăm podul Rubaconte, ieşim din oraşul bolii prin Porta di San Niccolò, trecem şi de Ponte a Ema şi de micul burg Antella, şi ajungem la vechiul nostru turn alb, ce domină casa boierească şi căsuţele lucrătorilor care, anunţaţi de venirea

noastră, ne aşteaptă în bătătură cu femeile, familiile şi numeroşii lor copii.

Doar aici, la Antella, în lumina de vară de la țară, o văd cu adevărat pentru prima oară pe Caterina; până acum, în palatul din Florența, îmi apăruse prin față doar în trecere, ca o figură anonimă care intra şi ieşea din camera soției mele. Şi n-o băgasem în seamă. Aici, în fine, s-a înfăptuit făgăduința către Lena. Am fost primit să asist la ritualul alăptării. Fără prezența iritantă a mamei mele, aici Lena se simte mult mai liberă, se îmbracă în mod simplu şi neîncorsetat, ca femeile de la țară. Şi-a lăsat la Florența toate veşmintele ei, care pe deasupra sunt şi grele, şi nepotrivite cu căldura de aici. Dacă mă gândesc la cât au costat rochiile ei de gală, tunicile mai scurte cu mâneci lungi, şi mai ales somptuoasa ei robă carmin, toate brodate cu aur şi perle, în felurite modele... Când ne întoarcem o să pun să fie deşirate. Mărgăritarele vor putea fi folosite din nou şi le-am putea vinde.

Uneori, Lena merge desculță; dacă ar afla mama, şi-ar ieşi din minți. Ba chiar a poruncit ca perna Caterinei să fie aşezată într-un colț al camerei sale, lângă legănuşul Mariei. Şi acest lucru ar înfuria-o cumplit pe *monna* Giovanna: cum adică, să dormi cu o sclavă? Eu, pentru că e mai confortabil, prefer să dorm în cealaltă cameră, cu Andrea. N-are a face că e unul dintre servitorii mei, pentru mine a devenit cu adevărat ca un frate, am grijă de felul în care se îmbracă şi nu comentez nimic în legătură cu unicul său viciu, pe care i-l tolerez: patima jocului. În timpul alăptării, Lena nu o lasă pe Caterina pe perna de pe jos şi o pune să se aşeze chiar pe postamentul înalt de lemn al patului conjugal, unde urcă şi ea, aşezându-i-se alături, mângâind căpşorul Mariei şi şoptindu-i cele mai gingaşe cuvinte din lume şi fredonându-i un cântec de leagăn când a supt destul şi stă să adoarmă.

Astfel le surprinde privirea mea, ca într-un tablou viu, o compoziție minunată de trupuri pline de viață, Lena, Caterina şi Maria, când deschid timid uşa şi mă uit în odaia lor, umbrită puțin de obloane, pentru a o feri de căldură şi de lumina violentă a amiezii. Lena a pus-o pe Maria la sânul Caterinei şi s-a aşezat lângă ea, iar pruncuța a apucat sfârcul şi a început să sugă. Şi Caterina, care nu se simte nicicum stânjenită de prezența mea, închide ochii şi surâde, un surâs uşor, abia perceptibil, pe buzele ei întredeschise, pe care se citeşte şi o durere fără margini, când gândul îi zboară la băiețelul ei, ce i-a fost smuls din brațe. Lena îmi face un semn să mă aşez pe scăunelul de lângă pat şi îmi întinde o mână caldă. Iar eu rămân să mă bucur, timpul se opreşte şi simt cele mai mici zgomote şi clipe ale miracolului vieții care curge: buzițele Mariei, pieptul Caterinei, răsuflarea Lenei, bâzâitul unei muşte care încearcă să iasă prin oblon, țârâitul îndepărtat al unui greier, fâlfâitul unei aripi acolo sus, în azurul infinit.

Lena şi Caterina încep să vorbească şi uneori le ascult şi eu, curios să aflu ceva despre acea barbară cu purtări şi înfățişare de prințesă şi o predispoziție deloc comună spre frumusețe şi armonie. De pildă, *monna* Ginevra, stăpâna ei, ne-a spus că e înzestrată cu capacitatea de a desena mai bine ca un pictor.

O s-o pun la încercare când ne întoarcem la Florența, poate o să-i arăt şi figurinele din cărțile mele, sau o s-o duc la Santa Croce, când avem slujbe speciale la capela noastră de familie, cea mai frumoasă din toată Florența. O să-i arăt frescele cu care e împodobită. Dacă mă gândesc bine, când am văzut-o fără bonetă şi despletită, cu părul ei splendid, buclat şi blond, Caterina semăna cu una dintre figurile din capelă care m-au impresionat cel mai mult de când eram copil, cu Sfânta mucenița Apollonia, trasă cu cruzime de păr de un zbir şi îndoită într-o poziție nefirească, în timp ce alt

călău îi smulge din gură dinții, unul câte unul, ca un felcer. Nu, din fericire, Caterina nu e Apollonia, iar dinții ei albi sunt toți sănătoşi şi nimeni nu e aşa nemilos să dorească să i-i smulgă.

Încetul cu încetul, Caterina se deschide față de Lena şi îi povesteşte istoria incredibilă a scurtei sale vieți: cum că ar fi fiica unui prinț al unui popor războinic de prin munții ce străjuiesc Marea cea Mare, regiunea mitică de dincolo de Colhida din care argonauții au luat cu ei Lâna de Aur. Poate vine chiar din vechiul ținut al amazoanelor, cum şi ea era o războinică nemiloasă călare. Şi într-adevăr manifestă o atracție pentru cai puțin întâlnită printre femei, alintându-mi şi mângâindu-mi căluțul meu cel breaz, vorbindu-i şi îmblânzindu-l când e nervos, ceea ce eu nu sunt în stare să fac. Se vede că e o sălbatică. De îndată ce am ajuns la țară parcă a înflorit şi merge mereu desculță. Dar, tocmai prin natura ei sălbatică, ea e mult mai aproape decât noi de starea naturală, de umanitatea dură şi primitivă care se hrăneşte direct din Mama Pământ. Aici încercăm să nu-i dăm munci grele, ca să nu i se strice laptele, o facem să mănânce bine împreună cu noi. E înnebunită după legume şi fructe şi, nu ştim de ce, e moartă după caise. E creştină botezată, chiar dacă nu ştie bine să spună rugăciunile, iar Lena încearcă să o ajute şi o duce cu noi, cu fetița în brațe, să asiste la slujbă în micuța capelă a vilei unde în fiecare duminică urcă preotul din Antella. Iar ea pare foarte evlavioasă, cu ochii mereu în lacrimi în fața crucii şi a unei lucrări pe lemn înfățişând-o pe Maica Domnului alăptând, pe care un pictor al capelei i-a dăruit-o bunicului meu.

Capturată şi obligată la sclavie în colonia venețiană de la Tana, Caterina a trecut pe la Constantinopol şi Veneția şi îşi aminteşte totul despre acele locuri şi despre persoanele pe care le-a întâlnit. Sigur, a călătorit mult mai mult decât mine, că eu nu am mers niciodată mai departe de Volterra,

şi are o cunoaştere directă a lumii infinit mai bună decât a mea, chiar dacă îl citesc pe Plinius şi consult planşele lui Ptolemeu. Ne descrie frumusețea acelor oraşe de departe şi cortegiul împăratului grecilor, pe care l-a văzut întorcându-se după ce suveranul fusese aici la Florența, împreună cu fratele său, despot Demetrios, pe care l-am avut chiar oaspete în casa mea. Doar că nu e uşor să-i înțelegi graiul. Are o curioasă intonație venețiană şi obiceiul de a mânca vocalele şi de a face ghemuri de consoane pe care le pronunță foarte gutural.

Dar, lăsând la o parte forma, ideile sunt cât se poate de clare şi de frumoase în felul oarecum fantastic în care ştie să prefacă lucrurile cele mai normale ale vieții noastre cotidiene în situații mitice sau de-a dreptul magice.

De exemplu, îi e frică de clopote, care o fac să tresară, şi de orologii, cum e cel mare din turnul Palatului. Zice că nu e un lucru bun față de zei să încercăm să devenim stăpânii timpului, care nu ne aparține, şi să-l măsurăm.

E o greşeală, e ca şi când ai măsura apa care curge într-un râu. Scrierea, care pentru noi e un instrument esențial şi cu totul firesc, pentru ea e un fel de magie, iar cine o practică e la rândul lui un vrăjitor ce prinde cuvintele prin aer, le înfige în vârful penei şi le capturează pe hârtie pentru a le folosi mai târziu când vrea. Şi nu e un lucru bun, pentru că, atunci când plutesc prin aer, cuvintele sunt încă vii şi libere ca păsările, iar aşternute pe hârtie mor ca fluturii străpunşi de un ac. Pare de necrezut, dar poporul ei nu foloseşte deloc scrierea, aşa cum nu foloseşte nici moneda sau alte descoperiri ale civilizației umane. Mă priveşte mereu cu uimire când iau pana şi o înmoi în călimară, şi apoi trasez acele semne negre pe foaia de hârtie, şi îmi cere să le citesc cu voce tare şi se chinuie să înțeleagă din ce pricină misterioasă acelui sunet îi corespunde acea linie dreaptă, sau rotundă, sau liniuțele orizontale.

Neliniştitor este că, după spusele ei, când vorbim, din gura noastră iese răsuflarea, care e o emanație a sufletului, şi deci magicianul care prinde cuvântul ce iese pe gură ar putea chiar să captureze şi sufletul care l-a emis, aşa cum face vrăjitorul care surprinde imagini, şi aici cred că vrea să se refere la pictori. Când Caterina zice anumite lucruri, trebuie că eu fac o față tare curioasă, că se întrerupe imediat şi se gândeşte la altceva.

Are pe deget un inel de care nu se desparte niciodată. Lena i-a cerut să i-l arate, iar ea a făcut acest lucru, dar cu oarecare neîncredere, fără să şi-l scoată. E un ineluş de cositor fără valoare, care începe să-i fie larg. Şi îmi amintesc ce scria poetul meu, care vorbeşte despre fărâmele invizibile care se desprind de pe lucruri printr-o lentă şi imperceptibilă uzare, ca piatra găurită de picătură, ca pavajul ros de paşi, sau ca inelul de pe deget, care de-a lungul anilor devine tot mai subțire pe interior. Ineluşul ei poartă monograma unui cuvânt grecesc, pe care o citesc fără greutate: *Aikaterine*, pe care grecii moderni îl pronunță *Ekaterini.*

Îl recunosc, mi-a arătat unul asemănător un negustor întors dintr-un pelerinaj în Țara Sfântă: îl primise de la călugării de la Sfânta Ecaterina din Alexandria din Sinai, de la poalele muntelui lui Moise. Caterina e convinsă că e un inel magic care a ocrotit-o în clipele cele mai grele din viața ei şi o va ocroti mereu. Nu, nu l-a primit în Egipt. I l-a dăruit tatăl ei, e singur obiect pe care îl are ca amintire de la el. Şi acesta este unul din rarele momente în care o vedem pe Caterina, de obicei strălucitoare, cu ochii umezi şi tăcută. De altfel, evităm să vorbim şi să facem vreo referire cât de mică la fiul pe care l-a născut cu puține luni în urmă, care a fost despărțit de ea şi deja pierdut, pentru că ne dăm seama că pentru ea ar însemna să-i zgândărim o rană încă

deschisă, care doar în parte e contrabalansată de iubirea pe care i-o oferă Mariei, împreună cu laptele ei.

*

Iulie 1451. A mai trecut un an. A trecut şi ciuma şi ne-am întors la Florența, am supraviețuit cu toții, şi mama mea, *monna* Giovanna, şi ne aşteaptă o surpriză. Acasă s-a întors şi micuțul Niccolò, fiul meu nelegitim, fratele vitreg al Mariei. Doica *monna* Cipriana nu-l mai poate ține, pe deasupra s-a încheiat perioada alăptării, copilul s-a făcut măricel, ştie să umble şi aproape că începe să vorbească. Ne priveşte speriat, pentru că nu ne-a văzut niciodată; doar Caterina merge prima către el, îl ia în brațe, glumeşte cu el şi îl face să râdă.

Lena, chiar dacă ştie totul despre micuț, are un prim moment de perplexitate, după care îl primeşte pe deplin în familie. E un copilaş frumuşel foc şi afectuos, o s-o iubească imediat pe noua lui mamă. Nici pentru mama mea nu e o problemă: toate familiile au câte un bastard, chiar şi Medici. E o asigurare pentru viitorul familiei, adaugă ea cu obişnuita ei sensibilitate, pentru că nu se ştie niciodată dacă providența se decide să le trimită un binecuvântat vlăstar de parte bărbătească. După care Lena, uitându-se la Niccolò deja înțărcat, îmi mărturiseşte o îngrijorare a sa pentru viitorul apropiat: cum o să procedăm când Maria va împlini doi ani? Caterina chiar va trebui să se întoarcă la *monna* Ginevra? N-o s-o putem ține noi?

Azi a venit la castel un tânăr notar, un anume *ser* Piero da Vinci. L-am cunoscut în prăvălia lui Vespasiano, eu răsfoiam, neatent în jur, nişte splendide manuscrise ilustrate cu miniaturi, iar el, mai modest, venise după nişte teancuri de hârtie de cancelarie după care jinduiesc notarii, dar a spus că ar merge şi cea mai economică, nu foarte scumpă. Vespasiano s-a simțit oarecum ofensat, că hârtia lui e toată de cea mai bună calitate, pentru cea de mâna a

doua să meargă la colț la Gianni Parigi, şi era pe punctul de a-l alunga. La o primă vedere, notarul ăsta nu o duce prea bine, când deschide gura are ceva foarte țărănesc în el. Se rade şi se spală nu tocmai cu grijă, e uscățiv şi tras la față, pute a usturoi, pare că înoată în roba aceea roşie pe care şi-o strânge cu o centură de care e agățată nelipsita cutiuță cu pană şi călimară. Ah, da, şi roba aia a lui: e şifonată şi peticită.

Mă salută el primul, înclinându-se umil, cu deferență şi îmi oferă serviciile sale. Mie nici prin cap nu mi-ar trece să-i adresez vreun cuvânt unui țăranoi care, pentru simplul fapt că face parte dintr-o breaslă, se crede stăpânul oraşului nostru. Îi fac totuşi un semn de răspuns, doar aşa, din politețe, şi el se simte imediat autorizat să-mi vorbească. S-a întors de curând de la Pisa, locuieşte aici aproape şi munceşte la Badia, alături de alți notari tineri şi săraci. Descopăr că vine de la Vinci şi îl întreb dacă îi cunoaşte pe unul, pe altul, şi el îmi răspunde afirmativ de fiecare dată, că îi cunoaşte chiar pe toți de prin părțile acelea, Vinci, Sovigliana, Empoli şi Cerreto, proprietari de terenuri, arendaşi, lucrători şi meşteşugari. Şi adaugă că, dacă nu îi cunoaşte el personal, precis îi cunoaşte tatăl lui, Antonio da Vinci, care mai locuieşte încă în sat. Poate că băiatul acesta, în ciuda mirosului de usturoi, e chiar persoana de care am nevoie. Avem câteva proprietăți la Vinci şi Sovigliana, pe care nici eu nu le ştiu bine, şi prea multe treburi suspendate din pricina unor chestiuni ce țin de arende, de impozite şi de hotarele cu vecinii, pe scurt, toate nişte socoteli neplăcute. Ar trebui un tânăr notar de prin partea locului, la început de carieră şi fără prea multe pretenții, pentru că marii notari florentini pe care îi cunosc nu se coboară să se ocupe de chestiuni mărunte, şi nici nu mă pot duce personal acolo, eu, cavalerul Castellani. Pe când notarului, în loc să îl plătesc, îi comand o robă nouă, fără să

cheltuiesc nimic, cu materialul din magazie ce mi-a rămas. Că îmi place să îmbrac oamenii şi să le dau o nouă piele.

L-am făcut să urce în biroul meu de la primul etaj şi i-am pus în faţă toate documentele pe masa de scris, lăsându-l singur să le consulte, în timp ce eu m-am dus în camera de alături ca să-i duc un scutec Lenei şi Caterinei, care o alăptează pe Maria. Probabil că am lăsat din neglijenţă uşa deschisă, şi notarul, din meteahna aceea a tuturor notarilor de a nu-şi vedea de treburile lor, a tras cu ochiul înăuntru. După câteva clipe mă întorc dincolo şi îl găsesc agăţat de braţele scaunului, vizibil schimbat şi cu faţa albă ca o cârpă, de parcă ar fi văzut o fantomă. E năduşit tot şi respiră cu greutate, poate de la căldură. Bâiguie ceva legat de hârtiile alea foarte neclare şi că va fi nevoie să vină de mai multe ori, şi apoi să meargă la Vinci pentru a pune în ordine de la faţa locului toate chestiunile. Nu e nicio problemă, spun eu calm, domnul notar se poate întoarce când doreşte.

Tânărul salută şi se retrage în grabă, stânjenit şi nesigur, şi o ia la goană pe scări. Mirat, merg la fereastră ca să-l văd ieşind pe poartă. Uite-l, iese acum.

Pare că se împiedică, că-şi pierde echilibrul. În loc să se întoarcă spre Badia se îndreaptă spre râu, se sprijină de parapetul de zid, priveşte în sus în direcţia ferestrelor castelului, capul şi-l apucă între mâini, pare să plângă. Ce i s-o fi întâmplat? Nu mi se pare prea de încredere. O să vedem dacă se va întoarce în următoarele zile. Şi cu dispreţ alung o musculiţă ce se aşezase pe mâneca de damasc brodat.

Câtă deşertăciune în zbaterea acestor minuscule fiinţe umane, mă gândesc în sinea mea, uitându-mă cum pata aceea roşie fluturândă de pe stradă se îndepărtează precipitat, pierzându-se în gloata pestriţă şi zgomotoasă a meseriaşilor, negustorilor şi ţărăncilor, care se întinde ca un

fluviu către Palat şi Badia şi care încetul cu încetul pune stăpânire pe frumosul nostru oraş. Ce uriaşă diferență între freamătul de afară şi pacea din camera mea de studiu!

De pe rafturi mă privesc mângâietor prietenii mei din Antichitate, Vergiliu, Cicero, Justin, Suetoniu, iar din subsol aud glasul poetului meu, acel glas ispititor ca de sirenă.

Cât de liniştitor e să priveşti furtuna de pe țărm şi bătălia de la depărtare, fără să înfrunți nicio primejdie. Dar nimic nu e mai liniştitor decât să contemplu tumultul lumii de la înălțimea castelului meu, din acest templu fortificat construit prin înțelepciunea vremilor apuse, şi să îi văd acolo jos pe ceilalți care mişună şi se zbat în zadar, căutând rătăciți calea în viață.

Hoinăresc fără scop în haosul universului; se întâlnesc şi se îndepărtează, întâmplător, îşi împletesc şi îşi deşiră viețile, se contopesc şi participă întâmplător la eternul şi inexplicabilul miracol al formării unor noi ghemotoace de viață în pântecele mamelor. Cel mai bine e să rămân aici să-i privesc. Fără să mă mişc.

9
Antonio

În mica cetate Vinci, în zorii celei de a doua zile a lunii aprilie, 1452

Am avut un vis.

Urcasem pe un deal ca să văd cum îi merge unui altoi. Era cald şi bătrânele mele picioare obosiseră, aşa că m-am aşezat pe o piatră mai lată şi am închis ochii. E dulce adierea ce urcă din vale, numai că e ciudată, mirosul nu e de flori şi de iarbă, ci de spumă sărată şi alge moarte şi simt că picioarele mele sunt ude. Deschid din nou ochii şi mă trezesc pe malul mării, aproape gol, cu picioare îngropate în

nisip şi udate de valuri. Aud un glas care mă strigă şi mă întorc să văd. Şi iată, dinspre răsărit îmi apare o femeie însărcinată, cu mâinile pe pântec şi cu privirea îndurerată, implorând ajutor. Ajutor de la mine. Pe deget poartă un inel strălucitor. Aş vrea să mă mişc către ea, dar nu sunt în stare, nisipul îmi ţintuieşte picioarele, aş vrea să strig, dar din gură iese doar un sunet dezarticulat. Cerul devine negru şi marea roşie ca sângele.

Femeia se prăbuşeşte şi urlă, şi aduce pe lume un copil îmbrăcat în lumină.

Cu groază văd cum din marea cea roşie se înalţă un balaur verde cu aripi despicate ca nişte furci şi încolăcit ca un şarpe.

Am zbierat şi atunci m-am şi trezit, deşteptând-o şi pe nevastă-mea, Lucia.

Suntem căsătoriţi de patruzeci de ani, dar dormim tot împreună, în patul ăsta înalt de lemn de cireş, care este unul dintre puţinele lucruri pe care le-am putut păstra de la tatăl meu, şi care poate îl avea de la tatăl lui. Problema mea, zice Lucia, e că eu visez mult, ba chiar tot timpul, visez prea mult. Şi că îmi şi place acest lucru. La vârsta mea, din toate câte le-am trăit şi pe care viaţa şi bunul Dumnezeu mi le-au dăruit cu generozitate, am strâns comoară şi casă, dar nu din bani sau lucruri, ci din amintiri, unele desigur grele şi dureroase, dar aproape toate celelalte frumoase şi luminoase. Şi pentru asta îi mulţumesc mereu Dumnezeului nostru. Multe amintiri, pe care nu am vrut să le scriu într-o carte, aşa cum fac atâtea persoane mai importante decât mine. De ce ar trebui? Pentru mine contează că sunt scrise aici înăuntru, în inimă şi în minte, în întunericul memoriei. Acolo e toată viaţa mea care răzbeşte afară şi amestecă haotic trecutul, prezentul şi viitorul în visele reprezentând o altă viaţă, paralelă şi misterioasă, pe care o trăim în timpul nopţii, când corpul şi sufletul, obosite de lucrul de peste zi,

se abandonează inconştientului şi acelei dulci uitări aduse de somn, atât de asemănătoare cu cea adusă de moarte.

Nu e prima oară când o trezesc brusc pe biata Lucia, în toiul nopții sau în zori, când de afară se aude glasul trist al rândunicii, sau primul cânt al privighetorii. Acestea sunt visele care mă marchează cel mai mult, uneori mă şi înspăimântă, pentru că de regulă sunt aşa reale, încât am senzația că mă aflu cu adevărat într-o încăpere a acestei case, sau în grădină, sau pe deal; după care totul se transformă, apare câte o figură enigmatică, sau un animal fantastic care mă înfricoşează ca pe vremea când eram copil, pentru că ştiu că aceste vise nu sunt închipuiri, ci poartă în ele un adevăr, nu sunt înşelăciuni ale simțurilor sau ale demonului, ci spărturi prin vălul viitorului, menite să le ofere muritorilor o prevestire sau o avertizare.

Uneori Lucia îşi pierde răbdarea. Ca şi acum, când se ridică în fund, se sprijină de tăblia patului, şi începe cu reproşurile că am trezit-o prea devreme azi, când e sărbătoare mare, e Duminica Floriilor, şi ea a pregătit deja de ieri aproape totul, fețele de masă curate, proaspăt spălate, stofele de preț de agățat pe fațadă în întâmpinarea procesiunii, torturile ca la țară, şi ouăle, şi dulciurile de Paşti, şi ar fi vrut să se scoale şi ea mai odihnită, într-o zi lungă ca asta, pentru că se ştie că tot bietele femei muncesc şi pregătesc totul, în timp ce bărbații stau frumuşel şi se uită, şi se aşază la masă şi aşteaptă cu lingura în mână, sau pierd vremea prin piață sau prin târg să pălăvrăgească despre toate fleacurile. Când fac o încercare timidă să-i spun că era un vis important, ba chiar, după cum simțeam, un vis profetic, şi că ar trebui să vorbesc repede cu preotul, aproape că se înfurie, zicând că şi ea visa ceva şi am întrerupt-o când îi era lumea mai dragă. Apoi tot bodogănind se ridică, se îmbracă şi coboară în bucătărie la treburi.

Cătinel, cătinel mă scol şi eu şi mă îndrept către o nişă săpată în zid unde obişnuiesc să-mi țin hârtiile, obiectele cele mai dragi şi câteva cărți şi registre. Cu ochii cârpiți încă de somn găsesc un ditamai caietul în care, la Florența, îmi copiasem, dintr-un fel de jurnal al lui Antonio Pucci, tot felul de istorioare, poezii, proverbe şi alte povestiri moralizatoare utile în viață, şi la sfârşit, încă şi mai util, un alfabet al viselor, pe care cei care ştiu mai mult decât mine îl atribuie marelui profet Daniel. Visul e încă proaspăt, vreau să găsesc o explicație la ceea ce am văzut înainte de a se topi ca zăpada la soare.

M-am văzut aproape gol, asta înseamnă sărăcie, ponoase. Femeia gravidă ar trebui să profețească moartea cuiva, dar faptul că am văzut-o născând este semn sigur de bucurie. Marea calmă, care înseamnă bucurie, se transformă în furtună, adică în chin, iar cerul întunecat şi acel roşu sângeriu înseamnă pagubă. Voiam să alerg şi nu puteam, deci oprelişte. Balaurul poate fi îngrijorare, dar şi câştig. Nu poți înțelege prea mult din aceste vise, pentru că orice poate însemna şi contrariul său. Să vedem ce zice şi calendarul lunii: pornind de la luna nouă, asta era cea de-a douăsprezecea noapte, şi scrie *ceea ce ți s-a arătat va fi*. Ceea ce am văzut se va adeveri cu siguranță.

Realizez acum că Lucia, care s-a întors ca să-şi dea cu vreun suliman şi să-şi aranjeze părul, mă priveşte sprijinită de uşă, cu gura căscată. Oi fi citit cu voce tare, cum am făcut mereu de când eram copil, oi fi gândit cu voce tare, şi ea a auzit totul. Poate că acum e şi ea oarecum impresionată, dar iese imediat din acea stare şi mă apostrofează prin formula solemnă pe care o foloseşte când vrea să mă ia peste picior: *messere* Antonio di *ser* Piero di *ser* Guido di Michele da Vinci, dară nu te-oi fi țicnit? Sigur că e un vis profetic, balaurul verde pe fond roşu este stema stindardului nostru din Florența, care ar vrea să înghită tot

ce avem cu taxele pe care trebuie să le plătim la cadastru, dacă nu eşti atent la declarația fiscală. Apoi glasul îi devine mai serios şi mai duios: nu trebuie să mai fiu îngrijorat, uneori visăm lucruri stranii şi neliniştitoare pentru că avem în inimă o îngrijorare care nu ne dă pace în zilele acestea. A citit şi ea biletul fiului nostru Piero, cu care voiam să sărbătorim împreună Floriile, însă el ne-a comunicat că nu va putea sosi la Vinci înainte de vecernie. Va face drumul de la Santa Lucia la Paterno, trecând muntele la Torre di Sant'Alluccio. M-a rugat să îl aştept sus acolo, lângă teascul de măsline de la Anchiano, pentru că trebuie să-mi comunice ceva important înainte de a coborî în sat.

Poate că de fapt aşa stau lucrurile, Lucia are dreptate, sunt cam îngrijorat pentru Piero, care continuă să ducă un trai deloc uşor jos la Florența, încă singur şi la douăzeci şi şase de ani, când ar fi cazul să-şi ia şi el o femeie şi să ne dăruiască nişte nepoți. Poate sunt cam obosit, în mod cert cam bătrân. Mai bine să nu mă mai gândesc şi să încerc să-mi petrec în seninătate această duminică cu ceilalți copii ai noştri, Francesco şi Violante, şi cu prostănacul de bărbatu-său, Simone. Iar după-amiază o să fac o plimbare până sus la teasc, să-l aştept pe Piero.

Dar de ce în visele mele îmi tot apare marea? Pentru că pe mare s-a desfăşurat vremea cea mai aventuroasă şi mai intensă a primei părți a vieții mele. Când eram copil, destinul meu părea că trebuie să-l urmeze pe cel al familiei, care de la Vinci s-a mutat la Florența. Pentru noi, cei din provincie, momentul era prielnic. Marele val de ciumă răpise jumătate din lumea de la oraş, precum şi orice urmă de orgoliu al celeilalte jumătăți care scăpase teafără şi care acum avea nevoie de oameni noi pentru a lua viața de la început, munca, prăvăliile, birourile. Împreună cu Giovanni, fratele lui mai mare, tatăl meu devenise cetățean al oraşului, *civis florentinus*, stabilindu-se în centrul Florenței, în

cartierul San Michele Berteldi, şi găsindu-şi un loc bun în viața cetății. A fost numit ambasador şi ales pentru funcțiile înalte, ba chiar şi notar al Signoriei. El era notar şi fiu de notar, aşadar şi eu, unicul fiu al său şi al Bartolomeei di Francesco Dini, ar fi trebuit să ajung tot aşa. Am fost instruit să citesc şi să scriu, după care am fost îndrumat către latină şi către primele studii din cadrul acestei bresle, pe care însă nu le-am încheiat.

Simțeam că nu aş fi fost în stare să trăiesc toată viața cu o pană în mână şi să scriu mii şi mii de hârtii pentru înşelăciunile şi afacerile altora. Acea meserie nu îmi plăcea. Nici ceilalți băieți de la şcoala colegiului notarial nu-mi plăceau, pentru că râdeau de modul meu de a vorbi, de accentul meu provincial de nelecuit. Voiam să plec din acel oraş făcut din case prea înalte, care sufocă străzile şi te fac să nu mai vezi cerul. Voiam să fiu liber şi să mă întorc în comuna mea, la țară, la copaci, la pământ.

Doar că s-a întâmplat un lucru imprevizibil: unchiul meu *ser* Giovanni a lăsat totul şi s-a transferat cu soția lui, Lottiera de' Beccanugi, şi cu fiul lor, Frosino, la Barcelona, unde creştea tot mai mult o comunitate de negustori florentini cu interese comerciale în Mediterana occidentală, între Baleare,

Peninsula Iberică şi Africa, de-a lungul traseului care, dincolo de Coloanele lui Hercule, urca de-a lungul coastei continentului până în Flandra şi Anglia.

Eu eram doar un băiețandru şi deci nu am înțeles mare lucru, însă am început să citesc o carte pe care tata o copiase când era tânăr şi pe care o ținea ascunsă de mine, dar pe care eu puneam mâna când el era reținut la muncă, la biroul lui de la Palazzo. Se intitula *Decameronul*, adică povestea celor zece zile, şi era despre zece tineri ca şi mine care fugeau din Florența. Autorul era *messer* Giovanni da Certaldo, fiul nelegitim al negustorului Boccaccino. Tata îşi

amintea că-l ascultase citind cu pasiune din Dante la Santa Reparata. Cei zece tineri din carte fugiseră la țară ca să scape de ciumă, şi de acolo călătoreau în continuare cu imaginația grație istorisirilor pe care le povesteau.

Eu le citeam mai ales pe acelea despre ținuturi îndepărtate şi mi-l imaginam pe vărul Frosino exact în locurile despre care se vorbea în nuvelele acelea, din Mediterană până la Coloanele lui Hercule, din Babilonia Egiptului până în Mallorca şi în fabulosul Regno del Garbo[96], şi trăind aceleaşi aventuri: furtuni cumplite, naufragii, bătălii cu pirații şi cu sarazinii, preafrumoase copile precum Alatiel şi Alibech. Iar eu îi invidiam profund.

Şi într-o bună zi Frosino şi-a făcut apariția. Se întorcea pentru o scurtă perioadă la Florența pentru livrarea şi desfacerea unui mare transport de lână de Menorca. A venit la noi acasă îmbrăcat în tunică albastră de satin lucios despicată pe margini şi ciorapi roz şi ne-a încântat cu poveştile lui despre mare şi negustorie. Marfa fusese comandată cu un an înainte de compania lui Francesco Datini din Prato, iar Frosino închiriase la Barcelona corabia al cărei căpitan era Giovanni Marese, supraveghease toate fazele încărcării din Peninsulă, din Tortosa şi Menorca, şi în cele din urmă a ajuns la Porto Pisano.

Îmbarcase şi plătise şi cincisprezece arbaletrieri pentru a putea face față unui atac al piraților. Dar acum era nevoie de un tânăr isteț care să urmărească distribuția capilară a lânii în zona rurală, ca să poată fi toarsă de către femei din popor, dar şi de soțiile unor meşteşugari şi profesionişti din provincie, mai ales de prin Vinci şi Cerreto Guidi. Mie nu-mi venea să cred că pot intra şi eu în acel joc la scară largă şi să fug de acasă şi din Florența şi am acceptat, apucându-

---

[96] Ținut situat în Marocul de azi, în arabă Al-Maghrib.

mă imediat de treabă, făcându-mă remarcat de companie şi câştigând primii mei florini. Dezacordul tatei s-a accentuat anul următor, când i-am comunicat că am de gând să abandonez studiile şi să devin nu notar, ci negustor, ca să ajung cât mai repede la Frosino la Barcelona.

Aşa că m-am îmbarcat în Porto Pisano, şi după doar câteva zile deja regretam cumplit, din pricina răului de mare şi al greţii, pitulat în cală printre baloturile de hârtie de la Colle Val d'Elsa. Un marinar bătrân şi cam brutal, care coborâse sub covertă ca să-mi dea puţină apă şi să vadă dacă mai sunt în viaţă, m-a silit să urc la aer, spunând că, dacă o să-mi fie rău, e mai bine afară decât înăuntru, că de pe covertă se putea spăla mai simplu voma. Şi chiar dacă o să mor era mai bine afară decât înăuntru, că era mai simplu să fiu aruncat în mare. Avea dreptate. Mulţumită acelor cuvinte convingătoare şi amabile mi-am revenit imediat şi de atunci am rămas tot mereu pe covertă de-a lungul întregii călătorii, ca să respir din toţi plămânii acel aer sărat puternic şi binefăcător. În timpul zilei navigam printre valurile stârnite de vânturile puternice dinspre uscat, de-a lungul coastei Liguriei şi a golfului Leone, iar noaptea la lumina stelelor. Nu-mi venea să cred că mă aflu în mijlocul mării, eu, un simplu băiat de la ţară sortit să devină notar. Eram tânăr, şi aproape fără nicio instruire, cu excepţia acelor studii întrerupte, dar aveam o singură bogăţie, care îmi era suficientă: dorinţa de a cutreiera lumea în căutarea aventurii.

Barcelona mi s-a părut un oraş fantastic, un oraş deschis, plin de viitor.

Centrul de putere era în jurul palatului regal şi al catedralei, dar adevărata viaţă o găseai jos, la mare. Nu erau antrepozite, nici măcar un consulat pentru noi, florentinii, ci o unică mare logie, unde se strângeau toţi negustorii de toate naţiile. Tocmai se desăvârşise construcţia unei mari

catedrale, Santa Maria del Mar, cu un interior magnific prin felul în care lumina o străbătea şi o umplea, realizată pe cheltuiala negustorilor şi a tuturor lucrătorilor şi hamalilor din port reuniți în marea corporație de *bastaixos.* Foarte nouă era şi Loggia del Mare, construită lângă plajă, care găzduia pupitrele notarilor şi ale schimbătorilor de bani, într-o zarvă continuă de voci, de limbi diferite şi de strigăte continue ale samsarilor, ale acelor *corredors d'orella*, care alergau fără încetare dintr-o parte în alta a logiei. Casa da Vinci nu se afla prea departe, în cartierul Ribera. Era o casă frumoasă, ca şi celelalte, cu o terasă ce dădea spre mare şi spre o grădină de portocali mai aparte, care acolo cresc spontan, aşa cum creşte la noi iasomia, şi care, îngrijiți, pot forma un gard viu sau se pot cățăra pe o pergolă.

La Barcelona, Frosino, care se şi căsătorise cu o catalană, devenise şi el pe jumătate catalan, pocind cumplit numele localității şi al familiei noastre, care nu mai era Vinci, ci Venz sau Vench. Şi eu trebuia să o scot la capăt cum puteam în babilonia aceea de graiuri din Logie şi de pe țărm, învățând puțină catalană şi vorbind o corcitură de *lingua franca* pentru a mă face înțeles de *bastaixos* şi de *corredors*. Frosino era de nişte ani buni *civis Barcinionensis,* şi deci beneficia de privilegii speciale, intrări gratuite şi nu plătea dări în port.

M-a prezentat de îndată corespondentului lui Datini, membru în Compagnia di Catalogna, Simone di Andrea Bellandi, a cărui reşedință era în piața Born, Carrer de la Fusteria, şi care nu împărtăşea în totalitate entuziasmul nostru.

Catalanii, spunea el, sunt neamul cel mai şmecher şi mai isteț din lume, şi în țara asta dată dracului, dacă nu eşti cu ochii-n patru, poți pierde totul cât ai clipi.

Şi am descoperit destul de repede că nu toți ne erau amici. Clasa conducătoare locală, nobilii, care nu făceau

nimic şi trăiau doar din rente, precum şi negustorii mai bătrâni, obişnuiţi cu anumite privilegii, ne priveau ca pe nişte concurenţi periculoşi şi se reuneau periodic în adunări numite *cortes* şi reuşeau să-l convingă pe rege, care avea tot timpul nevoie de donativele lor pentru a-şi întreţine războaiele, să promulge măsuri împotriva tuturor italienilor, cu excepţia nenorociţilor de genovezi şi pisani. Ziceau că în mod special noi, florentinii, aveam prea mulţi bani şi deci stricam piaţa cumpărând anticipat cele mai bune producţii şi că ni se dusese buhul cât de ascuţiţi la minte şi cât de diabolici eram, că ştiam să devenim stăpâni peste toate bogăţiile în mod fraudulos, ba chiar şi prin falsificarea monedei.

În realitate, regele Martino, căruia nu întâmplător i se spunea Cel Omenos, doar se prefăcea că se poartă rău cu noi, pentru că pe sub mână de fapt ne proteja, iar măsurile lui de expulzare puteau fi eludate cu uşurinţă, pentru că nu îi priveau pe cei care obţinuseră deja cetăţenia, cum era cazul lui Frosino, sau permis de intrare şi de trecere, cum era cazul marilor companii, şi deci şi al tuturor amicilor lui Datini. Regele nu îşi putea permite să ne alunge, pentru că noi eram mereu dispuşi să-i punem la dispoziţie împrumuturi consistente, mai generoase şi mai rapide decât cele acordate de *cortes*, sau să îi furnizăm costisitoare materiale din ţesătură de mătase şi aur sau alte bunuri de lux.

Puţin câte puţin am început să descopăr şi alte lucruri care nu-mi plăceau deloc. Nu puteai vedea nici picior de evreu în jur, şi Frosino mi-a explicat că în urmă cu câţiva ani se dezlănţuise o persecuţie sângeroasă: măceluri şi convertiri forţate. Când am mers să vizitez câteva dintre atelierele cele mai mari, m-am trezit în faţa nu a unor ucenici sau meşteşugari obosiţi, dar bucuroşi de munca lor, ci a unor sclavi şi sclave. Astfel, mi s-a spus, se desfăşurau

toate producțiile pe scară largă, cu ființe umane capturate în război sau cumpărate în târg, care proveneau din ținuturi foarte îndepărtate, de la capătul lumii înspre Orient. Barcelona cea luminoasă a început să-mi arate partea ei întunecată, şi atunci am început din nou să-mi doresc să mă tot duc.

Foarte bine, mi-a zis Frosino, dar să nu crezi că prin alte părți lucrurile merg mai bine. Poate ar fi cazul să mergem în Mallorca. Acolo, corespondentul local al Companiei, Cristofano di Bartolo Carocci, care pare mult mai ager la minte decât *messer* Simone, are nevoie să reînnoade contactele cu porturile din Barberia[97]. De acolo vin cele mai bune mirodenii, pigmenții şi materialele cele mai solicitate în industria textilă florentină: carminul din cochiliile de pe țărmurilor africane, pulberea violetă de licheni, lacul, tirighia, alumina de stâncă. Apoi lâna de cea mai bună calitate, aceea a berbecilor şi oilor crescute pe cele mai înalte păşuni din munții Atlas, şi cerealele, şi lemnul de cedru de mare preț pentru casetele cu intarsii. Dinspre miazăzi, dinspre ținuturi aflate dincolo de deşerturi total lipsite de viață, vine un râu inepuizabil de aur, argint şi pietre prețioase, de fildeş de elefant, de sclavi cu pielea neagră. Dacă aş fi avut curajul să mă încumet până acolo, aş fi văzut lucruri extraordinare, fără să risc mai multe pericole decât cele pe care în mod normal le înfrunți prin țările creştine. Sarazinii, chiar dacă sunt păgâni, îşi țin credința şi cuvântul dat mult mai mult decât noi şi consideră ospitalitatea o datorie sacră.

Unica primejdie autentică o reprezintă pirații, dar nu sarazinii, ci creştinii şi castilienii. De aceea, înainte de

---

[97] Sub acest nume generic, sau sub denumirea de Coasta berberă, era cunoscută în epocă zona de nord a Africii, cu țările Maghrebului, actualele state Maroc, Algeria, Tunisia, Libia.

plecare, ar fi trebuit să fac un lucru pentru mine cu totul nou, o *carta de segurança*, un contract de asigurare pentru viața mea şi pentru mărfurile pe care le transportam, şi pentru eventuala răscumpărarare pe care ar fi trebuit s-o plătesc în caz de răpire. Eu mă simțeam uimit, amuzat şi oarecum speriat: dacă o hârtie dă siguranța vieții şi bunurilor tale şi îți permite să obții despăgubire pentru ceea ce eventual vei pierde, atunci înseamnă că reprezintă un adevărat pariu cu destinul, cu norocul şi chiar cu Dumnezeu. Numai un demon ar fi putut sugera o astfel de idee.

Dar acesta e doar unul dintre lucrurile curioase pe care a trebuit să le învăț în grabă, în acele puține luni. Ajunsesem în Catalonia fără nicio pregătire, fără nicio experiență la doc, cu prea puțină cunoaştere a calculului şi niciun fel de ucenicie în marele joc care era comerțul internațional. Eram unul dintre acei tineri despre care negustorii mai bătrâni spuneau dispreţuitori că voiau să fie maeştri fără să aibă un maestru. Mă catapultasem într-o lume cu totul necunoscută, despre care credeam că e făcută din oameni şi lucruri, din monede răsunătoare de aur şi argint, din corăbii şi aventuri, din furtuni, pirați şi prințese frumoase, şi în parte existau şi astea. Numai că după puțină vreme descoperisem că inima rece a acelei lumi era făcută din hârtie şi cerneală, exact ca lumea notarilor de la care fugisem. În plus, vedeam prea puține monede adevărate în circulație. În afară de ale noastre, florini, ducați şi lire, printre degete învârteau câteva monede barceloneze, mari şi mărunte, neînsemnatele monede bătute la Mallorca, şi câteva sarazine, încă şi mai neînsemnate, *dirhami* sau *miglioresi*. Visasem seifuri pline de scuzi şi florini, şi când colo pentru sumele mai mari circulau doar bucăți de hârtie şi cambiile, care de regulă nu se transformau nici măcar în monedă, ci deveneau alte cambii şi alte înscrisuri. Trebuia

scris mereu, trebuia scris tot: polițe, înştiințări, scrisori comerciale, recipise, chitanțe, inventare, hârțoage, registre contabile. Şi ceea ce nu scriai nu exista.

Înzestrată cu o *carta de segurança*, dar şi cu câțiva arabaletrieri înrolați de Frosino, după ce la Tortosa şi Valencia am încărcat materiale textile valenciene şi țesături florentine fine şi colorate pentru a fi vândute sarazinilor, corabia mea a pornit la drum în largul mării, împinsă de un vânt propice, către apus şi către miazăzi. După câteva zile, marinarii au zărit la orizont un munte brun care se apropia tot mai mult. Era ținta noastră, Capul Celor Trei Furci[98], pe care l-am depăşit pe partea noastră stângă, continuând câteva mile de-a lungul coastei până la golful în care se deschidea un port cu alte corăbii şi două galere venețiene. Dincolo de plajă şi sus pe colină ni se înfățişa o cetate în întregime albă, cu ziduri şi turnuri. Era Alcudia di Barberia, numită şi Casassa, punctul de sosire a rutelor caravanelor ce veneau dinspre Fes, capitala acestui ultim tărâm înainte de oceanul în care apune soarele, şi de aceea se numeşte *gharb*, adică apus, şi *maghreb*, adică amurg. Corabia şi-a aruncat ancorele în radă, iar noi am coborât pe țărm cu bărcile, ne-am scos încălțările pentru că nu existau pontoane, şi a trebuit să sărim şi să umblăm prin apă până la nisipul udat de valuri al plajei. Era o senzație încântătoare să mă aflu acolo, în acea apă limpede şi caldă, ca de peruzea, şi sub acel soare atât de puternic, şi ajuns pe uscat am făcut şi eu precum ceilalți marinari, m-am dezbrăcat şi m-am aruncat în valuri. Era Africa, mă îmbrățişa.

---

[98] *Cabo de Tres Forcas* este capul coastei nord-africane din Mediterană, situat la est de strâmtoarea Gibraltar, care din punct de vedere administrativ în zilele noastre aparține Marocului şi parțial Spaniei (cu oraşul autonom Melilla, o exclavă a Spaniei în Africa).

Dinspre țărm se apropie o siluetă înaltă care mă strigă. Este fratele lui Cristofano, Giovanni. Are în mână o tăbliță cerată şi un condei de metal, trebuie să noteze toate mărfurile ce vor fi descărcate. Cu el e Abdallah Benvixit, tălmaci şi intendent arab, piele închisă, ochi vioi şi bărbuță ascuțită.

Acum gata cu relaxarea, nu e timp de pierdut, trebuie să controlăm tot ce se descarcă, ne oprim aici doar pentru câteva ore, caravana e deja pregătită, ne aşteaptă de zile întregi acolo sub palmieri, adică sub plantele alea cu trunchi gros, care în loc de crăci şi frunze au un fel de coroană de evantaie. Şi văd şi un şir de animale ghemuite cum n-am mai văzut, care nu sunt cai, au o cocoaşă şi un bot ciudat şi se numesc cămile. Ele vor căra greutatea şi a mărfurilor, şi a negustorilor. Văd corturi, multe corturi şi bărbați înfăşurați în mantii lungi, glugi şi fâşii de pânză învârtite de mai multe ori în jurul capului, care se cheamă turbane; ei merg de colo-colo, cu toții absorbiți de treburile lor, duc mâncare cămilelor, cară saci şi baloturi şi nici măcar nu se uită la noi, ca şi când pentru ei ar fi un lucru absolut firesc ca dintr-o barcă să coboare păgânii ăştia care se învârt pe aici holbându-se, încă bălăbănindu-se după atâta călătorie pe mare şi după atâta soare fierbinte drept în creştetul capului.

Plecăm seara şi călătorim noaptea, care chiar şi fără lună e extraordinar de senină şi înstelată. Cămilele merg agale într-un lung şir, una după alta, pe culmile colinelor de pe care se mai vede încă suprafața întunecată a mării, iar în depărtare întinderea nesfârşită de văi şi munți, şi apoi ceea ce pare a fi o altă mare, dar nu e mare, ci e doar nisip, dune şi iar dune de nisip pe care vântul le modelează mereu şi mereu. Marele deşert. Dimineața coborâm pe partea aceea unde se zăreşte o tremurătoare pată închisă, care când ne apropiem ni se descoperă a fi un desiş de palmieri. Acolo e

apă, îmi explică Abdallah, de aceea e şi viață. Locul acela se numeşte oază. Sunt multe corturi țuguiate şi spre noi vin nişte bărbați înarmați, călare, cu capetele aproape în întregime înfăşurate în turbane albastre, care lasă descoperiți doar ochii, şi cu spade încovoiate vârâte în centuri. Sunt berberi, din triburi dârze şi războinice, dar nu trebuie să ne temem, avem permisul de liberă trecere de la rege, arătat imediat de Abdallah, care le vorbeşte în limba lor catifelată şi muzicală. Îi cer să mi-l arate şi mie. E acoperit de semne ciudate care urcă şi coboară, ca nişte fâlfâiri, ca nişte parafe, şi din când în când câte un punct care pare aruncat acolo la întâmplare. E scriere arabă, râde Abdallah, se citeşte în sens invers, de la dreapta la stânga. Chiar dacă nu înțeleg nimic din ea, îmi place, e frumoasă şi curgătoare, şi îmi propun ca în viitor să mă joc imitând câte ceva din fâlfâielile acelea şi în scrierea mea de negustor. Dacă ce vedeam e o scriere, atunci e foarte potrivită pentru limba aceea cu un sunet legănat ba în sus, ba în jos, ca şi mersul călare pe cămilă printre dune, prin vânt şi nisip, care numai după câteva ore mi-a produs o durere groaznică de spinare.

În următoarele zile am urcat coasta unui munte mare şi înfricoşător pe care ei îl numesc *gebel*, scobit de ape şi de vânt, de o mare frumusețe în măreția lui sălbatică. Acum puteam să mergem ziua şi să ne instalăm tabăra noaptea.

Erau cascade şi grote misterioase în stâncă. Am ajuns la un fel de şa dintre munți şi podiş şi la o cetate înconjurată de ziduri ce se numea Taza, unde ne-am oprit să ne odihnim în adăpostul de noapte al caravanei. Acolo ne-am întâlnit cu o altă caravană care mergea în sens invers, dinspre capitală spre mare. Pare o caravană importantă, pentru că e escortată de gărzile regelui. De pe prima dintre cămile a sărit sprinten jos un sarazin scund şi slăbuț, care l-a salutat de departe pe Giovanni şi s-a îndreptat imediat spre noi.

Când şi-a scos gluga ţuguiată, am văzut faţa ascuţită a unui bătrân, păr şi barbă albă tunse scurt, ochi albaştri pătrunzători. Şi mare mi-a fost uimirea să aud că, pe când îl îmbrăţişa pe Giovanni, i-a vorbit nu în arabă, ci într-o perfectă florentină, cu un accent învechit şi uşoare inflexiuni veneţiene. Am fost prezentat de Giovanni ca noul ucenic trimis de la Barcelona, iar eu, în acel ţarc plin de praf şi duhnind a excremente de cămile şi de oameni, am strâns mâna zbârcită a marelui Baldassare degli Ubriachi.

Numele i-l cunoşteam deja. Era un mit atât prin atelierele din Florenţa, cât şi în cele din Barcelona, Valencia, Mallorca. Era un fel de vrăjitor, de alchimist. Acolo unde soseau vreo scrisoare sau vreun bilet de la el, după puţină vreme, nimeni nu ştia cum şi de unde, apăreau şi aurul, argintul, chihlimbarul, mărgăritarele, coralul, fildeşul şi esenţele de lemn preţios.

Familia lui era de stirpe nobilă, surghiunită din Florenţa de pe timpul lui Dante, şi pe deasupra divinul poet o şi trimisese în infern, cu învinuirea dezonorantă de a fi cu toţii nişte cămătari. El se născuse la Avignon şi acolo devenise prietenul tânărului Francesco Datini. *Messer* Baldassare era poate unica persoană în lume care putea intra fără a face anticameră în apartamentele private ale regilor Aragonului şi Castiliei, Franţei şi Angliei, ale ducelui de Berry şi ale celui de Milano, şi care putea vorbi cu ei de la egal la egal, fără ca nimeni să aibă ceva de comentat, şi asta poate şi pentru faptul că putea transmite, cu glas tare sau în şoaptă, mesaje personale care ocoleau curţile şi cancelariile. Centrul imperiului său era un atelier de la Veneţia, unde făcea astfel încât să sosească din toate zările materiile prime pe care le prefăcea în obiecte nemaipomenite cu intarsii de fildeş, la care râvneau suveranii şi principii din toată Europa: relicvarii, panouri de retablu pentru altare, casete şi oglinzi.

Seara, *messer* Baldassare ne-a invitat la masa lui, în sala negustorilor.

Bucătarul sarazin pregătise o zeamă cu multe mirodenii, carne de berbec şi grăuncioare de griş numite de Abdallah *cuscùs*. M-am trezit că gura îmi ia foc şi am cerut disperat apă. Râzând, Baldassare a scos un săculeț de bobițe negre pe care le dăduse la măcinat şi ceruse să fie adăugate la mâncare: era piperul negru, zis şi boabele paradisului, piperul cel mai bun care şi costa mai puțin, venind din Africa neagră după un drum lung. Face foarte bine la inimă şi la intestin, lungeşte viața, se poate şi mesteca şi combina cu vin. Apropo de vin.

Eu, din puținele lucruri ce îmi fuseseră spuse de sarazini, mi-am imaginat că nu voi putea gusta vreo picătură de vin în toată călătoria aceea. Şi când colo acel lichid roşu, izvorât din burduful lui Baldassare, era cel mai bun, mai dens şi mai tare dintre toate câte le încercasem până atunci. Se producea chiar la Fes, într-o grădină a sultanului, care la sugestia sa a poruncit unor sclavi creştini să planteze o vie, şi asta doar ca să poată oferi această băutură oaspeților de o altă confesiune, a spus apoi, ca să nu întunece prin nimic respectul său față de învățămintele Profetului şi carisma lui de protector al credincioşilor. După nişte vin, buna dispoziție a lui Baldassare a crescut, iar eu i-am devenit simpatic. Îi făcea plăcere să vadă un tânăr ucenic cum sfidează necunoscutul acelui continent, căci în ochii mei se citea că mă aflu acolo pentru prima oară. Aş fi putut să-i fiu copil.

Cu o evidentă mândrie, Baldassare ne-a spus care erau noile comori pe care le ducea spre mare. Galerele venețiene ce aşteptau acum în portul Alcudia fuseseră închiriate de el. Iar caravana o văzuserăm, câte cămile, câți baloți, câte lăzi, câte gărzi de pază. Da, nouă ne putea spune, eram o companie prietenă, ca aceea a familiei Alberti de la Fes, cu

agentul Aliso degli Alberti. Era cea mai mare încărcătură de fildeş de elefant pe care o cumpărase, de aceea venise personal. Fildeşul provenea din inima continentului african, şi el îl rezervase deja în urmă cu doi sau trei ani, prin emisarii lui care coborâseră până dincolo de deşert, într-un oraş mitic numit Timbuktu, condus de un mare rege cu pielea neagră şi acoperit în întregime de aur. Păi atunci există viaţă dincolo de deşert! am exclamat eu, există şi alte popoare şi alte culturi *di retro al sol, del mondo sanza gente*[99]. Lumea nu se sfârşea acolo, la capul Finisterre. Baldassare a zâmbit: tinere prieten, lumea e mult mai mare decât ceea ce îţi poţi tu închipui sau ceea ce găseşti tu scris prin cărţi şi desenat prin atlase.

După alte două zile, în faţa ochilor noştri a apărut cetatea imperială Fes, *al-Aliya*, Suprema, oraşul sfânt întemeiat de descendentul Profetului, ne-a explicat cu mândrie Abdallah. Iată, se putea distinge partea antică pe dreapta, Fes *el-Bali*, de partea nouă cu palatul sultanului pe stânga, Fes *el-Jadid*. O întindere sclipitoare de cupole şi turnuri înalte şi ţuguiate. Cum aş putea descrie pe deplin acele minunăţii? Eu nu sunt nici scriitor, nici literat, nici istoric. Sunt doar un bătrân care a trăit îndelung şi căruia Dumnezeu i-a îngăduit să trăiască două vieţi înăuntrul aceleiaşi vieţi. Acum, cu experienţa anilor acumulaţi, pot revedea acele lucruri şi-mi pot evoca sentimentul unei minuni, pe care l-am trăit atunci, prin amintirea chiar acelei minuni.

Am fost pe dată vrăjit de acea nouă lume. Locuinţa noastră era în adăpostul caravanei numit de ei *fondouk*, în cartierul Nejjarine, un fel de han mare pentru negustorii străini, cu o curte spaţioasă înspre care dădeau două etaje de balcoane ale camerelor noastre. Arhitrave, balustrade,

---

[99] „Dincolo de soare, în lumea fără oameni”, citat din cântul XXVI din *Infernul* lui Dante (trad. Noastră).

gratii, porți, totul era făcut din lemn de cedru cu decorațiuni şi intarsii fine, iar din arcade atârnau lămpi fantastice cu sticle divers colorate. Într-un colț era o fântână cu un susur permanent al apei care curge, pentru spălarea purificatoare şi curățenia corpului, de care păgânii sunt mai preocupați decât noi, creştinii. Peste tot se găseau băi mari şi cazane cu ape calde şi reci în care să te speli şi să-ți petreci timpul. Şi pretutindeni descopeream semnele unui nesfârşit cult al frumosului. Abdallah, uimit de interesul şi de curiozitatea mea pentru cultura şi religia lor, m-a dus să văd o universitate a lor, numită Madrasa Bou Inania, un loc minunat cu fântâni şi grădini. În fața ei era o casă ciudată cu un şir de douăsprezece ferestre, iar sub fiecare dintre ele era un fel de pervaz pe care se afla câte un bol aurit. Am întrebat cine locuia acolo şi răspunsul a fost surprinzător: timpul. Era Dar al-Magana, casa orologiului, o incredibilă clepsidră cu apă care trebuie potrivită în fiecare seară, pentru că măsoară cele douăsprezece ore ale zilei, urmând durata lor inegală în funcție de diversele anotimpuri ale anului, mai scurtă iarna şi mai lungă vara. Picătură cu picătură, apa iese dintr-un rezervor şi pune în mişcare mecanismul, iar la împlinirea unei ore în bol cade o sferă metalică. Pentru ei, timpul este fluid ca apa, şi nu rece ca fierul, cum e la noi, cu implacabilul ticăit al rotițelor şi angrenajelor din marele orologiu din Palazzo dei Priori.

Locul găzduirii noastre, *fondouk*, era în centrul oraşului vechi, în Medina, aproape de marea moschee Caruven şi nu trebuia să oboseşti prea mult pentru a ajunge în *kaysaria*, marea piață a negustorilor. Dar eu, când puteam, preferam să mă pierd în labirintul de ulițe ale oraşului vechi. În hoinărelile mele, ca să scap de putoarea grețoasă de urină din cartierul tăbăcarilor Chouara, am ajuns în souk el-Attarin, piața de parfumuri. Cu ochii aproape închişi, mă învârteam ca un om beat pe străduțele acelea, urmând dâra

de mirosuri necunoscute, extrem de dulci şi de intense, care se amestecau cu duhoarea pielii femeilor, care în partea mai ascunsă a prăvăliilor le încercau pe mâini, pe gât, la subsuori sau, aşa cum puteam bănui, pe părțile lor cele mai intime. Pe care nu le văzusem sau cunoscusem niciodată, neştiind nici măcar cum erau alcătuite. Aveam senzația că îmi pierd mințile. Aveam viziuni cu flori cărnoase îmbobocind într-un deşert care nu era alcătuit din nisip fierbinte, ci din dune negre de praf de piper şi nucşoară măcinate, prin care se mişcau cu pas tăcut nişte fiare unduitoare cu blana pătată, care se bălăceau în băltoacele de apă de prin oaze, gazele şi gheparzi uşori şi sprinteni. Animalele păcatului.

Ascuns afară, lângă grătarul unei ferestre, am putut privi cu atenție mâinile unei tinere femei, pe care se contura un desen fantastic: cu un bețişor de lemn se aplica delicat amestecul pe piele, trasându-se două linii subțiri care se împleteau între ele. Mâinile erau singura parte a corpului unei femei pe care putusem să o văd de când ajunsesem în Africa. Erau femei pe stradă şi prin piețe, dar, în afara mâinilor lor, tot ce puteam vedea era o mare agitată de veşminte negre şi albastre care acopereau totul, brațe, picioare, iar capul era complet acoperit de o pânză neagră, iar fața de un văl care lăsa să se vadă doar ochii. Ascunse astfel, oferind vederii doar mâini prelungi şi pictate şi priviri fugitive, acele făpturi stârneau în mine dorințe pe care nu le mai trăisem. Şi-mi închipuiam că sunt toate frumoase, ca nişte minunați îngeri din paradis.

A venit să ne facă o vizită un alt păgân ca şi noi, Aliso degli Alberti, care ne-a adus o plăcută invitație din partea unui negustor evreu, Salimeticussi, cel mai mare furnizor al lui *messer* Baldassare. Ne-am îndreptat spre oraşul nou, spre clădirea impunătoare a palatului sultanului. Evreii locuiau acolo, sub umbra şi protecția lui, iar acela era şi

cartierul giuvaiergiilor, pentru că giuvaiergiii erau cu toții evrei.

În sala cea mare a casei lui Salimeticussi totul era deja pregătit şi prezentat pe mari tipsii de aramă, pe mese joase, fără fețe de masă sau pânze decorative. Sabatul începuse de curând, iar la evrei nimic nu se mai poate lucra după apusul soarelui. Noi trebuia doar să ne aşezăm ghemuiți pe covor, să aşteptăm binecuvântarea pâinii şi a vinului din partea gazdei noastre şi să începem banchetul. Nu aveam farfurii individuale, nici tacâmuri, fiecare se servea din aceeaşi farfurie şi mânca cu mâinile. Nu aveam nevoie de un tălmaci, evreul vorbea şi limba noastră, şi castiliana, şi catalana. Era originar din Andaluzia, din Sevilla, de unde fugise după ultimul masacru. Dar acum era nemulțumit şi de noua lui Țară, plângându-se de decăderea acesteia, după care a început să discute despre politică şi negoț.

Dar eu nu stăteam să-l ascult. Din primul moment când am intrat în casa aceea sesizasem o prezență tăcută. Doi ochi negri şi adânci ca noaptea, o cascadă de plete negre şi strălucitoare ca pana corbului. Era Shagal, fiica negustorului, o adolescentă în plină floare, care mă privea din balconul lung de la etaj, cu un aer curios şi provocator în acelaşi timp. Nefiind musulmană, nu purta văl. La mâini şi la glezne purta brățări de aur, umbla desculță, avea părul despletit, pielea extrem de albă şi obrajii uşor colorați în trandafiriu. Şi mi-a zâmbit. În acel moment m-am îndrăgostit lulea de ea. În timpul cinei nu puteam să scap de privirea ei. Şi nici să pun în timpul conversațiilor decât o întrebare care tuturor le-a părut năroadă: ce zi e azi? Nimeni nu a înțeles că voiam să marchez pentru totdeauna în memoria mea acel moment al vieții care curgea ca apa prin orologiul din casa timpului. Iar răspunsul pe care mi l-a dat tatăl ei nu l-am uitat, pentru că fixa astfel clipa îndrăgostirii mele pe orizontul biblic al istoriei universale.

Era a douăzeci şi treia zi din luna lui Iyair, din anul 5158 de la Facerea Lumii.

Despre cei trei sau patru ani care au urmat am amintiri neclare. Ştiu că m-am zbătut mereu să mă întorc la Fes cu caravanele de la Alcudia, ca să mă ocup de negoțul cu mirodenii, piei şi țesături din lână. Orice prilej era binevenit ca să îl vizitez pe bătrânul Salimeticussi şi să vorbim despre aventurile lui *messer* Baldassare, care îi scria lungi scrisori, şi ca să o privesc pe furiş pe Shagal. Bătrânul nu avea nicio bănuială. Într-o zi când el nu era, femeia lui m-a invitat să îi însoțesc afară din oraş, într-o grădină uluitoare de portocali dulci. Parcă ne-am fi aflat în paradisul terestru. Shagal, cu părul prins într-o coroană de flori, cu trupul zvelt, îmbrăcat într-o cămaşă albă transparentă de în, parcă zbura printre portocali, culegând fructele pe care să le aducă la noi la masa de sub pergolă.

Pe neaşteptate, vântul s-a înfuriat şi orizontul s-a acoperit de o pată închisă care devenea tot mai mare. O furtună de nisip. Doamna a poruncit să pornim imediat şi ne-am îndreptat în direcția oraşului. Nu ştiu cum, dar eu şi Shagal, mai sprinteni decât ceilalți, împinşi de frică sau poate de mână nevăzută a iubirii, eram cu mult înaintea celorlalți când furtuna s-a abătut cu violență asupra noastră şi ne-a despărțit de restul grupului, care şi-a găsit refugiu prin casele țăranilor. Noi rămăseserăm singuri în toată acea învolburare. Nu puteam vedea nimic. Cu chiu cu vai am găsit o casă părăginită făcută din cărămizi de lut. Acolo ne-am ghemuit înspăimântați în spatele unui zid.

Simțeam corpul ei deasupra corpului meu şi mi-a venit să-i spun că aş fi vrut ca furtuna aceea să nu se mai oprească, dacă am fi putut rămâne aşa îmbrățişați. Spre marea mea surpriză, ea mi-a răspuns că asta era şi dorința ei.

Până în acel moment nu schimbaserăm niciun cuvânt, şi nu ştiam că ea, fiică de negustori şi de evrei, cunoştea şi limba noastră, şi castiliana, catalana şi araba, şi că ştia să citească şi să scrie în toate acele limbi. Dar conversația nu a continuat. În timp ce afară era capătul lumii, noi pur şi simplu am rămas nedezlipiți şi ne-am iubit.

De atunci am continuat să ne iubim pe ascuns de fiecare dată când mă întorceam la Fes, mereu cu câte un pretext ca să ajung şi în cartierul evreiesc.

Ne urcam în turnul de deasupra casei lor, unde ea avea o cămăruță din care se vedea aproape tot oraşul, şi o mică terasă, şi un adăpost pentru porumbei albi.

Păsările sacre ale lui Venus. Şi Shagal înnoda la încheietura mâinii mele fire de lână răsucite numite *tsitsit*, care, îmi zicea, erau numerele care corespundeau literelor din numele ei. Şi tot cu acele fire îmi înfăşura şi îmi înnoda şi inima.

Când a descoperit că e gravidă, primul meu impuls a fost cel mai laş posibil: să fug. Eram un străin şi un păgân în ochii lor, justiția ar fi fost necruțătoare cu mine. Dar ea a fost cât se poate de fermă şi mi-a zis că, dacă aş pleca fără ea, şi-ar pune capăt zilelor. Şi asta nu numai datorită iubirii ce mi-o purta. Şi ea voia să fugă din lumea ei. Nu suporta să-l tot audă pe tată-său care spunea cele trei binecuvântări de dimineață, mulțumind Domnului că nu l-a făcut non-iudeu, sclav sau femeie. Nu suporta niciun fel de discriminări între persoane, între evrei şi non-evrei, între creştini şi non-creştini, între sclavi şi oameni liberi, între bărbați şi femei. Nu accepta destinul evreicelor din acea societate în care femeia trebuia să fie cu totul supusă, ascunsă, invizibilă. Era o copilă când au fugit de la Sevilla, dar în coşmarurile ei reveneau mereu văpăile pârjolului, urletele femeilor siluite, Guadalquivir care devenise un râu de sânge, cadavrele de care se lovea barca lor prin beznă.

Am încercat să-i explic că în celelalte țări creştine lucrurile nu erau deloc mai bune pentru femei şi evrei, dar în zadar. Cunoscând cât e de hotărâtă în adâncul sufletului, mult mai mult decât mine, a trebuit să cedez. Am acceptat să o duc cu mine de cealaltă parte a mării; apoi aveam să-i scriem tatălui său şi să ajungem la un acord. I-am vorbit despre toate acestea doar lui Abdallah, care era înfricoşat şi îngrijorat pentru consecințele extrem de grave ce urmau să se abată şi asupra afacerilor lor, pentru că se spunea că Salimeticussi, în afara faptului că era în relații foarte apropiate cu Marele Vizir, era şi foarte răzbunător. Nu ar fi iertat-o aşa uşor şi ar fi jurat răzbunare față de noi toți, începând cu Aliso, care îi adusese şarpele în casă. Dar s-a resemnat în cele din urmă şi ne-a pus la cale fuga.

Am plecat noaptea, îmbrăcați în pelerini, cu o caravană care mergea spre Egipt pe drumul deşertului, şi după câteva zile am părăsit caravana într-o oază şi am închiriat doi cai şi am galopat spre Alcudia, ajutați din spate de harmattan, un vânt cald şi uscat. Au fost zile de tensiune, mă temeam că vor apărea dintr-un moment în altul gărzile sultanului. Corabia, pe care cu mai multă vreme în urmă o închiriasem pentru întoarcere şi care trebuia să fie pregătită pentru plecare, nu era deloc gata. Încărcătura încă nu ajunsese la bord, pentru că fuseseră nişte greutăți cu negustorii locali. Şi atunci despre acest lucru i-am scris o scrisoare disperată lui Cristofano la Mallorca. Însă în cele din urmă am ridicat ancora şi am ajuns la Barcelona, la vărul meu, care a rămas înmărmurit. Convins fiind de pericolele la care se expunea o fată evreică la Barcelona, Frosino a reuşit să o convingă pe Shagal să se boteze, iar ea a acceptat, spunându-mi însă că în sufletul său va rămâne credincioasă legii sale. Am întrebat-o ce însemna numele Shagal şi ea mi-a arătat violetele care înfloreau în grădină. De atunci între creştini ea s-a numit Violante. Ne-am căsătorit într-o capelă de țară,

numai noi doi, însoțiți de Frosino şi de o slugă de-a lui, pentru că soția lui catalană refuza să dea ochii cu evreica. Am rămas înțeleşi să nu vorbim cu nimeni despre această căsătorie şi să nu-i scriem nimic tatălui meu. Dar Dumnezeu, care se milostivise să binecuvânteze iubirea noastră, nu ne-a binecuvântat şi cu copilul, care s-a născut înainte de vreme şi fără viață, probabil din cauza oboselii şi greutăților călătoriei.

Din nefericire nu m-am mai întors niciodată în Africa. Activitatea lui Frosino s-a schimbat pe neaşteptate şi deci şi a mea. Pentru a-şi exprima recunoştința pentru serviciile sale, regele îi încredințase *dret des italiens*, adică dreptul de a cere de la toți negustorii italieni o taxă de trei dinari la liră pe toate produsele importate sau exportate. Aşa că vărul meu a trebuit să îl angajeze cu un salariu de o sută de florini pe marele jurist Pere Descoll, ca să-i convingă pe evazionişti să plătească. Frosino trebuia să meargă adesea să-şi vadă de afaceri la Valencia, aşa că mi-a dat procură să mă ocup eu de ridicarea acelor sume provenite din *dret*.

Părea o mare creştere a statutului nostru, dar, în realitate, situația noastră s-a înrăutățit. Puțin câte puțin, vechii prieteni de odinioară au început să ne întoarcă spatele, considerându-ne nişte ingrați şi nişte lipitori vândute regelui şi catalanilor. Chestiunea nu-mi plăcea deloc nici mie. Cu agenții lui Datini, Simone şi Cristofano, raporturile erau tensionate şi se răceau tot mai mult din pricina poveştii cu Shagal, pe care unii o socoteau pur şi simplu un act de răpire. Salimeticussi, după ce mi-a respins toate scrisorile şi neavând pe cine să-şi verse focul, aproape că l-a făcut să moară de teroare pe bietul Aliso degli Alberti, întemnițat în celulele fetide secrete din Fes, până când a fost eliberat în urma unei scrisori a regelui Martino către sultan. Aliso s-a întors distrus, compania lui a dat faliment şi nu şi-a mai revenit niciodată. Nici afacerile lui Baldassare, pe care

nu l-am mai întâlnit, nu mergeau bine. La Florența îi puseseră sechestru pe toate bunurile, şi de atunci era constrâns să facă să circule scrisorile şi mărfurile, prefăcându-se că aparțin companiei Datini, dar era evident că avea probleme cu lichiditățile. Probabil că marii suverani care îl tot mângâiaseră nu erau la fel de vioi la plată, pe cât de vioi fuseseră la pus mâna pe obiectele lui atât de deosebite.

Ca să mai aflu veşti despre el m-am dus în prăvălia unui maestru cartograf care ştiam că primise de la el mai multe comenzi. Violante m-a însoțit, pentru că maestrul era un evreu care supraviețuise masacrului şi fusese convertit cu forța în urmă cu zece ani, şi voia să-l cunoască. I-am ascultat vorbind în limba lor sacră, după care maestrul mi-a arătat comorile sale: foi întinse de pergament cusute împreună pe care, printr-o muncă îndelungată şi plină de răbdare, trasa cu compasul şi echerul profilul coastelor Mediteranei şi al continentelor ce o înconjoară. Noi îi spuneam Giame Riba, dar adevăratul lui nume evreiesc era Jehuda Cresques, şi învățase acest meşteşuj la Mallorca, de la maestrul Abramo. De atunci, Violante a început să meargă pe la el şi să-l ajute la transcrierea numelor geografice pe hărți. Faptul că scria acele nume îi dădea iluzia de a cunoaşte lumea toată, făcând-o să viseze călătoria vieții viitoare împreună cu iubitul ei.

Dar timpul fericit al primei mele vieți se apropia de sfârşit. Sferele metalice cădeau implacabil în bolurile aurii ale marelui orologiu cu apă care este această lume. A murit unchiul Giovanni, iar mătuşa Lottiera, asistată de Frosino, a fost silită să trimită procură tatălui meu ca să se vândă bunurile pe care încă le mai dețineau la Florența, aşadar casa din San Michele Berteldi. A murit *messer* Baldassare la Napoli în circumstanțe neclare. A murit *messer* Francesco

Datini. A murit şi regele Martino care îi proteja pe Frosino şi pe puţinii evrei supravieţuitori.

Într-o nefericită zi, Violante a ieşit singură ca să-l ajute pe bătrânul maestru Giame, ca de obicei. La întoarcere a fost luată drept ţintă de o gaşcă de băieţi care au început să strige să fie omorâtă evreica, aruncând în ea cu pietre mari ce rămăseseră de la construcţia Catedralei del Mar. Ea a încercat să se refugieze într-o biserică, dar preotul, auzind cuvântul evreică, i-a închis uşa în nas. Au găsit-o acolo, în faţa bisericii, cu părul negru care-i plutea în balta de sânge. Era încă în viaţă. Disperat, în zilele în care medicul încerca să o reanimeze, am pornit în pelerinaj până la o mănăstire ascunsă printre stâncile înalte din Monserrat, şi acolo am rugat-o pe Madonna Neagră cu toată credinţa de care eram în stare, dar acea statuie de lemn a rămas mută şi impasibilă. La întoarcere, nicio minune nu avusese loc. Violante murise.

Am revenit pe mare. Pe drumul de întoarcere, desaga mea era mai goală decât cea cu care sosisem, tânăr şi plin de speranţă pentru viitorul meu. Nici bani câştigaţi în monede de aur sau puşi bine în vreun cont nu aveam.

Duceam cu mine puţine lucruri. Vechea mea hartă de navigaţie, şifonată şi împăturită, pe care o folosisem în prima călătorie fatală în Africa. Un simplu magnet închis într-o cutiuţă, care nu m-a ajutat prea mult în navigarea mea pe apele vieţii. Hărţile şi desenele lui Violante, cu scriere arabă şi ebraică. O hartă făcută sul de la maestrul Giame, neterminată, dar cu numele trasate de mâna lui Violante. Şi un fir de lână plin de noduri şi răsuciri. Din ea, din existenţa ei, din surâsul ei nimic altceva nu-mi rămăsese.

A doua mea viaţă a început după întoarcerea la Florenţa. Eram un nimeni.

Nu aş fi devenit niciodată nici negustor, nici notar, la patruzeci de ani nu aş fi putut improviza nicio intrare în vreo breaslă, şi deci nu aş fi putut avea nicio funcție sau sarcină în viața publică. M-am închis în mine şi nu am vrut să povestesc nimănui ceea ce mi se întâmplase dincolo de mare. Frosino din Barcelona a fost credincios jurământului său şi nimic nu s-a spus despre Violante, care a rămas un secret adânc îngropat în inima mea. Înăuntrul meu mă simțeam un om mort, şi în parte chiar aşa era. Prima parte a vieții mele se sfârşise acolo în sud, dincolo de mare; se sfârşise cu acel tânăr negustor care naviga pe apele Mediteranei, urmând vânturile şi curenții, nu mai exista.

Bătrânul meu tată a încercat să mă ajute, în ciuda ostilității soției sale, *monna* Bartolomea, care era şi mama mea, dar care nu mi-a iertat fuga din urmă cu cincisprezece ani şi nu a vrut să-mi mai vorbească vreodată. *Ser* Piero, dat fiind că Florența nu ar fi avut nimic să-mi ofere, m-a sfătuit să mă întorc să am grijă de proprietățile pe care le mai aveam în sat. Poate că, după atâta tumult pe mare şi pe uscat, viața tihnită de la țară mi-ar fi prins bine şi mi-ar fi asigurat şi o linişte economică, modestă, dar sigură. Trebuia avut grijă de culturile de pe câmp, de contractele de arendă, de concesiune, de vânzarea şi cumpărarea a ceea ce se producea, adică vinul, uleiul, grâul, inul, trebuia să fii cu ochii-n patru la înşelătoriile lucrătorilor şi ale vecinilor, să rezişti la scandaluri, să creşti nişte animale, să întreții cum trebuie casele, grajdurile, hambarele şi să le reabilitezi dacă e cazul. Nici gând să te plictiseşti sau să te înfăşori în gânduri neguroase. Dar în acel orizont de linişte lipsea un singur lucru: trebuia să-mi iau femeie.

El mi-o şi găsise, aşteptând întoarcerea mea, punându-se de acord cu un notar din sat care avea aceeaşi vârstă ca a mea, şi de a cărui ucenicie la Florența tata se ocupase, *ser* Piero di Zoso di Giovanni da Bacchereto, un sat lângă Vinci,

tot prin zona Mont'Albano, dar pe celălalt versant, pe una dintre străzile ce coborau către Artimino şi apoi către oraş. Fiica sa, Lucia, avea douăzeci de ani, iar eu aş fi putut să-i fiu tată. Probabil primii ani au fost grei şi pentru ea, care s-a căsătorit cu unul ca mine, care păream deja bătrân şi nu prea vorbeam, nu îmi deschideam niciodată inima şi nu îi povesteam nimic despre trecutul meu. Dar Lucia nu-mi reproşa nimic, iar dacă suferea, o făcea în tăcere. Timp de ani la rândul, eu, închis în durerea mea, nu mi-am dat seama de durerea ei.

Locuiam într-un sfert din casa tatălui meu, o bucată cu totul independentă, pentru că *monna* Bartolomea nu voia să ne vadă nici pe mine, nici pe Lucia.

După-amiezile, în tăcere, în timp ce eu rămâneam să mă uit la jarul care încetul cu încetul se stingea în vatră, ea tricota sau lucra ceva pentru mine, o pereche de ciorapi groşi de lână pentru iarnă, o cămaşă de în pentru la vară, o broderie pe vreo faţă de masă nouă, o batistă, pentru că nu aveam bani să cumpărăm lucruri noi de la prăvălie. Când termina să lucreze, dacă mai era puţin ulei în candelă, citea o pagină sau două dintr-o carte care îi plăcea foarte mult, despre vieţile sfinţilor şi sfintelor, îşi spunea rugăciunile în faţa unei icoane cu Maica Domnului cu Pruncul, şi doar după aceea, când vedea că dorm profund, se suia în patul cel înalt şi se culca pe partea cealaltă, pentru că deja se resemnase cu ideea că eu nici măcar nu o atingeam. Ca o sfântă.

Tatăl meu nu a putut să se bucure prea mult de căsnicia noastră, nici să îşi vadă împlinită dorinţa de continuitate a neamului nostru, căci copiii nu mai veneau. A murit după câţiva ani. Fără alte surse de venit decât micile rente ce ne soseau din proprietăţile de la ţară şi ajutorul Luciei din mica ei zestre sau din câte o muncă de tors acasă, ne-am mutat într-o casă cu chirie în cartierul popular San Frediano.

Monna Bartolomea nu ne-a salutat nici măcar de la fereastră. Dar în San Frediano ne simțeam mult mai bine. La târg se cheltuia mai puțin şi vedeai toată vioiciunea oamenilor din popor, meşteşugari, muncitori ce lucrau în industria lânii, care adesea le implicau şi pe propriile neveste şi fiice în munca de tors şi țesut. Lucrul adevărat, autentic, acela făcut cu trudă şi cu sudoarea mâinilor, reuşeam să-l înțeleg mult mai bine decât cel făcut de bancheri şi de cămătari. Eu trăiam de pe o zi pe alta, învârtindu-mă prin piața Santo Spirito, oferindu-mi serviciile de scrib sau mediator pentru câte un analfabet ce se ocupa cu dărăcirea lânii sau pentru vreo văduvă din cartier, aproape la fel de bine ca un notar, fiind un sfătuitor atent, un om cu experiența lumii. Şi ostenindu-mă spre a-l susține pe omul puternic din cartier, Cristofano di Francesco Maşini. Cristofano locuia în Fondaccio, între mănăstirea Santo Spirito şi Arno, şi mulțumită publicității pe care i-am făcut-o devenise magistrat, gonfalonier şi prior, şi mi-a fost pe veci recunoscător, ajutându-ne să ne ducem traiul. Îmi petreceam mult timp prin atelierele de țesut şi de argăsit, încercând să împart în stânga şi dreapta sfaturi de bătrân înțelept şi să povestesc despre lucrurile extraordinare pe care le văzusem la Barcelona, la Mallorca, la Valencia şi mai ales la Fes. Muncitorii şi maiştrii mă puneau să povestesc, dar nu după mult se plictiseau şi se întorceau la lucru, pentru că nu aveau vreme de pierdut, iar patronii îi persecutau dacă nu lucrau şi puțin le păsa lor de bazaconiile alea ale mele despre sarazini. Şi realizam că eu o dădeam înainte cu povestitul aproape singur, că doar prostul cartierului mai stătea să mă asculte.

Ieşeam adesea din casă, Lucia şi cu mine, cu prilejul sărbătorilor religioase pe la micile biserici de țară sau sanctuarele care atrăgeau pelerinii evlavioşi prin aducerea unor moaşte importante sau prin prezența unui preacuvios

călugăr ce ştia să-ți aducă pacea în suflet prin cuvântul său şi prin exemplul viețuirii sale. Unul dintre aceste locuri era mănăstirea San Bartolomeo sau Monteoliveto, încredințată prin concesiune ecleziastică congregației benedictine a Olivetanilor şi apreciată de familiile Strozzi şi Capponi.

Mănăstirea era înconjurată de grădini şi vii şi era unul dintre locurile preferate pentru drumețiile mai lungi, chiar şi înainte de sosirea monahilor, poate şi cu o sută de ani în urmă, când locul de închinare era dedicat Sfintei Maria del Castagno, unde se adunau cei dintr-o confrerie laică, nu întâmplător numită a Slăninarilor, care sărbătoreau acolo şi sacrul, şi profanul, cu mese lungi şi gălăgioase în aer liber. Dar cuvioşii călugări ar fi preferat ca Monteoliveto să fie cunoscută mai mult pentru cultul evlavios al locului decât pentru cârnații şi vinul Slăninarilor.

Biserica era nepictată şi într-o stare proastă, monahii spuneau că în curând o vor restaura, comandând o altă operă frumoasă cum era cea din altarul principal, făcută de pictorul Lorenzo Monaco, reprezentând-o pe Fecioara cu Pruncul înconjurată de patru mari sfinți. Luciei îi plăcea mult şi citea mereu inscripția, *Ave gratia plena Domninus tecum*[100], continuând s-o roage cu fervoare pe Sfânta Fecioară să se milostivească şi pentru ea cu dar de copii.

Dar pentru care ar mai fi fost necesar încă un dar, pe care Lucia nu avea curajul să i-l spună Maicii Domnului fără să roşească în taină: darul de a aprinde în mine dorința, darul de a-şi uni trupul cu al meu, pentru că, fără trecerea obligatorie prin această etapă, copilaşii nu aveau cum să apară.

După slujbă, Lucia şi cu mine, ținându-ne de mână, ne aşezam pe un zid scund de unde, printre stejari de stâncă şi

[100] „Bucură-te, Cea plină de har, Domnul este cu Tine” (lat.).

chiparoşi, ne puteam bucura de o privelişte încântătoare a Florenţei noastre, acum dominată de şantierul uriaş al cupolei de la Santa Reparata şi de munţii cei îndepărtaţi, de la Fiesole la Apenini. În priveliştea aceea, în tăcere, fiecare dintre noi vedea ceva diferit despre care nu îi vorbea celuilalt. Lucia dorea să revadă profilul acelor munţi de pe terasa casei sale de la Bacchereto pe Mont'Albano. Eu însă visam munţii Rif, pe când călăream în goană prin deşert către mare şi către destinul meu. Şi, fără să îmi dau seama, mâna mea se desprindea, lăsând singură mâna Luciei.

După câţiva ani, ne-am decis în cele din urmă să părăsim Florenţa şi să ne stabilim la Vinci. Lucia şi ai ei erau fericiţi, iar ea în adâncul inimii a sperat ca acea schimbare să ne poată aduce şi acel dublu dar pe care îl ceruse Maicii Domnului. Dar cu toţii, printre care şi Cristofano Maşini, m-au sfătuit să nu renunţ la cetăţenia florentină, cu anexele şi privilegiile ei, de care cei din provincie nu se bucurau. Nu pentru mine spuneau asta, pentru că se vedea că acea cetăţenie nu îmi folosea la nimic, ci pentru binele copiilor pe care într-o bună zi bunul Dumnezeu avea să ni-i dăruiască, şi care până în acel moment, după mai bine de zece ani de căsnicie, nu apăruseră. Şi aşa am rămas eu toată viaţa *civis florentinus,* aparţinând circumscripţiei San Frediano, unde se găsea micuţa şi modesta noastră casă. Cartierul Santo Spirito. Gonfalone Balaurul.

Am închiriat un car cu cal şi chirigiu şi am încărcat acolo puţinul şi sărăcăciosul nostru calabalâc, şi acolo ne-am suit şi noi, la fel de săraci.

Lucrurile cele mai incomode erau vechiul cadru înalt de pat din lemn de cireş, demontat cu grijă, patul scârţâitor al familiei, care fusese al tatălui meu, în care fusesem conceput şi apoi născut de mama mea, şi în care Lucia se ruga să devină şi ea mamă cândva; apoi salteaua mare din lână grea, două plăpumi din pene şi cele două perne ale

noastre; un cufăr pentru hainele Luciei şi unul mai mic pentru mine; o ladă de făină şi două sprijinitori pentru stiva de lemne; câteva vase şi ustensile de bucătărie; şi un sipet cu lucrurile la care țin cel mai mult, nişte cărți, registrele cu minutele contractelor tatălui şi bunicului meu, un vechi portulan, o busolă şi mapamondul maestrului Giame.

Începea navigarea în cea de a doua şi nouă viață pe carul acela hurducăit care era a doua noastră corabie. A noastră, a mea şi a Luciei, în sfârşit.

La Vinci nu aveam nici măcar o casă. Ne-am descurcat cu ajutorul unui țăran care îmi datora nişte bani, pentru că eu am avut obiceiul să îi împrumut pe cei care au nevoie, fără dobândă, şi nu întotdeauna i-am căpătat înapoi.

Antonio di Lionardo di Cecco trebuia să-mi dea înapoi optsprezece florini. Şi atunci eu şi Lucia ne-am instalat într-o căsuță de-a lui dărăpănată de la țară.

Casa era a lui, banii erau ai mei. Trăiam din ce torcea Lucia şi din puținul pe care îl produceau moşiile tatălui meu: un teren la Costereccia, ținând de Santa Maria al Pruno, un altul la Colombaia, ținând de Santa Croce, şi lângă biserica şi castelul din Vinci şi încă nişte parcele de pământ. Din toate însumate se puteau scoate cu greu cincizeci de banițe de grâu, douăzeci şi şase de butoaie şi jumătate de vin, două urcioare de ulei şi şase banițe de semințe de sorg. Mai erau şi două terenuri pentru construit case, unul în castel şi altul în micul burg, în spațiul de piață.

Ne duceam des la Bacchereto de sărbători, asta şi ca să mâncăm puțin mai bine şi mai abundent la masă la socrii mei. Lucia avea un frățior încă mic, Baldassare, de la a doua soție a tatălui ei, şi ne era foarte drag. În acele scurte drumeții pe celălalt versant al muntelui m-am interesat de activitatea cuptoarelor care prosperau în localitatea aceea, în special cel din Toia, proprietatea socrului meu, specializat

în producția de urcioare frumoase, smălțuite în culori vii. Mă duceam să vorbesc cu meşterii olari, să văd cum pregătesc lutul, cum îl ard şi cum realizează smalțurile.

Timpul trecea, dat copiii tot nu veneau. Deja aveam o oarecare vârstă.

Eram ca Avraam şi Sara, pentru care părea cu neputință să se împlinească făgăduința lui Dumnezeu de a le dărui copii mai numeroşi decât stelele de pe cer. Dar, într-un târziu, rugăciunile Luciei i-au fost ascultate şi i-au fost hărăzite ambele daruri cerute, iar al doilea, ca o consecință a celui dintâi, după atâția ani în care ne ignoraserăm reciproc, a fost pentru amândoi o descoperire şi o mângâiere miraculoasă, aceea de a avea un partener, o parteneră pentru toată viața ce ne mai rămăsese, pe care să-l poți îmbrățişa, pe care să-l poți iubi şi lângă care să poți adormi în patul uriaş al familiei noastre.

Pe 19 aprilie 1426, într-o vineri, s-a născut primul nostru copil, şi nu am stat pe gânduri să-l botezăm Piero, care era şi numele tatălui meu, şi al socrului meu. Dar cel de-al doilea nume eu l-am vrut, cel al vărului meu Frosino, care mi-a fost nu numai văr, ci şi mentor, şi prieten de-a lungul întregii mele vieți, pentru că prima şi a doua nu puteau fi separate. Exista o continuitate: eram tot eu cel care nu renunța să meargă pe acest drum, eram tot eu cel care nu renunța la această față tot mai zbârcită.

Duminica, mândri foc, l-am dus pe plângăciosul de Piero Frosino, înfăşat bine în scutece albe, de nu i se vedea decât căpşorul, în biserica Sant'Andrea şi Santa Croce, ca să fie botezat în vechea cristelniță de piatră de parohul *ser* Filippo, ocazie cu care am invitat ca martori toate persoanele importante pe care le cunoşteam. Erau puțini din Vinci însă, pentru că, după ce fusesem primit la început cu răceală de oamenii aceia, care mă consideraseră un străin din Florența plin de aere, dar fără greutate, nu aveam chef să am prea

mult de-a face cu ei, cu atât mai puțin să mă încumetresc cu ei, nici măcar cu ocazia botezului. Dar am izbutit să-l fac să vină de la Florența pe post de naş pe Cristofano Maşini şi de la Empoli pe cancelarul din Petroio.

Cu toții au fost impresionați de prezența unei personalități precum Maşini şi mie mi s-a părut că el, bucuros că prin acea ieşire din oraş se smulge puțin din mărunțişurile meschine ale vieții florentine într-o zi de sărbătoare, de aprilie, a vrut să râdă oarecum de oamenii simpli din Vinci şi a venit cu toată suita de care se bucură cei cu funcții superioare, călare pe un cal cu valtrap, însoțit de bărbați în livrea şi glugă şi de o slugă de-a sa travestită în herald.

M-a ajutat şi pentru că a plătit el masa festivă în aer liber din grădina preotului şi a invitat jumătate de comună, distrându-se de minune. Consătenii mei, care până atunci nici nu şi-au pus problema că exist, au început să creadă că şi eu aş fi o persoană demnă de respect. Pe scurt, mi-au şi atribuit titlul de *ser*: *ser* Antonio di *ser* Piero mi se spunea, imaginându-şi că o persoană importantă ca mine, care ştia să scrie şi să citească, să vorbească şi să istorisească poveşti care nu se mai terminau, nu putea fi decât un notar sau un om de litere, unul care vorbea de la egal la egal cu preotul şi cu primarul.

Cum nu locuiam încă în Vinci, m-am aranjat şi eu cum fac notarii la Florența: m-am instalat în hanul dintre castel şi micul burg, la o masă numai a mea, şi între două pahare de vin primeam țăranii ca la spovedanie şi îi ajutam să redacteze declarația bunurilor pentru cadastru, sau o scriam chiar eu, sau o iscăleam, sau le dădeam o mână de ajutor în stipularea contractelor, în medieri în cazuri de litigiu, ca un judecător de pace. Uneori le împrumutam bani sau le dădeam sfaturi despre diferite achiziții; alteori stăteam să-i ascult fără să le cer bani, fără să-mi pese de

cum se scurge timpul, pentru că într-un fel sau altul trebuie oricum să-ți petreci timpul; iar dacă era nevoie, dacă cineva avea vreun strămoş care fusese clientul tatălui sau bunicului meu, căutam în arhivă vechile documente notariale şi rescriam actul de care avea nevoie.

În seara botezului lui Piero Frosino aveam în mână chiar ultimul registru al tatălui meu, *ser* Piero. Mi s-a părut un semn al destinului, ca mărturie ce trece de la un Piero la altul, de la o generație la alta. Familia, în cele din urmă, era dusă mai departe. Tatăl meu ar fi fost tare fericit şi poate ne privea dintr-o altă dimensiune şi ne binecuvânta. Mi s-a părut atunci să fac gestul cel mai potrivit deschizând acel registru la sfârşit, acolo unde tata lăsase ultima pagină goală. Acolo unde existența lui *ser* Piero di *ser* Guido se oprise, ca şi scrisul lui, şi unde familia noastră îşi relua drumul. Din poziția de ucenic de notar sau de negustor învățasem că ceea ce nu scrii nu există, dar până la urmă nu mă făcusem nici notar, nici negustor. Fără îndoială, Piero Frosino exista pe cont propriu fără să trebuiască să scriu nimic. Scrisul nu creează viața, ci o urmează şi fixează pentru veşnicie un moment în curgerea de neoprit a timpului, pentru ca într-o zi să fie posibil să transmită mai departe amintirea, ție sau celui care va veni după tine, după moarte. Şi astfel, cu frumosul meu scris de negustor, cu înfloriturile acelea caligrafice pe care mă obişnuisem să le fac în Africa în urmă cu douăzeci de ani, şi în forma cea mai solemnă de care era în stare un notar ratat, am început să scriu, luând-o mereu de la capăt de rând ori de câte ori mi se părea că am scris un nume sau un lucru important: *1426/ Astăzi, 19 aprilie, în zi de vineri s-a născut fiul meu*; şi mai departe, în sfârşit*: Copilul acesta a primit numele de Piero şi Fruosino.*

Planta continua să rodească. Pe 31 mai 1428 s-a născut un alt băiat al meu, al cărui naş a fost nici mai mult, nici

mai puţin decât Schiatta dei Cavalcanti, pe acea vreme mai-marele din Vinci, din familia ilustră a poetului Guido, prietenul lui Dante. A fost botezat Giuliano, dar, din păcate, Domnul a vrut să-l cheme imediat la El, ca să facă din el un înger în împărăția Sa din rai.

Am fost mângâiați însă de venirea pe lume a unei frumoase fetițe, pe 31 mai 1432. Primul nume l-am ales eu şi cel de-al doilea Lucia: Violante şi Lena. Şi asta spre surprinderea Luciei, pentru că acel prim nume nu-l mai auzise prin zonă sau printre rude şi se îndoia să fi existat pe undeva vreo Sfântă Violante, numai că am insistat, spunând că acel nume îmi plăcea, pentru că îl citisem într-o carte. În cele din urmă, Lucia a cedat şi a acceptat. A fost botezată de un preot ce era în trecere, Iacopo da Roma, care a fost încântat să rămână şi la agapa ce a urmat, cu mult salam toscan condimentat cu semințe de fenicul, sturzi cu dafin la frigare şi vin bun. Lucia avea deja patruzeci de ani, dar Dumnezeu i-a mai oferit un dar, când deja nu ne mai aşteptam. Ciclul i se întrerupsese, dar când am văzut pântecul că i se măreşte am înțeles motivul stărilor ei de greață şi vertij. Pe 14 iunie 1436 s-a născut Francesco Guido şi a fost botezat de *ser* Filippo, preot la biserica Santo Manto.

Pentru fiecare dintre aceste naşteri, în seara botezului deschideam vechiul registru al tatălui meu şi cu grijă însemnam evenimentul, spre a nu fi uitat.

Scriam mereu în acelaşi fel şi în aceeaşi ordine: mai întâi, izolat în mijlocul rândului, anul întrupării Domnului Nostru, apoi ziua şi luna, uneori chiar şi ziua săptămânii şi momentul zilei, dimineața sau spre amurg, apoi numele ce i-au fost alese, apoi naşii şi naşele copilului. Uitându-mă din nou la această pagină, am observat că spațiul dedicat fiecărui copil e diferit: pentru cel dintâi fiu sunt unsprezece rânduri, pentru ceilalți doar vreo patru la fiecare. Şi scrisul

e mai puțin frumos, dar mai cursiv. Deja venirea pe lume a unui nou copil nu mai era pentru noi un eveniment miraculos, ci doar un obişnuit fapt administrativ.

Însă mi se strânge inima mereu când citesc puținele rânduri dedicate bietului Giuliano. Nou-născutul a murit la puține ore după botez, când încă era în toi agapa din curte. Am auzit un urlet dinăuntrul căsuței noastre de țară.

În patul cel mare, Lucia, trezindu-se după ce ațipise câteva clipe, şi-a dat seama că pruncul pur şi simplu încetase să mai respire şi că inimioara nu-i mai bătea. Când seara am avut totuşi forța să deschid din nou registrul de notar, nu eram în stare nici să scriu, nici să-mi amintesc numele naşilor. Şi în acea disperare am uitat să notez până şi numele micuțului care părăsise deja această vale a plângerii. Am adăugat doar ulterior, la sfârşitul rândului: *Numele lui a fost Giuliano.*

Acum pagina e aproape completă, mai rămâne puțin spațiu la sfârşitul ei, care de acum va rămâne gol. Vremea ce ne-a fost îngăduită pentru a zămisli şi a da roade s-a încheiat. Eu am devenit un copac bătrân, iar buna mea Lucia nu e mai prejos. Acum rugăciunile noastre sunt îndreptate către fiii noştri, către noile plante şi noile vlăstare ale familiei noastre.

Când s-a născut, Violante a scos nişte zbierete ca de inaugurare a noii noastre case din centrul orăşelului, pe care reuşisem să o cumpăr de la carmeliții de la Spedale Santa Maria Nuova din Florența, prin susținerea prietenului meu Domenico di Brettone. E ca un element de legătură dintre cele două inimi ale localității Vinci, castelul şi vechiul burg. Pe o parte, dă spre drumul care din zona pieței urcă la castel, pe cealaltă, spre o mică grădină de zarzavat şi o grădină, învecinându-se cu casele şi proprietățile preotului Piero di Bartolomeo di Pagneca, cel căruia acum îi este încredințată biserica.

Anii au trecut repede, şi copiii au crescut şi mai repede. Piero a devenit un flăcău înalt, slăbuț, tăcut, singuratic şi introvertit, pare destul de sâcâit de giugiulelile lui Violante şi giumbuşlucurile lui Francesco, cu zece ani mai mic decât el, mereu pus pe joacă, pentru că trebuie să citească, să învețe şi să facă multe exerciții de scriere. Când nesăbuitul de Francesco şi încă şi mai nesăbuitul pisoi negru, pe care pe bună dreptate l-am botezat Saladino, sar pe masa lui de scris, dărâmându-i toate hârtiile, pana, călimara şi murdărind totul de cerneală, Piero îşi iese din minți şi pleacă trântind uşa. Nu se înțelege prea bine cu mine, iar când s-a făcut mai mărişor şi l-am întrebat motivul, mi-a răspuns că nu trebuia să plec, să-mi părăsesc tatăl, şi familia, şi meseria de notar.

Cine ştie cum i-a venit ideea asta, poate uitându-se la registrele notariale de familie şi văzând cât sunt de importante, când venea câte un țăran acasă la noi şi îmi cerea o copie a unui document. Piero a început repede să fie atras de scris. Când, seara, Lucia şi cu mine începeam să citim ceva cu voce tare, sau când trebuia să scriu un act şi, cu pana în aer, înainte de a o înmuia în cerneală, încercam să găsesc cuvântul sau exprimarea cele mai potrivite, simțeam mereu o prezență care ne spiona din umbra uşii, doi ochişori uimiți ai acelui copilaş singuratic, descoperind vraja pe care ştiu să o facă cei mari cu pana şi hârtia. Apoi a crescut şi a vrut să devină şi el stăpân pe acea magie.

Eu nu m-am supărat niciodată pe Piero. Da, îmi pare foarte rău, dar, de fapt, îl înțeleg. E altfel decât mine, e normal să fie aşa. El are în sânge acea cerneală a notarilor. Şi vrea să plece la Florența. Vinci parcă îl încorsetează.

L-am învățat să citească şi să scrie pe o tablă cu alfabet, apoi l-am pus să studieze principiile scrisorilor cu preotul, care în mod cert ştia mai multe decât mine, că eu deja uitasem totul. Dar mai păstram încă manualul pentru a

intra în breasla notarilor pe care l-am folosit eu, care era încă bun când Piero a început să meargă la colegiul de la Florența. Nu mi-a spus niciodată cum se descurca, nici eu nu l-am întrebat, dar cred că nu îi mergea prea bine. Îmi amintesc glumele cumplite pe care mi le făceau colegii de curs, vlăstarele unor iluştri notari florentini, care îşi băteau joc de băiatul de la țară, tăindu-i penele şi mânjindu-i cutiuța de scris. Nici pentru el nu o fi fost diferit. Şi nici bani prea mulți nu puteam să-i dăm. Hainele i le mai peticea *monna* Lucia, sau i le cosea, recuperând nişte bucăți de pânză folosită, că nu ne permiteam să-i cumpărăm altele noi. Între timp şi Violante pleca din casă şi se căsătorea cu Simone d'Antonio da Pistoia, un pierde-vară împătimit al jocurilor de noroc, pe care nu l-am putut suporta niciodată şi care şi acum mă irită, susținând că nu i-am dat toți banii din zestrea fetei.

Dar până la urmă Piero, cel tenace şi încăpățânat, a reuşit, şi încă singur. Şi a devenit notar. A devenit *ser* Piero d'Antonio di *ser* Piero di *se* r Guido di Michele da Vinci. E adevărat că, în această înşiruire a străbunilor, acel Antonio fără un *ser* în față nu face o impresie bună. Şi Piero precis se cam ruşinează şi ştiu că nu mi-o va ierta niciodată. Dar, între timp, ca un fiu vrednic, a început să mă ajute cu treburile pe care sărmanul lui tată nu mai e în stare să le facă până la capăt. De pildă, obligația de a preda declarația pentru cadastru pentru anul 1446 mi-a dus-o el la Florența. Şi apoi, în urmă cu trei ani a început să muncească, dar cu trudă multă la început, pentru că trebuia să facă totul singur, iar vina era a mea, pentru că întrerupsesem, cu mulți ani în urmă, continuitatea profesională de la o generație la alta.

A lucrat şi el cât s-a putut la Florența, instalându-şi pupitrul de consultații o vreme la Santa Felicita, o vreme la Badia, apoi s-a mutat la Pisa, apoi s-a întors. Fiind o fire

mândră, nu îmi povestea niciodată nimic şi nu voia bani, zicea că îi ajung cei făcuţi din munca lui. Care trebuie că nu erau prea mulţi.

Atunci, pentru a-l putea ţine atâţia ani la Florenţa, făceam să îi ajungă prin mâna *monnei* Lucia, că de la ea îi accepta. Puţin câte puţin a trebuit să vând mai multe parcele de pământ pe care le aveam nu departe de Vinci.

Piero are mereu datorii ici şi colo: la cel care-i vinde hârtia, la cel care-i vinde vinul, la Badia, pentru dreptul a-şi fi instalat pupitrul acolo. Şi-a cumpărat o robă roşie de mâna a doua din vânzarea bunurilor unui notar mort şi a dat-o *monnei* Lucia ca să o mai aranjeze şi să-i peticească o gaură. Am o îngrijorare însă. E ceva ce nu-mi place în legătură cu persoanele cu care se vede la Florenţa, cum ar fi acel cămătar pe nume Vanni di Niccolò di *ser* Vanni. Când a murit, în urmă cu câteva luni, se pare Vanni le-a lăsat ca moştenire pe viaţă casa lui din Via Ghibellina văduvei lui şi lui Piero al meu.

De ce? Din ce misterios motiv unul ca Vanni ar putea face cadou ceva unui necunoscut notar de provincie? Şi apoi, de unde provine proprietatea acelei case şi ce origine au toate celelalte bunuri ale lui Vanni? Sigur nu le-a câştigat în mod legal, nu cred că o să se aleagă ceva de ele.

*

Piero e pe cale să ajungă aici, la Anchiano.

Nu mult după prânz am început să urc încetişor, sprijinindu-mă în baston, că la optzeci de ani picioarele nu te mai ţin ca pe vremuri. M-am oprit puţin să-mi mai trag sufletul la Ferrale şi să beau un pahar cu vin cu Arrigo del Tedesco. Îmi urmez drumul, e pustiu, la ora asta nu e nimeni, familiile sunt toate strânse prin curţi să se bucure împreună de sărbătoare şi de ziua frumoasă de primăvară. Un câine mă latră de departe, după care mă recunoaşte şi se lasă mângâiat. Am spus un *Ave Maria* la troiţa din

culmea urcuşului. La Anchiano, teascul pentru uleiul de măsline e închis, la fel şi casele învecinate, căci s-au dus cu toţii să facă masă mare împreună cu preotul Benedetto la bisericuţa satului, Santa Lucia a Paterno.

Aveam chef să schimb şi eu două vorbe cu vreun alt bătrân de aici de pe deal, aşa cum fac de obicei, şi de regulă numai eu vorbesc, că am atâtea poveşti, că nu se mai termină, despre furtuni pe mare şi monştri marini, despre bătălii cu maurii şi cu piraţii, despre giganţii din deşert, despre iubiri şi femei frumoase. Acestea reprezintă partea cea mai urmărită de către ascultătorii mei, care oricum nu au ajuns niciodată mai departe de mlaştina din Fucecchio, care pentru ei înseamnă oceanul cel mare. Şi asta înainte de a se însera, când ei se retrag înăuntru, ca să joace cărţi, dame sau zaruri, lângă o sticlă de vin bun. Dar aici, sub măslini, nu e nimeni acum. Doar adierea asta dulce şi caldă ce se ridică din vale. Asta e, rămân de unul singur cu amintirile mele. Soarele, chiar dacă începe să apună înspre Monte Pisano, mă deranjează puţin. Şi umbră nu e prea multă, măslinilor le-au fost de curând curăţate crengile bătrâne şi în dimineaţa asta le-au dat vlăstare noi, binecuvântate. Mă aşez acolo, pe piatra aceea lată de lângă drum.

Îmi place aici, la Anchiano. Când vremurile erau mai sângeroase, aici se afla şi un vechi castel. Azi se mai văd doar nişte ruine crăpate, nişte frânturi din zidurile şi temelia unui turn invadat de iederă şi de mărăcini. Casele sunt risipite pe culmea dealului, nu se poate vorbi de o adevărată fostă cetate. Cam o sută de suflete, nu mai mult. Inima localităţii este Santa Lucia a Paterno, bisericuţa aceea simplă, atât de dragă soţiei mele, care vine aici să spună rugăciunile sfintei al cărei nume îl poartă. În plus, Sfânta Lucia ne ocroteşte măslinele; sărbătoarea de la sfârşitul culesului şi înainte de a se aşterne lunga noapte a iernii îi e

mereu închinată. De mica turmă de suflete se îngrijeşte bunul părinte Benedetto da Prato, care iubeşte şi el vinul bun şi uleiul bun, şi se plânge şi el de scribii de două parale de la curia din Pistoia, care anul trecut, de fapt singura dată când au trecut şi ei pe aici ca să vadă în ce stare se găsesc bunurile bisericii şi dacă preotul mai e în viață, i-au reproşat că terenurile nu sunt bine lucrate şi că acoperişul trebuia reparat cât de curând.

Aşadar, *ser* Benedetto a scăpat ieftin, că ştiu că un coleg de-al său de la Faltognano, părintele Lionardo, a fost mustrat aspru pentru că trăieşte cu o femeie şi are şi copii, dar noi cu toții o cunoaştem, iar copiii o iubesc. Numai că cei de la curie îi zic *concubina* şi vor să îi excomunice.

Îmi place mai ales acest pâlc de case construite pe locul în care povârnişul se mai îmblânzeşte pe o mică porțiune mai întinsă, măslinii pe coama dealului se profilează pe cerul albastru, şi vântul care urcă de la şes prin cheiul îngust e mai moale şi mai parfumat. Construcțiile sunt toate simple, rustice, făcute cu şiruri de piatră cenuşie la vedere. Ferestrele şi deschiderile sunt puține, pentru că iarna vântul e năvalnic, iar vara arşița încinge.

Priveliştea este minunată, mai deschisă şi mai amplă decât cea pe care o aveam de la Monteoliveto spre Florența, şi e încă şi mai încântătoare după-amiaza şi în amurg. La dreapta se văd culmile înzăpezite ale Alpilor Apuani.

Către apus, aerul greu al mlaştinii şi munții pisani. Către miazăzi, văile şi colinele se succed, acoperindu-se unele peste altele, pierzându-şi contururile în aburii negurii. Mi se pare că văd marea, departe, departe.

Aici se află un teasc de mari dimensiuni pe care cu trei ani în urmă proprietarul, amicul meu *ser* Tomme di Marco Bracci, l-a închiriat parțial lui Orso di Benedetto şi Francesco di Iacopo; eram şi eu acolo în acea zi, mi-au cerut să scriu eu contractul, întrerupându-mă de la o partidă de

table. Clădirea cea mai mare e construită ca o succesiune de încăperi cu pavaj de cărămidă.

Nu există dulapuri, doar nişte nişe mai mari săpate în zid, după cum obişnuiau să construiască pe vremuri lucrătorii. Sunt sobe mari şi vetre, mai ales în bucătărie. Alături de celelalte căsuțe, mai e un cuptor pentru coptul pâinii, lipiilor, turtelor. Apoi o hulubărie fără porumbei. Dincolo de zid e costişa văii, plină de mistere şi năpădită de o vegetație densă şi sălbatică urcând dinspre cheile înguste, străbătute de pârâul susurând. Ar fi frumos să trăieşti aici, ar fi frumos şi să te naşti, şi să mori aici.

Pesemne că am adormit. Nu ştiu dacă am visat ceva, nu-mi amintesc. Am dormit câteva minute, sau poate o oră, nici nu ştiu. De vină e adierea dulce ce vine din vale, cu mireasma ei de flori şi iarbă. Aud un glas ce strigă *tată!* şi mă întorc către drumeagul care coboară de la Santa Lucia. Uite-l, e Piero, vine pe jos, fără robă, îmbrăcat cu o haină mai comodă de piele fără mâneci şi cu cizme în picioare. Seamănă cu un vânător. În spatele lui e o trăsură cu geamurile acoperite de perdeluțe; văd că vizitiul e foarte atent cum mână calul, ținându-l în frâu în pantă, ca să evite hurducături sau pietre ascuțite.

Mă ridic, dar mă dor toate încheieturile. Piero mă ajută şi chipul lui îmi pare diferit. Pare schimbat. Are un aer ciudat, îngrijorat, dar şi mai matur, ca al unuia care în scurt timp a avut de înfruntat o lecție neaşteptată şi cumplită a vieții, şi a înțeles care sunt lucrurile care contează şi care nu. Ne privim îndelung fără cuvinte, sub măslin. Apoi, brusc, mă îmbrățişează, mă strânge puternic şi începe să plângă. Nu ştiu ce să cred. Nu m-a îmbrățişat niciodată aşa. La rândul meu îl strâng la piept cu iubire şi las ca brațele lui tinere să-mi îmbrățişeze oasele bătrâne. Când ne desprindem, Piero îşi revine. Îşi şterge lacrimile cu mâneca, mă ia de mână şi

mă conduce cu paşi înceți către trăsură, dând la o parte perdeluța.

Luminat de soarele amurgului, îmi apare chipul unei femei gravide; e foarte frumoasă, chiar şi când suferința nu-i dă pace, întinsă pe o pernă, cu mâinile pe pântec, cu ochii albaştri care mă privesc şi imploră ajutor. Ajutorul meu. Pe deget poartă un inel care străluceşte în raza soarelui. Inima îmi este tulburată. E femeia din visul acela, visul chiar devine realitate*: ceea ce ți s-a arătat va fi.* Aş vrea să scap de acolo şi să fug exact ca în vis, dar nu sunt în stare nici să mă mişc, nici să desluşesc bine cuvintele nelămurite şi fără sens pe care Piero încearcă să mi le spună. Arată spre femeie şi spune *Caterina*, apoi spre pântecul ei şi spune *copilul meu* şi mai spune ceva legat de o fugă de la Florența şi de amenințarea cu legi, scandaluri, pedepse severe şi exemplare, şi nu ştie ce să facă, şi e disperat.

Mie îmi sunt de ajuns cuvintele *copilul meu* şi înțeleg tot. Iar cuvântul *fugă* îmi aminteşte de povestea unui tânăr negustor care în numele iubirii fugea cu o fată evreică în deşertul Maghrebului. Cuvintele se transformă în gânduri, gândurile devin acțiuni de executat pe loc, fără a pierde timpul cu întrebări sau cu încercarea de a înțelege ceea ce nu e nevoie să fie înțeles, pentru că misterul fără margini al unei vieți ce se naşte în sânul unei mame nu trebuie înțeles, ci doar trăit şi atât.

Îi surâd femeii care se numeşte Caterina, nu ştiu cine este, dar nu are importanță, este femeia fiului meu şi poartă în pântec rodul iubirii lor. Viața e un dar, un miracol al Cerului. În zilele următoare, în linişte, ne vom gândi la problemele şi buclucurile pe care orice miracol le aduce cu sine; dar deocamdată putem doar să îl primim cu bucurie, cu entuziasm. Ce problemă e dacă fiul nu este legitim, dacă se naşte în afara căsniciei? Este un dar de la Dumnezeu şi al dragostei. E plin de copii din flori în jurul nostru, pe care

Dumnezeu i-a binecuvântat şi au devenit prinți şi mari seniori. Dumnezeu ne dă viață, iar viața e sfântă, pronia cerească va fi cea care ne va ajuta, aşa cum ajută şi păsările cerului, pronia cerească va fi cea care ne va da apă dacă ne va fi sete şi hrană dacă ne va fi foame.

Îi strâng mâna Caterinei şi îi mângâi pântecele, ea nu se aşteaptă la un gest de afecțiune din partea acestui bătrân necunoscut, dar surâde şi ea cum poate, cu blândețe. După cum o văd trebuie că momentul naşterii e foarte aproape, s-ar putea întâmpla acum, în mijlocul drumului, din pricina călătoriei chinuitoare de la Florența, sau peste câteva zile. E musai să-i găsim imediat un sălaş şi persoane în care să avem încredere, dispuse să îi dea tot sprijinul de care ar avea trebuință. De moaşă se va ocupa Lucia. Cea care a ajutat-o cu Francesco are şi ea o vârstă acum, dar încă îşi practică meseria. Fata însă nu poate veni în oraş cu noi, casa e mică şi acolo sunt deja Violante cu soțul ei, Francesco, şi acum şi Piero, care îmi închipui că va voi să rămână lângă femeia lui, aşa cum se cuvine. Şi mai e şi Săptămâna Patimilor, peste tot numai lume, procesiuni, ritualuri, sunt mărimile oraşului şi oficialități venite de la Florența. Dar e nevoie de linişte, de pace. Caterina trebuie să rămână aici, la Anchiano.

Îi fac un semn vizitiului, ca să mâne trăsura mai departe de drum şi de curiozitatea trecătorilor, într-un loc între case. Sună clopotul pentru Angelus.

De pe drumeagul de la Santa Lucia încep pe rând să coboare oamenii.

Înserarea se apropie şi *ser* Benedetto începe să-şi ia rămas-bun de la enoriaşii săi. Disting figura cunoscută a lui Orso şi a doamnei lui, care locuiesc lângă teasc. Sunt bucuroşi să mă vadă, dar nu pricep ce face Piero acolo, îmbrăcat în chip neobişnuit, şi ce e cu trăsura cu perdeluțe. Eu îl iau de braț pe Orso şi încep luând-o de departe, cu

glasul acela convingător cu care îmi povestesc aventurile de dincolo de mare. Dragul meu Orso, cel mai drag dintre prietenii mei, el ştie foarte bine câte vorbe bune am pus eu pe lângă *ser* Tomme, care nici nu voia să audă să piardă ceva din drepturile lui la teasc. Cum îi merge acum? Cum merg lucrurile? Uleiul a ieşit nemaipomenit anul ăsta. Vom fi tare bucuroşi să-i invităm la noi în oraş pe el şi pe doamna lui, la cină cu *monna* Lucia, sau la casa vameşilor, să punem de o partidă de table ca data trecută, l-aş putea prezenta unuia foarte important din Florenţa, care i-ar cumpăra tot uleiul la un preţ cum nu s-a mai văzut.

Ducându-l aşa cu vorba şi ţinându-l tot de braţ, intru în casă, căci doamna lui a deschis deja uşa, şi mă încredinţez de ceea ce ştiam: cămăruţa din fund, după bucătărie, au lăsat-o goală, nu-i nimic acolo. Aşteptau şi ei un copil, dar Domnul nu s-a milostivit şi cu ei. Îi opresc pe amândoi, pe Orso şi nevasta lui, şi devin cât se poate de serios: îi rog să-mi dea un mare ajutor, iar bunul Dumnezeu va şti să îi răsplătească în viaţa aceasta şi în cea viitoare, iar eu voi rămâne pentru totdeauna la dispoziţia lor. E vorba de a găzdui o biată tânără, doar câteva zile, cel mult o săptămână sau două. E o tânără gravidă care poartă în pântec o mică făptură nevinovată şi care nu ştie încotro s-o apuce, precum Maica Noastră la Betleem. Are în pântece pe fiul sau fiica băiatului meu. Trebuie să-i ajutăm. Şi Dumnezeu ne va ajuta şi El.

Orso şi femeia lui sunt buni ca pâinea caldă. Sunt mai buni decât mine. Eu îi chem pe Piero şi pe vizitiu, care au aşteptat afară şi care intră sprijinind-o pe Caterina. Nevasta lui Orso merge să aducă o saltea de paie şi o plapumă mai groasă din pene şi le pune pe jos în cămăruţă, o aşază pe Caterina într-o poziţie mai comodă, depărtându-i puţin picioarele, şi îndată începe să se îngrijească de ea: puţină apă, o cârpă udă pe fruntea încinsă, câteva cuvinte de

alinare care, spuse de o femeie către o femeie, sunt mult mai eficace.

Rolul meu, al nostru ca bărbați, s-a încheiat. Lucrurile își reiau întotdeauna făgașul firesc când sunt încredințate femeilor. Orso scoate dintr-o desagă ce merinde mai rămăseseră de la agapa de la Santa Lucia și îi dă de mâncare vizitiului, care va rămâne să doarmă în grajd, urmând să plece înapoi a doua zi. Și eu rămân pe un scaun cu ei în bucătărie, dar cu coada ochiului îl văd pe Piero, care s-a așezat pe jos lângă Caterina și îi șoptește ceva liniștitor. Nu l-am mai văzut niciodată așa. Nu îl credeam capabil de iubire.

Afară e întuneric, dar nu avem curajul de a ne întoarce acasă înainte de a fi convinși că fata e în afara oricărui pericol. Și-a revenit și durerile de burtă au încetat, a și mâncat puțină supă de legume caldă și a băut puțin vin, după care a adormit imediat, iar noi am acoperit-o cu o plapumă veche. Femeia lui Orso ne-a zis să nu fim neliniștiți, că fata pare liniștită, important e să se evite orice agitație, se va culca lângă ea, și în caz de nevoie Orso va fugi să ne anunțe.

Putem merge, dacă vrem. Mă uit la Piero, nu ar vrea să se dezlipească de Caterina. Dacă nu vine cu mine, nu mă pot duce nici eu, căci singur pe bezna asta și pe drumul abrupt m-aș duce de-a berbeleacul până la moară, frângându-mi bătrânele-mi oase. Și apoi și mama îl așteaptă și o fi și ea îngrijorată că nu am apărut încă. Ne vom întoarce mâine devreme cu multe lucruri bune pentru Caterina și pentru gazdele ei. Piero se ridică, dar cu părere de rău. Îi dă un sărut pe frunte Caterinei, ușor, ca să nu se trezească din visul dulce în care precis își leagănă copilul ce-l poartă. Ieșim printre măslini în timp ce din spatele muntelui luna tocmai răsare. E aproape lună nouă.

*

Dar cine ar putea uita Săptămâna Patimilor din Anul Domnului 1452?

Sentimentul a ceea ce e pe cale să se întâmple pătrunde până şi în cea mai măruntă acţiune a noastră, ne inspiră orice gând. Suntem prezenţi la slujbe şi la toate ritualurile sacre, dar mintea noastră e în altă parte, la Anchiano.

Rugăciunile şi lumânările sunt toate pentru Caterina şi copilul ei. Nu numai rugăciunile, ci şi câte ceva de-ale gurii sunt pentru ea. Acolo sus au câteva ouă proaspete şi nişte brânză cremoasă de oaie, noi îi căutăm carne slabă şi hrănitoare, iar Lucia îi pregăteşte nişte tarte mari cu legume. Cum apucăm, alergăm sus în deal cu bocceluţe, coşuri, şi diferite legături cu cârpe şi cămăşi curate. Poate că *a alerga* e un cuvânt cam prea puternic, cel puţin pentru mine şi Lucia. Să zicem că mergem cu toată vigoarea posibilă pe care o au doi bătrânei în vână ca noi, cărora apropiata venire pe lume a unei noi vieţi pare să-i fi întinerit cu douăzeci de ani, ducându-i către o nouă primăvară. Şi ce splendidă primăvară! Nici că s-au mai văzut atâtea rândunici, atâtea flori pe câmp. E viaţa, viaţa care renaşte.

Lucia e ca mine. Nu a pus întrebări. Şi a rămas şi impresionată, ba chiar şi puţin speriată, pentru că e singurul om care ştia despre visul meu, pe care nu l-am mai povestit nimănui, nici măcar preotului. Oricum, nu mai e nevoie să-l interpretăm, pentru că s-a şi adeverit. Lucia s-a şi pus în mişcare pentru copilul ăsta care se pregăteşte să sosească. A însoţit-o pe moaşă la Anchiano şi s-a întors abia seara, obosită, dar liniştită: Caterina are o sănătate bună, a depăşit tot efortul călătoriei, în burta aceea mare copilul se pare că e puternic şi sănătos, se tot mişcă şi uneori mai dă din picioare, trebuie că e măricel.

În casa noastră e revoluţie, mai rău decât la răzmeriţa Ciompilor. Violante e emoţionată şi acum poate urcă şi ea la Anchiano, urmată de soţul ei cel bombănitor, care nu vrea

nici să audă de poveştile astea. Şi mai fericit pare Francesco, căruia nu-i vine să creadă că va deveni unchi la doar zece ani. Mi-a mărturisit că, dacă nimeni nu îl vrea, pe copil îl va ține el, la țară, şi o să-l crească în natură, aşa cum îi place lui, să se joace şi să alerge cu animalele.

Fireşte că secretul n-a putut rămâne secret prea mult. Cum s-ar fi putut altcumva în sătucul nostru? La Anchiano, mulțumită şi perioadei de sărbătoare, vestea s-a răspândit imediat: e o fată misterioasă ascunsă pe la teascul lui *ser* Tomme, e femeia tânărului *ser* Pier d'Antonio, încă nu s-au cununat, dar Domnul i-a binecuvântat cu darul unui copil care urmează să se nască. Despre fată se ştie doar că vine de la Florența şi că se numeşte Caterina, nimic altceva, pentru că bătrânul Antonio o păzeşte cu străşnicie şi, mai mult de atât, nu lasă să se afle în jur. Se zice că e dintr-o familie importantă, foarte importantă, dar nu se poate spune care anume, copilul nefiind legitim. Cei care au văzut-o, trăgând cu ochiul din bucătăria lui Orso şi scăpând de vigilența soției lui, zic că e frumoasă ca o Madonnă pictată, suavă, cu părul de aur şi ochii albaştri ca cerul. Stă acolo cumințică şi visează la burtica ei. Nimeni nu a auzit-o vorbind. Cu siguranță e o prințesă sau o mare doamnă.

De la Anchiano, zvonul s-a răspândit cu iuțeală prin localitățile din deal, de la Vitolini la Ornignano, şi apoi la Vinci şi în împrejurimi, de la Campo Zeppi la Streda şi la San Donato în Greti. Din când în când îşi face apariția un mic grup de curioşi, care, cu pretextul de a merge la vânătoare pe munte sau a se închina la Santa Lucia, se tot învârt pe la Anchiano, dar dau mereu de mine, sau de Orso, sau de câinele lui Ferrale. Până la urmă şi don Piero, care îşi vede turma tot mai puțin concentrată asupra Patimilor şi Învierii Domnului Nostru, vine într-o zi şi bate la poarta mea din oraş, fiindu-mi şi vecin, şi atunci îi zic tot. Sau aproape tot, pentru că cine e Caterina încă nu ştiu. Piero, zăpăcit de

atâta agitație nu mi-a spus, şi nici eu nu l-am întrebat încă. Aşa că şi don Piero crede în povestea născocită de mine pe care am lansat-o în jur la Anchiano: povestea unei fete misterioase, dintr-o familie florentină nobilă, dar scăpătată, o mare iubire a lui Piero, pe care însă deocamdată, din pricina unor impedimente, nu o poate lua de soție, dar o va face cât de curând. În cele din urmă şi don Piero cedează şi acceptă să facă parte din această mare conjurație a sătenilor pentru ca fata să-şi poată duce la bun sfârşit sarcina. El va fi acela care va duce copilul la cristelnița bisericii unde slujeşte, Santa Croce şi Sant'Andrea, aici, la doi paşi, fără a mai fi nevoie să meargă până la San Donato.

Perfect, primul naş l-am şi găsit. Acum să ne gândim la ceilalți. Fac o trecere în revistă a tuturor vecinilor şi a prietenilor din Anchiano care insistă cu toții să fie şi ei implicați în sărbătoarea botezului ce se apropie. Oameni ca mine; de data asta nu invit străini şi nici persoane aşa-zis importante. Papino di Nanni Banti e un mic proprietar de terenuri, tatăl lui făcea negoț cu urcioare de lut şi obiecte de mobilier, avea o prăvălioară la parterul casei, lângă locuința mea, dar, de fapt, el stă la Santa Lucia a Paterno. Şi Meo di Tonino Martini, agricultor care locuieşte aici în oraş, este originar din Santa Lucia. Piero di Andrea Bartolini, zis Malvolto, e dintr-o familie ce provine din Santa Lucia, dar locuieşte aici în piață, şi la doar cincisprezece ani a fost naşul fiului meu Piero în 1426, iar Fiore, mama lui, are grijă de Caterina la Anchiano. Apoi ar fi şi fierarul, Nanni di Venzo, care locuieşte lângă mine, şi Meo şi Papino, şi a zis că vine cu Maria, fiica lui de şaptesprezece ani care e deja măritată, şi cu cumnata *monna* Pippa di Previcone. Nu poate lipsi Arrigo di Giovanni Tedesco, care e arendaş peste pământurile familiei Ridolfi în Campo Zeppi, cele care se învecinează cu Buti.

Monna Lucia îmi aduce la cunoştinţă că ea şi-a înrolat toate prietenele şi viitoarele cumetre, şi aflu aşadar că în zilele astea au tot însoţit-o în sus şi în jos pe costişa spre Anchiano şi că au fost deja toate să o viziteze pe Caterina şi că s-au îndrăgostit de ea; mai spun că se va naşte un îngeraş din paradis şi că ele vor să fie primele care să-l poarte în braţe la cristelniţa cu apă sfinţită.

Şi cum ar putea cineva să se opună acestei patrule înverşunate de femei? Dar lista se lungeşte: mai e şi *monna* Lisa, văduva lui Domenico di Brettone di Chellino, care era un alt vecin de-ai lui Buti la Quartaia, pe torentul Vincio, şi el născut în Santa Lucia; şi *monna* Antonia, cea de-a doua soţie a lui Giuliano Bonaccorsi, negustor de animale în târg; şi *monna* Nicolosa, văduva lui Barna di Nanni di Meo, ţăran înstărit din Santa Maria del Pruno, în Costereccia, unde am şi eu proprietate. Şi mai sunt şi toţi rude între ei; un fel de mare familie care îşi deschide braţele către cel care avea să vină pe lume. Fiicele *monnei* Nicolosa, Fiore şi Domenica, sunt femeile lui Nanni şi Malvolto.

Bun, deci suntem chit: cinci cumetri şi cinci cumetre. *Monna* Lucia nu se poate plânge.

Dar cine e Caterina cu adevărat? Eu cel puţin tare aş vrea să ştiu. Şi Piero cu siguranţă ştie. Doar de la el aş putea primi vreo informaţie, pentru că ea e ca mută, nu vorbeşte cu nimeni, doar surâde într-un fel dulce şi ambiguu totodată. Nevasta lui Orso a auzit-o fredonând din când în când un cântecel într-o limbă necunoscută, cu ochii închişi, cu mâinile pe pântec. Încercăm să o facem să iasă puţin afară, dar umblă cu greutate, iar moaşa ne spune să nu o supunem la mişcări sau eforturi inutile. În după-amiaza zilei de Paşti profit de faptul că am rămas împreună la Anchiano ca să rămân cu Piero şi să stăm de vorbă printre măslini. Fiul meu acum e mai liniştit, i-a făcut precis bine întoarcerea la Vinci şi Anchiano a celor din Santa Lucia, a

văzut că nu are niciun motiv de temere pentru femeia lui, ba chiar cred că îl uimeşte întrecerea de solidaritate a celor din Santa Lucia, care s-au strâns cu toții în jurul Caterinei. Nu se aştepta.

După ani de-a rândul de tăcere, Piero îşi deschide în fine inima față de mine, tatăl lui. Îşi varsă toate durerile lui secrete şi chinurile pe care nu a vrut să mi le mărturisească din pricina orgoliului său nenorocit, şi le-a ținut înăuntrul său fără să le poată destăinui nimănui, hrănind astfel în sinea sa pizma şi ranchiuna. Aflu aşadar tot ceea ce până acum doar bănuisem: viața lui amărâtă, sărăcia, umilințele din partea marilor seniori care îl solicitau, după care nici măcar nu-l plăteau, micile divergențe şi micile păcăleli, personajele prea puțin recomandabile, ca de pildă Vanni sau un anume Donato di Filippo, faptul că se vindea pentru câțiva sfanți, aşteptarea de o zi întreagă la pupitrul lui de la Badia să sosească şi pentru el un client mai nevoiaş, sentimentul de a fi sărăntoc şi de dispreţuit, cu roba lui peticită, într-un oraş ca Florența, în care cei avuți îşi etalează în mod dezmățat luxul şi bogăția, râzând în nas oamenilor simpli, nevoia de a se adapta şi de a redacta documente pentru femei, văduve şi mănăstiri cu pereții coşcoviți şi apoi lunga şi chinuita lui mutare la Pisa. E ca un râu ieşit din matcă, are nevoie să se elibereze de toate acele năluci.

O singură lumină în toți aceşti ani, una singură: când pentru prima oară i-a apărut înainte Caterina, într-o cămăruță a unei locuințe întunecate din Florența. Ea e simplă, curată, solară. Sufletul ei e liber ca vântul. S-a îndrăgostit de ea de cum a zărit-o, şi ea la rândul ei l-a îndrăgit. Nu cunoscuse bărbat înaintea lui. Era fecioară. Credeam că se referea la momentul în care au zămislit băiețelul sau fetița care urmează să se nască acum. Dar nu a fost aşa. A întâlnit-o cu trei ani în urmă şi a avut deja un

copil cu ea, care a sfârşit la Orfelinatul Inocenţilor. El fugise la Pisa şi apoi, când s-a întors la Florenţa, a regăsit-o fără să-şi fi propus, că aşa a vrut întâmplarea sau destinul, pe când era doică la palatul cavalerului Francesco Castellani, proprietarul tuturor acelor pământuri de la Greti.

Doică? Păi atunci... Da, Caterina este o sclavă. Venită din Levant. De sânge nobil. Proprietatea nu a cavalerului, ci a unei femei din Florenţa care, când a descoperit că e gravidă prima oară, s-a descotorosit de copil şi a închiriat fata ca să o alăpteze pe fetiţa cavalerului. Şi acum istoria s-a repetat, şi după aproape nouă luni ei au fugit din Florenţa. Cavalerul, care e un filosof mai ciudat, i-a ajutat. A ţinut ascunsă sarcina Caterinei, făcând-o pe stăpâna ei să creadă că ea continuă să o alăpteze pe fetiţa lui. Şi i-a trimis de acolo cu vizitiul lui când şi-a dat seama că i se apropia sorocul şi, bineînţeles, nu putea să o lase să nască în palatul lui.

Situaţia e mai gravă decât crezusem. Numai revelaţii, una după alta. Piero cred că ştie mai bine decât mine care pot fi consecinţele unui gest care îi poate ruina viaţa pentru totdeauna şi îi poate reteza o onorabilă carieră de notar, precum şi accesul la birourile publice. Faptul de a răpi o sclavă şi de a o lăsa însărcinată este o infracţiune împotriva proprietăţii. Se lasă cu amenzi usturătoare, iar vinovatul va trebui să plătească toate cheltuielile naşterii, iar stăpânului o treime din preţul sclavei, sau preţul întreg dacă sărmana moare.

Pruncul trebuie să urmeze condiţia tatălui, care va trebui să-şi asume responsabilitatea viitorului copilului: *partus natus condicionem patris sequatur*.

Deci copilul, chiar dacă e fiul unei sclave, se naşte liber şi ca fiu al lui Piero. Dar se pare că tocmai de anul acesta se are în vedere o înăsprire a pedepselor, promovată de cruciada moralizatoare a arhiepiscopului nostru: cine

răpeşte sau ascunde sclave mai mult de trei zile împotriva voinței stăpânului, şi acesta ar putea fi chiar cazul celui care o ascunde pe Caterina noastră la Anchiano, poate fi condamnat la moarte prin spânzurătoare. Păi atunci ar trebui să spânzure jumătate de sat? Cine intră în casa altuia ca să se culce cu o sclavă, şi acesta e exact cazul lui Piero, poate primi o amendă de o mie de lire, o sumă uriaşă la care nu am ajunge nici dacă am vinde toate proprietățile noastre, şi atunci Piero ar sfârşi şi ar muri la Stinche[101].

Dar atunci de ce au venit aici? De ce nu s-au gândit din nou la Orfelinatul Inocenților, cum făcuseră în urmă cu doi ani? Deoarece Caterina i-a spus că nu va accepta niciodată să-şi abandoneze şi a doua oară copilul după naştere.

Singura îndurare pe care i-o cere bunului Dumnezeu este să facă aşa încât făptura acesta să se nască liberă şi să trăiască liberă; chiar de va fi vreodată despărțită de ea, dacă va fi necesar, dar crescută de Piero ca un copil al său; şi singura îndurare pe care i-o cere lui Piero pentru ea însăşi, în schimbul dragostei pe care i-a dăruit-o liber, fără vreun calcul sau vreun interes, e s-o ajute, dacă va fi cu putință şi va voi şi Dumnezeu, să-şi recâştige libertatea.

Alegerea Caterinei, fermă şi irevocabilă, îmi aduce aminte de cea a Violantei în prima mea viață. Iată de ce Piero şi Caterina au venit aici: Piero vrea să împlinească toată rugămințile Caterinei. Vrea să păstreze copilul, aşa cum impune şi legea, şi nu să-l abandoneze la Innocenti, cum a fost cu primul lui copil. Vrea să facă tot ceea ce îi va sta în putință pentru a o elibera pe Caterina. Şi, adaugă el, cu ajutorul lui Dumnezeu şi puțin noroc va reuşi. Încă nu ştie

[101] Închisoare situată în centrul Florenței, cam pe locul în care astăzi se află Teatrul Verdi, construită de Republica Florentină în 1299, unde au fost închişi în primul rând partizanii ghibelinilor, apoi prizonierii de război, adversarii politici ai conducerii, dar şi faliții şi datornicii.

cum, dar va reuşi. Şi eu ştiu în adâncul inimii că Piero, când e hotărât să obţină ceva, îl obţine cu siguranţă. Îl voi ajuta, îl vom ajuta cu toţii, să-şi îmbrăţişeze fetiţa sau băiatul. Va fi mai mult ca un nepot pentru mine. Va fi un nou vlăstar al aceste bătrâne plante. Un dar de la Dumnezeu.

Cum o să-i spunem? E o alegere importantă. Prenumele din familia noastră nu sunt potrivite când copilul nu e legitim. Dacă va fi băiat, ar trebui să excludem aşadar Michele, Guido, Giovanni şi Frosino. Piero îmi zice că el şi Caterina i-au şi ales numele. Numele sfântului care eliberează din lanţuri, care dezrobeşte din sclavie, ca să îi dăruiască harul suprem spre care năzuieşte orice fiinţă umană: harul libertăţii. Sfântul Leonard di Noblac, pustnicul din Limoges. Da, e şi al nostru acest sfânt, cinstit şi la Cerreto, şi prin părţile noastre. Mi se pare un nume foarte frumos pentru un băiat sau o fetiţă, care va fi puternic ca un leu şi arzător ca o flacără[102]. Un simbol al libertăţii. Va fi el sau ea cel sau cea care o va elibera pe Caterina.

*

Clima blândă şi liniştea din Anchiano fac să întârzie probabil momentul în care Caterina ar trebui să nască. Paştele a trecut, trec şi zilele Săptămânii Luminate. Piero e tensionat, pentru că sâmbătă 15 este aşteptat la Florenţa ca să redacteze o listă de căpitani, e o sarcină importantă, nu poate renunţa.

Petrecem lungi ore în tăcere afară, în faţa porţii casei de la Anchiano. El rămâne şi peste noapte, într-o altă cămăruţă pregătită de nevasta lui Orso.

---

[102] Autorul face aici un joc de cuvinte, o figură etimologică, pe marginea numelui *Leonardo*, pe care îl desparte în *Leon (e)* „leu” şi în *ardo*, de la *ardere* „a arde”.

Într-un sfârşit, în după-amiaza zilei de vineri 14, s-a rupt apa şi încep muncile facerii, care se arată a fi lungi şi grele. Ore în şir, moaşa încearcă să o ajute pe Caterina, dar în zadar. Copilul e prea mare, nu reuşeşte să iasă. Din când în când, ducând cârpe pline de sânge, femeile ies sleite din casă, de acolo de unde noi, bărbații, am fost alungați. Nişte urlete cumplite se aud printre măslini. Piero tremură, plânge, aşezat, cu capul între mâini. Eu stau lângă el, încerc să-l îmbărbătez. În spatele nostru, la distanță, un mic grup tăcut de vecini şi prieteni din Santa Lucia, unii veniți pe tot urcuşul de la Vinci. E şi preotul Benedetto, poate se teme că va fi nevoie de el. Încearcă să mă liniştească, va fi totul bine, îmi zice. Ca să-mi schimbe gândul mă întreabă dacă ne-am gândit la un nume, dacă va fi băiat. Când aude numele de Leonardo, mă îndeamnă să mă rog cu tot sufletul, pentru că Sfântul Leonard ocroteşte şi femeile care nasc. Cel mai mare miracol făcut de el e că a salvat o regină, ajutând-o să nască singură în pădure. Aşadar, el poate salva creatura umană în momentul în care, cu risc de moarte fiind, se eliberează din închisoarea întunecată şi ocrotitoare a pântecelui mamei. După care merge printre măslini pe la celelalte femei şi le cere să se roage cu evlavie la Sfântul Leonard.

Se lasă noaptea şi deja pierdem orice speranță. După apus a început deja a doua zi, 15 aprilie. Dinăuntru, strigătele Caterinei par tot mai domoale. Poate că în scurtă vreme se termină totul. Pe neaşteptate, în ceasul trei al nopții, se aude plânsul unui nou-născut. Aici afară lumea plânge, râde, se îmbrățişează.

Şi eu îl îmbrățişez strâns pe Piero, îl încurajez, alergăm spre uşă. Iese moaşa, ruptă de oboseală şi de tensiune, cu un copil în brațele mânjite de sânge. E băiat. Caterina e bine. A pierdut mult sânge şi şi-a epuizat toate forțele ca să-i dea viață micuțului, dar e teafără. Femeile ar vrea să-l oprească pe Piero, care însă reuşeşte totuşi să intre.

Probabil că s-a întins pe jos lângă ea, pentru că la ieşire îl vedem murdar de sânge. Îi spălăm fruntea pentru că imediat, aşa cum e îmbrăcat acum, cu un felinar în mână şi însoţit de un servitor al autorităţii supreme numite *podestà*, porneşte pe jos spre Florenţa. Va merge toată noaptea, iar dimineaţa va redacta documentul la Palat.

*

16 aprilie 1452. Duminica din Săptămâna Luminată. Piero nu e. Caterina e prea slăbită ca să se poată mişca. Aşa că îmi revine mie, sprijinit de Violante şi Francesco, însoţit de Lucia şi urmat de oamenii din Anchiano, să duc copilul înfăşat jos în Vinci pentru a fi botezat. Micuţul din fericire doarme. E aşa scump şi durduliu, că aud pe câte o femeie zicând în şoaptă, că de auzit încă aud bine: Oh, binecuvântat fie de Domnul, cum se vede că e de sânge bun. Preotul Piero ne aşteaptă în faţa bisericii, împreună cu ceilalţi naşi şi celelalte naşe şi cu cei din Vinci. La vechea cristelniţă de piatră ascultăm formula străveche a apei care izbăveşte şi curăţă: *Ego te baptizo în nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti.* Eu scriu numele pe caietul cel mare pe care preotul l-a dat la legat de curând: *Lionardo di* ser *Piero d'Antonio di* ser *Piero di* ser *Guido di Michele da Vinci.*

După slujbă ne întoarcem cu toţii sus în deal şi îi dăm înapoi mamei copilul botezat. Femeile din Anchiano şi din Santa Lucia au pregătit nişte mese lungi în faţa căsuţei în care s-a născut. Au venit mulţi pe care nu îi cunosc şi nici nu i-am invitat. Vine şi preotul din Faltognano cu femeia şi copiii lui şi ciocneşte bucuros un pahar cu don Benedetto şi don Piero.

Lipseşte doar Piero al meu. *Monna* Lucia e fericită. Nu se aştepta la acest miracol. Şi eu sunt fericit, fireşte, dar acum, după atâtea emoţii, după toate ce s-au petrecut în aceste ultime două săptămâni, în aceste puţine zile care ne-au răvăşit viaţa cea tihnită de la ţară şi însăşi viaţa mea, nu

ştiu, mă simt obosit, parcă nu îmi vine să sărbătoresc împreună cu ceilalţi. Aş vrea să mă aşez singur, acolo jos pe piatra aceea lată, sub măslini, şi să aţipesc la căldura soarelui ce coboară spre mare, şi să visez poate un alt timp şi o altă mare.

E deja seară în casa de jos din târg. Aş vrea să merg la culcare lângă Lucia, care doarme deja, dar nu pot. Mai e ceva de făcut. Iau vechiul registru notarial al tatălui meu. Cineva trebuie totuşi să consemneze naşterea şi botezul acestui copil minunat. Piero nu e, trebuie s-o fac eu în numele lui.

Deschid ultima pagină, acolo unde rămăsese acel spaţiu alb. Providenţa, cu proiectele ei misterioase, a fost cea care m-a îndemnat să-l las gol. Iau pana şi călimara şi scriu. Acum pagina e completă. Pot să mă duc să dorm.

1452 S-a născut nepotul meu, fiul lui ser Piero, fiul meu, în ziua de 15 aprilie, sâmbăta, la ceasul al treilea al nopţii. I-a fost dat numele Lionardo. L-au botezat preotul Piero di Bartolomeo da Vinci, Papino di Nanni Banti, Meo di Tonino, Piero di Malvolto, Nanni di Venzo, Arigho di Giovanni Tedescho, monna Lisa di Nicholosa del Barna, monna Maria, fiica lui Nanni di Venzo, monna Pippa di Nanni di Venzo di Previchone.

10
Piero şi din nou Donato

La Florenţa, pe strada Santo Gilio, în 2 noiembrie 1452

M-am îndrăgostit de ea din prima clipă în care am văzut-o.

Cu trei veri în urmă, în această încăpere. Stăteam exact la această masă, cufundat într-un vraf de documente dezordonate. Am simţit o mişcare în spatele meu. Un foşnet.

M-am întors şi a apărut ea, pe scări. Era extrem de frumoasă, cu părul blond, prins la ceafă, cu capul uşor înclinat, cu o graţie naturală, simplă, feciorelnică. Îmbrăcămintea lungă, uşor ridicată, lăsa să i se vadă picioarele desculţe. Piciorul stâng, în faţă, era pe piatră, iar dreptul urma să urce pe treaptă, cu vârful degetelor încă pe duşumea, în timp ce talpa şi călcâiul se ridicau aproape pe verticală. Timpul s-a oprit în loc. După o clipă dispăruse.

Mi se pare că sunt pe o câmpie, sunt un copilaş care încă nu ştie să meargă, iarba şi florile sunt mai înalte decât mine. O femeie întinde braţele goale ca să agaţe pe frânghie nişte cearşafuri mari albe. În lumina orbitoare îi văd doar picioarele desculţe, călcâiele care se ridică şi rămân ca suspendate în aer.

După care femeia dispare în spatele unei crăpături în zidul unei vechi case izolate. Eu încep să plâng, disperat, fiind sigur că am fost abandonat. Dincolo de un smoc de iarbă, pe pământul ars de soare, o şopârlă dispare grăbită.

Nu ştiu dacă e o plăsmuire a minţii mele sau o amintire, poate cea mai veche, din copilăria mea. Unicul lucru pe care îl ştiu e că această imagine revine adesea în visele mele, mai ales în ultimii ani, de când trăiesc singur.

Dacă e o amintire adevărată, acea femeie este mama mea, iar coliba aceea izolată este casa în care m-am născut acum douăzeci şi şase de ani. E ciudat, pentru că nu-mi amintesc s-o fi văzut vreodată, pentru că părinţii mei s-au mutat în micul burg când aveam doar şase ani. Nici peisajul din jur nu mi-l amintesc bine. Încă de mic aveam obiceiul de a sta în casă, aproape că mi-era frică să ies. Iar casa noastră din târg era mică şi întunecoasă, cu puţine ferestre, cu toate că în dosul ei se deschidea o grădină de zarzavat către care se cobora pe o scară din bucătărie. Eu eram un băietan înalt şi deşirat, vorbeam puţin şi îmi plăcea să stau singur, fără să particip la jocurile surorii mele şi ale fratelui meu, Violante

şi Francesco, cu şase şi respectiv zece ani mai mici decât mine. După naşterea lui Violante am aflat că mai avusesem un frate, când eu aveam doar doi ani, dar care a murit aproape imediat după naştere şi despre care se pare că eu aş fi spus că sunt bucuros că Dumnezeu l-a luat la el. Mama a început să plângă, iar taică-meu mi-a tras o mamă de bătaie.

Cu tata n-am avut niciodată o relaţie bună. Când m-am născut, el avea peste cincizeci de ani. E prea mare diferenţa dintre noi, şi nu numai de vârstă.

El e unul care în sat vorbeşte cu toţi, povesteşte toate alea, păţaniile, aventurile tinereţii, se zbate pentru toţi, îi împrumută pe toţi şi nu se înfurie dacă banii nu îi mai vin înapoi. Când eram mici se juca şi glumea mereu cu Violante şi cu Francesco, şi cu motanul Saladino, dar nu şi cu mine, mă vedea mereu prea serios, prea altfel, şi acum ştie că nici taclalele, nici istorisirile lui nu îmi plac. Însă un lucru a înţeles că îmi place: când începe să scrie. Şi-a dat seama de asta când m-a găsit tupilat sub masa lui de lucru, privindu-l cu nasul în sus şi ochii mari cât cepele. Surâzând, m-a luat în braţe, mi-a pus în mână pana de gâscă şi mi-a spus o poveste inventată pe loc – a fost odată o gâscă grasă care se tot învârtea prin ogradă, plângându-se că cineva îi smulsese o pană, când deodată dădu chiar peste pana ei, care îi spuse: Prostuţo, nu te mai căina atâta, pentru că pana asta a ta va da viaţă cuvintelor oamenilor şi după moartea lor, în timp ce după tine vor rămâne doar câteva oscioare bine roase, după ce te vor frige.

Cum e cu putinţă să faci ca vorbele să poată trăi şi după moartea celui care le-a pronunţat? Prin scriere, răspundea tatăl meu. Uite aşa: înmuind pana în această sticluţă numită călimară, scoţând din ea această picătură de sânge negru numit cerneală, pe care trebuie s-o distribui cu grijă printre brazdele acestei suprafeţe subţiri şi aspre numite

hârtie, care seamănă cu un câmp alb ce trebuie arat şi semănat.

Pe scurt, m-a învăţat să scriu, mai întâi cu o tăbliţă cu alfabetul, apoi punându-mă să descifrez şi să recopiez hârtiile lui şi pe cele ale bunicului şi străbunicului. Eu, la început, îi imitam scrisul de negustor, după care, mergând la preot şi văzând scrisorile şi bulele primite de la curia din Pistoia sau din Florenţa, am încercat să îmi creez propriul scris, mai clar şi mai curgător, oarecum intermediar între scrisul actelor negustoreşti şi cel al cancelariilor. Câteodată tata mă umplea de uimire când scotea din sipetul lui secret câteva vechi hârtii acoperite de semne neînţelese, spunând că scrierea noastră, ca şi limba noastră, este doar una dintre nenumăratele scrieri pe care le folosesc şi le-au folosit popoarele lumii şi îmi arăta scrierea cea mai veche din lume, cea a poporului evreu, care pusese în scris însuşi cuvântul lui Dumnezeu, şi însăşi legea lui Dumnezeu, şi apoi pe cea a sarazinilor, care la rândul lor înregistraseră fidel cuvântul lui Dumnezeu, ce i s-a revelat profetului Mahomed. Dar fraţii mai mici, care nu voiau decât să se joace şi cărora puţin le păsa de scriere, mă sâcâiau mereu când încercam să fac şi eu exerciţii. Francesco mai ales era îngrozitor, mai cumplit decât el era doar pisoiul negru Saladino, un mic demon cu gheruţe care ţâşnea din cine ştie ce tenebre, sărea pe masa de scris şi îmi răsturna călimara, iar cerneala rămânea împroşcată pe toate hârtiile mele, dar nu şi pe pisoiul care oricum o zbughea de acolo şi oricum era negru.

Scrisul pentru noi e tradiţie de familie. E un lucru normal de cel puţin patru generaţii. Bunicul era notar, şi fratele lui, şi tatăl lui. Şi pentru notari, se ştie, scrierea e fundamentală, e chiar instrumentul meseriei lor. Trebuie să scrie tot, trebuie să scrie mereu. Ceea ce nu e consemnat nu există, pentru că nu are o realitate juridică; nu e autentic, nu se poate şti dacă e adevărat sau nu, dacă nu există o

iscălitură sau un *signum*. Dar, din nefericire, toată acea frumoasă tradiție de familie se întrerupsese. Şi din vina tatălui meu, care a renunțat la studii şi şi-a băgat în cap că trebuie să devină negustor hălăduind prin Mediterana, şi întorcându-se fără noroc şi fără bani. Nu trebuia să facă asta.

Nu trebuia să plece şi să-şi abandoneze tatăl, familia, profesia. Simțeam cum creşte în mine o anume ostilitate față de el şi cum se cristalizează o decizie.

Nu aveam de gând să sfârşesc şi eu tot ca mic proprietar, trăgând mâța de coadă într-un mic sătuc la țară. Voiam să plec spre Florența cea mare. Vinci parcă mă încorseta.

Am studiat gramatica latină cu părintele, învățând pe de rost puțin din Psalmi şi din Proverbe, din Înțelepciunea lui Solomon şi din Cartea înțelepciunii lui Isus, fiul lui Sirah, după care m-am apucat să studiez singur vechea carte mototolită care fusese a bunicului şi a străbunicului, şi pe care şi tata o frunzărise fără mare folos, *Summa* maestrului bolognez Rolandino.

Eram încă un puştan când tata m-a trimis la Florența să urmez cursurile de pregătire pentru examenele de abilitare. Banii erau puțini, deci am ajuns într-o cămăruță închiriată la ultimul etaj al unei case turn părăginite pe jumătate, lângă locuințele servitorilor şi ale celor sărmani. Mama a încercat să coasă şi să cârpească tot ce era mai acătării prin casă, desfăcând rochiile ei mai frumoase şi țesându-le din nou cu croială de dublet sau de tunică mai lunguță şi despicată pe margini şi cumpărând nişte ciorapi de ocazie de la un vânzător ambulant. Dar nu puteam ascunde că sunt unul care vine de la țară prin felul în care mă mişcam şi vorbeam. Ceilalți băieți care urmau aceleaşi cursuri, copiii unor notari, cetățeni florentini bogați şi importanți, mă transformaseră în ținta glumelor lor nemiloase, îmi rupeau penele, îmi murdăreau hârtiile şi îmi băgau rahat în cutiuța

de notar. Dar eu, nezicând nimic, îmi continuam drumul, studiind toate spețele şi învățând pe de rost formulele în latină.

De îndată ce s-a putut, m-am prezentat la examene în palatul Breslei Judecătorilor şi Notarilor, din via Proconsolo, care arăta ca un turn, la câțiva paşi de Badia şi de Palagio del Podestà. Vechea sală cu frescele ei reprezentând artele liberale din Trivium, apoi pe Sant'Ivo, ocrotitorul breslei şi al marilor poeți, şi purtând pe plafon toate stemele oraşului, ale cartierelor şi corporațiilor sale, mă intimida nespus, dar oricum nu mai mult decât comisia cea încruntată, decisă să îmi facă tot mai dificil accesul către o profesie şi o breaslă care era considerată unul dintre nivelurile cele mai înalte ale societății florentine. Statutul deja îi excludea pe evrei, pe clerici, pe fiii nelegitimi, pe învățători, pe cei străini de Florența şi pe ghibelini. Iar de excluderea celorlalți, adică a fiilor de meşteşugari şi a celor de la țară, se îngrijeau examinatorii.

M-au picat la prima probă de latină şi contracte şi am fost nevoit să mai aştept un an ca să trec partea de latină şi alți trei ani ca să trec şi de cea privitoare la contracte. Pentru cel de-al doilea examen am avut de înfruntat o comisie şi mai înspăimântătoare, compusă din proconsulul în persoană, din consuli, consilieri şi din alți doctori şi notari, care m-au supus la un foc încrucişat de întrebări *în grammaticalibus et notaria*, şi am picat din nou şi nu am putut să mă prezint din nou mai devreme de un an. În cele din urmă am reuşit să ajung la a treia şi ultima probă, în fața Consiliului Breslei, desfăşurând în mod satisfăcător examenul scris şi oral, discutând forma şi conținutul a două contracte şi definitivând redactarea primei clauze a unui instrument de ratificare. Deliberarea a fost pozitivă. Am depus jurământul, numele meu a fost înscris în registrul public şi mi s-a înmânat actul oficial prin care mi se recunoştea dreptul la

exercitarea profesiunii. Devenisem *notarius publicus florentinus et iudex ordinarius imperiali auctoritate*.

Primul lucru pe care trebuia să-l fac de acum era să îmi născocesc un *signum*, un semn distinctiv cu care să-mi însoțesc şi să-mi autentific iscălitura. Eu sunt bun la scris, dar nepriceput la desen. Nici nu prea am imaginație şi din unul ca mine nu s-ar putea naşte un bun desenator. Sunt un om al legii, un om al ordinii, nu vreun pictor ca aceia de azi, care nu țin cont de norme. După o serie de încercări penibile, am desenat un fel de munte care ar semăna oarecum cu Mont'Albano de care sunt legat, în interiorul căruia e litera P, inițiala numelui meu, iar deasupra, o sabie înfiptă, deasupra căreia se văd un con de pin şi o cruce. Spada înfiptă în stâncă. Era o poveste pe care o citisem undeva.

Cu puținii florini care îmi rămăseseră mi-am cumpărat o robă la mâna a doua scoasă la licitație printre alte bunuri ale unui notar ce murise de ciumă, iar de la cel cu articolele pentru scriere, toate câte îmi erau necesare pentru a începe să lucrez: pene, cuțitaş pentru a le ascuți, bricegușe, călimară, cerneală şi tot restul. Aveam douăzeci şi trei de ani. După ce mi-am făcut puțin mâna ajutând un notar mai experimentat, pe *ser* Bartolomeo di Antonio Nuti, m-am aruncat în fine în redactarea primelor mele acte, făcând multe drumuri între Pisa şi Florența, între martie şi aprilie 1449.

După care, timp de câteva luni, nu am scris nimic în primul meu caiet de înregistrări. Nu câştigasem mai nimic din primele acte încheiate de mine. Nu puteam supraviețui aşa, mergând din zori în curtea interioară de la Badia sau în jurul Palatului Căpitanului, ca să aştept să mă cheme cineva să-i fiu martor, doar pentru o nimica toată. Mi se părea că sunt ca o prostituată în aşteptarea clienților. Eram destui pe acolo: notari, tineri, sărmani, mulți fără vreo

ocupație M-am mai întors la Vinci, unde mama mi-a mai cârpit roba şi mi-a strecurat nişte bănuți strânşi de tata după ce a mai vândut o moşioară, dar încercând ca eu să nu aflu. Însă eu înțelesesem totul şi în adâncul inimii nu mai purtam ranchiună, că vedeam că încearcă să mă ajute cum poate mai mult. Ba chiar de câțiva ani încerc eu să-l ajut pe el, în unele obligații birocratice pe care nu le mai poate duce la bun sfârşit singur, ca de pildă completarea de mână a declarației pentru cadastru.

M-am întors la Florența, acceptând invitația unui bătrân bancher cu faimă de cămătar, Vanni di Niccolò di *ser* Vanni Vecchietti, care îmi închiria o cameră în casa lui în schimbul asistenței profesionale: voia să îi pun ordine în maldărul lui de înscrisuri şi să înceapă pregătirea testamentului. Zicea că voia să se gândească de pe acum la acest lucru, chiar dacă era încă bine cu sănătatea la cei şaptezeci de ani ai săi, pentru că se temea, ca mulți alții din Florența, de ceea ce se spunea despre noul arhiepiscop Antonino. Încă de când era un simplu călugăr la mănăstirea San Marco tuna din amvon împotriva greului păcat al cămătăriei. Iar acum de la acele cuvinte trecuse şi la fapte, atacând testamentele şi promovând sechestrul pe bunurile considerate roadele unor activități ilicite, şi ulterior vinderea acestora pentru a împărți ceea ce se recupera ca bani către sărmani şi către victimele cămătăriei. Lui Vanni nu-i prea plăcea acea cruciadă moralizatoare şi voia să ia măsuri de siguranță din timp. Iar eu, care nu aveam alte mijloace pentru a supraviețui, l-am urmat în această acțiune.

Acest Vanni era un individ foarte ciudat, fiul unui tâmplar care fusese poreclit Orice din pricină că se tot băga în orice afacere şi tot promitea orice, abilitate pe care i-o transmisese şi fiului. După spusele lui, nu poseda nimic, iar declarațiile lui la cadastru erau pline de plângeri, dar în realitate avea bani, obținuți prin camătă. Ca să fie iertat de

Domnul Nostru, în afara faptului că oferea în mod public bani de pomană, era şi un confrate foarte activ în Compania Santa Maria della Croce al Tempio, adică a Celor în Negru, care asistă şi îi însoţesc la eşafod pe condamnaţii la moarte.

Locuia într-o casă din via Ghibellina, parohia San Pier Maggiore, din cartierul Santa Croce, cu gonfalonul Ruote. Casa era mare şi avea şi o proprietate în spate, care dădea în via di San Procolo, în afara zidurilor cetăţii, dar era folosită prost, fără vreo ordine, doar pentru a adăposti maldăre de obiecte de mobilier, unele valoroase, înghesuite ici şi colo, care probabil proveneau din sechestrările silite asupra bunurilor unor datornici insolvenţi şi disperaţi.

Neorânduiala acelei case era amplificată de înşişi locatarii ei atât de pestriţi, care nu constituiau în niciun fel o familie adevărată. Bunul Dumnezeu, care probabil era supărat pe bătrânul acela ce trăise atâta timp în păcat, nu îi îngăduise să aibă moştenitori, aşa încât în casă cucoană mare şi stăpână era *monna* Agnola, a doua lui soţie, cu treizeci de ani mai tânără, şi ea fără copii, una dintre acele muieri care se căsătoresc cu babalâci înstăriţi pentru a-şi asigura o iminentă moştenire şi o libertate personală ca văduve bogate. Unde mai pui că era înzestrată şi cu toată trufia dispreţuitoare a neamului ei, Bandini Baroncelli, care, întocmai ca şi familia Pazzi, îi urăsc pe Medici, jurând să-i vadă morţi. Îl ţineau în casă, ca pe un fiu, pe Piero di Bernardo, nepotul său cam de cincizeci de ani, care mergea greu, fiind beteag de un picior, şi pe Domenico di Nanni, un fiu adoptiv neobrăzat de vreo doisprezece ani, pe care l-au găsit la Santa Maria a Olmi în zona Mugello, pe unde Vanni avea pământurile sale cele mai bune şi o casă mare moşierească.

Se zicea că era copilul lui nelegitim făcut cu o ţărancă de prin partea locului.

Mai era şi învăţătorul lui Domenico, care îl învăţa puţină latină şi care se pare că-şi petrecea restul timpului gravitând în jurul bucătăriilor; şi mai erau şi alţi nepoţi şi rude ale lui Vanni, foarte săraci şi flămânzi, care mergeau şi veneau de la ţară. Ah, era să uit: mai era şi o sclavă pe nume Caterina, în slujba personală a cucoanei, *monna* Agnola.

Şi am mai nimerit şi eu în mansarda acelei case de nebuni. Ar fi putut fi o casă frumoasă, dar era neplăcută şi folosită prost. Dacă ar fi a mea, mă gândeam eu, i-aş da toată strălucirea pe care o merită şi aş umple-o de copiii pe care mi i-ar aduce pe lume doamna mea. Copii legitimi, născuţi dintr-o căsnicie binecuvântată de Dumnezeu şi recunoscuţi de legile omeneşti, şi nu toţi bastarzii ăia care apar nu se ştie cum şi de unde, şi apoi sunt aruncaţi la Orfelinatul Inocenţilor, fii ai păcatului şi ai scârnavei uniri carnale cu ţărănci sau cu sclave. Nu, mi-am jurat că niciodată nu am să cad în astfel de greşeli.

Beatus vir qui non abiit în consilio impiorum[103].

Pedeapsa lui Dumnezeu pentru actele noastre de trufie vine când te aştepţi mai puţin; e întotdeauna cumplită şi te face să înţelegi cât de uriaşe sunt slăbiciunea noastră şi neputinţa de a rezista ispitelor. Păcatul, sau demonul, însoţitorul său obişnuit, mi-a apărut sub forma minunată a frumuseţii şi graţiei unui înger. Dar poate greşesc spunând asta: nu era un demon, ci cu adevărat un înger, care m-a salvat şi m-a eliberat de mine însumi. De câte ori mă gândesc la această poveste, care e povestea mea, de fapt a noastră, încep să cuget într-un mod confuz şi nu mai ştiu să plasez în căsuţa proprie speţele existenţei reale şi să le

---

103 Psalmii, 1:1: „Ferice de omul care nu se duce la sfatul celor răi, nu se opreşte pe calea celor păcătoşi şi nu se aşază pe scaunul celor batjocoritori!” (lat.).

tratez în mod ordonat, ca pe cazurile abstracte din *ars notaria,* să le aranjez cu grijă, însoţite de formulele uzuale în registrul cu abrevieri al vieţii mele. Nu, nu mai e cu putinţă atunci când te simţi răvăşit înăuntrul tău, când picioarele îţi tremură şi nu mai poţi scoate un cuvânt, când simţi că te sufoci şi nu eşti în stare să te gândeşti la altceva şi nici să mai dormi noaptea.

A venit din nou vara. O vară urâtă, mai ales în mansarda mea, sub piatra de deasupra, unde era oribil de cald şi aerul parcă lipsea. În plus, se întorsese şi molima, care începea să se simtă cu primele cazuri de ciumă aduse de la ţară sau prin soldaţi, şi dacă ieşeam îmi acopeream nasul cu o batistă înmuiată în apă de mosc. Prea mult nu aveam de lucru, posibilii clienţi păreau cu toţii că fugiseră, dispăruseră sau muriseră, aşa încât Vanni şi-a amintit de un vechi prieten de-al său, un potlogar ca şi el, şi m-a trimis ca să îl ajut să-şi pună hârtiile în ordine. Se numea Donato di Filippo di Salvestro. Locuia nu departe, în via Santo Gilio, puţin mai departe de Spedale di Santa Maria Nuova. La început a fost bancher şi aurar la Veneţia, după care a pierdut totul şi s-a întors, luat peste picior de toţi, la Florenţa; sau cel puţin aşa se spunea.

Vanni, care le ştia pe toate, era convins că avea pe undeva o mare avere ascunsă de fisc sau camuflată sub formă de cambii sau de titluri cu dobândă pe termen lung.

Donato e un moş ca şi Vanni, ca şi tatăl meu, dar mult mai ramolit, de parcă i s-a întâmplat ceva grav care i-a marcat pentru totdeauna şi trupul, şi sufletul. Într-adevăr nu mai gândeşte prea bine, pare un copil rătăcind după nălucirile sale. Din când în când îşi revine şi îţi spune lucruri surprinzătoare şi pătrunzătoare, după care se pierde din nou, privind în gol cu ochi absenţi. Nu mi-e uşor să-l urmăresc în ceea ce cu greu s-ar putea numi raţionamentele sale, nici să îmi antrenez răbdarea în lungile sale tăceri.

Hârtiile lui sunt mult mai amestecate decât cele ale lui Vanni şi cel mai greu e faptul că se referă la o lume şi o societate precum cea venețiană, ale cărei cutume şi uzanțe nu le cunosc.

Când am mers prima oară la el, am observat că în spatele lui era mereu cea de a doua soție, *monna* Ginevra, mai tânără cu treizeci de ani, dar grăsună şi suferind de gută, care ne supraveghea ca un câine de pază. Simțeam mereu asupra mea privirea ei scrutătoare, atentă să nu îi dau nimic să semneze lui Donato, nicio promisiune, nicio donație care ar fi putut-o sărăci cu vreun florin din viitoarea moştenire, pe care de altfel o vedea nu foarte îndepărtată.

Dar aveam impresia că circumspecția ei severă nu se limita doar la soțul ei şi la averea lui, adevărată sau închipuită, cum o fi fost. Trebuie că mai era o comoară în casa aceea, pe care *monna* Ginevra o păzea cu străşnicie.

Îmi amintesc perfect acea zi.

Stăteam chiar la masa asta, în sala asta, cufundat între hârtii. Era tot mai cald. Rămăsesem singur. Donato, cu pas nesigur, se dusese să-şi golească vezica.

A fost o viziune fulgerătoare. Înaintarea silențioasă a picioarelor goale pe scările de piatră, foşnetul rochiei largi şi lejere de servitoare, care îi ascundea oarecum sânul, o aură, o mireasmă de piele proaspătă care a acoperit şi a anihilat mirosul stătut al hârtiilor mucegăite.

De atunci nu m-am mai gândit la altceva. Am încercat, cu tot felul de pretexte, să mă întorc în acea casă, până într-o zi când s-a întâmplat ceea ce speram: *monna* Ginevra a lăsat garda jos şi a ieşit cu treburi urgente. Eu l-am lăsat pe Donato la masă, să se joace cumințel cu briceguțul şi cuțitaşul pentru ascuțitul penelor, şi m-am furişat ca o şopârlă pe trepte. Inima îmi bate nebuneşte în timp ce urc pe scara în spirală. Năduşeala îmi lipeşte roba de cămaşă şi mi-aş da şi sufletul să mă pot descotorosi de ea. Ajung în

fața unei uşițe întredeschise. Ea e acolo, cu spatele, sprijinită de pervazul ferestrei, inundată de lumină. Pare să contemple spectacolul ce i se deschide în față, cupola cea mare a bisericii Santa Reparata, care domină totul. Pe mâna sprijinită de tocul ferestrei străluceşte un mic inel de cositor.

Trebuie că mi-a simțit prezența. Se întoarce, surprinsă, poate chiar speriată de acest tânăr slab şi deşirat, îmbrăcat în robă roşie, care o priveşte zăpăcit.

Pentru prima oară privirile noastre se întâlnesc, iar eu mă pierd în ochii ei albaştri precum cerul. Fără să îmi dau seama, mă apropii de ea încet, încet, iar ea deschide gura să strige. Mă opresc şi îngenunchez la picioarele ei, şi cu un fir de glas îi cer să îşi desfacă părul. Ea pare mai puțin speriată, se aşază pe marginea patului, desface nodul de pe ceafă şi o cascadă de aur îi acoperă umerii şi spatele. Tremurând, o întreb dacă pot să îi mângâi părul, ea încuviințează şi închide ochii, în timp ce mâna mea visează să se joace din nou şi să împletească părul mamei mele. Când deschid iar ochii, în fața mea nu e mama, ci trupul alb şi gol al unei zeițe.

Nu-mi mai amintesc nimic din ceea ce a urmat, din ceea ce am făcut eu sau cineva în locul meu, din ceea ce au făcut corpul meu şi corpurile noastre care s-au contopit într-unul singur. Ceea ce ne mişca era o forță de neînvins, mai puternică decât noi, care ne făcea să gâfâim şi să zburăm dincolo de fereastră, liberi, în văzduh. Pentru mine era prima oară. Şi cu teroare, după ce mi-am venit în fire, regăsindu-mă în brațele ei, am descoperit că şi pentru ea era la fel. Era fecioară. Iar cearceaful era însângerat.

Am fugit cât colo. Şi m-am mai întors o dată, şi încă o dată, iar trupurile noastre s-au împletit şi s-au iubit. Trupurile erau cele care vorbeau între ele, şi prin cuvintele lor, şi sufletele noastre. Dar noi doi nu am vorbit niciodată.

Şi mi-am dat seama după aceea că nu ştiam nici măcar numele acelui înger care mă descătuşase din lanțurile corpului şi ale fricilor mele. N-o întrebasem niciodată. Însă între timp o parte din mine voia să o ia la goană, să fugă din această casă şi din acest oraş, ruşinat fiind de păcatul desfrânării pe care îl săvârşisem şi cutremurat de pedeapsa divină care nu avea cum să întârzie.

Domine, ne în furore tuo arguas me, neque în ira tua corripias me[104].

Dar Dumnezeu nu era singurul judecător de care mă temeam. Eram conştient că fărădelegea cu care mă mânjisem încălca şi legile omeneşti şi că existau pedepse foarte grele pentru cei care atentau prin înşelăciune la proprietatea altcuiva, cu atât mai grav dacă proprietatea mai era şi deteriorată, fie chiar şi numai în parte. Pentru că eram sigur că fata aceea e o sclavă, iar sclava e o proprietate privată, o marfă de preț, cum ar fi satinul lucios sau brocartul, şi dacă e deteriorată, adică lăsată grea, infracțiunea este şi mai gravă. Iar dacă ceea ce trăisem era cu adevărat dragoste, iar inima mea tulburată îmi spunea că da, atunci era o dragoste imposibilă, era o nebunie chiar şi numai să-mi imaginez că aş putea continua să trăiesc o astfel de dragoste care mi-ar fi ruinat viața pentru totdeauna.

Vanni, căruia nu i-am mărturisit niciodată nimic, m-a silit să mai rămân la Florența, ceea ce pentru mine a fost un chin de nespus. Testamentul lui a fost în cele din urmă dictat la Santa Maria degli Angeli, în capela familiei Alberti, în prezența austerilor călugări din ordinul Camaldulenzilor, pe 19 septembrie, iar eu a trebuit să scriu versiunea

---

[104] Psalmii, 6,1: „Doamne, nu mă pedepsi cu mânia Ta şi nu mă mustra cu urgia Ta” (lat.).

acestuia în limba curentă, nu în latină. Dar mintea îmi era în altă parte şi prea puţin îmi păsa de toate acele mizerii.

Însă datoria mi-am făcut-o bine. Probabil că mâna şi pana se mişcau singure, fără să le conduc eu. Vanni a vrut să mă răsplătească, considerându-mă oarecum fiul lui, un fiu pe care nu l-a avut niciodată şi pe care nu aveau cum să-l înlocuiască nici nepotul cam şontâcăit, nici nereuşitul ăla de copil înfiat. M-a pus să mă întorc pe 29 noiembrie ca să fie adăugate la testamentul lui o serie de codicile care au înfuriat-o pe *monna* Agnola, în care, evident, nu avea prea mare încredere. Astfel, eu deveneam nu numai executor testamentar în locul ei, dar obţineam şi dreptul la uzufruct, împreună cu ea şi cu nepotul, legat de proprietatea de la Olmi şi mai ales de casa din via Ghibellina. Pentru mine era ceva de necrezut, dar nu mi-am făcut mari speranţe. *Monna* Agnola nu ar fi lăsat nicicând prada din gheare. Şi pe deasupra mai era şi zvonul că şi arhiepiscopul, care din păcate cunoştea mult prea bine activitatea şi escrocheriile lui Vanni, ar fi intrat la bănuieli văzând moştenirea către familia Girolamini şi ar fi început să facă cercetări pe cont propriu, ca să vadă dacă ar fi putut invalida totul. Şi atunci chiar că nu m-a mai interesat nimic. Voiam doar să fug din Florenţa, pentru că de fiecare dată când treceam pe lângă cupola bisericii Santa Reparata, sau chiar numai când o vedeam de departe, mă gândeam la ziua în care am văzut-o mult mai mare ca de obicei de la fereastra unei cămăruţe din via Santo Gilio, unde un înger mă eliberase şi mă învăţase să zbor.

În luna decembrie am plecat la Pisa, unde era nevoie de tineri notari fără prea multe pretenţii, care se mulţumeau cu plată mai puţină. De când fusese cucerită de Florenţa, Pisa fusese supusă unei dominaţii directe care, încetul cu încetul, privase de orice autoritate şi competenţă vechile clase conducătoare, silindu-le la marginalizare sau

emigrare. În această cetate, pe vremuri glorioasă prin toate mările, se deschideau spații enorme pentru noi, florentinii, care, ca lăcustele, rădeam totul în cale, adică mărimile orașului, căpitanii, magistrații, comisarii, oficialitățile, funcționarii mai înalți sau mai mărunți, vameșii și strângătorii de taxe, negustorii, meșteșugarii, meseriașii, lucrătorii, și deci și notarii. Se construia o nouă fortăreață, după planurile lui Brunelleschi, în cartierul meridional Chinzica, aproape de Arno, pentru a controla podurile de la Spina și dinspre mare. În realitate, noi, florentinii, stăteam mereu închiși și bănuitori, pentru că pisanii ne urau din toți rărunchii.

Pentru a ridica fortăreața demolaserăm întreg spitalul Sant'Andrea și casele a nouăzeci de familii. Eu m-am afundat în muncă, umplând foile registrului meu cu toate actele redactate, unul după altul, până la sfârșitul anului 1450, deci era ianuarie. În rarele momente de întoarcere la Vinci doar tatăl meu s-a arătat bucuros de mutarea mea la Pisa; pentru el era un bun prilej să reînnoiască șuvoiul amintirilor și al povestirilor din tinerețe și să vorbească fără contenire despre cum s-a îmbarcat el, flăcău fiind, în Porto Pisano, ridicând ancora în drumul spre Apus și spre aventură.

Dar eu nu îl ascultam. Înăuntrul meu erau alte gânduri care nu-mi dădeau pace. Și nu mai era îngrijorarea egoistă pentru mine, pentru primejdia prin care trecusem cu tot cu carieră și cu viață din pricină că cedasem păcatului, printr-un singur gest nesăbuit. Ci în vremea exilului meu la Pisa mă gândeam doar la ea.

Ce i se putuse întâmpla? Dacă a rămas însărcinată, ar fi putut plăti consecințele în mod oribil, pentru că, din punctul de vedere al legilor și cutumelor, ea era privită ca situându-se pe treptele cele mai de jos ale societății, căci era doar o sclavă și o femeie. Și cum și-ar fi dus, singură,

sarcina? Şi frica, şi muncile naşterii? Poate că nici nu supravieţuise, şi atunci doar moartea cea milostivă i-ar fi închis ochii şi i-ar fi curmat suferinţele. Dar dacă totuşi a născut un copil, ce s-a ales de el? Unde l-a abandonat? Doamne, copilul ăla e fiul meu. Cum am putut s-o las aşa, fără să-mi asum deloc responsabilitatea de tată? Ceea ce mă durea cel mai mult era că nu îi ştiam nici măcar numele, pentru a-l invoca şi pomeni în rugăciunile mele în momentele de singurătate. Un nume pe care să i-l încredinţez Preasfintei Fecioare Maria, ca să îi păzească pe ea şi pe copilul ei. Pe copilul nostru.

Când m-am întors la Florenţa în 1451, sigur că nu o uitasem. Niciodată nu aş fi putut să fac asta. Dar, în acelaşi timp, mângâiat oarecum de succesul profesional de la Pisa, căpătasem încă o certitudine dureroasă. Râul vieţii, continuându-şi curgerea, ne despărţise pentru totdeauna. Urma să nu o mai văd niciodată. Dar amintirea ei rămăsese de neşters înăuntrul meu: amintirea luminii în care am văzut-o învăluită, amintirea trupului ei care mă întâmpina, amintirea ochilor ei. Urma să nu o mai văd niciodată, dar în adâncul sufletului meu nimic nu avea să ne despartă.

La Florenţa, molima se stinsese, şi lumea era în aşteptarea unei noi primăveri. Mă întorsesem în casa lui Vanni, dar atmosfera de acolo era irespirabilă. *Monna* Agnola nu mă mai saluta, nici nepotul şchiop, nici fiul adoptiv. Sclava Caterina se pare că se pusese de acord cu nepotul să-şi obţină libertatea, poate chiar să se mărite. Pe 16 martie, Vanni a adăugat un ultim codicil la testamentul său, dar se simţea rău, stând aproape numai în pat, şi simţea cu nelinişte cum se apropie sfârşitul existenţei pământene şi momentul întâlnirii cu Judecătorul de dincolo. Îi era teamă de ultimele predici ameninţătoare ale arhiepiscopului împotriva cămătarilor. Nu mai dorise să îmbrace tunica neagră a Celor Negri, pentru că a refuzat să

participe la înfricoşătoarea execuţie prin ardere pe rug a unui biet medic, acuzat că ar fi fost un eretic epicurean.

Din martie am început să redactez documente în locurile care contează, în inima oraşului şi în apropierea centrului de putere: în Badia, lângă prăvălia lui *ser* Piero di Gagliano; la Santa Maria degli Angeli, unde mă prezentase bătrânul Vanni; la Palagio del Podestà. Dar era puţină cerere, în patru luni doar şase documente. Când mă plictiseam să tot aştept prin porticurile de la Badia şi în curtea de la Palagio, mergeam să casc gura pe la prăvălii şi dughene.

Prăvăliile mele preferate sunt cele din colţul vânzătorilor de papetărie. Îmi place mirosul de hârtie proaspătă abia adusă din locul unde este manufacturată. Este principalul meu instrument de lucru, dar, din păcate, cea mai bună costă prea mult şi încă nu mi-o pot permite, şi atunci o frunzăresc, o adulmec, o ating ca să simt cum palpită prin vinişoare şi zbârcituri, e o materie vie născută prin amestecul unor vechi materii textile cu cleiuri din argăseală şi pregătită să trăiască din nou prin magia scrierii.

O privesc în lumină să îi văd mărcile filigranate şi încerc să ghicesc ce călătorie a făcut ca să ajungă până la acestă tejghea şi apele cărui râu i-au macerat pasta: Elsa la Colle, Serchio la Lucca, Pescia în Valdinievole, Giano la Fabriano. Şi câte figuri fantastice apar şi se mişcă în lumină: crinul nostru florentin, crucea trilobată, vasiliscul, capul de bour, roata, pălăria de cardinal, sirena. În hârtia arabă a tatălui meu, în schimb, nu există filigrane. Apoi sunt pergamentele pentru actele originale *în mundum*[105], care trebuie alese cu grijă, pentru că altfel pe partea unde a fost carnea se scrie prost şi cerneala se lăbărţează. Dar pe acelea le iau doar când e cazul şi îl pun pe client să şi le plătească. Gianni

---

[105] Trecute pe curat (lat.).

Parigi papetarul, binevoitor şi resemnat în ce mă priveşte, mă lasă să privesc, ba îmi dă şi pe credit. Chiar dacă ştie că nu o să cumpăr nimic sau cel mult o să-i cer un top de hârtie de cancelarie, mai economică, cea care se vinde şi la băcani sau la funcționarii de la cadastru, îi place comportamentul meu de om care se pricepe, care îi face să se oprească, curioşi, şi pe alți clienți mai cu dare de mână.

Puțin mai încolo, în prăvălia meşterului Vespasiano, pot atinge şi privi cu venerație obiecte minunate pe care însă nu-mi voi permite niciodată să le cumpăr: manuscrise pe pergament în noua scriere ce o imită pe cea veche, acum la modă, decorate cu împletituri elaborate şi volute vegetale albe, portrete de autori, ilustrații. Aici trebuie să fiu mai atent şi să mă dau respectuos la o parte când intră personaje cum ar fi Cosimo de' Medici sau Giannozzo Manetti, mai ales pentru că meşterul Vespasiano din când în când mă şi alungă de acolo, bodogănind că îi stric pupilele, cum îşi alintă el cărțile.

Uneori de cărți nici nu mă pot apropia, pentru că locul este ocupat de un elegant cavaler în tunică lungă, *messer* Francesco Castellani, care locuieşte în acel palat ce seamănă mai degrabă cu un castel, în capătul drumului dominând malul râului Arno. Dar cine nu îl recunoaşte, când trece pe stradă?

Şi eu am învățat să-i ochesc pana de papagal de pe beretă, de când mi-a arătat-o zeflemitor bărbierul.

Într-o zi îmi fac curaj şi îl salut umil, cu o reverență, oferindu-mi serviciile.

Spre marea mea surpriză, el îmi răspunde, privindu-mă de sus, cu evidentă desconsiderare, dar îmi răspunde, ba chiar inițiază o conversație. Mă întreabă de unde vin, şi când aude de Vinci mă mai întreabă şi dacă îi cunosc pe cutare şi pe cutare, dar pentru mine era ca şi când ai fi bătut la o uşă deschisă, pentru că pe toți îi cunosc, sau mai

bine zis tatăl meu îi cunoaşte pe toți din zona Vinci, Sovigliana, San Donato în Greti, Cerreto, Empoli. Cavalerul deține mai multe proprietăți la țară şi nu mai ştie nici el care sunt, din cauza numeroaselor şi îmbârligatelor chestiuni legate de moşteniri, arende, impozite şi vecinătăți. Pe scurt, are nevoie de un tânăr notar de prin partea locului, unul isteț şi priceput ca mine, chiar aşa zice, capabil să abordeze afaceri de mare importanță, cum se cuvin unui cavaler ca el. Mie nu mi se pare că poate fi adevărat. Să lucrez pentru marele cavaler Castellani! Probabil, aşa cum fac de regulă aceşti mari seniori, nici nu o să mă plătească, aşa cum nu m-au plătit nici Vanni, care zice că, de fapt, face acest lucru găzduindu-mă gratis în casa lui, nici Donato, care se preface că e cu mințile prea rătăcite ca să se gândească la aşa ceva. Dar cu siguranță unul precum Castellani are casa plină de stofe şi țesături scumpe, cât l-ar costa să îmi dea şi mie ceva pentru o robă nouă?

Fără să piardă timpul, cavalerul mă duce în castelul său, urc în biroul său de la primul etaj şi umple masa de lucru cu documente zvârlite în silă şi de-a valma; se vede că nu le-a consultat niciodată pentru că îl plictiseau şi îl scoteau din preocupările lui mai elevate de cavaler; după care mă şi lasă singur, intrând într-o cameră alăturată şi lăsând neglijent uşa deschisă.

Trebuie să mărturisesc, ca mai toți notarii, am meteahna de a nu-mi vedea de treaba mea şi de a-mi băga nasul unde nu trebuie. Cu coada ochiului încerc să zăresc ceva prin uşa pictată, dar nu izbutesc să văd mare lucru. Se şi aude un zgomot care mă face şi mai curios şi îmi evocă o amintire confuză din copilăria mea, poate de când eram mic şi la noi acasă venise de curând pe lume Violante, şi din nou trebuia să fiu despărțit de mama, care se dedica doar acelei mici făpturi căreia îi dăruia toată iubirea ei.

Mă ridic. Mă apropii de uşă. Prin crăpătura ei văd totul. Un pat mare şi înalt cu tăblie pictată. O tânără femeie care alăptează un copil, ţinând mâna unei alte femei. O recunosc. Îi recunosc sânul care se ridică şi coboară, părul ei blond şi am senzaţia că şi ea pentru o clipă şi-a ridicat ochii mari albaştri şi m-a privit. Nu e cu putinţă să fie ea, nu e cu putinţă să fie aici acum, e o fantasmă.

Fac câţiva paşi înapoi, clătinându-mă, şi mă prăbuşesc de-a binelea, agăţându-mă de braţele scaunului. Sângele s-a retras în întregime în inima mea, care a devenit un lac, am mâinile reci, nu pot respira. În această stare mă găseşte cavalerul. Îngăimând ceva, reuşesc să-mi revin şi să-i spun că sunt tare încurcate acele hârtii şi că va fi nevoie să mă mai întorc de câteva ori şi poate chiar să merg la Vinci ca să verific îndeaproape. După un rămas-bun în grabă, o iau la goană pe scările înguste şi abrupte, riscând să mă împiedic şi să mă dau de-a rostogolul la tot pasul. Sunt afară, nu ştiu unde să mă duc, mă sprijin de un zid care dă înspre râu, îmi vine să mă arunc şi să mă înec. Mă uit în sus către ferestre, mi se pare că văd o umbră care mă priveşte din spatele ferestrelor de sticlă armate în rame de plumb. Am senzaţia că îmi pierd minţile. Îmi iau capul între mâini şi încep să plâng.

În dimineaţa următoare mă înfiinţez din nou la castel, la masa de lucru a cavalerului, care, după ce m-a primit, a plecat. Se pare că nu mai e nimeni, nici cealaltă femeie care trebuie că e soţia lui. Întorc mecanic hârtiile de pe o parte pe alta fără să fiu în stare să le citesc, aşteptând încordat să se întâmple ceva. Şi ceva se întâmplă. Dintr-un colţ, tăcută, mă priveşte ea, apărută nu ştiu când şi de unde. Nu ştiu să spun ce văd în acea privire, dar în mod sigur nu e nici reproş, nici ranchiună. Dar nici bucurie nu e, ci mai degrabă o umbră de melancolie, de tristeţe resemnată. Poate că şi ea m-a recunoscut cu o zi înainte, când m-a zărit din

pat. Se întoarce şi se strecoară printr-o uşă de serviciu, privindu-mă încă o dată ca pentru a mă chema să o urmez. Eu ca într-un vis mă ridic, trec de uşă, urc scările. În capătul lor ies pe acoperiş, pe o terasă între două turnulețe, ce se deschide către râu, plină de cearşafuri întinse la uscat, ca nişte valuri albe fremătând în vânt.

Ea mă aşteaptă acolo, tot tăcută. Eu apuc să-i spun doar câteva vorbe, o cerere de iertare. Ea răspunde cu o întrebare: ce înseamnă iertare dacă am părăsit-o, am dispărut fără să spun nimic, fără un rămas-bun? Nu ei trebuie să-i cer iertare. Fiului meu trebuie să-i cer iertare, fiului nostru, de care ea a fost despărțită imediat după naştere şi pe care l-am pierdut pentru totdeauna.

Eu mă prăbuşesc, mă ghemuiesc lângă zid şi încep să plâng ca un copil. Ea se apropie, mă mângâie pe creştet şi mă întreabă: Cum te cheamă? Ridic ochii, privind-o înlăcrimat şi îi răspund. Iar ea: Caterina, mă cheamă Caterina.

Rămânem aşa, privindu-ne uimiți, în tăcere, printre cearşafurile care ar vrea să zboare departe precum velele unei corăbii.

De atunci ne-am văzut aproape în fiecare zi. Am lucrat din greu pentru cavaler şi m-am dus frecvent la Vinci. L-am ajutat şi pe bătrânul meu tată, scriindu-i declarația pentru cadastru, pe care apoi i-am dus-o personal la Florența. Şi abia în timp ce el îmi dicta am realizat câte moşii vânduse pentru a mă putea întreține. În castel, Caterina şi cu mine aveam toată libertatea pe care o doream, cavalerul lipsind deseori, fie se ascundea undeva la subsol, fie mergea pe la prăvăliile giuvaiergiilor şi vânzătorilor de mătase. Soția lui avea nevoie de Caterina doar ca să o alăpteze pe Maria, nu mai mult de o dată sau de două ori pe zi, pentru că deja copila avea peste un an şi venea vremea înțărcatului, iar *monna* Lena îşi lăsa sclava complet liberă pentru că, zicea

ea, Caterina trebuie să se odihnească, să mănânce bine şi să facă sângele şi laptele bune. Eram uimit de afecțiunea şi generozitatea cu care se purtau cu ea, în mod sigur nu aşa cum erau de regulă tratate sclavele.

Noi puteam să ne vedem pe furiş mereu în acelaşi loc: pe terasa deschisă, în soare, la aer, unde de regulă urca doar Caterina cu rufele. Primele dăți nu am avut nici măcar curajul să ne atingem uşor, să ne ținem de mână, atât de puternică era în noi amintirea furtunii în care fuseserăm târâți cu doi ani în urmă, şi care încă ne înfricoşa. Acum însă vorbeam, iar eu puteam cunoaşte sufletul minunat care se dezvăluia prin ochii ei.

Aflu acum tot ceea ce i se întâmplase după fuga mea. Când a descoperit că e gravidă şi i-a spus stăpânei ei, *monna* Ginevra, pentru a evita scandaluri, aceasta a ținut în secret sarcina ei, şi imediat după naştere a închiriat-o ca doică familiei Castellani, pentru că *monna* Lena născuse de curând o fetiță, dar nu avea lapte. Însă copilul ei, un băiețel, i-a fost luat şi dus de lângă ea imediat, iar pentru ea, care l-a ținut în pântec nouă luni şi l-a simțit cum creşte încetul cu încetul, şi i-a dăruit sângele şi viața ei, şi îi murmura cântecele cât încă nu îl născuse, a fost o durere de neimaginat, ceva sfâşietor ce nu poate fi pus în cuvinte, mai mare decât cea resimțită de trup când copilul a venit pe lume. O violență de nespus, o rană ce încă nu s-a închis.

Simt pentru prima oară aceeaşi durere, pentru ea şi pentru copil, şi toată ruşinea față de mine însumi, care aveam datoria de a-i sta alături şi de a-mi recunoaşte vina în fața *monnei* Ginevra, şi apoi de a păstra copilul lângă mine şi a-l educa, aşa cum prevăd şi legile pentru cei care nu au inima să simtă singuri ceea ce e drept şi bun. Eu însă am fugit, iar copilul s-a pierdut. Nici Caterina nu ştie unde e, şi dacă o fi botezat, şi ce nume o fi având. Trebuie că are aceeaşi vârstă ca şi micuța Maria, şi, ori de câte ori o

alăptează pe Maria, ochii îi sunt învăluiți de tristețe, pentru că se gândeşte la micuțul ei, cel fără nume şi fără viitor. A auzit vorbindu-se de un loc numit al Inocenților, unde sunt duşi copiii nimănui. O fi ajuns acolo, poate e încă viu, îngrijit de vreo doică plătită de spital.

Îi povestesc Caterinei despre mine, despre familia mea şi despre viața mea, despre copilăria mea tristă şi singuratică, despre lupta de a-mi găsi calea şi libertatea, pe care acum încerc să mi-o apăr zi după zi, ca pe o cucerire anevoioasă. Ea însă nu are prea mult chef să vorbească despre trecutul ei. E un trecut care devine tot mai palid, estompându-se treptat, o lume atât de diferită de cea în care trăieşte acum, încât se întreabă uneori dacă a existat vreodată în realitate sau dacă amintirile ei nu sunt decât nişte vise recurente, nişte năluciri despre ceva ce nu există. O lume fantastică, după cât reuşesc să o fac să-mi povestească. Chiar şi felul în care vorbeşte limba noastră e ciudat.

Aproape fără vocale, cu o pronunție guturală, cu o cadență oarecum venețiană. Ca a bătrânului Donato.

Caterina vine din munții, de la hotarele lumii, unde s-a oprit Arca lui Noe după Potop, unde Prometeu a fost înlănțuit de către zei, unde Alexandru cel Mare a închis prin porți gigantice trecerea hoardelor barbare şi înspăimântătoare ale lui Gog şi Magog. De acolo vine Caterina, fiica unui prinț pe nume Jacob. Numele Caterina, un nume pe care, fără prea multă fantezie, călugării îl dau sclavelor păgâne abia sosite, e însă numele ei originar, căci a fost botezată astfel întru cinstirea Sfintei Ecaterina din Alexandria, de la care poartă un inel de argint scris în greacă, unica amintire pe care o mai are de la tatăl ei. E creştină botezată, deşi are nişte idei ciudate legate de doctrină, şi mai bine să nu aprofundăm acest subiect. În fond, şi la noi, ce ştiu oamenii din popor despre subtilitățile maeştrilor teologi?

Caterina a fost prinsă şi a ajuns în sclavie la Tana, avanpostul coloniilor venețiene la extremitatea Mării celei Mari, apoi a fost târâtă prin mările lumii şi a văzut cupolele de aur din Constantinopol, a văzut labirintul de ape din Veneția şi a ajuns la Florența cu *messer* Donato. Asupra unui singur lucru insistă Caterina cu tărie şi mândrie când vorbeşte: s-a născut liberă, ca vântul şi ca animalele sălbatice, dintr-un neam pentru care binele suprem este libertatea. Nu mai poate trăi în condiția asta de sclavie, să fie tratată ca un simplu lucru, ca un obiect. Au fost momente, ca acela în care i-a fost luat copilul, în care a vrut să moară, şi poate într-o zi va îmbrățişa moartea prin propria-i alegere şi cu propria-i mână, pentru că acel gest extrem ar fi singurul act de libertate ce îi rămâne. Îşi va tăia gâtul sau se va arunca în gol de pe această terasă. De aceea nu are altă dorință pe lume decât să redevină liberă şi să moară ca o femeie liberă.

După cuvinte, şi mâinile noastre s-au împletit din nou, apoi trupurile noastre au început să-şi vorbească acea limbă universală care depăşeşte orice diferențe dintre limbi şi culturi. Pe terasa castelului, în lumină, în soare, ne-am iubit din nou, dar nu cu frica şi nu în vârtejul de prima oară, ci în deplinătatea unei armonii, a unei fuziuni absolute de suflet şi dorință. Ne-am iubit în prezent, într-un prezent absolut, fără nicio amintire a trecutului, fără nicio teamă şi niciun gând legat de viitor. Iubirea Caterinei mă elibera de mine însumi, îmi dădea forță şi siguranță, mă făcea să devin un alt om.

În acele luni aurii, pe 24 octombrie, a murit Vanni. M-am dus la înmormântarea lui în Santa Croce şi m-am trezit ca mânjit cu smoală în executarea lui testamentară, care nu a sfârşit prea bine, aşa cum prevăzusem.

Dar nu îmi prea păsa. Eu deja mă gândeam doar la Caterina.

Într-o bună zi, Caterina a constatat că e din nou însărcinată. *Messer* Castellani, pierdut printre cărțile şi brocarturile lui, nu şi-a dat seama de nimic, până când, văzând că burta ei tot mai mare nu se mai poate ascunde, m-am dus eu însumi să-i spun. Nu şi-a schimbat deloc expresia, dimpotrivă, mi-a zis că băiețelul acela pe care l-am văzut alergând prin casă, Niccolò, e fiul lui cu o servitoare, înainte de a se căsători cu Lena. Orice viață care se naşte este o provocare a destinului, un pariu cu Mama Natură.

Dar acum ce e de făcut? Caterina nu e proprietatea lui, ci a *monnei* Ginevra. Cavalerul, în calitatea lui de persoană care a închiriat-o pe doică, ar putea fi considerat şi el responsabil de o eventuală deteriorare a acesteia, care ar fi avut loc în casa lui, adică o nouă sarcină, şi asta nu e în ordine. Nu-şi poate îngădui ca bunul său renume să fie implicat în vreun scandal. Va fi ținut totul în ascuns, aici în castel, şi nimeni nu îşi va da seama. *Monnei* Ginevra i se va spune că mai e încă nevoie de lăpticul bun al doicii la care micuța Maria nu vrea să renunțe. Dar, când însă se va apropia sorocul, noi va trebui să plecăm. Va trebui să o duc pe Caterina să nască în altă parte. El nu se încurcă în treburile astea de muieri.

Şi aşa a fost. Cu o hotărâre fermă a amândurora: făptura pe care Caterina o purta în pântec nu va fi niciodată abandonată. În legătură cu acest lucru, Caterina a fost clară şi de neurnit. Se rugase mult în acel răstimp şi un singur lucru îi ceruse Dumnezeului Atotputernic: ca pruncul să se nască şi să trăiască liber, chiar dacă ar fi trebuit să se despartă de el, numai să nu fie părăsit, ci să fie crescut de mine ca un fiu. Iar apoi, dacă ar fi fost posibil, la mine avea o singură rugăminte: să o ajut să îşi regăsească libertatea şi demnitatea ei de ființă umană. I-am jurat că aşa va fi şi că voi face tot ce pot pentru ca visul ei să se împlinească. Iar în adâncul sufletului simțeam certitudinea că, prin mila lui

Dumnezeu şi a Preasfintei Fecioare, o să reuşesc. Iată motivul pentru care am ales împreună căruia dintre sfinți să îi închinăm naşterea unei noi vieți şi să-i implorăm ajutorul pentru libertatea ei.

E Sfântul Leonard, cel care eliberează din lanțuri, ocrotitorul sclavilor, întemnițaților şi al femeilor care urmează să nască. Copilul nostru se va numi Leonarda sau Leonardo. Un simbol al libertății. Libertatea Caterinei.

Pe 2 aprilie 1452, după o călătorie înceată şi obositoare din cauza stării Caterinei, vizitiul cavalerului ne-a dus aproape până la Vinci, la teascul de la Anchiano, unde ne aştepta tatăl meu. Mi-era frică de întâlnirea cu el. Nu ştia încă nimic. Mi-era teamă că se va înfuria pentru toate câte le făcusem şi că mă va alunga dezonorat din sat, trimițându-mă să-mi duc târfa de sclavă să nască în altă parte. Atunci pentru noi ar fi fost sfârşitul. Şi când colo s-a întâmplat un miracol. Bătrânul a îndrăgit-o pe loc pe Caterina, şi mama la fel, şi mai tot satul, şi cu toții au încercat să o ajute să aducă pe lume, în acea căsuță de țară, rodul iubirii noastre. Care era un băiat şi a primit numele de Leonardo.

Leonardo s-a născut noaptea târziu, şi imediat după aceea a trebuit să pornesc pe jos spre Florența, însoțit de un slujbaş al şefului justiției şi al armatei, pentru că în dimineața următoare, pe 15 aprilie 1452, trebuia să redactez o listă a căpitanilor. Nu am putut participa la botez, dar mi-au povestit că a fost sărbătoare mare pe care şi-o vor aminti toți acolo, la Anchiano. Cum am putut m-am întors la Vinci, unde Caterina şi copilul fuseseră mutați în casa tatălui meu din oraş, unde era mai uşor să avem grijă de ei. Caterina şi-a revenit repede şi cu puterea sângelui ei bun a răspuns imediat la chemarea pe care Mama Natură o înscrisese în corpul său şi a început să-l alăpteze pe micuțul Leonardo. Stăteau în cămăruța unde locuiserăm atâția ani

noi, copiii, lângă cea a părinților mei, dormind cu toții într-un singur pat, cămăruța în care pe vremuri încercam să scriu la masă, în timp ce Violante îl legăna pe Franceschino şi îi învârtea cârlionții, iar motanul Saladino, pe atunci încă micuț, sărea ca un nebun. Violante şi cu mine plecaserăm din casă, iar Francesco, mândru de noul său rol de unchi, a fost fericit să le cedeze locul său Caterinei şi nepoțelului Leonardo, el ducându-se să doarmă în bucătărie.

Şi bietul Saladino, mort de bătrânețe, plecase în paradisul pisicilor, în ciuda tuturor năzbâtiilor lui şi a numelui său sarazin. Un paradis micuț în care merg sufletelele lor, despre care noi, oamenii, nici măcar nu ştim că există. Dar bunicul Antonio, căruia deja cu toții îi spuneau aşa, şi nu *ser* Antonio sau *barba* Antonio, s-a gândit şi s-a ocupat imediat de asta. Prima oară când m-am întors acasă, am simțit țâşnind printre picioare un nou mic demon negru imposibil de prins. Unde e un copil nu poate lipsi o pisică, a fost sentința bunicului. De fapt, era pentru că lui îi plăceau pisicile, care i se refugiau în poală să toarcă şi să doarmă pe pătură, pentru că bunicul deja stătea mai tot timpul aşezat. Se numea Secondo. Dar adevăratul lui nume era Saladino Secondo.

Cu toată antipatia mea pentru pisici, eram atât de fericit, că îl mângâiam şi eu şi-l țineam în brațe când mergeam la Caterina. Ea îmi dădea voie să intru când alăpta, şi îmi amintesc acele momente ca pe cele mai frumoase din viața mea. Între noi nu mai putea fi intimitatea totală, nebunească şi liberă pe care am trăit-o la Florența, şi ştiam că nici nu o să mai poată fi. Dar aceea fusese înlocuită cu o intimitate mai mare şi mai puternică, de natură nu fizică, ci spirituală, în jurul acelei făpturi care zi după zi devenea mai frumoasă şi mai sănătoasă, hrănită de Caterina din însuşi izvorul vieții. Pentru mine, aşezat în fața ei în tăcere, erau

momente de rugăciune, ca la icoana Preasfintei Fecioare Maria, pe care bunica Lucia o agățase deasupra patului.

M-am întors la Florența pe 30 aprilie, pentru un alt act public, dar mai ales pentru a-i povesti cavalerului toate câte se întâmplaseră. Pe chipul său, de regulă ironic şi sarcastic, avea însă o expresie pe care nu i-o mai văzusem până atunci, ceva ce semăna vag cu o fericire liniştită. Şi *monna* Lena avea un aer straniu, ca o aură de fericire imprimată pe pielea luminoasă a obrajilor, o anumită lenevie care o făcea să rămână mai mult în pat, alintându-şi sau legănându-şi fetița. Aşa cum aveam să descopăr mai târziu, în aceeaşi lună în care se năştea Leonardo al nostru, şi ea a fost binecuvântată de Dumnezeu şi a rămas însărcinată. *Monna* Lena aflase totul despre Caterina şi a fost de acord să fie protejată şi dusă la Vinci. Astfel, amândoi vorbeau acum cu mine despre viitorul Caterinei. Trebuia să rămână la Vinci, să-şi recupereze forțele, să se ocupe numai de copil. De *monna* Ginevra se vor ocupa ei şi când va sosi momentul o să mă înştiințeze ce voi avea eu de făcut. Probabil urma să o readuc pe Caterina cu copilul la Florența. *Monna* Lena era nerăbdătoare să îl ia în brațe.

Mie, ca notar, mi-au încredințat imediat sarcina ce îmi revenea: eliberarea Caterinei. Trebuia să mă apuc din nou să studiez din cărțoiul meu pentru breasla notarilor partea dedicată celor două cazuri care mă interesau*: manumissio* şi *emancipatio*. Trebuia să încep să pregătesc actul, nu era un lucru prea simplu şi nu mai făcusem aşa ceva. Tradiția juridică pornea de la dreptul roman, dar se referea la societatea romană antică, în care sclavia era o condiție grea, dar reglementată prin lege, şi de regulă considerată tranzitorie.

Cei din vechime nu îşi puneau complicate probleme teologice, cum ar fi aceea dacă sclavii au sau nu suflet. După întruparea Domnului Nostru, Evanghelia Sa a fost şi

un mesaj de eliberare din sclavie şi din lanțuri, dar, din păcate, în secolele ce au urmat, în care o mână de seniori feudali în numele împăratului aveau o stăpânire absolută asupra pământurilor feudelor lor, dar şi asupra a tot ce trăia, creştea şi păştea pe ele, şi deci şi asupra ființelor umane care nu erau altceva decât slugi, lucrurile au decurs cu totul altfel.

În fond, eram cu toții sclavii unor stăpâni, puțini la număr. Deci şi străbunii moşilor mei, cei care au trăit înainte de Michele da Vinci, despre care nu ştim nici cum se numeau, pentru că nu erau altceva decât slugi fără nume. În urmă cu două sute de ani, acea putere a fost înfrântă, iar cetățile noastre au devenit oraşe de oameni liberi, la fel şi întinderile de la țară şi micile localități, cum e Vinci. Dar după aceea a revenit această cutumă neomenească de a cumpăra şi de a vinde ființe umane, considerate ca fiind nişte obiecte, lucruri sau animale inferioare şi lipsite de suflet. Da, trebuie să găsesc formulările cele mai potrivite, pentru că acest document va fi actul cel mai important al întregii mele vieți. Nu e vorba de eliberarea unei sclave oarecare. Este eliberarea Caterinei. Mama fiului meu.

Iată de ce mă aflu aici acum, pe 2 noiembrie 1452, în locul în care a început totul, în sala casei lui Donato di Filippo di Salvestro din via Santo Giglio.

Sunt încă singur, dintr-un moment într-altul vor sosi cu toții. Am pregătit deja minuta actului în formă abreviată şi mi-am adus şi un sul de pergament pentru a copia imediat originalul *în mundum* şi să i-l înmânez Caterinei. Nu vreau să o fac să aştepte nicio clipă în plus, vreau doar să o văd liberă.

Intră *monna* Ginevra, sprijinindu-l de braț pe bătrânul Donato. Nu e prima oară când o revăd, deci nu mai e nimic stânjenitor între noi. Acum o lună, cavalerul, care mersese deja să-i vorbească ca să încerce s-o convingă, mi-a

comunicat că doamna încuviinţase în sfârşit ca notarul să se prezinte la ei acasă. Nu mi-a spus altceva, dar eu ştiam că preţul eliberării ei cavalerul îl şi plătise, achitând nu numai chiria pentru serviciile de doică până în ziua semnării actului, ci şi o sumă în plus. Şi ştiam că pentru mine nu era doar o întâlnire profesională. Era un examen, mult mai dur decât cele pe care le susţinusem pentru a deveni notar. *Monna* Ginevra voia să mă privească în ochi, voia să vadă dacă am curajul să-i vorbesc, dacă sunt într-adevăr un făţarnic scelerat cum era convinsă că sunt. Doar după aceea urma să decidă.

Trebuia să fiu gata să suport orice, şi dispreţ, şi ocară, fără să reacţionez.

Miza era prea înaltă. Trebuia să fac asta pentru Caterina.

Da, în acea primă întrevedere, *monna* Ginevra a fost de o răceală extremă.

Nu mă mai văzuse de trei ani, din acea vară fatală. Dar am înţeles imediat că la mijloc nu e o chestiune meschină. Nu era supărată pe mine pentru că îi deteriorasem ceva ce-i aparţinea. O judecasem greşit. Ea cu adevărat o iubeşte pe Caterina. Aproape ca pe o fiică, acea fiică pe care nu a avut-o niciodată cu Donato. Poate că nu ar fi vrut să se despartă de ea, sau poate intenţiona să o elibereze şi să-i dea o mică dotă ca să se mărite. Aşa cum am aflat ulterior, Donato a fost pur şi simplu salvat de Caterina în momentul cel mai tragic al vieţii sale şi adus aici la Florenţa, în braţele Ginevrei, care îl aştepta de cincisprezece ani. Pare de-a dreptul un roman, dacă nu aş avea certitudinea că e o poveste adevărată. S-au inversat destinele: o sclavă a fost cea care a salvat un bărbat deja bogat şi puternic spre a-l reda vieţii şi libertăţii. Dar ce o fi decis să facă *monna* Ginevra? Totul ţinea de ea, de voinţa ei. Putea face orice. Putea să mă denunţe că am sedus-o pe Caterina şi că am lăsat-o gravidă nu o dată, ci de două ori, după care am şi

răpit-o şi am dus-o la țară. Putea să mă distrugă pentru totdeauna, şi s-o distrugă şi pe Caterina, şi să se răzbune în modul cel mai crâncen. Dar nu a făcut-o, pentru că o iubeşte.

În schimb, eu pentru ea eram răufăcătorul, asasinul. Mi-ar fi plătit-o cu vârf şi îndesat, dacă ar fi avut cum, fără să-i facă vreun rău Caterinei şi copilului. Pe mine era foc de supărată, mai ales pentru modul în care mă purtasem prima dată, când pur şi simplu dădusem bir cu fugiții, fără să am curajul să vin să-i vorbesc şi să-mi asum responsabilitatea, lăsând-o pe ea şi pe Caterina cu acea sarcină şi cu acel copil şi aproape silind-o pe ea, *monna* Ginevra, ca, travestită în servitoare, să ducă personal bebeluşul la Roata Inocenților, zicând că ghemotocul acela era copilul unei sclave şi al unui venețian aflat în trecere, fără nume. Când *monna* Ginevra îmi vorbea şi mă acuza astfel, dură şi neîndurătoare, eu simțeam cum mor încet pe dinăuntru, cu gândul la tot ce suferise Caterina şi la tot ceea ce încă mai suferea acel copil, pe care destinul l-a obligat să se nască orfan de tată şi de mamă şi să înfrunte viața complet singur.

În timp ce eu recunoşteam tot ce îmi spunea şi declaram că e numai vina mea, *monna* Ginevra devenea treptat mai puțin dură, înțelegând că lacrimile care stăteau să se prelingă din ochii mei înroşiți sunt sincere. Eu nu mă aflam la ea doar pentru a evita consecințele grele ale unei condamnări ce viza viața şi cariera mea, iar ea acum înțelegea acest lucru. Poate că ceea ce ni se întâmplase nouă nu era foarte diferit de ceea ce i se întâmplase ei când era o copilă. Poate că fusese pur şi simplu forța iubirii care învinge orice: legile, religiile oamenilor şi lanțurile sclaviei. Poate că şi ea, într-o zi, demult, s-a dăruit unui bărbat doar din dragoste. Pentru a se mărita cu Donato al ei a aşteptat până la patruzeci de ani. Poate că şi ea ştie ce înseamnă

cuvântul libertate şi ce valoare are, pentru că şi ea, la viaţa ei, când era încă o femeie singură, care refuza să se supună unei căsătorii aranjate de cei din familie, a fost nevoită să-şi apere libertatea cu unghiile şi cu dinţii în această societate a noastră, în care femeile sunt considerate fiinţe slabe şi inferioare, lipsite de drepturi, sau chiar animale imperfecte.

E de admirat *monna* Ginevra, cea mică, grăsună şi din nefericire suferind deja de gută, pentru forţa ei şi libertatea ei sufletească. Astfel de femei sunt cele care fac revoluţiile. O femeie practică, care nu pierde niciodată sensul şi măsura lucrurilor şi ştie ceea ce e potrivit să faci la momentul oportun. În timp ce plângeam, mi-a luat mâna şi mi-a spus simplu: Curaj, *messer notaio*, să nu întârziem cu adnotările, că se răceşte supa.

Înainte de venirea celorlalţi o rog pe *monna* Ginevra să citească toate adnotările pe care le pregătisem şi pe care le voi transcrie apoi în minuta rezumativă a documentului. Am notat cu scrupulozitate fiecare lucru pe care mi l-a spus, *extense vel saltem sub caeteris et imbreviaturis, nihili de substantialibus omittendo*[106], iar ea urmăreşte atent ce am scris, pentru că nu numai că ştie să citească, dar cunoaşte şi latina. Am lăsat gol la datele referitoare la actul de provenienţă, dar ea îmi zice să trecem peste, că nu are documentul, întrucât nu a cerut niciodată o copie, nu s-a gândit niciodată să facă negoţ cu Caterina, nici nu-şi mai aminteşte bine cine era notarul şi nimeni nu vrea să piardă timpul căutându-l. Oricum, cui îi pasă cine i-a vândut-o şi la cel preţ, e destul să ştim între noi că Donato i-a dat-o pe Caterina, şi că la Donato a ajuns la Veneţia, nu se ştie de la cine şi nu se ştie cum. Şi cum ar fi să mergem pe firul apei

---

[106] În formă extinsă, sau cel puţin menţionat în minuta abreviată, fără a omite nimic substanţial (lat.).

şi mai înainte, până la Constantinopol, până la Tana, până la ceturile din ținuturile cimerienilor?

Cum s-ar putea vreodată găsi o hârtie care să zică: Iată, această persoană pe vremuri era liberă, născută liberă şi fiica lui Dumnezeu, iar acum e o sclavă?

Unde a început tot acest lanț de delicte împotriva ființei umane, acest negoț murdar de trupuri şi suflete? Şi aici se întunecă la față, se vede clar că o tulbură chiar şi numai vorbitul despre aceste lucruri. Nu vreau deloc să o contrariez. E foarte bine aşa, e suficient să scriu că ea a cumpărat-o pe Caterina cu mulți ani în urmă, fără să menționez de la cine, şi că e proprietatea ei exclusivă, nu a lui Donato.

Sosesc şi martorii, care sunt doi prieteni şi vecini ce par că nu ştiu nimic din ce se va petrece. Aud puțină agitație în curte, a sosit o caleaşcă de la palatul Castellani, precedată de cavaler, venit, fireşte, călare. Bătăile inimii mele se accelerează. Intră cavalerul, care o ajută pe *monna* Lena cu burta mare, intră şi Caterina cu Leonardo în brațe, bine înfăşat şi cu o scufiță de fetru pe cap, pentru că afară e deja frig şi se anunță ploaie. Din fericire, Leonardo doarme senin, altfel s-ar fi făcut auzit. Caterina l-o fi alăptat înainte de plecare. Privirile se întâlnesc. Mai cu seamă ochii Ginevrei cu ai Caterinei, care nu se mai văzuseră din ziua în care fata plecase pentru a deveni doică la familia Castellani. Caterina se opreşte şi pare că-şi pleacă ochii, dar Ginevra se ridică, merge la ea şi o îmbrățişează cu delicatețe, să nu trezească copilul.

Rămân aşa, îmbrățişate, o clipă, apoi Ginevra se întoarce la locul ei de comandă.

Încep să citesc *invocatio* şi *datatio* completă, cu an, menționând şi data, şi luna: *În Dei nomine amen, anno ab eiusdem salutifera încarnatione millesimo quadringentesimo*

quinquagesimo secundo, indictione prima, et die[107]; iar aici îmi dau seama că greşisem când am scris ziua, eu, care nu greşesc niciodată şi am chiar obsesia datelor şi a preciziei în toate, pentru că scrisesem XXX, treizeci în cifre romane, *mensis octobris*, luna octombrie, când de fapt azi e 2 noiembrie, Ziua Morților. Corectez pe loc. Sunt prea zăpăcit, nu mi s-a mai întâmplat să redactez un act în care, fără să fie menționat acest lucru, eu să fiu nu numai notarul, ci şi unul dintre principalii inițiatori ai acestei acțiuni. Continui: *actum*, indicația locului, parohia San Michele Visdomini, şi prezența martorilor. Urmează clauza la titularul acestui drept de proprietate numit *mundium*, pentru că *monna* Ginevra este femeie, şi conform barbarului drept longobard, pe care noi în mod absurd încă îl urmăm, nu poate face nimic dacă nu e autorizată de domnul şi stăpânul ei, care de-a lungul vieții unei femei poate fi tatăl, soțul, sau o rudă apropiată, în orice caz o persoană de parte bărbătească. În cazul ei, soțul Donato, care între timp a început să se joace cu prâsnelul lui Leonardo.

Continui cu declarațiile Ginevrei asupra dreptului ei de proprietate, legitim şi exclusiv, asupra sclavei ce face obiectul prezentului act, care este identificată drept Caterina, fiica lui Jacob, originară din ținuturile Cercheziei: *Caterina filia Jacobi eius schlava seu serva de partibus Circassie*. Ginevra declară că a cumpărat-o *de suis propriis pecuniis et denariis*[108] înainte de a încheia contractul de căsătorie cu *messer* Donato, care aşadar nu are niciun drept, şi deci nici cel de uzufruct, asupra sclavei, în timp ce *monna* Ginevra are deplina facultate de a o pune la muncă,

---

107 În numele Domnului, amin, în anul de la întruparea Sa izbăvitoare o mie patru sute cincizeci şi doi, prima redactare, şi în ziua (lat.).

108 Din propriii săi bani, până la ultimul bănuț (lat.).

de a o înstrăina, de a o vinde etc., etc. Ici şi colo îmi dau seama de alte erori şi de cuvinte lipsă; parcă niciodată nu am redactat o minută mai proastă. Şi în sfârşit *dispositio*, ceea ce se horărăşte, şi aici pana parcă îmi zbura pe hârtie. Din moment ce timp de mulți ani şi până în ziua de azi sus-numita sclavă Caterina i-a servit pe *monna* Ginevra şi pe familia ei cu devotament şi bună-credință, *monna* Ginevra, vrând să-şi exprime recunoştința, în deplinătatea facultăților mintale, nu din greşeală, nu cu gând ascuns, nici din frică, ci doar din dragoste pentru Dumnezeu, pentru ea şi pentru urmaşii şi moştenitorii ei, o eliberează şi o descătuşează din sclavie pe numita Caterina: *liberavit et absolvit ab eius servitute.*

În acest moment, *monna* Ginevra mă întrerupe cu răceală. Lipseşte ceva.

Desigur, zic eu, e nevoie de mențiunea că beneficiara este prezentă şi este de acord, uitasem să adaug fraza. Şterg aşadar ultimul rând, cel mai important, şi scriu *presentem et acceptantem*, şi dau să închid actul, dar Ginevra mă opreşte din nou. Nu numai asta lipseşte, mai trebuie menționată şi *condiţio*, de care nimeni dintre noi nu ştiuse până atunci, şi începe să mi-o dicteze în latină, în fața martorilor. Caterina va trebui să le slujească în continuare Ginevrei şi familiei sale până la moartea stăpânei sale, şi doar după aceea va fi o femeie cu adevărat liberă şi va putea face toate lucrurile pe care o femeie liberă le poate face, ca şi cum s-ar fi născut dintr-o femeie creştină. Dar, dacă însă Caterina se va comporta rău şi fără recunoştință față de *monna* Ginevra, totul va fi anulat, iar sclava va putea fi cedată sau revândută altora. E o surpriză înfiorătoare, şi deocamdată doar eu şi cavalerul înțelegem totul, ştiind latina. Reiau mecanic următoarele formulări obligatorii, de-acum am moartea în inimă. Ginevra s-a răzgândit, nu vrea să-i dea drumul Caterinei, vrea să o țină. Ea are pâinea şi

cuțitul în jocul ăsta, ea e cea care ne hotărăşte viețile. Despre copil nu scrie nimic. El e deja liber, pentru că urmează condiția tatălui. Trebuie să îl țin eu, aşa cum zice legea.

Când termin, *monna* Ginevra îmi cere să consemnez şi o mică donație către Caterina, tot *post mortem suam,* se înțelege, cât mai târziu posibil: un pat, o ladă cu două încuietori, o saltea, câteva cearşafuri, o pătură, pe scurt puținele lucruri ce rămăseseră în camera Caterinei şi încă ceva ce va alege Ginevra. S-a sfârşit totul. Caterina nu va mai fi liberă niciodată. Iar eu va trebui să îi iau copilul.

Tăcere. Caterina, din colțul ei, *presentem et acceptantem*, îmi surâde, crezând că toate sunt în ordine şi că eu, cu magia şi cu puterea scrisului, am izbutit să-i retez lanțurile şi să-i redau libertatea. De unde să găsesc curajul de a-i spune adevărul? La ce îmi mai foloseşte acest sul de pergament, pe care îl pregătisem pentru a copia totul pe curat şi a i-l înmâna?

Dar, când colo, nu s-a sfârşit. Spre surpriza tuturor, şi mai ales a *monnei* Ginevra, bătrânul Donato se ridică drept în picioare. Cu pas sigur se îndreaptă spre Caterina şi îi dă înapoi prâsnelul lui Leonardo. Se înclină în fața ei, o sărută pe frunte, apoi se întoarce spre noi şi începe să vorbească cu un glas care nu e deloc de moşneag ramolit. Caterina e liberă. Mereu a fost liberă, de când o cunoaşte, mai liberă decât oricare dintre persoanele aflate în această încăpere, liberă față de prejudecăți, de legi, de răutăți, de meschinării, de nesfârşitele lanțuri care ne fac pe noi, pe fiecare, sclavii celei mai urâte părți din ființa noastră. Caterina i-a dăruit lui viața şi libertatea, în momentul în care era pe punctul de a le pierde pe amândouă. Şi probabil a dăruit multora din această cameră bucuria de a trăi şi iubire, în mod liber, fără calcule şi interese. Caterina e deja liberă, ce nevoie ar mai fi

de condiții? Colivia e deschisă, lăsați-o să zboare. După care se așază din nou, închizându-se în tăcerea lui.

Nu o să uit nicicând expresia de pe fața *monnei* Ginevra. Nu, nu e deloc ciudă. Ea îl iubește în continuare pe canalia de bărbatu-său. Iar Donato a rostit un adevăr pe care niciunul dintre noi nu îndrăznea să-l spună, nici chiar Ginevra. Dar a fost doar o clipă. *Monna* Ginevra își revine imediat și îmi ia din mână ciorna: Actul s-a încheiat, zice, dorințele ei au fost consemnate în prezența martorilor, nu mai e nimic de adăugat, și îmi poruncește să trec imediat la redactarea actului original *în mundum*, după dictarea ei, fără să mai pierdem timpul. Martorii sunt muți, nu au înțeles nimic din ceea ce s-a întâmplat. *Monna* Lena ar vrea să intervină, contrariată, dar soțul ei o strânge de mână ca să-i sugereze să tacă, pentru că ei doi, din punct de vedere formal, nici nu sunt prezenți. Caterina, care nu știe nimic, e liniștită în colțișorul ei și îl leagănă pe Leonardo, care continuă să doarmă fericit. Iar eu? Ce pot face altceva decât să desfășor sulul de pergament, să-l întind și să-l fixez cu două stinghiuțe, să iau pana și să înmoi din nou în cerneală ca să scriu ceea ce Ginevra îmi dictează? Nu sunt decât un notar. Un om care consemnează voința celorlalți.

Merg înainte rând după rând, tot cu moartea în suflet. După cuvintele *presentem et acceptantem,* și înainte de acea blestemată *condițio* mă opresc însă, pentru că și *monna* Ginevra s-a oprit. Ridic capul și o văd gânditoare, cu privirea fixă asupra foii. Apoi se uită la Caterina, și ea îi răspunde din ochi, cu un zâmbet minunat de recunoștință. E oare posibil ca pentru o clipă și ochii Ginevrei să se fi umezit de emoție? Se întoarce către mine și îmi zice: Domnule notar, sunteți cam prea lent de dragul scrisului dumneavoastră frumos, să sărim peste niște rânduri inutile, altfel se înnoptează. Și își reia dictarea: *liberavit et absolvit ab eius servitute*. Apoi sare peste tot ce prevedea *condițio* și

se grăbeşte spre formulările şi spre donația de final. Eu scriu mai departe frenetic şi probabil scrisul îmi devine tot mai urât, şi mai fac şi greşeli, şi nu înțeleg întru totul ce s-a întâmplat. Îmi desenez *signum* grăbit şi neglijent, sperând ca micuțul nostru Leonardo să nu-mi moştenească lipsa de talent la desen. Şi închei cu o iscălitură încă şi mai amplă decât de obicei, pentru că fericirea se revarsă din mine: *Ego Petrus Antonii ser Petri de Vintio civis et notarius Florentinus imperiali auctoritate iudex ordinarius notariusque publicus de omnibus et singulis suprascriptis rogatus fui et meo solito et consueto signo subscripsi*[109]. Înfăşor pergamentul, îl înmânez tremurând Caterinei. Un vis s-a împlinit. Caterina e liberă. Din clipa asta.

Toată acea încordare s-a risipit. Acum cu adevărat totul a luat sfârşit. Am dori să ne îmbrățişăm cu toții, dar conveniențele şi bunele maniere nu ne permit. Şi *monna* Ginevra e bucuroasă. Înainte de plecare mai vrea să-mi spună un cuvânt. Ceilalți sunt deja în curte şi se grăbesc cu caleaşca pentru că începe deja să plouă cu găleata. În sală am rămas doar ea şi cu mine. Ginevra nu voia să mi-o lase pe Caterina pentru că îi e teamă de câte sunt afară pentru o femeie singură. În lumea aceasta, din păcate, o femeie nu e niciodată cu adevărat liberă. E doar o iluzie. E mereu cineva acolo gata să profite de ea, să-i impună voința proprie, sau acte de subjugare sau violență. De aceea nu voia să o lase să plece. Dar acum, că a ieşit din colivie, eu trebuie să-i jur în numele Dumnezeului nostru că o să mă ocup nu numai de copil, ci şi de viitorul ei, în felul şi în ritmul în care societatea noastră o permit. Cu discreție va trebui ca eu să

---

109 Eu, Petrus Antonius, cetățean şi notar florentin, numit *ser* Petrus de Vintius prin autoritatea judecătorească imperială şi a notarului public, am fost întrebat despre fiecare dintre cele de mai sus şi am semnat cu semnul meu obişnuit şi curent (lat.).

mă gândesc la fericirea ei şi la această libertate câştigată cu prețul atâtor suferințe.

Încă un lucru înainte de a pleca. Îmi dă o bucățică de pânză răsucită.

Înăuntru e un pandantiv cu Maica Domnului, frânt pe jumătate. Cu nelinişte cred că înțeleg despre ce e vorba, şi Ginevra îmi confirmă imediat. Cealaltă jumătate e la gâtul celuilalt fiu al meu şi al Caterinei, la Innocenti. Dacă voi vrea să-l găsesc şi să-l ajut pe drumul vieții, şi dacă bunul Dumnezeu mă va învrednici, semnul după care l-aş recunoaşte va fi potrivirea perfectă a celor două jumătăți. *Monna* Ginevra l-a botezat cu două nume: primul e ales de ea, că i se părea potrivit ca pruncul că aibă numele celui care ducea responsabilitatea apăsătoare a zămislirii; al doilea l-a sugerat Donato, care poate că se gândea cu regret la tatăl său, pe care l-a părăsit de tânăr. Copilul, fratele mai mare al lui Leonardo, se cheamă Piero Filippo.

Ajung cu greu la palatul Castellani, luptându-mă cu ploaia şiroaie, în timp ce de pe maluri lumea fuge, strigând să se închidă casele şi prăvăliile, pentru că Arno tot creşte şi poate ieşi din matcă. Vreau să îi salut pe cavaler, şi pe soția lui, şi pe Caterina, şi pe Leonardo. Mâine-dimineață voi porni spre Vinci, sunt atâtea lucruri de care trebuie să mă ocup. În noaptea asta nu vreau să deranjez pe nimeni, am şi vorbit pentru o cămăruță la hanul del Guanto, la Bernardini, asta tot dacă Arno nu se revarsă şi ne duce pe toți cu el. Mă plec în fața *monnei* Lena şi fetiței sale, Maria, şi o îmbrățişez pe Caterina, care trebuie să fugă să-l schimbe şi să-l alăpteze pe Leonardo. O urmăresc cu ochii şi cu inima în timp ce ies din cameră, o să-i revăd când mă voi întoarce, şi mă voi întoarce doar după ce voi face ceea ce i-am jurat *monnei* Ginevra. Cum o să fac nu ştiu încă, dar cumva o s-o scot la capăt. Providența, care ne-a ajutat până acum, nu ne va părăsi în mijlocul vadului.

Rămân singur cu cavalerul, care pentru prima dată coboară din Olimpul său, mă invită să rămân puțin şi îmi toarnă un pahar din vinul lui bun de Antella. Bem împreună pentru prima oară. E un vin cu adevărat grozav, mă încălzeşte, că încă sunt ud fleaşcă. Pe masă, Caterina şi-a uitat pergamentul; pentru ea nu are multă importanță, sunt lucruri mai urgente de care să se ocupe. Cavalerul îl derulează şi începe să râdă. E chiar un notar pe cinste, zice el, cel care reuşeşte să redacteze actele din viitor. Şi îmi pune în față *datatio,* unde e scris *die secunda mensis decembris*. Cum adică decembrie?

Azi e 2 noiembrie. Din vina mea va trebui să-i plătească *monnei* Ginevra încă o lună de închiriere a doicii. Şi începe din nou să râdă. Dar cum e posibil să fac o eroare aşa grosolană? La examenele pentru profesia de notar am fost picat pentru mult mai puțin. Redeschid caietul meu cu înregistrări, ascuns în geantă ca să-l apăr de ploaie, ca să verific, şi acolo descopăr o dandana şi mai mare: acolo scrisesem *die XXX octobris*, după care am corectat în grabă nu cu 2 noiembrie, ci cu *die prima novembris.* Doamne, dar, de fapt, ce zi e azi?

Lasă, conchide cavalerul, golindu-şi paharul din cristal de stâncă, ce mai contează de-acum? Ce e timpul? Ce e o zi, sau o lună, sau un an, în viața universului? O nimica toată. Un fâlfâit de aripi al unui fluture de noapte.

*

La Florența, în via Santo Gilio, pe 16 aprilie 1466

Se zice că, atunci când se apropie momentul de a părăsi această viață pământească, îți trece prin fața ochilor tot ceea ce ai trăit, chiar şi ce ai uitat şi ai lăsat să se risipească în noapte. Or fi strânsorile temniței de carne care încep să se slăbească şi să se desfacă, şi atunci, din cine ştie ce cotlon întunecat, eliberate din lanțuri, încep să apară nălucile trecutului, ca nişte vizitatori timizi la început, ce se opresc

temători în pragul unei uşi sau ferestre, apoi tot mai năvălitoare şi mai gălăgioase, ca un râu revărsat care umple pe neaşteptate şi simultan toate camerele. Asta mi se întâmplă de două sau trei săptămâni, în timp ce afară reîncepe miracolul sau iluzia unei noi primăveri, pe care eu însă n-o s-o mai trăiesc. Am presentimentul clar că această primăvară va fi ultima pentru mine. Dacă acestea sunt semnele, mai clare şi mai evidente decât cele fizice ale bolii care deja de luni bune mă ţintuieşte la pat şi care cu fiecare zi îmi mai fură puţin din sânge şi din respiraţie, atunci momentul sfârşitului poveştii mele a ajuns cu adevărat.

Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum[110].

E ca şi cum m-aş fi trezit dintr-un lung somn. Tocmai acum, când sunt în ajunul unuia mult mai îndelungat şi mai profund, lipsit de vise. Îmi amintesc tot. Orice eveniment, chiar şi pe cel mai neînsemnat. Pe tatăl meu lucrând până târziu noaptea, în casa asta unde eu acum sunt pe moarte, în încăperea mare de la parter, goală şi abandonată acum, dar care pe atunci era inima atelierului său şi a vieţii sale, dând spre o grădină care acum nu mai există şi care pe atunci era plină de lumină, dar nici lumina nu mai e, furată de umbra marii cupole ce ne domină casa. Când eram puştan îl priveam pe furiş de după uşă, ca să văd cum mânuieşte dalta cea mai fină cu care scrijelea lemnul de cedru pentru o ultimă incrustaţie, destinată să cuprindă o lamelă subţire de fildeş, aşa cum un pat moale cuprinde trupul parfumat al unui îndrăgostit.

Ah, amănuntele, senzaţiile vieţii care mă părăseşte acum. Amintirile lucrurilor cele mai puternice, înfipte precum piroanele în biata noastră carne.

---

[110] Psalmii, 6, 2: „Ai milă de mine, Doamne, căci mă ofilesc!” (lat.).

Biciuirile pe care le-am încasat de la tata cu un ram de salcie, viu şi alunecos ca un şarpe, durerea, usturimea, mirosul metalic al sângelui meu. Parfumul aurului şi argintului topit scurgându-se din creuzet, mirosul vechilor cărămizi măcinate pentru fabricarea cimentului, muzica atât de bărbătească a ciocanelor bătând aurul, mirosul de şoareci şi mucegai din închisoarea Piombi, parfumul de mare, de alge şi făpturi umane adus de galerele ce soseau la Veneția. Şi apoi vocile, limbile, accentele care se amestecau la Rialto şi în antrepozitele de pe doc, venețienii, pavanii, chioggianii, friulanii, evreii, germanii, boemii, turcii, grecii, armenii; şi şoaptele târfelor, şi chemările strigate ale schimbătorilor de bani de la San Iacometo, şi clopoțele de la San Marco, şi stindardul de paradă al ambarcațiunii dogelui care se zbătea în vânt. Cât era de înălțător. Cât de frumos era când eram tânăr.

Câte chipuri, câți ochi, câte zâmbete care pe timpuri erau vii şi care acum nu mai sunt. Bătrânul *paron* Baldassare, când se întorcea din călătoriile lui prin lumi fabuloase şi îndepărtate. Magnificul Sebastiano Badoer. Bunul Mussolino şi Pasqua cea şireată. Meşterul Tomaso şi *monna* Benvegnuda.

Sărmana Chiara, nefericita mea soție. Sclavul Zorzi şi oroarea sângelui său care se împrăştie pe jos. Cuviosul *fra* Cristoforo. Sunt morți cu toții. Şi tu, Luce, unica iubire a vieții mele. Tu, care aveai în ochi focul a două stele, şi îmi cântai, acompaniindu-te la lăută, de îmi amintesc şi cuvintele de atunci.

Da, te ador, şi-ți spun apoi: stea luminoasă, când îi vei aduce bucurie inimii mele?

Dar să ne gândim la cei vii, dacă viața încă nu ne-a părăsit, iar moartea s-a înduplecat să ne mai îngăduie un ultim scurt armistițiu. Şi primul meu gând e la Ginevra care, luptându-se cu toate şi cu toți, ba chiar şi cu mine,

care aproape că nu băgasem de seamă nici existența ei, nici darul feciorieí şi iubirii sale pe care mi l-a făcut pe când era copilă, până în ziua în care destinul nu m-a adus din nou, naufragiat, despuiat, sfâşiat şi nevolnic, în brațele ei şi când a reuşit în fine să mă aibă lângă ea şi să se mărite cu mine.

Mă gândesc la Sebastiano, care ar fi fiul meu şi trăieşte la Veneția, despre care nu mai ştiu nimic, nici dacă e viu sau mort. Dar cred că e viu şi sănătos, aşteptând vestea că eu am plecat pe lumea ailaltă. Mă gândesc la Polissena, fiica mea şi a lui Luce, care acum e o femeie de treizeci de ani, unica mărturie grăitoare că într-o zi un bărbat şi o femeie s-au iubit. Dar unde o fi acum? Ce s-o fi ales de ea?

Şi apoi e Caterina. Cât de limpede e amintirea când, cu o săritură uşoară, a trecut din barca lui Zuaneto pe mal. Nu avea lanțuri şi nu părea o sclavă, ci o prințesă levantină, coborâtă de pe o galeră din aur, fildeş şi mătase, privind disprețuitoare în jur ca să vadă dacă lumea în care a coborât era demnă de ea.

Părul ei de aur şi ochii săi albaştri precum cerul. Mâinile ei prelungi, pielea moale şi mătăsoasă, uşor bronzată. Corpul proaspăt şi unduitor al unui animal sălbatic, față de care însă nu am simțit nici măcar o clipă dorința de a-l poseda. Fiind sclavă, oricine în locul meu ar fi putut să profite, descătuşându-şi instinctele cele mai josnice. Dar eu, încă de la început, am simțit energia libertății sale, care era o energie lăuntrică, pe care nicio forță şi niciun document n-ar fi putut-o încălca. Şi am simțit înăuntrul inimii mele că era un înger. Un înger venit pentru a mă salva, pentru a mă elibera de mine însumi şi de demonii mei.

Şi chiar un înger a fost când m-a tras afară inconştient din apele marelui râu şi m-a dus la Florența. Acela e momentul în care a început lungul meu somn, de parcă aceeaşi Caterina, prefăcută în vrăjitoare, m-ar fi învăluit în nişte farmece prin care redeveneam copil şi-mi recăpătam

inocența, făcându-mă să supraviețuiesc în labirintul lumii, fără ca eu să am măcar conştiința acestui lucru. Dar acum, că sunt în pragul morții, acele farmece s-au risipit, vălul s-a sfâşiat, iar memoria a început să se limpezească. Dar e vorba doar de anii de dinaintea naufragiului din râul învolburat, pentru că despre ce a urmat nu îmi rămâne decât o ceață neclară. Ginevra mi-a spus că ceața aceea nu a durat doar o scurtă noapte, cât de la apus până în zori. Ci au fost douăzeci şi cinci de ani.

Ştiu că acum Caterina e liberă, e căsătorită, are o viață liniştită şi mai mulți copii. Cred că am văzut-o ultima dată în salonul de dincolo, cu un bebeluş care semăna cu un înger ca ea. Dar cred că îmi amintesc de încă un îngeraş, pe care l-a adus pe lume cu doi ani înainte, şi Ginevra i l-a luat, l-a dus la Innocenti şi l-a botezat Pierfilippo. Era rodul marii ei iubiri cu notarul, cu *ser* Piero. Pentru că, şi ăsta e farmecul vieții, Caterina, de fapt, nu e un înger în afara lumii, ci o ființă umană ca şi noi toți, o femeie făcută din sânge şi sentimente, capabilă să se îndrăgostească, să iubească, să dea viață.

Acum, că mă simt mai bine şi am reînceput să gândesc, Ginevra îmi face o rapidă aducere la zi a ultimilor douăzeci şi cinci de ani pe care i-am ratat. Nu-mi pasă deloc de sistemele ce s-au instaurat, nu vreau să ştiu cine sunt mai-marii de acum peste Florența şi ce s-a întâmplat cu cei care o conduceau pe vremuri. Vreau să ştiu doar despre persoanele care mi-au fost apropiate, despre cei ale căror vieți s-au împletit cu a mea, doar asta mă interesează; poate că în pragul morții avem nevoie să înțelegem, să înfăşurăm din nou ghemul existenței noastre, să găsim firul care ne leagă de viețile altora, pentru ca să avem măcar iluzia că viața noastră a folosit la ceva, poate în ciuda a ceea ce-am dorit sau poate fără să fim conştienți de asta, şi că un gest

de-al nostru neînsemnat pentru noi a avut consecinţe importante şi durabile în existenţele celorlalţi.

Piero s-a dovedit a fi o persoană onestă. Când Ginevra a eliberat-o pe Caterina, el şi-a asumat toate responsabilităţile de tată şi bărbat. A măritat-o onorabil pe Caterina cu un muncitor din Vinci, şi s-a căsătorit şi el cu fiica unui cizmar, Albiera di Giovanni Amadori, şi a locuit la ei în Borgo de' Greci. L-a luat cu el şi pe fratele lui, Francesco, pe care l-a căsătorit cu Alessandra, sora mai mică a Albierei. Ginevra zice că, din ce a aflat, niciuna din cele două mirese nu avea zestre. Piero şi Albiera s-au mutat apoi în Palazzo dell'Arte del Cambio în Piazza di Parte Guelfa, dar, din păcate, nu le-a fost hărăzit să aibă copii, iar biata Albiera a murit la naştere. Cu el a rămas Leonardo, fiul lui şi al Caterinei, venit de la Vinci la zece ani şi dus la şcoală pentru a învăţa calculele, dar, după ce a rămas singur, *ser* Piero nu mai putea avea grijă de el şi s-a ocupat să fie primit în atelierul maestrului Andrea di Michele, zis Verrocchio. Se prea poate ca *ser* Piero să-i fie un prieten drag şi de încredere, de vreme ce maestrul i-a încredinţat acum câteva luni sarcina nu tocmai uşoară de a media cu fratele său, Maso, situaţia legată de moştenirea tatălui. Ginevra îmi zice şi că Piero a fost văzut de mai multe ori intrând la Innocenti, şi nu avea acte de stipulat pentru spital. Poate că pe ascuns se îngrijeşte de celălalt fiu al său, Pierfilippo.

O altă casă lovită de nenorocire e cea a familiei Castellani. Când cavalerul a venit la noi pentru a o elibera pe Caterina, îl însoţea soţia sa, *monna* Lena, care aştepta un copil. Copilul s-a născut pe 12 ianuarie 1453 şi i-a adus cavalerului bucuria imensă de a fi primul născut legitim de parte bărbătească.

A fost botezat Matteo, a doua zi după Sărbătoarea Iertării, şi nu oriunde, ci de-a dreptul la baptisteriul San Giovanni, de către arhiepiscopul Antonino şi cuviosul Mariano Salvini,

prior la Annunziata, şi *ser* Giovanni, capelanul arhiepiscopului. Cavalerul a cheltuit mult cu lumânările, cu banii pentru cel care se îngrijea de botezuri, cu pomenile pentru cei săraci, cu scutecele noii doici care îi luase locul Caterinei, cu bomboanele pentru femeile care veneau în vizită. Dar bucuria s-a preschimbat curând în durere, pentru că doar după o lună micuţul a fost găsit mort, probabil sufocat fără voie de doică. *Eius animam inter innocentes suos Deus noster suscipiat în gloria etterna. Amen*[111].

Ce oi fi făcut eu în toţi aceşti ani nu prea îmi amintesc. Uneori, Ginevra sau un frate de-al ei mă îmbrăcau frumos în haina lungă cea bună şi căptuşită, mă duceau ici şi colo, şi îmi spuneau fă asta şi fă ailaltă, dar nu vorbi. Cred că am fost ales *gonfaloniere di compania* pentru cartierul nostru în 1457, dar ce anume ar fi putut face un bătrân de optzeci de ani, comandant al companiei înarmate a cartierului, pentru a menţine ordinea publică şi a calma eventualele revolte nu aş putea spune. Probabil în cele trei luni petrecute în această funcţie nu s-a întâmplat absolut nimic. Cam tot aşa şi anul trecut se pare că m-au ales între cei Doisprezece Oameni Drepţi şi printre priorii Breslei Lădarilor, dar nici despre asta nu-mi amintesc nimic, decât că, din când în când în alea trei luni, eu şi alţi unsprezece vârstnici trebuia să stăm pe scaun cuminţi cuminciori şi să ne prefacem că îi ascultăm pe priorii care se prefăceau că iau deciziile luate, de fapt, în altă parte. Bine, măcar cei de după noi vor putea spune că la sfârşitul vieţii lor aventuroase au participat activ la viaţa instituţională a acestei glorioase Republici.

În fine, de câteva luni m-am trezit. Am văzut cum apele umflate ale râului Arno se revărsau peste parapetele de zid

---

[111] Dumnezeul nostru să-i primească sufletul între neprihăniţii Săi întru slava Sa veşnică. Amin (lat.).

şi năvăleau în puhoaie pe străzile şi ulicioarele din cartierul Santa Croce. Acum o lună, ultima oară când am ieşit din casă, am văzut cum Madonna dell'Impruneta păşea solemn, acoperită de văl, prin mulțimea de credincioşi către San Felice în Piazza. Imediat după procesiunea sfintei icoane trebuie că am căzut jos fără simțire, iar când m-au dus acasă aveam deja pe chip semnele morții.

Aşa cum se întâmplă în aceste cazuri, sunt în număr mare rudele, prietenii şi cunoscuții care, chiar dacă nu s-au făcut văzuți cu anii, brusc îşi amintesc de cel bolnav şi îşi fac apariția în casa acestuia, îngrijorați de sănătatea lui şi de testamentul muribundului. Primii care au sosit, ca de obicei, au fost călugării. În rasa albă cu falduri largi, cu glugă, centură şi manta, doi monahi de la mănăstirea San Bartolomeo din Monteoliveto, *fra* Lorenzo d'Antonio dei Salvetti şi *fra* Battista di Francesco da Pisa, însoțiți de unul Andrea di Neri, zis Pintasso, care se declara un vechi prieten de-al meu, dar de care nu-mi aminteam deloc.

Da, uneori Ginevra m-a dus să iau puțin aer la Monteoliveto, dincolo de Poarta San Frediano; era un loc cu adevărat frumos, un loc de pace şi meditație, de unde te poți bucura de o privelişte încântătoare asupra Florenței.

Sigur că, dacă eşti mort, nu-ți mai pasă prea mult de privelişte, dar măcar pe viitor pentru vreun urmaş sau rudă ar putea deveni agreabilă datoria de a veni până sus acolo, să spună o rugăciune pentru pomenirea celui care e îngropat în acea mănăstire.

Şi uite aşa, şezând pe zidul jos al grădinii, discutând eu cu *fra* Lorenzo, care se trage dintr-o ilustră familie de notari, prietenă cu soția mea, mi-a venit firesc să-mi manifest dorința de a fi înmormântat între zidurile acestui aşezământ monahal, poate într-o simplă capelă de familie în care să strămut şi rămăşițele pământeşti ale bătrânilor mei, sub emblema familiei noastre de umili meşteşugari de casete,

care prin puterea muncii lor au reuşit să devină nobili, şi sub oblăduirea Preasfintei Fecioare Maria, pictată pe un frumos panou, aşa cum mi-ar plăcea să am şi eu pe un altar, deasupra mormântului meu. Nu s-ar aştepta nimeni la ceva mai prejos de la cineva ca mine, care mă pot mândri că am fost un ucenic al marelui Baldassare degli Ubriachi.

Sigur, ar fi frumos, răspundea melancolic *fra* Lorenzo. Păcat că biserica şi mănăstirea sunt încă într-o stare atât de proastă. Lucrările de reconstrucție au început de mai bine de zece ani, şi încă nu au ajuns la capăt, şi a murit şi priceputul nostru zidar Andrea, iar meşterul Giovanni di Salvestro se apucă de lucru abia acum. Până şi ei, călugării, resimt greutatea de a trăi în acel şantier care nu se mai sfârşeşte şi să săvârşească actele de binefacere impuse de regula olivetană, pomenile publice şi împărțirea pâinii către sărmani, pentru că toți banii lor puțini îi înghit acei meşteri care, din când în când, urcă acolo în deal ca să îşi tot dea cu părerea despre coloanele curții interioare, care trebuie să fie mai frumoase decât cele de la San Lorenzo, sau despre vitraliile pe care ni le vor monta meşterii de la Ingesuati, dar până la urmă nu duc nimic la bun sfârşit. Şi, între timp, banii sunt tot mai puțini, căci se pare că inima negustorilor florentini bogați s-a împietrit tot mai mult şi nimeni nu îşi mai lasă bunurile *în articulo mortis* către mănăstiri pentru a-şi mântui sufletul. Poate şi pentru că, smintiți fiind de vreun eretic, nici nu mai cred în nemurirea sufletului.

Dar nu-i nicio problemă: am eu bani, am mulți, vi-i las pe toți, reparați biserica şi mănăstirea şi construiți o capelă frumoasă în amintirea lui Donato di Filippo di Salvestro Nati del Tinta, pentru sine şi ai săi, închinată Bunei Vestiri, mă îngropați acolo şi comandați şi o lucrare cu Buna Vestire, mai frumoasă decât toate cele ce se află azi la Florența, mai frumoasă decât cele ale lui Fra Angelico şi Fra Filippo. Vreau ca îngerul să îngenuncheze în fața Mariei nu în mijlocul

unui oraş, sub un portic, între case, sau, cu atât mai puţin, într-o cameră închisă. Eu vreau ca vestea mântuirii să aibă loc în aer liber, ca în grădina asta, pe fundalul acestor copaci, stejari de stâncă şi chiparoşi ce se înalţă dincolo de zid. Dacă va trebui să stau închis într-un mormânt, mi-ar plăcea ca măcar Maria şi îngerul să fie sub cerul deschis.

Sunt până peste cap de spaţii închise în care am stat prizonier toată viaţa; atelierul, depozitul de pe doc, banca, chiar şi casa din via Santo Gilio. Aş vrea ca sufletul să-mi zboare liber printre pajişti şi printre măslinii din Terenzano, acolo, pe partea cealaltă a râului Arno.

Şi iaca aşa, călugării se prezintă negreşit primii la mine acasă, predicând despre mântuirea sufletului. Din patul meu de muribund, ca să-i gonesc cât mai iute, zic „da” la tot, că mi se par sinceri, poate e vreo speranţă ca să ridice până la urmă acea capelă pentru mine, nu mi-ar displăcea deloc. Dar Ginevra, când vine şi îşi dă seama că lângă patul meu ei nu stau doar ca să se roage cu evlavie, ci bunul Pintasso tocmai scrie pe o bucată de hârtie tot ceea ce spun eu, se înfurie şi îi alungă pe toţi, pentru că bietul său Donato e prea suferind şi nu trebuie să-l obosească nimeni cu prostiile astea. O să trimită ea după ei când va veni momentul. După care, cum îi e obiceiul, preia controlul situaţiei: înainte de preot, aici e nevoie imediat de notar şi tot el, *ser* Pietro, e unicul de încredere.

După povestea cu Caterina, Ginevra a continuat să apeleze la el. În plus, în toţi aceşti ani, în afara faptului că i-au crescut şi reputaţia, şi clientela, el s-a specializat chiar în domeniul mănăstiresc şi chestiuni asemănătoare. Nu există notar mai priceput decât el care să se ocupe de acea categorie de oameni alcătuită din călugări şi călugăriţe, monahi şi monahii, preoţi şi clerici, care nu se ocupă doar de lucrurile din cer, ci şi de cele de pe pământ: contracte de vânzare-cumpărare, contracte agrare, procuri, litigii etc. Şi

nu doar atât, pentru că e singurul care a avut în mână, cu mulți ani în urmă, documentele mele venețiene şi ştie ce ar trebui făcut pentru a-şi recupera toate acele credite. Dar aceasta e o problemă care le va reveni supraviețuitorilor mei.

Ser Piero a venit din nou în casa noastră. Îmi mărturiseşte, el, care e mereu aşa de rece, că îl mişcă profund să revadă după atâția ani încăperea în care a început să-mi cerceteze documentele şi în care a văzut-o pentru prima oară pe Caterina. Ginevra, în contracararea unei posibile cereri, îi spune că nu poate revedea cămăruța de deasupra, pentru că e din nou ocupată. Acolo e o tânără sclavă pe care a cumpărat-o imediat după eliberarea Caterinei, şi care acum are deja douăzeci de ani, că timpul trece iute pentru toți. Eu nu mai pot să mă ridic din pat, respir cu greutate, şi atunci notarul îşi aduce pupitrul în această cameră şi începe să noteze tot ceea ce îi spun, în timp ce Ginevra îi dă hârtiile şi documentele de care are nevoie. E o operație de scriere destul de lungă. La sfârşit, *ser* Piero mi le dictează pe rând, pentru o ultimă confirmare. Fixăm data pentru miercuri, 16 aprilie. Îi cer o ultimă favoare: să îl aducă cu el pe fiul Caterinei, cel care acum stă în atelierul lui Verrocchio, m-ar bucura să-l cunosc.

A venit ziua. Şi simt că sfârşitul e aproape. Nu mai sunt în stare nici să mă ridic de pe pernă şi vorbesc cu dificultate. Ginevra stă lângă mine, îmi ține capul, din când în când îmi dă nişte apă. Nu trebuie să fac chiar nimic. Doar să dau din cap aprobator. *Ser* Piero ajunge primul şi potriveşte pupitrul pe care deschide foile disparate ale minutei ce trebuie citită în fața mea şi a martorilor. Caietul complet pe pergament şi extrasele *în mundum* le va pregăti după aceea, în tihnă, acasă. Eu întrezăresc dincolo de uşă un adolescent înalt şi subțire ca *ser* Piero, cu o cascadă de bucle aurii. Trebuie că e fiul lui. Şi al Caterinei.

E ceasul vecerniei. Ginevra mă ajută să spun rugăciunea *Angelus*, după care aprinde câteva candele. Ajung întâi martorii pe care i-am chemat, un grup de prieteni de încredere. *Ser* Piero începe să citească, cu glasul său neutru de notar, care pare o pană ce se mişcă prin aer, scriind cuvintele pe o hârtie invizibilă, unul câte unul.

Cum nihil sit certius morte et nihil incertius hora mortis[112], prevăzătorul bărbat Donato, fiul răposatului Filippo di Silvestro Nati, prin mila Preaînaltului Creator şi a Domnului nostru Isus Cristos, sănătos la minte, simţuri, vedere, auz şi cuget, dar bolnav la trup, dictează următorul testament nuncupativ. Şi în primul rând, cu smerenie şi evlavie, îşi încredinţează sufletul Dumnezeului Atotputernic şi întregii împărăţii cereşti a paradisului.

Cât despre înmormântarea corpului său, când îi va veni ceasul să părăsească această viaţă, stabileşte ca aceasta să aibă loc în biserica mănăstirii monahilor de la Monteoliveto de lângă Florenţa, iar pentru funeralii să se cheltuiască atât cât va considera oportun *monna* Ginevra, soţia lui. O oarecare sumă, aşa cum obişnuiesc toţi florentinii, se cuvine lăsată pentru construirea catedralei şi a noii sacristii şi pentru ridicarea zidurilor oraşului. Soţiei mele iubite, Ginevra, îi las cei şase sute de florini pe care i-am primit drept zestre a ei, în afară de creditele la Monte, ţesăturile din lână şi în, *et unum mancipium et salarium dicti mancipii*[113]: noua sa sclavă.

Iată mai jos dispoziţia mea testamentară legată de San Bartolomeo di Monteoliveto, *amore Dei et pro remedio anime*

---

[112] Cum nimic nu e mai sigur decât moartea şi nimic nu e mai nesigur decât ora morţii (lat.).

[113] Şi o slujnică şi salariul numitei slujnice (lat.).

sue[114]. Către monahi donez toate creditele pe numele meu la Monte sau la Camera de Împrumut din preanobilul oraş Veneția, cu toate înscrisurile obligațiunilor şi dobânzilor aferente ce au tot sporit în aceşti aproape treizeci de ani. Nici eu nu-mi mai amintesc bine cifra, dar e o sumă considerabilă, în titluri de debit public venețian, productive, rambursabile, ce pot fi înstrăinate. E o sumă care este mai mult decât suficientă pentru construirea capelei, folositoare şi bisericii, şi mănăstirii. Eliberez fraților călugări procură deplină pentru a solicita plata creditelor şi sunt sigur că vor fi în măsură să facă acest lucru, căci instituțiile religioase reprezintă puteri economice şi politice capabile să acționeze şi dincolo de hotarele statelor şi signoriilor, mulțumită rețelei de mănăstiri împrăştiate în întreaga Europă.

Iată cele două condiții ale mele: frații monahi vor vărsa către Ginevra a cincea parte din sumele ridicate, în valoare netă după deducerea tuturor cheltuielilor; şi mai cu seamă o vor găsi pe fiica mea, Polissena, căreia în fiecare an îi vor plăti cinci ducați de aur.

Legatar universal: Ginevra, soția mea. Executori testamentari: aceeaşi Ginevra, împreună cu Filippo di Bastiano, meşteşugar mătăsar, şi acelaşi Pintasso, propus de frații monahi.

Bate ceasul trei din noapte. Au plecat aproape toți, iar Ginevra s-a dus şi ea în bucătărie să-mi pregătească ceva cald. *Ser* Piero îşi strânge cu grijă lucrurile, foile de hârtie, călimara, cutiuța de notar. Îi fac semn să se apropie, vreau să-i spun ceva. Oi fi eu muribund, dar acele semne din priviri dintre *fra* Lorenzo şi Pintasso nu mi-au plăcut. Fii cu ochii-n patru, *ser* Piero, călugării ar putea să încerce să pună mâna pe întreaga moştenire, şi nu numai de creditele

---

114 Din dragoste pentru Dumnezeu şi întru izbăvirea sufletului său (lat.).

venețiene, dacă obțin cumva o decizie executorie de la vreun judecător dispus să găsească vreo portiță. Notarul mă liniştește, spunându-mi că va pregăti imediat originalele pe pergament şi că nu trebuie să-mi fac griji, drepturile *monnei* Ginevra vor fi protejate, iar el, care cu mănăstirile şi locaşurile de cult ştie cum să procedeze, va supraveghea ca totul să se desfăşoare regulamentar în ce priveşte viitoarea capelă de la San Bartolomeo.

Unica neclaritate pe care o are se referă chiar la *monna* Ginevra. *Ser* Piero, persoană onestă, se simte îndrituit să îmi mai pună o întrebare, stânjenitoare şi dureroasă, legată de un zvon auzit la Palagio: e adevărat că *monna* Ginevra s-a înțeles deja cu Tommaso di *ser* Iacopo Salvetti să îl ia de bărbat după moartea mea? Al naibii notar, e mai sprinten la minte decât mine şi a înțeles totul.

Sigur că ştiu acest lucru, dragul meu notar. Chiar eu i-am spus să se gândească la sine după moartea mea. Oricum ştiu că mă va iubi în continuare, iubirea e veşnică, nu intră în discuție. Dar în acest oraş nu e bine ca o femeie să rămână singură, mai ales o persoană ca ea, cu forța ei, cu autonomia ei.

Are numai cincizeci şi şase de ani, iar Tommaso Salvetti e şi el un bătrân ca şi mine, are şaptezeci şi şase. Nici nu o va atinge, ştie toată lumea că lui îi plac mai mult băieții decât femeile. Iar ea îl va domina şi îl va pune să facă tot ce doreşte. În cel mai rău caz, dacă îi va conveni aşa, ca să evite orice confruntare cu Monteoliveto, ar putea chiar să renunțe la moştenire, nu va avea nevoie de ea pentru trai, iar zestrea îi va reveni de drept. Şi, în plus, Tommaso Salvetti e văr cu *fra* Lorenzo şi o să facă ceea ce vrea el, adică ceea ce vrea Ginevra. Dar capela Nati o s-o facem cândva, sau nu? Unde să punem aceste bătrâne oase ale mele? Nu mai e mult deja şi n-aş vrea să mă usuc prea

mulți ani într-un coşciug de lemn aruncat în magazia mănăstirii, prin praful şi cărămizile zidarilor.

Iar acum pot să-l cunosc şi eu în fine pe fiul lui şi al Caterinei, care a aşteptat tot acest timp afară? *Ser* Piero, care a şi ieşit, îl pofteşte înăuntru, el îl va aştepta jos. Îi zice să nu se lungească, pentru că patrulează deja pe străzi Gărzile de Noapte, şi nu vrea să-l vadă că hoinăreşte singur, un băiat frumuşel ca el... Aşa că, pentru a-l şti în siguranță, îl va însoți personal până la atelierul lui Verrocchio.

Leonardo intră în conul de lumină al candelei tremurătoare care stă să se stingă, poate că Ginevra nu a adăugat ulei. Asemănarea cu mama lui e impresionantă, acelaşi păr blond, aceiaşi ochi deschişi la culoare. Poate doar la nas aduce cu tată-său. E îmbrăcat într-un dublet încheiat cu nasturi până în gât, cu nişte ciorapi frumoşi roz. Cred că are vreo paisprezece ani. Se apropie oarecum timid. Poate ştie cine sunt. Poate că mama lui i-a povestit câte ceva despre mine şi Ginevra. Şi eu aş vrea să-i vorbesc, să-i zic atât de multe, despre mama lui, despre povestea ei, dar nu sunt în stare, timpul şi puterile deja mă părăsesc. Ridic o mână tremurândă, îi mângâi cârlionții blonzi care seamănă cu vălurelele unui pârâiaş molatic. Reuşesc doar să bâigui o întrebare: dacă se simte bine la maestrul Verrocchio, dacă începe să învețe vreuna dintre multele arte pe care maestrul le stăpâneşte şi le predă.

Băiatul îmi zâmbeşte cu acelaşi surâs ca al mamei sale, şi-mi răspunde că da, cu toate că nu e simplu să te orientezi între atâtea activități. De toate se fac în atelierul acela, există cuptoare şi creuzete, se bate aurul şi argintul, se construiesc arcuri şi angrenaje pentru orologii şi maşinării ciudate, se ciopleşte marmura şi piatra, se modelează metalele şi se pregătesc formele pentru topire pentru operele maestrului Andrea, se prepară teracota, se amestecă culorile, se desenează după model şi poate că într-o zi, când

va dori maestrul, va putea şi el să înceapă să coloreze. Atunci eu, privindu-l în ochii aceia luminoşi ca ai mamei sale, îl întreb dacă îmi poate face o promisiune, fără să fie nevoit să o împlinească imediat, ci doar la momentul oportun, când va deveni un pictor. Făgăduința e foarte simplă: prima lui operă aş vrea să o facă pentru mine. Prima lui comandă, un lucru serios. Nu-l poți refuza pe unul aflat pe patul de moarte. Am să-i spun asta şi tatălui său, care le va spune fraților monahi şi meşterului Giovanni, care coordonează lucrările la Monteoliveto.

Vreau o lucrare pe lemn, nu foarte mare. Pentru capela mea, pe mormântul meu. O lucrare înfățişând-o pe Împărăteasa Noastră, ca să mă ocrotească şi să ajute sufletul meu păcătos în acest drum pe care îl încep acum într-o beznă care mă înspăimântă. Sfânta Fecioară Maria primeşte de la Înger Buna Vestire, că Ea a fost aleasa lui Dumnezeu, tocmai ea, o umilă copilă neştiută, precum Caterina, pentru a deveni Maica Fiului Ei şi a noastră, a tuturor, mijlocitoarea mântuirii noastre şi poate şi a mea. Trebuie să iasă cea mai frumoasă Bună Vestire din câte au fost pictate, mult mai frumoasă decât cea a lui Fra Angelico şi Fra Filippo. Toată desfăşurându-se în exterior, în aer liber, în lumină, în natură, liberă de constrângerile unui spațiu închis. Miracolul vieții care se zămisleşte în sânul Fecioarei. Viața naturii şi a tuturor făpturilor, a florilor, a plantelor, a copacilor. Viața văzduhului, a pământului, a apei.

Văd ochii băiatului strălucind în lumina candelei ce se stinge, de parcă ar fi început să vadă ceea ce eu, atât de neclar, am încercat să descriu. Ultimele mele cuvinte sunt abia bolborosite: Caterina, îngerul meu, mâna, inelul. Şi în cele din urmă, încetul cu încetul, şi acei ochi albaştri se estompează, umbriți de negura ce îi întunecă pe ai mei.

Un ultim gând înainte de a-mi pierde cunoştinţa. Ginevra nu trebuie să facă atâta economie cu uleiul din candelă. S-a stins deja, s-a făcut întuneric.

11
Antonio, celălalt

La Campo Zeppi, lângă Vinci, într-o zi oarecare din 1490

Numele meu e Antonio.

Sunt băiatul lui Piero, fiul lui Andrea di Giovanni di Buto, căruia toţi îi spuneau Andrea del Cischia, iar lui Piero îi spuneau del Vacca. Mie mi se spune Zurbagiul, şi se ştie de ce. E nume de soldat. La optsprezece ani l-am dat naibii pe tata şi m-am făcut oştean cu simbrie. L-am dat naibii pentru că eram un nimeni în ochii lui. Nu eram primul băiat al familiei, căruia i se cuvenea totul şi căruia avea să-i lase toată averea. Nu eram nici ultimul născut, că pe acela îl iubea mai mult decât pe ceilalţi, pentru că era un copilaş frumuşel şi blonduţ pe care-l drăgălea. Eu, la mijloc, nu eram nici Cain, nici Abel. Dar eram cel care în zori se trezea înaintea tuturor şi se ducea să muncească la câmp când trebuia arat din greu cu boii, şi secerată recolta sub arşiţa soarelui, şi era vremea treieratului, şi a culesului viei, şi a culesului măslinelor, şi când trebuia făcut tot ceea ce era de făcut, pentru că pământul ne dă roadele lui nouă, blestemaţii urmaşi ai lui Adam, dar numai cu trudă şi cu sudoarea frunţii.

Pământul nostru. Pentru că al nostru e, dintotdeauna, pământul acesta.

Nimeni nu ştie de când suntem aici. Unii zic că cei din neamul Buti au coborât de pe muntele de lângă Pisa, cel al cărui profil se vede la orizont când apune soarele, dintr-un sat doar de *buti*, adică de văcari; dar unul dintre bătrâni

putea să jure că numele de Buto, al tatălui lui Giovanni, înseamnă bun ajutor. M-am întrebat pe loc: bun ajutor de la cine? Nu cred în bunul Dumnezeu, care se pare că s-a îngrijit prea puţin de noi. Bunul ajutor e cel pe care ni-l dăm noi înşine, cu propriile noastre mâini.

Documente vechi nu avem, de fapt, nici măcar noi, căci niciunul dintre noi nu ştie să citească şi să scrie acceptabil, şi asta dintotdeauna. Memoria trece din generaţie în generaţie şi încetul cu încetul se şterge. Cine era aici înainte de Giovanni şi de Buto? Dar, în fond, la ce ne foloseşte să ştim, dacă anotimpurile se scurg mereu în acelaşi fel pe acest pământ, iar sudoarea şi sângele oamenilor, amestecate cu apa ploilor şi razele soarelui, pătrund în ţărână, făcând-o fecundă, şi apoi şi trupurile noastre tot acolo, în ţărână, se întorc.

La început de tot, povesteau bătrânii, eram cu toţii slugi. Deasupra erau stăpânii, conţii Guidi. Nimeni nu i-a văzut vreodată, în locul lor puteau fi văzuţi doar cei care ziceau că lucrează în numele lor. Paznici, arendaşi, preoţi. Veneau mereu, punctuali precum moartea, o dată sau de două ori pe an, ca să ceară tributul de grâne, furaje şi animale. Uneori tinerii mai zdraveni erau obligaţi să plece cu ei ca soldaţi. Uneori, dar mai rar, mai dispărea şi câte o copilă dintre cele mai frumoase. După care într-o zi totul a luat sfârşit, stăpânii au dispărut, iar pământul pe care îl lucram a devenit al nostru. Dar şi pacea a luat sfârşit. Noi nu înţelegeam de ce, nu ştiam nici măcar cine erau papa şi împăratul, şi de ce cel care ţinea cu papa se numea guelf şi era bun, iar cine ţinea cu împăratul se numea ghibelin şi era rău şi excomunicat. De regulă, ghibelinii erau vechi nobili şi seniori. Noi eram cu toţii guelfi. Oşti şi cete de oameni înarmaţi ne devastau pământurile, care erau ţinuturi de hotar între oraşe şi signoriile care se purtau una

cu alta precum nişte fiare flămânde: Pisa, Florența, Lucca, Siena.

Castelul de la Vinci a rămas mereu florentin şi guelf, rezistând oricărui atac şi oricărei încercări de a fi cucerit, chiar şi la asaltul unui asasin englez pe nume Giovanni Acuto[115]. Ghibelinii şi toți aceia despre care se ştia că sunt ghibelini au fost spânzurați, surghiuniți, sau limitați profund în libertățile şi drepturile lor. Printre primii pe listă erau mereu rebelii locuitori din Anchiano, cărora le-a fost ras castelul de pe fața pământului şi li s-a pus în vedere să nu poarte vreodată arme sau unelte capabile să rănească, nici măcar cosoare. Însă noi ne-am declarat prompt adevărați guelfi autentici şi deci am fost confirmați ca fiind în posesia pământului. Pe vremea străbunicului Giovanni, localitatea Vinci era împărțită pe cartiere, iar proprietatea noastră şi parohia San Pantaleo au intrat în cartierul de şes sau San Bartolomeo di Streda, iar numele străbunicului Giovanni şi ale fiilor lui, Andrea, Pasquino şi Marco, au fost scrise într-un registru mare printre numele celor care ar fi putut fi traşi la sorți pentru a ocupa funcții publice. Dar nimeni nu le-a extras vreodată numele.

Inima pământului nostru era la Campo Zeppi, o colină lungă şi joasă, care se întinde de-a lungul cursului torentului Vincio, la mai puțin de o milă de sat. Pe coamă e un pâlc de case, una lângă alta, care formează un mic cătun, cu un spațiu mai larg în mijloc, o curte mare deschisă printre grajduri, hambare şi pivnițe. De acolo ai senzația că te afli în centrul lumii, înconjurat fiind din

---

[115] Formă latinizată şi italienizată sub care a circulat numele lui Sir John Hawkwood (aprox.1320-1394), om de arme călit în Războiul de O Sută de Ani şi devenit cunoscut condotier al trupelor de mercenari pe teritoriul Italiei, în serviciul armatelor papei şi al seniorilor din Milano şi Florența.

fiecare parte de locuri şi burguri familiare: în faţă vezi colina cu bisericuţa San Pantaleo, apoi turnul castelului din Vinci şi clopotniţa bisericii, Mont'Albano cu sătucurile lui. Un pământ frumos, întins pe o suprafaţă pe care s-ar putea cultiva aproape treizeci de baniţe de grâu, dar din care majoritatea e acoperit cu vii şi restul cu alte plantaţii sau cu pădure. Alături de celelalte pământuri de prin Campo Zeppi şi dimprejur, din Mignattaia, Quartaia, pe drumul Franconese şi prin alte locuri, se ajungea la un total de nouăzeci şi două de pogoane, care, când ne mergea bine, produceau nouă obroace de grâu şi şaizeci de butoaie de vin. Şi mai erau şi oile, cel puţin vreo şaizeci, boii, viţeii, porcii, catârii şi mânjii.

Când m-am născut, în urmă cu şaizeci şi patru de ani, acolo locuiau trei familii: cele ale lui Pasquino şi Marco, fiii lui Giovanni, cu soţiile, copiii şi nepoţii lor, şi cea a tatălui meu, Piero, pentru că bunicul Andrea murise, cu soţia lui Piera, bunica Lippa, sora mea, Betta, şi fratele meu, Iacopo. Îmi amintesc acele case pline de copii gălăgioşi, desculţi şi murdari, iar eu eram unul dintre ei, pe care adulţii îi luau tot timpul la trei păzeşte, ba uneori îi mai şi altoiau. Dar se vedea că sunt fericiţi. Iar viaţa înflorea şi creştea la Campo Zeppi.

Anotimp după anotimp veneau pe lume alţi copii şi se duceau bătrânii. Fiul lui Pasquino, Monte, se mutase cu soţia şi copiii la Pisa, unde era potcovar. În locul lui Marco, rămăseseră băieţii lui, Matteo şi Maso, care încetul cu încetul începeau să îşi întemeieze propriile familii. Din vechea gardă mai era acum doar Piero, tatăl meu, care era capul sătucului nostru. Mai avusese un copil, Andrea, cu mama mea, Piera, care din păcate murise şi ea nu mult după aceea. Iar Piero s-a recăsătorit imediat, şi cu noua soţie, *monna* Antonia, a avut un alt copil, pe Benedetto. Pentru el, eu aproape că nu existam. Toată grija lui era

pentru Iacopo, primul născut de parte bărbătească, care de îndată ce a împlinit vârsta majoratului s-a trezit că i-a fost dată o parte din proprietate: o casă în castelul din Vinci şi zece pogoane din pământul de la Campo Zeppi, care îi aduceau trei baniţe de grâu şi un butoi cu vin. Iar toată dragostea lui Piero se răsfrângea asupra noii sale soţii şi asupra ultimului născut. Eu deja mă hotărâsem să plec de acolo de îndată ce aveam să împlinesc vârsta majoratului, şi aceeaşi decizie o luase şi Andrea, fratele meu mai mic, care fusese privat de iubirea paternă prin apariţia micuţului Benedetto. Gata cu sclavia. Voiam să fiu liber. Descătuşat din acea casă veche şi de acel pământ blestemat unde îmi rupeam spinarea în fiecare zi, din zori până se însera.

Ani grei aceia, când eram puştan. Pentru că reîncepuse războiul. Din fericire, nu chiar ca pe vremea lui Giovanni Acuto, când orice mercenar răzleţ putea să se năpustească oricând din spatele unui butuc de vie asupra unui ţăran şi să-i taie beregata, doar ca să profite de soţia sau fiica acestuia sau ca să găsească ceva de mâncare după ce făcuse foamea zile la rând. Dar trebuia oricum să suportăm tributul impus de Republică şi trecerea continuă a soldaţilor. Şi pe unde treceau soldaţii pământul nu mai putea fi semănat şi rămânea pârloagă. Cred că aveam cam şase ani şi trebuia să rămânem cu toţii închişi în case când coborau escadroanele de cavalerie şi infanterie către Fucecchio; se zicea că fusese o mare bătălie cu foarte mulţi morţi şi foarte mult sânge dincolo de Arno, la poalele castelului Montopoli, la San Romano.

Cam vreo zece ierni după aceea, o şleahtă de soldaţi, probabil învoiţi şi fără bani, rămăseseră să treacă iarna în vale lângă Vincio, în casa părăsită. Acolo făceau focuri mari cu lemnele furate de pe la noi şi ospeţe cu oile care ne dispăreau. Ca să nu avem neplăceri, tatăl meu le-a trimis în

dar şi un butoi cu vin, dar ne-a interzis nouă tuturor, băieţi şi mai ales fete, să trecem pe acolo până nu plecau de tot.

Însă eu şi cu Andrea, ca atraşi de ceva care ne depăşea, ne-am apropiat de casa părăsită în ultima seară de permisie a vecinilor noştri nepoftiţi, rechemaţi la Pisa la începutul primăverii. Eram curioşi să vedem cum arăta ultimul lor chef. Ascunşi în spatele gardului viu de mur, ne holbam la un spectacol care ne şi fascina, dar ne şi înfricoşa, întrucât parcă prin el se materializau cele mai cumplite viziuni pe care preotul de la San Pantaleo încerca să ni le descrie în predicile lui penitenţiale. Deasupra focului se rotea o ţepuşă uriaşă cu ultimul ied ce ne fusese şterpelit, din care grăsimea curgea sfârâind în flăcări. În jurul focului dansau două femei cu părul vâlvoi şi desculţe, în timp ce soldaţii, aşezaţi în cerc, dădeau pe gât vinul nostru, râdeau şi băteau din palme. Părea într-adevăr o scenă de sabat al arătărilor din infern, în care demonii se întrupaseră în acele huidume cherchelite, cu feţe respingătoare, uneori desfigurate de tăieturi şi cicatrici, sau în acele creaturi ale păcatului şi desfrâului, femeile dezmăţate care dansau, ridicându-şi fustele fără pudoare.

Tocmai ne pregăteam să o ştergem de acolo, când am simţit că suntem înşfăcaţi de ceafă de nişte mâini puternice, şi doi dintre soldaţi, care şi când sunt beţi sunt obişnuiţi să fie cu ochii-n patru şi au sesizat prezenţa noastră mai înainte ca noi s-o sesizăm pe a lor, ne-au ridicat pe sus şi ne-au târât până în spaţiul din jurul focului, râzând şi urlând: Am prins alţi doi sturzi pentru frigare! Şi ne-au aruncat cu brutalitate pe jos. Iar cel mai urât din ei, o namilă cu barbă roşie şi cu ochi de jar, ne-a şi pus o ditamai spada la beregată, întrebând cu o voce ca din iad: Fraţilor, ce să facem noi cu aceste iscoade pisane? Şi cu toţii au izbucnit în alte hohote de râs, că ăsta era pesemne felul lor cazon de a glumi, iar eu şi Andrea, care nu prea le

înțelegeam umorul, ne prăpădeam de frică. Îmi aduc aminte că Andrea avea nădragii uzi. Făcuse pe el. Un soldat l-a arătat cu degetul, şi hohotele au devenit şi mai zgomotoase.

Un altul a apropiat un cărbune aprins de fața noastră şi a zis că eram frumuşei şi cârlionțați ca nişte muieruşte şi deci am fi putut fi folositori şi pentru un alt tip de plăceri. Frica noastră creştea tot mai mult, dar, din fericire, una dintre dansatoare s-a înfuriat pe soldatul care declarase că preferă băiețeii, şi nu fetițele, şi l-a trosnit cu un par.

Namila aia care se dădea cel mai mare, fiind şi căpetenia lor, a considerat că gluma a durat cam mult. A liniştit trupa şi muierile. Iedul fript era numai bun. A devenit binevoitor, ne-a ridicat cu mâinile lui uriaşe, ne-a pus să ne aşezăm lângă ei şi ne-a dat o cupă de lemn umplută cu un vin care până nu de mult fusese al nostru, şi un ciolan bine pârpălit şi plin de unsoare de la iedul care, şi acela, tot al nostru fusese. Era o petrecere ciudată cea la care participam, dar ne-a dat iluzia că aia era viața adevărată, o viață a libertății pe care o visam. Admiram felul în care se simțeau ei, aparținând unui grup de bărbați puternici şi independenți, care păreau să poată face tot ceea ce doreau, când doreau şi să meargă unde doreau, dincolo de legi şi de reguli, de stat, de preoți şi de familie. Iar când, în toiul nopții, ne-au întrebat dacă voiam să coborâm cu ei la Pisa, Andrea şi cu mine, amețiți de la vin şi de la foc, am strigat că da. Aşa că am tulit-o fără să privim în urmă, şi fără să ne întoarcem ca să ne luăm rămas-bun de la bătrânii noştri.

Şi aşa a început povestea mea ca soldat, şi am devenit Zurbagiul, pentru că în încleştări eu eram primul care se arunca în vâltoare urlând, fără să şovăi, aşa cum la Campo Zeppi eram primul care se trezea odată cu răsăritul şi începea să sfărâme brazdele țarinei fără să stea pe gânduri, precum un animal care face lucrurile din instinct sau din obişnuință. Instinctul meu de acum era cel primordial al

oricărei ființe vii, un instinct pe care îl are şi cel mai umil animal de pe pământ, porcul sau găina, acela de a rămâne în viață, acela de a îndepărta sau întârzia cât se poate de mult momentul fatal în care corpul acesta moare şi întregul lui se risipeşte, o bucată e aici şi alta dincolo, un cap, o pulpă, o aripă. Obişnuința de a izbi, de a săpa nu glia, ci carnea vie a unui braț sau a unui picior, de a ara o burtă, scoțându-i afară viermele lung al măruntaielor, de a despica o țeastă aşa cum despici pietrele care te încurcă la arat, de a secera vieți omeneşti ca pe spicele coapte în plină vară, de a uda pământul cu lichidul vâscos al sângelui. Iată, toate astea înseamnă războiul. O muncă trudnică. Murdară. O obişnuință. Fără să stai pe gânduri.

Prin mila Dumnezeului Nostru, această muncă, a cărei oroare o percepeam, nu a trebuit să o pun în fapt aproape niciodată. Deveniserăm soldați într-o scurtă şi iluzorie perioadă de pace, şi deci am ajuns să îngroşăm rândurile oştirii florentine de la Pisa, cea ocupată cu construcția noii fortărețe şi cu controlul oraşului şi zonei rurale din jur. Nu aveau loc adevărate ciocniri militare: din când în când eram trimişi să pedepsim câte un sat în care fusese omorât vreun zapciu venit să strângă dările sau vreun soldat care îşi luase prea multă libertate cu femeile de prin partea locului. În fața noastră se propteau ca un zid nişte țărani amenințători, înarmați cu furci şi coase, iar arbaletrierii noştri omorau câte unul de la depărtare, ca să-i pună pe fugă pe toți ceilalți, iar noi, cei din infanterie, mai dădeam foc şi mai jefuiam în jur, dar nu prea mult, aşa ne atrăgea atenția comandantul, doar ca să le fie învățătură de minte, şi nu trebuia să le siluim femeile.

La Pisa l-am găsit pe vărul nostru mai mare – împreună cu familia lui –, Monte di Pasquino, care era potcovarul cailor garnizoanei. Monte locuia şi avea atelierul cu unul din Vinci, Nanni di Ferrante, în parohia Santa Maria

Maddalena. El parcă ne mai domolea puțin dorul de casă, care începea să se facă simțit, la mine mai puțin, dar cam multicel la Andrea, care uneori plângea noaptea şi voia să se întoarcă la Campo Zeppi, dar nu era cu putință până nu îşi încheia serviciul obligatoriu. De fapt, nu eram aşa de liberi cum crezuserăm, ba chiar păream a fi mai sclavi decât înainte. Şi nu ai unui tată stăpân, ci ai unui stat stăpân, ceea ce e mult mai rău, pentru că ne silea să stăm acolo pentru a ține în sclavie un alt oraş şi un alt stat. Noi stăteam în cartierul Guazzalongo sau Chinzica, printre ulicioarele cu tăbăcării, dar şi cu alte activități, aşa cum sugerau numele lor: le Belle Donne, Maddalena, Nunziata şi Nunziatina. Vărul meu locuia exact în mijlocul lor. Puținii bănuți pe care ni-i dădeau ajungeau toți prin hanurile alea, cheltuiți pe vin şi pe trecătoarele momente de plăcere cu femei venite cine ştie de unde.

La fortăreață trebuia să exersăm cu maestrul de arme. Noi, de la țară, eram meniți să fim doar simpli pedestraşi, cei care în bătăliile adevărate sunt doar carne de măcelărit, trimişi înainte pentru a obosi inamicul. Dar, din fericire, prin părțile noastre adevărate bătălii nu mai aveau loc. Şcoala, care începea mereu cu *în numele lui Dumnezeu şi al lui messer Sfântul Gheorghe*, era rudimentară, iar învățătura principală era simplă şi clară, fără prea multă retorică: omoară dacă nu vrei să fii omorât. În fața ta nu e o ființă omenească, ci unul care vrea să te ucidă, aşa că trebuie doar să fii mai rapid şi mai destoinic. Făceam exerciții încontinuu, mişcările trebuiau musai să devină automate, fără să stai pe gânduri, ca o obişnuință. Trupul trebuia să fie puternic şi antrenat, pentru că a te bate e ca şi când ai munci pământul o zi întreagă, din zori până când apune soarele. Bătălia se câştigă nu cu un singur şi luminos act de eroism al cavalerului, ci cu sudoarea şi strădania celui care e în stare să susțină mai mult timp lupta de aproape. Cine

cade, copleşit mai degrabă de oboseală decât de lovitura duşmanului, e mort. Sunt puţini cei care, căzuţi la pământ fiind, au norocul să supravieţuiască, şi nu e deloc sigur că e chiar un noroc. Prizonieratul poate deveni un lung infern de foame şi de boală, iar o rană cât de mică, o agonie cumplită. Mai bine să nu fii rănit. Mai bine să nu mori.

Primele tehnici de învăţat au fost cele ce ţin de *abbrazzare,* dar nu e îmbrăţişarea iubirii dintre un bărbat şi o femeie, ci e cea a morţii. Sunt toate tehnici de luptă cu mâinile goale, cu braţele, picioarele, tălpile, ba chiar şi cu gura şi dinţii, cu muşcături, aşa cum se luptă animalele şi cum se luptau şi oamenii înainte de inventarea armelor. La început, Andrea şi cu mine râdeam, ni se păreau aceleaşi lupte pe care le încingeam noi, băieţii, în bătătura noastră de la Campo Zeppi, dar, de fapt, erau cu totul altceva, pentru că maestrul nostru şi soldaţii ne făceau mereu să cădem, să ne alegem cu câte o entorsă la mâini, ne durea cumplit, ne strângeau de gât atât de rău, încât, dacă îşi puneau mintea, eram de mult morţi. Într-una dintre acele *abbrazzari* am căpătat un pumn în faţă care mi-a spart osul nasului, făcându-mi-l să se înfigă din nou strâmb, şi de atunci am avut mereu faţa asta schimonosită de Zurbagiu.

Apoi ne antrenam la duel cu o spadă de lemn, şi acolo lovitura bine dată se numeşte *joc*. Oricum, cu noi, ăştia de la ţară, ultimii veniţi, au fost foarte clari. Trebuia nu atât să ne luptăm, ci să ne ocupăm de operaţiile auxiliare, înarmaţi cu cazmale şi sape, adică cei care trudesc la cărarea echipamentelor, care taie şi transportă trunchiuri de copaci pentru a construi poduri peste cursurile râurilor, care nivelează pământul cu lopeţile, pentru drumuri, care sapă tranşee sau ridică valuri de pământ pentru fortificaţii, care dau foc la câmpurile şi casele din poziţiile duşmane. De aceea, nu ne-au dat altceva decât o vestă de piele, un scut uşor de lemn, un mic coif, o spadă scurtă cu două tăişuri şi

un pumnal. Meşteşugul mânuirii armelor, ce revenea cavalerilor şi oştenilor înarmaţi, nu era pentru noi.

Maestrul nostru era un căpitan plin de cicatrici, care luptase cu vitejie în războaiele din anii precedenţi şi în tot felul de bătălii care, auzindu-le povestite de el, păreau legende de necrezut, ca în ciocnirile dintre uriaşi: cele de la San Romano şi Anghiari. Se numea Iacopo di Nanni şi era de la Castelfranco di Sotto, nu departe de pământul nostru, dar toţi îi spuneau Zurbagiul, şi el a fost cel care mi-a dat şi mie aceeaşi poreclă.

Traiul dulce de la Pisa nu a durat mult. Regele aragonez de la Napoli, aliatul Sienei mereu perfide, a invadat Toscana. În timpul iernii, Florenţa s-a aliniat în apărarea localităţii Campiglia şi a trimis o altă armată la Spedaletto, lângă Pienza. Dar noi rămâneam tot la Pisa, în aşteptare. Iar în primăvară, regele, care ne-a făcut să credem că vrea să asedieze Campiglia, a pornit asaltul asupra cetăţii Piombino. Nu puteam pierde Piombino. La Livorno au fost încărcate pe fugă cu tot armamentul patru galere mari, care ne-au dus în două sau trei companii la Piombino. Ne-am postat în Caldane, între Campiglia şi Piombino, între mlaştini şi smârcuri, cu groaza că o să ne trezim cu toată armata aragoneză năvălind peste noi dintr-un moment în altul. Lui Andrea îi era frică. Nu ucisese niciodată pe nimeni şi zicea că nu o să fie niciodată în stare să facă aşa ceva dacă o să se pomenească în faţa altui băiat care l-ar fi privit cu o spadă în mână, şi avea presentimentul că el urma să fie omorât. Şi îi era frică de spada care te străpunge, de sângele care îţi ţâşneşte pe gură, de moarte, de întuneric şi de frig. Eu încercam să-l îmbărbătez, spunându-i că-i voi fi mereu aproape şi îl voi păzi de orice pericol. Putea să fie sigur, nu i se va întâmpla nimic.

Ne aflam într-o situaţie tare urâtă. Nu era nimic de mâncat, pentru că pământurile din jur, şi aşa prea puţin

populate, fuseseră total părăsite de frica războiului; şi ne lipsea şi gura aia de vin care seara, în jurul focului, ne putea da puţin curaj. Fără speranţa de a mai fi ajutaţi, am continuat să supravieţuim cu fiertură de furaje şi şopârle. Nu făceam altceva decât să bombănim şi să ne văicărim din pricina zăpuşelii, a muştelor şi a ţânţarilor, a apei băltite şi dăunătoare, a bolilor şi a infecţiilor care ne terminau. Până la urmă nu am reuşit să menţinem poziţia, căci, de frica vreunei răzmeriţe, comandanţii au preferat să ne mişte de acolo şi să ne implice în hărţuieli de mică amploare, pentru a recuceri câteva castele din mâna regelui.

Dar nici duşmanului nu i-a mers mai bine. Acea mare oştire, mult mai bine înarmată şi hrănită decât a noastră, constrânsă fiind să nu se urnească din zona mlăştinoasă, a fost înfrântă chiar de băltoaca Maremmei, de ţânţari şi de febra ce revine la trei zile o dată, iar când s-a retras aproape fără să lupte, a lăsat acolo mai bine de două mii de morţi, printre care cam toţi dezertorii jefuitori, pedepsiţi de dreptatea divină pentru trădarea lor. Şi noi am plecat de acolo, cu două galere mari venite să ne ia. Numai că eu mă întorceam la Pisa singur. Acel război lipsit de orice glorie, unicul la care luasem parte, mi-a cerut un tribut dureros: Andrea, fratele meu, a murit de friguri într-o cocioabă scârboasă, şi în timp ce delira invoca numele Preasfintei Fecioare şi al mamei noastre, Piera. Iar eu nu am fost în stare să-l păzesc de coasa morţii.

Aceasta era starea, atât de întunecată, în care mă aflam când l-am cunoscut pe fiul lui Antonio di *ser* Piero da Vinci. Cine la Vinci nu-l cunoştea pe bătrânul Antonio? Cine din familia noastră nu îl cunoştea? Eu mi-l amintesc foarte bine, de câteva ori a venit şi la Campo Zeppi, că avea o bucată de pământ vecină cu ale noastre, şi nu rata niciodată ocazia de a urca şi până la noi şi de a gusta cum a ieşit vinul nou şi cât de bine s-a păstrat cel vechi de un an.

Şi vorbea, şi vorbea, iar noi ascultam, pentru că aşa suntem noi, cei din familia Buti: suntem oameni care vorbesc puțin, muncitori, oameni ai faptelor; nu prea ne încredem în cei care pălăvrăgesc mult şi care scriu cuvintele ca să ne tragă pe sfoară. Dar cu bătrânul Antonio nu era aşa. El avea o nevoie uriaşă să vorbească, să comunice cu noi şi cu toți ceilalți din sat.

Avea nevoie să istorisească tot felul de povestiri, care după el erau adevărate, dar cu toții ştiam că sunt lucruri inventate de fantezia lui: călătorii pe mare până la hotarele lumii, în ținuturile sarazinilor, atacurile piraților, întinderi nesfârşite de deşert locuite doar de şerpi, lei şi uriaşi, copile nemaipomenite şi parfumate, care îți dăruiau floarea lor de preț în modul cel mai liber din lume, şi asta pentru că le plăcea să o facă. Îl iubeam pe bătrânul Antonio. Era băiat de notari şi uneori ne şi dădea o mână de ajutor cu câte o hârtie pe care nu ştiam s-o citim sau cu câte o taxă pe care nu voiam s-o plătim. După care se întorcea mulțumit în burgul lui cu claponul şi sticla de vin pe care i le dăruia tata.

Pe băiatul lui nu l-am întâlnit niciodată, pentru că noi la oraş nu urcam niciodată, iar el la țară nu cobora. Devenise notar de curând. Îl trimiseseră să lucreze pentru florentini la Pisa, la San Sebastiano în Chinzica, lângă Logge dei Banchi de pe malul râului. Şi aşa s-a mai lungit la atelierul lui Monte, ca să-şi vadă şi calul potcovit, şi acolo mă găseam şi eu, cu gândurile mele de a pune capăt vieții militare, dar nu ştiam cum să procedez şi unde să mă duc.

Era martie 1449. Cu mai bine de patruzeci de ani în urmă. Bătând în continuare potcoavele, Monte ne-a făcut cunoştință. Eu şi Piero ne-am privit în ochi înainte de a da mâna. Eram foarte asemănători. Aveam aceeaşi vârstă.

Chiar dacă era notar, am simțit că pot avea încredere în el şi nu m-am înşelat.

Era fiul lui Antonio, trebuia să-i semene. O persoană onestă.

Din puținele cuvinte pe care i le-am zis, el a înțeles imediat tot zbuciumul din sufletul meu, dorința de a mă întoarce în sat, şi din spirit practic s-a iscat şi întrebarea fundamentală comună: Cam ce urma să fac eu în sat, după ce o rupsesem cu tata, care aproape că mă învinuia că l-am târât după mine şi pe Andrea în acea aventură militară? Nu ştia că Andrea murise şi nimeni nu i-a spus-o vreodată. El ştia doar că dispăruse şi că despre el nu s-a mai aflat nimic, nici dacă e viu sau mort. Eu ce fel de muncă aş fi putut face, având în vedere că tatăl meu tare greu ar fi suportat ideea că sunt şi eu pe acolo, prin țarinile alea? În atelierul vărului meu Monte, printre zgomotele grele ale ciocanelor, ideea s-a născut spontan: Dar de ce să nu mă fac eu meşteşugar, după ce am învățat atâtea meserii cât am fost soldat plătit şi am muncit şi la construirea fortăreței? Că uite, în activitatea asta ultimă, cea de bază, muncisem la cuptorul în care se ardeau cărămizile pentru zidul de apărare.

Da, aceea ar putea fi o meserie bună. Şi nu ştiam că, în lipsa mea, tata achiziționase o jumătate dintr-un cuptor de cărămizi din Mercatale di Vinci, pe calea spre Arno, în timp ce cealaltă jumătate aparținea călugărițelor de la San Pietro Martire din Florența, care aveau în posesie şi proprietatea limitrofă, care se întindea de la San Pantaleo până la San Donato a Greti. *Ser* Piero ştia asta, pentru că pământul monahiilor se învecina cu nişte terenuri ale tatălui său, Antonio, şi ale lui *ser* Tomme. Bătrânul Antonio le cunoştea pe călugărițe, iar *ser* Piero putea mijloci cu uşurință ca, luând cu chirie jumătatea monahiilor, să se pună pe picioare afacerea. Iar dacă avea nevoie de ajutor, îl avea pe cumnatul său, Simone d'Antonio da Pistoia, care de puțină vreme se căsătorise cu Violante, sora lui, şi el lucra la un

cuptor de ars lut. Dar şi familia mamei sale era proprietara unui alt cuptor la Bacchereto, chiar dacă acela se specializase în producția de carafe şi urcioare.

M-am întors la Vinci. Tata m-a primit cu răceală, fără niciunul dintre gesturile de bucurie pe care Evanghelia ne îndeamnă să le facem la întoarcerea fiului risipitor. Nu avea nimic împotriva ideii cu cuptorul, care era abandonat şi nu producea nimic, doar să o iau din loc cât mai repede şi să nu mai stau în coasta lui, în casa de la Campo Zeppi. Lucrurile se schimbaseră mult, bătrânii muriseră cu toții, iar acum, în afară de tatăl meu şi de mama vitregă, *monna* Antonia, mai locuiau acolo Matteo şi Maso, fiii lui Marco împreună cu familiile lor, precum şi Piero, fiul lui Monte, venit de la Pisa.

Fratele meu Iacopo a păstrat terenul ce i s-a dat, dar locuia în casa din castel şi avea purtări de mare domn împreună cu tânăra lui soție, Fiore. Prin medierea lui *ser* Piero, călugărițele mi-au închiriat cuptorul pentru opt lire pe an, pe care eu am promis să le plătesc cu punctualitate.

La început lucrurile nu au mers prost. M-am aruncat în treburi, cu capul plecat, trudind ca de obicei singur ca un catâr, pentru a recondiționa clădirea, care cuprindea o căsuță, un grajd, o curte şi cuptorul în sine. În căsuța aia am ajuns să locuiesc eu, pentru că la Campo Zeppi nu mă puteam întoarce. Tata nu mă voia în preajmă, ba nici numele nu mi-l trecea în declarația pentru cadastru, chiar dacă ulterior funcționarul îl adăuga cu mâna lui, înregistrând şi proprietatea pe jumătate de cuptor. La cuptorul propriu-zis am acoperit găurile camerei de combustie semiîngropate şi am consolidat micile arce de susținere şi am curățat bine bine camera de ardere de deasupra. Bineînțeles că trebuia să fac totul de unul singur, să adun lemne şi surcele, să sap după lut de calitate, să îl frământ bine, să modelez egal formele şi să le las la uscat,

pentru că Simone d'Antonio ăla era un fanfaron şi nu dădea niciodată pe acolo. După care veneau în fine zilele de coacere, şi formele acelea se transformau în cărămizi roşiatice tari şi durabile.

Da, la început lucrurile mergeau bine. După care s-au răsucit înspre rău.

Înspre foarte rău. Era numai vina lui Simone şi a blestematei lui patimi pentru jocuri, în care m-a tras şi pe mine. De aceea nu le-am plătit niciodată călugăriţelor darea ce li se cuvenea, pentru că puţinii bani pe care începusem să îi câştig, după achitarea tuturor cheltuielilor pentru urnirea acestei afaceri, îi pierdeam la joc. În cârdăşie cu Simone era un cumătru de-al lui, preotul din Vitolini, *ser* Andrea, un potlogar şi ăla; cei doi s-au şi certat pentru cine ştie ce mărunţişuri şi Simone l-a pârât la episcop. *Ser* Andrea era un preot ticălos şi fără Dumnezeu, care îşi păştea porcii în pământul binecuvântat din cimitir, iar porcii scurmau, dezgropau şi mai rodeau oasele celor răposaţi. Şi în loc să se mai gândească şi la cele duhovniceşti, se apuca să joace jocuri de noroc oriunde nimerea, de parcă ar fi fost o nevoie corporală urgentă: în casa parohială, acasă la el, chiar şi noaptea, acasă la Nannone, afară din sat, ba chiar şi sub o căpiţă la Santa Lucia a Paterno. Acasă la Nannone, sunt sigur că trişând, m-a uscat de un florin şi două lire, după care s-a făcut că vrea să cumpere de la Simone trei sute de cărămizi mici pentru pardoseala interioară a cuptorului meu, câştigând de la el într-o partidă banii cu care ar fi trebuit să-l plătească. Probabil că Simone şi *ser* Andrea se înţeleseseră dinainte. Şi aşa am rămas eu şi fără cărămizi, şi fără bani. Şi nu mai puteam să plătesc la mănăstire, şi asta timp de trei ani.

Trebuia aşadar să-i cer din nou ajutorul lui *ser* Piero, dar nu prea îndrăzneam. De la Vinci se răspândise zvonul că şi el intrase într-o mare belea din cauza unei muieri. Şi e

adevărat ce se zice, că muierea e pricina tuturor relelor. Nu m-aş fi aşteptat de la *ser* Piero să cadă chiar aşa în mrejele seducției, în brațele unei femei, el, care a învățat la viața lui, şi nu un muncitor focos şi fără minte ca mine, ci un om mai rece, care îți dădea senzația că are totul sub control, care însă şi-a pierdut capul şi el, ca atâția alții, devenind sclavul unei muieri. De Paşti au adus-o în mare secret la Anchiano pe femeia aceea misterioasă, căci era gravidă, dar oricum aflase tot satul, ba chiar mai mulți merseseră să o vadă şi participaseră şi la botezul copilului. Cei care o văzuseră ziceau că e foarte frumoasă, că e un înger care ar fi înmuiat şi o inimă de piatră. Din acel moment, bunicul Antonio a fost cel care a preluat grija ei şi a copilului, găzduindu-i în casa lui. *Ser* Piero s-a întors la Florența, de unde mi-a dat de ştire că monahiile îmi scriseseră deja conştiincios numele şi datoria de douăzeci şi patru de lire în marele lor registru de datornici şi de binefăcători şi că, dacă nu voiam să-mi pierd munca, trebuia să încep să plătesc.

Ce să fac? Poate doar Antonio mă putea ajuta cu un împrumut, sau măcar cu un sfat bun. În fond, mă aflam în acea situație din vina ginerelui său, Simone. Era o dimineață rece de februarie, şuiera un vânt înghețat dinspre miazănoapte, iar câmpurile erau albe de la zăpada care se strânsese. Înfăşurat în mantaua mea, m-am aşternut la drumul spre burg, am trecut de piața aproape pustie unde se ținea târgul, am urcat până la casa lui Antonio, foarte aproape de zidurile castelului. El mă aştepta în fața unui foc, bucuros să mă vadă după atâția ani. Era aşezat pe un scaun înalt, cu o pătură groasă pe picioare şi o pisică neagră în poală.

Monna Lucia nu era. Plecase la vatra brutarului să cumpere fâşiile de aluat crocant şi gogoşile dulci de carnaval care îi plăceau la nebunie lui Antonio.

Îmi părea aşa rău că nu i le-am adus eu, care venisem cu mâinile goale, ca ultimul necioplit, dar şi mai goale decât mâinile îmi erau buzunarele.

Nu ştiu dacă îşi amintea cu adevărat de mine. Când trecea pe la Campo Zeppi, noi eram mai mulți copii care ne strângeam în jurul lui ca să-i ascultăm poveştile, iar eu nu ieşeam prin nimic în evidență. Dar Piero îi vorbise despre mine şi despre pățaniile mele şi deci ştia mai tot despre ceea ce trăisem ca soldat, şi chiar despre pierderea lui Andrea, care înțelesese că e un secret mare, dar el ştia să vorbească doar când e cazul. Ca să mă încălzesc puțin, zâmbindu-mi, mi-a oferit din vinul lui, dar m-a avertizat că nu era aşa bun ca al nostru; ba chiar s-a şi înscris şi pe viitor la vin şi la ulei de la Campo Zeppi. I-am amintit că vin şi ulei nu-i puteam eu da, că eu nu aveam pământ, că acolo stăpâni erau tatăl meu, fratele meu, verii mei, iar eu eram nimeni şi nu aveam nimic, tot ce ştiam să fac erau câteva cărămizi acolo, care nu-mi aduceau niciun câştig. Cine ştie, cine ştie, spunea el zâmbind, viitorul pentru tineri e un cer încă deschis, nu e ca acela al bătrânilor, care se închide încetul cu încetul, făcând ca lumina să descrească.

Şi cuptorul de cărămidă? Şi călugărițele? Nu trebuie să-mi fie aşa teamă, continuă el. Sunt nişte ființe credincioase, cu frica lui Dumnezeu, obişnuite să-i ajute pe sărmani. Mănăstirea lor de la Florența se află într-un cartier de nevoiaşi, de pe lângă Porta Romana. Sigur că trebuie să primească ceea ce li se cuvine, aşa e drept, înțelegerile trebuie respectate. Dar ele ştiu să înțeleagă greutățile unui om sărman şi când e nevoie nu se formalizează dacă plata celui de la țară le ajunge în natură, de pildă un butoi cu vin şi un urcior de ulei, care pot face chiar şi cinci lire, adică mai bine de jumătate din chiria pe un an. Dar, adaugă bunicul Antonio privindu-mă fix în ochi, urmând firul gândirii sale, sigur că, pentru a avea acces şi disponibilitate

la vinul şi la uleiul de la Campi Zeppi, ar trebui să se schimbe ceva, ar trebui să începi să faci pace cu bătrânul Piero d'Andrea del Vacca. Şi apoi, poate ar trebui să laşi munca aceea obositoare la cuptorul de ars şi să te întorci la ţarină, e mai bine pe pământ. Da, trebuie să schimbi ceva. Ar fi bună o femeie. Şi nişte copii.

Numai aşa bătrânul Piero îşi înmoaie sufletul, când are în braţe un copil. Şi atunci e bucuros, că îşi vede familia mergând mai departe, ca atunci când vede că au prins altoiurile pe care le-a făcut pomilor. Aşa e bătrânul Piero. Nu e un om rău, îl cunoaşte bine.

Eu nu ştiu ce să răspund. Am venit să-i vorbesc despre călugăriţe, şi bunicul Antonio îmi zice să-mi iau femeie şi să mă întorc să locuiesc la tata.

Nu, niciodată. Mi-am jurat acest lucru când eram la Pisa. Încă de pe atunci viaţa nu mi se părea a fi altceva decât o trecere de la o sclavie la alta: sclavia pământului, sclavia familiei, sclavia preoţilor, sclavia banului, şi acum sclavia cuptorului de cărămidă, a datoriilor, a jocului. Să mai adaug şi o sclavie a muierii ar fi fost o adevărată nebunie. Dacă am nevoie de o femeie, cobor la Empoli cu descreieratul de Simone şi pe câţiva bănuţi, într-un han aproape de Arno, pot avea tot ce vreau. Nu, sclavul unei femei nu o să devin niciodată. Dar nici nu vreau să îi răspund urât bunicului Antonio, care a fost aşa amabil cu mine şi mi-a şi oferit vinul lui, care în fond nici nu e aşa rău, oricum în mod cert mai bun decât oţetul ăla ce se distribuie soldaţilor.

Aşa că o dau pe glumă, dar e o glumă amară, pentru că am nevoie să mă descarc, să mă deschid, să vorbesc cu adevărat cu cineva, ceea ce nu făcusem în viaţa mea. *Ser* Antonio are şi el chef să facă haz. Ce femeie s-ar mărita cu un ratat ca mine, un ratat în toate privinţele, ca fiu, muncitor, soldat, cărămidar şi bărbat, şi pe deasupra şi urât, cu mutră pocită, cu nasul spart şi strâmb, cu obrazul

ciupit de bolile de prin mlaştini în războiul din Piombino, cu unul care a ucis, a siluit, şi care mai are şi patima jocului şi a târfelor? Ce femeie s-ar lăsa mângâiată de mâinile astea butucănoase, aspre şi crăpate de atâția ani de muncă cu hârlețul, sapa şi toporul, şi apoi cu lutul şi cu focul?

Dacă ar exista un astfel de înger pe acest pământ, dar ştiu că nu există, pentru că ştiu că pe lumea asta, în afară de mama mea, Piera, şi de Maica Domnului, femeile sunt toate ori neghioabe, ori drăcoaice, dar, dacă ar exista totuşi cu adevărat un înger atât de bun, încât să mă accepte şi să mă iubească aşa urât şi rău cum sunt, şi care să mă elibereze din sclaviile mele, atunci da, m-aş însura cu ea şi aş ține-o lângă mine, cu toate tainele Domnului nostru şi ale Sfintei Biserici Catolice.

Bunicul Antonio, om de lume, ştie de glumă şi râde şi el: sigur, un astfel de înger nu există şi nu va exista pentru un pocit ca Zurbagiul ăsta; ştim prea bine cum sunt femeile, făcute de Tatăl din Ceruri pentru ca noi, bărbații, să nu ne rumenim prea mult în iluzia păcii. Ba chiar s-ar zice că au fost create anume ca să ni se dea puțin purgatoriu şi puțin infern încă din viața de pe pământ, şi astfel să ne ispăşim din păcate cu anticipare. Dar să ne închipuim prin absurd că acest înger, înzestrat de puterile cereşti şi cu virtuți, şi cu frumuseți, ar fi şi foarte săracă, şi complet lipsită de zestre. Ar fi ea mai puțin râvnită în ochii Zurbagiului? Evident că nu, pentru că ar rămâne acelaşi înger din cer, şi Zurbagiul ar lua-o oricum de soție, chiar dacă ar fi săracă, chiar dacă ar fi printre ultimele de pe pământul ăsta, pentru că şi Zurbagiul este ultimul dintre ultimii de pe pământul ăsta. Şi apoi, chiar dacă nu ar fi aşa frumoasă, nu i-ar păsa aşa de mult, pentru că important este să fie bună, cinstită şi blândă, aşa cum era mama lui, Piera, şi Antonio nu a uitat cât de blândă şi bună era.

Iar dacă acel înger din Cer ar fi suferit chinuri de nespus în această scurtă viață pământească, şi ar fi avut chiar copii cu un alt bărbat, ar fi ea oare de disprețuit pentru simplul fapt că nu a fost posibil să-i ofere mai întâi Zurbagiului floarea cea de mult preț, chiar dacă a rămas cât se poate de curată şi de castă în inima ei? Aici bunicul Antonio atinge coarda dificilă, iar eu îi răspund pe dată că nu e un lucru prea frumos să iei o femeie care s-a culcat deja cu un alt bărbat. Dar cum discuția noastră e una abstractă şi oricum nu ajungem la nicio concluzie, şi pe deasupra vinul ăsta e chiar bun, atunci e cazul să conchid că nici de povestea asta cu floarea şi cu fecioria nu-mi prea pasă, că, dacă femeia e bună şi plină de virtuți, dacă promite că mă iubeşte, că-mi este credincioasă şi că îmi oferă gingăşie şi sprijin ca tovarăşă de viață, aşa precum şi eu îi voi da ei, atunci sigur, o voi putea accepta cu adevărat lângă mine. Nu o să mă intereseze nimic despre trecutul ei, aşa cum nici pe ea nu o s-o intereseze nimic despre trecutul meu. Vom trăi în prezent, dezrobiți în fine de fantomele şi temerile poveştilor noastre. Dar, din păcate, acestea sunt nişte visuri. Pentru că realitatea e alta.

Nu am uitat nicicând zâmbetul radios care a luminat atunci fața bătrânului Antonio, întinzându-i ridurile, părând să-i şteargă într-o clipă toate semnele pe care numeroşii ani ai lungii sale vieți i le-au ştanțat pe chip, ca pe scoarța unui arbore bătrân. Nu o să uit asta toată viața. Un zâmbet de fericire, dar nu egoist, ci pentru altcineva; urma să înțeleg că nu era vorba numai de mine, care stăteam în fața lui cu o cană plină cu vinul lui cel bun. Dacă ar fi putut, s-ar fi ridicat imediat de pe scaunul său şi m-ar fi îmbrățişat strâns, fără să-i mai pese că îi trosnesc toate oasele. Şi începeam să deduc că toată acea conversație a noastră nu fusese chiar aşa abstractă cum crezusem.

Bătrânul însă a insistat să-l ajut să se ridice şi să meargă la patul lui în cameră, la etajul de deasupra, pentru că se simțea obosit. Mai întâi a trebuit să-l mut pe motanul Secondo, încolăcit ca un covrig, care numai uşor nu era şi fără nicio intenție de a renunța la poziția lui comodă. Sprijinindu-se de brațul meu şi urmat de Secondo, sâcâit, dar cu coada pe sus, bunicul a urcat încet scările, făcându-mi de mai multe ori semn să nu fac zgomot. Am ajuns pe palier. Într-o parte era uşa camerei lui, în cealaltă o uşiță uşor crăpată. Cu un zâmbet, bunicul Antonio a pus din nou un deget peste buze şi mi-a făcut semn să privesc înăuntru. Pe un pat înalt, o tânără femeie alăpta un copil. Cu părul despletit, blond ca al unui înger din Cer. Un cântecel duios, fredonat cu gura închisă. Imaginea maternității şi a vieții care se transmite de la o ființă vie la alta.

Bătrânul mă trage spre camera lui şi îl ajut să se culce, în timp ce pisica sare şi ea pe pat. Vede că sunt emoționat şi că, în ciuda feței şi a poreclei mele, sunt un om cumsecade. Înainte de a mă lăsa să plec, îmi mai zice ceva în şoaptă. Îngerul de care vorbeam există cu adevărat. E o făptură din carne şi sânge ca şi noi, o făptură care simte bucuria şi durerea precum noi, şi doar Cerul ştie câte a mai răbdat înainte de a se bucura de acest moment de suspendare, de fericire, în această casă, alături de copilul ei. Da, ea este: a fost femeia lui *ser* Piero, iar copilul este fiul lor. Un fiu al păcatului, al greşelii, al iluziei, al iubirii pământeşti, sigur, dar viața în întregime vine de la Dumnezeu, este un dar de la Dumnezeu; acel prunc este şi el copilul lui Dumnezeu, un dar miraculos pentru care nu vom şti vreodată să mulțumim destul.

Se numeşte Caterina. Era o sclavă, dar acum e o femeie liberă. Piero a eliberat-o, dar nu o va mai putea vedea niciodată. Imediat după Înfățişarea Domnului, Antonio l-a făcut să se căsătorească cu Albiera, fiica unui negustor din

Florența, Giovanni Amadori, care are terenuri la Bacchereto, un om cu frica lui Dumnezeu şi cu multă evlavie pentru *beatus* Giovanni Colombini. Fără zestre, se înțelege, pentru Dumnezeu. Acum Piero locuieşte la socrul său. De copil, care, conform legii, urmează numele şi condiția tatălui, va trebui în curând să se ocupe el, dar deocamdată îi e bine în brațele Caterinei, care e o femeie puternică şi de sânge bun, şi îl face să crească frumos şi sănătos cu laptele ei dens, dulce şi din belşug. Caterina e o femeie liberă, dar singură, şi într-o bună zi va fi nevoită să plece şi de lângă copil, şi din casa asta. Nu are nimic, nu posedă nimic, în afară de hainele sărăcăcioase de pe ea. Bineînțeles că nu are nicio zestre. Dar bărbatul care o va lua de soție va fi răsplătit de Dumnezeu cu cea mai mare dintre comorile acestei lumi: o femeie care îl va iubi şi îl va onora, căruia îi va da bucuria unor numeroşi urmaşi, şi care va merge alături de el pe drumul lung şi greu al vieții, până la capăt.

Bătrânul devine serios şi mă pune în gardă, strângându-mă de mână.

Acesta nu e un contract, iar el nu e un samsar. Caterina e o femeie liberă, care şi-a câştigat libertatea cu prețul sacrificiului şi al suferinței. Nimeni, nici acum, şi nicicând, nu-şi va putea aroga dreptul de a decide pentru ea, de a-i impune voința lui, de a-i pune lanțurile din nou. Bărbatul care va alege să trăiască cu ea va trebui să aibă curajul să vadă în ea o creatură a lui Dumnezeu, aşa cum e şi el, egală şi asemenea lui, şi nu o ființă inferioară ce trebuie dominată şi transformată în sclavă. Ea va fi cea care va decide dacă îi va spune da sau nu. Bun, ceea ce avea să-mi spună mi-a spus, şi acum ar moțăi puțin cu motanul care toarce lângă el. Acum e rândul meu. Şi al Caterinei.

Ne-am căsătorit de îndată ce s-a încheiat perioada restricțiilor, după a opta zi de la Paşti. Încă de când a înflorit totul în martie se anunțau o primăvară minunată şi un

anotimp benefic pentru pământ. Ne-am căsătorit aproape pe furiş, nu la Vinci, şi nici la San Pantaleo, ci la San Bartolomeo a Streda.

Antonio nu a putut veni, nu se simțea bine, iar *monna* Lucia a trebuit să stea lângă el. Mireasa a fost condusă la altar de tânărul Francesco, fratele lui *ser* Piero, care a fost şi martor la cununie, alături de Nanni di Gian Go, țăranul care lucra pământul pe care îl avea Antonio în apropiere, la Linari. Francesco era fericit să aibă un rol aşa de important, iar ca să poată fi el martor la cununie a declarat că e major. Pentru a nu bate la ochi şi a evita orice bârfă în sat, a dus-o pe Caterina pe spinarea catârului, încotoşmănată toată într-o dulamă, ca să treacă nevăzută pe lângă privirile indiscrete. Copilul, înfăşat şi bine acoperit, îl strângea în brațe. Cu o zi înainte, încărcând până la refuz o căruță trasă de acelaşi catâr, Francesco făcuse de mai multe ori drumul de la Vinci la Mercatale ca să ducă jos, la căsuța de la cuptor pe care o amenajasem cum m-am priceput mai bine, puținele lucruri care reprezentau proprietatea Caterinei: un cadru de pat din lemn de nuc şi o ladă cu două încuietori care conținea o saltea, o lenjerie de pat, o pătură, o haină din postav brun-roşcat, piese de îmbrăcăminte, fuste căptuşite, ciorapi şi ştergare. *Monna* Lucia mai pusese şi un coşuleț venit de la Bacchereto, de la cuptorul de vase din lut de la Toia. Era cadoul ei de nuntă: un urcior pictat cu Sfânta Ecaterina şi două căni mari.

În ziua aceea am ajuns chiar prea devreme în biserică. Francesco spusese că ei vor ajunge după-amiaza devreme, când pe stradă nu era nimeni, dar eu eram deja acolo de la ceasul al şaselea, singur, în fața porții pe care paracliserul o închisese de puțin timp, ca să meargă să mănânce. Îmbrăcat şi ras mai îngrijit decât de obicei, cu o haină împrumutată de la Nanni, m-am aşezat pe o piatră sub copacul mare din fața bisericii, ca să scap şi de soarele

puternic, şi de privirea imobilă a ochiului din rozeta fațadei goale a bisericii.

E frumos acolo, pe coama dealului, printre câmpuri şi vii dominate de profilul cunoscut al muntelui nostru. Jos, în văiugă, curge voioasă apa râului Streda, care învârte roata morii. Eram încă singur când poarta s-a deschis. Am intrat în interiorul gol şi fără ornamente al bisericii şi am îngenuncheat în fața statuii mai grosiere a unui Sfânt Bartolomeu cu barbă, cu o privire severă, purtând o carte în mâna stângă şi un cuțit în dreapta.

Puțin mai târziu a ajuns de la Cerreto preotul, o figură importantă, parohul de la San Leonardo. Vechiul său prieten Antonio, devenit peste noapte un mare cinstitor al Sfântului Leonard, îi povestise totul, iar parohul s-a declarat pe dată în favoarea căsătoriei noastre. Eliberarea Caterinei fusese fără îndoială o mare minune făcută de Sfântul Leonard, iar el avea de gând să vorbească în predicile lui despre acest exemplu edificator. Bunicul mă trimisese la el ca să organizez totul, iar bunul preot paroh m-a pus să mă întorc de mai multe ori acolo, pentru că, zicea el, şi eu eram o oiță cât se poate de rătăcită. A trebuit să-mi mărturisesc toate păcatele, şi acest lucru ne-a luat mult timp. Am fost instruit despre taina cununiei, despre care nu ştiam nimic. Preotul s-a informat despre tot, de numele noastre, de vârsta noastră, de originea miresei, dacă era o bună creştină botezată, şi a trebuit să-i arăt un sul de pergament scris de *ser* Piero prin care se atesta statutul ei de femeie eliberată. S-a încredințat că nu e niciun impediment şi la sfârşit a arătat o foaie cu anunțul în afara parohiei. Ai încredere, mi-a zis zâmbind, oricum nu ştii să citeşti. Dată fiind situația noastră, cununia avea să se desfăşoare în modul cel mai simplu şi mai discret posibil, acolo jos, la San Bartolomeo, umila şi solitara bisericuță de țară, fără notar, dar cu binecuvântare şi schimb de inele.

Dar logodna? Ne şi logodiserăm, eu şi Caterina? Am răspuns că da. Acel post al Paştelui parcă zburase, de când am văzut-o şi i-am vorbit prima dată, întorcându-mă acasă la Vinci, două zile după discuţia mea cu Antonio.

Monna Lucia ne-a lăsat singuri în grădină, iar micuţul Leonardo o urmărea de-a buşilea pe pisica neagră care se ascundea la pândă printre smocurile de iarbă, întinzându-i capcane neaşteptate şi punându-i lăbuţa pe mânuţă, iar Leonardo izbucnea în râs de fiecare dată. Rămăseserăm îndelung în tăcere, ea şezând pe o bancă de piatră, iar eu sprijinit de perete, cu basca în mâini. Părul ei din nou nu se mai vedea, prins cuviincios şi ascuns sub scufiţă. Ea a avut curajul să vorbească prima, ridicând ochii spre mine. Nişte ochi plini de blândeţe, în care nu se citea nici frică, nici stânjeneală faţă de acel necunoscut aflat în picioare în faţa ei, dar în care încă licărea lumina dragostei cu care până cu o clipă înainte urmărise mişcările copilului său. Antonio şi Lucia îi spuseseră ceva, dar lăsându-i toată libertatea de a hotărî dacă vrea să mă vadă şi să îmi vorbească, iar ea a decis că da. Mi-a zis doar, cu vorbe sigure: Vorbeşte-mi de tine.

Pentru mine a fost un examen mult mai greu decât cel pe care urma să-l susţin cu preotul. În întunericul confesionalului reuşeşti să-ţi mărturiseşti păcatele dacă crezi cu adevărat că dincolo de grilajul acela e chiar El, şi nu o fiinţă umană, şi atunci eşti mai liniştit, pentru că ştii că El îţi ştie oricum toate greşelile şi vede deja în inima ta, chiar dacă nu-ţi găseşti cuvintele potrivite.

Însă atunci, în lumina acelei grădini, în faţa ochilor Caterinei, cum aş fi putut vorbi despre mine? N-am făcut asta cu nimeni în toată viaţa mea. De ce mi-era teamă de acea femeie? De ce nu izbuteam să-i vorbesc? Eu, Zurbagiul, care fusesem un soldat, un violent, unul care vorbea cu faptele şi cu mâinile, şi nu cu cuvintele, iar cu

femeile vorbisem şi mai puţin, cumpărându-le corpul pe câteva parale sau uneori siluindu-le în raziile de prin satele sărmane de la ţară. Tot ea a luat iniţiativa ca să îmi depăşesc impasul, poate pentru că înţelesese ceva din expresia mea încurcată, acea expresie de copil singuratic şi nefericit ce fusesem pe vremuri, când hălăduiam prin pământurile din Campo Zeppi, ca să îmi dau duhul muncind. Mi-a făcut un semn să mă aşez lângă ea. Aşa am făcut, cu gesturi stângace, sprijinindu-mă cu dreapta pe piatră. Ea mi-a luat mâna, plimbându-şi degetele lungi pe pielea mea întărită şi crăpată de la lut şi de la foc. Apoi a început să vorbească. Glasul îi era ciudat, nu vorbea ca noi. Sunetul venea din gât şi era dur uneori. Din când în când se oprea, se fâstâcea, căutând poate cuvântul potrivit. Privindu-mi mâna, a zis că vorbea în locul meu, că îi povestea despre muncă, despre trudă, despre suferinţă. Nu era nevoie să-i spun cu cuvinte ce făcuse acea mână.

Pentru că ea simţea. Dar şi mâna ei vorbea. Era caldă, frumoasă, moale, dar avea şi ea semnele muncii, nişte crăpături, nişte mici cicatrici. Purta un inel de argint mai tocit, cu nişte desene pe care nu le înţelegeam; era numele sfintei ei ocrotitoare, Sfânta Ecaterina. Acea mână îmi transmitea un mesaj pe care cred că îl înţelegeam, o cerere şi o ofertă în acelaşi timp. De protecţie, de prietenie, de dragoste.

Nu am vorbit niciodată mult, Caterina şi cu mine. Că nu aveam nevoie. De fiecare dată când am urcat în oraş, de trei sau patru ori, ca să o văd, *monna* Lucia, care ne spiona de pe ferestruică, făcându-se că nu-şi dă seama că noi ştim că se uită la noi, ne-a văzut tot mereu aşa, ţinându-ne de mână pe banca din grădină, lângă Leonardo, care se juca pe jos, după care voia să sară în braţele acestui uriaş nostim cu nasul strâmb, care poate deja o iubea pe mama lui. Ultima dată când m-am dus la ei înainte de ziua căsătoriei,

Antonio a vrut să ne vadă împreună, pentru că simţea că nu are putere să coboare până la San Bartolomeo. Voia să ne salute şi să ne dea o binecuvântare. Am intrat în încăperea cu vatra mână în mână. *Monna* Lucia şedea într-un colţ şi-l legăna pe Leonardo. Bunicul mi-a spus că tatăl meu venise pe la el, însărcinându-l să îmi transmită acordul şi binecuvântarea lui. Şi că urma să le fie adus la căsuţa de la cuptor un urcior cu ulei, ca dar de nuntă. Apoi s-a uitat la Caterina şi ochii i s-au umezit. Dacă ar fi aici şi tatăl acestei biete fete care vine din celălalt capăt al lumii, şi-ar exprima şi el voios acordul şi binecuvântarea. Aşa că el, Antonio di *ser* Piero di *ser* Guido, a fost cel care, în numele părinţilor şi familiilor noastre, ne-a binecuvântat în mod solemn, urându-ne să trăim o viaţă lungă şi plină ca aceea pe care Dumnezeu le-a dăruit-o lui şi *monnei* Lucia.

A sosit Nanni cu femeia lui, care ducea un pachet sub braţ. Puţin mai târziu l-am zărit pe Francesco trăgând după sine catârul încăpăţânat pe care erau Caterina cu copilul, care, priviţi de departe, păreau Sfânta Familie în fuga în Egipt. Caterina se încinsese sub dulama aceea pe care o dăduse jos, şi strălucea luminoasă într-un simplu strai alb, o rochie de toată ziua, însă curată şi mirosind a proaspăt. Părul îi era ascuns sub un batic, dar era împletit cu grijă pentru sărbătoarea noastră modestă. Cu o pânză mare îl purta lipit de sân pe Leonardo, un prunc deja măricel, care se răsucea şi se tot zbătea, încercând să scape de scutecele şi feşele care îl ţineau prea strâns. La fel şi căpşorul cu cârlionţi blonzi, ieşiţi din scufiţă, şi ochişorii luminoşi, vioi şi curioşi, care nu aveau astâmpăr şi se tot roteau, nesătui de spectacolul lucrurilor noi din jur: cerul, soarele, păsările, copacii, lumea întreagă, ce i se dezvăluia pentru prima oară în plenitudinea ei. Ce mult mi-ar fi plăcut să văd şi eu din nou lumea prin nişte ochi ca aceia şi s-o percep cu aceeaşi prospeţime a auzului. Nanni glumea pe seama acelui copil

prea vivace, spunând că va fi greu să ajungem până la sfârşitul slujbei fără zbierete şi plânsete. Soția lui nu m-a lăsat nici măcar să o salut cum se cuvine pe mireasă în fața bisericii, ci doar din priviri, că a şi tras-o după ea în casa parohială, cu copil cu tot. Şi Francesco m-a salutat fugitiv, cu o purtare cam misterioasă şi a dat buzna în biserică ca să ducă un pachet parohului, după care a dispărut iute în casa parohială. Am intrat în sfârşit eu şi Nanni, care m-a lăsat singur în picioare, în fața altarului.

Am auzit o mişcare în spatele meu şi m-am întors. Învăluită în conul de lumină ce intra pe uşă şi prin ochiul circular al rozetei de pe fațadă, inundând spațiul sacru al naosului, şi-a făcut apariția mireasa, îmbrăcată într-o minunată rochie albă de dantelă împrumutată de la *monna* Lucia, cu fața acoperită de un văl de mătase, cu părul împletit în codițe şi cu o cunună de flori pe creştet. Imaginea ei m-a umplut de uimire. Iată vasăzică ce tot puseseră la cale *monna* Lucia şi soția lui Nanni, care acum ținea în brațe copilaşul cel voios. Mireasa înainta agale la brațul lui Francesco. Se apropia cu o lentoare exasperantă şi timpul însuşi părea să încetinească, până la a se opri în loc, şi o dată cu timpul se opreau şi viața, răsuflarea, bătaia inimii. Era nespus de frumoasă. Până şi azi tremur chiar şi numai la amintirea acelui moment. Simțeam în suflet o ciudată fericire, dar şi teamă. Ce ştiam eu despre ea? Nimic, în afară de ceea ce îmi şoptea inima. Ce îmi istorisise despre ea, despre viața ei, despre povestea ei? Nimic, în afară de cuvintele care împletiseră degetele mâinilor noastre. Nu ştiam nici măcar de unde venea, din ce tărâm pustiu de la capătul pământului. Dar la ce mi-ar fi folosit să ştiu? Pentru mine, lumea se termină către răsărit la Pratomagno, care se vede de la Florența, şi către apus cu orizontul mării la Pisa şi Piombino. Voi fi eu demn de ea? Voi şti eu să o iubesc,

aşa cum simţeam că ea se deschide spre iubire, dăruindu-mi toată fiinţa ei?

Caterina a ajuns lângă mine, mi-a surâs şi mi-a atins uşor mâna, ca pentru a-mi da curaj. A-mi da curaj ea mie, Zurbagiului. Preotul a început slujba în latină. Noi am urmărit-o ca într-un vis. Nu-mi amintesc aproape nimic. Doar faptul că la un moment dat m-a trezit ghiontul zdravăn al lui Nanni, pentru că preotul aştepta de la mine un răspuns: *Antonius vis accipere Catherinam hâc presentem în tuam legitimam uxorem iuxta ritum sanctae matris Ecclesiae*[116]*?* M-am precipitat să spun cuvântul pe care mă învăţaseră să-l spun: *Volo*.

Şi tot la fel, la rândul ei, şi Caterina a zis: *Volo. Volo*[117]: Da, vreau să zbor, să zburăm împreună, ca doi porumbei, ca două lebede. După care ne-am strâns mâna dreaptă şi am ascultat cuvintele care ne uneau în faţa lui Dumnezeu: *Ego coniungo vos în matrimonium, în nomine Patris, et Filii et Spiritus Sancti.*[118] A urmat un moment de panică: şi inelele? Cu adevărat nu m-am gândit; pentru a te cununa chiar e nevoie de inele. Preotul s-a întors surâzător spre Francesco, care i-a întins pe o pernuţă două inele strălucitoare de aur.

Erau darul bunicului. Francesco mi-a şoptit că speră că se potrivesc, cel al Caterinei da, că îl probase, dar cel pentru

---

116 Antonio, vrei tu s-o accepţi pe Caterina, aici de faţă, ca soţia ta legitimă, după ritualul sfintei noastre Biserici Catolice? (lat.).

117 Aici autorul, sugerând confuzia posibilă din mintea unui neştiutor de latină, se joacă puţin cu omonimia dintre forma de prezent indicativ a persoanei întâi a verbului latinesc *vŏlēre* – a vrea şi cea a verbului italian *volare* – a zbura.

118 Eu vă unesc pe voi în cununie, în numele Tatălui, al Fiului şi al Sfântului Spirit (lat.).

mine îl comandase după ochi, uitându-se la degetul mâinii mele uriaşe. Preotul le-a binecuvântat şi mi-a dat inelul mai mic, pe care i l-am pus pe deget, deasupra vechiului inel de la Sfânta Ecaterina. Iar Caterina, la rândul ei, mi-a pus inelul cel mare pe deget.

Francesco avusese un ochi bun.

După *Pater noster*, parohul ne-a privit şi ne-a zis: Dar acum a fost destul în latină, ruga pentru mireasă vreau s-o spun în limba noastră maternă, pentru că e cazul ca şi ea s-o poată înțelege în întregime. Această fiică a venit pe pământurile noastre de foarte departe, a suferit şi a îndurat multe, se cade să o poată înțelege. E o rugăciune minunată pe care mi-o mai amintesc încă pe fragmente, şi uneori mi-o repet singur, rugându-mă pentru Caterina. O rugăciune care evocă puterea creației şi ne face părtaşi pe noi, mici făpturi umane, la taina iubirii şi a zămislirii vieții.

Doamne Dumnezeule, care cu puterea harului Tău ai creat din nimic toate câte sunt şi de la obârşiile universului ai făcut omul după chipul şi asemănarea Ta, şi ai făcut bărbat, şi ai făcut femeie, şi ai binecuvântat unirea lor spre a-i arăta o singură făptură, întru o unire fericită şi binecuvântată pe care nici osânda păcatului originar, nici potopul nu au putut-o şterge; Tu, Dumnezeule Doamne, răsfrânge-Ți privirea binefăcătoare şi ocrotirea Ta asupra roabei Tale aceasta, ca să poată purta jugul dragostei şi al păcii, ca să fie soție curată şi credincioasă întru Cristos, iubitoare față de bărbatul ei ca Rebeca, îndelungată în zile şi devotată ca Sara, potrivnică ruşinii, admirabilă ca bună-cuviință, cu roadă bună a pântecelui, virtuoasă şi cinstită, ca să poată ajunge la pacea drept-măritorilor Tăi în împărăția cerurilor; şi ca să poată amândoi soții să ajungă la dorita bătrânețe şi să-şi vadă fiii fiilor lor până la al treilea şi la al patrulea neam. Amin.

Poate că până la al treilea şi la al patrulea neam ar fi cam mult, dar am avut bucuria să-i vedem pe primii copii ai fiicelor noastre. Anii au trecut. Nici repede, nici lent. Potrivit, în ritmul naturii şi al anotimpurilor. Timpul care ostoieşte greutățile şi neînțelegerile. Aşa cum prevăzuse bunicul Antonio, tatăl meu, Piero, ne-a chemat la Campo Zeppi de îndată ce devenise evident că aşteaptă un copil Caterina mea. Eram cât se poate de fericit, şi nu numai pentru mine, că mă întorceam în locul în care mă născusem şi în casa unde crescusem, ci mai ales pentru că mi-am dat seama de fericirea Caterinei, care se vede că e ca mine, născută liberă pe pământ, în natură, şi care acum vedea că i se împlineşte visul unei condiții de trai adevărat şi autentic, printre plante şi animale. Am părăsit cuptorul de cărămidă şi mi-am reluat munca cea veche a câmpului, pe care bătrânul Piero nu mai putea s-o susțină singur.

În 1454 a venit pe lume prima noastră fetiță, Piera, după care, la intervale aproape regulate de doi sau trei ani, au urmat Maria, Lisabetta, Francesco şi Sandra, la timpul cuvenit, pentru ca pe fiecare dintre ei Caterina să îi poată hrăni cu laptele vieții. Cu toții botezați de bunul părinte de la San Pantaleo, *ser* Francesco Guiducci. Cu toții născuți aproape fără dureri, pentru că era deschisă calea. Pe Maria a născut-o singură, lângă o căpiță, într-o zi când lucra la câmp lângă pârâu. A făcut tot ce trebuie singură, i-a tăiat cordonul ombilical cu secera, a spălat fetița în apa curgătoare, a înfăşat-o în basmaua ei, iar când m-am întors acasă am găsit-o dormind în legănuş. Caterina părea făcută de bunul Dumnezeu spre a zămisli şi a da viață.

Şi Leonardo? Caterina l-a alăptat până s-a putut, dar l-a înțărcat când burta cu Piera devenea tot mai mare. Copilaşul era de-acum frumuşel şi sănătos, ştia să meargă, ba şi vorbea, dar era tare caraghios că din când în când îi ieşea pe guriță câte un cuvânt de neînțeles, probabil auzit

de la mama lui, care-i tot cânta acele duioase, melancolice şi tainice cântece de leagăn. L-am dus înapoi la bunicul Antonio şi la *monna* Lucia, care au fost tare fericiţi, dar copilul nu voia nici în ruptul capului să se desprindă de braţele mamei. I-am explicat atunci că în orice moment ar putea veni la noi, şi de atunci Francesco, aflat mereu pe terenurile tatălui său, a fost obligat timp de câţiva ani să facă naveta între Vinci şi Campo Zeppi cu Leonardo pe spinarea catârului. Ţineam aşa mult la Francesco, eternul tânăr, care iubea ca şi noi viaţa la ţară, încât nu am stat pe gânduri să-l botezăm cu acelaşi nume pe unicul nostru băiat, căruia, de altfel, unchiul Francesco i-a fost şi naş. Apoi, când Leonardo a împlinit şase sau şapte ani, unchiul Francesco a continuat să facă naveta, dar ca să vină să-l recupereze.

Pentru că băiatul reuşea să scape de sub supravegherea cam plăpândă a *monnei* Lucia şi sărea zidul ce împrejmuia grădina prin partea cu văiuga adâncă a pârâului, ocolea hoţeşte mai spre deal de sat şi cobora singur de-a lungul apei Vincio, printre păşuni şi vii, până la casa mamei, pe care o găsea mereu ca pe o imagine vie a maternităţii, mai tot timpul gravidă sau alăptând-o pe vreuna dintre surorile sale.

Erau vremuri fericite, dar şi grele. Pământul nu mai era la fel de generos cu cel care îl muncea, poate îmbătrânise şi el, şi atunci producea tot mai puţin.

Din partea ce îi rămânea tatălui meu la Campo Zeppi, şi pe care o lucram eu, acum abia dacă mai puteam scoate patru baniţe de grâu şi patru butoaie de vin. Am fost nevoiţi să vindem partea fratelui meu Iacopo unui vecin bogat şi de vază, Luigi di Lorenzo Ridolfi, care stătea la Florenţa şi probabil habar nu avea de existenţa noastră, de tot greul nostru. Toate trebuiau tratate cu arendaşul lui, Arrigo di Giovanni Tedesco, care măcar era un prieten al bunicului

Antonio şi unul dintre naşii de botez ai lui Leonardo. Şi Iacopo avea de gând să vândă şi alte terenuri în continuare. În 1459 am prezentat prima mea declarație la cadastru, ca să ateste că nu aveam nicio proprietate, că nu aveam nicio meserie, că trăiam pe spinarea tatălui meu şi locuiam în casa lui, asta ca să evit să mi se ceară vreo taxă. În acel document, am văzut pentru prima dată, alături de numele meu, numele *monnei Chaterina*, al soției mele. L-am recunoscut cu greu, pentru că eu nu ştiu să citesc, iar hârtia a scris-o şi a dus-o la primărie prietenul meu Simone di Stefano di Cambio.

Bătrânii ne-au părăsit, ca frunzele ce cad toamna. Mai întâi tatăl meu, Piero, apoi bunicul Antonio. A venit şi momentul în care a trebuit să ne despărțim de micuțul Leonardo. *Monna* Lucia nu se mai putea ocupa de băiat, iar acesta deja avea nevoie de o educație pe care era obligat să i-o dea tatăl său şi pe care traiul la țară nu i-o putea oferi, iar Francesco trebuia şi el să plece, împotriva voinței lui, pentru că fratele său Piero hotărâse să-i ofere ceea ce pentru el reprezenta o onorabilă statornicire la oraş: o soție, pe Alessandra, sora mai mică a soției sale, Albiera, o locuință şi o meserie în casa şi în atelierul socrului său, cizmarul. Numai că Francesco ar fi preferat de mii de ori să rămână la țară. Într-o zi tristă au venit amândoi, unchiul Francesco şi Leonardo, să-şi ia rămas-bun şi mai ales să o îmbrățişeze pe Caterina, care încă îl alăpta pe micuțul Francesco şi era deja însărcinată cu Sandra. Am rămas multă vreme afară în fața uşii să-i urmărim cum se depărtează, unchiul cu nepotul pe spinarea catârului, până au dispărut după cotul dinspre San Pantaleo.

Dar nu a fost un rămas-bun definitiv. Unchiul Francesco, de îndată ce a fost posibil, s-a întors să trăiască la țară, pe țarinile şi proprietățile care fuseseră ale bunicului Antonio şi pe care le-a moştenit după împărțirea bunurilor cu fratele

său. Tatăl lui Leonardo încercase ca băiatul să aibă parte de o învățătură normală cu deprinderi aritmetice şi studii în domeniul literelor. Dar, văzând cât de zadarnice au fost acele încercări, a ales să-l îndrume către atelierul unui maestru meşteşugar. Însă băiatul, cu complicitatea unchiului său, ori de câte ori putea, fugea la Vinci şi venea la noi. Era mereu o mare fericire când apărea la Campo Zeppi, uneori neaşteptat, fără să ne dea de veste, aşa încât Caterina, care prea tânără nu mai era, şi ostenită de atâtea sarcini, uneori simțea că leşină de bucurie, de la inima care îi tresălta cu putere în piept, când îşi vedea copilul că îi sare înainte pitit după gardul viu de muri, aşa cum, cu multă vreme în urmă, țâşnea spre el după ce stătea la pândă răposatul motan negru neastâmpărat al bunicului Antonio.

Leonardo îi aducea mereu mamei câte ceva în dar: o mică bijuterie de argint pe care o lucrase din rebuturile din atelier, o broşă pentru mantou, o bucățică de chihlimbar mirositor şterpelit cine ştie de unde, o sticluță cu parfum de flori de portocal distilat în alambic. Dar Caterina îi spunea că parfumul acela e prea puternic, le preferă pe cele pe care ea însăşi le face, după un meşteşug vechi şi îndepărtat pe care îl cunoaşte numai ea, macerând în apă rece migdale curățate de coajă, flori de trandafir, iasomie, levănțică şi ierburi sălbatice. Ca o descântătoare, mergea să le caute şi să le culeagă pe pajişte în zori, când tulpinile le erau încă umede de rouă.

Băiatul ei aducea mereu cu sine câteva foi de hârtie, mai mari şi mai mici, care însă nu erau acoperite de scrisul nervos al bunicului sau al tatălui, acel scris care era mai puternic decât strângerile de mână sau decât cuvântul dat, de care noi, țăranii, am învățat să ne temem, pentru că înăuntrul acelor scrieri erau doar amintiri despre datorii şi obligații, despre pământuri, contracte şi arende, despre condamnări şi excomunicări. Nu, pe foile pe care Leonardo

le dăruia mamei erau numai desene. Unele erau flori şi plante de câmp, crini, trandafiri, gladiole, mure; altele erau nişte curioase falduri drapate pe pânză uşoară de în ce păreau fantasme neliniştitoare fără cap; dar majoritatea erau chipuri de femei sau de îngeri surâzând, cu ochii închişi, purtând podoabe uimitoare.

El spunea că le desenase gândindu-se la ea şi îi cerea să îl lase să-i deseneze chipul pe viu, ca să şi-l poată aminti mai bine. Trebuia să picteze primul său panel: o *Bună Vestire*. Caterina îi surâdea, cu surâsul ei dulce şi nedesluşit, şi îi spunea mereu că nu, precum şi alte lucruri ciudate pe care nu le înțelegeam, cum că nu e bine să te joci cu imaginile, că acestea sunt sacre, fac parte din misterul creației, sunt semn al divinului şi se poartă mereu în suflet, ca şi viața şi frumusețea a ceea ce reprezintă o floare, o pasăre, o femeie. Apoi lua piatra roşiatică din mâna lui Leonardo, care o asculta cu gura căscată, şi începea să deseneze pe foaie noduri, cununi fantastice de ramuri, plante şi flori, pe care Leonardo le urmărea ca vrăjit. Şi îi spunea: Aceasta este împletitura vieții, a iubirii, a poveştilor noastre, care până la urmă, chiar şi dacă ne depărtăm unii de alții, se vor încrucişa din nou tot timpul. Şi se uita şi la mine şi mă strângea de mână.

Leonardo era fascinat de mâinile prelungi ale Caterinei, dar în acelaşi timp puternice şi sigure. Voia mereu să le mângâie şi încerca să le deseneze pe foaie, în toate posturile şi mişcările, iar Caterina zâmbea şi, ca să-i facă în ciudă sau ca să glumească, şi le ascundea în haină. Apoi îi vorbea şi îi povestea lucruri din viața ei, poveşti cu animale şi ființe supraomeneşti, istorii dintr-un trecut şi dintr-o lume pierdute, iar el o asculta fascinat, cu gura căscată, mereu cu aceeaşi expresie de copil, chiar şi când se întorcea la noi şi era un bărbat în toată firea. Eu eram puțin gelos din cauza acelor momente de intimitate. Caterina vorbea doar cu

Leonardo; cu mine şi cu ceilalţi, dar chiar şi cu copiii ei, pare mută, chiar dacă ştie mai bine decât noi să comunice, fără să vorbească, cu mâinile, cu ochii, cu surâsul. Sunt aproape patruzeci de ani de când Caterina şi cu mine trăim împreună şi aproape niciodată nu ne-am vorbit. Vreau să zic, nu ne-am vorbit cu cuvinte. Aproape că nu am simţit nevoia. Trupurile noastre şi-au vorbit mereu, intens. Şi ochii noştri. Ne-am împărtăşit totul în tăcere: truda de la câmp, năduşeala, uneori foamea în anotimpurile grele, traiul pătimit, sărăcia în demnitate.

Pe mine, Leonardo mă întreba mereu despre viaţa de soldat şi viaţa în război, dar nu-mi plăcea să-mi amintesc şi să vorbesc despre acele lucruri.

Asta şi pentru că nu-mi place să vorbesc în general şi cu atât mai puţin despre mine. Apoi, chiar dacă nu mai aveam cuptorul de cărămidă, el voia să vină cu mine în locurile în care pe vremuri săpam în pământ şi uneori găseam nişte cochilii pietrificate de scoici, care ar fi trebuit să se găsească nu aici, pe câmp, ci în mare, iar băiatul zicea că pe aici, demult, fusese marea, care între timp s-a retras, pentru că totul se transformă. Voia de asemenea să vadă cum frământ eu argila, iar el, cu mâini şi degete care semănau cu ale mamei, îmi modela la iuţeală capete de îngeri şi de copii voioşi, ba chiar şi două capete nostime, unul plinuţ şi hoţoman, celălalt sălbatic şi cu nasul strâmb: unchiul Francesco şi unchiul Zurbagiu. Aş fi vrut să le duc la cuptorul din Bacchereto, ca prin ardere să se întărească, dar nu a mai fost timp. Toate acele mici statuete, după ce el pleca, se stricau din joaca celor mai mici. Şi cam aşa trebuie că au sfârşit şi toate foile cu desenele lui. Sfâşiate de pisică sau transformate într-o mână de cenuşă în vatră.

O unică tristeţe umbrea chipul frumos al lui Leonardo, care pe zi ce trecea semăna tot mai mult cu cel al Caterinei: de când plecase la Florenţa i se interzisese să se adreseze

maicii sale sau să vorbească despre ea folosind cuvântul *mamă*. Pentru el, Caterina nu trebuia să fie decât Caterina. Cuvântul *mamă* putea fi folosit doar referitor la mama vitregă, Albiera. O femeie de altfel nefericită, care a pierdut o primă fetiță, după care a murit la a doua naştere încă tânără fiind, în 1464. *Ser* Piero s-a recăsătorit repede cu Francesca Lanfredini, dar şi ea a murit după puțină vreme, fără copii. S-ar mai fi căsătorit se pare nu încă o dată, ci de două ori, şi a avut mai mulți copii. Dar deja Leonardo plecase singur în lume. Ultima oară când l-am văzut a fost în 1478. Leonardo fugise din Florența, un oraş însângerat şi clocotind a mânie după conjurația familiei Pazzi şi răzbunarea familiei Medici, şi a căutat adăpost la unchiul Francesco. I-am văzut pe amândoi pe 3 mai la castel, eram şi eu printre consilierii oraşului care i-au acordat lui Francesco şi absentului *ser* Piero un drept de arendare pe mulți ani a morii de la castel. Iar Francesco a insistat să se introducă o clauză specială privind uzufructul care să îi revină lui Leonardo, fiu nelegitim al lui *ser* Piero, în caz de moarte fără moştenitori legitimi. Aceea a fost ultima dată când Leonardo a coborât la Campo Zeppi spre a-şi îmbrățişa mama.

Treceau anii, fetele creşteau şi trebuiau să se mărite, chiar dacă zestrea era mică; iar cheltuielile se înmulțeau şi pământurile se vindeau. În 1474 s-a căsătorit Piera şi în 1478 a fost rândul Mariei. A fost sărbătoare mare la Campo Zeppi, cu notarul şi preotul de la San Pantaleo. Cum mai străluceau de fericire ochii Caterinei când se uita la fiicele ei mirese, frumoase ca şi ea.

Cele mai frumoase de prin partea locului. Însă Francesco nu s-a căsătorit încă. El e ca mine când eram tânăr. Suportând cu greu această viață, acest pământ. Cum a avut prilejul, a şi plecat. Oştean cu simbrie, la Pisa.

Cu frații din Vinci am păstrat mereu raporturi strânse. *Ser* Piero, datorită legăturilor sale bune cu monahiile de la San Pietro Martire, a luat în folosință, împreună cu Francesco, prin contract îndelungat, o casă în castel, după care a luat şi cuptorul din zona pieței, care devenise o ruină, cu permisiunea de a-l reconstrui, asigurând plata către mănăstire de trei sute de cărămizi arse pe an.

Când e nevoie am şi rol de martor la câte un act de-al lor. Odată, *ser* Piero a insistat să merg la Florența pentru un testament important. Avea nevoie de o persoană de încredere printre martori, de mine, culmea, un țăran neştiutor, care nu putea nici să citească, nici să scrie. M-am dus, chiar dacă fără tragere de inimă, pentru că pe *ser* Piero nu îl vedeam atât de bucuros ca pe Francesco. Dar nu trebuie niciodată să fim nerecunoscători. Eu îi datorez multe notarului. În fond, el este cel care cu mulți ani în urmă m-a ajutat să plec de la garnizoana din Pisa şi să mă întorc acasă. Şi apoi Caterina. Chiar dacă nu-mi place să mă gândesc la acest lucru, trebuie să recunosc că, dacă ea este femeia mea şi comoara mea cea mai de preț, şi în legătură cu asta *ser* Piero este într-o anume măsură responsabil.

Ne-am revăzut în casa lui Giovanni di *ser* Tomme Bracci, la Santa Trinita, iar *ser* Piero i-a redactat testamentul pe 16 octombrie 1479. Familia Bracci din Vinci era încă proprietara multor terenuri, printre care la Anchiano a unei parcele şi a unei case cu presă de măsline pe care *ser* Piero voia s-o cumpere cu orice preț. Pe 28 decembrie, bătrânul *ser* Tomme, înainte de a muri, a lăsat acel pământ şi casa călugărilor Serviti dell'Annunziata, şi după trei ani *ser* Piero, care avea procură de la acei monahi, le-a cumpărat. După ce m-am întors de la Florența, i-am povestit acest lucru Caterinei, pentru a-l da de exemplu pe prietenul nostru notar ca spirit întreprinzător, dar nu mi-aş fi imaginat vreodată că va avea o reacție atât de emoțională. Printre

lacrimi, care erau deosebit de neobişnuite la ea, mi-a spus că aceea era casa în care fusese adusă de la Florența, însărcinată fiind cu Leonardo şi cu risc mare pentru viața ei, şi în care a adus pe lume copilul. Poate că notarul voia să se asigure că el este posesorul casei în care avusese loc miracolul naşterii lui Leonardo, ca să umble singur prin acele încăperi şi să se gândească la viața şi iubirea de care ar fi putut avea parte şi pe care nu le-a trăit decât pentru un scurt moment.

Aş fi vrut să-l întreb motivul, ultima oară când ne-am văzut. A fost în urmă cu trei ani, când m-am dus la Florența ca să înregistrez promisiunea de căsătorie a Lisei cu un țăran din Montespertoli, precum şi modesta ei zestre de 35 de lire. Era 7 septembrie, în via Ghibellina, şi eram în picioare în fața mesei unde *ser* Piero scria, calm şi rece. Dar până la urmă am rămas mut. Nu l-am mai întrebat nimic.

În acelaşi an am făcut ultima declarație la cadastru. Nu a mai rămas mare lucru la Campo Zeppi. Casa e cea în care locuim, şi nici măcar nu e toată a noastră, ci doar pe jumătate, cealaltă jumătate fiind a fratelui meu, Iacopo, şi se învecinează cu drumul, curtea şi proprietatea vărului Maso di Marco. În total, terenurile care mi-au rămas abia dacă au vreo şase pogoane şi dau patru banițe şi jumătate de grâu şi două butoaie şi jumătate de vin. De fapt, produc puțin mai mult, dar nu am declarat la oficiul de impozite. Oricum e o nimica toată. Puțin câte puțin, proprietarii vecini, mai bogați şi mai şireți, ne-au înghițit aproape tot pământul, şi acela puțin cât a mai rămas îl lucrez eu frângându-mi spinarea, pentru că fiul meu Francesco a plecat şi am rămas doar eu, singur şi bătrân, şi nu mai reuşesc să mă descurc, căci în casa noastră sunt doar femei: Caterina, care e încă puternică şi frumoasă şi munceşte la câmp împreună cu mine şi uneori în locul meu, Piera, care s-a întors la noi văduvă şi tristă, Sandra, care

are douăzeci de ani şi cine ştie dacă se va mai mărita la vârsta ei şi fără zestre, pentru că bani nu mai avem. Francesco a înţeles şi a plecat înainte de a vedea sfârşitul. Sfârşitul nostru.

Stau pe o băncuţă pe prispa bătrânei noastre case. Mă uit la soarele roşu care asfinţeşte în spatele dealurilor la sfârşitul acestei zile pe pământ. O văd pe Caterina care urcă pe cărare, urmată de fetele ei, Piera şi Sandra. Aşa cum sunt, una după alta, îmi amintesc de vremurile când mergeam cu toţii duminica la slujbă la San Pantaleo, urmaţi de copii, în şir ordonat de la cel mai mare la cel mai mic, iar bătrânul preot ne surâdea din faţa bisericii.

Au plecat toate trei ca să adune lemne şi surcele pentru vatră. Le aud vorbind şi glumind între ele, după care devin mai serioase, gândindu-se poate la viitor. Fetele, care sunt mari şi singure, şi mama, care mereu le alină şi le încurajează. Sunt numai femei în casa asta. Se susţin şi se ajută reciproc, pentru a supravieţui în această lume a lupilor. Lupii suntem noi, bărbaţii, grozavi numai la mârâit, la înşfăcat cu dinţii şi la sărit la bătaie în război.

Dacă femeile acceptă, suntem stăpâni binevoitori. Poate că într-o bună zi totul se va schimba. Şi va veni rândul lor.

Eu am încercat să nu fiu nici lup, nici stăpân, nici pentru ele, nici pentru nimeni. Am rămas aici singurul bărbat, un bătrân care merge greu, sprijinindu-se într-o bâtă. Caterina însă pare mult mai tânără. Ar trebui să aibă cam vârsta mea, dar nimeni, nici măcar ea, nu ştie precis, pentru că memoria ei şi numărătoarea anilor se pierd în negura vremii, în acel tărâm în care timpul era probabil diferit de al nostru şi curgea fără a fi nevoie să fie măsurat.

Poate că e cu adevărat o vrăjitoare, aşa cum a spus o dată, nu se ştie dacă în glumă sau în serios, noul părinte de la San Pantaleo, izbit sau poate înspăimântat de energia vitală a acestei neobişnuite şi nesupuse fiice a parohiei. O

vrăjitoare dintre acelea care înving timpul şi moartea, mergând să caute ierburile magice prin văile înguste ale pâraielor în noaptea de Sânziene, una dintre acelea care le venerează pe cele Trei Mame ale ciclului Lunii, care zboară în noaptea de pomenire a Tuturor Sfinților, care-şi dau pe pielea goală cu creme verzui făcute din ierburi şi nămol. Are părul în întregime alb, ca o venerabilă cascadă de zăpadă, de parcă ar fi Santa Maria della Neve, Sfânta Ana sau a Treia Mamă a Lunii. Fața îi e încă duioasă. Puține sunt ridurile pe fața ei. Mâinile i s-au urâțit de la muncă, dar picioarele şi brațele sunt puternice şi musculoase, şi pielea bronzată. Poate că într-adevăr îşi întinde pe piele o cremă vrăjită. Merge tot timpul la deal, la vale cu fetele ei, fără să se oprească. Ea e maestra şi călăuza lor.

Viața, cred, nu m-a învățat prea multe. Nu pentru că ar fi o învățătoare proastă, dimpotrivă, când poate, şi asta înseamnă foarte des, ea ne oferă nişte lecții întotdeauna dureroase şi de neuitat. Eu sunt problema, că sunt un şcolar prost şi nu am învățat aproape nimic. Un lucru însă l-am învățat bine şi m-a schimbat profund: că aici totul se mişcă datorită femeilor, ele sunt cele care duc mai departe istoria, care oferă dragoste şi bucurie, care primesc în pântecul lor misterul vieții, care ne hrănesc timp de nouă luni într-o totală simbioză cu ele şi apoi prin munci grele ale facerii ne aduc pe lume, şi continuă să ne hrănească şi să ne însoțească pe cale, ținându-ne în brațe, apoi de mânuță, învățându-ne să mergem, să vorbim, să gândim, să iubim. Şi am mai învățat că ele, femeile, nu sunt inferioare şi supuse aşa cum masculii au crezut şi le-au pretins mereu să fie, ci sunt ființe infinit mai libere şi mai sensibile decât noi. În fiecare dintre ele e licărul unei scântei din acea frumusețe care străluceşte în toată splendoarea ei numai în grădina raiului. În ele este frumusețea care ne va salva. Şi dacă mai există vreo posibilitate de mântuire, una singură,

pe pământul acesta, pentru această omenire bolnavă, ea trece prin femeie.

Nu îmi pasă că suntem săraci, că avem tot mai puține pământuri şi lucruri decât avea tatăl meu. Tot ce contează e că viața noastră împreună a fost frumoasă şi plină, un uriaş dar pe care ni l-a oferit Dumnezeu. Şi că înainte de a o întâlni pe Caterina eu eram un sclav, iar acum sunt liber, şi ea e cea care m-a învățat ce e libertatea. De câte ori am văzut împreună răsărind şi apunând acest soare? De câte ori am mers împreună să mărunțim brazdele ogorului?

De câte ori am semănat împreună? De câte ori am făcut dragoste? De câte ori ne-am strâns cu toții sub plapumă, cu copiii noştri înfricoşați de tunetele furtunii, ca nişte cățeluşi pierduți în noapte, şi Caterina îi linişte, rugându-se la Profetul Ilie?

Uite-o, Caterina a sosit. E puțin obosită, lasă vreascurile jos, se aşază lângă mine. Sandrina îi aduce o carafă cu apă rece. Mă strânge de braț: mi-a adus un dar. O fi ziua mea, uitasem. Amuzată de fața mea uimită, scoate un ciulin mare plin de țepi, pentru că, zice ea, eu sunt frumosul ei ciulin spinos. Intru cu totul în jocul lor, luându-mi tipica mea expresie încruntată de Zurbagiu, şi atunci încep să râdă toate trei şi scot adevăratul dar: un buchet mirositor de flori de câmp pe care le-au cules cu gândul la mine. O ultimă rază de soare.

Închid ochii pe jumătate şi strâng puternic mâna Caterinei. Cea care m-a însoțit toată viața.

12
Leonardo

Ea e poate misterul cel mai mare al vieții mele.

Taina ascunsă în adâncul inimii. Obsesia care nu-mi dă pace şi care mă îndeamnă să merg mereu înainte, tot mereu înainte, dincolo de limitele cunoaşterii şi ale experienței, să las neterminate operele începute şi să încep mereu altele noi, pe care ştiu deja că nu le voi termina, în iluzia imposibilă de a o regăsi pe undeva şi de a-i revedea ochii. Şi, în acelaşi timp, ea este amintirea care îmi alină cu blândețe grijile, precum acel cântec de leagăn pe care mi-l murmura, legănându-mă în brațe.

E un cântecel pe care nu l-am uitat niciodată, chiar dacă vorbele lui îmi rămâneau obscure, de neînțeles. Melodioara se repeta tristă şi cadențată.

Cântecelul vorbeşte despre un om negru care umblă pe afară pentru a-i lua cu el pe copiii care nu dorm, dar, din nefericire, eu nu înțelegeam nimic; aveam nevoie doar de sunetul glasului şi de răsuflarea mamei. Nişte ani mai târziu ea mi-a explicat că aia nu e limba ei maternă, ci limba unui alt popor, cel *rus*, pentru că doica ei era o *rus*. Dacă îi ceream să vorbească în limba ei, ea îmi răspundea cu un surâs şi cu tăcere. Cu trecerea vremii, cred că uitase limba aceea stranie pe care o vorbea când era copilă.

Timpul este un neînduplecat mistuitor al tuturor lucrurilor. Nu numai în afara, ci şi înăuntrul nostru, al cuvintelor, limbilor, amintirilor, sentimentelor, idealurilor în care credeam tineri fiind şi pe care le consideram eterne. Şi pe noi înşine timpul ne mistuie, în trupul şi sufletul nostru, precum focul ce, încetul cu încetul, consumă ceara lumânării care o hrăneşte şi până la urmă se stinge odată cu lumânarea. Viața mea toată a fost o luptă împotriva timpului şi uitării. Pentru că, de fapt, nu voiam să o uit. Nu voiam ca după moarte şi după destrămarea corpului ei pământesc să se destrame şi tot ceea ce îmi rămânea de la ea, amintirea chipului ei, a glasului ei, a surâsului ei, a mâinilor ei.

Chiar şi prima amintire a copilăriei mele trebuie că e legată de ea, dar e aşa ciudată şi misterioasă, că nu ştiu să-i dau o interpretare plauzibilă. Nu ştiu nici măcar dacă e o amintire adevărată sau poate ceva imaginar, un vis recurent cu ochii deschişi.

Parcă aş fi în legănuş, şi din înaltul cerului o gaie se repede la mine şi îmi deschide gura cu coada ei cu care mă loveşte de mai multe ori peste buze.

Dacă eram în legănuş, trebuie că aveam mai puțin de doi ani. Cum se poate să am o amintire aşa de veche? Şi mai este ceva ambiguu în gestul păsării, ceva ce nu pot desluşi şi care continuă să-mi dea o senzație de nelinişte. Pentru un nou-născut, momentul cel mai frumos, de absolută plăcere, de reîntoarcere la starea de fuziune cu corpul mamei, este acela în care gurița lui dibuieşte sfârcul de unde începe să sugă lichidul alb şi cald al vieții. Dar coada găii e foarte diferită de un un sfârc. Şi faptul că mă loveşte cu ea peste buze îmi pare mai degrabă un gest de violență decât de iubire.

E într-adevăr straniu că e vorba chiar despre o gaie, pasărea preferată în observațiile mele despre zbor, principala mea obsesie într-ale cunoaşterii. De câte ori n-am desenat-o pe marginea foilor şi-a caietelor mele, de câte ori n-am încercat să-i reprezint traiectoria prin scheme şi grafice şi să-i descriu în mod distinct mişcările prin cuvinte. Gaia e o mică pasăre de pradă, frecvent întâlnită în zona de şes în care m-am născut. Am fost întotdeauna uimit de felul ei de a zbura, de felul cum încearcă să folosească la maximum şi cu un minimum de efort elementele naturale, de aer, de vânt, de curentele ascensionale. Prin rare bătăi din aripi, gaia se ridică la o înălțime mare, căutând direcția vântului, şi rămâne singuratică acolo sus în văzduh, fără zgomot, de parcă ar fi suspendată şi lipsită de gravitație, ca o mic punct întunecat în lumina amiezii, plutind în cercuri

largi şi lente, după care dintr-odată se năpusteşte spre pământ în picaje fulgerătoare şi cumplite. În acel moment se dovedeşte cât de importantă este coada ei şi partea care se observă mai întâi la o gaie: o coadă frumoasă şi amplă, care are rol de timonă, pentru că schimbă direcția zborului şi execută ascensiunea finală în urma picajului.

Gaia m-a învățat multe, ştiu cum să fac cu putință visul meu cel mai mare, acela de a zbura ca o pasăre, de a mă ridica în văzduh cu aripi artificiale şi de a rămâne suspendat în aer planând uşor, alternând mişcarea incidentă cu cea reflexă şi înotând în aer ca şi cum am fi în apă. Dar coada aceea continuă să nu-mi dea pace şi să se zbată în capul meu, aşa cum se zbate între buzele mele în amintirea din copilărie: ba întinsă, ba lăsată sau ridicată în extremități, ba îndoită la stânga, ba la dreapta. Şi fiecărei mişcări, ca într-un dans, îi corespund un zbor diferit, un urcuş, o coborâre, o oprire neaşteptată, o întoarcere, o piruetă.

Lucrul cel mai curios e că vremea în care m-am dedicat cel mai intens observării acestei păsări pe colinele din jurul Florenței sau în apropiere de Vinci coincide cu cea în care mi-a revenit foarte viu în fața ochilor acea amintire din copilărie. Un an învolburat în evenimente şi provocări intelectuale şi artistice. Iată, dacă mă uit pe spatele acestei foi pline de notițe despre zborul staționar, alături de câteva liste cu cheltuieli purtând data „de la 29 iunie la 4 august 1504”, alături de socotelile banilor ce s-au dus cu cheltuielile cotidiene şi cu factura pentru o haină căptuşită, o beretă şi o pereche de ciorapi, am înregistrat şi mențiunea morții unui om petrecute chiar în zilele acelea: *Miercuri, la ora 7, a murit* ser *Piero da Vinci în ziua de 9 iulie 1504. Miercuri, aproape de ora 7.* După un mic spațiu, ca şi când nu se petrecuse nimic, mi-am reluat socotelile: *Vineri, în ziua de 9 august 1504, iau 10 ducați din sipet.* Adnotarea

acelei morți am repetat-o şi scris-o mai pe larg pe o altă foaie. *În ziua de 9 iulie 1504, miercuri, la ora 7, a murit* ser *Piero da Vinci, notar la Palagio del Podestà. Tatăl meu, la ora 7. În etate de 80 ani. A lăsat 10 băieți şi 2 fete.*

Da, era tatăl meu. Am adăugat asta doar spre sfârşit, după notița rece despre data, nume şi profesie: *notar la Palagio del Podestà*. Nu era numai un notar, era şi tatăl meu. Lăsa în urmă zece băieți şi două fete, născuți de două dintre cele patru soții ale sale. În socoteala aceea eu nu sunt cuprins, fireşte.

Nu mi-a declarat niciodată statutul de fiu legitim. Eu eram bastardul, născut din legătura lui cu Caterina. M-a obligat să merg la el la Florența după moartea bunicului şi m-a crescut, pentru că aşa îl obliga legea. M-a plasat în atelierul lui Andrea Verrocchio, clientul şi amicul lui, ca să nu mai trebuiască să locuiesc la el acasă şi să fiu motiv de scandal şi de ruşine, mai ales când am fost implicat într-un proces de sodomie. Nu ştiu dacă m-a iubit cu adevărat. Nu ne vedeam, nu ne vorbeam niciodată, până când am plecat din Florența şi nu l-am mai revăzut. Trebuie însă să mărturisesc că a încercat întotdeauna să mă ajute, chiar şi când eu nu voiam, şi uneori fără ca eu să ştiu. Ca notar se ocupa mai ales de preoți, mănăstiri şi de Signorie. Puținele comenzi pe care le-am avut în acest oraş le-am primit aproape toate datorită lui: *Buna Vestire* pentru mănăstirea Monteoliveto, *Viziunea Sfântului Bernard* pentru capela Priorilor în Palat, *Închinarea Magilor* pentru mănăstirea San Sonato la Scopeto, un *Sfânt Ieronim* pentru mănăstirea Ingesuati la San Giusto, o *Sfântă Ana* pentru Serviti dell'Annunziata. Iar eu l-am răsplătit foarte urât. Doar *Buna Vestire* am dus-o la bun sfârşit. Celelalte planşe le-am lăsat în aer, neterminate, sau nici măcar nu le-am început, asta după ce încasasem banii. Aici, la Florența, e păcatul cel mai grav, mai grav decât sodomia.

Se spune că visele sunt precum profețiile care spintecă vălul timpului şi te fac astfel să zăreşti viitorul. Amintirea din copilăria mea era o profeție, dar îndreptată către un trecut nebulos. Mie îmi place să visez şi îmi amintesc că şi bunicului Antonio îi plăcea şi, când eram copil, îmi povestea mereu visele lui şi despre fantasticele lui aventuri de dincolo de mări, care şi acelea păreau nişte reverii, ilustrându-mi-le pe pergamentul desfăşurat cu desenul unui mapamond.

Uneori în vis mi se arată limpede şi luminoasă soluția unei probleme dificile de mecanică sau tehnologie care mă frământase toată ziua precedentă, pentru că în vis ochiul vede lucrurile cu un grad de certitudine mai mare decât cel al imaginației când suntem treji. De regulă, în visele mele revin mereu aceleaşi lucruri: grandioase şi încântătoare spectacole naturale, furtuni, ploi de foc, splendori orbitoare; am senzația că mă ridic în zbor în văzduh, şi că privesc pământul de sus, şi că mă deplasez de la un punct la altul fără nicio mişcare din partea mea; cad de pe piscuri foarte înalte sau sunt târât şi dus de cursul tumultuos al unui râu fără să mă rănesc, şi mă simt excitat de acea contopire a corpului meu gol cu elementele naturii, cu aerul, cu apa, care mă învârtesc şi mă rostogolesc după bunul lor plac; vorbesc cu animalele, şi le înțeleg limbajul, şi cunosc toate limbile oamenilor fără să le fi studiat. Şi apoi visul cel mai ciudat pe care nu am îndrăznit să-l mărturisesc nimănui: mă aflu în casa mamei mele, la Campo Zeppi, nu-mi amintesc bine dacă sunt copil sau deja un bărbat în toată firea, acolo e mama împreună cu surorile mele dezbrăcate, care mă cheamă în patul lor cel mare, iar eu mă unesc carnal cu ele, pierzându-mă în beatitudinea îmbrățişării trupurilor amestecate şi împreunate. Când mă trezesc, descopăr că sunt mânjit de propria mea sământă.

Dar ce semnifică gaia apărută pe cerul destinului meu? Într-o veche carte a bunicului, intitulată *Visele lui Daniele*,

găsesc scris: *Păsări dacă vezi zburând deasupra ta înseamnă povară*. Şi în alt loc: *Gaie dacă vezi înseamnă moartea rudelor*. Cât se poate de clar. Gaia e prevestirea nu a unui mare viitor, ci a unei daune sau a morţii, a morţii mamei sau a tatălui. Şi nu e niciodată un semn de bun augur, e alegoria invidiei, pentru că se zice că gaia, când vede că puişorii săi din cuib cresc prea bine, le zdrobeşte coastele cu ciocul şi îi ţine fără hrană. Poate că în adâncul sufletului meu intuiam invidia tatălui meu faţă de Caterina, care continua să zămislească şi să dea viaţă, dar şi faţă de bastardul care creştea frumos şi sănătos, în timp ce primele sale soţii legitime şi nefericite nu reuşiseră să-i aducă pe lume copii. Tatăl meu, ca o gaie, mi-a ciugulit coastele, pentru că vedea în mine viaţa şi pasiunea care în el nu mai existau.

Îmi mai amintesc parcă, dar ca prin ceaţă, şi o poveste pe care mi-o spunea mama. E povestea unui copil care-şi salvează mama, pe o insulă fermecată, după care apără o lebădă de atacul feroce al unei astfel de păsări de pradă, omorând-o cu o săgeată. Şi atunci lebăda se transformă într-o frumoasă prinţesă care are luna în păr, o stea în frunte, graţia unui păun şi glasul ca un şipot de pârâu. Şi aici e clar: eu sunt copilul care ucide gaia, care îşi salvează mama şi se căsătoreşte cu lebăda.

Dar prezicerea morţii nu înseamnă neapărat moarte fizică. Moartea cuiva poate fi şi despărţirea neaşteptată şi violentă, anularea lăuntrică, ruperea unei puternice legături afective. Aceasta e fost profeţia legată de destinul meu. E povestea care cu adevărat i s-a întâmplat copilului Leonardo, despărţit la un moment dat definitiv de mama lui. Pentru a nu suferi, după deportarea mea la Florenţa, am început să îi consider pe amândoi, şi pe tata, şi pe mama, ca şi morţi în inima mea. Nu mai aparţineam nici de familia ei, nici de a lui. Am încercat să îi ucid pe amândoi înăuntrul

meu, pentru ca imaginea lor şi gândul obsesiv al unei vieți împreună pe care nu am trăit-o şi al unui cuib din care am fost exclus să nu-mi mai provoace atâta suferință. Dar imaginea ei nu a murit niciodată, ci a continuat să mă însoțească toată viața. Ca o obsesie. Sau ca o binecuvântare, poate.

Şi după ce am plecat la Florența am continuat să o văd, ori de câte ori am putut să mă întorc la Vinci, cu complicitatea unchiului Francesco. Aveam douăzeci de ani şi fusesem de curând înmatriculat pictor în Compagnia di San Luca, un ram secundar al Breslei Medicilor şi Spițerilor. Prin intermediul tatălui meu, călugării de la San Bartolomeo de la Monteoliveto mi-au confirmat cererea de a le picta o lucrare cu *Buna Vestire*. Era ultima dorință a lui Donato Nati, care dăruise toate bunurile sale mănăstirii, pentru ca să-i construiască o capelă în amintirea sa. Eu îmi aduceam aminte foarte bine acea seară cu şase ani în urmă, când bătrânul Donato, pe patul de moarte, îmi vorbise. Eram în perfectă armonie cu viziunea pe care o avusese în ultimele sale clipe de viață. Scena trebuia să aibă loc în exterior, în aer liber, în lumină, în natură, eliberată de construcția unui spațiu închis, ca să sugereze miracolul vieții ce se zămisleşte în pântecul femeii, viața naturii şi a făpturilor, florilor, plantelor, copacilor, văzduhului, pământului, apei.

De mai multă vreme aveam o idee foarte clară asupra compoziției.

Lucrasem mult la construcția perspectivei, pentru că locul în care trebuia expusă lucrarea, deasupra mormântului lui Donato, permitea numai o vedere laterală şi de jos, aşa că am efectuat câteva corecții optice complexe, pe care cineva care nu se pricepe le-ar putea considera erori. Lipsea încă peisajul, şi simțeam nevoia să mă întorc la Vinci, s-o revăd pe mama şi să-mi revăd locurile natale înainte de a termina o lucrare atât de importantă, care era

prima mea operă. Era vara lui 1473. M-am plimbat în sus şi-n jos pe Mont'Albano ca să fac schițe pe un carnet cu peisaje, coline, stânci, văi înguste, siluete de copaci, chiparoşi, stejari, goruni, flori, crini, trandafiri. Pe 5 august am ajuns la un mic sanctuar la Montevettolini, unde se sărbătorea Madonna della Neve, şi de acolo am schițat o altă vedere asupra Valdinievole, cu Monsummano şi mlaştina Fucecchio. O zi memorabilă, de provizorie suspendare a mea din incertitudinile şi neliniştile vieții, aşa încât am ținut să notez solemn data pe foaia de desen: *Dì di sancta Maria della neve addì 5 d'aghossto 1473*[119].

În amurg, am ajuns, nefiind aşteptat, la Campo Zeppi. Ea era acolo, zăbovind în grădină, desculță şi aplecată să culeagă ierburile pentru supă.

Cum era singură, avea părul despletit, acel păr minunat care începea deja să încărunțească. Cânta sau murmura parcă ceva, ca pentru sine. Am stat puțin la pândă şi am țâşnit din spatele gardului de mur, dar imediat după aceea a trebuit s-o sprijin, pentru că de frică şi de emoție aproape că a leşinat. După care, în brațele mele, răsuflând din nou şi surâzând, mi-a zis: Uite, dacă aş fi murit acum, aş fi murit fericită. Iar eu am simțit o strângere de inimă la gândul că o făptură divină ca ea, mama mea, ar putea fi chiar şi numai atinsă uşor de aripa neagră a morții şi ar putea cunoaşte procesul de descompunere şi transformare care e destinul tuturor creaturilor muritoare.

Au fost zile fermecate cele pe care le-am petrecut cu ea şi cu familia ei la Campo Zeppi. Poate cele mai frumoase din toată viața mea. Ziua munceam şi eu împreună cu ei, ca să zdrobim şi să săpăm brazdele de pământ uscate de soare. Seara mâncam împreună supă şi beam vin. După care

---

119 De sărbătoarea Preasfintei Fecioare a Zăpezii, în ziua de 5 august 1473 (it.).

Antonio şi surorile mele ne lăsau singuri, pentru că ştiau că aveam multe, prea multe lucruri să ne spunem. Nopțile erau lungi şi senine şi începeau să cadă stelele.

Lacrimile naturii.

Eu îi povesteam mamei totul despre viața mea la Florența, despre atelier, despre ucenicie, despre visurile mele, dar şi despre problemele şi fricile mele.

Ea mă privea, nu ştiu dacă mă asculta cu adevărat şi dacă înțelegea tot ce-i zic, atât de puternică era expresia de beatitudine pe care o avea pe chip, în contemplarea fiului pierdut şi regăsit. Îi arătam desenele mele, chiar şi pe ultimul de la Santa Maria della Neve, iar ea părea aproape speriată. Spunea că modul meu de a desena era aproape o magie, pentru că eu încercam să capturez inima şi viața creaturilor şi lucrurilor, chiar şi ale unei pietre şi ale unei stânci, pentru că şi ele au suflet. Poate că e bine să nu provocăm prea tare opera Creatorului şi să credem că suntem la nivelul Lui sau să ne aşezăm în locul Lui. Dacă vrei să reprezinți viața unei flori sau a unui fluture, trebuie mai întâi să ştii să o respecți şi să o iubeşti.

După aceea, uimindu-mă mereu cu expresia aceea a ei, potrivită mai degrabă unei fetițe de treisprezece ani decât unei femei mature trecute de patruzeci, îmi ştergpelea piatra roşie şi începea să deseneze împletituri şi noduri imaginare din ramuri, plante şi flori, pe care le priveam cu gura căscată, neputându-mi închipui că mama ar fi putut fi înzestrată în chip atât de dumnezeiesc, ea, o femeie fără nicio şcoală, care nu ştia nici să citească, nici să scrie, şi nici să vorbească bine limba noastră. Iar ea mă privea şi spunea, trecând cu degetul peste desen şi urmărind traseul fiecărei linii: Aceasta este împletitura vieții, a iubirii, a poveştilor noastre, care până la urmă, chiar şi dacă ne depărtăm unii de alții, se vor încrucişa din nou tot timpul. Aşa va fi şi cu noi. Dacă viața ne va despărți, providența sau

destinul vor face să ne întâlnim din nou. Nu ştim când şi unde. Dar avem nevoie să credem acest lucru pentru a putea trăi în continuare.

Eu eram fascinat de mâinile ei lungi şi subţiri, puternice şi sigure, chiar şi aşa, cu crăpăturile şi semnele unei vieţi întregi de muncă. Mâinile care m-au mângâiat, legănat, spălat. Voiam să le desenez, să le surprind toate mişcările şi poziţiile, jocul degetelor, zvâcnirile nervilor şi tendoanelor, dar nu reuşeam, pentru că ea, când îşi dădea seama, îmi zâmbea şi îmi făcea în ciudă, ascunzându-le în cutele hainei, de unde nu le mai scotea la vedere până nu lăsam deoparte, la o distanţă sigură, cărbunele sau piatra roşie. Tot la fel a refuzat să îi fac vreun portret după natură, drept care încercam să-mi imprim în memorie chipul ei, conturul dulce al ochilor umezi şi luminoşi, surâsul ei duios, nuanţat şi nedesluşit, despre care nu puteai şti dacă înseamnă bucurie sau ironie, ecoul unor vechi suferinţe, al unei cunoaşteri secrete şi greu accesibile muritorilor, sau toate acestea la un loc, învălmăşite, amestecate. Iar apoi, singur în cameră, încercam să-i recuperez din amintire imaginea în desene. Dar acestea nu puteau niciodată reda emoţiile şi senzaţiile pe care le trăiam când eram în prezenţa ei.

O singură tristeţe umbrea acele zile: faptul că nu puteam niciodată să îi spun mamă. De când m-am mutat la Florenţa, acel cuvânt mi-a fost interzis.

Nu-i puteam folosi decât numele. Pentru toţi ceilalţi, Caterina nu trebuia să fie altceva decât doica mea.

Aşa am început s-o întreb despre trecutul ei, despre care nu-mi vorbise niciodată, poate şi pentru că evocarea unei amintiri cât de neînsemnate putea deştepta o întreagă durere. Nici în familia mea nimeni nu a vrut să-mi spună nimic despre povestea Caterinei, sau poate nimănui nu i-a păsat prea tare.

Până în acel moment, eu nu ştiam nimic despre ea, în afară de faptul că era mama mea, dar nici asta nu se putea spune. Copilăria şi adolescența mi-au fost îndurerate de acel refuz al cunoaşterii, din care izvora şi negura originilor mele. Iar în acea nebuloasă erau alimentate cu uşurință ocările cele mai absurde la adresa ei şi a naşterii mele, pe care cu atâta durere le percepusem pe când eram copil şi apoi puştan, atât la Vinci, cât şi la Florența. Ea – o sclavă, o târfă, o femeiuşcă ce-l sedusese pe tânărul notar şi poate şi pe bătrânul bunic, Antonio; eu – un bastard, copilul sclavei, iar pentru unii fiul păcatului şi poate şi al incestului, fiul stângaci al demonului.

Dar cine era cu adevărat Caterina? De unde venea? Prin câte suferințe şi tragedii trecuse? Ce drum de necrezut străbătuse până când viața ei s-a încrucişat cu cea a unui tânăr provincial pentru ca viața mea să fie zămislită, şi apoi să prindă rădăcini la Campo Zeppi? Nici ei nu îi era la îndemână să vorbească, nu numai pentru că era dureros să-şi amintească unele episoade cumplite pe care le trăise, ci şi pentru că multe se depărtaseră cu timpul, se estompaseră sau se risipiseră cu totul, iar pe altele se silise ea să le uite, pentru a putea merge înainte, pentru a supraviețui.

Îmi povestea viața ei într-un fel foarte ciudat, iar prima parte a poveştii ei părea un mit, o poveste din vechime. În necunoaşterea absolută a culturii noastre, a istoriei şi a geografiei noastre, ea recurgea la perifraze imaginare pentru a evoca locurile în care se născuse: un tărâm la hotarele lumii în care natura încă domneşte ca stăpână, cu văi acoperite de codri de nepătruns, cu podişuri biciuite de vânturi înghețate, cu muntele cel mai înalt din lume, acoperit de zăpezi şi ghețuri veşnice, atât de înalt, încât umbra lui se întinde pe sute de mile, iar culmea lui înghețată, deasupra norilor, mai străluceşte de lumina

răsfrântă a soarelui ca o cometă, când în jur totul este învăluit în tenebrele nopții.

Poporul ei era o seminție primordială şi sălbatică, poate unul dintre popoarele cele mai vechi de pe pământ, de pe vremea uriaşilor şi a Potopului, unul dintre acelea despre care nu se pomeneşte nici în scrieri, pentru că sunt mult mai vechi decât scrierile. Un popor de oameni sălbatici, de războinici mândri şi fioroşi, în care şi femeile îmbracă armura şi călăresc în goană şi duc lupte sângeroase. Ea era una dintre acestea, o prințesă, fiica unei căpetenii pe nume Jacob, care a fost ucis atunci când ea a fost capturată. Tot ceea ce îi rămâne de la tatăl său e un inel de argint pe care-l poartă la mâna stângă, sub inelul de căsătorie, mai recent. I l-a dat tatăl său când avea şase ani şi e amintirea cea mai veche din viața ei. Pe tatăl ei l-a iubit în visele ei de fată, dar nu l-a cunoscut cu adevărat. Era un om de arme, mereu plecat ca să ucidă şi să ducă o bătălie. Pe inel e gravat numele ei în litere greceşti. Eu nu ştiu greaca, dar pot oarecum să le citesc: *Aikaterine*.

După ce a fost capturată, a fost dusă într-un oraş numit Tana şi de acolo, după o lungă călătorie pe mare, a ajuns în cel mai frumos oraş pe care îl văzuse până atunci, aşa de frumos, încât n-am putea crede că a existat vreodată, sau poate era doar un vis: Constantinopol, oraşul cu cupole de aur, ridicat într-un punct în care marea se strânge, iar limbile de pământ par să se contopească, dar fără să se atingă. De când şi-a pierdut libertatea a avut mai mulți stăpâni şi a trecut dintr-o mână în altă mână, ca un obiect revândut.

Chiar dacă în timpul robiei ei, trebuie să recunoască, cineva sau ceva, Sfânta Ecaterina, sau Atotputernicul, sau Prorocul Ilie, a păzit-o de rele şi a cruțat-o de toate celelalte nenorociri pe care de regulă le îndură sclavele, simplul fapt de a fi privată de libertate, ea, care se născuse liberă ca

vântul, a fost o suferință atroce şi greu de dus timp de mulți, prea mulți ani.

Pe toți stăpânii ei şi-i aminteşte, cu nume cu tot, având o memorie extraordinară. Despre primul are o amintire foarte ştearsă, pentru că l-a văzut doar câteva ore în casa lui din Tana; era un curios aventurier venețian care printr-o femeie a tot întrebat despre ea. Apoi nu mai ştie ce s-a petrecut, că s-a trezit pe o corabie, care era ceva cum nu mai văzuse şi nu ştia ce e, aşa cum nu mai văzuse marea şi nesfârşita sa întindere de ape. Era îngrozită de mare şi de vas, despre care credea că e un monstru de lemn care o înghițise în pântecele lui, iar noul stăpân a fost bun cu ea, şi acea călătorie a fost nemaipomenită şi de neuitat. Era un pirat ligur, un uriaş roşcat pe nume Termo, iar la Constantinopol a dus-o la el acasă, la nevasta lui şi la fetele lui, dintre care cea mai mare se numea Caterina ca şi ea. Doar că Termo a vândut-o la rândul lui unui negustor venețian. Iacomo Badoer. În clădirea antrepozitului acestuia, Caterina a cunoscut o sclavă *rus*, Maria, cu care s-a împrietenit de minune şi pe care o considera ca pe o soră. Dusă fiind la Veneția, a fost dată unui nou stăpân, *messer* Donato, care a pus-o să lucreze minunate țesături din mătase şi aur desenate de ea. Într-o noapte, *messer* Donato a salvat-o, ucigând un sclav care era pe punctul de a o silui. Au fugit împreună din Veneția, iar ea la rândul ei l-a salvat pe Donato din apele unui râu mare şi l-a dus la Florența. Aici a avut loc ultima predare de proprietate: Caterina a devenit sclava *monnei* Ginevra, care în cele din urmă a pus mâna şi pe bătrânul Donato, luându-l în căsătorie.

În acest moment al povestirii, Caterina se opreşte şi nu mai poate continua.

Se uită la mine şi ochii ei, care nu plâng niciodată, se umezesc. Îmi dau seama că a ajuns la momentul când l-a cunoscut pe tatăl meu. Şi când m-am născut eu. Nu o

întreb nimic. Nu am nevoie de detalii. Pe Ginevra şi Donato i-am cunoscut şi eu. Acum însă ştiu cu certitudine un lucru. Că tatăl meu atunci chiar o iubea. Poate nu a înțeles-o niciodată şi nu s-a întrebat cine e şi ce sentimente are în suflet, în sufletul unei sclave. Nu a ştiut niciodată nimic despre ea şi despre povestea ei, ştia doar că e o sclavă cercheză. Dar a iubit-o şi atât, împins de o forță misterioasă şi de neoprit, după care a făcut tot ce a putut ca să vin pe lume, şi să trăiesc în condiții oarecum demne, şi să nu fiu abandonat printre copiii aruncați. A dus-o pe Caterina la Vinci, apoi a eliberat-o de la *monna* Ginevra, şi poate tot el a fost cel care a ajutat-o să-şi găsească un soț şi să se mărite cu Antonio.

Ştiu că numele pe care îl port şi cu care am fost botezat nu e un nume din familia Da Vinci. E un nume legat de dorința cea mai mare a mamei mele de când era însărcinată cu mine: să-şi recapete libertatea. Şi acel miracol i-a fost cerut Sfântului Leonard, pustnicul de la Limoges, care îi eliberează din lanțuri pe cei încarcerați şi le ajută pe gravide să aducă pe lume copiii. Când m-am născut, m-am născut dintr-o sclavă. Dar, după puține luni şi cu puține zile înaintea praznicului sfântului, ea era liberă. Mă emoționează să mă gândesc că însuşi numele meu înseamnă libertate, şi că aceasta e binele suprem către care şi eu țintesc, ca şi mama mea. Libertatea de a trăi, de a gândi, de a te exprima, de a comunica, prin orice mijloc şi orice limbaj, de a călători, de a cunoaşte lumea, de a-ți imagina şi de a visa, de a te dărui altora, de a iubi. Fără lanțuri, fără limite, fără chingi.

Am definitivat *Buna Vestire* şi am dus-o la Monteoliveto. Adăugasem ceva ce i-a lăsat uimiți atât pe călugări, cât şi pe tatăl meu, pe care de altfel îl tulburasem nu demult prin joaca mea de a picta o rotiță cu figura unui monstru înfricoşător. Mi-au cerut în zadar explicații. Se aşteptau la

un peisaj agreabil de dincolo de zid, de pildă, o frumoasă priveliște asupra Florenței, care cu adevărat e ceea ce se poate admira din grădina mănăstirii. Dar ce era oare acel peisaj imaginar din chiar mijlocul lucrării? Nu s-a mai văzut nimic asemănător în nicio *Bună Vestire*, și deja ideea compoziției mele era cu totul originală, în aer liber, în natură, și nu în spațiul închis al unei camere sau al unui oraș. Și ce e cu acel munte extrem de înalt, aproape vertical, cu contururi neclare și aproape străveziu, al cărui pisc străpunge norii? Și la poalele lui ce e de fapt acel port exotic împrejmuit de ziduri, faruri, turnuri și bastioane?

Sau acel braț de mare sau estuar de fluviu ce se strecoară printre limbile de pământ, plin de ambarcațiuni, corăbii și galere, trasate cu penelul cel mai fin?

Un călugăr erudit a intervenit citându-l pe Sfântul Augustin: marea este bineînțeles reprezentarea lumii, iar muntele este reprezentarea lui Cristos. Dar orașul? Și orașul aflat pe malul mării face parte din lume, și încă în ce măsură. Fiind nodul tuturor drumurilor și ispitelor lumii, simbolizează toate luminile și umbrele acesteia.

Eu surâd în tăcere. Putea în fond să aibă dreptate, de ce nu? Frumusețea unei opere e că poate vorbi fiecăruia în mod diferit; lucrul minunat e că se poate multiplica într-o mie de opere felurite, căci și ea trebuie să fie liberă ca și mine, o operă deschisă, în mișcare, și nu înlănțuită într-un unic mesaj.

Pentru că acesta poate fi altul decât cel pe care voia să-l comunice autorul, și pe care uneori nu-l cunoaște nici măcar el. Iar autorul mai e în plus și unul căruia îi place mult să se joace, iar acest element fundamental este adesea uitat de către interpreți. Mă distrez de minune să-i păcălesc, să-i duc pe piste false și apoi să îi ascult dându-și cu părerea: Oare către ce arată acel deget îndreptat în sus? La ce enigmă face aluzie acel surâs? Ce misterioase coduri

astrale sunt ascunse în tablou? În fond, am rămas tot un copil care se joacă fie cu pietrele, fie cu florile şi cu guşterii. În lucrările mele am introdus adesea detalii ciudate: o bijuterie, o floare rară, o partitură muzicală, o tavă cu anghile tranşate printre felii de portocale, sau împletituri curioase pe care le-am învăţat de la mama şi care evocă numele orăşelului meu, Vinci. Sunt detalii uneori menite să fie apoi acoperite de culoare şi cunoscute doar de mine: un pui de elefant, o biserică... Aşa, în joacă. Poate într-o zi le va descoperi cineva, la sute de ani după moartea mea, şi atunci jocul se va relua.

Dacă aş fi deschis gura aş fi spus că acela e doar un peisaj din imaginaţie.

Nimic altceva decât imaginaţie. Şi e adevărat. Ceva real era, la stânga, în spatele copacilor: pantele ce coboară în vale de la Mont'Albano, ca în desenul cu Santa Maria della Neve, şi o coamă abia sugerată în ceaţă, despre care doar eu ştiam că e Campo Zeppi. Dar muntele şi oraşul le văzusem doar cu imaginaţia, pentru că nu fusesem nici în Caucaz, nici la Tana sau Constantinopol, ba mai mult, nici măcar nu văzusem marea. Munţii cei mai înalţi din lume mi se păreau Alpii Apuani, albi şi cristalini, aşa cum îi vedeam de la Anchiano, iar mlaştina Fucecchio, când eram mic, credeam că e marea.

În comparaţie cu viaţa ieşită din comun pe care o trăise mama, a mea părea sărăcăcioasă, iar călătoriile mele cele mai lungi de pe atunci erau cele dintre Vinci, Florenţa, Pistoia şi Empoli.

Voiam să reconstitui punctul de plecare şi de sosire în istoria mamei mele: la stânga, plaiurile toscane, în centru – viziunea lumii fantastice din care provenea. Muntele ei de gheaţă cel înalt, locuit de zei şi de uriaşi, şi podişul sălbatic unde se născuse, şi oraşul în care îşi pierduse libertatea, şi corabia care a purtat-o departe. Toate acestea erau aici, în

acea breşă fabuloasă în timp şi în spaţiu. Pe micul pupitru, o carte vie ale cărei pagini par să se mişte ca nişte valuri transparente prin aer. Iar pe pagini, o scriitură tainică, de nedesluşit, aşa cum era poate limba originară cea pierdută a mamei mele.

Fecioara, pe pragul palatului său domnesc şi al dormitorului său, e o prinţesă, o împărătească care ascultă vestirea cea bună de a purta în pântece o nouă viaţă. E Caterina. Mama mea. Un secret ascuns în operă, care aş fi dorit să fie dezvăluit şi înţeles doar de ea. Asta în cazul în care, venind la Florenţa, înainte de a intra pe poarta San Frediano, s-ar fi oprit să se roage pentru sufletul vechiului său stăpân Donato în capela din Monteoliveto. Dar nu ştiu dacă a putut face acest lucru.

Înainte de a pleca la Milano, în primăvara lui 1478, am revăzut-o pentru ultima oară. Aproape că fugisem din Florenţa imediat după conjuraţia familiei Pazzi, răvăşit după cât sânge şi câtă moarte văzusem pe străzi. La Vinci mă aştepta unchiul Francesco, profund îngrijorat pentru viitorul meu.

Fratele lui mă recunoscuse ca fiu natural, dar nu şi legitim, iar acum, de la a treia soţie, începea să aibă fii legitimi, aşadar nu se putea conta pe niciun ajutor din partea lui în viitor şi pe nicio moştenire. Cred că unchiul se îndoia şi de succesul meu în domeniul artei, date fiind rezultatele jenante şi rateurile pe care parcă le tot adunasem la Florenţa. În plus, mai eram şi implicat într-un proces de sodomie. Am fost absolvit în cele din urmă, dar o pată tot mai rămăsese. Poate că Francesco se gândea că şi pentru mine, aşa cum i se întâmplase şi lui, şi bunicului Antonio, întoarcerea la ţară ar fi putut fi o ancoră de salvare. După care a obţinut de la primărie, pentru sine şi pentru fratele absent şi urmaşii lor, dreptul de a beneficia pe termen lung de moara de lângă castel, adăugând şi o clauză conform

căreia să pot şi eu eventual să obțin uzufructul acesteia. Eu nu credeam prea mult în această posibilitate, dar, oricum, pe 3 mai l-am însoțit la castel pentru stipularea actului, unde l-am întâlnit şi pe Zurbagiu, soțul Caterinei, printre consilierii primăriei. L-am însoțit la Campo Zeppi, unde am îmbrățişat-o pe mama.

Dacă mă gândesc la puținele opere pe care le-am realizat în cursul vieții, şi la multele, prea multele pe care le-am creat doar cu imaginația, lăsându-le deschise, pentru a trăi împreună cu ele toată frumusețea procesului creației, acea frumusețe care cu adevărat ne apropie de Creatorul nostru, şi nu pentru a-l lua locul, sau pentru a ne substitui operei Sale, ci pentru a înțelege măcar o frântură cât de mică din imensul act de dragoste pe care l-a reprezentat Facerea lumii; dacă mă gândesc aşadar la tot ceea ce am făcut şi nu am făcut, trebuie să recunosc aproape peste tot spiritul Caterinei. Ştiu, e o taină a mea, de nemărturisit şi de necomunicat cu ceilalți, şi nimeni nu m-ar crede vreodată, dar ce importanță are? E de ajuns să ştiu eu şi numai eu că în desenele şi picturile mele există ceva care o evocă pe mama mea, în continuă metamorfoză înăuntrul meu.

La început îmi apărea precum Maria Magdalena căindu-se în pustie, sălbatică, săracă, slabă, înfometată, alungată şi marginalizată de toți, despuiată, îmbrăcându-se doar în propriile plete. O imagine care mă tulburase de când eram copil, creată de dramatica statuie de lemn care era în biserica noastră la Vinci. Şi totuşi, altă dată, acea Magdalenă s-a transformat în mintea mea într-o seducătoare curtezană, cu o rafinată pieptănătură şi o serie de mici sticluțe pline de parfumuri îmbătătoare. Pentru că, în închipuirea mea, Caterina era şi sentimentul puterii profunde, neştiute şi senzuale care emana din corpul ei matur de femeie, despre care eu îmi imaginam că trăise şi experimentase multe înainte de a se împlini prin zămislire.

Şi eu, când eram un făt în pântecele ei, am trăit beatitudinea fuziunii şi simbiozei. Acela era paradisul: înăuntrul ei.

Dar imaginii Magdalenei îi opuneam în contrapondere pe cea a Sfântului Ieronim, şi el dezgolit de straie şi în gest de penitență în acelaşi deşert stâncos. Iar bătrânul sfânt uscățiv, care îşi bătea pieptul cu piatra, eram eu, însoțit de leul care e înscris şi în numele meu, singur şi disperat în pustia vieții pentru că am rămas fără ea, ca să ispăşesc pedeapsa de a nu-i fi fost alături atunci când trebuia. Sau deveneam un Sfânt Sebastian, la rândul lui gol, legat de un copac şi străpuns până la moarte de săgeți, pentru aceeaşi vină.

Ori de câte ori trebuia să o pictez pe *Fecioara Maria cu Pruncul* mă gândeam la ea, iar tema dominantă era mereu aceeaşi: iubirea totală dintre mamă şi fiu. Un copil neîmbrăcat, vioi, neastâmpărat, care eram tot eu, jucându-mă cu o garoafă, cu o cruce, cu o rodie, cu o carafă, cu o fructieră, cu o pisică, cu un fus. Odată i-am arătat un desen care i-a plăcut mult, dar m-a întrebat un lucru straniu pe care nu l-am înțeles: Dacă asta e Sfânta Maria, unde sunt albinele?

Maica Domnului are mereu privirea plecată către Prunc şi ochii nu i se pot vedea. Uneori surâde, alteori nu, ca şi când ar cunoaşte deja suferința, despărțirea, patimile şi crucea care îi aşteaptă pe amândoi. Cea mai frumoasă e cea în care oferă sânul şi laptele Pruncului, care se întoarce să privească spectatorul, ca pentru a-i reproşa de a le fi încălcat intimitatea. În *Închinarea Magilor* tot Maica Domnului e cea care Îl dezvăluie şi Îl arată pe Fiul întru închinarea neamurilor: este epifania a ceea ce nu putea fi spus, cu alte cuvinte, că ea era mama mea, şi eu, fiul ei. În *Fecioara dintre stânci*, Maica Domnului în fuga în Egipt este

cea care ocroteşte şi salvează Pruncul. În compoziția cu *Fecioara şi Sfânta Ana*, imaginea e de-a dreptul multiplicată.

Nu e vorba de multele femei din copilăria mea, de bunica Lucia sau mamele vitrege, Albiera şi Francesca, era pur şi simplu ea, care se schimba în timp, fiind mai întâi copilă, apoi tânără mamă şi apoi propria sa mamă.

De câte ori n-am încercat să îi surprind mâinile mişcătoare şi greu de prins.

Dar şi surâsul ei, duios şi inefabil. Când am crezut că l-am găsit pe chipul unei femei care trăise ca şi ea din plin dragostea şi maternitatea, am încercat să-l reproduc, chinuindu-mă în zadar cu desene pregătitoare, apoi în faza de colorare cu peneluri extrem de subțiri şi de fine, cu velaturi tot mai transparente şi imperceptibile, urmărind să surprind subtila şi indefinita mişcare a buzelor şi a obrajilor, să captez sufletul acelui surâs. Timp de patru ani am încercat să obțin acest lucru cu o nobilă florentină, *monna* Lisa, soția lui Francesco del Giocondo, dar în cele din urmă m-am predat, nu am pictat decât chipul, dar îmi lipseşte tot restul, nu ştiu dacă voi reuşi să termin.

Din imaginarul mitic al copilăriei mele fac parte şi basmele antice, nu numai istoria sacră. Mi-a plăcut întotdeauna să ascult poveşti şi să le istorisesc la rândul meu, iar de când a început să mă pasioneze lectura, nu m-am mai lăsat de ea. Sunt un cititor avid, compulsiv, dezordonat. Uneori mă simt ca un braconier care merge să vâneze pe terenurile altora, în mod fraudulos, şi prinde ce se nimereşte, îl asimilează şi şi-l însuşeşte, într-un neîntrerupt proces creativ.

Ce frumoase sunt basmele vechilor zei şi eroi! Seamănă mult cu basmele pe care mi le povestea mama despre un popor mitic, despre eroi ce locuiau pe munți, în legătură strânsă cu elementele primordiale ale naturii, pământul, apa, focul, aerul. Eu eram ca acei eroi, ca puternicul

Sosruko, sau ca zeul potcovar Tlepsch, născocitorul şi creatorul tuturor instrumentelor şi al tuturor armelor oamenilor. Ei îi plăcea să vorbească mai ales despre o zeiță numită Setenaya, care era asemănătoare lui Venus sau Afroditei, şi care făcea dragoste în mod liber cu toți acei eroi, generând alți eroi în modul cel mai incredibil, făcându-i să răsară din pietre şi din copaci. Cine ştie de ce am fost mereu fascinat de misterul naşterii, cu atât mai mult cu cât era mai mare caracterul său ieşit din comun.

Când am început să citesc *Metamorfozele* lui Ovidiu, mă proiectam mereu în acele figuri născute din împerecheri nelegitime sau anormale, situații care în acea carte reprezintă practic norma, ca şi în poveştile despre Setenaya.

Frumosul Adonis este fructul incestului dintre Myrrha şi tatăl său, Cinyras, şi deci frate cu însăşi mama lui, care, transformată fiind într-un copac, aduce pe lume copilul spintecându-şi scoarța. Viteazul Perseu, care o ucide pe Medusa şi zboară prin văzduh cu sandalele înaripate, este fiul lui Danae, lăsată grea de Zeus printr-o ploaie de aur. E o poveste aşa de frumoasă, că pe baza ei am făcut chiar un spectacol de teatru la Milano în 1496.

Trebuie să mărturisesc că în spectacol m-am distrat, ca întotdeauna, să amestec sacrul cu profanul: imaginea lui Danae închisă într-un turn de perfidul tată, Acrisius, semăna cu cea a Sfintei Margherita, sfânta martiră închisă într-o temniță şi devorată de un dragon, căruia însă îi spintecă burta cu o cruce tăioasă. Cine ştie de ce sunt în continuare obsedat de tema femeii eroine prigonite, întemnițată, torturată şi ținută în lanțuri: era mereu ea,

Caterina. Şi cine ştie de ce figura masculină, cea a tatălui, Cinyras şi Acrisius, era mereu o figură negativă, un tată de la care să fugi sau pe care să-l ucizi, aşa cum face Perseu cu Acrisius.

În imaginația mea visam poate că şi mama mea m-o fi făcut cu un zeu, şi nu cu un plicticos notar florentin. Este ultimul mare mit care mă face să visez cu ochii deschişi: mitul Ledei, femeia posedată de Zeus, transformată în lebădă şi mama a patru copii care se nasc în chip miraculos din două ouă mari, din unul apar Dioscurii Castor şi Pollux şi din celălalt Elena şi Clitemnestra. Mitul unei femei care dă naştere vieții fără să cunoască durerea şi riscul de moarte după naştere. Înăuntrul meu simt cum se tot agită şi se modifică imaginea Ledei, schimbându-şi forma şi poziția. Mai întâi cu un genunchi în pământ, în gestul de a se ridica, apoi în picioare, etalându-şi toată goliciunea ei maiestuoasă, ca o statuie antică, încă îmbrățişând lebăda după actul de dragoste, dar privind cu dulceață către fiii deja născuți, ieşiți din ouăle crăpate de pe pajişte. Poate acea schimbare, mai întâi ghemuită şi apoi în picioare, împreună cu schița pentru cap reprezentând o femeie ciufulită, mi-a sugerat-o Dante: târfa Taide, *murdară, ciufulită tare*, care *acum se ghemuieşte, şi acum stă în picioare*[120].

Şi în acest caz sacrul şi profanul fuzionează. Prima mea viziune, aceea cu Leda care tocmai se ridică, e mult mai senzuală, aproape erotică: femeia abia se desprinde din îmbrățişarea lebedei, la sfârşitul raportului amoros, iar pe chip, în ochii pe jumătate închişi şi pe buzele deschise, simți încă freamătul orgasmului care îi străbate membrele. Acea mişcare am văzut-o într-un fragment de marmură din vechime, o Venus ghemuită, care a fost găsită la Roma. Dar cred că nimeni nu şi-a dat seama că această primă idee am furat-o dintr-o carte de-a mea, o frumoasă ediție a Bibliei traduse din latină.

---

[120] Taide, figura emblematică a târfei de joasă speță la Terențiu şi Cicero, apare şi în *Infernul* lui Dante în cântul XVIII (versurile 129-135).

La începutul cărții lui Osea, lângă profetul din vechime, care arată spre zidurile unei cetăți şi spre o poartă cu pod suspendat, e o femeie care face acelaşi gest ca în Leda, aşa cum mi-am imaginat-o în primă fază, dar fără lebădă: e pe punctul de a se ridica dintr-o parte şi se răsuceşte spre cealaltă, pentru a lua un copil care încearcă să ajungă la ea în brațe, în timp ce un alt copil o strânge şi o altă fetiță vine spre ea. Se vede clar cine e această femeie, cu sânul la vedere din decolteul amplu, cu colier la gât şi o pieptănătură provocatoare. E o târfă, o desfrânată, o femeie a mai multor bărbați, cum o prezintă testul profetului: „Domnul a zis lui Osea: Du-te şi ia-ți o nevastă curvă şi copii din curvie..”[121]. Şi tocmai fiii ei bastarzi vor fi răscumpărați şi vor deveni adevărații fii ai lui Israel, în locul celor care se credeau legitimi.

Unde sunt eu în viziunea Ledei celei desfrânate? Sunt unul dintre copiii care abia au ieşit din ou? Nu, de data asta eu sunt lebăda. Visez să mă împreunez din nou cu mama, aşa cum împreunați eram când mă aflam în pântecele ei. Şi visez să zbor şi să mă poată vedea cu aripi mari albe deschise, înălțându-mă de pe colina de lângă Lamporecchio, lângă Vinci şi Campo Zeppi, care se cheamă Colle Ceceri sau Cecioli, care în limba de aici însemnă lebădă. De acolo mă voi lansa în văzduh cu maşina mea zburătoare, umplând universul de uimire şi toate scrierile de faimă şi conferind glorie eternă cuibului în care m-am născut.

Misterul sublim al trupului de femeie. În reprezentarea Ledei în picioare e cuprins totul. Nu-mi era suficient să studiez corpurile reci şi slabe ale modelelor de prin atelierele pictorilor şi sculptorilor, alea care îi plac lui Botticelli. Ci am mers în locul în care puteam observa trupuri de femeie în

---

[121] Osea, 1, 2.

deplinătatea forței lor sexuale: la lupanarul din Pavia. Am vizitat locul în care femeile suferă: spitalul Santa Caterina de la Milano, lângă Pusterla dei Fabbri, unde fața nemaipomenită a unei fete pe nume Giovannina mi-a dăruit chipul lui Cristos din *Cina cea de Taină*. Am observat şi desenat minuțios şi calm mecanica unei copulații, în timp ce bărbatul şi femeia pe care îi plătisem la bordel se munceau asudați în tema pe care le-o dădusem; le-am cerut şi să o facă în picioare, ca să îi pot examina mai bine. Mecanica actului nu era de o mare frumusețe, dimpotrivă, mi se părea animalică şi hâdă, aproape nedemnă de acest mister. Şi am ajuns la concluzia că femeia nu e o ființă pasivă, care trebuie să se supună satisfacerii plăcerii masculului, ci trăieşte acel act în mod activ şi de sens contrar, cu dorința de a fi copleşită de membrul viril, pentru că aşa e rânduit, ca organele genitale feminine, mai mari decât la toate celelalte specii de animale, să corespundă proporțional cu bustul femeii.

Şi nu îmi era de ajuns să analizez corpul femeii din exterior. Trebuia să intru înăuntrul lor şi să descopăr unde şi în ce mod se naşte viața şi de ce trupul femeii, minunat structurat în interiorul său într-un echilibru complex de vase şi de umori, este atât de evident superior mecanicii grosiere a corpului masculin. Cu timpul, acesta a devenit obiectivul primar al cercetării mele anatomice, riscând chiar să fiu cercetat de autoritățile ecleziale, pentru că se găseşte mereu cineva care să considere suspecte aceste cercetări despre originile vieții şi despre natura sufletului. Am efectuat disecții minuțioase ale organelor genitale feminine şi ale uterului, nu numai pe femei, ci şi pe o vacă.

Sinteza tuturor cercetărilor se află în acest mare desen al organelor interne ale femeii, de la gât până la organele genitale. E unul dintre desenele cele mai bune pe care le-am realizat, o imagine completă şi ieşită din comun, pe care

poate numai eu am reuşit să o văd şi să reproduc atât de complet şi precis în toate detaliile în istoria omenirii, de când Dumnezeu a creat-o pe Eva. O hartă geografică pentru a naviga într-o lume încă necunoscută, corpul femeii, precum portulanul bunicului Antonio sau reprezentările grafice din *Cosmografia* lui Ptolemeu.

O dată am putut lucra pe cadavrul unei femei gravide care avea încă înăuntrul ei copilul, mort şi el înainte de a se naşte. Femeia murise cu puţine ore în urmă, nu din chinurile facerii, ci pe neaşteptate, pentru că i se oprise inima, aşa încât cadavrul se prezenta în condiţii optime pentru disecţie. Era o sclavă lăsată grea de cine ştie cine, aşa că a fost adusă la spital când era deja moartă de un necunoscut care apoi a dispărut. Era corpul nimănui, puteai să faci din el ce doreai. Obişnuita poveste. Povestea Caterinei. Povestea mea.

Mâna în care ţineam bisturiul îmi tremura, de teama că profanez un secret la care doar Creatorul poate asista. Am încercat să desenez ceea ce vedeam, fătul ghemuit, chircit cu totul în acel mic univers apos, de acum secătuit şi deschis ca un ou. Am scos de acolo copilul ca şi cum ar fi fost încă viu, cu toată delicateţea posibilă, îndepărtându-i cele trei membrane care-l înfăşau, ca nişte ştergare diafane de mătase. Înţepenit în rigiditatea morţii, era un nod chircit de picioruşe şi mânuţe, ca o floare care nu a avut vreme să îmbobocească. Şi eu fusesem aşa în pântecele Caterinei, strâns şi ghemuit tot.

Nu am avut curajul să desfac acel nod. În acel moment am avut certitudinea că sufletul acelei mici făpturi, care înainte de a dispărea nu a avut nici măcar conştiinţa de a exista, fusese pătruns de sufletul mamei, care la început compusese în uterul ei figura bărbatului, după care, la timpul potrivit, îi deşteptase sufletul, mai întâi aţipit şi aflat ca sub tutelă. Un singur suflet stăpâneşte ambele corpuri,

iar dorințele, temerile şi durerile mamei sunt aceleaşi în puiul ei.

După moartea ei, am încercat să urmăresc spiritul mamei mele şi în visul cel cu neputință de a călători până în locurile ei de baştină. Pentru a vedea dacă muntele cel mai înalt al Caucazului era cu adevărat aşa cum mi-l imaginasem în *Buna Vestire*, pentru a ajunge pe podişul unde se născuse, pentru a-i cunoaşte poporul, pentru a verifica dacă ce îmi spusese era adevărat: că semănam grozav cu tatăl ei, Jacob. Da, aveam să ajung până acolo sus şi aş fi vorbit cu oamenii aceia, cu rudele şi verii mei îndepărtați, înalți şi blonzi ca şi mine, să le povestesc despre Caterina, iar ei să-mi istorisească despre actele de vitejie ale tatălui şi străbunilor ei, aveam să stăm în jurul focului, să bem vin, să cântăm şi să ne uităm la constelații necunoscute. Aveam să explorez lumea şi să dilat hotarele cunoaşterii umane.

Chiar şi azi când mă gândesc mă înfior, amintindu-mi că pentru o scurtă bucată de timp a existat cu adevărat posibilitatea de a fugi din această lume bătrână, bolnavă şi sufocată de ea însăşi, din această civilizație care se crede superioară tuturor celorlalte popoare ale pământului, numindu-le cu dispreț barbari, după care nu face altceva decât să exporte nebunia bestială a războiului, violența şi samavolnicia abominabilă de a crede că toate trebuie să aibă ca scop banul şi câştigul şi că libertatea unei ființe umane se poate cumpăra şi transforma în robie.

Era anul 1498. La Milano reuşisem în fine să realizez prima mea lucrare mare, poate cea mai mare, *Cina cea de Taină*, însă am şi văzut cum moare cealaltă, calul de dimensiuni colosale pentru statuia ecvestră a lui Francesco Sforza. Şi am înțeles înaintea tuturor că vremea mea se apropia de sfârşit.

Furtuna războiului se aduna deasupra Italiei şi a Europei şi urma să îi târască după ea în scurt timp şi pe seniorii pentru care lucram. Trebuia să mă gândesc la o soluție de fugă, pe furiş şi cât mai iute. Prilejul s-a arătat când seniorul meu, Ludovico il Moro, ducele Milanului, a mers la Genova pentru ca oraşul, care pe atunci era sub dominație milaneză, să-i prezinte omagiile, însoțit de o lungă suită de demnitari, nobili, servitori personali şi mai ales ingineri însărcinați să inspecteze fortărețele şi sistemul de apărare a ducatului, având în vedere iminenta invazie franceză. Am rămas la Genova nouă zile, de pe 17 pe 26 martie, iar eu am tot umblat prin oraş ca să examinez Castelletto, starea zidurilor şi situația portului devastat recent de o furtună. Nu locuiam împreună cu ducele la Palatul San Giorgio, ci la mănăstirea franciscană San Francesco al Castelletto. Întotdeauna m-am simțit bine între călugării Sfântului Francisc, ne înțelegem imediat, fără prea multe cuvinte. În general, când călătoresc prefer să stau la ei, şi nu prin locante dubioase.

Într-un moment de pauză, în curtea interioară a mănăstirii, s-a apropiat de mine un frate diferit de ceilalți, şi nu numai pentru că s-ar fi dăruit mai puțin rugăciunii şi mai mult studiilor şi cercetărilor. Era un bărbat mai voinic decât mine, cu barbă şi tonsură roşcată. S-a prezentat: fra Iacopo da Sarzana. Felul lui deschis mi-a plăcut şi ne-am împrietenit imediat. Fra Iacopo trăise experiența pe care eu o visasem mereu, dar nu am putut-o realiza: călătorise aproape prin întreg Levantul. Se întorsese de curând de la Constantinopol, de la mănăstirea San Francesco din cartierul genovez Galata. O mănăstire tolerată de sultan, care reprezenta un punct strategic de comunicare şi diplomație neoficială dintre turci şi creştini. Îl ascultam fascinat. Fra Iacopo observase cu câtă atenție examinam construcțiile prăbuşite din port şi cum începeam să

proiectez noi structuri capabile să reziste la acțiunea distrugătoare a mării. Exact de aşa ceva ar fi nevoie şi în Bosfor, spunea.

Sultanul Baiazid II vrea să construiască un pod de la Galata la Constantinopol, peste brațul îngust de mare din Cornul de Aur, un pod destul de înalt ca să permită trecerea corăbiilor cu pânzele ridicate. Un alt vis al său ar fi acela de a uni Asia cu Europa printr-un pod mobil ce s-ar putea lăsa sau ridica la nevoie, cu scopul de a putea deplasa uriaşele lui oştiri dintr-o parte în alta a imperiului. E în căutarea unui inginer capabil să facă față unei asemenea provocări şi a dat călugărilor însărcinarea de a duce cu discreție cererea lui în ținuturile ghiaurilor, adică ale creştinilor.

Fra Iacopo mi-a povestit şi despre sine. Mama lui era fiica unei cercheze şi a unui căpitan pe nume Termo, un cunoscător al navigației şi porturilor Mării celei Mari şi ale Mării Caspice. Se numea Caterina, ca şi mama mea, şi se născuse într-un oraş izolat, Matrega, în apropiere de Tana, şi apoi a trăit la Constantinopol înainte de cucerirea turcă. De la ea, *fra* Iacopo moştenise dorința de a călători şi abilitatea de a învăța limbi noi, greaca şi turca, iar după ce s-a călugărit, ordinul său monahal l-a trimis la Constantinopol.

Printre multele poveşti pe care mama sa, Caterina, i le istorisise despre sine şi despre originile ei, era una pe care nu a putut-o uita. Odată, bunicul Termo se întorsese de la Tana cu o sclavă cercheză cu păr blond şi ochi albaştri de treisprezece ani, pe nume Caterina, o prințesă foarte frumoasă, care a fost apoi vândută din nou altcuiva. Iar Termo a continuat să vorbească despre ea până la sfârşitul zilelor sale, ca şi când întâlnirea cu acea sclavă ar fi fost evenimentul cel mai important al vieții lui, iar el avea nevoie să-i ceară iertare lui Dumnezeu pentru un păcat pe care nu a vrut să-l mărturisească niciodată.

Nu l-am întrebat altceva. În inima mea eram încredințat că acea minunată Caterina, prințesa sclavă, era chiar mama mea, la începutul lungii călătorii care a adus-o în lumea noastră. Am fost interesat şi de restul lucrurilor povestite de fra Iacopo. Da, voiam să realizez acele lucruri grandioase pentru sultan, şi apoi mi-aş fi continuat fuga către Caucaz. De la fra Iacopo am început să învăț limba turcă şi scrierea arabă, pe care o văzusem deja prin hârtiile bunicului Antonio, şi mi-am notat câte un cuvânt într-un caiet şi câteva versuri ale unei poezii turceşti în care se vorbea despre apusul soarelui în mare.

Am pus la repezeală pe hârtie idei şi desene şi i-am dat lui Fra Iacopo o scrisoare pentru sultan, rugându-l să o traducă şi să o transmită la Constantinopol. În scrisoare, în afară de proiectul unei mori cu velă şi al unei pompe hidraulice pentru corăbii, prezentam şi podul de la Galata cu un arc atât de înalt, că le-ar fi fost frică oamenilor să meargă pe deasupra şi cu temelii întărite cu pari şi protecții de lemn care să-l apere de mişcarea apei.

Pentru puntea mobilă peste Bosfor născocisem un sistem grație căruia apa mării, cu curenții ei puternici, putea să treacă pe dedesubt fără să-i strice bordurile. În luna iulie mi-a ajuns un bilet de la fra Iacopo prin care mă anunța că tradusese scrisoarea în turcă şi că a expediat-o în ziua 3 a acelei luni. Dar nu am mai aflat nimic de atunci, iar călătoria în Orient, pe care o visasem de mai multe ori, s-a spulberat întru totul.

Mi-am imaginat în continuare acea călătorie şi în anii ce au urmat. Mi-a plăcut întotdeauna să cutreier cu fantezia, privind reprezentările lui Ptolemeu, sau mapamondul şi miniaturile din *Sfera* lui Goro Dați, sau citind descrierile fantastice ale atâtor alte colțuri ale lumii în Pliniu şi în cronicile lui Mandeville şi ale lui Foresti. Sunt un împătimit al literaturii de călătorie.

Când s-au publicat prima culegere de texte ale navigatorilor portughezi şi scrisorile lui Amerigo Vespucci şi ale amiralului Columb despre Indiile orientale şi cele occidentale recent descoperite, m-am numărat printre primii care au cumpărat un exemplar.

M-am documentat despre maree şi despre comunicarea dintre apele Mării celei Mari şi Mării Mediterane, am trasat desene şi am cartografiat acele locuri fără să le fi văzut vreodată, ba chiar mi-am şi inventat o scrisoare în care mă dădeam drept un inginer în slujba guvernatorului Siriei, trimis să exploreze hotarele de miazănoapte al stăpânirii acestuia şi să dea mărturie despre un uriaş cataclism, despre un potop ce a năvălit dinspre coastele muntelui Taurus. În realitate, despre Taurus ştiam doar ceea ce citisem ici şi colo, în *Metaura* lui Aristotel şi în Isidor, iar harta era cea a lui Ptolemeu.

Pentru mine, lanțul muntelui Taurus era chiar acela despre care mulți au zis că e jugul miticului munte Caucaz, muntele sacru al mamei mele, care în limba ei, dar şi în limba sciților, înseamnă înălțimea cea mare. Un unic masiv gigantic de stâncă şi pământ, cel mai înalt din lume. Pentru a înțelege cum putea fi lumea aceea albă a ghețurilor, într-o zi, cu chiu, cu vai, m-am aventurat la mijloc de iulie pe ghețarul din Monteboso, coama Alpilor care separă Franța de Italia, şi am admirat azurul intens al văzduhului de la acea înălțime şi în acea luminozitate mult mai intensă a soarelui.

Da, cândva o să urc pe muntele sacru al mamei mele. Chiar şi numai în visul meu. Sau cu sufletul, când se va desprinde uşor din lanțurile cărnii în ceasul morții. Zburând peste şesurile din Sarmația, îi voi vedea umbra lungindu-se până la douăsprezece zile de mers la solstițiul de vară, iar la cel de iarnă, până la munții Hiperboreeni, la o lună de călătorie către miazănoapte. La poalele acestui munte mă

voi scălda în apa extrem de pură a izvoarelor şi râurilor. După o ascensiune de circa trei mile voi traversa codrii de brazi uriaşi, pini şi fagi, şi după alte trei mile – stepe şi păşuni nesfârşite.

Voi continua să urc până unde începe Taurus cu zăpezile lui perene, la înălţimea de paisprezece mile. Iată piscul cu cele două coarne, dincolo de nori şi de orice turbulenţă a vântului, dincolo de limitele vieţii însăşi, pe care le-au încălcat doar câteva rare păsări de pradă uriaşe, care îşi au cuibul în crăpăturile stâncilor înalte şi care se năpustesc sub stratul de nori în picaj asupra prăzilor lor de prin munţii mai scunzi şi mai ierboşi. În faţa mea, o prezenţă masivă şi extrem de albă mă va privi în tăcere, surâzând cu divină indiferenţă. Mama noastră a tuturor. Natura.

În acele ţinuturi voi putea observa semnele mâinii lui Dumnezeu în lucrarea creaţiei. Sunt sigur că acolo au avut loc, în negura vremilor, uriaşe transformări geologice, cum ar fi scufundarea Mării celei Mari, zise şi Pontus, cu circa o mie de braţe şi ridicarea văii Dunării, a Anatoliei de nord dincolo de Taurus, a şesului ce se întinde de la Caucaz la mare înspre apus şi a stepei străbătute de fluviul Tanai până înspre munţii Rifei. După calculele mele, marea de la Tana, la trei mii cinci sute de mile de Gibraltar, se află la un nivel mai înalt decât Mediterana. E alimentată cu un aflux continuu de apă dulce, material detritic, nisipuri şi sedimente din Tanai, care e fluviul de la care a plecat mama, unul dintre cei mai mari ale pământului, care, cu mâinile sale curgătoare, modelează neîncetat lutul lumii noastre, creând forme noi şi ondulându-şi cursul ca un şarpe.

Dar sugestia cea mai puternică am găsit-o în *Sfera* scrisă de Daţi, care este una dintre cărţile cele mai populare şi răspândite la Florenţa. La sfârşitul ei se găseşte o foarte frumoasă ilustraţie în culori a Mediteranei orientale şi a Mării celei Mari. Caucazul, numit şi muntele Caspic,

împreună cu Taurus se topesc într-un singur lanț de masive, în vârful cărora apare o neașteptată colibă de lemn, chiar Arca lui Noe, care s-a oprit între acele piscuri la sfârșitul Potopului. La gura de vărsare a fluviului Tanai se află unica imagine găsită de mine cu Tana, orașul în care mama mea și-a pierdut libertatea. Constă doar într-un pâlc de case și docuri, o clopotniță, o biserică, o împrejmuire simplă de ziduri și turnuri, ca unic sistem prin care acel avanpost îndepărtat să se poată apăra împotriva fricii de neant.

De câțiva ani simt cum memoria mea, pe vremuri uimitoare, chiar și în toate detaliile referitoare la mama, începe să slăbească. Am o oarecare dificultate în a parcurge miile de foi pe care le-am scris și să regăsesc un gând sau o idee pe care știu că am notat-o undeva, dar nu mai rețin unde; și atunci simt nevoia de a scrie din nou și din nou, de a copia și reelabora, asta doar pentru a-mi reaminti ceea ce am făcut deja. Din fericire, uneori am notat și data sau locul, ceea ce mă ajută să reconstitui momentul acelei reflecții sau experiențe.

Memoria este ca o clădire, ca un sistem de încăperi, dar, dacă încăperile devin prea multe, memoria se transformă într-un labirint, iar camerele cele mai îndepărtate ajung să fie temnițe întunecate în care imaginile și amintirile riscă să rămână înmormântate pentru totdeauna. În plus, mi-e greu să înțeleg chiar și ordinea, succesiunea corectă a evenimentelor din propria viață. E ciudat, dar multe lucruri petrecute cu mulți ani în urmă mi se par aproape de prezent, și multe lucruri recente mi se par în schimb foarte vechi, datând din copilărie și tinerețe. Poate e doar o eroare de judecată sau de perspectivă, așa cum se întâmplă când vederea slăbește sau e distorsionată de o condiție specială a iluminării, atunci când lucrurile depărtate ți se par apropiate, și cele apropiate, depărtate.

Eram la Milano în 1493. Aveam mai mult de patruzeci de ani şi mă pregăteam pentru faza finală a unui proiect care, dacă avea să fie împlinit, mi-ar fi adus glorie: cel mai mare monument ecvestru din bronz realizat până atunci. Ar fi fost şi o uriaşă revanşă faţă de cei care mă acuzau că nu sunt în stare să duc nimic până la capăt. Mă gândeam în sinea mea cât de mândră ar fi fost mama de acest fiu al ei. Dar ştiam şi faptul că aveam să nu o mai văd.

Însă, pe neaşteptate, la începutul verii mi-a sosit un bilet de la Vinci. Unchiul Francesco mă anunţa că, de la Pistoia, Caterina plecase împreună cu un mic grup de pelerini către Milano. Era întoarcerea dintr-un pelerinaj la Roma organizat de franciscani, iar grupul urma să facă popas în diferite mănăstiri şi spitale, Caterina nu ar fi avut de ce să se teamă; în ciuda vârstei ei, poate şaizeci şi şase de ani, arăta mult mai tânără.

Nu ştiu să spun ce furtună de bucurii, dar şi de îngrijorări, a fost în stare să trezească în mine acel bilet. Am trăit săptămâni întregi plin de spaimă, la gândul că pelerinilor li s-ar putea întâmpla orice nenorocire, vreo ambarcaţiune luată de curent, vreo alunecare de teren, vreun atac al hoţilor la drumul mare, vreo boală oarecare. Totul era cu putinţă. Şi apoi, de ce să fi plecat? Ce se întâmplase? Francesco, distrat cum e, uitase să-mi scrie şi era deja prea târziu pentru un ulterior schimb de corespondenţă. De ce venea Caterina la Milano? Eu cum aş fi putut s-o găzduiesc? Pentru că nu aveam o casă adevărată, ci locuiam în aceleaşi încăperi în care şi lucram şi unde locuiau şi elevii, şi ucenicii mei, în nişte săli mari de la parterul din Corte Vecchia, lângă capela ducală şi clopotniţa de la San Gottardo şi şantierul mare al Domului. Iarna, în sălile acelea cu bolţi sprijinite pe câte patru pilaştri era foarte frig, dar măcar era spaţiu pentru toate lucrurile de care aveam nevoie. În curtea palatului se putea pregăti

modelul de lut al calului şi se putea proba sistemul de topire a metalului. Iar din turnul de la San Gottardo făceam experimente de maşini zburătoare, lansând modelele pe care le concepusem din lemn, pânză sau hârtie, dar care însă ajungeau să se zdrobească jalnic de caldarâm.

Cu mine erau şi doi băiețandri, teribilul Giangiacomo, pe care-l poreclisem Salaì din pricina netrebniciilor pe care le făcuse, şi Giulio, fiul unui maestru german ce lucra la Dom, foarte bun în executarea arcurilor, pieselor de orologiu şi încuietorilor. Mai era şi maestrul Tommaso Maşini, vechiul meu amic Tommaso, căruia toți îi spuneau Zoroastru, pentru că se distra făcând pe magicianul şi era unul dintre cei mai buni în prelucrarea metalului. Îl făcusem să se întoarcă la Milano în urmă cu câteva luni. Era şi el bastardul unei sclave, şi nu putea nici măcar pronunța numele tatălui lui, pentru că era vorba despre un om important la Florența. Am lucrat ca nebunii cu bârne de lemn, fierăstraie şi ciocane, şi în cele din urmă am construit lângă camera mea, care era şi biroul meu, o mică încăpere cu un pat, ca să fie mai bine protejat de frigul iernii, lângă o sobă mai mare. Printr-o fereastră sus se vedea silueta albă a Domului, care continua să crească zi după zi. Era ca şi când aş fi stat la Florența, în una dintre acele case din umbra cupolei Domului Santa Maria del Fiore.

În agitația aşteptării, am început să scriu în carnețelul ăsta, cu piatră roşie, numele ascendenților mei, măcar ale celor pe care i-am cunoscut personal: *Antonio, Bartolomeo, Lucia, Piero Lionardo*. Familia mea. Lipsea doar Caterina. După care am ieşit cu carnețelul în traistă şi, ca să îmi schimb gândul, m-am dus să văd mai de aproape doi cai cu o constituție splendidă, care mi-ar fi putut sugera o eventuală îmbunătățire a proiectului meu pentru calul uriaş de bronz. Am deschis din nou carnețelul acolo unde îmi notasem numele din familia mea, am dat foaia şi am scris

notițele despre cai, propunându-mi să mă întorc acolo cu foi de desen.

Când m-am întors la Corte Vecchia, în curte nu am găsit pe nimeni. Nu erau nici obişnuitul du-te-vino, nici alergătura celor care veneau să mă tot întrebe câte ceva, sau a meşterilor care îmi aduceau părțile metalice ale instrumentelor comandate, sau a hamalilor care descărcau materialele, lemnele, pânza, metalele, lutul şi uneori, de la munte, şi pietre de culoarea sângelui şi forme de animale marine pietrificate, pentru că se dusese vorba că bizarului maestru florentin îi plăceau pietrele alea curioase. Am avut senzația că s-a întâmplat ceva. Că poate sosise. Am intrat cu inima zbătându-mi-se în piept.

Caterina era acolo, surâzătoare, aşezată pe o bancă. În jurul ei, precum cei Trei Magi, erau Tommaso, Salaì şi Giulio. Salaì îi oferise o cană cu apă, şi, în semn de maximă generozitate din partea sa, un fişic cu bomboane pe care le ținea ascunse, cumpărate cu banii pe care mi-i şterpelise din traistă.

Tommaso, tulburat de faptul că văzuse pe chipul ei ceva din ochii mei şi din felul meu de a surâde, îi putea oferi doar o lungă privire contemplativă. Iar Giulio îi oferea tăcerea lui şi stătea acolo cuminței, pentru că nu înțelegea niciun cuvânt din limba noastră, şi nu înțelegea cine era acea bătrânică îmbrăcată în manta de pelerin, care apăruse în fața lor şi intrase acolo cu atâta uşurință, ca şi cum ar fi fost lucrul cel mai firesc din lume. Ca şi cum ar fi ajuns acasă.

Acasă la ea. La sfârşitul lungului drum al vieții sale.

Când m-a văzut, mi-a fost teamă că se va întâmpla ca atunci când o pândisem din spatele tufei de mur şi că biata ei inimă nu va mai rezista, şi atunci am sărit spre ea înainte să se ridice, şi am îmbrățişat-o strâns, prea strâns, la care

ea mi-a zis pur şi simplu: *Messer* Leonardo, lăsaţi-mă să respir.

Dar se vedea că şi ea e răvăşită de fericire.

Seara am sărutat-o pe frunte, i-am aranjat o şuviţă din părul ei alb ca neaua, i-am potrivit cearşaful. A adormit aproape instantaneu, obosită de drum şi fericită că are grijă de ea un fiu care îi devenise ca un tată iubitor, acel tată de care, ca şi mine, nici ea nu a avut parte. În camera mea, golind conţinutul traistei, am dat din nou de carneţel, pe care l-am deschis la pagina la care îmi notasem câte ceva despre cai. Ca un fiu demn de notar şi nepot de negustor, am luat în mână piatra roşie şi am scris: *Azi, 15 iulie*. Ce prostie! Emoţionat fiind, am greşit, ziua aceea era deja 16, sărbătoarea Madonnei del Carmine.

L-am corectat iute pe 5 în 6.

După care m-am gândit că nu se cădea să scriu un lucru aşa important cu un instrument care se şterge aşa uşor cum e piatra roşie. Drept care m-am aşezat comod, am scos călimara, am muiat pana în cerneală şi am scris din nou cum se cuvine: *Catelina a venit în ziua de 16 iulie 1493*.

Cum am trăit noi în acele trei luni n-am scris în carnetele mele şi nici n-o să scriu. În viaţă sunt lucruri care nu se pot scrie. Care nu trebuie să fie scrise, pentru că sunt făcute din materia opacă a existenţei. Lucruri care doar se trăiesc pe deplin şi atât. Lucruri care în sine, fără măcar să deschidem buzele pentru a rosti cuvinte zadarnice, devin o rugăciune de mulţumire către Dumnezeu, care ni le-a dăruit. Momente de fericire imensă; şi n-are a face dacă ştii de dinainte că e o iluzie, că totul e o iluzie şi că se va sfârşi repede, pentru că între timp o trăieşti şi îţi rămâne în suflet pentru totdeauna.

Poate doar într-o notiţă i-am scris din nou numele. Era obişnuita listă a cheltuielilor, pe prima pagină a unui carneţel pe care îl purtam cu mine între Milano şi Vigevano,

unde ducele mă obliga să merg pentru construcția noii şi fastuoasei sale reşedințe. În preziua uneia dintre acele plecări, pe 29 ianuarie 1494, mi-am notat o serie de cheltuieli care, în afara celor 8 *soldi*[122] dați pentru Salaì, erau toate pentru ea: lână pentru ciorapi, patru lire şi cinci *soldi*; rochie căptuşită, şaisprezece *soldi*; factură, opt *soldi*; inel cu jasp, treisprezece *soldi*; piatră cu stea, unsprezece *soldi*. Şi apoi încă douăzeci de *soldi* pentru cumpărăturile ei personale. Era o iarnă foarte rece, iar ciorapii groşi de lână şi o rochie căptuşită țin bine de cald picioarelor ei bătrâne şi corpului ei care a devenit mai mic şi mai gârbov, chiar dacă a spus că ei nu îi e frig deloc şi că prin munții ei de gheață, când era copilă, avea obiceiul de a face baie goală în izvor. Însă s-a luminat toată la față când i-am oferit surpriza mea: un inel pe care am ales să fie montată o piatră de jasp cu vinişoare în formă de stea. S-a uitat la el îndelung, a murmurat un cuvânt pe care nu l-am înțeles, *vagwà*, după care a vrut să i-l pun pe deget, deasupra inelului Sfintei Ecaterina. Pe cel de nuntă de la Antonio nu-l mai avea, îl închisese în mâna inertă a soțului după ce murise, înainte de a-l îngropa. Rămăsese singură. Şi fiul ei Francesco murise, ucis de o bombardă la Pisa, şi nu a putut nici măcar să plângă lângă trupul lui. Atât unchiul Francesco, cât şi fiicele ei au încurajat-o atunci să facă marele pas, poate chiar conştienți că poate însemna un rămas-bun pentru totdeauna, dar cunoscând iubirea imensă dintre ea şi mine, acea iubire care ne-a fost refuzată s-o trăim.

După mijlocul lui iunie m-am întors la Milano de la Vigevano, sătul de viața inutilă pe care o duceam în serviciul

---

122 *Soldo* era, începând cu epoca medievală, o monedă de bronz de valori diferite, reprezentând a douăzecea parte dintr-o liră sau din altă monedă valoric superioară. A devenit cu vremea termenul generic pentru bani în italiană.

ducelui şi de curtea aceea searbădă, şi de distracţiile lor neghioabe, care mă făceau să pierd un timp preţios pe care l-aş fi putut petrece cu mama mea. În plus, mai aveam şi presentimentul că toată munca mea pentru construcţia acelui cal gigantic s-ar putea duce de râpă dintr-un moment în altul şi că metalul acumulat ar putea fi utilizat la ceva pe care seniorii războiului îl considerau mai util, cum ar fi construcţia tunurilor, bombardelor, armelor care distrug şi ucid. Nu îmi plăcea, nu îmi plăcea deloc, chiar dacă până la urmă chiar eu am fost inginerul care a sugerat prin desenele sale viziunea acelor maşinării aducătoare de moarte.

Abătut, am intrat în Corte Vecchia. Era un iunie urât. Era o arşiţă nefirească, iar seara, umiditatea care ieşea din canalele băltite stagna asupra oraşului.

Eram torturaţi de legiuni de ţânţari care păreau mici vampiri însetaţi de sânge omenesc.

Curtea era pustie, ca în anul precedent. Din nou presentimentul că se întâmplase ceva. Caterina era la pat şi, în ciuda zăpuşelii, avea frisoane puternice, iar bietul Salaì nu mai ştia ce să-i facă pentru a-i domoli suferinţa.

De la o vreme mai era un ucenic, Galeazzo, dar părea şi mai inutil decât precedentul. Iar Tommaso lipsea de o bucată de vreme cu treburile lui. Ea m-a văzut şi mi-a surâs, şi cu voce pierită mi-a zis că nu era mare lucru, că o să se refacă repede, că nu voia să mă încurce şi să-mi creeze neplăceri la muncă.

Am încercat să-mi recapăt calmul ca să îi dau curaj şi între timp am început să o examinez mai amănunţit. Fruntea îi frigea, iar pulsul era accelerat. Pielea ei frumoasă trandafirie căpătase o culoare gălbuie. Şi urina era colorată. După câteva ore, temperatura părea să-i fi scăzut, a început să transpire puternic şi a trebuit să-i schimb cămaşa. În timp ce o dezbrăcam, părea că traversează o stranie euforie, spunând lucruri fără sens, în limba ei veche pe care parcă

şi-o amintise. După mai puţin de două zile, febra i-a revenit, încă şi mai cumplită.

Erau semnele clare ale frigurilor ce reapar la trei zile în forma lor letală, continuă şi dublă.

Eram disperat, cu toată cunoaşterea mea, nu ştiam ce era de făcut. Nu voiam să o las la Ospedale Maggiore, şi nici la cel de la Santa Caterina, cel din urmă popas din *via crucis* pentru femeile rătăcite. Medicii de la curte erau cu toţii la Vigevano şi, în plus, nu puteai pune bază în ei, că erau fie astrologi, fie experţi în otrăvuri. Mi-am amintit doar de un maestru, Concordio da Castronno, care locuia în cartierul Porta Vercellina, lângă mănăstirea San Francesco Grande. L-am trimis în goana mare pe Salaì, iar băiatul s-a întors gâfâind de la el cu porunca de a o duce imediat acasă la medic. După o uşoară ameliorare, Caterina a început să tuşească şi să respire cu greutate. Medicul a tratat-o cu un decoct pentru plămâni şi apoi, în perioada de paroxism, cu o soluţie de flori de dumbăţ în vin alb, dar totul în zadar. Mi-a explicat că pierderea sănătăţii a fost ruperea echilibrului dintre umorile vitale, şi în special al umorii biliare, care se înrăutăţise şi obturase venele medii. Trebuia intervenit imediat prin flebotomie, care s-a executat cu greutate pe un corp atât de slăbit. Dar şi acel remediu s-a dovedit a fi ineficient, ba chiar parcă a înrăutăţit starea. Eu, care nu studiasem Galeno şi Mondino ca medicul, aveam însă impresia că lichidul cel rău se acumulase în plămâni, şi de aceea mama mea era pe moarte. Şi nu puteam face absolut nimic.

A trecut aşa aproape o săptămână şi fiecare criză o vlăguia şi mai tare pe Caterina. Nu avea aer, nu putea respira. Dar nu se căina niciodată şi nu plângea. Salaì, gândindu-se că e o idee bună, a adus o colivie cu o ciocârlie, că se spunea că are puterea de a-i face bine pe bolnavi. Dar ciocârlia a întors capul în altă direcţie, ceea ce era un semn

de rău augur. La un moment dat, ea a deschis ochii, m-a văzut şi a avut încă forța de a-mi surâde. M-am apropiat şi i-am luat mâna extrem de rece, mâna ei frumoasă cu inelul de la Sfânta Ecaterina şi cel cu jasp ca o stea. Şi-a adunat toate puterile ce-i rămăseseră şi mi-a şoptit ultimele ei cuvinte: Dacă ar fi să mor acum, aş muri cu adevărat fericită, Leonardo, fiul meu, dar tu să nu plângi, pentru că acum sunt cu adevărat liberă. Însă eu tot am izbucnit în lacrimi, pentru că înțelesesem în fine de ce venise ea la mine la Milano. Ca să moară în brațele mele.

Strângând-o tare, am strigat cu disperare cuvântul care până atunci îmi fusese interzis: mama.

Era 26 iunie din anul 1494 de la Naşterea Domnului nostru Isus Cristos, sărbătoarea Sfinților martiri Giovanni şi Paolo. Am spălat-o, i-am aranjat părul în bonetă şi am îmbrăcat-o cu hainele frumoase pe care i le comandasem. I-am lăsat pe deget cele două inele: cel pe care i-l dăruisem eu şi cel de la tatăl ei, de la Sfânta Ecaterina, care o însoțise toată viața. Am rămas doar eu la priveghi, în timp ce maestrul Concordio, însoțit de Salaì, mergea să organizeze toate cele trebuincioase în aceste ocazii. Înainte de a pleca l-am privit cu ochii înroşiți şi i-am spus să nu se uite la cheltuieli, căci îmi doream nişte funeralii solemne, demne de o prințesă.

Au sosit reprezentanții oficialităților pentru înregistrarea decesului şi autorizația de înmormântare. Din moment ce eu rămâneam închis în durerea mea şi tăcut lângă ea, continuând să îi țin mâna rece, întrebările le-au pus maestrului Concordio, care nu ştia mai nimic. Cum se numeşte femeia asta?

Caterina. Dar e fiica cui, e soția cui, cui îi aparține? Nu se ştie, vine de la Florența, trebuie că e o bătrână servitoare a maestrului Leonardo. Şi atunci ei aşa au scris în registrul lor: *În die Jovis 26 Junii. Porta Vercellina parochia sanctorum*

Naboris et Felicis. Catharina de Florenzia annorum 60 a febre terzana continua dupla în domo magistri Concordi de Castrono decessit[123].

Înfăşurată în năframă, ca un cocon diafan de vierme de mătase, Caterina a fost depusă pe un catafalc acoperit cu o pânză grea neagră drapată, pe care era brodată în auriu figura morții. Într-un colț se găseau trei livre de ceară ce urmau să fie donate călugărilor pentru lumânări. De la mănăstirea San Francesco, care era şi sediul parohiei Sfinților Nabore şi Felice, au venit frații, patru preoți şi patru clerici, în urma unui vârstnic al confreriei care purta crucea, însoțiți de purtătorii catafalcului. Era spre amurg şi soarele înroşea cerul dincolo de campanila de la Sant'Ambrogio. Cortegiul cernit a străbătut spațiul nu foarte lung de la casă la biserică. Un călugăr suna din clopoțel pentru a-i anunța pe puținii trecători, chemându-i la rugăciune pentru sufletul adormitei, ceilalți duceau cărțile sfinte şi ştergarul.

Am intrat în biserica mare, goală. Paşii rari răsunau printre bolți, până la capela Neprihănitei Zămisliri. În fața lucrării mele *Fecioara dintre stânci.*

Îngerul era tot acolo, mă privea şi îmi surâdea.

S-a ridicat lespedea grea a criptei şi coconul alb a început să coboare încet.

Iar eu aş fi vrut să mă mai strâng o dată în îmbrățişarea mamei mele, doar o ultimă dată, ca un copilaş rătăcit, înfricoşat şi rămas singur în noapte. Dar era târziu, prea târziu.

---

123 În ziua de joi, 26 iunie. În parohia Sfinților Nabore şi Felice de lângă Porta Vercellina, în casa maestrului Concordio de Castrono a decedat Caterina de la Florența, de şaizeci de ani, de febră, la trei zile, continuă, dublă (lat.).

13
Eu

Caterina e în picioare şi se uită la mine.

Nu ştiu cum a făcut să intre, dar, la drept vorbind, lucrul acesta nu are mare importanţă. Probabil că am adormit, aşezat fiind la masa de scris. Îmi dau seama de prezenţa ei şi mă trezesc tresărind, chircit, cu durere de cap, de parcă m-aş fi întrerupt dintr-un vis lung din care nu-mi mai amintesc nimic.

Nu e prima oară când intră aşa, fără să ceară voie. Stă acolo într-un colţ, sprijinită de perete, între o veche pianină Klimes liberty la care nu mai cântă nimeni şi dulăpiorul olandez de fildeş. Din când în când îşi trece degetele lungi peste pietrele dure care îi ornează uşile, poate că îi place acea iluzie de viaţă creată pe fondul negru şi lucios, cu culorile ramurilor înflorite şi pline de fructe mărunţele. Pe vazele ce imită marmura se aşază o muscă, la rândul ei o imitaţie. Sau poate Caterina se joacă, fără să şi-l scoată vreodată de pe deget, cu inelul ei tocit de argint.

Nu vorbeşte, pentru că ştie că nu aş înţelege nimic din acea limbă străveche precum lumea, limba unui popor pierdut pe care poate că şi ea l-a uitat; dar nu vrea să vorbească nici limba corcită, făcută din crâmpeie din toate limbile pe care a trebuit să le traverseze pentru a supravieţui în lunga sa călătorie.

Preferă să rămână tăcută şi să mă privească. Ceea ce are să-mi spună, dorinţa ei de viaţă şi de libertate, ştie să mi-o comunice foarte bine şi fără cuvinte. Cu ochii ei albaştri şi adânci precum cerul.

Ea a venit, fără să ceară voie; eu nu am căutat-o niciodată. Ba mai mult, până de curând nu a căutat-o nimeni vreodată. Unul dintre fiii pe care i-a adus pe lume

înainte de a se mărita a devenit atât de cunoscut la nivel universal, încât cu toții s-au gândit numai la el, uitând însă de ea. Dar Caterinei nu i-a părut rău, dimpotrivă. E chiar mai încântată că se vorbeşte despre el, nu despre ea. Micuțul bastard, frumos ca soarele şi pur ca apa, era toată viața ei, şi l-a iubit mai presus de orice şi oricine pe lume, mai mult decât pe cel care a pus mâna pe ea, lăsând-o grea, mai mult decât pe celălalt pe care l-a luat de bărbat şi pe care l-a iubit sincer, mai mult decât pe ceilalți copii pe care i-a avut de-a lungul vieții. Chiar dacă nu mi-a spus-o în cuvinte, mi-a dat de înțeles din priviri: l-a iubit pe copilul acela mai mult decât viața şi libertatea ei. Şi ştie că el a iubit-o la fel, chiar dacă nu a putut niciodată să i-o mărturisească şi nici să-i spună mamă, iar ea fusese nevoită să se poarte de parcă nu i-ar fi fost fiu. Fericirea ei a constat în a-i da tot ceea ce avea, ceea ce în ochii lumii şi ai societății putea părea mai nimic, întrucât ea nu deținea nimic, nici măcar pe sine sau propria-i libertate; dar asta până într-o zi, când un om a scris pe o bucată de hârtie acele cuvinte: Tu eşti liberă. Dar, în fond, nici nu era nevoie de asta, pentru că fiecare are aceste cuvinte scrise înăuntrul său de dinainte de a se naşte şi nimeni nu le poate şterge.

Pe acel copil, Caterina l-a învățat toată dragostea sa nesfârşită pentru viață şi viețuitoare, iar el, devenind un băiețandru şi apoi un bărbat în toată firea, a continuat să trăiască aşa cum trăia ea. N-a mai mâncat carne pentru că simțea oroare să omoare o ființă vie ca să îşi îndese pe gâtlej carne şi sânge care să i se putrezească în viscere. S-a prefăcut a fi un inginer militar pentru a-i vrăji şi a-i ține suspendați pe seniorii războaielor, vânzându-le mirajul unor mirobolante invenții de arme de distrugere în masă, pe care apoi nu avea să le realizeze concret, făcându-i pe acei principi să fie târâți şi distruşi la rândul lor de aceeaşi violență cu care jucau şi ei. Precum Isus printre negustorii

din Templu, a creat agitație la piață, pentru că, dacă vedea păsări în cuşcă, le dădea drumul. Dar, mai presus de orice, Caterina l-a învățat valoarea libertății, binele suprem în care crede, fiindcă aşa a educat-o tatăl ei, ceea ce niciodată nu ar trebui să i se răpească unei ființe umane. Libertatea adevărată, care poate izvorî doar din viață, din dragoste şi din dăruire pentru alții.

Nimic nu e mai tainic decât o existență feminină, a zis Marguerite Yourcenar. Şi niciuna nu pare mai tainică decât cea a Caterinei, de parcă despre ea totul fusese sistematic şters şi uitat. Până acum două sute de ani nu i se cunoştea nici numele, aşa cum nu se ştia unde şi cum venise pe lume fiul ei. De parcă o scânteie divină căzuse din cer fără să fie nevoie de corpul unei femei.

Numele de Caterina a ieşit la iveală doar în 1839, într-o culegere de scrisori şi documente despre artiştii italieni ai Renaşterii, într-unul dintre cele mai puțin poetice acte posibile: o declarație fiscală. Era documentul inedit adresat cadastrului din Florența din partea bunicului lui Leonardo, Antonio da Vinci, din 27 februarie 1458 (1457 în stil florentin). La sfârşitul enumerării *gurilor* pe care le are în grijă, în baza cărora urmau să fie calculate deducerile fiscale, după numele bunicului Antonio şi al bunicii Lucia, al lui *ser* Piero, al fratelui său Francesco şi al soției lui Piero, Albiera, apare şi *micuțul Lionardo, fiul nelegitim al sus-numitului* ser *Piero, născut din Chateri [n] a, la ora actuală soția Zurbagiului, fiul lui Piero del Vacha da Vinci, în vârstă de cinci ani.* Detaliul cel mai important din punct de vedere uman este că mâna care scrie declarația nu e cea a bunicului Antonio. E cea a fiului său, Piero.

Ce o fi simțit Piero pe când nota numele femeii pe care a iubit-o şi care e mama fiului său, dar care *la ora aceea* era soția altcuiva? Şi mai ales, cine este acea femeie?

Un prim indiciu a ieşit la iveală în 1872, când, pornind de la un manuscris ce provenea din biblioteca familiei Gaddi şi ajuns în biblioteca Magliabechiana din Florența, a fost publicată o veche biografie a lui Leonardo, scrisă de un necunoscut florentin de la jumătatea secolului al XVI-lea, care a primit imediat numele de Anonimul Gaddiano sau Magliabechiano. Anonimul îşi începe narațiunea chiar cu misterioasa naştere a artistului: *Lionardo da Vinci, deşi era fiu legitim al lui* ser *Piero da Vinci, era dinspre mamă născut din sânge bun*. Un lung şir de biografi şi cercetători (printre care m-am nimerit şi eu) au adăugat între paranteze drepte un *non* înainte de *legitim*, considerând că e imposibil ca Anonimul să fi uitat un detaliu atât de important cum e nelegitimitatea lui Leonardo. Dar poate că Anonimul scrisese bine totuşi. Cei doi protagonişti, tatăl şi mama, sunt prezentați în opoziție: pe de o parte, *ser* Piero, căruia Leonardo îi este fiul *legitim*, nu pentru că tatăl său l-ar fi recunoscut, ci pentru că lui îi revine obligația legală să îl țină şi să-l crească; şi pe de altă parte, o mamă *de sânge bun,* o exprimare pe care mulți (printre care şi eu) am înțeles-o greşit, ca şi când ar fi însemnat de *viță bună, de sânge nobil*. Şi când colo *fiu de sânge bun* înseamnă pur şi simplu un fiu natural, un fiu al unei *mame bune*, al unei *mame necunoscute*, născut în afara căsătoriei şi a convențiilor religioase şi sociale, conceput din unirea a două făpturi împinse doar de forța iubirii şi a pasiunii.

Numele de Caterina apare şi în manuscrisele lui Leonardo, în mod special în două carnețele de buzunar pe care artistul le purta cu sine în 1493: în cel de-al treilea codex Forster, aflat pe atunci la South Kensington Museum din Londra, şi în Codex H de la Institut de France. Nimic altceva decât consemnarea sosirii Caterinei în atelierul lui de la Milano din 16 iulie 1493 şi a unor mici cheltuieli pentru ea, de care se pare că se leagă şi factura unei rochii

căptuşite şi montarea unei pietre de jasp pe un inel. Un alt Codex Forster, cel de-al doilea, acoperind anii începând cu 1494, prezintă o listă minuțioasă cu cheltuielile cu înmormântarea Caterinei, probabil aceeaşi femeie. Cine era? Cei dintâi leonardişti nu au avut dubii: nu era decât o modestă femeie de serviciu, fără nicio legătură cu mama lui, despre care nu se ştia nimic. Ipoteza că bătrâna femeie la sfârşitul vieții ei a trebuit să reziste unei călătorii atât de grele doar ca să ajungă la Milano, la fiul ei cel faimos, şi să moară în brațele lui părea mai degrabă fantezia unui romancier decât o realitate istorică credibilă.

Şi, într-adevăr, primul care şi-a imaginat că acele două Caterine ar fi una şi aceeaşi persoană a fost un romancier: scriitorul rus de inspirație simbolistă şi spiritualistă Dmitri Sergheevici Merejkovski, în *Romanul lui Leonardo da Vinci sau Învierea zeilor*, din 1901. Pentru Merejkovski, Caterina era o fetişcană de şaisprezece ani, orfană de ambii părinți, țărani de prin partea locului, care în 1451 lucra ca slugă la hanul de țară de la Anchiano, unde *ser* Piero, invitat să redacteze un contract de cesiune a unui teasc de măsline, se oprise să bea. După naşterea copilului, foarte tânăra Caterina nu avea lapte, iar Leonardo ar fi fost alăptat de o capră din Mont'Albano, iar apoi dat în grija bunicilor, care aveau casă în oraş, de unde însă ar fi fugit adesea pentru a-şi vedea mama la țară, măritată deja cu Zurbagiul. După mulți ani, Caterina, deja bătrână şi văduvă, s-ar fi dus să-l găsească pe Leonardo la Milano, şi la ea s-ar referi acele puține notițe din 1493 şi lista de cheltuieli cu înmormântarea ei. Şi ar fi adus în dar fiului două cămăşi de pânză şi trei perechi de ciorapi din păr de capră, țesute de ea.

Leonardo îşi amintea de mama sa ca prin vis, scrie Merejkovski; *îşi amintea mai ales surâsul ei gingaş, greu de surprins, puțin malițios, foarte straniu pe acel chip de femeie*

simplă, trist şi sever, frumos, dar aproape sălbatic. Pe chipul ei, umbra, amintirea, visul unui surâs enigmatic care avea să-l urmărească pe Leonardo toată viața. Surâsul pe care îl vedem în portretul *Giocondei*. Surâsul care îl fascinează şi pe un medic vienez care elaborează o nouă metodă pentru îngrijirea unei isterii, numită psihanaliză, un anume doctor Sigmund Freud, cititor avid al romanului lui Merejkovski, şi de mulți ani pasionat de figura lui Leonardo, cu care poate se identifica.

Freud se întorsese de puțină vreme dintr-o călătorie importantă în Statele Unite, la Clark University, cu elevii lui, Carl Gustav Jung şi Sàndor Ferenezi.

Pe 17 octombrie 1909 îi scrie lui Jung: „De când m-am întors mi-a venit o singură idee. Brusc, mi s-a limpezit misterul caracterului lui Leonardo da Vinci"[124]. Pe 1 decembrie îşi prezintă ideea la Societatea Psihanalitică din Viena, sub forma unei conferințe cu titlul *Das berühmte leonardeske Lächeln (Faimosul surâs leonardesc).* Surâsului Caterinei, care continua să trăiască prin surâsul *Monnei* Lisa şi al altor figuri leonardeşti, i se adaugă acum tulburătoarea interpretare a celei mai vechi amintiri din copilăria lui Leonardo, despre acea gaie care coboară peste legănuşul unui copil, îşi vâră coada între buzele lui şi o mişcă. Acest scurt text este interpretat nu ca o amintire adevărată, ci ca *cine Phantasie,* un soi de vis recurent cu ochii deschişi, o construcție imaginară care furnizează o extraordinară cheie de acces către lumea interioară a lui Leonardo, cu detaliul mişcării cozii păsării de pradă printre buzele copilului, care poate părea atât amintirea simbolică a alăptatului la sân, cât şi proiecția unei fantezii de homosexualitate pasivă.

---

[124] *Corespondența Freud-Jung*, trad. De Laura Karsch, Editura Trei, Bucureşti, 2015, pp.
372-373.

Legat de Caterina, Freud aminteşte unicul document cunoscut la acea vreme, cadastrul din 1458, dar urmează şi povestirea lui Merejkovski, care dă amploare şi greutate figurii femeii, în ipoteza că ar fi tot ea acea Caterină sosită la Milano în 1493 şi moartă la scurt timp după aceea. Pentru Freud, Caterina nu poate să nu fi avut un rol decisiv în formarea lui Leonardo, care trebuie că şi-a petrecut primii ani din viață nu cu tatăl sau cu mama vitregă, ci cu adevărata mamă naturală şi cu bunicii. Practic, Caterina este prima şi unica mare iubire a lui Leonardo. Dar poate că, asupra raportului dintre Leonardo şi Caterina, Freud nu făcea altceva decât să îşi proiecteze relația cu propria-i mamă, Amalia. Un fel de roman de familie, în oglindă. Şi atunci se naşte întrebarea: Frau Amalia Freud avea oare acelaşi surâs ca şi cel al *Monnei* Lisa? Cu alte cuvinte, ca al Caterinei?

După o intensă şi chinuită rescriere, textul conferinței a fost publicat în mai 1910 sub un nou titlu, *Eine Kindheitserinnerung des Leonardo da Vinci, O amintire din copilăria lui Leonardo da Vinci*. Dar în Italia nu l-a citit aproape nimeni, în afară de nebunul ăla de Dino Campana, iar în general leonardiştii şi istoricii de artă au strâmbat din nas şi au privit cu dispreț acel ciudat articol.

Din arhivele florentine, mai precis din Arhiva Notarială Antecosimiană, iese la iveală în 1931 şi este publicat în 1939 poate cel mai important document legat de viața lui Leonardo: adnotarea despre naşterea lui în data de 15 aprilie 1452 şi despre botezul său, făcută de Antonio da Vinci pe ultima pagină a registrului notarial al tatălui său, *ser* Piero di *ser* Guido da Vinci. E vorba de un soi de *carte de amintiri*, pentru că pe acea pagină Antonio îşi notase naşterea fiilor săi, începând cu Piero, iar în 1452 adăugase şi naşterea nepotului său. În acea scurtă notă, Antonio înregistrează şi numele a nu mai puțin de zece martori, naşi

şi naşe de botez, începând cu părintele Piero di Bartolomeo Pagneca, ceea ce reprezintă o probă importantă a faptului că naşterea acelui copil, chiar dacă nelegitim, a avut loc nu pe ascuns, ci la lumina zilei şi cu acceptarea bucuroasă a unei întregi comunităţi. Din nefericire, documentul nu menţionează nimic despre locul naşterii şi numele mamei, şi nici despre prezenţa părinţilor la ceremonie.

După cel de-Al Doilea Război Mondial, tânărul bibliotecar din Vinci, Renzo Cianchi, s-a angajat în acţiunea de a lăsa ceva durabil în timp în acel mic orăşel care avusese şansa de a deveni centrul lumii întregi prin faptul că acolo se născuse geniul universal Leonardo: o culegere de piese de muzeu, o bibliotecă, un centru de documentare, putând toate deveni un punct de agregare a studiilor legate de Leonardo da Vinci. Un vis generos, realizat cu tenacitate, căruia i s-au adăugat şi alte noi explorări în arhivele florentine, focalizate pe reconstituirea primilor ani din viaţa artistului, a copilăriei sale la Vinci, a familiei sale şi mai ales a figurii Caterinei.

Cianchi e obsedat de Caterina. În 1952, chiar dacă nu reuşeşte să găsească nimic nou despre ea, publică un document inedit despre Zurbagiul, care închiriază de la măicuţe cuptorul de cărămidă de la San Pietro Martire; dar mai ales apără cu îndârjire tradiţia casei din Anchiano. După douăzeci de ani, în 1973, Caterinei îi dedică un scurt articol, „Mama lui Leonardo (divagaţie istorică pe marginea misterului Caterinei)”, ba chiar şi o carte în 1975, *Cercetări şi documente despre mama lui Leonardo*, o preţioasă reconstrucţie a memoriei în care se reîntorc la viaţă locuri şi persoane: căsuţele din Campo Zeppi, vechea biserică San Pantaleo, Zurbagiul, şi familia lui, poveştile mărunte despre viaţa lor de zi cu zi, contractele, litigiile, căsătoriile şi mai ales declaraţiile Zurbagiului la cadastru, inedite, în care apare, printre *gurile de femei* pe care le are în grijă, şi

numele de *Monna Caterina, soția lui*, şi chiar şi vârsta ei, şaizeci de ani în 1487. Cianchi continuă o cercetare extrem de minuțioasă şi în cadastrul din Vinci al anului 1451, dar, din păcate, fără rezultate. Niciuna dintre Caterinele înregistrate de familiile din Vinci şi din teritoriul adiacent la mijlocul veacului al XV-lea nu are vârsta şi datele care ar fi putut să o identifice cu mama lui Leonardo.

La sfârşitul acestei lungi poveşti m-am nimerit şi eu.

Acum mai bine de douăzeci de ani, Giuseppe Galasso mi-a cerut să scriu o biografie a lui Leonardo pentru colecția *Profili* pe care o coordona. Nu eram, şi nu cred că am devenit vreodată un leonardist, adică un specialist în Leonardo, dar măcar învățasem, de la un maestru precum Giuseppe Billanovich, meseria de cercetător şi de interpret al hârtiilor şi documentelor lui Leonardo, apropiindu-mă, oarecum inconştient şi temerar, de manuscrisele lui Leonardo, ceea ce nu mi-ar fi fost cu putință fără călăuzirea înțeleaptă şi generoasă a lui Carlo Pedretti, fără pasiunea sa pentru o cercetare neîncătuşată de limite şi de prejudecăți.

Am răspuns afirmativ cu tot atâta inconştiență; şi încă de la primul capitol m-am trezit în fața problemei de nerezolvat a originilor, a misterului legat de femeia care îl adusese pe lume pe Leonardo. Cine era Caterina? O umilă țărăncuță, sau o copilă dintr-o familie bună, dar decăzută şi obligată să se retragă la Vinci? Niciun răspuns nu mă mulțumea. Influențat probabil de o lectură prea precoce a lui Freud, mi se părea că pot fi sigur de un singur lucru: că Leonardo petrecuse primii săi ani, cei decisivi, la Vinci, cu Caterina, şi că de la ea împrumutase trăsăturile cele mai semnificative ale modului de a gândi, de a iubi şi de a se raporta la univers şi la ceilalți, precum şi trăsăturile fizionomice ale unei frumuseți angelice. Iar dragostea dintre Caterina şi Piero mi-o imagineam astfel: o seară caldă de vară, o pajişte

sau un hambar din Anchiano, țiuitul asurzitor al greierilor, stelele deasupra lor.

Aceşti ultimi ani au trecut repede, prea repede. Şi despre Caterina nu ştim mult mai multe. Dar cercetarea despre originile ei misterioase a mers mai departe. Astăzi putem spune că Leonardo s-a născut cu adevărat la Anchiano, pentru că toți martorii de la botezul lui, chiar dacă locuiau la Vinci sau erau vecini cu bunicul Antonio în micul burg, rezultă că au fost într-o relație mai mult sau mai puțin strânsă cu sătucul de pe colină.

Dintr-un vechi registru despre Fondul Populației din Arhivele Statului de la Milano a ieşit la iveală informația unei *Chatarina de Florenzia*, moartă la Milano la şaizeci de ani de febră recurentă, poate aceeaşi Caterina citată în 1493 în Codex Forster III şi H, şi ale cărei cheltuieli de înmormântare sunt notate de Leonardo în Forster II; cu alte cuvinte, probabil mama lui. Singura problemă e poate chestiunea vârstei, pentru că şaizeci de ani îi sunt deja atribuiți Caterinei, soția Zurbagiului şi mama lui Leonardo, în declarația către cadastru din 1487. Dacă e cu adevărat aceeaşi femeie, în 1494 ar fi trebuit să aibă şaizeci şi şapte, nu şaizeci. Dar e o problemă minoră: se ştie că în acest tip de documente indicația vârstei era în acea vreme cât se poate de aproximativă, mai ales în anumite pături. Chiar şi cei în chestiune nu ştiau cu precizie când veniseră pe lume, dacă nimeni nu consemnase acest lucru niciunde. Pentru determinarea vârstei erau de ajuns să se citească semnele pe care timpul le imprimă pe piele şi pe corp şi să se numere zbârciturile şi firele cărunte, aşa cum se numără inelele unui bătrân trunchi retezat.

Între timp, din documentele arhivelor florentine a fost posibil să reconstituim toate întâmplările din familia lui *ser* Piero, soțiile lui, copiii lui, ba chiar şi unde au locuit. E o contribuție fundamentală care introduce un detaliu până

acum necunoscut despre un alt fiu nelegitim al lui *ser* Piero, Pierfilippo, născut probabil înainte de Leonardo şi mort în 1516. În urma comparării cadastrului din Vinci din 1451 cu cel din 1459 au fost înregistrate toate Caterinele posibile, necăsătorite sau căsătorite, şi numai una dintre ele s-ar fi putut identifica eventual cu mama lui Leonardo: Caterina di Antonio di Cambio, o copilă care în 1452 avea doar paisprezece ani, provenind dintr-o familie de mici agricultori proprietari de pământ.

Dar, din cercetările ulterioare, a reieşit şi o altă nouă Caterină: o orfană de cincisprezece ani, fiica unui biet nefericit pe nume Meo Lippi. După moartea tatălui merge să locuiască împreună cu frăţiorul ei de numai doi ani acasă la bătrâna bunică şi la unchiul tatălui, la gospodăria lor din Mattoni, o aşezare cu doar câteva case de ţară pe drumul către Lamporecchio dintre Vinci şi Campo Zeppi, cu o vie care şi azi produce un excelent Chianti San Pantaleo şi un vin roşu numit chiar Monna Caterina. Iar mica orfană din Mattoni ar fi putut fi cu uşurinţă o pradă sexuală pentru un tânăr notar dintr-o importantă familie de prin partea locului.

Trebuie să admit că mi-ar plăcea ca aceasta să fie Caterina pe care o căutăm, că nu ar mai fi fost nevoie să trudim în multe alte cercetări inutile legate de femei misterioase. Toate ar fi pe un făgaş normal, la Mattoni e aşa frumos şi deschis, cu nesfârşitele rânduri de viţă expuse la soare; şi apoi, cu toţii ştiu că e lipit de Campo Zeppi, de casa familiei Buti şi a Zurbagiului. Ca să îl faci să o ia de soţie pe Caterina era de ajuns să o îmbraci în alb şi s-o duci dincolo de gardul viu din tufe de mur dintre cele două proprietăţi. Păcat că orfana n-are nimic de-a face cu Leonardo. Caterina lui Meo Lippi s-a căsătorit nu cu Zurbagiul, ci cu Taddeo di Domenico di Simone Telli, un vecin de-al familiei Lippi şi unul dintre ceilalţi proprietari ai terenurilor din Mattoni. El

avea deja în casă o Caterină, fără să fie nevoie să sară gardul de mur. Aşadar o poveste mult mai banală, care măcar îl eliberează pe sărmanul *ser* Piero de acuzația postumă şi dezonorantă de viol şi pedofilie, agravată şi de o eventuală poziție dominantă de tutore şi notar.

Între timp, de mai bine de zece ani circulă o cu totul altă poveste: cum că această Caterina, pe care nimeni nu a reuşit să o găsească prin documentele familiilor din Vinci şi din zonele limitrofe, nu numai că ar proveni din afară, ci că ar fi de-a dreptul o sclavă.

E ultima intuiție a lui Renzo Cianchi, lăsată inedită printre hârtiile lui, sub forma unor notițe publicate apoi postum în 2008. Amuşinând ca un câine de rasă, Cianchi a mers pe pista lăsată deschisă printr-un pasaj enigmatic din declarația pentru cadastru a bunicului Antonio în 1458: referirea la o dispoziție testamentară către fiul său *ser* Piero, aparținând unui anume Vanni di Niccolò di *ser* Vanni, un tip nu prea curat, cu faimă de cămătar, care i-ar fi încredințat tânărului notar uzufructul casei sale din via Ghibellina de la Florența. Este vorba de aceeaşi casă în care notarul va merge să locuiască în 1480 şi în care va muri în 1504. În chip ciudat însă, după moartea lui Vanni, care a avut loc pe 24 octombrie 1451, Piero nu s-a putut bucura imediat de această dispoziție testamentară, adaugă Antonio în declarația din 1458 (care, să ne amintim, e scrisă de Piero), pentru că se pusese de-a curmezişul cuviosul arhiepiscop Antonino, cu pretextul că era vorba de bunuri achiziționate ilicit şi deci se blocase totul şi *niciodată nu s-a mai făcut, ci întru totul s-a stins şi anulat.*

Ei bine, Cianchi a izbutit să scotocească până a dat de testamentul lui Vanni, redactat de *ser* Filippo di Cristofano pe 19 septembrie 1449, cu toate codicilele în favoarea lui *ser* Piero adăugate de el însuşi pe 29 noiembrie, şi a început să reconstituie povestea încurcată a raporturilor dintre Piero şi

bătrânul Vanni. Printre multele dispoziții scrise, cea care şochează cel mai mult îi este adresată soției, Agnola: *ca sclava Caterina a sus-numitului testator să rămână sub ascultarea şi la dispoziția* monnei *Agnola, soția sa, pe tot parcursul vieții.* Ar fi putut această sclavă Caterina, întâlnită de Piero în casa lui Vanni, să fie mama lui Leonardo, şi apoi să fie eliberată şi măritată cu Zurbagiul?

Caterina se uită la mine. Poate că se amuză de această urmărire printre imaginile sale, atât de diferite şi de multiplicate, Caterinele copile şi adolescente, țărăncuțe şi slujnicuțe la han, orfane sau de-a dreptul sclave; oricum, ea continuă să fugă, precum Angelica. Poate doar ca să râd de ea, sau ca să râd de toți cavalerii care o urmăresc în castelul lui Atlante şi nu îşi dau seama că ceea ce urmăresc ei sunt imaginile reflectate ale propriilor lor persoane[125], mă ridic şi mă duc la bătrâna pianină Klimes şi încep să cânt ceva, doar câteva măsuri dintr-o operă lirică, dintr-o poveste ce se desfăşoară într-un ținut mai îndepărtat decât cel din care a venit ea: *Ma il mio mistero è chiuso în me, il nome mio nessun saprà.*[126] Poate că numele i-l ştim, dar aproape nimic altceva.

Caterina ne face în ciudă. Când alergi după ea, îți scapă, şi când nu o cauți, vine peste tine. Te trezeşti cu ea în fața ta când te aştepți mai puțin. Aşa a fost în urmă cu câtva timp, pe când, temută şi inexorabilă, se apropia sărbătorirea a cinci sute de ani de la moartea lui Leonardo. Mi-ar fi plăcut să recitesc biografia pe care o scrisesem în urmă cu douăzeci de ani, să o aduc la zi, să o povestesc mai bine; şi chiar să aprofundez un aspect care m-a fascinat

---

[125] Referire la personajele din *Orlando Furioso* de Ludovico Ariosto.

[126] „Misterul meu e-n mine-nchis, numele nimeni nu-l va şti” (it.). Versuri bine-cunoscute din aria *Vincerò* din opera *Turandot* de Puccini.

întotdeauna: raportul lui cu cărţile şi cu lumea culturii scrise, o întreagă poveste ce aşteaptă să fie scrisă, a unui om despre care se crede de regulă că ar fi fost un *homo sanza lettere*[127]. Cercetările reîncep, şi un vis le călăuzeşte: biblioteca lui Leonardo va fi din nou vizibilă, se vor putea răsfoi din nou paginile cărţilor lui, aşa cum făcea el. Începe organizarea expoziţiilor virtuale şi reale: Stanford, Florenţa, Roma, Berlin. Dar, mai cu seamă, ne putem întoarce acum în biblioteci şi în arhive, pentru a verifica din nou documente şi manuscrise şi pentru a căuta altele noi.

Într-o bună zi, la Arhivele de Stat din Florenţa, mă aşteaptă o mapă de documente ale familiei Castellani, din fondul corporaţiilor religioase suprimate de guvernul francez. Aprofundarea cărţilor de memorii este necesară nu doar pentru o analogie cu scrierea şi compoziţia manuscriselor lui Leonardo, ci şi pentru informaţiile preţioase despre cărţile şi lecturile foarte căutate la Florenţa la mijlocul veacului al XV-lea. Din acest punct de vedere, cavalerul Francesco di Matteo Castellani este una dintre figurile cele mai interesante. Literat şi umanist, patron al tânărului Luigi Pulci, în bune raporturi cu Cosimo de' Medici, în ciuda marginalizării lui şi a familiei sale din viaţa publică, din pricina unor vechi şi imprudente legături cu duşmanii familiei Medici. Francesco era un pasionat colecţionar de cărţi şi un client asiduu al celor mai bune librării şi papetării ale vremii, aşa încât nu mi se pare imposibil să mi-l imaginez ca făcând parte din cercul restrâns de apropiaţi ai lui Cosimo, care au avut acces la un extraordinar poem al unui poet latin până atunci necunoscut, *De rerum natura* al lui Lucreţiu, descoperit cu puţini ani în urmă de Poggio Bracciolini.

---

[127] Un om fără carte (it.).

Iată-l, în mâinile mele se află manuscrisul *Memoriilor* lui Francesco, cu coperta lui veche de pergament. Pe o parte răsfrântă interioară e o notiță curioasă, adăugată în afara seriei cronologice a amintirilor sale: Ser *Piero d'Antonio di* ser *Piero a redactat eliberarea Catherinei, doica Mariei, ce s-a făcut pentru* monna *Ginevra d'Antonio Redditi, stăpâna numitei Catherina şi soția lui Donato di Filippo di Salvestro di Nato, în ziua de 2 noiembrie 1452, având în vedere că actul din greşeală menționează 2 decembrie 1452, şi astfel l-am citit şi eu, Francesco Matteo Castellani, în ziua aceasta de 5 noiembrie 1452*.

Acest *ser* Piero este cu siguranță tatăl lui Leonardo, cum de nimeni nu şi-a dat seama? 1452 nu e un an oarecare, e anul în care s-a născut Leonardo pe 15 aprilie, dintr-o femeie numită Caterina. Dar cine este însă această altă Caterina? O sclavă, pentru că se vorbeşte despre eliberarea ei, redactată de acelaşi Piero la solicitarea stăpânei, o anume Ginevra d'Antonio Redditi, soția lui Donato di Filippo di Salvestro di Nato. Dacă e o doică, înseamnă că a născut deja. Nu, nu mi se pare cu putință să fie aceeaşi Caterină care l-a iubit pe Piero, mama lui Leonardo. Cum ar fi putut tânărul notar să redacteze un asemenea act, stăpânindu-şi tremurul mâinii, bătăile inimii, ritmul respirației? Nu, nu poate fi ea.

Răsfoiesc în continuare *Memoriile* şi găsesc din nou numele Caterinei, care în mai 1450 a fost luată cu chirie pentru suma nu tocmai micuță de optsprezece florini pe an de la Ginevra pentru Lena, soția lui Francesco, pentru a-i alăpta fetița, pe Maria: *MECCCL. Îmi amintesc cum, în ziua de......*

A lunii mai din anul de mai sus, Chaterina di......... sclava monnei *Ginevra, soția lui Filippo sau a lui Donato di Filipp [o] del Tinta lemnarul, a venit să stea la mine ca doică a Mariei, fetița mea, contra unei plăți de optsprezece f.*

Pe an, începând din ziua menționată şi continuând timp de doi sau trei ani, după cum dorim, în funcție de nevoile mai multe sau mai puține ale fetiței, dându-i-se lapte sănătos. Şi astfel ne-am înțeles, adică mama mea cu monna *Ginevra, misit fiind Rusticho di......... anticarul, iar* monna *Ginevra trebuie să apară în cartea cea roşie marcată cu A anul curent 56, unde apare drept creditoare şi debitoare a tot ceea ce i se va da în ce priveşte salariul menționat.*

Ce e cu spațiile acelea goale? De ce Francesco nu a scris data precisă în care Caterina *a venit să stea la mine,* şi nici numele tatălui ei, şi nici pe cel al tatălui lui Rustico? Unde îi stătea mintea?

În această arhivă am avut norocul să pot controla pe loc, întrucât în Arhivele Documentelor Notariale Antecosimiene se găsesc toate protocoalele lui *ser* Piero. Dacă actul a fost redactat de el, poate ar trebui să găsesc şi ciorna cu conținutul pe scurt. E de ajuns să cer primul volum, care acoperă perioada de la începutul activității sale până în 1457. Fără grabă, revăd toate actele şi notițele acele acelor primi ani de carieră ai tânărului notar, ani decisivi, dar şi duri, aşa cum deduc din prea lungile acte redactate între 1449 şi 1452 şi din lunga lui deplasare la Pisa, între sfârşitul anului 1449 şi începutul lui 1451. Mă opresc mai atent asupra perioadei iunie-iulie 1451, care ar trebui să fie cea în care a fost conceput Leonardo, şi actele sunt toate emise la Florența. Dar când Leonardo s-a născut, în 1452, unde era?

Tot la Florența: pe 31 martie redacta în Badia, pe 15 şi 30 aprilie autentifica o listă de căpitani. Apoi, din 30 aprilie până pe 31 mai, un gol, o lună întreagă fără activitate. Dacă Piero s-a dus la Vinci, trebuie că a putut doar în scurtele perioade intermediare, pentru a o muta pe Caterina însărcinată, şi apoi pentru a se întoarce ca să-i vadă pe ea şi pe copil.

Merg mai departe, trec cu repeziciune peste zile şi luni. Iar la sfârşitul lui 1452, dintre hârtiile lui Piero, cu scrisul lui monoton şi mereu acelaşi, ce înregistrează şi certifică evenimentele şi lucrurile din viața celorlalți, apare documentul cel mai important din viața Caterinei: eliberarea sa.

Şi da, lui Piero îi tremură mâna, mintea îi e împrăştiată. Rar prin ciornele tânărului, dar deja atât de meticulosului notar, se întâlnesc atâtea erori, mai ales în *datatio,* ca şi când nu ar fi reuşit să fixeze în calendar acea zi care pentru el trebuie că a fost tare agitată. Şi-a dat seama imediat Francesco Castellani, pentru că, pentru cavalerul de viță nobilă, dar cu buzunare cam goale, diferența de o lună însemna să-i dea un florin şi jumătate în plus *monnei* Ginevra pentru o doică ce nu mai era sclavă şi mai şi plecase pe deasupra.

Şi mie îmi tremură mâna şi mintea mi se zăpăceşte, în timp ce citesc şi traduc formulele notariale din latină, ca pe o mantră care-mi răsună în cap, şi de emoție trebuie să le citesc o dată şi încă o dată, pentru a fi sigur că le-am înțeles pe deplin. În fața ochilor mei se materializează locuri şi persoane: vechea casă a lui Donato din via Santo Gilio, care încă păstrează mireasma esențelor rare de lemn şi de uleiuri ale tatălui său, specialistul în casete, şi care încă răsună de ciocăniturilor dăltuitorilor care lucrează acolo în spate, în atelierele şantierelor Domului, în spatele bisericii San Michele Visdomini, în umbra cupolei lui Brunelleschi, apoi martorii, soția sa, Ginevra, şi în sfârşit şi ea, *presentem et acceptantem*, Caterina, fiica lui Jacob: *Caterina filia Iacobi eius schlava seu serva de partibus Circassie*[128]*.*

---

[128] Caterina, fiica lui Jacob, sclava şi servitoarea ei, de prin ținuturile Cercheziei (lat.).

Caterina e cercheză, aparţinând unuia dintre popoarele cele mai libere, mai semeţe şi mai sălbatice de pe pământ, dincolo de Istorie, dincolo de civilizaţie. Un popor care trăieşte în raport strâns cu natura şi cu animalele, dar care nu cunoaşte scrierea, banul, comerţul, legile şi instituţiile civile şi politice, cu excepţia unui cod moral de fier; dar care în schimb iubeşte poezia, muzica, dansul, venerează natura şi animalele, caii, vulturii, lupii, urşii şi deţine un patrimoniu străvechi şi foarte vast de basme, poveşti, legende şi mituri. Poate că, de fapt, nici nu e un popor în adevăratul sens al cuvântului, cu o unică şi precisă identitate şi limbă, ci un conglomerat de triburi mai mari şi mai mici, împrăştiate prin platourile caucaziene, de la Marea Neagră până la Marea Caspică. O sclavă cercheză e o persoană rudimentară, care nu ştie să scrie şi să citească şi care vorbeşte cu greu limba noastră, pentru că mai are încă obiceiul de a articula sunetele ca în limba sa arhaică, făcută din multe consoane guturale. La Florenţa, o tânără sclavă cercheză valorează mult pentru că e sănătoasă, înaltă, musculoasă, puternică; *are sânge bun*, o maşinărie de reproducere perfectă, o creatură destinată să facă dragoste, să rămână gravidă, să procreeze, să alăpteze, dar şi să muncească din greu, ocupându-se de toate treburile domestice fără să protesteze, care vorbeşte puţin sau deloc şi, în fine, aşa cum recunosc cu toţii, care e înzestrată cu o frumuseţe tulburătoare. Nu prea îşi bate nimeni capul dacă o fi având sau nu şi ea un suflet, o lume lăuntrică, plină de sentimente, dureri, speranţe, visuri.

Caterina este proprietatea personală nu a lui Donato, ci a Ginevrei, care ţine să se consemneze că a cumpărat-o cu banii ei şi că sclava a slujit-o bine şi cu devotament ani mulţi. Urmează formula de eliberare completă, *liberavit et*

absolvit ab eius servitute[129], ştearsă imediat şi înlocuită de condiţiile grele care de regulă făceau din aceste acte nu o cucerire a adevăratei libertăţi, ci doar o vagă speranţă pentru viitor: Caterina va trebui să rămână în slujba Ginevrei până la moartea stăpânei, pentru că s-a răzgândit şi nu vrea să o piardă. Dar între ciorna cu notiţe şi actul original probabil că s-a petrecut ceva, pentru că Ginevra, care e destul de sănătoasă şi va mai trăi mulţi ani, deja din cadastrul din 1458 rezultă că are o altă slujnică de cincisprezece ani, şi nu pe Caterina. Aşa cum reiese din nota lui Castellani, dezrobirea ei trebuie că a fost deplină, completă şi imediată în acel 2 noiembrie 1452. Iar Caterina a plecat atunci poate cu modesta zestre pe care Ginevra i-o promisese şi pe care Piero a menţionat-o minuţios: un pat mare, un cufăr cu două încuietori, o saltea, nişte cearşafuri, o pătură.

E posibil să fie ea? Încă nu-mi vine să cred. Dacă este mama lui Leonardo, atunci, pe 2 noiembrie 1452, copilaşul are deja şase luni şi jumătate, şi trebuie că e şi el acolo, înfăşat ca şi pruncii de la Spitalul Inocenţilor, în braţele Caterinei *presentem et acceptantem*, în acea veche casă din via Santo Gilio. Dar când se născuse, pe 15 aprilie, se născuse ca fiu al unei sclave. Şi unde se afla Caterina în iulie 1451? Nu încape îndoială: din mai 1450 era în casa Castellani, unde o alăpta pe Maria, fiica lui Francesco şi a Lenei. Acea casă care era, şi mai este încă, unul dintre cele mai frumoase palate din Florenţa, cu privire spre Arno, lângă Uffizi, construit deasupra unei fortificaţii medievale, Castelul d'Altafronte, la ora actuală sediul Muzeului Galileo. E ciudat, dar tocmai acest ultim gând mă face să accept cu greu o ipoteză atât de absurdă, în aceste zile în care mă

[129] Eliberată şi absolvită din starea de aservire (lat.).

învârt continuu prin sălile acestui palat, de la biblioteca de la etajul trei până în încăperile din subteran, pe sub bolțile masive de piatră ale vechiului castel. Aici să fi locuit Caterina?

Aici să-l fi iubit pe Piero?

Am început să-i urmăresc în sens contrar cronologiei fireşti pe toți actorii din povestea Caterinei, pe toți cei care şi-au intersectat existența cu a ei: Leonardo, Zurbagiul, Piero, bunicul Antonio, cavalerul Castellani, Ginevra, Donato. Fiecare poveste se împletea cu cea precedentă, şi din fiecare poveste se ramificau poveştile tuturor celorlalte ființe care îşi amestecaseră viețile, sângele, sudoarea, sămânța, care îşi împărțiseră cu ceilalți pâinea, vinul, durerea, bucuria şi speranța, care au adus pe lume copii şi generații pentru omenirea viitoare.

Donato este cheia, nu numai pentru că e figura cea mai emblematică a acelor vremuri, campion al unei cutezanțe întreprinzătoare care schimbă lumea, în bine şi în rău; dar şi pentru că Donato se întoarce în Florența lui de la Veneția, unde a trăit şi a luptat, însoțit şi de noroc, şi de ghinion, timp de patruzeci de ani. La Veneția, industria lui principală, atelierul de prelucrare a aurului, se baza pe mâna de lucru a sclavelor, iar Veneția era principalul port de sosire în traficul de sclave cercheze şi tătare ce pornea de la Tana, adică din ultimul avanpost al civilizației europene şi al imperiului venețian la limita nord-orientală a Mării Negre. La hotarul cu neantul. Dar ultima surpriză tot din Arhivă răsare: testamentul lui Donato, redactat, ce să vezi, de unicul notar în care bătrânul aventurier are încredere, *ser* Piero, este aproape în întregime spre beneficiul mănăstirii San Bartolomeo din Monteoliveto, de la Florența, puțin mai departe de Porta San Frediano, pentru ca să se construiască mormântul şi capela lui Donato şi a alor săi. Este acelaşi loc de unde provine cea dintâi lucrare a lui Leonardo, *Buna*

Vestire, care probabil acolo se găsea pe vremuri. Nu cred că e chiar o întâmplare.

Călătoria mea îndărăt în timp a continuat de-a lungul traseelor din Mediterană, încercând să fac aceleaşi popasuri pe care trebuie că le urmase şi călătoria Caterinei: de la Veneția la Constantinopol, de la Trabzon la coloniile genoveze din Marea Neagră, de la Matrega la Tana, şi apoi spre vărsarea Donului. Am încercat să văd personal locurile pe care puteam să le văd, dar am descoperit că lumea de azi are mult mai multe bariere şi ziduri decât lumea Caterinei. Partea cea mai frumoasă a călătoriei va rămâne pe veci doar un vis imposibil: navigarea de-a lungul coastei orientale a Mării Negre, de la Trabzon la Soci şi Azov, după care spre vechea Tana de la vărsarea Donului.

Apoi urcând în amonte râul Kuban până la izvoarele sale de pe platourile Caucazului, pentru a ajunge până la cele două piscuri ale muntelui Elbruz. A coborât întunericul pe acel tărâm. Un război crud şi fără noimă devastează țărmurile septentrionale ale Mării Azov, distrugând portul din care a plecat sclava Mariya, Mariupol, oraşul Mariei, oraşul martir al unei orori inumane, fără capăt şi fără sens.

În această călătorie, doar visată de la un punct încolo, documentele nu ne mai ajută, navigarea nu se mai poate bizui pe nicio hartă nautică, iar acul busolei se roteşte nebuneşte. Trebuie evitate zonele cu apă puțin adâncă şi stâncile ce ies din mare, furtunile neaşteptate şi monştrii marini cei fioroşi. Iar noaptea, când te abandonezi somnului pe coverta navei ancorate în radă, să te fereşti de asalturile silențioase şi mortale ale piraților. Dincolo de hotarele lumii, totul se mistuie în negura vremii: civilizațiile dispărute cu toate amintirile lor, arhivele arse în jafuri şi războaie, văpăile pârjolului şi pustiirilor care au colorat în sângeriu noaptea căderii Constantinopolului.

Rămân doar vocile celor care au trăit prin acele locuri: vocea amintirilor lui Iosafà Barbaro este puternică, adevărată şi încă amestecată cu vin şi ciorbe de peşte uscat; cea a lui Iacomo Badoer este şoptită şi cadenţată ca o rugăciune în litania cotidiană a cifrelor, socotelilor şi banilor. Rămân numele celor pe care Iacomo le scrisese în registrul tranzacţiilor sale: Termo şi sclava *rus* Maria. Mai departe, niciun pas nu mai e cu putinţă. Însă, prin bezna unei lumi încă neiluminate de Istorie, răsună acele glasuri şi sunete pe care le asculta Caterina: saga, miturile popoarelor pierdute de pe platourile înalte, tristele cântecele acompaniate pe corzile unei *pshine* în nopţile cu lună plină, ritmul ameţitor al unui *islamey*, şuieratul vântului printre mesteceni, vuietul apelor prăvălindu-se dinspre gheţari, urletul lupilor.

Ultima dintre existenţele care au intersectat viaţa Caterinei este a mea.

Ultima persoană căreia i-a fost sortit să o întâlnească şi să o vadă venind pe lume, trăind şi murind sunt eu. Ultima doar în ordine temporală, asta dacă timpul ar exista cu adevărat, dacă ar fi o linie dreaptă ce curge într-o singură direcţie şi nu în multe altele, sau o constantă pe care ne amăgim să o numim realitate şi să o considerăm concretă şi măsurabilă; şi nicidecum o variabilă a lumilor, a dimensiunilor şi a posibilităţilor infinite, a cărei existenţă nici măcar nu o sesizăm decât în întunericul memoriei şi al visului. Nu există un început, n-a existat niciodată şi nici nu va exista vreun sfârşit.

Nu, nu sunt în stare să istorisesc această poveste. E ceea ce încerc să-i explic Caterinei, întorcându-mă neîncrezător la masa de scris, dar ea nu-mi înţelege cuvintele sau se preface că nu le înţelege. Ştiu ce vrea de la mine, dar şi eu mă prefac că nu înţeleg. Şi mai ştiu, resemnându-mă, că nu va pleca până nu va câştiga ea. E încăpăţânată Caterina.

Aş putea să mă folosesc de formele de scriitură care îmi sunt mai familiare şi să public un eseu academic, cu o ediție critică a documentelor, note erudite de subsol şi o generoasă bibliografie recentă, pe care nimeni nu-l va citi; sau să încerc să o iau pe calea poveştii istorisite. Eu încerc, dar mă dau bătut imediat, după doar câteva pagini, şi nu numai pentru că lipsesc încă multe verigi din acest lanț, fie documente care poate nu mai există sau nu au existat niciodată, fie demonstrații ştiințifice sigure şi de neînvins că totul s-a întâmplat într-un anumit fel, şi nu în altul. Ah, filologia, această incertă ştiință a certitudinii! Poate totul este un vis, poate şi Caterina este un vis.

Dar adevăratul motiv este altul. Povestea Caterinei este o poveste mare, lichidă şi mişcătoare precum marea pe care ea o traversează, o poveste frumoasă, poate prea frumoasă pentru ca să o poată cineva surprinde în scris.

Caterina e liberă, s-a născut liberă, cine ar putea-o opri? Nu e nevoie de scriere pentru ca lucrurile să existe. Şi apoi mi se pare că văd chipurile şi că aud vocile fiecărei persoane care a intrat în viața ei, pentru că ştiu că toate sunt reale, nu personaje inventate, în căutarea unui autor. Au existat cu adevărat, au trăit, suferit, iubit. Dar povestea adevărată a Caterinei e doar a ei.

Povestea unei fete căreia cineva i-a furat totul, corpul, libertatea, viitorul, însă ea a fost mai puternică şi singură a traversat lumea, fără să se teamă de nimic, a suferit, a luptat, a iubit, a învins.

Nu, nu sunt în stare să scriu această poveste. Cum să fac să îi dau glas? Şi, în fond, care glas? În ce limbă?

Acum eu mă uit la ea. Caterina e tot în picioare, sprijinită de vechea pianină Klimes. Pare liniştită, dar se vede clar că îşi ascunde un freamăt. Simt că ar vrea să plece liberă, pentru că o poveste trăieşte cu adevărat doar când te lasă şi pleacă. O privesc şi mă conving că fetişcana asta ne

schimbă întru totul. Ne dăruieşte bucurie şi libertate, aşa cum a făcut cu toate persoanele care au întâlnit-o. Dar ne şi cere ceva în schimb. Ceva simplu, dar şi cumplit de angajant. Să ne trezim, ca dintr-un lung somn fără vise. Să deschidem ochii.

Dar, dacă e într-adevăr ea mama lui Leonardo, Leonardo nu e italian. Sau e, însă doar pe jumătate. Dinspre cealaltă parte, poate cea mai bună, e fiul unei sclave, al unei străine de pe treapta cea mai de jos a scării sociale şi umane, al unei femei coborâte dintr-o barcă mare şi venite cine ştie de unde, fără voce, fără demnitate, fără permis de şedere, care nu ştia nici să scrie, nici să citească, şi vorbea cu greu limba noastră. Iar meritul cel mai mare al oamenilor care au cunoscut-o pe drumul spre Anchiano şi gloria cea mai nemaipomenită a locuitorilor din Vinci şi din ținutul acela nu a fost în primul rând că au găzduit venirea pe lume a acelui copil extraordinar, care în fond s-ar fi putut naşte în oricare alt loc, ci că au primit-o în comunitatea lor pe acea femeie însărcinată fără patrie, fără familie şi fără libertate, restituindu-i demnitatea existenței umane. Aceasta este gloria cea mai frumoasă a țării noastre minunate, a acestei peninsule lansate în Mediterană ca un imens pod peste popoare, culturi, civilizații, limbi şi arte, care fără încetare, timp de milenii, s-au tot întâlnit, invadat, amestecat, de la Nord la Sud şi din Orient spre Occident, din Europa spre Africa şi viceversa, dinspre tărâmuri şi insule, prin navigatori şi migranți care sosesc şi pleacă, însetați de viață şi de cunoaştere. Civilizația italiană nu ar fi existat dacă cineva ar fi închis porturile noastre.

Şi chiar dacă această Caterina nu ar fi fost niciodată mama lui Leonardo, şi dacă toate acestea ar fi fost doar visul unei jumătăți de vară, sau mirajul unui bătrân profesor puțin cam scrântit, totuşi realitatea brutală a unei sclave adolescente, care, ca şi alte mii de alți băieți şi fete,

ființe invizibile şi ignorate de Istorie, ajunge pe continentul nostru, ducând cu sine tot bagajul său de suferință şi durere, reprezintă în sine un lucru atât de scandalos, încât reuşeşte să facă țăndări întreaga civilizație europeană şi occidentală. Pentru că toate acestea se petreceau în plină glorie a Renaşterii, în miezul iluziei că civilizația anticilor reînflorea, cu toate valorile şi idealurile ei de virtuți, umanitate şi înfrățire universală. Sau chiar că se năştea atunci ceva cu totul nou, ceva ce nici cei din vechime nu văzuseră sau cugetaseră: o lume ale cărei hotare se lărgeau neîncetat, în care meşteşugurile şi tehnica păreau capabile să se ia la întrecere cu însăşi natura, ba chiar să o şi întreacă, o lume în care mărfurile şi banii circulau liber, producând bogăție, bunăstare şi încredere într-un destin al progresului sigur şi fără limite. Caravelele şi galioanele îşi înalță pânzele, Renaşterea îşi deschide aripile asupra lumii, dar sub acele aripi începe cucerirea sângeroasă a unor continente până atunci necunoscute, dezvoltarea unei economii globale întemeiate pe sclavie, ascensiunea unor națiuni care timp de secole au fost dominante pentru că au recurs la exploatarea şi la extincția altor popoare, la sărăcirea resurselor naturale, omologarea şi ştergerea culturilor, limbilor, libertăților şi a nesfârşitelor moduri de a trăi şi a visa inventate de ființa umană.

Voici le temps des assassins. Dar poate că vremea asasinilor a fost mereu.

De când a început Istoria, o oroare care durează de mai bine de zece mii de ani.

O privesc pe Caterina şi ştiu că o cunosc de nespus de multă vreme.

Adevărul e că ea e aici dintotdeauna, lângă noi, în lucrurile care ne înconjoară, în viața de fiecare zi. Sclavia, exploatarea muncii omului şi a demnității persoanei pot fi oriunde. Bumbacul cămăşii de pe mine a fost poate cules de

mâinile unei Caterine pe o plantație nesfârşită din Asia Centrală. Metalele şi filamentele ce constituie nervii pulsanți ai mobilului meu se poate să fi fost mânjite de sângele şi sudoarea copiilor care le-au extras din minele din Africa.

Azi, la intersecție, lângă acel semafor, o Caterină-fetiță e obligată să ceară de pomană, în timp ce frații ei îşi rup spinarea prin culturile de roşii, sau cad de pe schele prin şantiere unde nu se iau măsuri de protecție, iar surorile ei sunt agățate, smulse şi măcelărite de războaiele de țesut mecanice şi maşinăriile textile industriale. În seara asta, o altă Caterină, sclavă, nu are importanță dacă pielea îi e albă sau neagră, va ieşi în noapte, pe o străduță de la periferie, ca să-şi vândă trupul în folosul stăpânilor ei. Acelor stăpâni cărora le-a fost vândută de copilă, poate chiar de familia ei care murea de foame, sau poate chiar de ea însăşi, amăgită de false promisiuni de bunăstare.

Iar dacă nu se va purta bine, va fi torturată sau va dispărea într-o văgăună.

În noaptea asta, o altă Caterină-fetiță, ca să scape de foame, de război, de viol, dintr-o țară despre care nu ştim nici măcar că există, trecută din mână în mână şi vândută succesiv de mai multe ori, poate şi violată, şi torturată, ajunsă după o călătorie de infern pe coastele Libiei, va fi încărcată ca o vită, alături de alte sute de persoane, în burta unei bărci mari cu fund plat. Dar ea nu vrea să urce, pentru că îi e frică de acea întindere de apă nesfârşită pe care o vede pentru prima oară şi de barca aceea uriaşă, care pare un monstru pe cale să îi înghită pe ea şi pe toți ceilalți cu gura ei deschisă şi neagră, iar apoi ambarcațiunea se sfărâmă şi se răstoarnă, iar ea se scufundă lent în abisurile Mediteranei, cu plămânii deja plini de apă, ochii ca de sticlă şi un ultim strigăt care nu i-a mai ieşit niciodată din gâtlej.

Treizeci de mii de morți, aşa, în ultimii zece ani, într-o indiferență totală, în timp ce la puține mile depărtare defilează vasele scânteietoare de croazieră.

Dar, pentru mulți, toți acei morți nici nu există, nu au existat niciodată. Dacă totuşi supraviețuiesc şi se adaptează să facă pe sclavii la noi acasă, se vor ridica voci care vor zice despre ei că au venit să ne fure nouă pâinea, că sunt murdari, sălbatici, hoți, distribuitori de droguri, târfe, şi că ne mai aduc şi tot felul de boli molipsitoare. E aşa greu să vezi în celălalt o ființă umană?

Atunci poate că trebuie istorisită această poveste. Pentru Caterina. Pentru toate surorile ei fără nume, care încă mor în marea pe care ea a reuşit s-o străbată. Care încă suferă în jurul nostru.

Caterina îmi surâde înainte de a pleca. Nu făcuse asta niciodată. Un surâs abia vizibil, vag, gingaş, pe buzele-i uşor arcuite. Un surâs al cunoaşterii, ecou al suferințelor străvechi şi universale. Bucuria împletită cu durerea, şi dorința cu frica, îmbrățişarea misterioasă şi de nedescleştat care se regăseşte în toate lucrurile mari ale vieții: a te naşte şi a da naştere, iubirea, visarea, moartea poate.

Autorul aduce mulțumiri celor care i-au fost alături în această călătorie sau i-au sugerat un traseu prin intermediul conversațiilor sau al cercetărilor lor, chiar dacă nu ştiau că drumul ce trebuia parcurs era al Caterinei: lui Alessandro Vezzosi şi Agnesei Sabato, pentru cunoaşterea în detaliu şi fără egal a teritoriului ce ține de Vinci; lui Mario Bruschi, Elisabettei Ulivi, lui Edoardo Villata, Vannei Arrighi, lui Martin Kemp şi lui Giuseppe Pallanti, pentru atentele lor cercetări şi documentări legate de familia lui Leonardo şi de atât de multele Caterine; lui Paolo Galluzzi, lui Pietro Cesare Marani, Paulei Findlen, lui Marco Cursi, Paolei Venturelli, lui Romano Nanni, Robertei Barsanti,

Monicăi Taddei, Sarei Taglialagamba, Margheritei Melani, lui Pascal Brioist, lui Sergej P. Karpov, lui Evgenij Khvalkov, lui Rheinold C. Müller. Mulțumiri speciale Isabellei Nati Poltri, cu generoasele sale informații despre povestea lui Donato şi a familiei sale.

CUPRINS